Petras
Dirgėla

JOLDIJOS JŪRA

1

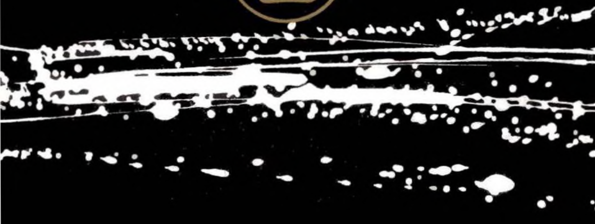

Petras
Dirgėla

JOLDIJOS
JŪRA

Petras
Dirgėla

JOLDIJOS
JŪRA

Romanas

Pirma knyga

VAGA
VILNIUS 1987

84L7-44
Di 295

Dailininkas
RIMANTAS KEPEŽINSKAS

D $\frac{4702390201—197}{M852(08)—87}$ Neskelbta

© Leidykla „Vaga“, 1987

PIRMA DALIS

I

Dabar naujajam danų karaliui dar anksti spėlioti, kas laukia ateityje, į gera ar į bloga pakryps jo valstybės reikalai, artimų žmonių, visų valdinių gyvenimas. Virš Kategato sąsiaurio juodų vandenų šėlsta vėjas, šalta, saulė šviečia, tačiau nešildo, net ne graži, o kažkokia rūsti, paslaptinga ir atgrasi atrodo. Anksti dėl ko nors džiūgauti, juk kad karūna po tėvo mirties atiteks jam, Frederikas seniai žinojo. Užvakar iš Kopenhagos jis išlydėjo senus vaikystės mokytojus Johaną Svaningą, pedantą istoriologą, ir Kristofą Mikelseną, Roskilės kanauninką, kuriuos buvo išsikvietęs į rūmus tuojau po karūnavimo iškilmių — pirmomis karaliavimo dienomis Frederikui atrodė, kad tik šiais, nuo mažens gerai pažįstamais, žmonėmis gali pasikliauti. Ir iš tikrųjų: senųjų mokytojų patarimai, nuo ko pradėti kraštą valdyti, nė iš tolo nebuvo panašūs į patarimus sukriošusių tėvo sekretorių, kurie į akis lyg uodai lindo, nuolat niršo, kad jaunuolis karalius jų neklauso.

Dar anksti vaikystės mokytojams už patarimus dėkoti, tačiau karalius jau savo kailiu junta: kai iš rūmų išbruižė kanclerį Andresą Barbą (tėvui karaliaujant, vienas iš dviejų kanclerių visada būdavo vokietis), visus kitus vokiečius patarėjus, diplomatus ir dvasininkus, gyvenimas rūmuose tapo ramesnis, jaukesnis. Net rūmų koridorių kvapas pasikeitė. Kiek tik Frederikas atsimena, koridorių prieblanda trenkdavo sodriu dusinančiu dvaku, panašiu į žydinčių ievų kvaišinantį aromatą. Dabar koridoriuose įsivyravo kailinių kepurių ir vilnos vos užuodžiamas kvapas, šis neatrodė toks prabangus kaip ankstesnis, užtat visada junti, kad tyru oru kvėpuoji.

Frederikas ne tik vokiečius iš rūmų išbruižė, nuveikė ir daug kitų darbų, vaikystės mokytojų patarimo paklausęs. Tačiau jau nuo pat pirmos dienos, kai pradėjo pasirašinėti karališkus įsakus, pajuto: širdis galvai ir rankai tarytum prieštarauja. Galvoje sukdavosi mintys apie nepaprastas krašto valdymo naujoves, ranka nekantraudama kildavo keisti seną, tėvo paliktą tvarką, o širdyje vis dažniau ir dažniau atsibusdavo vaikiški jausmai ir vaizdiniai. Širdis vis kuo nors mėgavosi, vis ko nors ilgėjosi, vis krūptelėdavo, neramiai sutuksėdavo, ko nors išsigandusi. Naujajam karaliui net ėmė atrodyti, kad jis vėl vengia jaunesniojo brolio Magnaus. Frederikas jo vengdavo vaikystėje, kai mažasis broliukas, persirgęs akių uždegimu, liko vienakis. Į broliuko veidą, kuriame trūko vienos akies, Frederikas bijodavo ir pažiūrėti. Vien tam, kad išsklaidytų Frederiko pasidygėjimą broliuku, motina nuvežė abu vaikus į Koldingą ir kasdien vesdavo prie tvenkinio pasižiūrėti pakrantės žolėse besišildančių lydekų. Broliuko veidas, atsispindintis vandenyje, Frederiko nebaugindavo. Veidelio atspindys nebūdavo jam nei bjaurus, net atgrasus — pamažėl Frederikas apsiprato ir su tikruoju broliuko veidu, veikiai suvis užmiršo, kad jo brolis yra vienakis.

Dabar, kai Frederikas vėl ima vengti Magnaus, jaunėlio brolio trūkumai — o jų paaugęs Magnus turi daug daugiau negu vaikystėje — niekuo dėti. Jaunėlis brolis visko, net laisvės, turi per daug, ir šitą visa ko perviršį kaip tik jis, Frederikas, Frederikas karalius, turi iš jo atimti.

Vyresnioji sesuo Ana, ištekėjusi už hercogo Augusto Saksoniečio, apsigyveno Drezdene, jai ten ilgu būdavo namiškių, ir Magnų, kad ir kaip nenorėjo motina su jaunėliu sūnum išsiskirti, ji išsivežė į Drezdeną. O, tie Drezdeno rūmai, kurių daugiažvakiuose sietynuose visada spingso tik po vieną žvakelę, tie turtingieji Drezdeno rūmai, kurių menėse visada tvyro rusva prieblanda!.. Merginų ir moterų juose knibždėte knibžda, ir daugelis šiurpių gandų, neįtikėtinų apkalbų, šlykščių paskalų, klajojančių po vokiečių hercogystes, būdavo pasklidusios kaip tik iš Drezdeno rūmų. Tačiau Magnui, patikliam, atlapaširdžiam berniukui, Drezdeno moterys atrodė gražios, švelnios ir mielos būtybės, pilnos žėrinčių svajonių, stiprių, sielą draskančių jausmų. Jo širdį pavergė Tuba Lauenburgietė, visada viską žinanti, viską išmananti, visus valdyti trokštanti neištekėjusi moteris. Magnus vadindavo ją Tuba Lauen. Net ir šešiolikos metų sulaukęs, jis vis dar sėdėdavo jai ant kelių. Dėl to sielvartaudavo motina, nuogąstaudavo Ana. Mokytojas Kasparas Mulė vesdavo Magnų į liuteronų bažnyčią ir aiškindavo, koks nuostabus jausmas yra meilė, juo labiau, kai ją patiri netekdamas galvos dėl pagyvenusios ir daug patyrusios moteriškės, tik negerai, kad Magnus glaustosi panelei Tubai apie kelius — tikri įsimylėjėliai žiūri vienas į kitą iš tolo. Kitas Magnaus mokytojas, olandas Paulius Noviomagas, iš pažiūros niūrus, tačiau širdyje linksmas žmogus, vis murmėdavo į ausį lyg koks velnias gundytojas: gera, gera moterį mylėti, dar geriau ją turėti. Dabar danų rūmuose niekas neabejoja, katro mokytojo pažiūromis jaunėlis princas labiau susižavėjo. Ypač gerai tai žino rūmų hofmeisteris Birgeris Triolė. Jaunėlis princas vis dažniau pasiimdavo iš jo pinigų, vakare išeidavo, o rytą pareidavo tuščiomis. Nuolaidžiam geraširdžiam Triolei ėmė grėsti dideli nemalonumai, ir bėdos spiriamas hofmeisteris užvedė antrą pajamų ir išlaidų knygą, kurią rodydavo iždininkui, o į tikrąją tik pats sau teisybę rašydavo.

Griežtesnis nei visi kiti Magnui buvo jo auklėtojas Lukas Bakmeisteris. Netekęs kantrybės, paskutinę gruodžio dieną stipriu smūgiu jis įbedė savo durklą į lubas ir pasakė, kad Magnus neišeis iš rūmų tol, kol durklas pats nenukris ant grindų. Tačiau kitą dieną numirė tėvas karalius, ir Magnus tučtuojau buvo išleistas į laisvę.

Po tėvo laidotuvių Magnus moterų vengė, tačiau vyną maukė dieną ir naktį. Negaudamas vyno rūmuose, išdardėdavo karieta pas bičiulius, ir namiškiai nė nežinodavo, iš kur jis parsibeldžia paryčiais apsiblausęs, baltas kaip drobė. Palaidas jaunėlio sūnaus gyvenimas ėmė kelti nerimą motinai, trikdė jos gedulingą nuotaiką. Pastarosiomis savaitėmis karalienė, įsikūrusi princų fligely, pati ėmė sergėti sūnų. Rūmininkai džiaugėsi, kad rūpestis dėl jaunėlio sūnaus padeda karalienei užmiršti vyro netekties skausmą. Tačiau iš tikrųjų džiaugtis nebuvo kuo, vien tik Frederikas tai žinojo. Kas dabar galėjo atspėti, kaip motina pakels išsiskyrimą su jaunėliu sūnum? Ta neišvengiamai artėjanti išsiskyrimo diena baugino ir Frederiką. Vis dažniau karalių užklupdavo ir sukrėsdavo vaikystės prisiminimai. Tai, kas aplinkui dėjosi, prisiminimus žadino ir audrino. Motina ėmė elgtis su Magnum taip, lyg šis iš tikrųjų tebebūtų mažas. O čia dar Frederiką visur lydėdavo vaikystės mokytojai Johanas Svaningas ir Kristofas Mikelsenas. Jųdviejų geraširdžiai veidai, globėjiški žvilgsniai, suokalbiški balsai — viskas, ką jiedu šnekėjo ir darė, primindavo karaliui Frederikui vaikystę, anuos nerūpestingus metus, kai jiedu su Magnum krykštaudami bėgiodavo po rūmų sodą arba irstydavosi valtele Koldingo tvenkiniuose.

Tų vaikystės prisiminimų reikėjo atsikratyti. Per tėvo laidotuves Frederikas karštligiškai stengėsi prisiminti kokį nors atsitikimą, kada tėvas būtų su juo pasielgęs tik kaip tėvas. Tuščiai stengėsi. Kiek prisiminė, tėvas su juo elgėsi taip, kaip dera karaliui su sūnum elgtis. Tas nenusakomas, tačiau gerai juntamas karališkas valdingumas visada būdavo matyti tėvo akyse, girdėti tėvo balse, justi tėvo rankoj — ir glostančioj, ir baudžiančioj. Šitokio valdingumo Frederikui dar reikėjo išmokti, ir jis nusprendė, kad pirmiausia ir kuo skubiau privalo išsiųsti iš rūmų savo senuosius vaikystės mokytojus. Ką jiedu galėjo jam patarti, jau patarė, dabar tegul keliauja į savo roskiles ir vitenbergus — kam dar drumsti širdį ir galvą seniai pralėkusios vaikystės prisiminimais, kuriuos jiedu jam žadino? Gana. Atėjo laikas. Išmušė valanda. Metas būti rūsčiam.

Užvakar Frederikas palydėjo Svaningą ir Mikelseną į uostą; tik čia, vėjuotoje krantinėje, karalius pamatė jų akyse ir suprato iš atsisveikinimo žodžių, kaip tiedu senukai tikėjosi jo rūmuose ilgiau užsibūti, gal net tapti jo patarėjais. Gal dar tada, kai princas Frederikas, jų mokinys bei auklėtinis, tebelakstė mažas, Svaningas ir Mikelsenas apie krėslus būsimam karaliui iš dešinės svajojo. Užvakar uoste, vėjuotoje krantinėje, tie du seni žmonės suprato, kad krėslai karaliui iš dešinės tebuvo gražūs sapnai, ak, gražūs sapnai, jie niekada neišsipildo, ir jųdviejų senos akys sudrėko nuo ašarų. Abu lyg susitarę, lyg du seni kariai, staiga pakėlė rankas, nusiėmė kepures ir laikė jas rankose, kol įlipo į laivą. Dvi nusvirusios galvos pamažėl tolo, kilo išgaubtu tilteliu, o vėjas taršė žilus jų plaukus. Frederikas neabejojo: senieji mokytojai tą valandėlę suprato, kad su pačių užsiaugintu karalium atsisveikina paskutinį kartą — dabar jau visam laikui.

Išlydėjęs vaikystės mokytojus, karalius Frederikas įlipo į kitą laivą ir taip pat išplaukė iš Kopenhagos. Ir štai dabar virš Kategato sąsiaurio juodų vandenų šėlsta vėjas, šalta, saulė šviečia, tačiau nešildo. Tarp plikų aukštų uolų karaliaus laivų jūrininkai kūrena laužus, visur, kur žvelgi, vėjas blaško dūmus, nuo laužų kaitros tirpsta sniegas, vandens upeliūkščiai narna žemyn, liejasi į tamsų Kategato vandenį.

Karaliaus palyda eina per didelį apsnigtą lauką, palikdama sumintą kelią, ant kurio tuojau tupia varnos, ieško ko nors lesamo. Karalius apžiūri Elfsborgo akmeninę tvirtovę, pasveikina išrikiuotą įgulą, jos vadas rėkte išrėkia priesaiką ginti tvirtovę iki paskutinio kraujo lašo. Kariai vado žodžius pakartoja.

Frederikas nekantravo Elfsborgą pamatyti. Ši Danijai nepaprastai svarbi tvirtovė, dėl kurios jau daug metų liejosi ir danų, ir švedų kraujas, manė karalius, turi pakurstyti jo ryžtą ir valią valdyti kraštą griežtai, be gailesčio, be atodairos net į artimiausius žmones. Frederikas neabejojo: tikrasis jo karaliavimas prasidės po kruvinojo Elfsborgo apžiūrėjimo. Tačiau Elfsborgo įgulos karių priesaika karaliui kniūšteli į širdį kaip blogas lemties pranašas: vėtra, šėlsta vėtra, karalius mato, kaip kariai rėkia, plėšo gerkles, stengiasi iš paskutiniųjų, o žodžių negirdėti, vėtra juos blaško, svaido į šalis nerišliais, paniškai skambančiais garsais — kariai žiopčioja vėtroje lyg beamės žuvys, išmestos į krantą, ir tiek, ir karalius nesuprastų nė vieno priesaikos žodžio, jeigu admirolas Vincensas Julis nepakartotų jų jam į ausį.

— Elfsborgas nykus, į jį žiūrint būtina fantazuoti,— prataria karalius admirolui.— Pasižiūrėkim į jį iš tolo, kad fantazijai būtų daugiau erdvės.

Admirolas Julis atsako:

— Neabejoju, į Elfsborgą iš tolo žiūri ir daugiau Europos valdovų. Fantazuoti visi moka.

— Taip, toliaregių daug, — taria karalius. — Tačiau retas iš jų mato, kur žengia žingsnį dabar.

— Juo didesnė garbė jums, — nusilenkia admirolas.

— Aš, ko gero, taip pat tik toliaregis.

Karaliaus palyda grįžta per didelį apsnigtą lauką savo pačios sumintu keliu. Nuo kelio kyla varnų pulkai, ir Frederikas paliepia nušauti kelis paukščius, pasmeigti ant kuolelių ir palikti kyboti, kad varnos nebedrįstų skraidyti aplink Elfsborgą.

Užlipęs ant pakrantės plikos uolos, karalius Frederikas atsigręžia, prisimerkęs įsižiūri į akmeninę Elfsborgo tvirtovę, kuri šmėkso tolumoj, ant aukšto sąsiaurio kranto, ir iš čia atrodo ne didesnė už varnos lizdą. O, fantazijai erdvės dabar užtenka! Karalius Frederikas suvirpa nuo ūmaus jėgų antplūdžio, nusikvatoja lyg pakvaišęs, užlipa ant dar aukštesnės uolos, kur vėtra pagauna plaikstyti jo apsiaustą, ir, stvėręs šautuvą iš apsauginio rankų, iššauna į orą. Šūvis driokstelі, garsas, vėtros į šalį nublokštas, pražūva be aido. Tačiau karalius nori aidą girdėti ir girdi. Girdi, kaip aidas ritas per mažus ištuštėjusius švedų kaimelius, per Jončiopingą, Norčiopingą iki paties Stokholmo, pasiekia paliegėlio Vazos ausis, ir švedų karalius krūptelėjęs šaukia į praviras menės duris: „Personai! Kas ten šaudo?"— „A, tai danų jaunasis karalius valiūkauja Elfsborge".

Danų karalius iškelia abi rankas ir sušunka:

— Teisybė yra medžioklė! Taip!

Vėtra nuneša jo balsą ir kepurę, nuplėšus nuo galvos, virš sąsiaurio juodų vandenų — karališkos plunksnos pasipučia, sublerbia vėtroj lyg negyvo krintančio paukščio sparnai.

Karalius Frederikas nulipa nuo uolos, prieina prie greitomis sukurto laužo, ir admirolas Julis jam sako:

— Gaila kepurės, kas nors dar sugaus, kojom sutryps išniekindamas.

— Admirole, galva liko ant mano pečių!

Vincensas Julis nusišypso:

— Kartą aš užsidėjau savo karininko kepurę ir staiga supratau, kad jis ruošia laivyne sąmokslą. Keliaudama nuo galvos ant galvos, kepurė perneša ir mintis...

Karalius tyliai nusijuokia. Visos svarbiausios jo mintys niekam nėra paslaptis. Jas žino ir švedai, ir rusai, ir lietuviai, ką bešnekėti apie vokiečius. Frederikas naikina savo krašte hercogystes, kuria vientisą danų valstybę, ši kada nors turi tapti erke, siurbiančia naudą iš jūros, o Elfsborgas prie sąsiaurio — erkės gaja galvutė. Balsu karalius pasako:

— Jeigu Elfsborgas — erkės galvutė, jai reikia kepurės. Aš nupirksiu Ezelio salą ir vyskupo sostą, ir tai bus puiki kepurė mūsų Elfsborgui.

Admirolas Julis išplečia akis:

— Princas Magnus sutinka vykti į Ezelį? Jis iš tikrųjų sutinka?

Karalius niauriai nužvelgia admirolą ir vėl įsistebeilija į Elfsborgą, šmėsuojantį vėjuotoje tolumoje. Didelis apsnigtas laukas, nusidriekęs ligi tvirtovės, blėsta sutemose.

— Kas ten šmėkso? — neramiai paklausia karalius.

— Tai varnos, pasmeigtos ant kuolelių, — atsako admirolas...

Karalius Frederikas nutraukia kepurę nuo admirolo galvos ir šlepteli ant saviškės. Admirolas suglumsta, pasitraukia į šalį kelis žingsnius. Argi karalius tikrina jo mintis, argi karalius jį kuo nors įtaria? Admirolas, išplėtęs akis, ima berti žodžius lyg prisiekdamas:

— Aš dar jaunas žmogus, aš ištikimai tarnavau jūsų tėvui karaliui Kristianui, senam žmogui, juo ištikimiau tarnausiu jums, jo sūnui, jaunam, išmintingam, veikliam karaliui, kuris pagaliau suims į kumštį visą Daniją, ir aš niekada, niekada...

— Tai ne mintys, ne mintys, tai velniai žino kas,— pertraukia Julį karalius. Frederikas žvalgosi ir stebisi, kad niekur nebemato nė vienos skraidančios varnos. Ore virš didelio apsnigto lauko nebesimato nė vieno judančio juodo taškelio, tik žemai, ant kuolelių, juoduoja nušautieji paukščiai.

Šioje girioje karalius Frederikas niekada nemedžioja. Medžioklės namai Kiogėje tik dėl to pastatyti, kad žiemos mėnesiais čia medžioti atšliuožia Augustas Saksonietis, karaliaus svainis. Tuomet sargybą prie medžioklės namų eina aukšti, plačiapečiai vyrai atgrasiais beždžionių veidais. Rinktinės baidyklės. Tai taip pat saksų rūmų moterų įnoris. Jos tiki, kad ir priešas, perėjęs kiemą, kurį saugo galiūnai beždžionžmogiai, įeis į vidų švelnus ir sukalbamas.

Viduje tylu. Kūrenasi židinys. Nuo pakuros sklinda daugiau šviesos negu nuo daugializdės žvakidės, kurioje dega tik viena žvakė. Įpročio deginti tik vieną žvakę žvakidėje saksų kunigaikštis neatsisako nė medžioklės namuose. Ar čia tik kurfiursto taupumas? Ar ir nenoras sėdėti apšviestu veidu, kai aplinkui yra ir daugiau žmonių? O dabar jų čia esama, yra ir moterų, yra, žinoma, ir Tuba Lauenburgietė. Juk dabar čia slenka svarbios valandos. Šiandien saksų kurfiurstas medžiojo, grįžo iš girios džiugus, laimingas, rankoj parsinešė kiškį, numetė kailialupiui ir visiems pasakė, esą didįjį laimikį palikęs girioje, tarnai jį vargais negalais velką namo per tankumyną. Ką jis nušovė? Elnią? Vilką? Šerną? Klausinėjo visi. Reikėjo klausinėti pagal seną paprotį. Kurfiurstas, žinoma, neatsakė. Vėlgi taip reikėjo. Jeigu jis pasakytų, ką nušovė, išsisklaidytų nežinia, dingtų tų laukimo valandų grožis.

Vienintelė deganti žvakė apšviečia stalo kertę, ant tos kertės nieko nėra padėta, auksinė taurė spingso ant stalo tolėliau, jau prieblandoj. Taurėj palengva smilksta smilkalai, pirkti Graikijoj. Nuo jų kvapo atrodo, kad šioje patalpoje gaivu alsuoti...

Karalius Frederikas nepaklausė svainio, ką nušovė. Danų karalius gali sėdėti ir išdidus, orus, visus nuteikdamas manyti, kad jam nerūpi, kas ką nušovė,— taip jau yra, jokiu laimikiu jo nenustebinsi. Tačiau Frederikui neišeina iš galvos tas kiškis, kurį svainis parsinešė iš medžioklės rankoj. Neseniai Frederikas taip pat buvo išjojęs medžioti — ne į Kiogės, į kitą girią. Medžiojo tol, kol nušovė dešimt kiškių. Palydovų nušautų kiškių jis neskaičiavo ir jų kailiukų neėmė. Maišą pasiuvo tik iš karaliaus nušautų kiškių kailelių. Šitaip karalius norėjo išsklaidyti savo nerimą dėl jaunėlio brolio, kuriam tėvas mirdamas paliko Šlėzvigo ir Holšteino hercogystes. Frederikas negalėjo atiduoti tų hercogysčių Magnui. Gyvenimas ilgas. O princų broliškumo jausmas — nepatvarus. O princams susipykus jokia valstybė nebėra vieninga. Į kiškenų maišą rūmų iždininkas supylė dvidešimt tūkstančių talerių, ir ratmanas Kristupas Miunhauzenas, pinigais vežinas, išskubėjo į Niuborgą, kur iš Arensburgo atvyko jo brolis Johanas, Ezelio vyskupas Jonas. Niekas niekada negalės pasakyti, kad karalius pasielgė su Magnum nežmoniškai, girdi, atėmė iš jo turtingą Šlėzvigą ir Holšteiną, privertė išvykti į Ezelį, į pliką salą toli jūroje. Neteisybė. Karalius pats nušovė dešimt kiškių, iš jų kailių pasiuvo maišą pinigams, už kuriuos Kristupas Miunhauzenas turi nupirkti Ezelio vyskupystę. Net jeigu nebeliktų kada nors nei turtų, nei danų valstybės, jeigu liktų kada nors tik karaliaus sąžinė, Frederiko ji negalėtų užgraužti: jis visa širdimi troško, burtais būrė jaunėliui broliui laimingą ateitį, o jeigu laimė vis tiek brolį aplenkė — jau ne karaliaus kaltė. Taip jau yra, ne kiekvieną savo žingsnį pateisinsi vien valstybės stiprinimu, jos interesais. Kiekvienas valdovo žingsnis privalo turėti ir žmogišką pateisinimą, tegul ir kiškenom ar dar niekingesnėm smulkmenom apveltą. Ką ir šnekėti, smulkmenos žmoniškumą atskleidžia geriausiai.

Prie židinio, ant tos sienos, prie kurios sėdi moterys, taigi ir Tuba Lauenburgietė, matyti prieblandoje lyg pro miglą blanki tapyba: nuogi šventieji spiečiasi į krūvą lyg sušalę, prie jų kojų rangosi drakonas baisiomis akimis ir išžiotais nasrais...

Tubos Lauenburgietės skruostai paraudę, žaižaruoja, karšta jai nuo židinio, nuo nerimo, nuo laimikio, kurį velka dabar tarnai per tankumynus, laukimo. Bet šnekėti juk reikia apie kitką, apie kitką, pašalinės šnekos suteikia laukimui ir kitokio, netikėto žavesio.

— Visi girdėjo, kad rusų caras kildina save iš Pruso, Romos imperatoriaus Augusto brolio, bet dar negirdėta tai, ką jis dabar krečia! — su nuogąsčiu šneka Tuba Lauenburgietė.— Tik pamanykit — jis užėmė Narvą! Ir jo laivai dabar plaukios iš jūros į jūrą palei pat saksų ir danų krantus! Aš neapkenčiu, neapkenčiu rusų caro! Ak! Jeigu jis kildina save iš Bizantijos, jeigu jam mieli dvigalviai ereliai, jeigu jis kuždasi su Konstantinopolio kunigaikštytėmis, tegul jis ir traukia į pietus — ten jūrų daugiau, ar ne teisybę šneku?

Kurfiurstas Augustas tyli, paslaptingai šypsosi, žiūrėdamas į auksinę taurę, iš kurios smilksta graikiški dūmai.

Kurfiursto laimikio tarnai iš girios vis neparvelka, ir Frederikui nerimas vis auga. Jis skaičiuoja dienas. Kiek jų jau praėjo nuo to laiko, kai Kristupas Miunhauzenas išskubėjo į Niuborgą vežinas pinigais? Karalius skaičiuoja, susimaišo, vėl skaičiuoja iš naujo. Prieblanda pradeda jį erzinti. Smilkalai pradeda erzinti. Bet labiausiai erzina sesuo Ana, jos veidas, kurio Frederikas negali gerai įžiūrėti prieblandoje. Jeigu ne Ana, jeigu ne motina, Kristupą Miunhauzeną į Niuborgą jis būtų išsiuntęs mažiausiai dešimčia dienų anksčiau. Dešimt dienų! Ar ne tos danų karaliaus sudelstos dienos ir yra didžiausias saksų Augusto laimikis?

Motina atsinešė į sosto menę pintinę obuolių, vieną obuolį išėmė ir nurideno per stalelį. Obuolys nukrito ant kilimo, ir kaıalienė motina ėmė šnekėti: Frederikai, aš myliu tave ne mažiau kaip ir kitus savo vaikus, bet tu nori išmesti Magnų iš mūsų šeimos, kaip aš štai išmečiau obuolį iš pintinės; Danijoj dar nebuvo karaliaus įpėdinio, kuris laužytų tėvo priesakus, nebuvo dar tokio, nebuvo.

O Ana? Argi ji nepritarė motinai? Argi nemaldavo Frederiką pasigailėti jaunėlio princo? „Frederikai, argi tu nežinai, koks Magnus ištvirkėlis! Ezely jis bus toli nuo namiškių, ir moterys nuvarys jį į kapus!" Štai kaip šnekėjo Ana. Frederikas, anot sesers, turėjo užmiršti, kad Magnus — pirmiausia princas, kad ir ant jo pečių gula pareiga suvienyti Daniją; o kad Magnus ištvirkėlis, Frederikas niekada, nė akimirkai neturėjo užmiršti. Dėl Ezelio ir Magnaus viskas jau buvo apgalvota ir nuspręsta, tačiau, moterų prispirtas, karalius dar dvejojo dešimt dienų. Dešimt dienų! Ar ne šį vakarą paaiškės, kaip apmaudžiai Frederikas pavėlavo? Kokio laimikio saksų kurfiurstas laukia? Ar ne Ezelio pirkimo aktą jo tarnai iš Niuborgo į Kiogę gabena? Ar ne todėl svainis atvažiavo į Kiogę, kad gautų šį aktą danų žemėje ir Frederikui tuo akis išplikytų, pasityčiotų iš jo?

Tuba Lauenburgietė, nušviesta židinio šviesos, ima šiurpti:

— Kodėl jūs nesiklausot, ką aš šneku apie rusų carą? Kas yra, brangięji?

— Mes klausomės, klausomės, — murma saksų Augustas. Jo akys žėri, paslaptinga šypsena nė akimirkai nedingsta nuo jo lūpų.

Tuba Lauenburgietė balina akis:

— Tačiau jūs nesibaisit rusų caru! Kodėl jūs nesibaisit?

— Pavojus mūsų jūrai kyla iš kitos pusės, iš Lietuvos,— prašneka moteris, sėdinti kitoje židinio pusėje, ją taip pat apšviečia židinio liepsnos, tačiau nė rausva jų šviesa nepajėgia parausvinti jos veido — jis baltas baltas. Danų karalius dešimtis sykių girdėjo šios moters vardą, bet nė dabar jo neatsimena. Tų Saksonijos ilgaliežuvių vardų jis stengiasi nežinoti.

— Baisus rusų caras, baisus! — sušunka Tuba Lauenburgietė tai išblyškusiai moteriai. Ši tarytum neišgirsta, šneka savo.

— Pavojus jūrai kyla iš Lietuvos. Tačiau tas pavojus greitai išsisklaidys, tikėkit manim. Jo šventenybė Rygos arkivyskupas, Brandenburgo markgrafas, apgaus lietuvius, apgaus, tikėkit manim. Lietuvių valdovas — jo pusbrolis. Pusbrolį visada lengva apgauti. Prisiminkit savo pusbrolius — ar aš ne teisybę sakau? Jo šventenybei Vilhelmui puikiai sekasi. Galenas mirė. Fiurstenbergą nustūmė Ketleris. Ketlerį pančioja lietuviai. Lietuvius — jo šventenybė Vilhelmas. Pats dievas šį arkivyskupą mums siuntė! Vilhelmas padovanos mums jūrą, laisvą nuo liuteronų švedų, graikiškų rusų ir nežinia kokių lietuvių. Iš tikrųjų — na, kas man pasakys, gal jūs, mieloji Tuba, kas tokie dabar yra lietuviai? Liuteronai ar katalikai? O gal jie tebėra pagonys? Ne ne, šventoji Roma niekada neparems neaiškaus tikėjimo žmonių!..

— Apie ką jūs šnekat, apie kokius niekus! — sušunka Tuba Lauenburgietė, jos akyse sužimba nevilties ašaros.— Rusų caras baisus, baisus! Su juo totoriai! Su juo laukiniai ir žmogėdros! Jis įsakė prijaukinti dvėsėdžius erelius! Jis sudraskys Europą! Jo laivai plaukios pro mūsų langus kiekvieną dieną!

— Jūrą laimės šventoji Roma, taigi ir mes, — ramiai pasakė išblyškusi moteris.

— Niekas manęs nesiklauso, niekam teisybė nerūpi! — pravirksta Tuba Lauenburgietė.

Saksų kurfiurstas atsistoja, prieina prie lango, praskleidžia užuolaidą, žiūri į tamsą. Karalius Frederikas spokso jam į nugarą. Ką mato svainis vakaro lauke, tamsoje, ką jis gali joje matyti? Tuojau už lango prasideda giria. Ji apsnigta. Sniegą gal jis ir mato tamsoje. Tačiau žiūri laukan taip ilgai ir įdėmiai, tarytum ir daugiau ką matytų. Neramu, svaineliui neramu dėl savo laimikio. Reikia svainį paerzinti, reikia dar labiau sudrumsti jo širdį, ir Frederikas sako:

— Teisybė yra medžioklė. Kažkuri čia moterų sako gryną teisybę. Lietuva nori pasiimti Livoniją vasale, kaip Lenkija kažkada pasiėmė Prūsiją. Rygos uostas žavi lietuvius, kaip Dancigas kažkada žavėjo lenkus. Jie visi ten žavėtis moka. Išmano kuo žavėtis. Juo labiau kad vokiečių žemės dabar tokios trapios — trupa ir trupa...

Hercogienė Ana, išsigandusi, kad vyras supyks ant jos brolio, skubiai sako:

— Augustai, brangusis, kur tas tavo laimikis, kodėl jo neparneša tavo tarnai? Kantrybės nebėra laukti!..

Ką nori, tą saksų kurfiurstas girdi. Karaliaus Frederiko jis dedasi neišgirdęs. Nuo lango jis atsigręžia į žmoną:

— Mieloji, mano tarnai taip pat žmonės. Jie žino, kad mes laukiame, ir nori pratęsti mums šį malonumą. Taip taip, jie tyčia neskuba namo.

— Gana man to malonumo! Mano širdis iššoks iš krūtinės! — dūsauja Ana.

Augustas nuleidžia galvą, tyli, staiga vėl pakelia akis į žmoną:

— Teisybė, aš ir užmiršau, kad tu dar nepasikalbėjai su savo broliu. Ką gi, laimikis niekur neprapuls, sulauksim jo rytoj.

Saksų kurfiurstas! Jis atsisveikina su danų karalium, su žmona, su išmintingosiomis rūmų moterimis paslaptingai šypsodamasis. Koks jis puikus žaidėjas, saksų kurfiurstas! Frederikui nugara pagaugais nueina nuo minties, kad jis gali surinkti šešis tūkstančius raitelių ir penkiolika tūkstančių pėstininkų per savaitę. Hercogui tai tik nedidelis rūpestis. Ir jeigu toks žmogus įsigytų Ezelį, salą vidury jūros...

Frederikas nusilenkia svainiui atsisveikindamas:

— Aš labiau mėgstu apžiūrinėti medžioklės laimikį, negu laukti, kol jį parvilks iš girios. Dėl to manau, kad rytdiena man bus malonesnė. Labos nakties, mielas svaini.

— O, tavęs laukia dar daug malonių dienų! — taria svainis, tačiau paslaptingoji šypsena nuo jo lūpų dingsta.

Moterys jau išgužėjo. Dabar išeina ir kurfiurstas. Kam jam tos moterys, kodėl jų tiek daug rūmuose? Ar tik todėl, kad jam miela žiūrėti, kaip rūmų moterų liežuviai kiršina jo draugus ir priešus? O gal jos jam yra tas pats, kas Vazai Personas?

Jiedu lieka dviese, Frederikas ir Ana, danų karalius ir saksų kurfiurstienė, brolis ir sesuo. Karalius dabar nebeslepia savo nerimo:

— Kokio laimikio jis laukia, kokio laimikio? — Frederiko balsas skamba vis atgrasiau, vis pikčiau. — Ką slepia ta jo lūšiška šypsena?

— Aš nežinau, nieko tikro nežinau,— purto galvą Ana, sutrikusi ir išsigandusi žiūri į brolį.— Aš galiu tik tiek pasakyti, kad laimikio, kurį jis visada neva palieką̃s tarnams parvilkti, aš niekada nesu mačiusi... Ar tu supratai? To didelio laimikio niekas niekada nėra matęs. Bet jis tikriausiai yra. Neįmanoma, neįmanoma netikėt jo dideliais laimikiais — iš medžioklės jis visada grįžta toks džiugus, toks laimingas... Aš bijau jo, Fredi! Vieną dieną paaiškės, kad tas didysis laimikis — tai aš, tai tu, tai mes, visi danai...

Ana pravirksta, sukrinta ant kilimu aptraukto krėslo, ir dabar ją apšviečia blėstantis židinys. Kažkokia nebegraži tapo Ana. Jos grožį suniokojo nerimo ir kančios karštis, be perstogės sklindantis iš vidaus. Jos veidas paburko, tarytum ištino. Negaila Frederikui sesers. Ji pati kalta. Ji pati prasimano kančias, pati šaukiasi sąžinės graužimo. Vis daro tai, ko nereikia, nėra reikalo daryti. Nori įtikti vyrui, nori užstoti jaunėlį brolį, nori paguosti motiną, nori visus su visais sutaikyti, nori gera visiems būti. Tai savęs žudymas, niekas daugiau.

— Mūsų sveikata — štai kas jo laimikis,— sako Frederikas.— Jis ėda mūsų sveikatą, štai ir visa jo paslaptis. Pakrikę nuo nerimo, nežinios, pasiligoję, susmukę mes nebepajėgsim stoti jam skersai kelio, štai ką jis mano. Nekreipk dėmesio į jo laimikius, tausok sveikatą, ir tu gyvensi ramiau, Ana.

— Tausok sveikatą! — skaudžiai pakartoja Ana, pažvelgia į brolį, gūdžiai šypsodama pro ašaras.— Aš nebeturiu ko tausoti. Ne aš pati, kiti mano sveikatą iššvaistė, broli mieliausias. Tėvas dar negimusią paskyrė mane saksų kunigaikščiui! Nė nesvarstė, kas tuo kunigaikščiu bus, kai aš paaugsiu. Būtų saksus užvaldęs koks vilkšunis, būčiau dabar jo žmona! Taip, Frederikai, aš čia niekas... Aš privalau rengtis taip, kaip rengiasi ispanės, privalau susivaržyti krūtinę taip, kad viena krūtis atrodytų mažesnė, kad visi tuo šlykštėtųsi, ir nieko daugiau iš manęs niekam čia nereikia. Nieko daugiau, visiškai nieko... Ak, Frederikai,— ji įkniumba į savo delnus,— tu nežinai, ką reiškia gyventi svetur!.. Niekada niekada neturi savo namų. Viskas aplinkui atrodo laikina, laikina. Laikinas stogas virš galvos, laikinas langas, pro kurį žiūri, šaukštas, kuriuo valgai, guolis, kuriame miegi... Laikini namiškiai tave supa... Nieko amžino, nieko pastovaus nėra aplinkui! Ak, kad tu suprastum, ką lemi savo jaunam nelaimingam broliui!..

— Nelaimingam? — Frederikas pakreipia galvą.

— Taip! Jis viską regi tik viena akimi! Jam sunku suprasti, ką tu jam siūlai!

— Na, sesute, akies aš iš jo neatėmiau.

— Tu atimi iš jo daugiau. Tu atimi iš jo namus, tėviškę, gimtinę... Viską tu iš jo atimi, tik jis šito nemato, o tu ir nenori, kad matytų!..

Frederikas tyli. Sesuo jam sako skaudžius žodžius. Ir ką ji šneka? Frederikas atima iš Magnaus namus? Viešpatie dieve! Ana sako tuščius žodžius ir dėl jų kenčia tarytum dėl prasmingų. Nėra vieningos Danijos, vadinasi, dar nėra ir tikrų namų. Niekada nebuvo. Frederikas juos stato! Frederikas nori, kad tėvynainiai turėtų tikrus namus, o jie, net namiškiai, žmonės iš karališkos šeimos, štai kaip visa išverčia: Frederikas varo juos iš namų!..

— Labanakt, Ana,— sako Frederikas be jokios šilumos balse.— Aš nė nežinojau, kad tu rengies kaip ispanės. O ir kas iš to, kad dabar žinau? Aš negaliu rūpintis savo artimaisiais labiau negu Danija.

Dvaras Koldinge atrodo lyg sena kaimo sodyba. Pastatai šmėkso tarp senų medžių, šie visada tarytum snaudžia, iš lapijos didžiulio kupolo kyla aukštyn į dangų dūmai. Tylu, ramu, kartkartėm susiamsi tingūs šunys, vakarais ir ankstyvais rytais aplinkui krūmuose plaka lakštingalos. Per pievą tvenkinių linkui amžinai eina basi vienmarškiniai vyrai, nešini irklais. Karalius Frederikas dabar turi važiuoti į Koldingą kiekvieną savaitę, trečiadienį arba penktadienį, ir jis būtinai atvažiuoja.

Rasota žole, sušlapdamas batus, karalius nueina sodo alėja į vidų, pereina tris kambarius, viduriniame pasilieka jo palydovai. Blandžiame didžiajame kambaryje motina jo jau laukia. Žiūrėdama į šlapius, voratinkliais apsivėlusius sūnaus batus, motina šneka:

— Jis nenori su tavimi nė susitikti, tai aš suprantu. Dabar jis daug ko nenori — nenori niekur eiti, nenori matyti žmonių. Tai aš suprantu. Bet aš nesuprantu jo norų. Štai jis panoro išvažiuoti į Šlėzvigą, būti Šlėzvige, kol tavo meistrai statys jam laivus kelionei į Ezelį. Ir kodėl dabar jis nori gyventi būtent Šlėzvige? Juk jam būtų ramiau praleisti tą laiką kur nors kitur, ne savo valdose, ar ne? Kai pamatys, ką praranda, jam širdį pradės gelti...

Niūrus taisyklingas juodbruvas veidas, susirūpinusios akys, žilų plaukų sruogelės vejasi palei ausis, krinta ant pečių, ant juodos suknelės. Karalienė Dorotėja, Frederiko motina. Ji gerai žinojo ir išmanė, kaip šalį valdė jos velionis vyras, Frederiko tėvas Kristianas, dėl to turėjo tvirtus įsitikinimus, kaip valdyti yra išmintinga, o kaip — kvaila. Visus žmones, kurie supo karalių Kristianą, Frederikas iš rūmų išbruižė. Liko iš anų metų tik motina, su ja Frederikas negalėjo elgtis kaip tinkamas. O motina su juo — galėjo. Ji galėjo patarinėti sūnui kiekviename žingsnyje, juk motinai atrodė, kad Frederikas tebėra vaikas — ir iš kur jis mokės išmintingai valdyti šalį?

Kelias dienas karaliaus Frederiko pasiųsti žmonės viską ardo, plėšo ir drasko Šlėzvigo hercogo rūmuose, kad Magnus, čia atvažiavęs, rastų baisią netvarką, šaltus, nejaukius kambarius. Atvažiavęs į Šlėzvigą, Magnus neras nieko, kas šiaip jau kiekvieną akimirką turėtų būti jam po ranka. Neras nė užuolaidų ant didelių langų, ir Magnus nė žvakių vakarais negalės žibinti. Jam bus nejauku, negera Šlėzvige, niekas neblizgės, nespindės, nežibės jam prieš akis, niekas nekels hercogystės praradimo gailesčio. Ir viskas bus gerai, mano karalienė Dorotėja.

Savaitės lekia pašėlusiai greitai. Ateina metas, kai Frederikas, rytą atsibudęs, pirmiausia nutirpsta nuo minties, kad vėl pralėkė savaitė ir jis vėl turi važiuoti į Koldingą. Kiekvieną rytą, kiekvieną rytelį jis iškenčia šį bjaurų pojūtį.

Apsnigtas Koldingo dvaras nepanašus nė į seną apsnūdusią kaimo sodybą. Apsnigtas jis tarytum dingsta, tarytum nugrimzta kelis šimtmečius į praeitį, gal į karalienės Margaritos laikus. Saulėje žėri sniegas, žilpina akis, tai neginčijama tikrovė, o žinojinas, kad po sniegu yra stogai, tylūs, tamsūs kambariai, kuriuose šiugžda motinos žingsniai, rodos, tėra tik prasimanymas arba vaikystės atsiminimas. Kur tau atsiminimas!.. Antai į visas puses nuo senų medžių per sniegą veda takeliai. Į Koldingo dvarą kasdien kažkas ateina, kažkas iš jo išeina. Motina tebepalaiko ryšį su aplinkiniu pasauliu, ir kambarių tyloje po sniegu teberusena gyvenimas.

Motina šneka:

— Aš dėl jo bijau, aš gailiuosi, kad nevažiavau drauge su juo į tą Šlėzvigą. Mes jį palikom vieną ir dar pasistengėm, kad jam ten nebūtų jauku. Manai sau daranti gerai, o išeina blogai, visada taip... Ar tu žinai, Frederikai, kas Šlėzvige dedasi? Jis pasamdė meistrus, ir šie dirba kryžius. Aš suprasčiau, jei jis padirbdintų ir išvažiuodamas pastatytų Šlėzvige vieną kryžių, gal tai būtų ir prasminga. Bet jis pasakė, kad dailidės dirbs kryžius tol, kol karalius statys jam laivus. Niekas dar nežino, kur jis tuos kryžius dės. Frederikai, ar jam tik nepasimaišė galvelėje?.. Motina šiandien atrodo Frederikui pasikeitusi. Eina, sėdasi, ranką pakelia — kiekvienas judesys liudija, kad ji pasikeitusi, tik vis dar negali pastebėti — kuo. O dėl Magnaus kryžių nėra ko būgštauti. Magnus tebėra vaikėzas. Prireikė pirmą kartą gyvenime toli išvažiuoti, ir jam jau vaidenasi, kad greitai numirs. O, mirties sulaukti ne taip lengva!..

Tik atvažiavęs kitą savaitę Frederikas aiškiai pamato, kuo pasikeitusi motina. Jos suknia kaip ir anksčiau juoda, gedulinga, tačiau į rankogalius jau įrišti balti raišteliai, šie sklando ore, krinta į akis, kai motina gestikuliuoja. Balti raišteliai juoduose rankogaliuose. Štai kaip bėga laikas. Jau metai, kai numirė tėvas, kai Frederikas sėdi soste, o jis vis dar nėra nepriklausomas nuo motinos. Šios svitoje po vyro mirties nepasikeitė nė vienas žmogus. Ją supa seni patarėjai, seni tarnai, seni pasiuntiniai, senos kambarinės. Ji labai juos brangina. Naujieji Frederiko žmonės nė nepažįsta jų. Metas būtų Frederikui ištaisyti klaidą, grąžinti į rūmus bent kelis sukriošėlius, kurie tarnavo tėvui. Tuomet Frederikas gal geriau žinotų, ką veikia karalienės žmonės, su kuo jie palaiko ryšius, ką apie platų pasaulį jie praneša motinai. Šioji šiandien labai susijaudinusi, pikta:

— Jis nori atsisveikinti su ta Tuba, su ta Drezdeno pamaiva ir gandonešе... Tai baisu! Mane krečia drugys, kai užsimerkiu ir pamatau jį šalia tos pasenusios lėlės!..

Na, tai ne bėda, Tubą Lauenburgietę Magnus veikiai užmirš — juk metas pradėti rengti atsisveikinimo puotas. Į jas iš Ribė reikia iškviesti Kasparą Mulę, iš Olandijos — Paulių Noviomagą, iš

Rostoko — Luką Bakmeisterį. Vaikystės mokytojai ir auklėtojai pasakys Magnui daug ko pamokomo. Metas jau išsiųsti į Šlėzvigą ir būsimuosius Magnaus palydovus į Ezelį: patarėją Klasą Urnę, knechtų vadus Kristupą Miunhauzeną ir Lavę Bradę. Tegul jie susuks Magnui galvą pasakodami apie naująjį švedų plieną, aršius lietuvius ir rusus. Tegul jie išaiškina būsimam Ezelio vyskupui, kad daugelis rytinių Baltijos pakrančių kažkada priklausė danams. O į paskutinę atsisveikinimo puotą atvažiuos ir daug įžymybių: legendinis karvedys Jokūbas Brokenhuzenas, didysis karo magas Danielius Rantsau, admirolas Vincensas Julis... Paskutinėje puotoje vaikėzą Magnų sups įtakingiausi, turtingiausi hercogysčių štathalteriai ir ratmanai. Na, tokioje draugijoje Magnus pajus savo vertę, tai neabejotina. Lauenburgietė nublanks jo akyje, pasirodys niekinga, neverta ne tik jo meilės, bet ir atidos. O dar ne visus savo sumanymus Frederikas motinai atskleidžia. Po viskam, tegul ji po viskam sužinos apie jaunų gražuolių pulkus, kuriais karalius užleis Šlėzvigo rūmus...

Ankstyvą pavasarį apie Koldingo dvarą nesinori nė pagalvoti. Pakeliui į Koldingą arkliai skęsta purvyne. Karietos langai uždrėbti purvu, nieko aplinkui nematyti. Frederikas sėdi karietoje lyg kalinys. Nė į dvarą įžengęs negali atsikratyti minties, kad jis — motinos kalinys. Reikia liautis važinėti į Koldingą, gana, karalius turi svarbesnių reikalų, tegul motina vienąkart tai sužino.

Motina sako pavargusiu prisikentėjusio žmogaus balsu:

— Frederikai, aš išsikraustysiu iš proto... Jam neužtenka su ja atsisveikinti... Jis nori su ja išvažiuoti iš Šlėzvigo, nori važiuoti drauge su ja iki pat Kylio. Tu juk žinai, Frederikai, nuo Šlėzvigo iki Kylio — šešios mylios kelio... Šešios mylios gėdingos visai Danijai kelionės... Taip taip, Frederikai, gėdingos!.. Juk mums reikės iškviesti tą seną pamaivą iš Drezdeno. Nieko, ničnieko, juo labiau moters, iš Drezdeno neiškviesi taip, kad niekas nepastebėtų, kad nepasklistų bjaurios apšnekos po visą Vokietiją, po visą Daniją, o jei kokios — ir po visą Europą... O ir ta Lauenburgietė... Argi galima ja pasikliauti? Ar nepaniš jai liežuvis pačiai pasigarsinti apie savo slėpiningą kelionę? Ar neprikurs ji dar ir nebūtų dalykų, ką, Frederikai?

Karalius tyli, mąsto: o gal visa tai į gera? Kol Magnui galvoje Tuba Lauen, jis tarytum aklas. Nemato Šlėzvigo, nemato, ką praranda. Neduok dieve, Magnus ataktų, pamatytų Šlėzvigo krašto turtus, pamatytų netvarkos darkomą rūmų didybę ir grožį, grandinėmis surakinto nebeišgabentum jo į Ezelį — iš laivo iššoktų, galą pasidarytų.

Motina karalienė savaip supranta sūnaus karaliaus tylėjimą. Ji ištaria baisius, visiškai netikėtus žodžius:

— Aš žinau, kodėl tu išsiunti brolį į Ezelį. Ten prasidėjo karas, ir nerasi žemėj vietelės, kur broliui grėstų tikresnė mirtis... Ji — karalienė našlė, jos geriausieji metai jau praėjo, ją jau slegia senatvė, persekioja mirties baimė... Frederikas kartoja šiuos žodžius ir tik šitaip pajėgia ištylėti neatsikirtęs, įžūliai nepasielgęs. Motiną apstulbina jo savitvarda. Motina išsigąsta savo žodžių, ima šnabždėti:

— Dovanok man, karaliau sūnau, dovanok vargšei nelaimingai motinai...

Dabar ji pati ilgai tvardosi. Kokius ji žodžius kartoja, kad susitvardytų? Ne, Frederikas dar negali jų atspėti, jis dar neturi žvalgų tarp motiną supančių žmonių, taigi ir jos sieloje.

Motina vėl prašneka, dabar jau palūžusiu, su viskuo susitaikiusiu balsu:

— Aš suprantu, kad jis nori išvažiuoti iš Šlėzvigo, iš savo tėvonijos, su mylimu žmogum... Jis tarytum į karą išvyksta... Jam širdį gelia... Aš jį suprantu, juo skaudžiau man, motinai, kad mylimiausias jo žmogus — toji, toji pasenusi merga... Aš jam pasakiau: tave išlydės iš Šlėzvigo Ana, tikra sesuo, su ja tegul būna ir toji tavo Tuba, tuomet į akis ji niekam nekris... Ne, pasakė jis, ne, aš noriu išvažiuoti su Tuba dviese. Tada aš pasakiau jam: vaikeli, aš pati tave išlydėsiu iš Šlėzvigo, važiuosiu su tavim iki pat laivo, kuriuo tu išplauksi... Ne, pasakė jis, ne, aš išvažiuosiu išdidus, niekas nepamatys ašarų nei mano, nei tavo akyse. Frederikai, dėl tos Tubos jis atstumia tikrą savo motiną... Ir į ką jis atsigimė, į ką?

Frederikas galėtų išsiųsti pasiuntinius pas saksų kurfiurstą Augustą, galėtų su juo susitarti, ir Tuba Lauenburgietė dingtų Magnui iš akių. Bet Frederikas to nepadarys. Laisvas atsisveikinimas su Tuba tapo svarbiausia Magnaus sąlyga, kad jis sutiktų išplaukti į Ezelį. Gerai, labai gerai, kad tik tokia sąlyga tapo svarbiausia.

Kovo pabaigoje vėl pradeda snigti, vėl storėja sniego patalai ant Koldingo dvaro stogų, tylūs ir tamsūs karalienės Dorotėjos kambariai vėl tarytum nugrimzta į senovę, į gražius karalienės Margaritos laikus.

Motina tylutėliai šneka:

— Frederikai, sūnau, aš bijau tik vieno: o jeigu toji Tuba nesutiks jo išlydėti, jeigu pakviesta įsižeis, supyks? Juk ji išdidi, išdidesnė už kitą karalių. Ji akylai saugo gerą savo vardą. O čia juk paskalos gali pasklisti po visą Europą: ori saksų dama išlydėjo danų vaikigalį... Frederikai, brangusis, paruošk Lauenburgietę tai kelionei, nuteik ją mielaširdystei, įtikink, kad pasirūpinsi kelionės slaptumu, visišku slaptumu...

Motina atsistoja nuo krėslo, šiugžda kilimu per tamsų kambarį. Kaip karalienė sunyko per tuos kelis mėnesius!.. Juoda gedulo suknia tapo per plati, tarytum pailgėjo — karalienė eina ir vis primina pridurkus, vis primina. Rankogalių balti raišteliai kadaruoja atsirišę...

Iš tamsios kambario kertės ji atneša baltą žąsies sparną — Frederikas net krūpteli nuo jo baltumo,— sako:

— Aš nežinau, ar aš jį dar pamatysiu, ar atsiras proga man jį susitikti prieš išplaukiant... Perduok jam šį sparną, gal ten, Ezely, niekas nelaiko žąsų. Tegul jis peša plunksnas iš šio sparno ir rašo man laiškus... kuo dažniau... tegul rašo man kuo dažniau...

Niekada, nė per vyro karaliaus laidotuves, karalienė Dorotėja neatrodė tokia nelaiminga, tokia suvargusi.

II

Princas hercogas Magnus sėdi ant žemos kėdutės su pinta atkalte, ant lauko kėdutės, tapusios jo nuolatine palydove, susisupęs į plačius kailinius, ant galvos užsivertęs kailinį gobtuvą, į kailinį maišą susigrūdęs kojas, palinkęs į priekį, į liepsnojantį laužą, ant kurio iešmu pervertas kepa didelis mėsos gabalas. Taukai varva į laužą, čirškia, spirga, sproginėdami šaudo į šalis, ir vienintelę savo akį hercogas vis užmerkia, kad riebalai neišplikytų. Antrąją akį slepia juodas raištis, o veido hercogas, rodos, nė nesaugo: jauni ir švelnūs skruostai, karštų taukų apšaudomi, krūpčioja, raukosi, rausta, tačiau hercogas atgal nepasitraukia, sėdi, vis taip pat palinkęs į priekį, nejudėdamas, kantriai kęsdamas skausmą. Gyvenimas jį pradėjo grūdinti, vėtyti ir mėtyti, ir tuo džiaugtis hercogas prisiverčia visom valios pastangom, džiaugiasi dantis sukandęs, širdyje vis nugalėdamas ir nugalėdamas nykų nuoskaudos jausmą.

Prieš dvi savaites, balandžio pradžioje, trys hercogo Magnaus laivai išplaukė iš Kopenhagos uosto į tirštu rūku apsigaubusią jūrą, ir iš pradžių jie plaukė aklai, nematydami nė vandens, tik žinodami, kad jis tyvuliuoja visur aplinkui. Rūkui pradėjus sklaidytis, priešpriešiais ėmė plaukti ledai, šie kreipė jų laivus į šiaurės vakarus. Vėjas vis stiprėjo, visiškai išsklaidė rūką. Pakilusi audra pribloškė jų laivus prie Gotlando salos, grasindama sudaužyti juos į uolas. Seni, prityrę jūrininkai, kuriuos Magnui davė admirolas Julis, vargais negalais nuplukdė laivus į nedidelės upės žiotis, kur bangos buvo mažesnės. Galų gale jie atsidūrė užuovėjoj, ir laivai išmetė inkarus. Juodi audros debesys skriejo per dangų, saloj tvyrojo gūdi prieblanda. Aplinkui nesimatė nei gyvenviečių, nei paskirų sodybų. Knechtų vadai Kristupas Miunhauzenas ir Lavė Bradė tuojau apskaičiavo, kad nuo upės žiočių iki Visbiu miesto — mažiausiai dvi mylios kelio. Dieną dar labiau tamsino drėgnos blizgančios uolos, kurios tamsavo visur aplinkui.

Jau dvi savaites jie slapstosi tarp tų uolų nuo vėjo, kūrena laužus, prie jų šildosi, laivuose miega, o atsibudę kaskart pamato putotą atgrasią jūrą. Nerimo, baimės ne tik dėl ateities, bet ir dėl gyvybės kankinamas, Magnus pradėjo melstis, ir vargšą hercogą užgriuvo nauja bėda. Jo sieloje kilo tikras jausmų chaosas. Kai tik Magnus imdavo šnabždėti maldos žodžius, tuojau išvysdavo dar jauną motinos veidą, išgąstingas, ašarų pilnas jos akis. Tos akys žvelgė į jį iš vaikystės. Lukas Bakmeisteris, išmokęs Magnų, mažą berniūkštį, naujos maldos, vesdavo jį pas karalienę motiną pasigirti laimėjimais moksle. Motina klausydavosi sūnelio beriamų maldos žodžių, ir jos akys pamažėl pritvinkdavo ašarų. Berniukas sutrikdavo, užmiršdavo maldos žodžius, tuomet motina pati imdavo balsu melstis, nenuleisdama nuo sūnelio ašarotų, išgąstingų akių. Vaikystėje Magnus nesuprasdavo, ko taip susijaudindavo motina, klausydamasi jo maldos, čiurlenančios skaidriu, nekaltu balseliu. Čia, nykiame, audringame Gotlande, kur Magnus, rodės, žvelgė į akis pačiai giltinei, motinos baimė susyk jam tapo suprantama. Žodžiais hercogas nieko negalėjo paaiškinti, tačiau jautė: aš suprantu, aš suprantu ją. Magnus net nustojo melstis išsigandęs, kad ims rėkti ir blaškytis tarp plikų drėgnų uolų lyg nevisprotis. Patarėjas Klasas Urnė Magnų paguodė; hercoge, šviesusis prince, jūs galite tik džiaugtis — tas, kuris prisimena besimeldžiančią motiną, jau ramia širdimi gali tapti vyskupu. Tačiau patarėjo paguodos žodžiai dar labiau išgąsdino Magnų. Jeigu šitaip, vyskupu aš negalėsiu būti, sielvartavo hercogas, aš negalėsiu melstis, aš išsikraustysiu iš proto, kasdien regėdamas susikrimtusią savo motušę, su kuria nė neatsisveikinau išplaukdamas į šią baisią kelionę; viešpatie, kas manęs laukia, kas?..

Hercogas Magnus kiauras valandas spoksodavo į audringos, šėlstančios, putojančios jūros platybes žado netekęs: štai stoviu aš, vyskupas — amžinas kovotojas su kančia. Hercogui atrodė, kad visi, kurie jį pažinojo, dabar dėl jo nerimauja, nekantriai laukdami žinių iš tolimojo, paslaptingojo Ezelio. Jau keli mėnesiai dėl jo visi nerimauja. Lukas Bakmeisteris atvažiavo į atsisveikinimo puotą Šlėzvige, nors kaip tik tomis dienomis konkuravo į teologijos profesoriaus vietą Rostoke. Bakmeisteris atvažiavo, numojęs ranka į šiltą vietelę — kaip bus, tebūnie,— kad tik pasakytų Magnui kelis savo nerimo žodžius: mielas mano vaike, negali vyskupu būti tas, kuris nejaučia pašaukimo, aš tau rūsčiai kaip tėvas sakau. Atsisveikinimo puotoje Bakmeisterio žodžius Magnus praleido pro ausis, jie jam atrodė tušti, tačiau kai juos prisiminė čia, nykiame, audringame Gotlande, hercogas suprato Bakmeisterio žodžių atgrasią teisybę susyk, kaip ir motinos baimę klausantis vaikelio maldos. Nė vienas žmogus nesidžiaugė, kad Magnus taps vyskupu, nė vienas svečias atsisveikinimo puotoje nepasakė jam nė vieno giedro žodelio apie kilnią tarnybą dievui, kuri jo laukė. Net nerūpestingasis paniurėlis Noviomagas, įkaušęs ir apsiašarojęs, prie puotos stalo murmėjo: prince, mano prince, atsiskyręs nuo moterų, tu nebeturėsi supratimo, kas dedasi margame pasaulyje; kur tik žvelgsi, matysi vien grožį ir gėrį, tau atrodys, kad visi žmonės — laimingi sutvėrimai: be žudančių aistrų, be bjaurių įpročių, be klastingų minčių... nelaimingas žmogus, kuris tai palaiko teisybe!..

O motina, ką padarė motina? Ji įdavė jam į kelionę žąsies sparną. Taip įdeda žmonės į karstą kardą, kad velionis turėtų kuo apsiginti nuo pragaro šmėklų. Motina tarytum šnabždėjo Magnui: sūnau, rašyk laiškus, rašyk man laiškus iš ano pasaulio. Ak, ne, ne! Buvo vienas žmogus, kuris džiaugėsi Magnaus likimu! Tas žmogus — Kasparas Mulė, bažnyčios probstas iš Ribe, princo vaikystės nuosaikusis mokytojas. Atsisveikinimo puotoje jo akys švytėjo džiaugsmu: stebuklas, tai stebuklas, mano mokinį ištvirkėlį apšvietė dievo šviesa!..

Dievo šviesa, amžinoji dievo šviesa...

Magnus, susisupęs į kailinius, užsimerkęs, krūpčiojančiu veidu, į kurį spraigo karšti taukai, sėdi prie laužo niūkdamas iš skausmo, ir jam atrodo, kad kaip tik dievo šviesą jis matė pro karietos langą, kai važiavo su Tuba Lauen iš Šlėzvigo į Kylį. Magnus sėdėjo karietoje orus, užtirpusia krūtine. Šalia jo sėdėjo mylima moteris, jiedu buvo dviese, niekas netrikdė jų slėpiningų jausmų. Šiltų saulės spindulių nužerti pro šalį slinko laukai, miškeliai, kalvos, pavienės sodybos, maži tylūs kaimeliai. Prie kryžkelių, ant kalvų ir kalnelių stovėjo Magnaus padirbdinti, rusvai nudažyti kryžiai. Džiugios pavasario saulės nušviesti, į dangaus erdvę virš pilkos žemės iškilę, jie atrodė taurūs, didingi. Džiaugsmas sustingdė Magnų, užgniaužė jam žadą. Štai jis, princas hercogas Magnus, kilnusis danų garbės riteris, dosnusis aukotojas savo tėvynei Danijai, išvažiuoja, išvyksta į slėpiningą, pavojus ir nepaprastus nuotykius žadančią savo viso gyvenimo kelionę. Jis paaukojo tėvynei savo hercogysčių žemes, dvarus ir miestus, vardan jos išsižadėjo linksmo, nerūpestingo gyvenimo, sutiko įsikurti skurdžioje, šaltoje salelėje vidury jūros. Ezelis, Ezelis, skurdi ir šalta sala, tačiau kiek erdvės joje svajonėms!.. Tuba, mieloji Tuba, netoli Ezelio yra krantas, neaprėpiamos žemės krantas, tame krante yra Garijos žemė, Viko žemė, kadaise šios žemės priklausė mūsų protėviams, deja, karta po kartos jie išsigimė, ir mūsų tėvai anų žemių ne tik nebevaldė, nė nebeatsiminė, kad jos yra buvusios danų. Tuba, mieloji Tuba, aš grąžinsiu anas žemes savo tėvynei! Ak, tu netiki manim, tave liūdina kryžiai, kuriuos aš pastačiau pakelėse? Na taip, kryžiai liūdni, Tuba, kryžiai kursto svajoti, Tuba. Jeigu aš laimėsiu Danijai Gariją ir Viką, tą didįjį jūros krantą, mano kryžiai prie kelio iš Šlėzvigo į Kylį išgarsės ne mažiau, kaip išgarsėja šventos dievo apsireiškimo vietos. O jeigu Ezely žūčiau, kriščiau nuo priešų strėlės ar kardo, mano kryžiai visiems primintų, kaip nesavanaudiškai gyventi ir kovoti privalo kiekvienas danas.

,,Prince, vargšeli mano, koks tu dar vaikas!.."— sušnabždėjo Tuba, priglaudė jo galvą prie savo krūtinės, glostė, kedeno jo plaukus.

Kur dabar dingo ta dievo šviesa, kuri švietė jam ir Tubai visą kelią nuo Šlėzvigo iki Kylio?

Magnus atšlyja nuo laužo, susigūžia, įsikniaubia į didelę kailinių apykaklę. Tuo tarpu pasigirsta tvirti, sunkūs žingsniai, gerai pažįstamas Kristupo Miunhauzeno balsas:

— Šviesusis hercoge, jūsų kariuomenė išrikiuota — pasveikinkite ją!

Knechtų vadai Miunhauzenas ir Bradė Gotlande nenuobodžiavo, neliūdėjo, nekeikė likimo, nemeldė dievą gelbėti nuo pražūties. Rodės, nė štilio jie nelaukė. Kasdien vaikė knechtus po drėgną plynaukštę, muštravo be gailesčio, mokydami juos kautis. Lietus ar vėtra, knechtai žygiuodavo per tuščią plynaukštę, atstatę ietis, šaukdami kovos šūksmus, dešimtis kartų per dieną nugalėdami nematomą priešą. Klasas Urnė nepatenkintas murmėdavo: Miunhauzenas ir Bradė serga Brokenhuzeno didybe, gali pamanyti, kad mes lydim į Ezelį ne vyskupą, o baisų plėšiką.

Magnus atsimerkia, niūrus nužvelgia knechtų vadą, dangų virš jo galvos. Štai kaip, pro debesis pagaliau įšvito blyški saulė. Magnus atsistoja, nustumia nuo pečių plačiuosius kailinius su gobtuvu, lieka stovėti vienais žygio kailinukais, sidabru išsiuvinėtais. Atviroje jūroje ledų nebesimatė, tik prie kranto jų buvo priplakta, prigrūsta devynios galybės. Apdrėbti pažaliavusiom vandens putom, ledai atrodė lyg klampus samanų patalas.

— Dėkui dievui, pagaliau mes galėsime plaukti toliau, ar ne? — apsidžiaugęs paklausia Magnus.

— Taip, šviesusis hercoge,— taria Kristupas Miunhauzenas.— Pasveikinkite savo kariuomenę, ji pasiruošus plaukti.

Džiaugsmu spindintis, įraudęs knechtų vado veidas tarytum sako Magnui: hercoge, dabar jūs ne šiaip hercogas be hercogystės, ne šiaip koks plikos vyskupijos vyskupas, dabar jūs — politikas ir karvedys, pažiūrėkite — jūs turite savo kariuomenę!

Knechtų šalmai, aštrios plieninės jų skiauterės atspindi dulksvą saulės šviesą. Aukšti, stiprūs ginkluoti vyrai stovi eilėmis išsitempę ir sustingę. Magnus nejučia taip pat pasitempia, išpučia krūtinę. Jo širdis daužosi iš susijaudinimo. Magnus niekada nemanė, kad pasijus toks laimingas, žvelgdamas į ginkluotus vyrus, kurie laukia jo komandos. Princas hercogas Magnus turi kariuomenę, savo kariuomenę. Jis gerai nežino, kokio didumo karių pulkai — švedų, rusų, lietuvių ar kokių laukinių totorių — zuja rytinėse Baltijos pakrantėse, tačiau jis turi keturis šimtus knechtų ir junta: aš nebesu visiškai silpnas, kad ir ką apie mane kas taukštų. Magnus, virpėdamas iš susijaudinimo, žengia prie akmens, apkloto kilimu, ir pakeliui priešais jį išdygsta Klasas Urnė, susijaudinęs dar labiau negu Magnus:

— Hercoge, šviesiausias mano valdove, nedarykite kvailystės... Dėl dievo meilės, nesveikinkite knechtų! Juk jūs būsite vyskupas, ne koks nors galvažudys!..

— Patarėjau, kas atsitiko? — atšiauriai klausia Kristupas Miunhauzenas.— Duokite hercogui kelią!

— Jis ne karvedys, knechtų vade, — įžūliai atrėžia Klasas Urnė.— Dievas niekada neturėjo ir neturi kariuomenės, tačiau visada save apgindavo ir apgina.

Kristupas Miunhauzenas trankiai nusijuokia:

— Dievas! Jis mini dievą! Taip, dievas neturi kariuomenės, bet visada laiko atdarus vartus į pragarą! Jo kariuomenė — velniai, mielas išminčiau!

Magnus praeina pro Klasą Urnę, užlipa ant didelio, kilimu apdengto akmens, iškelia į viršų abi rankas, pasveikina kariuomenę. Knechtai atsako jam sutartinai šaukdami. Magnaus nugara nueina džiaugsmo pagaugais. Vienintelėj jo aky sužvilga ašaros. Pro jas knechtų rikiuotė susilieja į vientisą spalvingą sieną.

Hercogas taria Kristupui Miunhauzenui:

— Tegul jie iššauna į dangų, tegul būna taip.

— Paraką mes turim branginti. Jeigu ko ir trūks mums Ezely, tai labiausiai parako.

— Aš pasakiau: tegul būna taip! — rikteli Magnus, vienintelė jo akis išsprogsta ir lakstо į šalis, apkvaitusi nuo džiaugsmo ir ūmaus įsiūčio.

Knechtai iššauna nedarnia salve. Dunksinčia širdimi sulaukęs, kol nutils šūvių aidas, Magnus nušoka nuo akmens ir, eidamas palei rikiuotę, ima glėbesčiuoti knechtus.

Staiga padrioksi vienišas šūvis. Visi atsigręžia į laivą, kuris stūkso prie kranto, apdrėbtas žaliomis vandens putomis. Knechtas, einąs sargybą laivo pirmagaly, sveikina princą hercogą, iškėlęs kumštį, šokinėdamas iš džiaugsmo ir baisiai rėkaudamas.

— Jis taip pat jus pagerbė, visi jus myli, visi, hercoge,— taria Kristupas Miunhauzenas.

— Uždarykite jį laivo dugne, tegul sužino, koks brangus mums parakas,— netikėtai įsako Magnus.

Kristupas Miunhauzenas įsistebeilija į karštų taukų nuplikyta Magnaus veidą.

— Kas atsitiko? — paklausia Magnus suklusęs.

— Nė vienas, kuris jumis tikės, nebus nuskriaustas. Jūs būsit didis karvedys, — susižavėjęs atsako Kristupas Miunhauzenas.

— Kodėl?

— Užteko visai rikiuotei tuščiai iššauti, kad jūs suprastumėt, koks nuostolis ir vienas tuščiai paleistas šūvis.

Princo hercogo veidas tirštai nurausta. Ima pašėlusiai gelti nuplikytus skruostus, ir Magnus valandėlę tyliai niurzgia sukandęs dantis.

Tai atsitinka paprastai: iš pradžių žemės dar nematyti, bet danguj prie pat horizonto jau gali įžiūrėti, kad migla vos vos rusva,— veikiausiai nuo dulkių, kurias vėjas, žmonių ir gyvulių kojos pakelia į orą per dienų dienas. Tai jau dulkės tos svetimos žemės, kurios valdyti tu čia atplauki. Pradedi jaudintis, nerimauti ir veikiai migloje pamatai spingsint švyturio tolimą ugnelę. Švyturys mažai nuo tavęs priklausys, ne tu jį vakarais užžibinsi, ne tu rytais gesinsi. Ne pagal krašto valdymo, pagal kitus papročius švyturys žibinamas. Švyturio šviesa — tai įrodymas, kad gyvenime dar esama darbų, kurie nenutrūkstamai dirbami vadovaujantis pareiga ir sąžine.

Paskui pasimato ir kitų žiburėlių — prie pat kranto linijos. Tačiau daugelis miesto žmonių, kurie nuo tavęs priklausys, tebemiega. Na, juos tu galėsi pažadinti kada panorėsi, kad ir nakties vidury. Šiaip jau tu turėsi juos mylėti. Jie šnekės nesuprantama kalba, ne visus ir papročius jų suprasi, bet tu turėsi juos mylėti, rūpintis jais.

Prieplaukoje mirksta keli nedideli laiveliai — visi vienstiebiai. Prieplauka maža. Krantinė tuščia. Žmonės tebemiega, nenujaučia, kad jų valdovas artėja prie kranto. Niekas valdovo nelūkuriuoja. Kas nors, vos tik atsikėlęs, gal ir ateis į krantinę pasižiūrėti, ar nematyti jūroje nepažįstamų laivų. Kas nors turėtų ateiti. Juk yra mieste keli žmonės, kurie žino: iš Kopenhagos išplaukė, jau beveik trys savaitės kaip išplaukė — pagal susitarimą. O vis nėra. Be abejo, kas nors į krantinę ateidavo kasdien, laukdavo, bet jūra vis būdavo tuščia, ir arensburgiečiai ėmė galvoti, gal kas būsimam vyskupui atsitiko, gal nelaimė.

Reikės pasiųsti į miestą keletą knechtų, tegul sukelia triukšmą: atplaukė! Ne, knechtų siųsti negalima. Būsimasis vyskupas pirmiausia į miestą atsiuntė karius — negerai. Galvok ką nori, žiūrėdamas į svetimą miestą, kuris tau tuojau priklausys, bet jame yra ne tik švyturys, yra ir dar kažkas, kas nuo tavęs nepriklausys. Yra, tarkim, žmonių dvasia, kurios tu nepažįsti, kuri slepiasi tyloje, visada joje slėpsis, niekada tau gerai neatsiskleis. Ir tau atrodys, kad jų dvasia — čionykštė tamsa, naktis, kurioje tu aklas.

O jie kantrūs žmonės, negreiti patikėti, kad atsitiko nelaimė ir naujasis vyskupas nebeatplauks — susigūžęs vyriškis, apsivilkęs juodu ilgu apsiaustu, užsimaukšlinęs ant akių pilką gobtuvą, štai kas tavęs laukia. Stovi prieplaukos pakraštėly, po medžiu, nuo kurio šakų laša migla. Stovi ir laiko už žąslų širmą žirgą.

Jeigu Magnus mato vyriškį, tai anas turi matyti jį ir jo laivus. Taip ir yra. Vyriškis tik tam dar stovi, kad įsitikintų, jog laivai nepažįstami. Įsitikina. Nueina palei akmeninę tvorą sulig žmogaus augumu, dingsta už jos galo. Arklį paliko nepririštą, bet šis niekur neina, stovi ramus, nukoręs galvą. Stovi prie medžio, dėl to gal ir mano, kad yra pririštas. Magnus taip pat mano, kad prie Arensburgo jau yra pririštas. Juk jis nebegali apsukti laivų ir plaukti atgal į jūrą. Vėlu. Džiaugiasi tik tuo, kad pastatė savo atminimui kryžius prie Šlėzvigo—Kylio kelio.

Ateina labai aukštas žmogus, galva iškilusi virš akmeninės tvoros. Atrodo, kad ateina vienas, o iš už tvoros išnyra penkiese. Taip ir yra, pilkame name šalia prieplaukos būsimo vyskupo laukė visa kapitula. Puikūs žmonės, negreiti patikėti, kad atsitiko nelaimė ir jų valdovas nebeatplauks. Ar jie išsyk supras, kad atplaukė ir kariuomenė? Pirmiausia jie turėtų suprasti: jūroje dabar daug plėšikų, plėšikauja kas tik nori, nes jūra neturi vieno valdovo, ir vyskupas be apsaugos negalėjo atplaukti. Visi žino: joks vyskupas į savo vyskupystę tuščiomis rankomis neplaukia. Livonijos magistras Ketleris žino dar daugiau: tas vyskupėlis į Ezelį atplaukia ne tuščia galva, joje — daug norų, daug sumanymų, kurie kliudo ir jį, magistrą. Dėl to taip ir atsitinka: plauki į svetimą salą, į svetimą miestą, kurio dar nė matęs nesi, bet jis, galima sakyti, jau tavo nuosavybė, ir tavo laivus užpuola magistras, kuris nenori, kad tu jo pašonėje įsikurtum su savo sumanymais ir norais. Magistro laivai apšaudo tavo laivus, lenda artyn, matai, kad nori tave nuskandinti. Šiuo piktu kėslu tau primena, kad čia esi svetimšalis. Bet Ketleris čia taip pat svetimšalis. Nuo gimimo šiose Baltijos pakrantėse jis taip pat nieko nepažįsta. Kai dabar prisimena vaikystę, prisimena Vestfaliją, tolimą kraštą, Kelną, tolimą miestą. Šviesiausi prisiminimai atplaukia per jūrą iš ten ir su niekuo, kas tikrovėje magistrą supa dabar, nesutampa. Tačiau Ketleris apšaudė Magnaus laivus taip, lyg šie būtų lindę į jo tikrus namus, į jo vaikystės prisiminimų kraštą. Na, gal ir ne visai taip, gal ne žūtbūtinai Ketlerio knechtai kovėsi. Juk ne tik Ketleris, niekas nieko Livonijoj negina taip, kaip gintų gimtinę.

Magnus joja į miestą ant to žirgo, kuris nepririštas ramiai stovėjo po medžiu. Greta žingsniuoja tas aukštasis vyriškis, kurio vienintelio galva buvo iškilusi virš akmeninės tvoros. Tai Magnaus pirmtakas, eksvyskupas Jonas. Įkandin žirgo šnara kapitulos nariai, Magnaus patarėjas Urnė, palydovai — pastarųjų nedaug. Kristupas Miunhauzenas ir Lavė Bradė pasiliko laivuose su knechtais. Šie išlips vėliau, kai paaiškės, kur jiems paskirta pastogė.

Eksvyskupas Jonas eina šalia žirgo galvos niūrus, tylėdamas. Gal jie visi čia laikosi papročio su svetimšaliais gatvėje nesišnekėti, gal dar kokio papročio laikosi. Nesuprasi. Bet eksvyskupas Jonas čia taip pat svetimšalis. Kažkada atvyko į Ezelį, o dabar išvyks atgal, kur prabėgo vaikystė. Visi čia svetimšaliai, ir Magnų tai guodžia.

— Garbusis tėve, kur jūs iš čia keliausit? Kur jūsų laukia? — klausia Magnus, jam tokia šneka neskaudi, skaudi eksvyskupui. Šis sako:

— Aš atvykau iš Ferdeno, ten ir grįšiu, nors nežinau, ar kas laukia manęs. Juk mano svajonės neišsipildė.

Magnus žiūri į eksvyskupą nuo žirgo, iš viršaus, mato jo trikampę juodą kepurėlę, nuolaidžius pečius. Nemato nei veido, nei rankų, tik drabužius. Ir jausmai širdyje susidrumsčia. Rodos, akimoju pralėkė daug metų šioje miglotoje saloje, ir štai jis pats, hercogas vyskupas Magnus, paniuręs, tylus, apsirengęs vienuolio drabužiais, užsivožęs ant galvos trikampę juodą kepurėlę, žingsniuoja šalia širmo žirgo, ant kurio sėdi jau kitas vyskupas, jo įpėdinis. Magnus iškeliauja atgal į Kopenhagą, į Koldingą, ten, kur prabėgo vaikystė. Kadangi Ezely jo svajonės neišsipildė.

Na, tokių minčių ir vaizdinių reikia vengti, ir Magnus skubiai klausia:

— Dovanokite už smalsumą — ką nuveikti šioje saloje jūs svajojot? Kokios svajonės neišsipildė?

— Aš svajojau sukurti šeimą ir užauginti kelis sūnus, — atsako eksvyskupas Jonas.— Bet argi tai galima pavadinti svajone? Tai paprastas noras.

Magnui atlėgsta širdis, jis atsigręžia į Klasą Urnę, kuris eina iš paskos, džiugiai jam sušunka:

— Tu girdėjai? O aš jau buvau išsigandęs, kad ir manęs laukia jo likimas!

Urnei gėda hercogo žodžių, jo vaikėziško balso. Magnus tai jaučia. Jie visi tebelaiko jį vaikėzu, ir Magnus kartkartėm tyčia paerzina juos vaikėzišku elgesiu. Urnė oriai atsako:

— Jaunystėj žmogų daug kas baugina, bet dažniausiai ne tai, kas iš tikrųjų jo laukia gyvenime. Jis nežino, kas laukia. O džiugina jį, beje, dažniausiai tai, kuo senatvėj nusivilia.

Eksvyskupas į jų šneką nesikiša, visokie išvedžiojimai veikiausiai jam nebeįdomūs. Jis neturi žmonos, neturi vaikų, senatvė žvelgia į akis, nejauku jam gyventi. Išvedžiojimai čia nepadės.

— Tu nesupratai manęs,— užsiplieskia Magnus.— Žmogus susilaukia tokio likimo, kokio nusipelnė, štai ką aš sakau. Dievas globoja tik tuos, kurių svajonės nepaprastos. Taip, Klasai, dievas mums padės! Aš niekada nesutiksiu Arensburgo uoste naujo vyskupo — nebent negyvas.

Eksvyskupas nesikiša į jų šneką. Jis neturi šeimos, jam nejauku gyventi, išvedžiojimai niekuo jam nebepadės.

Vakare atvykėliai danai jau žino, kur jų naujieji namai, kur jų kambariai, kur kas juose padėta. Atsiminti, kur kas padėta, sunku. Pakeli akis ir pamatai daiktą, kurio nesitikėjai pamatyti. Ne, tai dar ne namai. Tačiau rūmai Magnui patinka. Mediniai. Langai maži, dideli stalai. Atsisėdi ir esi mažas prie stalo. Šio pojūčio Magnus dar neužmiršo — dažnai jį pajusdavo ir Kopenhagoje, ir Koldinge, ir Drezdene, kol buvo vaikas. Vaikas atsisėda prie stalo ir pajunta, kad yra mažas, tai teisybė. Arensburge kažkodėl ir suaugę pasiilgę šio pojūčio — stalai dideli, sėsk prie jų ir būsi mažas.

Vynas gardus. Vietinių žmonių šį vakarą prie stalo dar nėra, susirinko tik jie, atvykėliai, apsiprasti su nauju būstu. Reikia kuo greičiau prie visko priprasti, juk čia bus jų namai. Karštų valgių neatneša, nebus. Antys keptos prieš kelias dienas. Niekas Arensburge nežinojo, kada jie atvyks. Galėjo ką nors ir greitomis iškepti, karštą paduoti, bet dėl to neverta sukti galvos. Jie jau sausumoje, galės pagaliau pailsėti.

Staiga Kristupas Miunhauzenas atpažįsta, kad vynas prancūziškas. Vadinasi, ir Kopenhagoje, ir Šlėzvige jie dažnai šitokį gerdavo. Tačiau tik dabar, jau įkaušę, tai suprato. Įkauštama visur vienodai. Ir Miunhauzenas atsimena, kad turi sąskaitų su Magnaus patarėju Klasu Urne, tuo dideliu išminčium. Per visą kelionę į Ezelį jis stojo knechtų vadams skersai kelio. Murmėjo prieš kariuomenę: Miunhauzenas ir Bradė serga Brokenhuzeno didybe. Stengėsi atbaidyti princą hercogą nuo kariuomenės, o juk kariuomenę jis privalo mylėti. Tik kariuomenė teiks būsimam vyskupui džiaugsmų. O bėdoje tik ji pagelbės. Todėl Klasui Urnei reikia nuskusti barzdą, kad jis nebūtų išdidus. Išmintis turi paklusti kariuomenei, su nuoga išmintim toli nenueisi. Viską, ką manai esant išmintinga turėti, pirma turi užkariauti. Ir žemes, ir turtus, ir moterų širdis. Todėl Klasui Urnei reikia nuskusti barzdą, kad jis nebūtų išdidus.

— Ne ne, Klasas barzdos nusiskusti negali,— sako Magnus Miunhauzenui ir Bradei.— Užmirškit jo barzdą.

— Kaipgi šitaip? Urnė barzdą pralošė. Juk jūs, hercoge, savo ausimis girdėjot — pralošė,— nenusileidžia knechtų vadai.

Magnus girdėjo. Jie apie Klaso barzdą sušneko, kai jų laivus jūroje užpuolė Ketlerio laivai. „Ką daryti patartumėt jūs, išminčiau?"— paklausė Kristupas Miunhauzenas Klasą Urnę. Lavė Bradė tuo tarpu vypsojo. Knechtų vadai jau aną akimirką žinojo, kad Klasas praloš jiems barzdą. Kad ir ką Urnė būtų pataręs, Miunhauzenas ir Bradė būtų padarę priešingai. „Reikia nuolat kaitalioti plaukimo kryptį, svarbiausia neprisileisti jų arti." Taip knechtų vadams patarė Klasas Urnė. Ne, išminčiau, atsakė Miunhauzenas, reikia elgtis atvirkščiai: kai tik priešo laivai priartės, spūstelėti visu greičiu, tiesiai, visu greičiu. Ir Miunhauzenas su Brade laimėjo. Jie prasiveržė pro Ketlerio laivus. Princas hercogas tuojau išsišoko apdovanosiąs knechtų vadus kuo tik jų širdis geis.

Dabar Miunhauzenas ir Bradė, apkvaitę nuo prancūziško vyno, sako:

— Laikykitės žodžio, hercoge. Mūsų širdis geidžia Klaso barzdos.

Karvedžiai nejuokauja, tai iš jų drumzlinų akių matyti. Ir dar matyti: kariuomenė Magnui nebus paklusni, jeigu Magnus nebus paklusnus Miunhauzenui ir Bradei.

Princas hercogas užsižiūri į Klasą. Štai toji barzda. Šviesi, smaila barzdikė. Jeigu ją nuskustum, Klaso galva liktų mažytė. Kaip koks būgnelis. O juk jau rytoj prasidės Magnaus derybos su čionykščiais. Netrukus ir konsekracijos iškilmės. Ir visur Klasas Urnė stovės jam iš dešinės, šnabždės į ausį patarimus — visur reikės susigaudyti, ką sakyti, ką daryti. Kaipgi šitaip? Jam patarinės žmogus be barzdos, maža galvyte? Na jau ne, šito nebus. Jeigu nusileisi Miunhauzenui ir Bradei vieną sykį, jie visada visko reikalaus tol, kol nusileisi. Ne, Klasui barzdos jie nenuskus. Tačiau pasakyti knechtų vadams savo sprendimo tiesiai ir aiškiai negalima. Reikia užsiplieksti, reikia sprogti, ką nors sulaužyti, sudaužyti. Praverstų kvaišos priepuolis. Paskui gali nieko neatsiminti.

— Užmirškit, — griežtai sako Magnus knechtų vadams.— Užmirškit.

Tačiau neužsiplieskia, nesprogsta, trūksta ryžto. Tik širdyje pasidaro liūdna. Magnus vėl sako, dabar jau susijaudinusiu, užsikertančiu balsu:

— Gerbiamieji, mums čia nieko nėra per daug. Mums čia visko trūksta — ir linksmų žmonių, ir triukšmo, ir moterų. Mes pernelyg neturtingi, kad tuščiai nusiskustume barzdas, draskytume drabužius, švaistytume paraką, vienas kitą įžeidinėtume. Ponai, gerkime vyną!

Tačiau vynas koktus. Sunku patikėti, kad tai toks pat vynas, kokį gorčiais jie gerdavo namie, Kopenhagoje ir Šlėzvige.

Magnus kyla nuo kėdės, eina per menę, vienoje pusėje šmėsčioja maži, tamsūs langeliai, kitoje pro šalį slenka ilgas platus stalas, apkrautas valgiais, vyno buteliais. Stalas vis nesibaigia, štai jau nebėra prie jo nė vieno žmogaus, o stalas vis dar tįsta pro šalį.

Lauke tamsu. Antai žiba danguje Šienpjoviai, krypsta jau į vakarų skliautą, taigi — metas jau po vidurnakčio. Magnus leidžiasi laukujais laiptais žemyn, garsiai, atgrasiai dunksi žingsniai, akyse vis tamsiau — na taip, prie žemės tvyro tirštas rūkas, Magnus nyra į jį. Ausyse ima spengti tyla. Pakeli akį į viršų ir matai, kad tarp dangaus ir tavo galvos — medžių plikų šakų raizginys. Reti žingsniai iš paskos laiptais žemyn — dunkst, dunkst, dunkst... Rūke žingsnių aidas prapuola. Šmėkso prieš akis juodas žmogaus šešėlis.

— Hercoge, to, ką laimėjome, mes neužmiršime,— tai Kristupo Miunhauzeno balsas.

— Kodėl taip tylu? — rikteli Magnus.

— Naktis,— atsiliepia Miunhauzenas.

— Kodėl nieko neatsitinka, kas yra?

— Jau atsitiko — į Ezelį atvykot jūs, šviesusis hercoge.

— Tai kodėl taip tylu? Kur tavo knechtai? Ką jie veikia? Drybso sau, miega? — įsiširsta vis smarkiau Magnus.— Įsakyk knechtams dainuoti! Taip, tegul jie rėkia, baubia visa gerkle!

Miunhauzenas tyli, nepatenkintas šnarpščia tamsoje.

— Įsakyk knechtams dainuoti!

— Gerai, knechtai padainuos,— nusileidžia Miunhauzenas. — O paskui nuskusim išminčiui barzdą.

Girdėti, kaip knechtų vadas nueina tolyn į tamsą. Magnus atsilošia, žiūri į Šienpjovius. Kokia erdvė!.. Visiškai joje tylu, tokioje platybėje, tokioje gilybėje niekas niekur nė čiukšt. Magnaus atmintyje šmėsteli Koldingo pievos pakraštys, medžių šešėliai krinta ant tvenkinio vandens, krūmuose plaka lakštingalos, gano danguje sidabrinį mėnesį. Pliuškena vaduo, dainuoja skalbėjos, pasikaišiusios sijonų pridurkus:

Mano strazdas baltas —
Snip, snap, snure;
Snip, snap, snure —
Mano strazdas baltas!..

Atsiminimai glosto savimeilę. Tu čia, nepažįstamame Arensburge, vidury nepažįstamos nakties stovi, tavo aky neįprastai ryškiai žiba Šienpjovių žvaigždės, visa nakties erdvė atrodo kitokia, neįprasta, o tavo atminty dainuoja skalbėjos danės — jauku, gera iki graudumo. Tu toli nuo namų, nuo tėvonijos žemių nuėjai, nuplaukei, nukeliavai ir pats savimi patikėti negali — tuo savo tėviškės skalbėjų dainai išplėtei pasaulį. Gal kada nors iš tikrųjų Arensburge skalbėjos dainuos: snip, snap, snure, snip, snap, snure — tą paslaptingą danų užkeikimą, tuos suprantamai neišverčiamus žodžius, kuriais danai užburia viską, kas juos supa.

Tuo tarpu užmiegotais, užkimusiais, gergždžiančiais balsais užtraukia savo trankią dainą knechtai, ir Magnus susyk pajunta nerimą. Jo širdis susigūžia. Jutimai tarytum išsigąsta aplinkos ir nebenori nieko justi. Jutimai, tie, tarkim, nematomi čiuptuvai, kuriais tu stvarstaisi už visko, kas tave supa, atšoka nuo aplinkos išsigandę, gūžiasi, slepiasi tavyje, nebesako tau nieko apie tai, kas aplinkui dedasi. Tavo ausys raitosi iš nesuprantamos gėdos, rodos, tuojau susiglaus, užsivers, nebegirdėsi ničnieko. Tavo akys ima lakstyti, ties jokiu daiktu nebedrįsta sustoti, maldauja tave, kad jas užmerktum. Veido, rankų oda pašiurpsta, nebepakenčia nakties vėsos, to drėgno oro, ragina kuo greičiau sprukti į vidų, slėptis šiltoje pastogėje. Jutimai atsisako tarnauti, ir tu nebegali nė sau paaiškinti, kur esi, ką veiki, kas vyksta aplinkui tave.

Magnų užvaldo stiprus, nerimastingas noras, kad tik liautųsi knechtai dainavę — kuo greičiau, tuojau pat.

Tėvo karaliaus rūmuose prieš daugelį metų gyveno italų kilmės patarėjas, kuris viską turėdavo išmanyti apie astrologiją ir menus. Jis visada nesuprantamai šnekėdavo. Visi, jo klausydamiesi, patylom juokdavosi, ir Magnui būdavo gaila to žmogelio žibančiom nuo įkvėpimo akim. Magnus melsdavo dievą, kad tik italui nereikėtų viešai kalbėti, kad prakalbėjęs kuo greičiau nutiltų. Magnus negalėdavo paaiškinti šio savo troškimo. Juk jis nesuprasdavo, apie ką tas žmogelis šneka, nesuprasdavo, ar kvaili ar išmintingi jo žodžiai. Trokšdavo, kad jis nutiltų, ir tiek. Ir kas yra? Šis nepaaiškinamas apgailėtinas jausmas valdo Magnų jau ir čia, Arensburge, vidury svetimos nakties užkimusiems knechtams dainuojant trankią danų dainą. Kas yra, kas čia kaltas? Dainos melodija negraži? Kvaili jos žodžiai? Nedarnūs knechtų balsai ar tik laikas dainavimui netinkamas? O gal nieko čia nėra, ničnieko, tik Magnui galvoje viskas susimaišė po ilgos, varginančios kelionės? Gal įbukštintas pavojų, kuriuos patyrė kelionėj, jis pradeda visur, kiekvienam žingsny, įtarti pavojų?

— PripraSiu — prie pavojų, prie visko pripraSiu, žinoma, pripraSiu,— sako Magnus sau, bet širdyje jaučia: nepaaiškino, nė vienu žodeliu nepaaiškino, kas dabar čia, Arensburge, svetimos nakties vidury, vyksta. Kančia dainos klausytis, ir tiek, savos dainos, juk savos.

III

Jiedu vaikšto, žvalgosi, stoviniuoja, lipa laiptais čia aukštyn, čia žemyn — vis tylėdami. Yra su jais ir daugiau žmonių, yra palydovų, patarėjų, tarnų, tačiau reikšmingai žvalgosi tik jiedu, senasis ir naujasis vyskupas. Palydovai niekam neperduoda pilies, iš niekieno jos nepriima. Palydovai sekioja nebylūs lyg šešėliai. Magnus juos atsimena tik tuomet, kai neramiai apsižvalgo ir susivokia: na taip, aš saugus, jie mane saugo. Šiaip jau jie yra tik dievo sutvėrimai, kurių visur knibžda. Juos iš gyvųjų knibždėlyno išskiri ir įvertini, kai prisimeni jų paskirtį. Pastaroji — visa jų vertė: na taip, jie tave saugo, jie čia pat. Tokie suvokimai per širdį eina, jie liečia ir tave. Štai eksvyskupas Jonas atsigręžia ir mato, kad jį lydi tik vienas žmogus, kitį lydi ne jį — naująjį vyskupą. Vis mažiau ir mažiau eksvyskupui pagarbos — ateis gal ir toks metas, kai jo niekas, ničniekas nebelydės. Labai nejauku tai suprasti. Ir jiedu vaikšto po pilį tylėdami, senasis ir naujasis vyskupas. Nėra apie ką šnekėtis. Viską pasako didelis laužas, kuris jau trys dienos dega pilies kieme, skandindamas miestą aitriuose dūmuose. Tarnai mėžia iš visų pakampių šiukšles ir degina. Vakare laužą gesina, kad naktį pašalaičiams toli iš jūros nesimatytų pašvaistės. Jūroj dabar plaukioja daug tokių, kurie greiti patikėti, jog mato krante viską naikinantį gaisrą, girdi, galima aplink jį paplėšikauti, pasipelnyti. Todėl vakare laužą gesina, ir tuščiomis Arensburgo gatvelėmis klajoja sudegusių šiukšlių bjaurus tvaikas. Tad apie ką šnekėtis? Jiedu tylėdami vaikšto, žvalgosi, stoviniuoja. Pirmame pilies aukšte mato, kaip į kampinę menę, kuri jau tuščia, iš kurios viskas jau išnešta, išmėžta, nueina du pečiuiti meistrai, pagal apsirengimą ir įrankius, kuriuos nešasi rankose,— dailidės. Meistrai nueina į menę, ir jų nebematyti. Girdėti tik jų balsai. Tarp plikų sienų jie skamba aidžiai, nejaukiai, negali nė žodžių prasmės suprasti. Tačiau veikiausiai jiedu šnekasi, ką toje menėje reikės padaryti, ko joje trūksta, juk iš menės viskas išnešta, ir ji nebeturi aiškios paskirties. Vieni žmonės iš jos išsikraustė, kiti dar neatsikraustė. Vienokia menės paskirtis pasibaigė, kitokia dar neprasidėjo. Todėl meistrai tariasi, ką joje darys. Kokią paskirtį šiai menei suteikti, jiems, be abejo, jau pasakyta, jie ją žino, dabar tik tariasi, kaip visa tai padaryti. Na taip, visa ko paskirtį gerai žino dievas, tai teisybė, tačiau kol neprieina prie daikto dievo pasiuntinys žmogus, paskirties jis neturi. Yra medžiagos luitas, daugiau nieko. Tik žmogui priėjus, padirbėjus, tas luitas tampa pilimi, arsenalu, svečių mene, miegamuoju ir taip toliau. Tampa žmogaus namais, daug kuo tampa. Ir tas tapimo laikas veria tau širdį. Tau nejauku, tu nežinai, kuo čia kas taps. Niekas tau čia neprimena vaikystės.

O štai šitoj nedidelėj pilies menėj senasis ir naujasis vyskupas ima šnekėtis. Tai apvali menė viduriniame bokšte. Joje tvyro prieblanda, paraudusi nuo drėgnų skliautų ir sienų, sumūrytų iš raudonų plytų. Čia iždo menė, ir hercogas Magnus net nealsuodamas žiūri į tris dideles, geležim kaustytas skrynias. Nieko daugiau menėje nėra, jokių daiktų. Eksvyskupas Jonas prieina paeiliui prie kiekvienos skrynios, suduodamas kumščiu į jų dangčius. Taigi tuštuma dunda. Auksas, murma eksvyskupas, pinigai. Garsiai sako:

— Galit būti ramus, hercoge, niekas niekada neapiplėš jūsų. Pinigų vyskupystėje niekada nesusirenka tiek, kad į šias skrynias būtų ką padėti.

Jis mane gąsdina, pamano Magnus, greitomis ieško žodžių, kurie įtikinamai paliudytų, kad jis dėl pinigų galvos nesuka.

— Mano iždas bus Livonija,— ramus sako Magnus, ir eksvyskupas gailiai nusišypso:

— Ak, mielas hercoge, dėl šitos dvėselienos pešasi daug erelių, ne taip lengva iš jų ką nors nugriebti.

— Kaipgi šitaip — jūs Livoniją vadinat dvėseliena? Argi ereliai kada nors pešėsi dėl dvėselienos?

— O kaip kitaip dabar Livoniją pavadinsi? Ji tuščia. Jos sodybose nėra gyvulių. Jos laukai užžėlę krūmais. Jos miestai sugriauti. Jos žmonės išžudyti arba išsilakstę kas kur.

— Tai ką Livonijoj ereliai lesa?

— Ereliai, kurie atskrenda į Livoniją, sotūs, mielas hercoge. Jiems čia reikia tik vietos patogiai atsitūpt prie jūros,— eksvyskupas užsižiūri hercogui Magnui į veidą, priduria lyg guosdamas: — Na, Danija atsitūpė Ezely, gerai atsitūpė, pačioj Livonijos pašonėj. Kol kas rytinėse jūros pakrantėse geriau tupi nebent lietuviai... Jie valdo jau šeštadalį visos Livonijos. Jie arčiausiai Rygos.

— Vadinasi, lietuvių erelio nagai aštriausi?

— Kaip čia pasakius... Lietuviai nagų aštrumu nesigiria. Jie tikina, kad jų širdys švelnios, švelnesnės nei švedų ar rusų. Jų širdys, girdi, gailestingos, linkusios globoti. Kai kas tuo tiki. Magistras Ketleris tuo tiki. Rygos arkivyskupas taip pat. Jie patys atidavė Lietuvai Livonijos pietryčius, kaip sakoma, už gailestingas akis.

Hercogas Magnus tyli. Knechtų vadus, jis privalo gerbti ir mylėti knechtų vadus, niekas kitas jam nepadės, tik knechtų vadai. Štai stovi, hercoge, prie tuščio savo vyskupystės iždo, o nejunti nei baimės, nei didelio nerimo. Todėl, kad galvoji apie Miunhauzeną ir Bradę. Todėl, kad juos turi. Veikiausiai karalienė Dorotėja, Magnaus motina, pasirūpino, kad Miunhauzenas ir Bradė plauktų su sūnumi į Ezelį. Anądien pakeliui iš Švedijos į Daniją Arensburgan užsuko Mikelis Gejenas, karališkasis Magnaus motinos pasiuntinys. Šis rudabarzdis tvirtas vyras žino, kas pasaulyje dedasi, ne blogiau kaip Vyborgo vietininkas Georgas Personas. Pastarasis tik praėjusią žiemą iš Vitenbergo į Švediją gyventi, karaliui Gustavui tarnauti atvyko, o jau, Gejenas sako, visu Europos didžiųjų valstybių rūmuose švedų žvalgus įkurdino. Veikiausiai tai teisybė — už kokius kitokius nuopelnus švedų karalius Gustavas būtų buvęs Personui toks maloningas, kad jį, svetimšalį, Vyborgo, Švedijos rytų svarbiausios tvirtovės, vietininku būtų paskyręs? O juk paskyrė. Gerą žvalgą karalius Gustavas brangina labiau negu tūkstantį karių, pasakė Gejenas Magnui. Ar tik ne Gejenas yra Persono žvalgas Kopenhagoje? Ar karalienė Dorotėja neperduoda per jį Personui šiokių tokių žinių apie sūnaus Frederiko užmačias, kad gautų mainais žinių apie kitas šalis? Ši mintis gniaužia Magnui žadą. Jeigu taip yra iš tikrųjų, Magnus laimingas, didžiai laimingas — ta jo laime pasirūpino jo geroji motina. Atrodo, karalienė daro viską, kad nuskriaustasis sūnus nusipelnytų Danijai labiau negu sūnus karalius. Ji dursto tokią danų politiką, kurios svarbiausiu vykdytoju galėtų būti Magnus. Anot Mikelio Gejeno, Persono žvalgai vis dažniau praneša apie rusų kariuomenės ruošimąsi naujiems žygiams į Livoniją; Makenpraugas praneša apie tai iš Maskvos, Forislainenas — iš Novgorodo, Lasė Lakas — iš Ivangorodo; švedų žvalgai praneša apie tai iš svarbiausių rusų būstinių, tad žinių tikrumu abejoti nedera. Mikelis Gejenas tikina, kad Magnui reikia skubėti — Miunhauzenas privalo nedelsdamas išsilaipinti Vikeno žemėj, užimti svarbiausias Vikeno pilis; jeigu už akių užskubs rusai arba magistras Ketleris, danai niekada nebevaldys savo senų žemių rytiniame Baltijos krante. Mikelis Gejenas: švedų karalius Gustavas Vaza sunkiai serga, artimieji rūmininkai jo ligos patalą jau vadina mirties patalu, juo. labiau Miunhauzenui reikia skubėti; danų pasirodymas Vikene išgąsdins paliegusį švedų karalių, be abejonės, išgąsdins — juk tuomet danai grasintų ir Reveliui; švedų karalius bus stačiai priverstas išlaipinti savo būrius Vikene, įsikišti į ginčą dėl Livonijos. Paskui, sakė Gejenas, Vaza tegul miršta, tegul, mums nebebus paslaptis, kaip elgsis jo įpėdinis sūnus,— šis bus tėvo įpainiotas į karą dėl Livonijos nebeišpainiojamai. Prasidės ilgos, kruvinos pjautynės tarp švedų, rusų ir lietuvių. Tegul jie pjaunasi, tegul pjaunasi, metus, kitus, trečius, tegul pjaunasi dešimt metų. Danijai neskubu. Ji pasiims savo dalį, kai kariaujančios šalys nusilps, paplūs kraujuose. Tai strategija, kuri numato upelius kraujo. Ar ją galėjo sugalvoti karalienė Dorotėja, Magnaus motina, švelni, geraširdė moteris? Magnui nejauku, negera. Užmiršk motiną, kartoja sau Magnus, netepk jos krauju — ne jos galvai ir širdžiai buvo tai sumanyti. Gal dar tėvas puoselėjo šią kruviną strategiją? O gal ji — reichsratmanų Brokenhuzeno ir Rantsau, admirolo Julio darbas? O Frederikas? Argi šiam negalėjo šauti į galvą kruvina mintis? Žinoma, strategiją sukūrė jie, kažkas jie, gal dabar nė nebeparodysi pirštu kas. Motina, be abejo, žino, kad šio sumanymo nebeatšauksi. Ir ji per Gejeną ragino Magnų kuo skubiau įžengti į Vikeną tik dėl to, kad vėliau į Vikeną galbūt įžengtų pats Frederikas. Ji nori, kad šio žygio šlovė atitektų Magnui, jos nuskriaustam jaunėliui sūnui. Tai suprantama, tai motiniška. Ne jos sūnus livoniečių kraują lies, lies kiti — švedai, rusai, lietuviai. Kraugeriais vadins juos...

Jiedu vėl tyli, senasis ir naujasis vyskupas. Eina, žvalgosi, stoviniuoja tylėdami. Pilis yra, durys yra, užraktai yra, patalpos tuščios, švarios — kam dar šnekėti, apie ką šnekėti? Galų gale jiedu nusileidžia į pilies požemį, ir čia eksvyskupas Jonas sunerimsta, ima vogčiomis žvilgčioti Magnui į veidą. Sustojęs prie geležim kaustytų durų su langeliu akių aukšty, eksvyskupas prašneka nusikaltusio žmogaus balsu:

— Jūs pats matote, hercoge, aš jums perduodu pilį pagal visus papročius. Tačiau prie šitų durų aš stoviu sutrikęs. Už tų durų yra žmogus. Jis ten sėdi jau dveji metai. Pagal kokius papročius perduoti jį jums — aš nežinau.

Hercogas Magnus prieina prie apvalaus langelio duryse, tačiau tuojau atsitraukia — bjaurus dvakas, jam pasirodė, svylančio avikailio, trenkė į nosį. Žvakės apšviesta mūro siena — daugiau nieko rūsyje Magnus nespėjo įžiūrėti.

— Kas tas žmogus? — raukosi Magnus.— Karo belaisvis? Nusikaltėlis? Kaperis?

— Kad aš gerai žinočiau. Viską apie tą žmogų žino Rygos arkivyskupas, bet aš jau kuris laikas nebegaunu iš jo jokių nurodymų. Sklinda šnekos, kad arkivyskupas sunkiai serga...

Magnus stebisi:

— Kaip — tą žmogų atsiuntė jums katalikų arkivyskupas?

— Taip. Buvo toks metas, man reikėjo su juo sudaryti nedidelį sandėrį, ir aš norom nenorom turėjau įvykdyti arkivyskupo sąlygą: pagloboti šitą žmogų...

— Keista globa,— Magnus palengvėl nužvelgia geležim kaustytas duris.

— Todėl ir sakau jums: aš nežinau, pagal kokius papročius jums jį perduoti. Kai arkivyskupas šį žmogų atsiuntė į Ezelį, jis nebuvo belaisvis. Arkivyskupas prašė leisti jam laisvai gyventi saloje, nesvarbu kur — mieste ar kaime, vienuolyne ar pilyje... Tačiau veikiai įvyko nesusipratimas. Tas žmogus bandė pabėgti. Vieną kartą, antrą kartą... Aš pranešiau apie tai arkivyskupui, ir šis paliepė jį uždaryti. Tegul save kaltina, pasakė arkivyskupas. Kelis mėnesius kalinęs, aš vėl leidau jam laisvai gyventi, daviau vienuolyne darbo. Tačiau ir vėl jis bandė pabėgti. Jis turi kažkokį tikslą, reikia manyti, didelį tikslą. Jis kažkur veržiasi... Man jo buvo pagailę. Mokytas žmogus, išmintingas, kažkada mokėsi Vitenberge... Aš apskritai gerbiu žmones, kurie kur nors veržiasi. Aš jau buvau nusprendęs: tegul pabėga... Deja... Paskutinę valandą pabūgau jį paleisti. Jeigu jo bijo arkivyskupas, toks galingas šventas žmogus... Jeigu jo tikslas — baisus... Jūs manę suprantat, hercoge?

Mokėsi Vitenberge, tas žmogus mokėsi Vitenberge. Šie žodžiai įstringa Magnui į širdį. Magnus taip pat mokėsi Vitenberge... Gal Magnus pažįsta tą žmogų? Gal tas žmogus pažįsta Magnų? Ne ne, negali būti. Tas žmogus sėdi čia jau dveji metai, Vitenberge, anot arkivyskupo, mokėsi kažkada, kažkada seniai... Juo geriau. Pažįstamų iš Vitenbergo Magnus akyse nenori matyti — jie, be abejo, dar neužmiršo jaunojo danų princo nepaprastų nuotykių universitete...

Hercogo Magnaus tylėjimas dar labiau suglumina eksvyskupą Joną. Pamaldžiai sudėjęs rankas, šis žiūri į Magnų gailiomis akimis:

— Hercoge, jūs negalite man priekaištauti, aš niekuo jums nenusikaltau. Pardavęs danų karaliui Ezelį, aš pasiunčiau į Rygą pasiuntinius. Tačiau arkivyskupo Rygoje tuo metu nebuvo. Jo nebuvo nei Roneburge, nei Treidene... Niekas nė dabar tikrai nežino, kur jis.

— Na, kad ir kur arkivyskupas dabar būtų, jis negali nežinoti, kad Ezely pasikeitė šeimininkas,— tai žino jau visa Europa,— sako Magnus, išdidžiai šypsodamasis.

— Galbūt. Tačiau jis neatsiuntė man jokio nurodymo, ką daryti su šituo žmogum. Aš išsivežčiau jį į Ferdeną, manęs tai neapsunkintų. Tačiau kaip tai atrodytų? Ferdene aš valdysiu tik nuosavą kuklų dvarelį, auginsiu žirgus, prižiūrėsiu sodelį... Aš nebeturėsiu jokios valdžios! Tad kaipgi aš galėčiau kalinti nepažįstamą žmogų? Dievas mane nubaustų, hercoge! — eksvyskupas patyli, nusiminęs priduria: — Aš suprantu, jums jis taip pat nereikalingas... Jokie papročiai neįpareigoja jūsų jo iš manęs perimti. Jūs pirkote vyskupystę be to žmogaus, ir už jokius mano sandėrius su arkivyskupu jūs neatsakote, aš tai suprantu. Tačiau, hercoge, pagalvokite apie to vargšo žmogaus likimą... Gal jis jau išpirko savo kaltes? Gal arkivyskupas greitai atsiųs pranešimą, kad jis jau laisvas?

— Jūs sakėte, kad jis mokėsi Vitenberge. Vadinasi, jis liuteronas, mūsų tikėjimo? Gal jis danas? — susidomi Magnus.— Parodykit jį man!

— Jis liuteronas, tai teisybė. Deja, hercoge, ne danas. Kad ir kaip būtų keista, šis mūsiško tikėjimo žmogus — lietuvis... Tvirbutas jo pavardė.

Lietuvis? Šito negali būti! Eksvyskupas meluoja. Arba jam melavo arkivyskupas. Pastarasis — lietuvių sąjungininkas, kaipgi jis išmintingą, mokytą lietuvį, vadinasi, bajorą ar net didiką, gal net kunigaikštį, galėtų kalinti? Sėdėtų už šių durų švedas, rusas, danas, totorius ar net koks turkas — viskas būtų aišku: arkivyskupo valia, kur jį dėti. O dabar — lietuvis, arkivyskupo sąjungininkų ir globėjų žmogus... Čia kažkas ne taip, teisybės nėr čia nė už grašį.

Magnus susijaudinęs šnabžda:

— Parodykit jį man. Aš noriu jį pamatyti.

Nuo tarnų ir palydovų būrio atsiskiria raktininkas, žvangindamas raktų ryšuliu. Atrakina, atidaro rūsio duris. Magnus panarina galvą, žengia vidun. Na ir mūro storumas — trys žingsniai. Rūsyje tylu, visiškai tylu. Hercogą apninka baimė, kad pritrūks oro. Jis ima kvėpuoti giliai, pravira burna. Dieve, atskleisk man paslaptį, paaiškink, kas tas žmogus, kuris sėdi po žemu skliautu, prie greitosiomis sukalto stalelio: sudžiūvęs, aukštas, apžėlęs ilgais plaukais, žilstelėjusia barzda. Kalinys sėdi sulinkęs, užsikvempęs ant stalelio, žvakė dega prie pat jo kaktos, liepsnelė virpa ir krūpsi nuo jo alsavimo. Ilgos kalinio kojos netelpa po staleliu, abipus jo kyšo aštrūs keliai, aptempti iki blizgesio nutrintom kelnėm. Kalinys rašo. Pakelia galvą, atsuka į Magnų dideles rudas akis. Susidomėjimo atėjūnu jose nematyti. Kalinys veikiausiai yra susitaikęs su mintimi, kad jo gyvenimas greitai nepasikeis. Pagal kūno sudėjimą ir augumą kalinio veidas atrodo smulkus, net barzda apžėlęs atrodo smulkus. Nosis ilga, ausys plačios, atvėpusios. Hercogas Magnus, dusdamas nuo šleikštaus rūsio dvako, laukia, kol kalinys atsistos ir pirmas prakalbės. Tuščiai laukia. Kalinys neatsistoja, nenusilenkia, nepasisveikina. Ko jis išmoko Vitenberge? Ar tikrai jis ten mokėsi? Kalinys vėl palinksta virš stalo. Rašo toliau. Magnus negali suprasti, kuo jis rašo. Rankoje kruta ne plunksna, ne skala, kažin koks pailgas daikčiukas, juodas ir nurupęs. Ranka sustingsta. Kalinys įsistebeilija priešais save, išplėtęs nemirksinčias akis. Be abejo, žvairuoja į Magnų. Šis jam trukdo. Magnus stovi už kelių žingsnių, ir jis negali rašyti, negali susikaupti. Staiga atkragina galvą, ir ilgi jo plaukai nukrinta ant pečių, ant apykaklės, apnuogindami įkvėptą veidą ir dabar jau užmerktas akis. Magnus mato pavargusį žmogų, kilnaus veido žmogų. O gal tik dėl to, kad tokia paslaptinga šio žmogaus praeitis, Magnui taip atrodo. Lietuvis... Kitoks, be abejo, žmogus — juk ne danas, ne vokietis, ne švedas, kurių hercogas prisižiūrėjo į valias nuo pat mažumės. Tikro lietuvio, ne kokio lenko ar puslenkio, Magnus niekada anksčiau nematė. O ir lietuvių vardą pirmą kartą išgirdo ne taip seniai — penkiasdešimt penktais metais Drezdene. Tuomet hercogas Kristupas Meklenburgietis, aštuoniolikmetis jaunuolis, užsuko į saksų rūmus pasveikinti kurfiursto ir jo jaunos žmonos Anos, Magnaus sesers. Prie vaišių stalo hercogas pasakojo savo nepaprastus nuotykius Paryžiuj (ten jis buvo vokiečių kunigaikščių protestantų užstatu penkiasdešimt trečiais metais), ilgose kelionėse po Europą. Kristupas prisiminė Dancigo uoste matęs didelį sujudimą. Du kerinčios išvaizdos didikai — vienas ilga juoda barzda, kitas šviesia ir garbiniuota — stovėję krantinėje, laikę išplėstą didelį odinį maišą. O gausi jų svita semusi kepurėmis iš jūros vandenį, pylusi į tą maišą. Patikėkit manim, kalbėjo hercogas Kristupas Meklenburgietis, lietuvių kunigaikščiai norėjo susipilti jūrą į vynmaišį ir išsivežti namo. Linksmi žmonės!.. Tačiau šis kalinys nė kiek nepanašus į linksmuolį pokštininką ar naivų kvailį. Jis veikiau panašus į mąstytoją atsiskyrėlį, į žmogų, kuris supranta tik tai, ką yra įsikalęs į galvą. Kitų žmonių tokie negerbia. Kitiems įėjus, tokie neatsistoja. Lietuviai... Ar atsistos jie kada nors hercogui Magnui skersai kelio? Ar turės jis su jais kokių nors reikalų?

Magnui staiga pasidaro negera nuo šleikščios rūsio smarvės, ir jis skubiai žengia pro duris, užsispaudęs delnu burną ir nosį. Kai išlenda iš požemio į akmenimis grįstą pilies kiemą, jame gūsiais šlaistosi vėjas. Kiek erdvės vėjui siausti tarp dangaus ir žemės! Kokia graži, kokia saulėta jaunystė!.. Kokia laiminga gyvenimo pradžia!.. Kristupas Miunhauzenas ir trys jo knechtų būriai jau Vikene, trys Vikeno pilys jau jų rankose. Gal ir daugiau pilių Miunhauzenas jau užėmė. Naujienas iš didžiojo kranto Magnus sužino tik po keturių penkių dienų, tai vienintelis negerumas, ir Magnus dar nežino, ar magistras Ketleris jau perskaitė jo laišką, kurį Kristupas Miunhauzenas išvežė į didįjį krantą, o paskui pasiuntiniai nunešė į Rygą. „Livonija mano." Štai kokiais žodžiais Magnus prakalbo į Ketlerį. „Magistras tuščiai bando pakelti akmenį, kurio jis su savo šalininkais negali ir iš vietos pajudint. Magistras pralaimės." Jokių slapukavimų, jokios apgaulės — tiesa pasakyta į akis.

O Lavė Bradė keliauja po salą. Ezeliečiai jam kelia sutiktuvių puotas čia Jame, čia Piuchoj, čia Kilkonde. Ezeliečiai laimingi: už naujojo vyskupo nugaros stovi galingoji Danija. Visoje saloje tik ir girdėti šnekant: prasideda pastovus gyvenimas. Tokie žodžiai eina per širdį, kelia pasitikėjimą, dvigubina jaunas jėgas. Ką ir šnekėti!.. Revelio vyskupas Mauricijus Vrangelis, vienu sykiu išsigandęs ir švedų, ir rusų, siūlo Magnui globoti jo vyskupystę. Globėjo teisė kaštuotų tik devynis tūkstančius talerių. Ulrichas Beras, Kuršo domprobstas, siūlo pirkti Piltenę.

Livonijos pajūris pats prašosi Magnaus valdžios. Rusų į Livoniją neįleis švedai, lietuvių neįleis rusai. Tad ką čia gali padaryti varganas Livonijos magistras Ketleris?

Į Livoniją suskrido daug erelių, tai teisybė. Tačiau nė vienas iš jų nėra toks stiprus, kad nuo kitų nepriklausytų. Nepriklausomas yra tik Magnus. Kiek daug erdvės vėjui siausti tarp dangaus ir žemės!.. Kokia graži, kokia saulėta jaunystė!.. Per konsekracijos apeigas, kai procesija eis iš rūmų į pilį, iš pilies į bažnyčią, iš bažnyčios atgal į rūmus, kapitulos tarnai priešais Magnų neš žydintį ievos medį. Tai bus neįprasta. Žydintis ievos medis dieviška pavasario šviesa nušvies gatves, namus, žmonių veidus. Tai bus neužmirštamas reginys visiems, kurie turės laimės jį pamatyti. „Mūsų akyse sušvito žydintis ievos medis, ir šitaip prasidėjo danų princo hercogo vyskupo Magnaus laikai mūsų žemėje." Taip kada nors sakys Ezelio seneliai savo anūkams. Magnus numirs, tačiau dar ilgai bus jo laikai, nušviesti žydinčio ievos medžio. Tereikia įveikti vieną kliūtį, vienintelę kliūtį. Kažkokie išminčiai šventieji kažkada parašė taisykles, kaip turi vykti vyskupų konsekracijos apeigos. Taisyklėse minimi tik bažnyčios daiktai, tik tokie daiktai, kurie turi tiksliai nusakomą šventą prasmę, būtinai, beje, užrašytą Naujajame testamente. O ką galėtų reikšti ievos medis? Eksvyskupas Jonas neprašo paaiškinti, šis liūdnas geraširdis žmogus neprieštarauja Magnui. Šios iškilmės tavo garbei, tavo valia jas pagražinti, sako eksvyskupas Jonas. Tačiau Magnui prieštarauja kapitulos nariai. Jie nepatenkinti, jie pikti, jie murma: kodėl reiktų nešti medį? kodėl ievos medį? kodėl žydintį ievos medį? kuo čia dėta žydėjimo stichija? ar tokiomis apeigomis nenorima įtikti pagonims? kokiems pagonims? o gal Magnus turi slaptų vilčių dar kartą reformuoti bažnyčią?

Štai kaip piktai jie šneka. Jie pripažįsta kryžių, žvakes, pamokslus, vargonus, šventus paveikslus ir šventas giesmes. Žydinčio ievos medžio nepripažįsta. Jokiose taisyklėse neparašyta, kad galima pripažinti. Teprasmenga skradžiai taisyklės, man jos nerūpi, sako jiems Magnus, svarbu tik, kad per iškilmes aš būčiau nuoširdus ir žmonės tai matytų. Mielieji, kas galėtų mano tikėjimo Kristumi nuoširdumą atskleisti gražiau negu žydinčio ievos medžio šviesa? Ta šviesa eina žmogui per širdį, argi jūs to niekada nepajutote? Taip Magnus jiems sako. O jie atsikerta: eik iš rūmų į pilį, iš pilies į bažnyčią, iš bažnyčios atgal į rūmus vidurnaktį, kai visi miegos, eik vienui vienas, eik kēliais, štai tada niekas, nė tu pats nesuabejosi savo tikėjimo nuoširdumu. Atsikirtę kandžiai šypso: jaunuoli, tau tik devyniolika metų...

Dieną mintys plaukia viena po kitos, susidaro jų priežastinga seka. Naktį, kai visa aplinkui nutyla, kai viską apgaubia tamsa, mintys galvoje ima maišytis su vakarykštėm, užvakarykštėm mintim. Tai, ką matai dabar, susipina su praeities vaizdais. Prasideda košmariški regėjimai. Virpa žvakės liepsnelė, kryžiai pakelėje, šie nušviesti skaisčios saulės, tamsios ir drėgnos Gotlando uolos, pavėlavęs vienišas šūvis, Tubos Lauen pašaipus veidas: ne ne, vaikeli, ne, tuščios iždo skrynios, žydintis ievos medis, gąsdinanti daina vidurnaktį, tik tas nuoširdus, kuris keliais eina per miestą naktį, kai visi miega,— neaprėpiama vaizdų ir minčių pynė, klaiki maišalynė. Šitaip atminties stichija kuria tavo dvasinę būseną,,tave, kuris kitą rytą atsibunda ir sako:

— Aš pasakiau: suraskit žydintį ievos medį, tegul bus taip.

Priešais hercogą Magnų stovi Kiprijonas Tvirbutas, lietuvis, Rygos arkivyskupo Vilhelmo kalinys, įkalintas toli nuo arkivyskupo rezidencijų Lemzaly, Roneburge ir Kuoknesėj. Kodėl jo šventenybė nekalina šio lietuvio kurioj nors savo pily? Pagaliau argi maža Rygos arkivyskupystėje bažnyčių, vienuolynų? Argi maža juose išmūrytų rūsių, tamsių ir drėgnų požemių, iš kurių nė pelės negali pabėgti? Kas šis lietuvis yra? Kodėl arkivyskupas Vilhelmas bijo jį laikyti ne tik savo dvare ar pilyje, bet ir apskritai savo valdose? Argi šis lietuvis toks pavojingas, toks vingrus ir landus pabėgti, kad tik jūros saloje saugu jį laikyti? Tačiau arkivyskupas, jeigu laiko belaisvį taip toli nuo namų, nieko iš jo nenori sužinoti — šis lietuvis veikiausiai nieko nepaprasto ir nežino. Jis arkivyskupui pavojingas, ir tiek, ir jo šventenybė jo nugalabyti negali veikiausiai tik dėl to, kad arkivyskupas — Lietuvos didikų sąjungininkas grumtynėse dėl Livonijos. Arensburgo kalinys Magnui paslaptingas dar ir dėl to, kad jis kilęs iš Lietuvos, apie kurią hercogas Magnus girdėjo ir žino tiek mažai. Lietuvos reikalų neišmanymas verčia hercogą nerimauti. Ši aplinkybė — ko tik neatsitinka! — gali jam kliudyti savo tikslo siekti. Lietuviai jau pasiglemžė Livonijos pietryčius, jie gali ateiti ir į Vikeno kraštą, kurį Magnus laiko teisėta danų žeme. Pasiuntiniai parneša vis neramesnių žinių iš Rygos. Livonijos ordino magistras Ketleris, Rygos arkivyskupas Vilhelmas, netgi Rygos miesto tarybos nariai derybose su lietuviais tampa vis minkštesni ir minkštesni. Ką ir sakyti, Lietuva Livonijai pavojinga, drauge pavojinga Magnui — užskės erelio sparnais Vikeną, kas tada bus? Galimą priešą būtina gerai pažinti, suprasti, kur jis stiprus, kur silpnas, o Lietuva hercogui Magnui tebėra lyg migloje nuskendusi — nepažįstama, nesuprantama. Arensburgo kalinys, kuris štai stovi priešais, Magnui paslaptingas dvigubai: dėl to, kad yra lietuvis, ir dėl to, kad jis pavojingas Rygos arkivyskupui, Lietuvos sąjungininkui. Gal Lietuvoje yra kokia mokytų didikų konfederacija, kokia politinė jėga, kuri nepritaria Lietuvos valdovo užmačioms Livonijoje ir yra linkusi ardyti jo slaptas derybas su arkivyskupu Vilhelmu, su magistru Ketleriu?

Lietuvį kalinį hercogas Magnus liepė perkelti iš pridvisusio pilies rūsio į savo rūmų tolimąjį fligelį, į kampinį kambarėlį antrame aukšte. Kambarys, teisybė, labai mažas, trikampis, jo sienos storos, durys — su dviem stipriais užraktais. Tačiau duryse nėra priežiūros akies, kambarėlio sienos nedrėksta, jame šilta ir sausa, o svarbiausią — jame net du langai, ir šviesa, srūvanti pro juos į vidų nuo ryto ligi vakaro, nuo tamsos ligi tamsos, negali nedžiuginti žmogaus, kuris dienų dienas kažką įkvėptai rašo juodu, nurupusiu rašikliu. Perkeltas kalėti į šviesų, sausą kambarėlį paties vyskupo rūmuose, šis paslaptingasis lietuvis turėjo suprasti, kad jo gyvenimas nuo šiol pradės krypti į gerąją pusę ir jo likimas veikiausiai nebus toks baisus, su kokiu susitaikė per pastaruosius dvejus metus, kai buvo atgabentas į Ezelio salą. Hercogas Magnus neabejojo nusipelnęs kalinio pasitikėjimo ir dėkingumo — žmoniškai galvojant kitaip negalėjo būti.

Štai ir dabar kalinys stovi priešais Magnų nepanašus į kalinį. Jis aprengtas padėvėtais, tačiau išskalbtais drabužiais, apkirptas, nupraustas, švariai nuskusta barzda. Kiekvienas prasčiokas pasijustų neprilygstąs šiam žmogui, jam lenktųsi. Dažnas didikas patikėtų, kad šis balto romaus veido vyriškis mokėsi Vitenberge. Aukšta kakta, ilga nosis, akylas, supratingas žvilgsnis — na taip, su tokiu žmogum galima šnekėti ir netiesmukai, žaidžiant keliom žodžių prasmėm. Ryga, Ryga, sako hercogas Magnus ir įdėmiai žiūri kaliniui į akis: sužėrės jos, blykstelės jose kokios nors ugnelės, suvirpės vilties šviesa, išsigelbėjimo nuojautos atšvaitai?

Magnaus suktumo, negeros gudrybės kalinys neturėtų justi — ne ne, kur jau ten! Kambarys tuščias, išbaltintas, švariai iššluotas, viename jo kampe — apvalus žaizdras. Kambaryje dar nesukaltos lentynos, dar nesudėlioti ant jų šikšniniai rimbai su geležiniais bumbulais, dar nėra čia žnyplių, adatų panagėms badyti, dar nėra peilių ir pjūklų, dar neįneštas suolas, ant kurio guldys ir kankins išdavikus ir belaisvius priešus. Kambarys kol kas tebėra tuščias, švarus, net žaizdras, kuriame budelis veikiai kaitins adatas panagėms badyti, kol kas tebeatrodo jaukus lyg namų židinys. O ir pats hercogas — argi jis dabar panašus į gudrų sukčių ar piktą tironą? Šiltos šlepetės, apsiūtos tymu, margas, ryškių spalvų chalatas, pamuštas kailiu, lengva naktinė kepurėlė...

Gali pamanyti: hercogas Magnus savo miegamajame tauškia apie Rygą savo lovos klojėjui. Na taip, kaliniui hercogo klausytis lengva, jis nė nenutuokia, kad yra atvestas į būsimą kvotų kambarį, kad naujasis jo valdovas stengiasi apsukti jam galvą, įvelti jį į savo užmačių Livonijoje vykdymą. Magnui šnekėti sunku. Jis tebėra labai jaunas ir negali užmiršti, kad žaidžia paslaptingą žaidimą, kad rytojaus rytą jo laukia konsekracijos iškilmės, kad stovi dabar būsimame kvotų kambaryje, kad atlieka dabar jame tarytum budelio pareigas, tik dar nelaiko rankose žnyplių su įkaitinta adata žabtuose, apsimeta nekaltu avinėliu. Negali užmiršti, kad, pasišnekėjęs su kaliniu, sugrįš į miegamąjį ir jame ras gražuolę, kurią Lavės Bradės dešimtininkai parvežė iš kažin kokios tolimos pasvietės — niekas, niekas juk neturi žinoti, su kuo naujasis Ezelio vyskupas praleido naktį prieš konsekraciją, kaip atsisveikino su laisva, nerūpestinga jaunyste. Bet argi tai žaidimas? Tai tikrovė, jo gyvenimas. O žaidžia jis kol kas tik su tuo kaliniu lietuviu — apsiavęs šlepetėm, plepa su juo, suka jam galvą, norėdamas vargšą belaisvį padaryti savo pastumdėliu, ir tiek. Šis žaidimėlis tėra grynas niekas prieš tą, kurį hercogas yra sumanęs sužaisti čia, Ezely, tačiau kodėl jau dabar jam taip sunku, kodėl vis negali štai užmiršti savo tikrojo gyvenimo aplinkybių, kuriomis tą žaidimą, dar tik gryną nieką, pradėjo? Kodėl jis visą laiką junta, kad stovi giliame savo rūmų požemyje, kodėl jam atrodo, kad jį atgrasiai slegia storas žemių sluoksnis, sunkūs rūmų mūrai? Kodėl jis nė valandėlei neužmiršta, kad dabar yra požemy ir virš jo galvos, virš nubaltintų kambario lubų slūgso milžiniškas svoris? Anksčiau taip atgrasiai jis jausdavo tik aukštį, kai įsikardavo į medžio viršūnę, tik gelmę, kai plaukdavo laivu jūroje. Argi tų atgrasių jutimų gyvenime vis daugės ir daugės be galo?

Prakeiktas kvotų kambarys, prakeikta jo sienų balta spalva... Magnui pradeda vaidentis net tie daiktai, kurie į šį kambarį dar neatnešti. Kas yra? Kodėl junta esant čia pat ir žnyples, ir adatas, ir peilius, ir pjūklus, ir šikšninius rimbus su geležiniais bumbulais?

Kvotų kambarys — taip pat Miunhauzeno ir Bradės sumanymas, kurį jie įvykdė greitai ir nepriekaištingai. Magnus nertėjo, spyrėsi kiek išgalėdamas, kad toks kambarys būtų įrengtas jo rūmuose. Aš būsiu vyskupas, kalbėjo Magnus, ką apie mane galvos žmonės, jeigu aš laikysiu rūmuose kvotų kambarį ir budelį lyg koks užkariautojas tironas? Lavė Bradė atlaidžiai vypsojo, Kristupas Miunhauzenas glaustėsi prie savo valdovo švelnus lyg pelė: nesvarbu, kas jūs — karalius, imperatorius ar vyskupas, svarbu, kad jūs didis žmogus, mielas hercoge, o kiekvienas didis žmogus turi priešų, gausybę priešų, ir dažnai, labai dažnai didieji žmonės priversti su jais pasišnekėti; tam reikia jaukios, saugios vietelės, mielas hercoge. Na gerai, nusileido Magnus, įrenkite tą šlykštų kambarį pilyje, pilyje šeimininkausite jūs, kariūnai, įsirenkite joje nors ir kartuves, nors ir trinką galvoms kapoti joje pasistatykite — tai bus kariuomenės reikalas, ne mano. Tačiau Miunhauzenas ir Bradė visus hercogo prieštaravimus išklausydavo atlaidžiai vypsodami, o paskui vėl atkakliai dėstydavo savo pažiūras: ak, mielas hercoge, kuo daugiau priešų mes sugausime ir pilyje kalinsime, tuo dažniau jūs į pilį lakstysite; jūs norėsite savo akimis juos pamatyti, savo ausimis jų žodžius išgirsti; jūs lakstysite į pilį vis dažniau ir dažniau, ir ezeliečiai, jūsų ganytiniai, tai neišvengiamai pastebės; o kam to reikia? kad visi žmonės žinotų, jog jų vyskupo rankos kruvinos? mielas hercoge, kvotų kambarys turi būti slaptas, slaptas kaip jūsų pažastis; jis turi būti arti, labai arti, kad jūs galėtumėt kiekvieną valandėlę, kada tik sumanysite, nueiti į tą kambarį ir šnektelėti su savo priešais; vakare, tarkim, jau ruošiatės gulti, galvon staiga dingteli netikėtas klausimas priešui — įsispiriate į šlepetes ir einate; rytą atsikeliate, nė neapsirengęs, blaivia, aiškia galva lekiate į tą kambarėlį; ką ir šnekėti, mielas hercoge, jums reikės priprasti prie tokio gyvenimo. Prie kokio gyvenimo, paklausė Magnus, jūs norėjote pasakyti: man reikės priprasti prie kraujo? O ne, ne prie kraujo, ne ne, mielas hercoge, prie gyvenimo turėsite priprasti, prie gyvenimo, kuris glaudžiai susijęs ne tik su patarėjais, draugais ir artimaisiais, bet ir su nuožmiausiais priešais. Prie tokio gyvenimo, paaiškino Miunhauzenas. Ar ne tokio gyvenimo svorį hercogas Magnus dabar ir jaučia, stovėdamas dar tuščiame kambarėlyje priešais pirmąjį jo svečią? Dar ne, dar nėra čia po ranka rimbų ir įkaitintų adatų, hercogas dar nebado kaliniui panagių, dar nematyti čia kraujo, tačiau Magnus jau žiūri įdėmiai savo aukai į akis, jau bando jos užsispyrimą ir kantrybę gerumu, lipšnumu, švelnumu — ne ne, papurto galvą hercogas, tai dar ne įkaitintos adatos, dar ne tas gyvenimas, prie kurio jis privalės priprasti... Na taip, jis jau veja šalin teisybę, jau veja!.. Argi neteisybė, kad jis jau atėjo čia, chalatu apsivilkęs, naktinę kepurėlę užsivožęs, stačiai iš miegamojo? Argi neteisybė, kad jis jau pratinasi, jau yra pasiryžęs ir prie kruvino gyvenimo priprasti?

Ryga, sako Magnus kaliniui lietuviui, Kiprijonui Tvirbutui, Ryga, sako, Ryga, ir vis pačepsi pasimėgaudamas lūpomis. Pats sau mintyse kartoja: grįžęs į miegamąjį, aš jau rasiu jame gražuolę, atvežtą iš tolimos pasvietės, ir aš jau būsiu apsivilkęs chalatu, užsidėjęs naktinę kepurėlę, nebereikės man gaišti — dėl to, tik dėl to aš atėjau čia šitaip apsirengęs; aš niekada nepaklusiu Miunhauzenui ir Bradei, niekada nepriprasiu prie jų siūlomo gyvenimo; aš būsiu vyskupas, ir niekas, kas budeliška, niekada man nerūpės, tai tikra teisybė, dieve aukščiausias, tu matai, kaip nuoširdžiai aš apie tai galvoju.

Hercogas Magnus šneka tam kaliniui apie daug ką, pasako gausybę žodžių, paskui netikėtai vis ištaria: Ryga, Ryga. Čepsi pasimėgaudamas, šį žodį ištaręs, dėl to žodžių sraute šis trumpas, netikėtai, su pasigardžiavimu ištartas žodelis sužėri lyg perlas. Magnus lyg perlą rodo Rygą kaliniui ir akylai stebi jo akis. Ar nesuspindės šios godumu? Ar neparklups kalinys staiga ant kelių, nepradės maldauti: leiskite mane į Rygą, pasiųskite mane į Rygą, tame mieste aš padarysiu viską, ką jūs paliepsite?..

Keista. Rudos, įdėmios, supratingos kalinio akys nei nušvinta, nei apsiniaukia. Žodis Ryga praslysta pro jo ausis taip pat, kaip veikiausiai praslytų žodis Konstantinopolis ar Šlėzvigas. Ką tai galėtų reikšti? Jis nebesvajoja apie Rygą? Jis nebenori sugrįžti į Rygą, nebetrokšta padaryti arkivyskupui to, ko šis bijo? O juk bijo Tvirbuto arkivyskupas Vilhelmas, bijo! Nepasitiki nė savo vienuolynų aklais rūsiais, nė savo pilių budelinėm — išsiuntė į salą, atskyrė kalinį nuo savęs dar ir neaprėpiama jūra. Tad kas atsitiko, kodėl nesužėri Tvirbuto akys kerštu arkivyskupui, kai Magnus pamini Rygą? Atbuko kalinio jausmai? Prarado Tvirbutas viltį slaptą tikslą pasiekti? Susitaikė su mintimi, kad jį, nelaisvėje mirusį, žiurkės suės? Argi dveji metai nelaivės tokie baisūs? Argi tokie baisūs? Magnus netiki, nenori tikėti. Lietuviai!.. Jeigu jų didikai tiki vynmaišiais jūrą susisemsią ir namo parsivešią, tai argi mokytas, išmintingas vyras lietuvis per dvejus nelaisvės metus visiškai sugniužtų. Ne ne, šito negali būti, pamano Magnus, jis įtaria mane suktumu, jis pernelyg kieto, nelaisvės užgrūdinto būdo, kad patikėtų svetimšalio valdovo nelauktu lipšnumu; aš gražbyliauju, ir tai dabar visų blogiausia; ką gi, aš nebeištarsiu daugiau jam nė žodžio; kai jis pareis į savo trikampį kambarėlį, sargybiniai durų nebeužrakins; durų jie nebeužrakins, ir kalinys tuojau pat pajus, kad durys atdaros, kad jis pats gali jas atidaryti, kad gali pro jas išeiti — tada Tvirbutas atsimins, kad jo naujasis valdovas paminėjo Rygą, dešimtis kartų paminėjo Rygą; argi tik šiaip sau, argi atsitiktinai?

Hercogas Magnus, nebetaręs nė žodžio, išeina iš kambario, jausdamas pasitenkinimą, kad niekas jo čia nematė. Sargybiniai atvedė čia kalinį ir išėjo, paskui atėjo Magnus, atėjo pro kitas duris, kitu koridorium, štai šituo, siauru, kur ne kur žvakių apšviestu, kuriuo dabar eina atgal į miegamąjį. Magnus žino, kad koridoriuje nesusitiks jokio žmogaus, nesusitiks nei ant laiptų, nei kitame koridoriuje, nei ant antrųjų laiptų: kelias nuo kvotų kambario iki jo miegamojo — tik jo, hercogo vyskupo, kelias, kiti žmonės juo niekada nevaikščios, nebent Kristupas Miunhauzenas ir Lavė Bradė, nebent karalius Frederikas, Magnaus brolis, jeigu kada nors į Arensburgą atvyktų. Žmonės, kuriuos valdovai valdo, niekada nemato tikrojo valdovų gyvenimo, mato juos tik iškilmėse, apeigose ir kelionėse, mato pasipuošusius, pasitempusius, viešąjį žaidimą iškilmingai žaidžiančius. Tai ramina, guodžia Magnų, jis pats stebisi, kaip trokšta gyventi kuo toliau nuo pašalinių akių. Veikiausiai jis turi budrią sąžinę, šis pojūtis eina per širdį kaip gaivus vėjo šuoras, tačiau dilgčioja širdies gilumoje ir skausminga nuojauta, kad ilgai gyventi slaptą gyvenimą bus sunku, labai sunku, jeigu sąžinė bus budri visą laiką.

Miegamajame toji jau yra, toji, kurią Lavės Bradės dešimtininkai atvežė iš tolimos pasvietės. Ji sėdi kambario kampe, prietemoje, prie stalelio, ant kurio stovi vyno butelis, dvi taurės ir užpūsta, ką tik užpūsta žvakė — tebesisklaido ore dūmų sruogelės, plaukdamos link praviro lango, pro kurį matyti tolumoj švyturio šviesa. Magnui įėjus, mergina pašoka ant kojų, ir dabar hercogas eina prie jos vis lėčiau, sustoja vidury kambario kiek suirzęs. Jis buvo nusprendęs, kad leis ūmai prasiveržti aistrai, manė, įeis, pakels jos ranką prie lūpų pabučiuoti ir nebepaleis, kol nenumalšins aistros. Tačiau, jam įėjus, mergina atsistojo — aukšta ir liekna, vešlių plaukų apgaubtu veideliu. Na taip, ji kilusi ne iš aukštuomenės, kilminga mergina būtų pasisveikinus sėdėdama, tai Magnų kiek sutrikdo, kadangi dabar nedera bučiuoti jai rankos, ir hercogas greitomis turi sugalvoti kitą būdą prie jos prieiti. Tačiau ne, Magnų suerzino ne tai. Merginos kilmė jam nerūpi, jis nė sąlygos Lavei Bradei nekėlė, kad atvežtoji būtų kilminga. Mergina turėjo būti tik jauna ir graži, ir, priėjęs arčiau, jis įsitikina, kad tokia ji ir yra. Tačiau atsistodama ji išsidavė didžiai nerimaujanti. Ji manęs nelaukia, ji tik yra čia, topteli Magnui į galvą. Galbūt mergina, prieš sutikdama važiuoti pas nepažįstamą didiką, su dešimtininkais derėjosi. O gal ją atvežė net prievarta, jeigu dešimtininkams ji pasirodė labai graži. Kai ji stojosi, violetinis šilko apsiaustas nuslydo nuo jos pečių, sukiužo ant kėdės, ir apnuoginta merginos krūtinė subolavo prietemoje visu gražumu. Nenuleisdamas akies nuo to jaudinančio vaizdo, Magnus prieina prie stalelio, žvairuodamas įpila į taures vyno, vieną taurę pakelia ir duoda merginai. Ši žaviai nusišypso, didelės jos akys susiaurėja, žybteli lango šviesoj. Žengus minkštą žingsnelį, mergina priglaudžia prie taurės lūpas ir taip stovi, Magnus net nesupranta, ar ji ragauja vyną, ar ne.

— Paimk taurę, laikyk pati,— sako hercogas, jis nenori su ja būti pernelyg mandagus. Mergina atitraukia nuo taurės lūpas, tylutėliai nusijuokia, ir jos akys vėl sužėri lango šviesoj. Mergina nuostabi, jos veidas baltas, akys didelės, veikiausiai rudos, plaukai tankūs, žvilgančio juodumo. Magnaus krūtinėj atsibunda jaudulys, kurį pažadina tik moterys, ir jo susierzinimas tuojau pat dingsta.

— Iš kur tu esi? — klausia Magnus, švelniai užklodamas delnais jos pečius, ir ji tylutėliai sušnabžda:

— Liza, Liza.

— Kur tave jie surado, Liza, kokia žemė augina tokias gražias moteris? — vėl klausia Magnus. Mergina nudelbia akis, sušnabžda gėdydamasi:

— Liza Viholainen.

Na taip, ji nesupranta hercogo šnekos, juk jis paklausė daniškai. Magnus pakartoja savo klausimą vokiškai, dabar ne tiek vildamasis išgirsti atsakymą, kiek sužinoti, ar ji supranta vokiečių šneką.

— Liza, Liza Viholainen,— pakartoja mergina vardą ir pavardę.

Ne, vokiškai ji nesupranta, vadinasi, juodu nesusišnekės. Bet argi reikia juodviem susišnekėti? Pirmą kartą Magnus susiduria su mergina, kuri nesupranta jo žodžių, ir jis patiria keistą jausmą, kurį pats bando tylomis nusakyti: kažkas negerai, ne viskas gerai, meilės pilnatvės šiąnakt jis nepatirs. Magnus ūmai apglėbia merginą, pakelia ant rankų, priglaudžia galvą prie jos krūtinės ir apkvaitęs nuo mergiškos šilumos, tankaus ir karšto jos alsavimo, nuneša į lovą šnabždėdamas: Liza, mano Liza, Liza, tu supranti mane tiek pat, kiek avytė. Pastarąjį palyginimą jis kartoja ir kartoja, žino, kad mergina jo nesupranta, jis tenori, kad ji girdėtų geidžiantį jo balsą. Magnus bučiuoja jai plaukus, veidą, rankas, bučiuodamas junta, kad štai jau išsipildė, kad prašnara pro akis, pro ausis, pro širdį tai, ko jis taip ilgėjosi, bet prašnara taip netikėtai, kad jis negali tos būsenos nei sustabdyt, nei užtęst, tik junta, kaip viskas praeina, pasibaigia — ne kasdienė diena, ne džiaugsmas, ne nuobodulys, ne kančia, ne vėjas sode, ne sužydėjimas ievos — išsipildymo laukimas... Magnus krūpteli išgirdęs tylutėlį, tačiau atsainų šnabždesį: ne, vaikeli, ne. Jis atsitiesia, atsisėda, žiūri išplėsta akimi į merginą, kurią pats ką tik apnuogino, jos kūnas tarytum švyti tarp suveltų drabužių, ryškiaspalvių šilkų — stebuklingo gražumo kūnas... Tačiau jau įvyko, įvyko nebeatitaisoma. Magnus išgirdo Tubos Lauen balsą, jos balsą karietoje, kai jiedu važiavo iš Šlėzvigo į Kylį pro naujutėlaičius kryžius pakelėje. Magnus Tubai guodėsi, kad jis nenori tokios ateities, į kokią važiuoja, kad jis nori valdyti Ezelį, bet nenori būti vyskupu, dėl daug ko guodėsi, ir Tubos žvilgsnis ėmė drumstis, drumstis, ji perbraukė delnu jam per plaukus, skruostą, Magnui pasirodė — gosliai, ir jis apglėbė ją, įkniubo jai į krūtinę, ėmė ieškoti neramiais pirštais landų prie jos kūno. Ne, vaikeli, ne, pasakė Tuba tyliai ir atsainiai, tokiu balsu, kad jo nugara nudilgsėjo šaltis. Ir štai dabar jis vėl išgirdo tą atgrasų balsą, kuris susyk žmones išskiria, atitolina vieną nuo kito šimtus mylių. Ne Liza pasakė tuos žodelius, ji nė negalėjo pasakyti vokiškai. Tačiau vis tiek hercogui viskas dabar atrodo kitaip. Jis žiūri į stebuklingo gražumo nuogą merginos kūną ir supranta, kad tai ne Tubos Lauen kūnas. Magnus atsistoja, greitais, dideliais žingsniais nueina prie stalelio, išgeria taurę vyno ligi dugno vienu mauku. Pasigerti, pasigerti, ir tada viskas bus gerai, ši naktis bus pašėlusi, sako sau mintyse, vėl pildamasis į taurę vyno. Tačiau prie lūpų nepakelia. Atsiremia rankomis į stalelį, nukaria galvą, užsimerkia ir sušniokščia nusivylimo kupinu atodūsiu. Jis negali pasigerti: šiąnakt negali pasigerti, rytoj jo laukia konsekracijos iškilmės, jis privalo būti jose žvalus, romus, tyra širdimi. Dieve aukščiausias, tu neleidi man žemai pulti, ačiū tau, tu matai, aš nuoširdžiai tau dėkoju. Magnus palengva susileidžia ant kėdės, kurioje sėdinčią atrado merginą, kai įėjo į miegamąjį. Vargšė Liza, išganingoji Liza!.. Magnus manė prieš konsekraciją praleisiąs pašėlusią naktį, o tik dar sykį, dar skaudžiau patyrė, kokia jausmų sumaištis siaučia jo sieloje. Gyvenimas bėga, žlega, dunda iš dienos į dieną pašėlusiu greičiu, neša Magnų, dundina, jis supranta, kad ne į tą pusę dundina, tačiau nesupranta kodėl, tad ko gali griebtis, kaip gali gyvenimui priešintis nesuprasdamas, kas aplinkui dedasi? Laikas neša, lakina tave tolyn, tu stvarstaisi už visko, kas po ranka pasimaišo,— vis tuščiai, vis tuščiai: sudie tam, kas būtų gyvenime gera, kas teiktų tikėjimo savimi ir stiprumo save į rankas suimti.

Užvakar vakare į Arensburgą atplaukė laivas iš žemyno, iš Piltenės pakrančių, juo pargabeno knechtai žydintį ievos medį, ir Magnus nusprendė nueiti jo pasitikti. Kai medis bus keliamas į krantą, kai bus guldomas ant Ezelio žemės, aš atsiklaupsiu prieš jo žiedų šviesą, kuri švies paskui ilgus metus, galbūt šimtmečius ezeliečių atmintyje. Taip Magnus galvojo. Laivas, atgabenęs ievos medį, plūduriavo atokiau nuo kranto iki vidurnakčio. Niekas, nė viena ezeliečių gyva dvasia neturėjo pamatyti, kaip medis iškeliamas į jų krantą. Žydinčios ievos šviesa turėjo sušvisti senbuvių akyse konsekracijos iškilmių rytą staiga ir netikėtai — lyg iš dangaus nukritusi. Po vidurnakčio laivas priplaukė prie kranto, knechtai inkšdami, švogždami, nes keiktis ir garsiai šūkauti griežtai jiems buvo uždrausta, iškėlė medį į krantą, kažin kaip negrabiai paleido, ir ieva šlumštelėjo ant žemės, baugiai sutraškėdama. Lūžinėjančių šakelių traškesys įsmigo Magnui į širdį. Jis neįžiūrėjo gerai nė žiedų gausumo, gražumo, nors pro debesis juos kartkartėm apšviesdavo mėnulis, nebepatyrė nė to tyrumo jausmo, kurį patirti tikėjosi. Visus gražius jausmus sieloje nustelbė lūžinėjančių šakų traškesio sukeltas nerimas. Atsiklaupt Magnus atsiklaupė, nulenkė medžiui galvą, tačiau padarė tai labai greitai, be jokio apeigiškumo. Klūpėdamas galvojo net ne į tą pusę, į kurią galvoti buvo nusistatęs. Užmiršo ir ezeliečių atmintį, kuriai ievos medis buvo skirtas, ir būsimus Magnaus šlovės laikus rytinėse Baltijos pakrantėse. Klūpėdamas jis prisiminė Tubą ir atsistojęs jos nebeužmiršo. Širdyje jis pajuto nuožmų norą atkeršyti Tubai. Mylima moteris atstūmė jį, atsisveikinantį su tėvų žeme, su vaikystės ir jaunystės keliais, atstūmė karietoje, atstūmė Kylyje, kai jis pakvietė ją į užeigos namus, kuriuos buvo užsakęs iš anksto ir kurie jo atvykstant laukė visiškai tušti. Pašėlusios meilės naktis, kuri turėjo pralėkti Kylyje, apie kurią kelis mėnesius Magnus svajojo reikalaudamas motinos ir brolio karaliaus leidimo atsisveikinti su Tuba Lauen, ta pašėlusios meilės naktis taip ir liko bergždžia svajone, praslinko kupina nuoskaudos, nirtulingo liūdesio. Tuba jį atstūmė. Ir kai užvakar jis pamatė ievos medį, kai sutraškėjo jo žydinčios šakos, ūžtelėdamos ant Ezelio žemės, jis pirmą kartą aiškiai suprato, kas įvyko. Nuo šiol jis bus vyskupas. Širdyje šėlstančias jaunystės aistras jis privalėjo užgniaužti taip, kad jos niekada nebeištrūktų į laisvę. Pratamsavo, praslinko ta Kylio naktis, kuri galėjo jį apdovanoti linksmumu, pasitikėjimu, narsumu visam gyvenimui, pratamsavo, praslinko, neapdovanojo, dabar baigta — niekada jokia likusio gyvenimo akimirka jo tuo nebeapdovanos. Magnaus krūtinėje plykstelėjo įniršis, kraujas užvirė kerštu Tubai, ir jis tą pačią naktį pareikalavo, kad Lavė Bradė surastų gražuolę, atvežtų ją į rūmus. Niekas, nė pats dievas, nė pats dievas, pasakė jis Bradei, nė pats dievas neatims iš manęs paskutinės mano jaunystės nakties.

Tačiau atėmė.

Magnus pakelia galvą, pažvelgia į lovą, mato ant jos tylutėliai sėdinčią merginą, blyškiai apšviestą nakties lango — gal mėnesienos, gal tolimo švyturio — šviesos, ir jau gerai supranta, kad dievas meilės naktį iš jo atėmė. Ir toji, ir pati paskutinė niekieno nevaržomos, laisvos jaunystės naktis praeis ne taip, kaip jis manė praeisiant. Aistra krūtinėje atslūgusi, iš jos šėlimo beliko tik pirštų bejėgis virpėjimas. Akis nebemato jokio tos merginos gražumo. Viskam abejingi žodžiai galvoje randasi: vargšė Liza, ji neprilygsta Tubai, nė iš tolo neprilygsta Tubai, tuščios mano pastangos Tubą kita pakeisti.

— Ar tu žinai, kur tu dabar esi, Liza, ar žinai, kieno rūmuose? — su nuoskauda klausia Magnus.

Mergina sukrunta, pasislenka į lovugalį, įsitveria į jį abiem rankom, tylutėliai juokiasi, ji gal įsitikinus, kad besijuokiantis jos veidas visų gražiausias ir kad net prietemoje anas vyriškis tai mato ir įvertina.

— Ar tu žinai, pas ką tave atvežė? — Magnui iš nuoskaudos kyla įniršis, jis stojasi ir eina prie lovos, suima abiem delnais merginos galvą, atverčia veidą į viršų, prikiša prie jo savo akį: — Ar tu žinai, kas aš? Tu neturi šito žinoti, neturi,— įniršis Magnui vis kyla, ir jis išsigąsta, kad ims mušti merginą.— Nesvarbu, kad tu iš toli! Nesvarbu, kad paskalos nepasieks Arensburgo! Tu privalai užmiršti, kad buvai pas mane! Jei ir nežinai mano vardo, jei ir nežinai, kas aš,— užmiršk vyriškį, pas kurį dabar esi! Amžiams užmiršk! Tu matai — man nereikia tavęs. Aš išvarau tave, Liza! Išvarau, neprisilietęs prie tavęs! Ar tu supranti, ką aš sakau? Ar supranti, velniai tave griebtų?

Mergina išsigandusi gaikčioja, nori ištrūkti iš hercogo rankų, be perstogės beria tylutėliai žodžius, iš kurių Magnus supranta tik vieną: Abras, Abras. Veikiausiai ji mini Abro salą, Ezelio kaimynę, sako jam, kad ją atvežė iš Abro. Ji nesupranta Magnaus kalbos, nesupranta, ko jis nori, ko prašo. Dieve aukščiausias, Magnus negali jai nė tiek išaiškinti: užmiršk mane, amžiams užmiršk. Ji neužmirš. Ji visą gyvenimą atsimins ilgą kelionę į didelius rūmus pas didį vyriškį, kuriam gal galvoje pasimaišė, kad paniekino jos nuoširdų atsidavimą. Ji jaus nuoskaudą visą gyvenimą. Jai atrodys, kad tas didis vyriškis palaikė ją negražia, niekam tikusia.

Magnus, netekęs vilties ką nors jai išaiškinti, lekia pro duris, žingsniuoja įtūžęs koridorium, kiekvienam tarnui, kuris išdygsta akyse, rėkia:

— Kas ją man atvedė? Kas sugalvojo tokią šunybę? Galvą nusuksiu tam, kas ją atvedė į mano miegamąjį! Išvarykite ją! Išmeskite į gatvę kaip katę! Nevisprotis tas, kuris ją čia atvedė!

IV

Teka saulė. Hercogas Magnus jau apsirengęs, kiekvienas jo drabužis vis kitokios — raudonos, violetinės, mėlynos, žalios — spalvos. Jau laikas eiti į apačią, tačiau hercogas vis dar stovi prie lango. Jis negali atplėšti akies nuo tekančios saulės. Štai kokia ji didelė ir raudona, vienas tūkstantis penki šimtai šešiasdešimtųjų metų gegužės tryliktos dienos saulė!.. Šitos raudonos ir didelės saulės hercogas Magnus niekada neužmirš. Metas.

Hercogas nusigręžia nuo lango, eina pro duris iš kambario, koridoriuje jam už nugaros vienas po kito stoja iškilmingai apsirengę artimiausi jo žmonės, tarp jų Klasas Urnė ir Lavė Bradė. Jų lydimas, hercogas Magnus išeina iš rūmų, sustoja ant aukštų plačių laiptų. Retais, iškilmingais dūžiais sudunda būgnai abiejose laiptų pusėse. Laiptų apačioje tarnai pakelia nuo žemės ievos medį, didelį, šakotą, aplipusį vešliom žiedų kekėm, kurių rasose žaidžia, kibirkščiuoja ir žėri raudoni tekančios saulės spinduliai. Hercogo svitai einant per nedidelę, jaukią rūmų aikštę, iš jos pakraščių prie iškilmių procesijos dedasi garbingi svečiai iš Revelio ir Piltenės, Lodės ir Duobelės, iš jūros salų ir didžiojo žemyno. Iš kviestų svečių į konsekracijos iškilmes neatvyko tik Padiso abatai. Palengva, išdidžiai pakelta galva, nenuleisdamas akies nuo ievos medžio, kurio žieduose kibirkščiuoja saulė, hercogas Magnus galvoja: rytoj pat išsiųsiu pasiuntinius į Vikeną pas Kristupą Miunhauzeną, tegul jis žygiuoja su knechtų būriais į Padisą; pirmiausia ragus nulaužyti reikia tiems, kurie nenori paklusti.

Pilyje eksvyskupas Jonas iškilmingai atsisako nuo vyskupystės, perduoda valdžios regalijas kapitulai. Iš pilies procesija, kurios priekyje žėri saulėje žydintis ievos medis, pamažėl slenka į rūmų kapelą. Čia pusračiu palei sienas sustoja kapitulos nariai. Griežtai laikydamiesi apeigų taisyklių, nepasakydami nė vieno nereikalingo žodžio, jie išrenka Magnų vyskupu, ir tarnai, lauke laikę iškėlę žydintį medį, pajuda bažnyčios linkui. Siaura gatvelė prisigrūdusi žmonių, daugelis jų tyli, išplėstom akim spoksodami į kerintį žydinčios ievos vaizdą, išsiskiria tik maži triukšmingų jaunuolių būreliai, kurie karštai sveikina naująjį Ezelio vyskupą, jų vienmetį. Linksmas neramumas gerai matyti garbingųjų svečių būryje, einančiame paskui Magnų procesijos vidury. Antai Revelio vyskupas Mauricijus Vrangelis sako Kuršo domprobstui iš Piltenės Ulrichui Berui:

— Pažiūrėkit, dvasiškas tėve, naujojo vyskupo ganytiniai nė nealsuoja — juos užbūrė tas žiedų kalnas! Ar jums neatrodo, kad čionykščiai nėra matę žydinčio ievos medžio? Gal jis nė neauga šioje skurdžioje saloje?

— Šito aš nežinau, jūsų šventenybe. Tačiau, mano manymu, ievos, kaip ir visi medžiai, neilgai težydi. Viskas, kas žydi, nuvysta ir daug ką nuvilia, pasėja širdyje apmaudą.

— Na, dvasiškas tėve, kol šitas vaikėzas vyskupas turės pinigų, ievos medis žydės!..

Bažnyčioje iškilmių dalyviai iškilmingai sugieda „Tave, dieve, garbinam", ir hercogas vyskupas Magnus, kuris giesmę veda, pirmąsyk pajunta ne tik savo valdžios, bet ir balso galią. Nė vienas skardžiabalsis, kokių čia daug, neišdrįsta jo balso nustelbti. Giesmė skamba jaudinamai. Eksvyskupas Jonas paslapčia nusišluosto ašaras ir apsidairo. Jo žvilgsnis vis labiau drumsčiasi, galų gale įsistebeilija į grindis po kojomis. Ko ieškojo eksvyskupas akimis bažnyčioje, ko nerado dabar joje? Argi čia pralėkę jo metai pražuvo be pėdsako?

Nuo bažnyčios žydintį ievos medį procesija vėl prie rūmų parlydi. Ant plačių ir aukštų laukųjų laiptų kapitulos primas įteikia Magnui vyskupo valdžios ženklus — raktus ir kalaviją, ir jaunuoliai, kurių daug susirinkę aikštėje, vėl pakelia neapsiklausomą džiaugsmingą triukšmą. Arensburgo, Kilkondo, Piuchos, Jamo ir kitų Ezelio vietovių jaunuoliai neabejoja, kad vienmetis vyskupas supras jų jaunatviškus polėkius, nukreips juos į nepaprastų nuotykių sūkurius. Ritualinės apeigos baigtos, ir hercogas vyskupas Magnus, apsvaigęs nuo minios džiaugsmingų sveikinimų, nuo nepaprastos savo vertės pojūčio, nebesusitvardo, iškelia abi rankas ir, nusižengdamas vyskupo orumui, ima rėkti miniai garsiai, kiek jėgos leidžia:

— Brangieji mano, būkite palaiminti! Skinkite žiedus nuo mano medžio ir saugokite! Nieko brangesnio niekada jūs neturėsite! Aš saugosiu, aš globosiu, aš išganysiu jus tol, kol žydės pasaulyje ievos! Skinkite, skinkite žiedus nuo mano medžio!

Jaunuoliai, kurių aikštėje buvo daug, vienas per kitą, stumdydami į šalis senius ir moteris, puola prie žydinčio ievos medžio. Hercogas vyskupas mato, kaip ievos šakos suvirpa, sudreba, ima traškėti, lūžinėti, sklisti į šalis žmonių rankų pagautos. Baltos žiedų kekės veikiai pasklinda po visą aikštę, sušvyti virš džiūgaujančių žmonių galvų plačiai — nuo rūmų iki bažnyčios. Iš tolo atrodo, kad tai net ne žiedai, o sniegas, netikėtai iškritęs iš vasaros dangaus. Šis įspūdingas vaizdas sujaudina, sukrečia Magnų, ir jis pirmą kartą gyvenime pravirksta kaip šilto ir šalto matęs senis: galva iškelta, veidas romus, o skruostais teka ašaros. Vaikai taip neverkia, vaikai verkia pasikūkčiodami, krūpčiodami, puldami į desperatišką neviltį.

Hercogas vyskupas, neslėpdamas ašarų, nusigręžia nuo minios, žengia į rūmus, į pokylių menę. Magnaus rūmininkai ir garbės svečiai čia jau apsėdę stalus. Kai prie stalo prieina hercogas vyskupas, visi atsistoja. Naujasis vyskupas juos peržegnoja, palaimina, pasako pokylio pradžios tostą, ir erdvi menė tuojau prisipildo džiugaus puotos klegesio, juoko, taurių skambėjimo. Prie Magnaus, kuris dar nepadėjo tosto taurės, prieina jo asmeninis pasiuntinys Hermanas Šneideris, dviejų tarnų lydimas. Prieš tris dienas Hermanas Šneideris grįžo iš Danijos, iš Koldingo, iš danų karalienės našlės rūmų, ir štai dabar jis įteikia Magnui motinos laišką, kurį ši prisakė įteikti sūnui jo konsekracijos dieną. Virpančia širdimi Magnus eina į rūmų kapelą, kurioj vidurdienį buvo išrinktas vyskupu, užsidaro joje vienui vienas, tuo pagerbdamas motiną ir jos laišką, kiekvieną jos žodį laiške, juk šis laiškas ne tik motinos sveikinimas konsekracijos proga, bet ir apskritai pirmasis motinos laiškas, atkeliavęs pas Magnų į svečią šalį. Motinos laiškas ilgas, jame daug gera linkinčių, švelnumą išsakančių žodžių, tik keli sakiniai šneka apie valstybinius reikalus. Tačiau pastarieji Magnui taip giliai įstringa į širdį, taip jį sukrečia, kad, laišką perskaitęs, jis negali prisiminti nė vieno žodžio, ištekėjusio iš motinos širdies,— juos užmarštin nustūmė žodžiai, parašyti karalienės, tik karalienės.

Karalius Frederikas ketina kištis į Livonijos reikalus drauge su Magnum, tačiau vis dar delsia, nes yra labiau atsargus negu apdairus. Argi Magnus nepažįsta Frederiko? Nelaimės, nesėkmės jis bijo taip pat, kaip vaikystėj bijodavo pažvelgti į vienakį broliuką. Tačiau motinai pasisekę karalių padrąsinti, išjudinti iš neveiklumo, ir kol galutinai apsispręs, kaip kištis į Livonijos reikalus, karalius Frederikas parems Magnų atsiųsdamas į Ezelį laivų su druska ir maistu. Magnaus žandikauliai subraška iš pasipiktinimo. Druskos! Brolis karalius atsiųs jam druskos! Nėra jokios abejonės, karalius brolis nepasitiki Magnum, laiko jį neišmanėliu vaikėzu, nori padaryti jį tik savo pastumdėliu, niekuo daugiau. Kaip jis apsirinka, brolis karalius! Frederikas tebemindžikuoja bailiai nuo vienos kojos ant kitos, o Magnaus knechtai jau Vikene! Kristupas Miunhauzenas jau užėmė svarbiausias Vikeno pilis, paliko jose savo įgulas, įvedė jų apylinkėse danų tvarką, paėmė į nelaisvę Zonenburgo fogtą Henriką Vulfą fon Liudingshauzeną, Ketlerio bičiulį, dešiniąją magistro ranką ordino valstybėje. Ką ir šnekėti! Pats Ketleris, atsakydamas į Magnaus piktą, grasinantį laišką, pasiūlė — santūriai, tačiau pasiūlė! — suvienyti jo ir Magnaus jėgas ir drauge kovoti su rytų priešais. Magistras Ketleris išsigando! Magnus per kelias savaites įvarė jam baimės!

O brangusis brolis Danijos karalius Frederikas per tą laiką sumanė Magnui tik druskos pasiūlyti. Juo geriau, juo geriau, netikėtai apsidžiaugia Magnus. Kai jis grąžins Danijai Vikeną, mielas brolelis nė vienu žodžiu negalės prasitarti Magnui padėjęs. Kai visa Danija sveikins Magnų, dėkos jam už žygdarbį, brolis karalius liks be šlovės — nė vienas jos spindulėlis nenušvies jo veido!.. Tačiau ne, Magnus bus teisingas. Kai tūkstančiai danų sutiks jį, Vikeno atkariautoją, Kopenhagos uoste, jis pasakys jiems ilgą patriotinę kalbą, kurioje paminės ir brolio karaliaus nuopelnus: jis atsiuntė man druskos, dėkui jam už tai, garbė jam už tai.

Linksmas, kone juokdamasis, hercogas vyskupas Magnus grįžta į pokylių menę. Rūmininkai ir svečiai čia subruzdę, pakilę nuo stalo, iškrikę būreliais. Jie gyvai kažką aptarinėja, juokiasi, laido dygius sąmojus apie kažin kokį bėglį. Nuo būrelio svečių, kurie arčiau durų, ligi Magnaus atskrieja balsas:

— Atsiminsite mano žodžius — anksti juokiamės. Kai gerai pagalvoji, ne taip jau ramu ir linksma. Pirmoji pelė iš mūsų naujojo laivo bandė pabėgti — ar tai nepranašauja, kad ateis laikas, ir laivas pradės skęsti?

Balsą nustelbia daugelio žmonių juokas, tačiau nugirstieji žodžiai įstringa Magnui į širdį, žeidžia jį. Kaip svečiai drįsta šnekėti apie jo laivo skendimą jo konsekracijos dieną? Magnus pikta akimi susiieško menėje patarėją Klasą Urnę, ir šis skuba prie savo valdovo.

— Hercoge vyskupe, neklausykite palaidų liežuvių, žmonės linksminasi, ir tiek,— sako Urnė priėjęs.— Buvo pabėgęs arkivyskupo kalinys, tačiau knechtai jį sugavo. Aš sakiau jums, hercoge vyskupe: nepalikit atdarų durų, kalinys pabėgs. Ir ko jam gerintis prie jūsų? Galvą guldau, tas lietuvis niekada nelaikys jūsų geradariu.

— Kiekviena galva apie ką nors mano kitaip negu aš,— nepatenkintas nusijuokia Magnus.— Aš ir nesitikėjau, kad tas kalinys pats pas mane ateis ir pasiprašys tarnybos. Aš žaisiu su juo ilgai, tol, kol jis prisiriš prie manęs kaip šuo.

— Vargu, hercoge vyskupe, ar taip bus,— purto galvą Urnė.— Aš labiau linkęs tikėti eksvyskupu, kuris sako, kad tas lietuvis turi nepaprastą tikslą ir jo sieks net mirdamas.

— Aš žaisiu su juo net tada, kai jis jau bus toli nuo čia,— burbteli Magnus.

— Hercoge vyskupe, eksvyskupas dvejus metus nenuleido nuo jo akių, ir aš manau, kad jis žino, ką sako. Žmogus, kuris turi didelį savo tikslą, kitiems netarnauja. O jei ir tarnautų — ar būtų iš to kam gero? Nebent bėdos...

Hercogas vyskupas Urnei nebeatsako. Belaisvio tikslas hercogui vyskupui nerūpi, jam nesvarbu sužinoti, apie ką kalinys svajoja. Kad ir ko Tvirbutas siektų, jo tikslas negali prilygti Magnaus tikslui dar labiau išgarsinti Daniją, didelę, stiprią valstybę, garsią visoje Europoje. Argi galima lyginti lietuvių ambicijas su danų ambicijom? Nė vienas žmogus, kuris bent kiek išmano, kas ko vertas yra Europoje, jų niekada nelygins. Ir dar: jeigu nori užsitarnauti kalinio pasitikėjimą, niekada neklausk, už kokius nusikaltimus jis kalinamas. Magnus tai supranta ir Tvirbuto ketinimais nesidomi. Jam labiau rūpi, kokio stambumo žuvelė arkivyskupo belaisvis buvo Lietuvoje, ar daug jis galėtų padėti Magnui. Vertingų slaptų žinių iš Lietuvos jis Magnui parneštų, jeigu būtų stambus bajoras ar didikas, ir tik tauškalais paguostų, jeigu būtų koks paprastas šlėktelė, užsimojęs mokslo vyru tapti. Prieš kelias dienas hercogas vyskupas išsiuntė pasiuntinius į Treideną, į vieną Rygos arkivyskupijos fogtijų, pas Kristupą Meklenburgietį, arkivyskupo Vilhelmo koadjutorių. Pastarasis tik trim metais buvo už Magnų vyresnis, kadaise jiedu susitikdavo Drezdeno rūmuose, riterių žaidimus žaisdavo. Ir nors vėliau, kai Kristupas Meklenburgietis, pradėjo rūpintis ateitimi, jųdviejų draugystė nutrūko (Magnus išvažiavo mokytis į protestantišką Vitenbergą, Kristupas panūdo tapti katalikų ganytoju), Magnus vylėsi, kad į nekaltus klausimus, kas yra arkivyskupo belaisvis Arensburge, Meklenburgo kunigaikštukas jam atsakys — Arensburgo kalinio praeitį Kristupas turėjo gerai žinoti, juk jis buvo Rygos arkivyskupo koadjutorius, būsimasis įpėdinis. Net jeigu Kristupas ir nenorėtų prisiminti senos pažinties su Magnum, atsakyti jam vis tiek turėtų: arkivyskupo kalinio likimas Arensburge turėtų jam rūpėti ne mažiau kaip pačiam arkivyskupui. Koadjutoriui neturėtų būti tas pats, kaip su kaliniu pasielgs — galvą nukirs ar į laisvę paleis — naujasis Ezelio šeimininkas. Beje, prašymas paaiškinti, kas yra Arensburgo belaisvis, buvo Magnui puikus pretekstas pamėginti vėl užmegzti ryšį su koadjutorium, atnaujinti su juo seną draugystę — argi tai nebūtų Magnui naudinga?

Klasas Urnė apie Magnaus pasiuntinius į Treideną nežino. Daugelio Magnaus darbų jo artimiausias patarėjas nežino. Klasas Urnė nori, kad Magnus būtų tik vyskupas, į jokius kitus reikalus nesikištų, tai yra, gerai žinotų jam paskirtą vietą šiame margame pasaulyje. Magnaus įsitikinimu, Urnė nori, kad jis būtų visiškas niekas — negalvotų ne tik apie tėvynės Danijos ateitį, bet ir apie savo garbę. Išsiųsti Urnę iš Ezelio, pasirinkti kitą patarėją Magnus negali. Urnė — karaliui Frederikui artimas žmogus, tarytum koks jo vietininkas Ezelyje: Klasas turi padaryti viską, kad Magnus taptų Frederiko pastumdėliu, kuris be brolio karaliaus leidimo nė piršto nepajudintų. Tokio žmogaus išvaryti iš Ezelio Frederikas neleistų, pagaliau jeigu ir kitą patarėją į Arensburgą atsiųstų (kad atsiųstų — neabejotina), argi tas kitaip elgtųsi? Dėl to Magnus kenčia Urnės buvimą šalia, kruopščiai slepia nuo jo tikrąsias savo užmačias, svarbiausius darbus. Žinoma, tie darbai, kai jau būdavo padaryti, iškildavo viešumon, Urnė apie juos sužinodavo, įkyrėdavo Magnui pamokslais, parašydavo karaliui Frederikui. Dėkui Miunhauzenui ir Bradei, tie Urnės laiškai patenka į rankas ne Frederikui, o Magnui. Šaunieji knechtų vadai!.. Jiems rūpi ir jų pačių, ir Danijos garbė. Jie daro viską, kad tik Magnus kištųsi į Livonijos reikalus, stengtųsi sustiprinti ir išgarsinti Daniją, drauge ir Magnaus vardą. Viską Magnus daro su Miunhauzenu ir Brade pasitaręs, jų padedamas. Ir dar nė karto nebuvo apviltas. Miunhauzenas ir Bradė sugeba viską: mąstyti, kariauti, numatyti, atspėti, sukčiauti didžiojo tikslo labui. Visi jų patarimai išeina Magnui į gera, nors visada prieštarauja Urnės nuomonei. Dėl to belaisvio lietuvio karvedžių nuomonės su patarėjo nuomone taip pat kertasi. Lavė Bradė nekantrauja išsiųsti Tvirbutą į Rygą, kur ruošiamos lietuvių derybos su livoniečiais. Šios derybos žada didelius nemalonumus Magnui, gal net jo vilčių įsitvirtinti Vikene žlugimą. Galbūt Tvirbutas gali būti Ezelio vyskupo žvalgas tose darybose? O Klasas Urnė siūlo įsodinti belaisvį į laivą, knechtų lydimą nuplukdyti į Kuoknesę ir atiduoti arkivyskupui — ši malonė garantuosianti kaimyniškus santykius su pastaruoju. Vargšas Klasas Urnė, vargšas karalius Frederikas!.. Jiedu nori būti geri, taikūs kaimynai ir su Ketleriu, ir su arkivyskupu Vilhelmu, ir su Rygos miesto taryba, ir su pačiais pragaro velniais!.. Na ir kuo taps Danija, šitaip kaimyniškai su visais, net su nuožmiausiais priešais, gyvendama?

Magnus tyli. Konsekracija, iškilmės, belaisvio bandymas pabėgti, puota... Magnus jaučia, kad atsirado puiki proga pasielgti su belaisviu taip, kad šis patirtų — o vis dėlto naujasis Ezelio vyskupas yra jo geradarys, jo išgelbėtojas. Magnus staiga sako:

— Mielas Klasai, apie kokias bėdas tu šneki? Šiandien man didelė šventė, ir aš noriu linksmintis, noriu, kad visi linksmintųsi — pakviesk čia vargšą belaisvį!

Urnė spyriojasi, įtikinėja Magnų, kad belaisvis yra belaisvis, vien jo buvimas puotoje įžeistų garbingus svečius. Belaisvį reiktų bent aprengti taip, kad niekas nė neįtartų, kas jis toks.

— O kas tau draudžia jį aprengti? — stebisi Magnus, nebeleidžia Urnei nė prasižioti, apsuka jį ir stumteli nuo savęs.

Hercogas vyskupas eina prie stalo, tuojau pat už stalų susėda ir svečiai. Puota vėl sugriaudžia visu linksmumu. Magnus klausosi sveikinimų, linkėjimų, ištikimybės priesaikų, pats sako sąmojingas kalbas, švaistosi gražiais pažadais. Staiga jis nuščiūva: tarpduryje pasirodo Tvirbutas, Urnės ir kelių tarnų apsuptas. Štai ką reiškia gražus, puošnus drabužis! Arensburgo belaisvis dabar panašus į Ispanijos karaliaus Filipo pusbrolį, kuris dažnai atvažiuoja į Kopenhagą,— nors imk ir pristatyk jį svečiams svetimu vardu: aukštas, liesas, tiesus, atvėpusiomis ausimis, ilga nosimi, žilstelėjusiais ūseliais, didelėmis, romiomis akimis, kurios dairosi palengva, su pavydėtinu ramumu — ties kokiu žmogum akys sustoja, žiūri nemirksėdamos, paskui, retai klapsėdamos, slenka prie kito žmogaus ar daikto, į kurį vėl įdėmiai įsižiūri. Magnui sunku patikėti, kad šitaip ramiai dairytųsi po didikų pilną menę belaisvis, kuriam ką tik nepasisekė pabėgti į laisvę. Magnų tai sužavi. Jis eina prie Tvirbuto švytėdamas nemeluotu džiaugsmu, skėsdamas rankas, tarytum Tvirbutas iš tikrųjų būtų Ispanijos karaliaus pusbrolis, senas Magnaus bičiulis.

— Meldžiamasis, kas atsitiko, kas tau šovė į galvą? Šiandien mano rūmuose tokia įstabi šventė, mano tarnas nuėjo pakviesti tave į puotą, ir še tau — nebėra tavęs. Kaipgi tu šitaip? — priekaištingai stebisi Magnus.— Kur tu, meldžiamasis, bėgai, kur tu bėgai iš tokios linksmos puotos?

Belaisvis vos vos, lyg atsiprašydamas, nusišypso. Jo prakauli nedidelė galva kiek pakrypsta į šoną ant ilgo kaklo, kuriame išsišovęs aštrus Adomo obuolys ir dvi stiprios raumenų gijos. Koks ramus, taikus jo balsas — gaidelė nuoskaudos, gaidelė susitaikymo su viskuo, kas ir kaip yra, gaidelė drąsos bet kokiom aplinkybėm gyventi, nepasiduoti jausmų sumaiščiai:

— O kur aš daugiau bėgsiu, hercoge vyskupe? Namo.

Magnus sutrinka. Tvirbutas pasakė kaip vaikas: bėgau namo. Kiek sykių Magnus vaikystėje įkyrėdavo motinai, kai jiedu kur nors svečiuodavosi. Verkdavo, trypdavo kojom ir šaukdavo: noriu namo, noriu namo!.. Belaisvis tai pasakė sodriu, prikimusiu, vyriškos valios pilnu balsu. Magnus pasijunta lyg teisėjas, kuris teisia ir tą suaugusį vaiką, ir savo vaikystę. Garsiai, įsiteikiančiu balsu prašneka vienas Tvirbuto palydovų, ko gero, persirengęs dešimtininkas:

— Drįstu pranešti, hercoge vyskupe, kad šis žmogus didžiai gerbia jus. Kai knechtai sugavę iškratė jį...

— Patylėtum!..— nuožmiai sušnypščia Klasas Urnė, tačiau Magnus jau suintriguotas.

— Tęsk, meldžiamasis,— sako jis, ir Tvirbuto palydovas pabaigia sakinį:

— ...jie rado jo užanty ievos šakelę,— tuojau primygtinai patikina: — Taip taip, hercoge vyskupe, ievos šakelę.

— Iš tikrųjų? — nustemba Magnus.— Tu nusiskynei šakelę nuo mano medžio?

Vėl pasigirsta belaisvio sodrus, prikimęs balsas:

— Ką čia aš... Pakėliau iš gatvės dulkių.

Magnus parausta, jo akis ima lakstyti į šalis, gėdydamosi žmonių, kurie stovi aplinkui. Belaisvis pasakė: pakėliau šakelę iš gatvės dulkių, ir Magnaus vaizduotė akimirksniu išpūtė tų žodžių prasmę. Jam pasivaidena, kad visos šakos, visi žiedai, kuriuos džiūgaudami nulaužė, nudraskė nuo medžio jaunuoliai aikštėje po konsekracijos, guli dabar pamesti gatvės dulkėse, ir juos abejingai trypia praeivių kojos.

— Nelaimingas tas, kuris šakelę pametė,— Magnus stengiasi šnekėti kuo džiugiau.— Eime, eime prie stalo! Linksminkimės! Tokios šventės mano gyvenime daugiau nebebus!

Urnė nuveda belaisvį prie stalo, svečiai suūžia, puota sugruma dar garsiau, tačiau Magnui buvęs linksmumas nebesugrįžta. Jis vis negali užmiršti belaisvio balso skambėjimo ir gatvės dulkių, iš kurių Tvirbutas pakėlė žydinčią ievos šakelę. Magnaus neapleidžia apmaudi nuojauta, kad tokiu balsu, kokiu šneka belaisvis, gali šnekėti tik labai gerai gyvenimą išmanantis žmogus, ir jis dabar, ko gero, mato Magnaus susijaudinimą, nerimą ir nuoskaudą, supranta, koks trapus, koks lengvai sužeidžiamas žmogus iš tikrųjų yra Ezelio naujasis vyskupas...

V

Čia patalpa ovalinė, siaura, langeliai aukštai, jų šviesa apšviečia gaubtas lubas, išmargintas sidabru ir cinoberiu, apačioje — prieblanda. Patalpoje yra ir altorius, ir židinys, dėl to ji — ir paslaptinga, ir jauki. Vyskupo koplyčią pokalbiui su Tvirbutu Magnus pasirinko ne šiaip sau. Koplyčia protestantiška, vitenbergiška, tai primena, kad jie abu — valdovas ir belaisvis — vienos tikybos. Šis nebylus priminimas turėtų stiprinti jųdviejų tarpusavio pasitikėjimą. Augusto Saksoniečio papročiu žvakidėse Magnus paliko degti tik po vieną žvakę. Saksų hercogas degina žvakidėse tik po vieną žvakę ne iš taupumo — prieblandoj žmonės atviresni. Magnus šia tiesa dabar tiki. Tvirbuto veidą jis mato gerai, bet jei belaisvis sutriktų, paraustų ar apniuktų, Magnus prieblandoje šito nepastebėtų. Tvirbutas veikiausiai taip pat tai supranta, nematyt, kad jis varžytųsi, nejaukiai jaustųsi. Jo sodriame, prikimusiame balse dar geriau girdėti nuoskaudos, ilgesio ir valingos drąsos gyventi bet kokiomis aplinkybėmis gaidelės.

— Aš buvau kanclerio Radvilos pasiuntinys, tai teisybė, hercoge vyskupe,— palengva šneka Tvirbutas, rudomis įdėmiomis akimis klydinėdamas po koplyčią. — Bet mano ponas mane užmiršo, turėtumėt su tuo sutikti. Kitaip aš nesėdėčiau dabar prieš jus. Jeigu būtų supykęs ant manęs, jeigu aš būčiau kuo nors jam prasikaltęs, kancleris gyvo nebūtų manęs palikęs. Jeigu jis užjaustų mane, jei būčiau jam dar reikalingas, jis būtų pasidomėjęs, kur aš, būtų sužinojęs, kad esu išvežtas į svetimą salą. Būtų susigrąžinęs. Kancleris užmiršo mane, ir tiek. Ką padarysi... Ko gero, aš jau ir nebenoriu, kad jis mane atsimintų. Pasiuntiniu būt nebenorėčiau, metai nebe tie. Sėslesnę tarnybą kažin ar jis dabar man duotų. Atitrūkęs esu nuo visų jo reikalų, nebežinau nė kas, nė kur, nė kaip. Juk ketveri metai praėjo. Ketverius metus lyg kurmis pragyvenau — nieko nei mačiau, nei girdėjau. Koks iš manęs dabar politikas? — Tvirbutas nutyla, žiūri Magnui į akis. Retas žmogus išdrįsta taip ramiai jam į akis žiūrėti, gal tik motina, dar keli artimiausi žmonės. Svetimi dažniausiai nėišmano, į kurią akį žiūrėti — į sveikąją ar į tą, kurios nebėra. Neapsisprendę sutrinka, stengiasi į akis nebežiūrėti. Tvirbutas pratisai atsidūsta: — Eisiu namo. Turiu žmoną, tris sūnus — Petrą, Povilą ir Joną. Vyriausiam dabar devyneri, jaunėliui — ketveri. Kai mačiau paskutinį sykį — kelios savaitės jam tebuvo. Eisiu namo...

Lėto, sodraus ir prikimusio Tvirbuto balso užsiklausęs, Magnus nebedrįsta nė krustelt. Kaip tat kentėdamas žmogus šneka, o labai lėtai, aiškiai, tiksliai viską nusakydamas — be jokios minčių painiavos. Eisiu namo... Tvirbutas sako šiuos žodžius tokiu jaukiu balsu, lyg jo namai būtų čia pat, kurios nors Arensburgo gatvelės gale — atsistotų, išeitų iš koplyčios, iš rūmų ir jau būtų namie po valandėlės. Ir ką jis vadina namais? Kokį dvarą, kokią sodybą ar kokį vienišą namą? Ar visą Lietuvos kraštą? Magnus negalėtų nedvejodamas pasakyti, kur jo namai. Ką jis galėtų namais pavadint — karaliaus rūmus Kopenhagoje, motinos buveinę Koldinge ar sesers dvarą Drezdene? Vaikas būdamas, Magnus gyveno ir šen, ir ten, ir dabar žodis namai neapšviečia jo vaizduotėje vienintelės vietovės, vienintelio namo ar sodo. Tai kelia širdyje netvarkos pojūtį. Magnus tebėra labai jaunas, ir jam gal dar nedera klausytis, ką vėtyti ir mėtyti žmonės iškentėjo. Kai tik jis prisiklausydavo nemeluotų šnekų apie žmonių vargus ir nelaimes, naktimis neužmigdavo, blaškydavosi — į galvą įlįsdavo baisios mintys apie mirtį. Visur tyko mirtis. Čia džiūgauji, čia vargsti, čia kenti, o visur tyko mirtis. Pasiklausai kokio nelaimingo žmogaus, jis šneka, rodos, grynus niekus, vardija paprastas tiesas, o jo balsas dreba... o jo balsas dreba, ir tavo širdis suvirpa nuo kažin ko dar nepatirto. Paaiškėja, kad neturi vienintelių namų. O visur tyko mirtis, ir saugiausia juk namie. Dar tik prieš valandėlę Magnus labai džiaugėsi, kad žinios, kurias jo pasiuntiniams suteikė Kristupas Meklenburgietis, tikros. Hercogas vyskupas juk nuogąstavo, kad vaikystės bičiulis apie Arensburgo kalinį gali ir primeluoti. Neprimelavo. Kiprijonas Tvirbutas prieš keletą metų tikrai buvo kanclerio Radvilos pasiuntinys, Vilniaus rūmuose gerbiamas diplomatas. Kilęs iš mokytų vyrų dinastijos. Net jo prosenelis jau buvo garsus mokytojas Vilniuje. Rygos arkivyskupo koadjutorius pasakė Magnaus pasiuntiniams nemaža faktų iš Tvirbuto gyvenimo ir nė žodžiu neužsiminė, ką su belaisviu daryti, kur jį dėti. Tai Magnui labai svarbu. Jis gali belaisvį užmušti, gali į laisvę paleisti, gali padaryti savo parankiniu — jokiu atveju Magnus neužrūstins arkivyskupo koadjutoriaus. Pažintis su juo atnaujinta, ir nėra juntamos grėsmės, kad ji vėl nutrūks! Dar tik prieš valandėlę Magnus tuo didžiai džiaugėsi, o štai pasišnekėjo su Tvirbutu, ir širdyje jau įsitaisė netvarkos pojūtis. Visur visada tyko mirtis, namie saugiausia, o vienintelių namų jis neturi. Gal kada nors Magnus nedvejodamas visiems sakys, kad jo namai — Arensburgo dvaras?

Magnus papurto galvą, blaškydamas nejaukias mintis, staiga klausia:

— Aš mačiau, kaip rūsyje tu rašei. Aš negalėjau atspėti, kuo tu rašei. Kuo, meldžiamasis?

Tvirbutas vos vos nusišypso, žilstelėję jo ūseliai virpa:

— Kuo gali rašyti kalinys? Nuodėguliu...

— Ką tu rašei? Kam? Tu turi ką nors parašęs?

Belaisvio juokas neįprastas. Matai, kad jis juokiasi, bet negirdi jokio kikenimo, jokio garso, tik tuo metu jo ištarti žodžiai skamba minkščiau, šilčiau:

— Ką čia šnekėti apie mano rašymus, hercoge vyskupe. Ar nežinote, kas yra kalinių kultūra? Ji tuojau išnyksta, — matydamas, kad Magnus jo nesupranta, Tvirbutas priduria: — Aš rašiau laiškus namo. Žmonai, vaikams, motinai, kitąsyk — geriausiam draugui... O ką rūsyje veiksi dienų dienas?

— Stebėtina! Tu tuos laiškus išsiųsdavai?

— Kur jau... Kalinių raštų niekas neplatina. Parašydavau ir sudegindavau.

— Tai kokia prasmė buvo rašyt? — stebisi Magnus.

Tvirbutas nuleidžia galvą, palengva muistosi, lyg vaduodamasis iš skausmingo sąnarių sustingimo. Jo balse, kai vėl prašneka, visas kitas gaideles šiuokart aiškiai nustelbia liūdesio, nuoskaudos gaidelė:

— Hercoge vyskupe, ar yra kokia prasmė vaikams žaisti, namelius iš smėlio statyti?.. Juk nepasistato jie jokių namelių...

— Vaikams tai džiaugsmas — žaisti!

— Jūs nesuprasit manęs, jei ką ir paaiškinsiu... Juk aš neturiu neišjuokiamo paaiškinimo...

— Kodėl?

— Ką čia aš... Man jau trisdešimt aštuoneri metai... Mano sąnarius giltinė jau klibina...

Į koplyčią triukšmingai įžingsniuoja Klasas Urnė, sustoja, palikęs duris atlapas. Jo skurdi, šviesi barzdelė papurus, atrodo lengvutė ir skraji — virpa, rodos, kiekvienas jos plaukelis. Mėlynos Magnaus patarėjo akys išplėstos, išsigandusios, balsas trūkinėjantis:

— Hercoge vyskupe, išvarykite belaisvį lauk, aš tuojau pat turiu pasakyti jums labai svarbių dalykų.

Magnus panarina galvą, sušnopščia nepatenkintas. Palengva kelia savo sunkų, dramblotą kūną nuo suolo — kai jis ką nors daro nepatenkintas, suirzęs, atrodo pasenęs ir sukiužęs. Nutukimas, nerangumas tuomet ypač krenta į akis. Magnus muistydamasis slenka per blandžią koplyčią, sustojęs priešais patarėją, šnopščia:

— Tvirbutas — jau ne belaisvis. Dabar jis artimas man žmogus, ir aš nieko nuo jo neslepiu.

— Nieko? — nepatiki, gal net nusišaipo Urnė, nori dar kažką sakyti, tačiau Magnus staiga stveria ant krūtinės kabantį kryželį, prikiša jį Urnei prie lūpų. Patarėjas užsičiaupia. Netikėtai krenta kniūbsčias priešais savo vyskupą, gulėdamas berte beria žodžius. Kur Magnus kiša nagus, kur kiša? Ir Revely, ir Kurše vyskupus paskyrė ordinas, tad kas iš to, kad tie vyskupai parduoda Magnui savo valdas? Vyskupai susižers pinigus, tiek juos ir tematysi, ordinas pasiglemš jų nebevaldomas žemes kaip savo, taip juk ir yra, tad kas beliks Magnui? Nagus graužti ir kęsti visų pajuoką...

— Negana to! — sušunka Urnė atsiklaupdamas, pakeldamas spindinčias akis į Magnų.— Jeigu tu paimsi globon Revelį, tave užpuls švedai. Ar taip jau labai tu nori kariauti su švedais? Jų dantys — iš geriausio Europoj plieno!

— Kodėl aš turėčiau su švedais kariauti? — stebisi Magnus.—

Aš manau, švedų didysis seklys Personas gan greitai bus geras mano pažįstamas...

Pastarųjų žodžių Magnui sakyti nederėjo, jie tušti, tai supranta ir Urnė, ir pats Magnus. Tačiau Magnus tiki, kad šie žodžiai gali padaryti įspūdį Tvirbutui. Žiaurusis Vyborgo vietininkas, švedų seklių seklys — Magnaus bičiulis? Tai bent naujiena! Taip! Magnus Tvirbutui girdint turi šnekėti taip, kad paslaptingasis lietuvis kuo daugiau netikėtų naujienų apie naująjį Arensburgo vyskupą galėtų pasakyti savo ponui Radvilai.

Urnė, vis dar klūpėdamas, sprogina į Magnų akis:

— Vargas tau, jeigu tu užimsi Kuršą! Nuo tavo įžūlumo trūks Ketlerio kantrybė, ir tada priešais tave išdygs jo globėjai lietuviai! Suprask, lietuviams reikia ne tik Livonijos. Jiems reikia Rygos uosto. Uostas — jiems svarbiausia. Jie kausis dėl Rygos žūtbūtinai. Vyskupe! Argi taip jau labai tu nori su lietuviais kariauti? Jie gali surinkti tūkstančius karių. Prieš juos drebėjo ir laukiniai totoriai, ir katalikiškoji Roma!..

— Ne ne, — Magnus pažvelgia į Tvirbutą, prasijuokia.— Su lietuviais kariauti nenoriu. Štai liudininkas — aš ieškau su jais tik draugystės.

— Vyskupe! Tai kodėl tu, nenorėdamas kariauti nei su švedais, nei su lietuviais atskirai, nori susiremt su švedais, lietuviais ir ordinu vienu metu?

— Vyskupas Vrangelis atiduoda man vyskupystę pusvelčiui. O tas plikis Beras — ir visai veltui. Tad kodėl man jų neimti? — išplečia akį Magnus.— Klasai, aš būčiau paskutinis kvailys, jeigu laukčiau, kol jie pakels kainas.

— Vyskupe! Aš maldauju — būk supratingas! — pašoka ant kojų Urnė.— Argi tau neįtartina, kad jie neranda kitų pirkėjų, tik tave vieną? Visi ubagai, tik tu vienas turtingas, ar ne? Vrangelis su Beru mato — į Livoniją ateina nauji šeimininkai. Jiedu ieško kvailių, kad pasipelnytų. Jiedu parduoda tai, kas rytoj bus užgrobta naujų šeimininkų! Jiedu nenori su jais susiremti, o tu leki į pražūtį strimgalviais! Tu įvelsi Daniją į negirdėtą karą! Tu pražudysi danų karūną! Frederikas tave prakeiks! Tu nebegausi iš jo nė duonos trupinio, nė druskos!

To jau Magnaus savigarbai per daug. Ką apie jį pamanys Tvirbutas, išgirdęs tokius žodžius? Kad draugystės su Lietuvos kancleriu Radvila ieško vyskupas elgeta, kurį danų karalius šeria trupiniais nuo savo stalo? Magnaus širdis suvirpa, jis užsiplieskia baisiu įniršiu. O ne!.. Ne ne, jis negali dabar Urnės užčiaupti. Magnus turi iškęsti jo užgauliojimus, išklausyti jo priekaištus šaltai ir abejingai. Dieve aukščiausias! Tu žinojai, kad manęs laukia tokia bjauri, tokia žeminanti akimirka, dėl to suteikei progą dvi savaites pasėdėti prie laužo Gotlande; kepsnių karšti riebalai nuplikė man veidą, dabar jis atrodo rūstus, užgrūdintas, atšiaurus. Žmogaus tokiu veidu niekais neįsiutinsi. Toks žmogus jaučia savo vertę, galią ir garbę. Toks žmogus užgauliojimus ir šmeižtus išklauso ramiai. Tvirbutui tai padarys įspūdį, jis papasakos Radvilai, koks tvirtas žmogus yra naujasis Ezelio vyskupas. Jo veidas rauplėtas, rečiuotas, randuotas, nė kiek nepanašus į kitų princų išpuoselėtus veidus.

— Tuščia klausyti man tavo patarimų,— atsidūsta Magnus, atlaidžiai priduria: — Kiekviena galva mano vis kitaip negu mano.

Tačiau ar ne per anksti jis Urnę suniekino? Jo patarėjo veidą iškreipia nebeslepiamas pyktis. Klaso akyse nebematyti nė šešėlio nuolankumo savo vyskupui. Jis įžūliai žengia prie Magnaus, kone pastumia jį krūtine:

— Aš nebepakęsiu čia nei Miunhauzeno, nei Bradės! Gana! Metas jiems stoti prieš karaliaus teismą. Jie peržengė visas leistinas ribas! Kristupas Miunhauzenas — pamišėlis! Jis paėmė į nelaisvę Vulfą!

— Na, ir labai puiku. Ketleris kaipmat pasiūlė pradėti derybas. O derybos — tai turgus, ir aš jame nepasipiginsiu.

— Ką, ką tu ketini daryti su Vulfu?

Magnus apsimeta pavargęs nuo kvailų patarėjo klausimų, abejingai murma:

— Parsigabensiu į Arensburgą, uždarysiu tamsiojoj... Taip! Vulfas čia pakeis Tvirbutą! — hercogas vyskupas atkunta, juokdamasis, savim patenkintas atsigręžia į buvusį Arensburgo belaisvį.— Tegul ponas Vulfas rašo Ketleriui laiškus iš požemio! Per derybas tai magistrui padarys įspūdį.

— Atsikvošėk, vyskupe! — sušunka Urnė.— Ketleris nedovanos mums šito! Tavo mintys — vargas Danijai! Nuskusk man barzdą, jeigu aš sakau neteisybę!..

— Taip, tai teisybė, taip,— linkčioja pašaipiai galva Magnus.— Naujos mintys visada vargina. Manai, kad tik Daniją? Ir mane vargina, Klasai,— hercogas vyskupas prisimerkia jausdamas, kad atėjo metas pasakyti Radvilai ir gąsdinančių žodžių. Ką ir galvoti! Tvirbutas persakys savo ponui kiekvieną Magnaus žodelį.— Europos — štai ko aš šiandien nesuprantu. Kodėl, išmintingasis mano Klasai, lietuviai smaugia Livoniją, o Europa tarytum to nemato? Kodėl ji tyli? Kodėl burba kažin kokius kliedesius apie admirolų tvarką jūroje? Kokių admirolų? Kur tas admirolas, kurio klausytų penkių valstybių karvedžiai? Nematyt tokio, nėra tokio. O lietuviai greit bus Rygoj! Kodėl nemato šito Europa? Kodėl tik aš matau ir šį tą darau?

— Kodėl, klausi...— prasijuokia dabar ir Urnė — pašaipiai, piktai, pagiežingai, su panieka.— O kodėl Europa nešneka apie tave? Kodėl tavęs Europa nemato? Juk tu jau Ezely! Jau Vikene! Jau perki Revelio vyskupystę, jau perki Kuršą! Jau maukšlini Livonijai danų karūną! Baisu, kas dedasi... Baisu!.. Tad kodėl Europa nekreipia į tave dėmesio? Iš tikrųjų — neišmanėlė, kvailė Europa!.. Tokių dramblių nemato — Magnaus ir Lietuvos!

Hercogas Magnus sudreba iš įtūžio ir pažeminimo. Na taip, man reikėjo panages Tvirbutui adatom badyti, blyksteli galvoje, reikėjo išleisti jį namo subadytą, sumuštą, iškankintą!.. Tuomet Radvila suprastų, koks naujas valdovas pasirodė Baltijos saloje. Tuomet Radvila pats Magnaus ieškotų, uodega vizgintų suradęs! Tačiau įtūžio kvaitulys praeina, ir Magnus susyk pajunta silpnumą visame kūne. Kas jam? Protas užtemo? Pamišo? Viskas niekai, niekai... Nuoskauda — štai kuo vardu dabar jo silpnumas. Kodėl Urnė šitaip šneka? Kodėl jis tyčiojasi iš jo, kai Magnui viskas ir visur sekasi? Urnė pavydi jam? Urnei apmaudu, kad tai, ką nuveiks Magnus, nuveiks ne Frederikas, ne jo mielasis karalius? Taip ir yra! Urnei gaila Frederiko. Juk jis mato, kokia neregėta šlovė ima gaubti Magnų. Štai jau kelinta savaitė į Arensburgą plūsta žmonės iš Livonijos. Revelio miestas atsiuntė deputaciją. Iš Padiso, net iš nenuolankiojo Padiso, slapta nuo jo abatų atplaukė į Arensburgą kelios dešimtys dvarininkų. Basi atkeliavo valstiečiai iš Lealio ir Lodės apylinkių. Atjojo riterių tuntas iš Alūksnės ir Vendeno. Pirkliai iš Kokenguzeno, šikšniai iš Diunamiundės ir vienuoliai iš Ikskiulio laukė priėmimo pas Magnų dvi savaites. Karo tarnybos netekę feliniečiai, reikalaudami naujojo Ezelio vyskupo globos, ėmė plėšikauti Arensburgo apylinkėse. Visi atvykėliai ko nors bijojo. Vieni švedų, antri lietuvių ar rusų, treti savo ponų, ketvirti bado ir beprasmės mirties. Net miškuose mes negalim ramiai būti, sakė jie, mus visur mato, į mus taikosi, mus gaudo; net jei turėtume sparnus kaip paukščiai, mes negalėtume pakilti į dangų — ir ten mus išgaudytų. Visi atvykėliai tikėjo Magnum, dėjo į jį gražiausias viltis. Visi vylėsi pasislėpti po Danijos karūna. Vieni prašė apginti nuo priešų, antri — įvesti tvarką jų miestuose ir apylinkėse, treti puoselėjo tikėjimą, kad Magnus pradės prekybą jūromis, atkels jiems vartus į pelningas Vakarų rinkas. Hercogas vyskupas Magnus visus suprato ir užjautė. Visiems pažadėjo globą. Visi iš Arensburgo išvyko nuraminti, paguosti, gausiai apdovanoti. Išsekus pinigams, kuriuos Magnus gavo iš brolio karaliaus kaip priedą prie vyskupystės, hercogas vyskupas įsakė Miunhauzenui ir Bradei nebemokėti atlyginimo knechtams — kad tik būtų kuo apdovanoti nelaiminguosius prašytojus iš Livonijos, kad tik užsitikrintų amžiną jų ištikimybę. Jei livoniečiai bus ištikimi Magnui, ir Livonija bus Magnaus! Urnė tai supranta, kur nesupras, juk ne aklas, ne kurčias, ne kvailas yra, ir jam širdis plyšta, kai pagalvoja apie savo mylimąjį karalių: vargšas Frederikas, Magnaus šlovė nustums jį į šešėlį, Magnus jį ir nuo sosto nuvers, jeigu taip ir toliau hercogui vyskupui seksis.

— Nedėkingas tu žmogus, Klasai, plauki ant banginio nugaros per audringą jūrą ir rėki, kad banginis tave skandina,— niūrus burba Magnus, atsigręžia į Tvirbutą, žiūri į jį įdėmiai, stengdamasis atspėti, kokį įspūdį lietuviui daro jo ginčas su Urne. Nepamatęs lietuvio veide jokios nuostabos, Magnus dar labiau paniursta. Jis sako Tvirbutui: — Meldžiamasis, tu veikiausiai ir neregėjai tokio patarėjo, kuris maldautų savo valdovą visiškai nieko neveikti. Pajudini pirštą, ir jam jau vaidenasi pražūtis. Gal prie jo pristojo baimės liga, gal jam pasimaišė, ką tu apie tai manai?

— O ką aš galėčiau manyti? — Tvirbutas pažvelgia į Magnų nustebęs, kad šis teiraujasi jo nuomonės apie patarėją. — Aš čia prašalaitis, jūs turite savo papročius, savo įpročius...

— Girdėjai: jis tyčiojasi ne tik iš manęs — ir iš Lietuvos!

Tvirbutas nusišypso, jo žilstelėję ūseliai ima virpėti:

— Ką čia žmogus supaisysi — iš tolo Lietuva gal iš tikrųjų juokinga atrodo? — ir patylėjęs nuliūdusiu balsu priduria: — Kad ir kokia Lietuva kam atrodytų, ji — mano gimtinė, joje — mano namai, į juos aš turėsiu sugrįžti... Turėsiu sugrįžti, ir tiek.

Magnus nusivylęs suinkščia:

— Nieko nebegerbia žmonės — nei savęs, nei kitų... Jokios savigarbos! — priekaištingai pakelia balsą: — Aš suprantu savo patarėją, jis užmiršo savigarbą iš tamsumo. Tačiau kodėl negerbi savęs tu, meldžiamasis?

Urnė žingteli atgal, jo akyse plyksteli nuoskauda. Iš tamsumo... Klasas ūmai apsigręžia ir skuba prie durų lyg verdančiu vandeniu perlietas — pastiręs, sukrypęs, išskėtęs į šonus rankas...

Ak, dieve aukščiausias, atsidūsta tylutėliai Magnus, kuo Klasas kaltas, kad jo gyvenimas taip susiklostė, kad prie karaliaus jį nuoširdžia ištikimybe pririšo? Kuo Klasas kaltas, kad tas jo karalius bailus, neryžtingas, niekam tikęs? Žmogus yra žmogus, jis negali būti ištikimas šiandien vienam, rytoj kitam — tuomet suvis nebebūtų gyvenime ištikimybės, pastovumo, palaimingų pojūčių, kad gyventi ramu ir gera...

Tvirbutas sukruta, sutrikdo tylą kimiu, susikrimtusiu balsu:

Hercoge vyskupe, nereikėjo jums patarėjo įžeisti. Aš matau: jis myli jus, saugo jus, bijo dėl jūsų... Jeigu kiekvienas turėtų po tokį ištikimą bičiulį...

— Meldžiamasis! — užsiplieskia Magnus.— Ne tau šnekėti apie taurumą! Ne tau, meldžiamasis! — palinksta į Tvirbutą, sprogindamas akį.— Aš liepiau sargybai palikti tavo duris atdaras, aš norėjau, kad tu vaikščiotum laisvas kaip visi padorūs žmonės... O kuo tu man atsidėkojai? Pabėgai nė akių neparodęs!

Rudos didelės Tvirbuto akys sužėri atkaklumu:

— Nekaltinkit manęs. Kai sargybinis neužrakino mano durų, aš supratau: geradaris vyskupas suteikia man progą, jis nenori laikyti manęs savo rūmuose, savo vyskupystėje, tačiau nenori ir atsakomybės prisiimti savo valia mane paleisdamas. Belaisvis pabėgo — kita šneka. Štai kaip aš jus supratau, hercoge vyskupe. Aš nežinojau, kad esu jums reikalingas. Man nė į galvą neatėjo, kad danų princas, Ezelio vyskupas, didis žmogus tikėtųsi mano pagalbos — aš juk paprastas, mažas žmogelis, argi jūs nesuprantate, kodėl aš pabėgau, hercoge vyskupe?

Magnus pasilenkia prie pat Tvirbuto akių, neramiai šnibžda:

— Tu sakai teisybę? Tu neužmirši manęs, į laivą įlipęs? Neužmirši man geru už gera atsidėkoti? Nesijuoksi iš mano patiklumo? Nebėgsi namo, nė į Ezelio pusę neatsigręždamas?

Tvirbutas nusišypso sugluminto žmogaus šypsena:

— Hercoge vyskupe, jūs nesuprantate mano padėties. Namo... Aš negaliu pareiti namo, savo valdovo Radvilos neatsiklausęs. Pirma aš turiu gauti jo leidimą sugrįžti, paskui tik eiti namo. Tad argi šnekant apie savo reikalus sunku bus man pasakyti Radvilai jūsų žodžius ar jūsų laišką perduoti? Patikėkite, aš nesu toks jau nedėkingas...

Magnų sujaudina to žmogaus naivus atvirumas, sukrečia jo proto aiškumas, sugebėjimas blaiviai vertinti painias gyvenimo aplinkybes. Tvirbutas neišpučia savo nelaimės, nekaltina likimo, nesielvartauja dėl ketverių nelaisvės metų, nepuola į paniką dėl ateities, kuri, pasirodo, nė dabar, kai jis jau laisvas žmogus, dar nėra jam aiški. Jis lengvai, rodos, be jokių valios pastangų išvengia to, ko neišvengia dažnas: nuogąstavimų, kad yra silpnas, bejėgis ką nors gyvenime pakeisti, siaubo, kad gyvenimas eina velniop. Iš savo gyvenimo painiavos jis kruopščiai išlukštena tik tuos dalykus, kurie yra tikri kaip akmenėliai ant kelio, tik apie tuos dalykus jis mąsto ir šneka: Radvilos leidimas namo pareiti, geras darbas Magnui už išlaisvinimą, žmona, vaikai... Dėl to, kas miglota, jis nesuka galvos. Numato daryti tik tai, ko nepadarius nebeliktų jam nieko, nė vilties dar bent kiek pagyventi.

Magnus apkabina Tvirbuto pečius, spūsteli juos tarytum artimam, geram draugui, pajusdamas graudų nerimą, kad daug ko pavydi šiam po pasaulį blaškomam žmogui.

VI

Hercogas vyskupas, kuris valgo pavakarius, nustėręs padeda puodelį su raugintu pienu ir trintom mėlynėm ant stalo, pasibaisėjęs spokso į skaistų sumažėjusį Klaso Urnės veidą. Magnus buvo pasiuntęs tarną pakviesti Urnės, Magnus laukė jo — ne Klaso pasirodymas valgomajame jį pritrenkia. Patarėjas atėjo nusiskutęs! Klasas stovi prie durų neįtikėtinai maža galvyte, nekaltu, niekuo nebeįstabiu veidu — tokių veidų pilna visur, kur tik pasisuki. Klasas, nusiskutęs barzdą, susyk prarado patarėjišką orumą, susilygino su bet kuriuo praeiviu gatvėje. Magnus gerai prisimena atsitikimą, kai Klasas pralošė barzdą Miunhauzenui ir Bradei. Tuomet jo patarėjas veikiau būtų sutikęs atsisveikinti su savo galva negu su barzda. Kas atsitiko Klasui dabar? Ką jis sumanė? Kodėl jis šitaip pažemino, nubaudė save? Gal jis nė Magnaus patarėju nebenori būti?

— Jūs stebitės, hercoge vyskupe? — pakreipia Klasas į šoną mažą galvytę, žiūri į Magnų pašaipiom, dygiom akim. Ak, ak, Klasas vėl sako jam jūs! — Nesistebėkite, aš taip pat noriu būti karalium.

— Kas, gal Miunhauzenas, gal Bradė tave privertė nusiskusti? — atsikvoši Magnus.

— Niekas nepriverte, aš pats turiu gerą seną skustuvą.

— Pamišėlis! — parausta hercogas vyskupas.— Aš tave kviečiau pasitarti dėl derybų su Ketleriu... Tu neužmiršai, kad poryt mudu išvykstame į Piarnu, į derybas?

— Man tas pats, kur vykti.

— Dieve aukščiausias! — sušunka Magnus.— Prieš pat derybas nusiskusti barzdą! Tai lygu valdovo išdavystei! Kur aš dabar tave dėsiu? Kaip aš rūmuose tave tokį laikysiu? Žmonėms negalėsiu savo patarėjo parodyti...

Klasas Urnė šypsosi kreiva, atsainia šypsena.

— Jūsų šventenybe, aš gimiau laive, aš jums tuojau viską papasakosiu. Aš gimiau laive, kai mano tėvai plaukė iš Kristianijos į Udevalą, ir manęs pažiūrėti atėjo laivo kapitonas, senas, stiprus kaip jautis olandas, — šneka paslaptingai Klasas.— O! Žmonės pasakodavo, šitas storžievis buvo regėjęs visko! Jo oda buvusi stora kaip ruonio! Tačiau, pamatęs mane, senas jūrų vilkas apsiverkęs. „Nėra didesnės nelaimės žmogui, kaip gimti laive, kai vėjas pučia, sprogdina bures ir kažin kur neša, neša... Tas, kuris gimsta ant kranto, visą amžių turi gimtinę, jos takus ir medžius prie namų... Tas laimingas! Tas visą amžių yra teisėtas gimtinės karalius! O jūsų kūdikėliui blogai, labai blogai...— šnekėjęs mano tėvams kapitonas.— Jūs išsinešite kūdikėlį iš laivo, laivas nuplauks... Laivą kada nors sudaužys viesulai į uolas... Laivas supus, išmestas į krantą, apžels žole, ir jūsų sūnus niekada nebeturės gimtinės, visur, kur eis, jis bus svetimas ir vienišas..."

Kokia keista šiandien Klaso šneka! Kur jis suka, kur lenkia? Gal jis nori išeiti iš Magnaus rūmų ir nuogąstaudamas, kad Frederikas, kurio prisakymų nepajėgė įvykdyti, jam niekuo niekada nebepadės, prašo Magnų dovanoti jam dvarą ir žemės, kur galėtų ramiai auginti javus?

— Mano motina... O ką darys vargšė motina, jūsų šventenybe? — toliau šneka Klasas.— Ji tebebuvo silpna po gimdymo, ji taip pat pravirko, išsigandusi dėl manęs. O paskui, įvyniojusi į mano vystyklus tėvo skustuvą, vaikščiojusi klupinėdama po laivą, šlakščiusi gimdymo krauju visas jo kertes, kartodama senoviškus burtažodžius... Maniusi, kad užburs laivą, ir viesulai nesudaužys jo į uolas, kol jos vaikelis gyvens — sūnus visą amžių turės gimtinę, klaidžiojančią audringomis šiaurės jūromis...

Dabar Magnus pamano, kad patarėjui negana žemės ir dvaro, kad jam reikia brangesnės dovanos. Hercogas vyskupas tyli dar labiau paniuręs, dar labiau susirūpinęs.

— Tačiau koks vyras labai vertina žmonos pastangas išgelbėti sūnaus gyvenimą? Nė kiek nevertina, — šneka toliau Klasas Urnė.— Mano tėvas buvo mokęsis Romoj, netikėjo burtais. Jis sumokėjo storžieviui kapitonui didelius pinigus, nupirko laivą, parplukdė jį į Roskilę ir sudegino. Pelenus išsaugojo, kol aš sulaukiau dešimties metų. Tuomet liepė man laivo pelenus pasėti savo rankelėm... Jūsų šventenybe, aš sėjau savo gimtinės pelenus keturis mėnesius, kadangi tėvas leido sėti tik šventadieniais. Nuo šiol Danija yra tavo gimtinė, pasakė man tėvas, kai pabaigiau darbą, ji tave globos, joje tu niekada nebūsi nei svetimas, nei vienišas. Tėvas sakė teisybę. Danija manęs nenuskriaudė. Aš tapau vyskupo patarėju, dideliu žmogum. Todėl juo labiau negaliu savęs suprasti, jūsų šviesybe. Kodėl vis prisimenu savo gimtąjį laivą? Kodėl vis galvoju apie jį? Kodėl vis regiu jo pelenus po kojomis, kur beeičiau — Roskilėj ar Halmstade, Kopenhagoj ar Ezely?

Hercogas vyskupas lengviau atsikvepia.

— Pagaliau aš supratau, ko tu nori, Klasai! — sušunka jis.—

Tu nori turėti laivą! Ak, Klasai,— susidrumsčia jo akis,— šiandien pat jį turėtum, didelį ir gražų, su keliais stiebais. Tačiau tu pats viską sugadinai. Tu nusiskutai barzdą! Pasižiūrėk į veidrodį. Pasižiūrėk, kaip tu dabar atrodai. Pasižiūrėk, kokia maža liko tavo galva. Argi toks žmogus gali būti vyskupo patarėju? Argi tokiam žmogui aš galiu dovanoti laivą? Visi pamanytų, kad ir aš kvaištelėjau!

— Ne, jūsų šventenybe, man nereikia laivo,— sako Klasas Urnė.— Aš taip pat kaip ir visi noriu būti savo gimtinės karalium. Prisimenat, jūsų šventenybe, ką sakė anas olandas? Kiekvienas žmogus yra teisėtas savo gimtinės karalius...

Ką Klasas nori tuo pasakyti? Ar tik jis nesityčioja iš Magnaus, neabejodamas, kad didžiausias ir slapčiausias jo vyskupo troškimas yra išstumti iš danų sosto brolį Frederiką? O gal Klasas tik šiaip tauškia, tik vaizduoja nežinia ką? Gal, apsimesdamas kvailiu ar pamišėliu, nori atverti Magnui akis, nuo kokio išmintingo patarėjo šis nusigręžė? Iš tikrųjų — nepavydėtina Klaso dalia... Magnus net suvirpa iš netikėtumo: per tuos mėnesius, kuriuos pragyveno Ezely, jis nepaklausė nė vieno Klaso patarimo!.. Tad argi lengva Klasui gyventi? Ko gero, atkaklus, tvirtas žmogus yra tas Klasas. Visom išgalėm, visokiais būdais, net kvailiu ir pamišėliu apsimesdamas, siekia priversti savo valdovą įsižiūrėti į jį, įsiklausyti į jo patarimus, patikėti jo teisybe. Netikėtai Magnus sako:

— Gerai, Klasai. Aš sutinku su tavim, gana nuolaidžiauti Miunhauzenui ir Bradei.

Kita mintis, kurios garsiai Magnus nepasako, netikėta ir jam pačiam. O kas bus, kai jis laimės Livonijos krantą, kai sustiprins Daniją, kai šlovės nusipelnys? Ar nepradės tuomet Miunhauzenas ir Bradė visiems aiškinti, kad tai tik jų nuopelnas, kad hercogas vyskupas buvęs tik skuduras jų rankose, tik priedanga karvedžių užmačioms vykdyti? Štai kaip gali viskas pakrypti!.. Magnus nė nebando šios minties suniekinti, iš galvos išmesti. Širdyje vis atgrasiau krebžda nuojauta: iš Miunhauzeno, iš Bradės visko gali laukti, apsukrūs žmonės gerai žino, kad yra apsukrūs — susidoros su valdovo priešais, susidoros ir su pačiu valdovu. Taip sakydavo karalius Kristianas, Magnaus tėvas. Šiuos žodžius verta įsidėti į galvą. Argi knechtų vadai jau dabar nekelia balso prieš Magnų? Anądien Lavė Bradė įtūžęs išrikiavo knechtus aikštėje priešais rūmus ir pasakė, kad jie stovės, kol numirs, jeigu Magnus nesumokės jiems atlyginimo, nesiliaus švaistyti pinigų visokiems pašlemėkams prašytojams, atsibasčiusiems iš Livonijos. Dieve aukščiausias, kam tu apdovanoji apsukrumu bukagalvius, tamsius žmones? Kam? Kodėl?

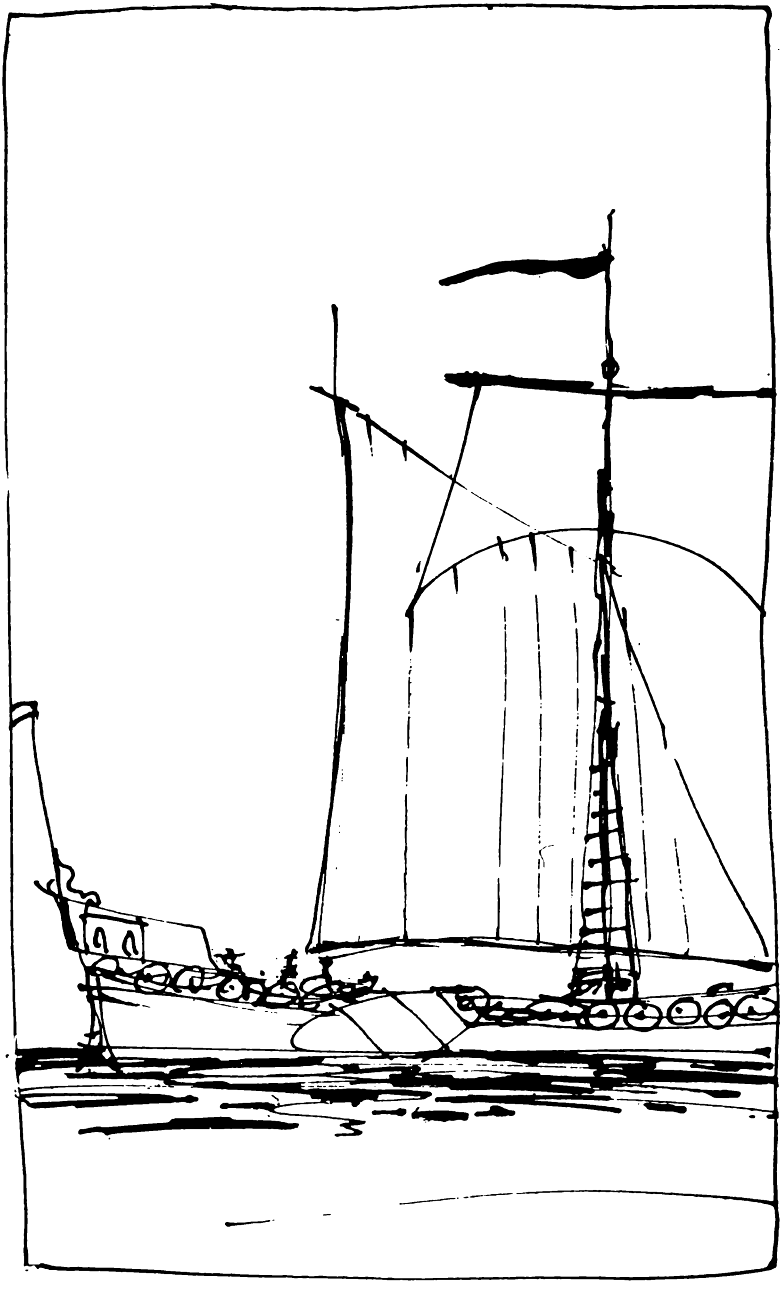

— Gana miunhauzenų ir bradžių, aš sutinku su tavim, Klasai, gana karvedžių,— sako Magnus ir skubiai eina pro duris iš kambario. Hercogas vyskupas supranta, kad dabar atrodo sukrėstas. Jis nenori, kad Klasas matytų jį tokį. Jo gerklę smaugia ašaros. Magnui pirmą kartą gyvenime pagailo praeities, to meto, kai jį globojo motina, kuri stengėsi dėl jaunėlio sūnaus gerovės visom išgalėm: aš pagimdžiau šį vaikelį, aš neišsaugojau jo sveikatos, palikau žiūrėti viena akim, išleidau į žmones negražiu veidu, dėl to aš turiu elgtis taip, kad šis mano vaikelis bent tolesniame gyvenime niekada nebepatirtų skriaudų...

Magnus įlekia į miegamąjį, užsirakina, tąpat akimirką pajunta, kad bijo, bijo būti vienas. Kodėl? Ko jis bijo? Ko taip neramu jam tapo net trumpam nuo žmonių atsiskirti? Kodėl jis pajunta, kad ne taip — negerai, negražiai — gyvena, kai tik pasilieka vienui vienas?

Naktį tolumoje, gal pilyje, gal uosto krantinėje, pasigirsta tyki daniška daina — skamba linksma, šmaikšti, nakties tylai bylodama, kad ją dainuojančių žmonių sielos nerimsta, šėlsta, ilgisi nuodėmės. Magnus nubloškia nuo savęs antklodę, eina prie lango, dėbso, išplėtęs akį, į padūmavusią šviesią naktį, į siauras tuščias gatves, tamsius namų stogus, mažyčius aklus langus, švyturio ugnelę tolumoje. Kur dabar Tvirbutas, tas nuoširdus, mielas žmogelis, pajėgiantis atsikratyti minčių, kurios varo į siaubą? Tebeplaukia laivu? Jau keliauja Livonijos žeme?

Tvirbutas išplaukė iš Arensburgo prieš dvi dienas. Vakarėjant, šiltai saulei grimztant į vešlias medžių viršūnes, jis nulipo numintais laipteliais į prieplauką, išgrįstą lentom, kažką atsiminė, užlipo atgal, priėjo prie Magnaus, pažvelgė jam į vienintelę akį išgąstingai ir pasakė: „Hercoge vyskupe, jūs manęs klausėte, ar aš nenoriu ko nors jums patarti atsisveikindamas. Neleiskite knechtams dainuoti naktimis, patikėkite, taip bus geriau".— „Kodėl?" — nustebo Magnus. „Aš girdėdavau, kaip jie dainuoja, kai tebesėdėjau rūsy. Aš nemoku apsakyti, ką jausdavau. Man būdavo labai skaudu. O aš juk šioje saloje buvau tik toks pats svetimšalis kaip ir jūs. Bet aš pamanydavau: jeigu tie knechtai dainuotų naktimis Lietuvoj... Neleiskite knechtams dainuoti naktimis. Kam žadinti ezeliečių neapykantą?"— Tvirbutas apsigręžė, nuėjo, įlipo į laivą, pranyko Magnui iš akies. Nė laivui nuplaukiant nuo kranto neišlipo į denį, nepastovėjo prie borto, nepamojavo ranka atsisveikindamas. Išplaukė.

Kodėl taip rūsčiai jis atsisveikino su Magnum, su savo išlaisvintoju?

ANTRA DALIS

I

Nakties tyla... Neteisybė: kad ir kur žmogus būtum — plyname lauke ar girioj, raiste, prie upės ar ežero — niekada, nei dieną, nei naktį, nebūna aplinkui tylu. Įsiklausyk, ir tu išgirsi dešimtis garsų, įvairių balsų. Štai judina vėjelis medžių lapus, šnarina žolę, vos girdimai čiurlena upelio vanduo per akmenis, kažkas tylutėliai vis treška juodoj miško tankmėj, krūmuos suklinka apsimiegojęs paukštelis... O jei pūsteli vėjas smarkiau, rodos, suvirpa visa nakties tamsa, aplinkui sušnara, sučeža, suūkia, šimtai garsų pasigirsta vienu metu, kur čia suprasi, kas juos skleidžia — gyvas sutvėrimas ar žolių, krūmų siūbavimas, siūravimas...

Kiprijonas Tvirbutas, susisupęs į apsiaustą, susigūžęs, alsuodamas į užantį, kad būtų šilčiau, sėdi ant didelių akmenų prie kūdros — priešais jo akis riba blyškiais nakties dangaus spindulėliais tamsus vanduo, iš kūdros į pamiškę tylutėliai narna upeliūkštis, abipus jo aukšti, aukštesni už akmenis ir ant jų sėdintį žmogų, šnara gal meldai, gal nendrės, gal dar kitokie žolynai, tamsoje nelengva juos pažint. Tvirbutas pakelia akis aukščiau, mato šviesuojantį balto molio krantą, virbų tvorą, už šios — tamsius krūmus, dar toliau — juodą miško keterą, virš kurios giedrame dangaus skliaute žėri žvaigždės. Laisvė!..

Štai jau praėjo daugiau kaip mėnuo, kai Kiprijonas išplaukė iš Arensburgo, o laisvės pojūtis vis dar tebėra jam naujas, netikėtas, prieštaraujantis tikrovei. Akys tarytum jau ir apsipranta su erdviom platybėm, laukais, giliu dangaus skliautu, visokių garsų užsiklausiusios ausys tarytum nė nebegirdi vėjo švilpesio, miško ošimo, tačiau širdis krūtinėje, žiūrėk, krūpt krūpt, ir visas kūnas suvirpa, sudreba iš ūmaus nuogąsčio. Laisvė, kas toji laisvė?.. Nakties tamsa, vėjo šnarėjimas krūmuose, juodi girios dunksai, žvaigždėtas dangaus skliautas — argi tai jau ir yra laisvė? Kas dabar pasakys, kiek dar reikia eiti, kol prieisi kokį didesnį kelią, kaimą ar miestą, kas patars, kur eiti, kieno paprašyti duonos kąsnio? Eik, kur akys mato,— tai dar ne laisvė... Tapęs Radvilos Juodojo pasiuntiniu, Kiprijonas veikiai įsitikino, kad svetimas kraštas yra žmogui aklas maišas,— nepažįsti jo miškų, nežinai kelių, nė nenutuoki, ką apie tave pamano kelyje sutiktas senbuvis. Kuo palaikys jis tave, kas jam šaus į galvą tave pamačius, tau prašnekus? Jūros, antai, koks ilgas krantas, kiek negyvenamos dykros tame krante, o Liubeko jūrininkai, kurie priėmė Tvirbutą į laivą Arensburge, mėnesį negalėjo prie jo priplaukti. Ketlerio laivai nuvijo juos nuo Piarnu, o ties Verderiu jų laivą ėmė persekioti švedų kaperiai. „Čia nėra kranto,— murmėjo kapitonas.— Ir čia nėra kranto." Kelią į žemyno uostus jiems vis pastodavo nežinia kieno — karalių ar plėšikų — laivai. Liubeko jūrininkai plaukdavo į nedideles salas, ieškodavo jose vandens ir maisto, paskui vėl leisdavosi tolyn į šiaurę. Tolumoj, virš padūmavusios kranto linijos, praplaukė Kraico vienuolyno balti bokštai, Vikingų užutėkio juodos uolos, Didžiojo Rago tamsus švyturys...

Švyturiai — apvaizdos akys, ganančios jūrininkų sielas!.. Kaip išnyko jiems iš akių Arensburgo švyturio ugnelė, taip nė vieno švytinčio švyturio jie daugiau nebepamatė. Plaukdami pro Nargeną, jie regėjo aukštą, baltaliemenį Revelio švyturį, nuo Mažojo Rago salos kranto dėbsojo į platų, tarytum suslėgtą Baltijos uosto švyturį... Tačiau sutemdavo, užeidavo naktis, ir švyturiai išnykdavo iš akių. Negyvi švyturiai stūkso žemyno pakrantėse, nykiai tikina praplaukiančių laivų jūrininkus, kad ir žemė, ant kurios jie stūkso, nebegyva... „Čia nėra kranto... ir čia nėra kranto... ir čia nėra kranto..."— kartojo jų laivo kapitonas storom suskeldėjusiom lūpom. Tad ar ilgai galėjo Tvirbutas laive džiūgauti, kad jis jau laisvas žmogus? Nepasisekus įplaukti nė į Hapsalio uostą, laivo kapitonas nusprendė grįžti į Arensburgą, paskui namo, į Liubeką. Pasakė: „Mano šeimininkas apsiriko manydamas, kad Livonijos žemėj dar yra žmonių. Nebėra". Tvirbutą apniko paniška baimė. Gal jau atsiuntė Rygos arkivyskupas pasiuntinius pas vyskupą Magnų, gal jie jau reikalauja belaisvį atiduoti? O ir pats Magnus — ar jis nepradėjo gailėtis, Tvirbutą į laisvę išleidęs?

Kiprijonas ėmė maldauti kapitoną, kad šis priplauktų prie žemyno kranto bet kur, bet kokioj vietovėj, kur ne tik uosto, nė gyvos dvasios nėra. Kapitonas niūrus tylėjo, galvojo. Lengva pasakyti: priplauk prie kranto. Kad priplauktum, reikia bent upės žiočių, bent gilaus užutėkio. O kaperiai? Argi naktį jie visi miega, nieko nemato, nieko negirdi? „Čia ant kranto neįžengiami miškai, pražūsi juose",— pasakė kapitonas, ir Tvirbutas ėmė dievagotis, kad pažįsta šiuos krantus kaip savo kišenę, kad jo namai nuo šių pakrančių nebetoli, ranka pasiekiami. Kapitonas atsiduso: „Žmogau, žmogau, kur tu namus pasistatei... Ne, laivu rizikuoti aš negaliu".

Visi, kurie laivu plaukė, žinojo, kad kapitonas gabena džiovintą žuvį. Tai buvo teisybė. Dienų dienas saulės kepinamam laive žuvis ėmė švinkti, skleisti bjaurų kvapą. Laivą, klaikiai rėkdami, sekiojo žuvėdrų būriai. Nuo supimo ir šleikštaus kvapo ėmė bloguoti ne tik keleiviai — Tvirbutas, Tisas fon der Rekė, du pastarojo palydovai,— bet ir jūrininkai. Trečiąją nesėkmingo plaukiojimo savaitę kapitonas įsakė išmesti pašvinkusią žuvį į jūrą. Tačiau laivo neapgręžė, plukdė jį toliau į šiaurę, Nargeno, Revelio link. Kodėl? Ką dar jis vežė laive? Gal jame buvo dar ir slaptas, nė jūrininkams nežinomas krovinys? Gal dėl to kapitonas nedrįso priplaukti prie kranto bet kur?

Iš nevilties Tvirbutas prisiekė atiduosiąs kapitonui visus pinigus, kuriais jį apdovanojo Ezelio vyskupas, tačiau kapitonas nesusigundė uždarbiu, nė nepaklausė, kiek tų pinigų keleivis turi. Tuomet Tvirbutas sušnabždėjo jam: „Kapitone aš pabėgau iš nelaisvės, aš supūsiu kalėjime, jeigu jūs parplukdysite mane atgal į Arensburgą".—„Aš nieko nenoriu žinoti, nieko! — suriko kapitonas.— Man nerūpi, iš kur tu pabėgai ir kur tu bėgi!"

Senas rūstus kapitonas storomis suskeldėjusiomis lūpomis, mažomis skvarbiomis akutėmis stambiame tamsiame veide... Tvirbutas dabar jam dėkingas ne mažiau kaip Ezelio vykupui, kuris susigundė paleisti jį į laisvę. Vieną naktį Kiprijoną pažadino Tisas fon der Rekė, Duobelės komtūras, kuris taip pat keliavo namo, tik iš Heseno, su dviem palydovais. Jis ėmė kvosti Tvirbutą: kur tu gyveni, kur tavo dvaras — ar tikrai netoli nuo šių pakrančių? Netoli, atsakė Tvirbutas. Iš Rekės susijaudinimo jis suprato, kad atsitiko stebuklas, ir kapitonas, prisidengdamas nakties tamsa, veda laivą prie žemyno kranto. Ne, dabar Tvirbutas niekam nebūtų pasakęs, kur iš tikrųjų jo namai! Tada apie tai nė jis pats negalvojo. Širdis iš krūtinės šoko: kad tik atsistojus ant žemyno kranto, kad tik atsistojus! Žemyne neprapuls — pareis, šliaužte paršliauš namo, kad ir kiek savaičių tam prireiktų!.. „Jeigu tu man paskolintum arba parduotum karietą ir arklius, aš išlipčiau drauge su tavim. Aš taip pat neturiu nė mažiausio noro grįžti į Liubeką,"— pasakė Rekė. „Gerai, aš paskolinsiu,"— atsakė Tvirbutas. Vargšas Duobelės komtūras... Jeigu jis būtų žinojęs, bent nujautęs, kokiais tuščiais bendrakeleivio žodžiais patiki... Ir į Heseną būtų sutikęs grįžti, ne tik į Liubeką. Kapitonas nuvedė laivą į siaurą, ilgą užutėkį, dabar Kiprijonas spėja: gal pusiaukelėj tarp Hapsalio ir Verderio. Du jūrininkai nuleido į vandenį mažą valtelę, joje stovėdami, rankomis priėmė Tvirbutą, Tisą fon der Rekę, du šio palydovus. Keleiviai nuplaukė nuo laivo gal keliasdešimt sieksnių ir pajuto, kad į valtelę semiasi vanduo. Valtelė buvo per maža, kad išlaikytų šešis žmones. „Į vandenį! — riktelėjo Tisas fon der Rekė savo palydovams.— Įsikibkite į valtį ir plaukite!" — „Komandore, tu mus žudai!" — subliuvo vienas palydovų. Komtūras smogė jam į krūtinę, ir palydovas pūkštelėjo į tamsų vandenį. Antras palydovas liko tūnoti valtyje — vanduo per kraštus nebesisėmė. Į vandenį buvo išmestas tas, kuris labiausiai bijojo nuskęsti. Valtis, nuplaukusi dar kelis šimtus sieksnių, atsirėmė į krantą. Tvirbutas išlipo. Aplink augo vešlūs žolynai, šnarėjo lietus, į nosį trenkė stiprus, aitrus žemės kvapas, ir Kiprijonas ėmė juoktis tarytum pamišėlis — atvertęs galvą, springdamas lietum...

Koks apgaulingas laisvės pojūtis!.. Laisvę jauti, ja džiaugiesi, mėgaujies, o iš tikrųjų toji laisvė vis dar toli...

Tvirbutas pažvelgia į dangų, pamatęs pažįstamą žvaigždę virš horizonto, atsistoja, pasimato dar dvi ryškios žvaigždės — na taip, teka Sietynas, tuojau pradės švisti. Sustiręs, virpėdamas nuo priešaušrio vėsos, Tvirbutas žirglioja pakūdrės akmenimis, išeina į taką. Pėdina išžergtom kojom, kad tamsoje nepamestų jo. Panyra į tamsų pastato šešėlį. Praveria girgždančias duris, įslenka į juodą priemenės ertmę, paskui į blandžią trobelę, kurioje pasimato apsmilkę ugniakuro akmenys, tarp jų žerpluojančios anglys, atokiau nuo ugniakuro ant grindų gulintis žmogus.

Kiprijonas atsitupia, tiesia rankas į ugniakurą, vartalioja jas, šildo virš gęstančių anglių. Pamatęs, kad nuo anglių nesušils, užmeta ant jų sausų, smulkiai sulaužytų šakų. Ugniakuras ima smilkti, spragsėti, ūmai plyksteli melsva ugnies skiauterėlė. Vaikystėje, kai Kipras tebeaugo tėvo dvare, ugnį jo kambary kiekvieną rytą užkurdavo senelė, motinos motina Auka Alšienė. Ji ilgai bruzdėdavo prie ugniakuro, pūsdavo šnypščiančius, rūkstančius virbus, paskui, ugniai įsidegus, imdavo džiugiai aikčioti, žavėtis, murmėti po nosimi savo burtažodžius: šventa Gabija brangioji, gulu ir keliu, ir vardą tavo šnabždu... Senelė, kol atmintį tebeturėjo, niekada, nė vieną rytelį, Kipro kambaryje ugnies sukurti neleido tarnams — vis pati ją čia įkurdavo.

— Gabija, Gabija,— sumurma Kiprijonas, pakelia nuo ugnies akis, įsistebeilija į miegantį Rekę. Kaip tat ilgai gali žmogus miegoti... Tisas užmigo užpraėjusią naktį, o vis tebemiega gal nė ant kito šono neapsivertęs — rankos per alkūnes sulenktos, galva atkraginta, burna pražiota... Pusiau atsistojęs, Kiprijonas prislenka prie bendrakeleivio, palinksta prie pat veido, įsižiūri į jį, įsiklauso. Alsuoja Tisas, vos juntamai, tačiau alsuoja... Pats dievas padeda Rekei, atsiuntęs jam tokį gilų miegą. O juk dar taip neseniai Kiprijonas nuogąstavo, kad Rekė neišsikraustytų iš proto. Duobelės komtūras be paliovos erzėjo, keikėsi, nertėjo, kardu ir krauju grasino visam pasauliui, o, pajutęs savo bejėgiškumą ką nors kelionėje pakeisti, tuojau pravirkdavo, puldavo į neviltį, blaškydavosi, draskydavo nuo savęs drabužius.

Tvirbutas nepyko ant jo, nelaikė Tiso ištižėliu. Daugiau kaip savaitę jie keliavo gerai sutardami, vyriškai pakeldami klajonių vargus. Miškas, per kurį jie brovėsi gilyn į žemyną, į pietryčius, jų manymu, Zontakeno linkui, buvo senas, susipynęs, žmonių nepaliestas — brūzgynai, tankumynai, išlaužų nepereinamos sanvėlos... Dėl to, jei pasitaikydavo negilus upeliūkštis, jie žygiuodavo jo dugno akmenėliais. Prieidavo stirnų gėryklų, traukdavo žvėrių sumintais takais, kartkartėm išnirdavo į laukymes, sudegintų kaimelių buvimvietes, nuo kurių į rytus plytėdavo išdegusio miško plotai. Tarp pamėkliškai styrinčių apdegusių medžių sausos sanvirtos būdavo pavirtusios pelenais, gruzdančiomis anglimis, eiti jomis būdavo lengviau negu per brūzgynus, tik juodų dulkių, kurios rūkdavo iš po kojų, debesys grauždavo akis, lįsdavo į nosį ir burną, dusindavo. Veikiai jų veidai pajuodo, drabužiai prisigėrė dulkių, degenų tvaiko. Miško gaisravietės pasibaigdavo staiga, atsirėmusios į neįžengiamas laužynes, kurių tankmės buvo drėgnos, pilnos puvėsių, trūnėsių, net gaisrų ugnis, ligi jų prišliaužus, užgesdavo.

Tokias laužynes jie apeidavo šalimis, darydami didelius vingius, apsiniaukusiomis dienomis pamesdami nuovoką, į kurią pusę traukia. Džiaugdavosi vėl priėję kokio upeliūkščio vagą, joje nusiprausdavo, atsigaivindavo, jos dugnu traukdavo toliau. Tačiau kaip tik dėl upeliūkščių prasidėjo tarp jų nesutarimai. Rekė nuogąstaudavo, kad upeliūkščių vagos veda juos į rytus, net į šiaurės rytus — ne į tą pusę, kur jiems reikėjo. Tai buvo teisybė, tačiau upeliūkščiais jie toli per dieną nueidavo, be to, juose knibždėjo žuvų, kurių jie lengvai pasigaudavo, ir Kiprijonas įtikinėdavo pakeleivius: reikia upelių laikytis tol, kol neprieisim kokio didesnio kelio. Tuomet greitai — per dieną, kitą — nueitum į pietryčius tiek, kiek nukrypom į šiaurę per savaitę. Braudamiesi per laužynes tiesiai į pietryčius, namo greičiau nepareisim — nebent kojas pakratysim, šnekėjo Tvirbutas bendrakeleiviams. Tai suprato ir Rekė, ir abu jo palydovai. Tačiau nerimas, irzulys jų širdyse vis augo. Noras greičiau prieiti didesnį kelią sekino kantrybę, ir jie vis dažniau susibardavo dėl niekų, dėl menkniekių. Rekė vis dažniau reikalaudavo pasakyti, kur Tvirbuto namai, kodėl jie jų vis neprieina.

Kelias dienas nuo tiesaus atsakymo Kiprijonas išsisukdavo juokeliais, išgalvotų vietovių pavadinimais, paslaptingai vypsodamas. Drauge jis gerai suprato, kad Rekė ir jo palydovai ilgai už nosies vedžiojami nesileis. Anksčiau ar vėliau teisybę reikės pasakyti. Šeštąją kelionės dieną jie netikėtai išlindo iš spygliuočių miško ir atsidūrė pievose tarp vešlių krūmų. Per pievas vingiavo kelutis. Džiaugsmas aptemdė Kiprijonui akis ir protą, jis pamanė, kad tuo kelučiu jie dievaižin kiek toli nueis. Bendrakeleiviai irgi patikėjo priėję kelią išgelbėtoją. Rekė ir jo palydovai, džiūgaudami, rėkaudami pergalės šūksmus, parklupo ant kelių, ėmė daužyti kelučio žemę kumščiais, kaktomis, bučiuoti ją. Štai kokia puiki proga pasakyti jiems teisybę, kur mano namai, pamanė Tvirbutas,— šitaip džiaugdamiesi kelučiu, jie nė nesupyks ant manęs. Ir Kiprijonas ėmė šnekėti, kad jo namai toli, daug toliau negu Rekės, tegul šis nesitiki parvažiuoti į Duobelę jo arkliais — veikiausiai Kiprijonas parvažiuos namo Rekės arkliais, jeigu tik komtūras arklius jam duos. Rekė nesupyko ant Tvirbuto. Pajuokavo, kad ir apgavystė kartkartėm išeina į gera: Tisas tebevaikščiotų dabar po Liubeką ar Heseną, sukdamas galvą, kaip sugrįžti namo, o juk čia jie jau surado kelią!.. Rekė net patapšnojo Kiprijonui per petį, pažadėjo nepagailėsiąs geradariui apgavikui nė paties geriausio savo žirgo. Tvirbutui pasisekė. Teisybė, kurią pasakė bendrakeleiviams, nesukiršino jų.

Tačiau anuo išganinguoju kelučiu jie nenuėjo nė pusmylės. Kelutis ėmė nykti žolėje, šakotis vos įžiūrimom atšakom, pušynai palei jas vis retėjo, pasimatė pušelės neūžaugos. Žemė po keleivių kojom ėmė linguoti, siūbuoti, pasigirdo vandens žliugsėjimas, ir veikiai jie sustojo įklimpę į liulančias samanas ligi kelių. Žodžio nė vienas nedrįso ištarti. Priešais jų akis plytėjo neaprėpiamas raistas, mirguliuojantis melsvais vaivorų krūmeliais, gailių vėduoklėmis, persirpusių vištkojų geltonom tiženom. Aną valandėlę, rodės, užgeso paskutinė jų viltis ne tik namo pareiti, bet ir išgyventi. Gamta tarytum tyčiojosi iš jų. Saulė švietė karšta, meili, aitrus gailių kvapas svaigino, raisto paklotė švytėjo skaisčiai žalia, mašastinė, gėlėta, pažiūrėti tvirta kaip pieva. Tačiau ko vertas buvo tas nepaprastas grožis nusikamavusiems keleiviams? Žengsi žingsnį — gal iki juosmens prasmegsi. Bet net dabar Rekė nepašėlo keiktis, nešoko Tvirbuto kaltinti. Tisas kantriai tylėjo. Jie grįžo atgal į kelutį, paskui ėmė lenkti raistą pamiškėmis be jokio takelio. Visi tylėjo, kiekvienas seikėjo savo likusias jėgas. Ar užteks jų iš šios prakeiktos klampynės išsikrapštyti? Rekei ir jo palydovams dabar buvo dvigubai sunkiau: pražuvo ne tik kelias išgelbėtojas, bet ir viltis, kad gal nebetoli yra Tvirbuto dvaras, o ten — į karietą pakinkyti keturi žvilgantys žirgai...

Iki vakaro jie aplenkė raistą, iš eglių, pušų miško išėjo į skaisčiai baltą beržyną. Silpnumo pakirstom rankom ir kojom krito į samanas ir užmigo. Tačiau mašalų sugelti veikiai atsibudo, iki ryto kankinosi: snūduriavo, krūpčiojo, nuo vėsos kaleno dantimis, nė akimirkai neužmiršdami baisios savo padėties.

Kitą dieną jie priėjo kitą kelutį. Šis vingiavo per beržų ir drebulių miškelius, buvo smėlėtas, gerai suvažinėtas, jau tikrai panėšėjo į didesnį kelią, tačiau nė vienas keleivis dabar nedrįso juo džiaugtis. Dangus buvo apsiniaukęs, saulės pro debesis nė pėdsako negalėjai įžvelgti, ir jie nė nenutuokė, į kurią pusę tuo keliu eiti. Rekės palydovai nužingsniavo į vieną pusę, Tvirbutas — į kitą. Išžvalgę, kur kelias veda, jie turėjo grįžti prie Rekės — šis pasiliko beržyne jų laukti. Rekės palydovai negrįžo. Rekė ir Tvirbutas, nuogąstaudami, kad tarnus gal ištiko kokia nelaimė, patraukė jų ieškoti. Gal juos užpuolė plėšikai, gal sulaikė čionykščiai, gal sučiupo Ketlerio arba švedų kariai — ar maža dabar Livonijos žemėj visokių jos niokotojų? Rekė su Tvirbutu, ieškodami tarnų, nuėjo gal pusantros mylios. Tuščiai. Nesutiko nė gyvos dvasios, nepriėjo nei kaimo, nei vienišos sodybos. Pavakariais švystelėjo pro debesis saulė, jiedu susigaudė, kad eina į šiaurės vakarus, į priešingą, negu reikia, pusę, tad tuojau apsigręžė ir patraukė atgal. Neabejojo: Rekės palydovai nuo jųdviejų pabėgo. Nuo to laiko Tisas nebepajėgė tvardytis. Pražūtis jam ėmė vaidentis kiekvienam žingsny. Prakeikta, tuščia, priešų nuniokota Livonijos žemė!.. Ne tik žmonių balso, nė šuns lojimo, nė gaidžio giesmės joje neišgirsi!.. Niekas jiedviem nepadės, niekas jiedviejų neišgelbės, niekas!.. Nusikamuos, nusilps, sukniubs kur girios laužynėj, paskutinį kvapą išleis!.. Amen — nei kapo, nei kryžiaus, nei žinelės artimiesiems...

„Lyviai, jie lyviai,— nertėjo Rekė, prisiminęs pabėgusius tarnus.— Jie už gyvulius, už žvėris baisesni, aš seniai tai žinojau! Ak, velnius, išgalabyti juos visus, iškarstyti ant medžių, tegul kadaruoja, kol supus!.."

Lyviai, argi lyviai nuo jųdviejų pabėgo? Pabėgo pono tarnai. Tai jau ne, Tvirbutas pabėgėlių neteisino. Keturiese eidami, jie būtų buvę saugesni, stipresni. Tačiau kaltinti anų vyrukų neišmanymu, valios silpnumu ar išdavyste Kiprijonas taip pat nedrįso. Kai buvo bėda, Rekė vieną iš jų išstūmė iš valties, jiedu šito neužmiršo, negalėjo užmiršti. Jiedu suprato: jeigu šiuose nepažįstamuose miškuose aplinkybės vėl pareikalautų nuspręsti, kam išlikti gyvam, o kam žūti, jų pono ranka nesudrebėtų — išliktų ponas. Šių minčių apie pabėgusius tarnus Tvirbutas Rekei nesakė. Bet ir sakyti nereikėjo. Pats Rekė suprato, kad save nubaudė išstumdamas aną naktį tarną iš valties. Ar jis bent pagalvojo tą naktį, kad jo tarnas gali nuskęsti? Ne, nepagalvojo, ir tarnai gerai žinojo, kokį žmogų pabėgdami palieka likimo valiai.

„Lyviai, prakeikti lyviai,"— nertėjo Rekė. Iš įsiūčio ir nevilties vis labiau maišėsi jam protas. Atsitikdavo ir taip, kad jis krisdavo ant žemės, draskydavo nuo savęs drabužius, vydavo šalin Tvirbutą, reikalaudamas palikti jį girioje vienui vieną. Tačiau nuo blaškymosi išsekdavo Tiso jėgos, įsiūtis atlyždavo, akyse prašviesėdavo, ir Rekė vėl atsistodavo ant kojų, žingsniuodavo paskui Tvirbutą sugniužęs, nukoręs galvą, nepratardamas nė žodžio. Garbė, sutrypta buvo jo garbė. Ar ne dėl to labiausiai Tisas kentėjo? Laive, kai dar nė nenujautė būsimų vargų, Tisas didžiuodamasis pasakodavo pakeleiviams apie savo tėvą Dyderichą fon der Rekę Turtingąjį, buvusį Kameno, Unos vaivadą, Lojės valdytoją, apie artimą giminaitį Johaną fon der Rekę, Livonijos ordino buvusį magistrą. Rekės valdymo metais livoniečiai saugiai ir pasiturimai gyvenę. Tiso tėvas globojęs Kuršo vargšus, ligonius ir našlaičius. Kai tėvas nuo priešo pasalūniškos rankos žuvęs, kuršiai keturias savaites nedirbę, vaikščioję į bažnyčias ir meldęsi už velionio vėlę. Kai miręs magistras Johanas, keturias savaites nedirbę ir meldęsi visi livoniečiai — ir vokiečiai, ir senbuviai. Pastarieji Rekėms, tik Rekėms buvę dėkingi, kad badu neišmirė, išgyveno, vaikus laimingai augino. O ko verti tie vaikai užaugo? Pirma nelaimė Rekę ištiko — tarnai pabėgo, likimo valiai geradarį paliko. „Juodnugariai! Jie niekada geru už gera neatsilygins! Niekada!" — vėl imdavo pykti Rekė, paskui Kiprijoną žingsniuodamas. Dabar Tisas pats turėjo pasigauti žuvį, išsikasti valgomą šaknį, išsidžiovinti batus. „Lyviai, prakeikti lyviai!" — keikdavosi Tisas, pamažu vėl įsiusdavo, įtūždavo, toji tūžmastis vėl nykiu kvaišos priepuoliu jam pasibaigdavo.

Bet štai jis miega, Tisas fon der Rekė, jau antra para! Tvirbutas miego jam pavydi. Kiprijonas nė neatsimena, kada miegojo ilgiau kaip pusnaktę. O ir tai, ką miegu Kiprijonas vadindavo, dažnai tebūdavo tik snūduras, tik kiaurmiegis, tik atgrasūs, gąsdinantys sapnai. Tvirbutas jaučia: vargą, į kurį įklimpo, jis pakelia lengviau negu Rekė,— Kiprijonas dar niekada nebuvo įpuolęs į visišką neviltį, dar niekada neaptemo jam protas iš siaubo; tačiau valia, tvardymasis suėda daug jėgų, ir jos, be abejonės, išseks greičiau negu Rekės, jeigu jųdviejų kelionė dar ilgai truks. Stebėtinai sveikas žmogus yra Rekė. Jis užsidega, užsiliepsnoja, krenta ant žemės lyg pamišęs, tačiau atsistoja — ir vėl žvalus, vėl džiaugiasi kiekviena kelionės sėkme. Kaip jis bėgo — pasišokinėdamas lyg vaikas — per išdegusią girios laukymę, kai pamatė sveiką išlikusią sodybą!.. Sodyboje jiedu nerado nė gyvos dvasios, nė šuns, nė katės, tačiau atrado miltų, sūdytos ir džiovintos mėsos gabalėlių, puikius skiltuvus ugniai išskelti. Rekė kaipmat užmiršo visas kelionės negandas. Tuščia, pridulkėjusi, visokių šleikščių kvapų pridvisusi trobelė jam tapo rojum. Stebėtinai ramus, net išdidus užkūrė ugniakure ugnį, puode ruošė ir virė šiupinį, pasidraikė ant grindų seno šieno guoliui. Ir štai tebemiega, antra para miega...

Tvirbutas parneša iš upelio rėčką vandens, užkaičia ant ugniakuro virdulį, į dubenį su vandeniu pamerkia sužiedėjusios duonos kriaukšlelių. Gana lindėti šioje sodyboje, reikia eiti. Valgydami ir miegodami trobelėje, jiedu namo nepareis. Reikia pasiimti viską, kas dar yra trobelėje valgomo, ir keliauti, dieną naktį keliauti.

Tvirbutas prieina prie miegančio Tiso, purto jo petį. Rekė gaikteli, sučepsi, tačiau neatsibunda. Kiprijonas suima jį už pečių, pasodina, purto nusvirusią Tiso galvą, talžo delnais jam per skruostus. Rekė praplečia akis, dėbso Kiprijonui į veidą, išsigąsta:

— Kas atsitiko? Ką mes čia darom?

— Nieko nedarom,— sako Tvirbutas.— Reikia eiti, Tisai.

— Eiti, taip, eiti, reikia eiti,— atsimena Rekė, išsprogina akis, pašoka ant kojų, svirduliuoja, trepsi, atsiremdamas sienos slenka prie rėčkos su vandeniu, niurkteli į ją galvą, suprunkščia, pasipurto vėsos krečiamas, žvalgosi, strapalioja po trobą, rankioja batus, drabužius, savo niekniekius, glaudžia, spaudžia viską glėbin murmėdamas: — Eime, eime, kad tave kur velniai, eime...

— Palauk, atsigerkim karštimo,— sako Tvirbutas, tačiau Tisas jo neklauso, šlepsi basas pro duris, per tamsią priemenę, eime, murma, eime, petimi atidaro laukujes duris, išnyra į rytmečio šviesą — apžlibintas markstosi, purto galvą. Rekė gal tik dabar iš miego atsipeikėja. Jo rankos pamažėl svyra žemyn, drabužiai slysta iš glėbio, padrinka prie basų kojų. Tisas valandėlę stovi, rankas nusvarinęs, žiūri į sodybos kiemą, į akmenis prie kūdros, į meldus, į nutriušusią virbų tvorą ant kranto... Visi kiemo pašaliai užžėlę, užvirtę žole, tarytum pamėklės iš žolių kyšo sulūžęs ratas, sukiužęs kubilas, nuo lietaus ir saulės pamėlusios kartys... Eime, šnabžda Tisas, eime, o jo kojos linksta, linksta, ir Rekė klesteli, atsisėda ant aukšto suskeldėjusio trobos slenksčio. Nuneria galvą, alkūnėm pasiremia kelių, susiima delnais smilkinius.

— Tisai! — šūkteli Tvirbutas.

Rekė tarytum negirdi, sėdi ant slenksčio sulinkęs, sugniužęs, vien suplyšusiais marškiniais apsivilkęs, delnais smilkinius suspaudęs, ir Kiprijonas sunerimęs eina prie jo:

— Tisai, na ko tu dabar!.. Mums juk pradėjo sektis — dabar turėsim miltų, džiovintos mėsos... Radai kada nusiminti, Tisai!

Rekė neatsako, nepakęlia galvos, tik jo delnai pamažėl slenka smilkiniais, užspaudžia ausis, kad nieko nebegirdėtų.

II

Eglių aplinkui vis retėja, prasideda lapuočių miškai — beržynai, ąžuolų ir drebulių miškeliai, per kuriuos plaukia rytmečio miglos išdrikusios sruogos. Beržų lapai gelsta, daug jų jau geltonuoja ant žemės. Miškelių pakraščiais skraido strazdų, miškinių vyturių pulkai. Maži paukšteliai — šilumos vaikai, jiems jau atgrasi rytmečių vėsa, jie jau buriasi, veikiai jau išskris iš rudenėjančios gimtinės į šiltuosius kraštus. Bepiga paukšteliams, jie visada žino, kur yra, kur skrenda. Pakyla aukštai į dangų, akelėm aprėpia žemę, miškų platybes, ir jie jau žino, kur teka upės ir tyvuliuoja ežerai, kur šmėkso tamsūs eglynai, o kur balti beržynėliai... O kur dabar jie, Kiprijonas ir Tisas? Prie Felino? Netoli Zontakeno? O gal jie jau žygiuoja kur nors tarp Felino ir Paistelio? Kiek sykių Tvirbutas, pasiuntiniu būdamas, prajojo pro Feliną, kiek sykių vakarieniaudavo užeigos namuose tarp bažnyčios ir landhofmeisterio rūmų, kiek sykių girdė žirgus Embacho sraunioj upėj — nė nenutuokė, jog kada nors klajos po girias netoli Felino, ieškos šio miesto, rasti negalės...

Antai rūksta dūmai. Kas ten dega? Liepsnoja didelis krūmas, nebeatspėsi dabar, kas jis buvo, lapai jau sudegę, pleška dabar susipynusios šakos — atrodo, tarytum ką megztų ugnis... Aplink degantį krūmą glaustosi trys vaikiščiai — mergaitė ir du berniukai: basi, paraudusiomis nuo rasos kojomis, sermėguoti, velto milelio palose nebesimato nė vienos sagos, mažos rankelės vis gaudo sermėgėlių skvernus, vis siausto, siausto juos, kad būtų šilčiau... Mergelė strazdanota, kone raudonplaukė, berniūkščių plaukeliai rusvi, jų kuodai nuo miglos drėgni, šapų prisivėlę... Ar jiems jau yra po devynerius? Jei Tvirbuto Petrelis su jais čia būtų, ar tėvas pažintų jį?

Rekė šnekina vaikus vokiškai, dar kažkokia — gal lyvių — šneka. Klausia, kokia čia vietovė, kur veda kelutis, gal yra kur netoli bažnyčia, į kurią jie vaikšto? Vaikeliai stūkso atvėpusiom lūpom, dėbso išplėstom akelėm, tyli, nesupranta nė vieno nepažįstamo dėdės žodžio. Rekė kartoja: Felinas, Felinas, Zontakenas, Zontakenas — gal girdėti pasirodys vaikeliams šie miestų pavadinimai?.. Su viltimi šnabžda: Karkusas, Paistelis... Ryga, sušunka nusivylęs, Ryga!.. Ir vaikeliai išsigandę purpteli į šalis, keleiviai pamato šapais aplipusias jų nugaras, mirgančius kojų raudonus padus... Nuskuodę gal šimtą sieksnių į skirtingas puses, vaikeliai vėl ima burtis į krūvą. Ten, kur jie susieina, keleiviai pamato pilką ožką mažu juodu tešmeniu. Štai kaip — vaikiščiai gano gyvulį, degina krūmą ir prie jo šildosi... Rekė vis dar nepraranda vilties su piemenėliais susišnekėti, eina prie jų artyn, kažką šneka Tvirbutui nesuprantama kalba, rodo pirštais, kikena, juokiasi, vėl šneka... Tačiau vaikeliai jo nesupranta. Traukiasi arčiau vienas kito, glaudžiasi, gal savo gyvulį nuo svetimų akių užstoti nori. Berniūkščių šnervės išsipučia, jiedu ima piktai šnirpšti, mergaitė gąsdina Rekę suraukta kakta, piktomis akimis... Kur jų namai, ką, be ožkos, jie dar turi? Ar turi tėvą, ar turi motiną?

— Tisai! — šūkteli Tvirbutas.— Grįžk, Tisai!

Rekė sustoja, šnekina vaikelius iš tolo. Jo balsas skamba išdidžiai, linksmai, Rekė vis kresčioja šauniai galva, vis iškelia į viršų čia vieną, čia kitą, čia abi rankas. Ką tai galėtų reikšti? Kaip tą nepažįstamojo skeryčiojimąsi vidury didelių beržynų turėtų suprasti vaikai, kurie čia gimė, čia gyvena, čia vienintelį savo gyvulį gano?

— Dieve mano, dieve mano,— sušnabžda Tvirbutas, apsigręžia ir žingsniuoja greitai keleliu tolyn, gilyn į gelstantį miglotą beržyną. Anie mažulėliai nieku gyvu nepasitrauktų, neatiduotų ožkos, gintų ją nuo užpuolikų ir dantimis, ir nagais... Tvirbutui kniūšteli į širdį: ta sodyba, kurioje jiedu su Reke ilsėjosi ir šildėsi, gal ta sodyba — šitų vaikų? Gal jie liko joje vieni gyventi? Gal jie išsivaro ožką į beržynus, drebulynus ir nė naktimis nesugrįžta į tuščius namus? Gal baisu jiems į juos sugrįžti? Gal matė jų kieme užmuštą tėvą? Gal pakartą motiną sodely matė? Gal šie miltai, ši džiovinta mėsa, kurią jiedu išsineša,— štai gniaužia Tvirbutas maišelio skiauterę saujoj,— viskas, ką aniems vaikeliams paliko tėvai?..

Nesustoja Tvirbutas, neatsigręžia, nė Rekės nelaukia — sugniaužia tvirčiau maišelio rauktę, paspartina žingsnį. Ak, vaikeliai vaikeliai, jūs turite ožką, nepykite ant manęs, aš taip pat noriu likti gyvas, aš taip pat turiu vaikų, mažų vaikelių... Gailus atodūsis tuojau išsiveržia iš Kiprijono burnos: ak, baisus aš, jau baisus — kuo tapsiu galų gale, kas būsiu — ar dar žmogus,— kai jau numirti reikės?..

Rekė nebesimaivo, nebebando vaikų prajuokinti. Stypso tarp beržų panarinęs galvą, dėbso į vaikus iš padilbų, tylutėliai murma: lyviai, prakeikti lyviai, apsigręžęs pėdina atgal į kelutį pro liepsnojantį krūmą. Vėl abu keleiviai traukia per miglotą gelstantį beržyną — Tvirbutas prieky, Rekė atsilikęs, toli atsilikęs...

Kol Tvirbutas tebebuvo sodyboje, kol kūreno joje ugniakurą, kol slampinėjo po obelų sodelį, kol sėdėjo ant akmenų prie kūdros, toji sodyba, visi jos pašaliai atrodė jam nepažįstami, svetimi, nejaukūs... Joks, dabar atrodo, daiktas jam nepriminė nei tėvų dvaro, nei uošvių dvarelio. Čionykštės sodybos pastatai kitaip buvo statyti, kitaip atrodė. O gal tą svetimumo jausmą žadino Tvirbutui tik netvarka — dulkės ir šiukšlės troboj, žolė ant kiemo takų? Gal svetima, atgrasi sodyba jam atrodė dėl to, kad nė gyvos dvasios joje nebebuvo? Juk štai dabar, jo atminty, sodyba jau visai kitokia — tvarkingesnė, gražesnė, klėtis panaši į tėvų klėtį, sodelis primena uošvių sodą... Na taip, antai Dvarčiūnas, Kiprijono uošvis, Upytės pavieto šaukūnas, žilagalvis, pasitempęs vyriškis ateina į savo sodelį, kabina ant šakos baltą rankšluostį, raitoja baltinių rankoves, merkia rankas į geldą su vandeniu, plauna jas, mazgoja, trina pelenais, prausia veidą — tuojau sės į važelį, vyks savo darbo dirbti: gal kas užmušė ką, gal apvogė, gal svetimą žemę užgyveno, ir šaukūnas turi įvykio vietą apžiūrėti, sužeistus suskaičiuoti, liudininkus surinkti. Švarus, išdidus šaukūnas Tvirbuto uošvis, žino, kad yra svarbus žmogus, visada jaučia savo vertę. Nuvykęs į nusikaltimo vietą, nesileis su niekuo į jokias šnekas, kol jam nepaduos rėčkelės su vandeniu, kol dar kartą, dabar jau visiems matant, nenusimazgos rankų, kol kruopščiai nenusišluostys jų švariu rankšluosčiu — paskui jau imsis darbo, skaičiuos, matuos, klausinės, kamantinės, apžiūrinės, dažnai ir visiškai nieko ranka nepaliesdamas...

O antai tursena, bėga plevėsuodama sijono pridurkais per kiemą Elena Tvirbutienė, Kiprijono motušė baltu išsigandusiu veidu. Ji lekia pro kiemo vartus, kelučiu į pakalnę, žaliu šlaitu prie Jūros upelės, brenda brąsta, į žilvičių krūmus kitame krante lenda... Atjos tuojau į kiemą keli ginkluoti raiteliai, žemaičių seniūno iš Telšių atsiųsti, juos atlydės Juozapas Svirgaila, Rietavo tėvūnas,— neramus, susirūpinęs, ar suspėjo jo pasiuntinukas Tvirbutienei apie nelauktus svečius pranešti, ar suspėjo moteriškė pasislėpti... Seniūno kariai varstys duris, krės visą dvarą, ieškos Elenos Tvirbutienės — tuščiai ieškos... Neras jos nei rūsy, nei podėly, nei sūrinėj virš klėties stogo... Lyg išmiręs bus Tvirbutų dvaras, tik gerojoj klėty, kamarėlėj su mažu langeliu, kariai pamatys seną senutėlę moterį, gulinčią baltoj lovoj, keliais priegalviais apkamšytą. Tačiau ir toji miegos, kretės jos žila nusvirusi galvelė. Kariai šauks, rėks, žadins ją kaip išmanydami —

tuščiai, neatsibus senelė. Tuomet įeis į kamarėlę tėvūnas Svirgaila — ką jau ką, Auką Alšienę jis gerai pažįsta,— prieis prie senelės lovos, pasilenks, sukukuos jai į ausį: ku kū, ku kū... Senelė krūptelės, praplėš akis, įsistebeilys tėvūnui į veidą, pasakys tyliai: eik, meiluti, eik, pažiūrėk į priekrosnį, rasi jame puodynę, puodynėj — šiltų batvinių... Taip pasakiusi, senelė vėl užsimerks, vėl užsnūs, miegos ramiai, kol vėl kas nors nesukukuos į ausį — tik gegužiuko, beglobio našlaičio, balsu gali ją pažadinti...

Saulėtieji prisiminimai!.. Jie gražūs, jie graudūs, jie pilni namų ilgesio, jie nušviečia Kriprijono sielą liūdna, tauria šviesa, jie nuskaidrina šią vargo dieną, šį nepažįstamą kelutį po kojom, sustiprina tikėjimą, kad visos negandos pasibaigs gerai... Išganingi yra prisiminimai, tačiau ir jie sekina jėgas, ir jie sekina, dieve mano!..

Tvirbutą pasiveja Rekė, ima aiškinti ką tik praėjęs kryžkelę ir matęs, kaip kelučiu į rytus nuvažiavo vienkinkis vežimas, du žmonės jame sėdėjo...

Bėkim, nudžiunga Tvirbutas, vykimės, ir jiedu išsuka iš kelučio, tekini pasileidžia per beržyną — įstrižai, įstrižai, gal už akių vežimui užbėgs?

Klega ratai, kartkartėm suprunkščia arklys, įstabiai skamba Tvirbutui jo balsas — senoviškai, tarytum iš seniai užmirštų laikų. Žirgą, arklį dažnai jis regėdavo apie laisvę požemy svajodamas...

Jiedu išlenda iš beržyno į kitą kelutį, na taip, vežimas jau pravažiavęs, reikia jį vytis. Vežime sėdi dviese. Vyriškio nugara aptempta trinyčiais, ant jo galvos — žalia gelumbinė skrybėlė. Prie vyriškio glaudžiasi moteris, nuoga jos ranka kyla jo pečiais, apglėbia vyriškio kaklą. Vyriškis pasimuisto, suplaka arkliui vytiniu, ir moters ranka nuslysta nuo jo pečių.

Tvirbutas prisigretina prie vežimo, vyriškis atsigręžia, įsistebeilija į jį. Ne, neišsigąsta, vyriškio žvilgsnis tik įdėmus, skvarbus, kiaurai veriantis. Tvirbutas pasisveikina lietuviškai. Jeigu jie latgaliai, turėtų suprasti. Nesupranta. Rekė vokiškai ima maldauti, kad vyriškis paveržtų. Sėdintieji vežime prašymą supranta, susižvalgo. Vyriškis nudelbia akis, tyli, galvoja. Jam kažką sukužda moteriškė, jauna, įraudusiu veidu, gal dar mergina. Vyriškis nė nekrusteli. Apie ką jis dabar galvoja, ką sprendžia? Ar yra pustuščiame vežime vietos? Ar patrauks arklys? Ar šie nepažįstamieji neatims arklio? Ar jų neužmuš? Maža apie ką šiandien gali galvoti livonietis, susitikęs girioje du nepažįstamus vyrus...

Pagaliau vyriškis pažvelgia į Tvirbutą, vokiškai klausia tyliai, tačiau storas balsas vis tiek padvelkia jėga:

— Ar vadeliuoti moki? Jeigu ne, tai ne, už vežiką aš jums nebūsiu.

Moteris, blyksėdama įdegusiomis, tvirtomis kojomis, tuojau persikrausto į ratelių galą, susirango ant žolės. Vyriškis atiduoda vadeles Tvirbutui, suraukęs kaktą nužvelgia dangų, skystančius debesis. Lyg nudžiugęs, kad gal nelis, nusitraukia nuo galvos skrybėlę, numeta ant dugninės, įsikibdamas kardelių, nužirglioja į vežimaičio galą, klesteli šalia moters. Kokie žmonės, kokie puikūs žmonės, džiūgauja Tisas fon der Rekė, sėsdamasis šalia Tvirbuto ant pasostės. Kiprijono paragintas, arklys trūkteli, ima bėgti greita risčia. Tisas vis gręžiojasi į valstiečius, teiraujasi, kokia čia vietovė, kur veda kelelis, kur jie — ar toli — važiuoja. Nepažįstamo pakeleivio klausimai vyriškiui nepatinka, jis šnarpščia, muistosi, kuičiasi, norėdamas kuo patogiau ant žolės įsitaisyti, galų gale neapsikentęs apkabina moterį, glaudžia prie savęs, ima ją glamonėti, bučiuoti jos veidą. Mes paklydom, nenustygsta Rekė, mes keliaujam iš Hapsalio į Feliną ir jau kelinta diena, kai paklydom. Tuščiai Rekė burną aušina. Jauna moteris, vyriškio apkabinta, įsiaistrina, pašėlsta, pati prie vyriškio glaustosi, pati jį bučiuoja — godžiai, gosliai, nebekreipdama į nepažįstamus pakeleivius jokio dėmesio. Tisas sutrinka, nenorom nuo valstiečių nusigręžia, atsisėda veidu į arklį, apmaudžiai murmėdamas Tvirbutui: prakeikti lyviai, galvą guldau, jie taip pat lyviai, laižosi kaip katinai, nieko iš jų nesužinosi...

Pro skystus debesis įspysta saulė, ir smėlėtas kelelis suspindi, lyg būtų auksinis. Stipriau pūsteli vėjelis, beržynas sušnara, per kelelį pavėjui ima sklęsti geltoni lapai. Vyriškis ir moteris ratelių paskuigaly šiuša, bruzda, jų meilė vis labiau įsišėlsta, štai jau ir Tvirbutui gniaužia kvapą. Keisti žmonės!.. Vienu du važiavo per mišką, neturėjo laiko pasimylėti, tai dabar prie žmonių inkščia, susitvardyti negali. Na ir tegul, tepadeda jiems dievas!.. Kad tik kuo toliau jie važiuotų, kad tik ilgiau glamonėtųsi — važiuoja vežimas juk į rytus, net kiek į pietryčius, kaip tik į tą pusę, kur Tvirbutui su Reke reikia. Kad ir kur šie geraširdžiai valstiečiai važiuotų, vis juk ne į dykras — į kokį nors kaimą ar miestą, į žmonių gyvenamą vietovę.

Tisas fon der Rekė nenusėdi ramiai, tyliai širsta: ne žmonės lyviai, ne žmonės, su katėm paleisk — neatskirsi, kur žmogus, kur katė... Tvirbutui sąla paširdžiuose, akyse ima šmėščioti geslūs meilės vaizdiniai, jie dažnai jį kamuodavo nelaisvėj, tačiau tik dabar, kai girdi žmonių meilės garsus, pajunta, kaip beprotiškai yra pasiilgęs moters... Atminty sužėri didelės tamsios Alos Risos akys, drėgnos ir ilgesingos... Visus ilgus nelaisvės metus šios akys nedavė Kiprijonui ramybės, jos išplaukdavo iš rūsio tamsos, nemirksėdamos dėbsodavo nuo drėgnų sienų, nuo lubų, klajodavo prisiminimų padūmavusiuos toliuos... Tų akių ilgesingas spindėjimas Tvirbutui visuomet atrodė susijęs su kūno kančia, su svaigia meilės akimirka. Ilgainiui jį ėmė gąsdinti tos akys. Kartkartėm Kiprijonas net puldavo į neviltį, kad tamsioji, gyvuliškoji jo prigimtis taip lengvai nustelbia visas pastangas išpažinti dievą, šventą trejybę, turėti švarią sąžinę, būti išmintingu, tauriu žmogumi. Kasdieniai gyvenimo apmąstymai, senųjų raštų išmintis, maldos, valingas pasiryžimas kantriai tvardyti pavydo, nuoskaudos, keršto, pykčio jausmus — visa, rodės, buvo tik niekai, prasimanymas, savęs apgaudinėjimas: sužėrėdavo nakties tamsoje drėgnos Alos Risos akys, ir niekas, nė tyčia prisimintas žmonos žvilgsnis, nesutramdydavo jo goslaus troškimo Alos Risos akis matyti; kaipmat dingdavo visi išmintingi Kiprijono įsitikinimai, šventi jausmai ir kilnūs tikslai...

Pirmą kartą Alą Risą Kiprijonas pamatė Trakuose trisdešimt ketvirtais metais, kai jam ėjo trylikti. Iš Rietavo į Trakus jis keliavo su tėvu, kelionė truko keturias ar penkias dienas, ir ji ligi šiol jam tebėra nuostabiausia kelionė iš visų kitų, kurias atsimena su džiaugsmu ir graudindamasis, kad jos jau toli praeity pasiliko. Keliaudamas su tėvu į Trakus, jis pirmą kartą pamatė raudoną pilį ant aukšto kalno, plačią upę, didelį ežerą, pirmą kartą patyrė, kokią jausmų sumaištį kelionėje kelia kiekvienas saulėtekis, kiekvienas saulėlydis, paslaptingų garsų pilna nakties tamsa,— kone viską, ką toje kelionėje pamatė ir patyrė, pamatė ir patyrė pirmą kartą. Kiprijono tėvas tuomet keliavo į Trakus atsisveikinti su gero savo draugo palaikais. Tų metų žiemą mirė Petras Kiška, Trakų kaštelionas, numiręs jis buvo palaidotas Trakų koplyčioje, ir jo artimieji, vasarai atėjus, skubėjo įvykdyti paskutinį velionio norą — perkelti jo palaikus į Drohičiną, į Kiškų prosenelių žemę.

Daugelį metų Kiprijono tėvas gyveno Vilniuje, mokytojavo švento Jono bažnyčios mokykloje, aiškino mokiniams romėnų, Magdeburgo ir vietinę teisę. Buvo labai pamaldus, priklausė kunigo Vaitiekaus draugijai, kuri rūpinosi, kad Kazimieras Kazimieraitis būtų paskelbtas šventuoju. Dvidešimt pirmais metais Romos popiežius paskelbė Kazimierą palaimintuoju, ir nuo to laiko tėvas tapo be saiko dievotas. Iš pradžių jis perėjo mokytojauti į mokyklą prie Vilniaus katedros, o po kelių mėnesių suvis metė mokytojystę, persikraustė gyventi į savo tėvoniją Rietave, atsidėjo maldoms ir dvaro priežiūrai. Motinai, kuri spyrėsi į Rietavą važiuoti, tėvas šnekėjo: kam tas tuščias nuodėmingas mokytojo darbas dabar reikalingas? Lietuvą apšvietė dangaus šviesa, ir nuo šiol jos žemę reikia mylėti labiau nei tikrą motiną, reikia pakelti nuo jos kiekvieną javo varpą, paimti viską, ką ji užaugina, kuo lietuvius apdovanoja. Vilniuje tėvas pažinojo daugelį didikų, kunigaikščių ir stambių bajorų, tačiau kai persikėlė gyventi į tėvonijos dvarą, tik su Petru Kiška dar susitikdavo, susirašinėdavo. Keletą kartų Petras Kiška, tuomet Polocko vaivada, svečiavosi Rietave. Kiekvienąsyk jis sakydavo atkeliavęs pamatyti jūros — nuo Rietavo iki jos nebebuvo nė septynių mylių. Tačiau šis didis Kiškos noras taip ir liko tuščiais žodžiais. Tik vienui vieną kartelį drauge su tėvu jis buvo susiruošęs į Šventąją. Nujojo pusę mylios, atsirėmė į plačią griauzdą — rėvą, priverstą medžių, taip apgenėtų, kad šakos styrotų aštrios kaip ietys, kaip adatos. Kiška pavaikščiojo palei griauzdą, pavaikščiojo, paskui nusikėlė kepurę ir tarė: lenkiu galvą žemaičiams, kurie apgynė mus nuo kryžiuočių,— per šitokį dyglyną nė aš nesiryžtu brautis.

Tėvas keliauti į Trakus nusprendė nedvejodamas. Negana to — panūdo pasiimti į kelionę ir dvylikametį sūnų. Motina verkė, atkalbinėjo tėvą, įtikinėjo, kad tokiose liūdnose iškilmėse vaikui maišytis nedera, pagaliau kas jų vaikui tie Kiškos? Ne giminės, ne kaimynai — visiškai nepažįstami žmonės. Tačiau tėvas buvo neperšnekamas. Jis buvo didžiai maldingas, dievui visa širdimi atsidavęs žmogus, ir mirties jis nelaikė tamsia nebūties pragarme, į kurią vaikui net pasižiūrėti reiktų drausti. Mirtis yra mirtis, o vaikas bent svieto pamatys, pasakė tėvas motinai. Apie tikrąsias kelionės užmačias jis motinai nepasakė, nedrįso pasakyti, savęs gėdijosi — per palaikų palydas savanaudišką tikslą pasiekti buvo sumanęs. Tėvas žinojo, kad į Trakų kaštelionо palaikų palydas susirinks daug turtingų, garsių žmonių, didikų ir kunigaikščių, senų tėvo pažįstamų. Jis norėjo, kad visi jie pamatytų sūnų — gal kuriam patiks, gal kuris susidomės juo, gal pažadės pagalbą, kai sūnus paaugs ir jam reikės išeiti į žmones, susirasti savo vietą gyvenime. Supratingas, toliaregis tėvas!.. Dabar Kiprijonas neabejoja, jog anoji kelionė į Trakus jam, lyg kokiam grūdui, paruošė dirvą, kurioje vėliau jis išaugo, tapo tuo, kas yra. Trakuose užsimezgė Kiprijono draugystė su velionio Kiškos vaikais, ypač su Mikalojum, jauniausiu iš trijų brolių. Trakuose Kipras susižavėjo Radvilų gimine, kurios nuolankiu tarnu galų gale tapo. O svarbiausia — Trakuose jis susitiko būsimą savo globėją. Išstypęs, lėtas, įdėmių akių Kiprijonas labai patiko Jonui Hornastajui, senam tėvo bičiuliui, žemės iždininkui, vienam artimiausių didžiojo kunigaikščio didikų. Trakuose Hornastajus pasakė tėvui: pamaldusis žemdirby, atvežk savo sūnų į Vilnių, aš padarysiu iš jo mokytą vyrą!.. Tuomet tėvas nuleido didiko šneką juokeliais, tačiau paslapčia įsidėjo jo žodžius giliai į širdį. Praslinkus ketveriems metams, po ilgo tėvo ir žemės iždininko susirašinėjimo, Kiprijonas Tvirbutas atsidūrė Vilniuje, Hornastajaus rūmuose. Lemtingieji Trakai!..

Sugrįžęs iš Trakų namo, Kiprijonas dienų dienas slampinėjo įkandin motinos, pasakodavo jai savo kelionės įspūdžius. Kai kurie dalykai, įkritę vaikui į širdį, gąsdino motiną. Kiprijonas pasakodavo, kaip į velionio palaikų palydas atvyko Mikalojus Radvila su savo pussesere Barbora Radvilaite, o jo akys liguistai spindėdavo. Nutilęs vaikščiodavo užsisvajojęs, nerimastingo ilgesio nušviestu veidu. Radvilas jis įsivaizduodavo kaip žvaigždes, ryškiai žėrinčias nakties danguje. Jaunieji didikai atvažiavo į Kiškų dvarą šešių žirgų traukiama karieta, padirbta iš nematyto spalvoto medžio, su stikliniais langais, kuriuos dengė lengvos lyg migla užuolaidėlės. Kol jaunieji didikai jiems pristatomam bajorui nusilenkdavo, Kiprijonui atrodydavo, amžinybė pralėkdavo. Radvilos vilkėjo auksu ir sidabru siuvinėtais drabužiais, mūvėjo ant pirštų žiedus su dideliais brangakmeniais. O, kaip Kiprijonas pavydėjo Stanislovui, Petrui, Mikalojui, jauniesiems Kiškoms, naujiesiems savo bičiuliams!.. Mikalojus Radvila buvo jų tikras pusbrolis. Jų ir Radvilos senelė buvo ta pati Montigirdaitytė-Kiškienė. Radviliuko motina buvo velionio Kiškos tikra sesuo — kadaise jai, ištekėjusiai už Jono Radvilos, Trakų kašteliono, Kiškiukų būsimasis tėvas pasogą pinigais atidavė. Kiškiukams, naujiesiems bičiuliams, giminystės su garsiaisiais didikais Kiprijonas pavydėjo lyg kokios stebuklingos dievo malonės. Motina, prisiklausiusi tokių sūnaus įspūdžių, didžiai sunerimo. Mikalojus Radvila tuomet tebebuvo jaunuolis, o jo pusseserė Barbora ir visai dar vaikas, ji gal nė vyresnė už Kiprijoną nebuvo. Ir Tvirbutienė nuogąstavo: pražus mano vaikelis, susimaišys jam protas, jei neišmes iš galvos anų turtingųjų jaunikaičių, jei panūs jiems prilygti. Vaikeli, šnabždėdavo ji sūnui, vaikeli, geras sapnas neišsipildo. Girk dieną vakare, žmogų — pagrabe, sakydavo. Tačiau tuščiai mama nuogąstavo: praėjo mėnuo, antras, ir Kiprijonui, Radvilų pavardę išgirdusiam, jau tik dulsvi tų didikų šešėliai atminty sušmėsuodavo. Užtat vis ryškiau švytėjo Alos Risos, didžiaakės, lieknutės, gal jo metų mergaitės, paveikslas. Ala Risa nebuvo didikė, ji vilkėjo paprasta, prie kaklo raukta suknele, o rankelėj visą laiką nešiojosi siuvinėtą drobinį maišelį. Trakuose Kiprijonas nė nesuprato, iš kur ji atvažiavo, kas į liūdnas iškilmes ją atsivežė. Tik vėliau, po daugelio metų, sužinojo, kad ji gyvena Breslaujoj, velionio Kiškos sūnaus Stanislovo dvare. Trakuose Kiprijonas žavėjosi Radvilomis, o širdyje visą laiką juto Alos Risos buvimą netoliese. Ilgainiui Ala Risa tapo Tvirbutui tokia moteriška būtybe, kuri ir regima, ir atsimenama kelia nerimą, temdo visas svajones, žadina nenumaldomą meilės geismą...

Ar Ala Risa buvo graži? Kiprijonas niekada nė sau neatsakė nei taip, nei ne. Svarstyti, ar Ala Risa graži, jam atrodydavo tuščias darbas — ji buvo tokia, kokia buvo, kokios jam reikėjo, ir jokie proto išvedžiojimai apie ją nieko negalėjo pakeisti. Ilgus nelaisvės metus, kai galvodavo apie ateitį, apie vaikus, apie tarnybą, apie didelius ir mažus savo gyvenimo tikslus, Kiprijonas visada regėdavo Ievos, savo žmonos, veidą, drąsinančias akis, visada jausdavo nebylų jos pasiryžimą ištikimai padėti. Tačiau kai tik pasiilgdavo moters švelnumo, moters glamonių, kai tik pajusdavo kūniškos meilės geismą, tuojau sužiurdavo į jį iš tamsos Alos Risos didelės, drėgnos, liūdnai spindinčios akys... Kiprijoną graužsaid sąžinė, jis kankindavosi, karštai melsdavosi stengdamasis galvoti tik apie žmoną Ievą, savo vaikų motiną, tačiau tuščiai — Alos Risos akys šmėklodavo tamsoje neužmerkiamos, nesugėdinamos, nenugenamos... Kodėl jis toks dvilypis? Kas jis iš tikrųjų yra — nusidėjėlis, kurį dievas baudžia sąžinės graužimu, ar skaistuolis, kurį atkakliai gundo, vilioja į nuodėmę velnias?

Vyriškis ir moteris vežimo paskuigaly liaujasi glamonėjęsi, atšlyja vienas nuo kito. Vyriškis staiga atsistoja, atsisėda ant kardelių, sušnopščia, sugergždžia Tvirbutui atgrasiu balsu:

— Sustok. Sustok, tau sakyta!

Tvirbutas įtempia vadžias, sustabdo arklį, atsigręžia į vyriškį. Akies krašteliu mato, kaip Rekės ranka dingsta po dulkėtu apsiaustu, na taip, Rekė prie diržo turi prisisegęs durklą.

Vyriškis sėdi ant kardelių susikūprinęs, įgaužęs į pečius galvą, niūrus, šnarpiai alsuodamas. Skersakiuoja į moterį, tiesiai į ją pažvelgti tarytum bijo, murma jai kažin kokius žodžius, kurių nei Rekė, nei Tvirbutas nesupranta. Kiprijonas patampo, palaisvina apykaklę, apnuogina vėjeliui krūtinę. Karšta, kepina vidurdienio saulė... Ką tas vyriškis šneka moteriai, kuo ją gąsdina? Moteriškė susigūžia, sulinkusi per liemenį, užsidengia delnais veidą. Jos pečiai krūpteli. Vyriškis sušnarpščia, nieko nesakydamas, tik orą pro dantis košdamas, pakyla nuo kardelių, stveria moterį už rankos, šoka iš vežimo, ištempia paskui save ir moterį.

— Ei, ką jūs darote? — kyla nuo pasostės Rekė, neištraukdamas rankos iš po apsiausto. Tačiau tuojau vėl atsisėda. Vyriškis lyg apdujęs bučiuoja moterį, greitomis lytėdamas lūpomis jos kaktą, akis, skruostus. Moteris jo glėby jau balsu, pasikukčiodama rauda. Vyriškis liaujasi ją bučiavęs, paleidžia iš glėbio, stumteli nuo savęs ir apsigręžęs skubiai pribėga prie ratelių, įvirsta į juos, tuojau vėl pašokęs ant kojų, vienu žingsniu atsiduria tarp Rekės ir Tvirbuto, iš pastarojo rankų išplėšia vadžias, ima varyti arklį baisiu balsu.

Paniekinta, kelutyje palikta moteris raudodama, lošdama galvą atgal, svirduliuoja į šalikelę, lenda į krūmus, kabinasi už jų šakelių bejėgėm rankom.

Vyriškis, vis atsistodamas, plaka arklį vadžiomis ir vytiniu, rėkia gergždžiančiu balsu, kažkodėl dabar vokiškai:

— Greičiau! Greičiau, kad tave kur velniai, greičiau!

Kas jam ta moteris, kuo nusikalto ji jam, kad pamylėjęs taip grubiai atstūmė, taip nežmoniškai su ja pasielgė, paliko bekraščiame miške vienui vieną?

Gerą kelio galą širmas jų arklys lekia šuoliais, išgąstingai prunkšdamas, žąslus krimsdamas. Kai kelelis pasisuka į šiaurės rytus, įnyra į tankų eglių jaunuolyną, vyriškis kiek aprimsta, patogiau atsisėda neslėpdamas nepasitenkinimo, kad ir jo keleiviai sėdi ant pasostės. Rekė su Tvirbutu tuojau persikrausto į vežimo paskuigalį, klesteli ant apvytusios žolės. Rekė vėl ima vyriškį šnekinti:

— Ar nepasakysite, juk čia jau Felino žemė?

Vyriškis atsigręžia, žiūri į keleivius įtariom, atgrasiom akutėm, suburba:

— Gryna teisybė. Paduokite man mano tekšnę.

Tvirbutas ir Rekė apsidairo, nesuprasdami, ką jie turėtų vyriškiui paduoti, ir šis suirzta:

— Jūs ją prisėdot, nedorėliai! Tą daiktą jūs, ponai, vadinat skrybėle, tarytum nuo to tekšnė būtų geresnė,— jis kreivai išsiviepia, nusispjauna per kardeles į kelią.— Kad tave kur velniai... Išdidžiam būti proto niekam netrūksta.

— Meldžiamasis, kada mes būsim Feline? — nekantrauja Rekė.— Vakare? Naktį? Kada?

— Tada, kai nuvažiuosim,— niūrus atšauna vyriškis.

— Nesuk jam galvos,— šnabžda Rekei Tvirbutas.— Ne tavo Felinas dabar jam rūpi.

Jiedu patogiau įsitaiso vežimo paskuigaly, susirango, susigūžia, atsipalaiduoja. Džiugus žinojimas, kad Felinas nebetoli, gimdo galvoje gausybę minčių, neįtikėtinai drąsių sprendimų, ką jie tame mieste darys, į ką kreipsis pagalbos, kad galėtų toliau keliauti, jei ne važiuoti, tai bent raiti. Ir ko jiedviem nepasvajoti? Kišenės pilnos pinigų, o Rekė turi dar ir brangių daiktelių — patį

Felino burmistrą galėtų nupirkti. Ant žolės tįsoti minkšta, rateliai krato, saulė šildo, svaigina, ir keleivių akys ima merktis, veikiai ir visai jas užlipdo snūduras.

Tvirbutą ir Rekę pažadina vakaro vėsa, pakilęs vėjas. Pajutę, kad vežimas stovi, jiedu krūpteli, pakelia galvas, žvalgosi išplėtę akis, sunerimę — ne, dar ne miestas, vežimą tebesupa eglių miškas. Vyriškio ratuose nėra, nė šalikelėse jo nematyti. Rekė ir Tvirbutas nerangiai išlipa, mankština sąnarius, vaikšto šen, vaikšto ten, neišmanydami, ką ir galvoti, kodėl vežimas sustojo, kur važnyčiotojas nuėjo. Ak, štai jis, parplumpina iš miško, sulinkęs po dideliu pilku maišu. Rekė žengia artyn prie jo norėdamas padėti, tačiau vyriškis sustoja, pakelia į jį piktas akis, sušnopščia:

— Atstok. Pasitrauk. Pasitrauk, tau sakyta!

Jo atgrasus balsas išgąsdino ir Rekę, ir Tvirbutą. Jiedu nuščiuvę, suklusę stebi, kaip vyriškis prieina prie vežimo, įverčia į jį maišą, neskubėdamas, kruopščiai apdraiko jį vystančia žole, ant kurios Rekė su Tvirbutu ką tik miegojo. Vyriškis pajunta pakeleivių nerimą, jų sutrikusius, klausiamus žvilgsnius. Atsigręžia, žiūri į juos, alkūnėm pasirėmęs kardelių. Vypteli, sako ramiu balsu:

— Vyručiai, nesumanykite bėgti. Visur aplinkui mano žmonės, jie vis tiek jus sučiups, tuomet nieko gero iš manęs nesitikėkit.

III

Pilis medinė, aukštom sienom, virš kurių stūkso penki apgriuvę bokštai, kiemas keturkampis, grįstas akmenimis, duobėtas, akmenys pašalo iškilnoti, palei sienas — du aukštai arkinių terasų, po jas švilpauja skersvėjai, landydami pro atlapas duris į antrą ir trečią pilies aukštą, tačiau belaisviai negali ten užlipti, terasų laipteliai nugriauti, o apačioje visos durys iš kiemo į bokštus uždarytos, užrakintos, iš vidaus užremtos, abu įėjimai į požemius užgriozdinti akmenimis, užberti durpėm ir žemėm. Belaisviai, jų kieme gal du, gal trys šimtai, erzėja, vaikšto, laksto, zuja pirmyn atgal, pašalo suklaipyto grindinio duobelėse žliugsi vanduo, juoda purvina pliurza, ir belaisvių — kad ir kas jie būtų, turtingi dvarininkai, jų prievaizdai ar nuginkluoti kariai, danų knechtai, plačiakelniai kazokai ar vokiečių riteriai — kojos apskretusios ta juoda pliurza ligi pakinklių, daugelio ir veidai, barzdos ja aptaškytos. Visi belaisviai turi galvoj išganingų min-

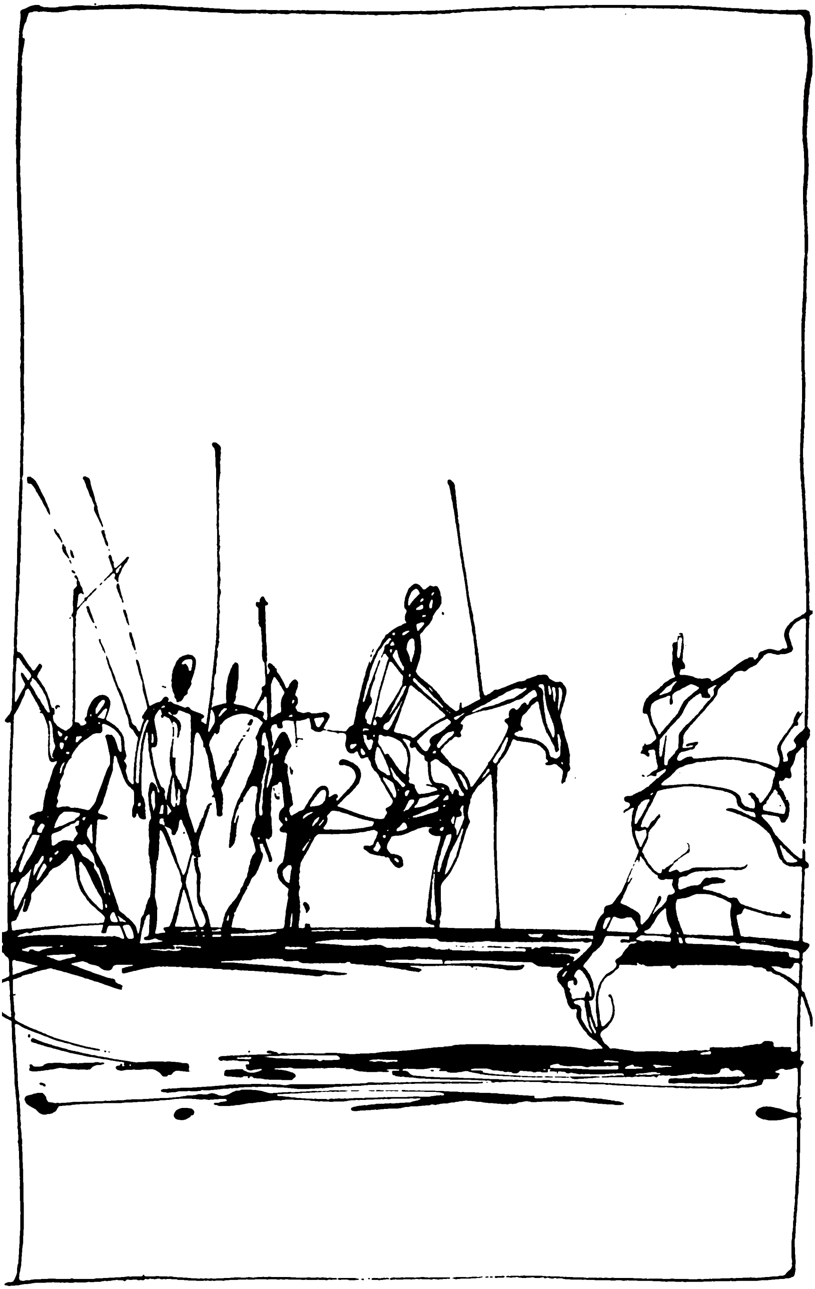

čių, sumanymų, kaip išsigelbėti, visi šneka, rėkauja, vienas kitą tildo, tariasi, kaip geriau ką padaryti, kažko ieško, vis ką nors plėšo, drasko, paskui riša, riša, mazgus mezga, galų gale žemėn numeta, nutrenkia, akmenis iš durpių ima kilnoti, į požemius prasigauti nori. Tik keli seniai, iš visko matyti, turtingi dvarininkai — pražilusiais plaukais, baltutėliais veidais — sėdi ant grindinio akmenų, atsirėmę nugarom į pajuodusias rąstų sienas, nejuda, nekruta, blizga šešėlyje jų išsprogusios, iš siaubo pabalusios akys. Tvirbutas tūno nuo jų atokiau, pačiame kiemo kamputyje po terasa, kone tamsoje, atsitūpęs. Rekės šalia Tvirbuto nėra, Rėkė kaip ir daugelis ramiai nenusėdi, vaikšto, maišosi tarp belaisvių, lenda čia vienam, čia kitam į akis, kažką aiškina, kažko teiraujasi. Gal klausia, kurioj pusėj, ar toli Felinas? Liūdnos šypsenos atšvaitai šmėsteli rudose pavargusiose Tvirbuto akyse... Kas apsuko Tvirbutui ir Rekei galvas, kas vedžiojo juodu už nosies, kad jiedu eidami į pietryčius, į Feliną, atsidūrė prie Lodės, toli šiaurėje?

Anas valstietis Tekšnė parvežė juodu į kaimą, atidavė ginkluotiems sargybiniams temstant. Nuo laukų kilo migla. Visose pusėse liepsnojo laužai, jų šviesoje baugiai raudonavo pirkelių, tvartų, klėčių medinės sienos, šiaudiniai stogai, greitomis nutašyti ir įkasti stulpai arkliams pririšti — arklius kaip tik parginė iš girdyklos ir raišiojo po penkis, šešis prie stulpo. Žeme šliaužiojo ilgi žmonių ir arklių šešėliai, nudrykdami per apšviestą lauką nuo tamsos ligi tamsos,— žmogus ar arklys eidavo palei kaimo trobas, o jų šešėliai susikirsdavo, susikryžiuodavo tik toli pamiškėj, ir jei neatsigręždavai, nepasižiūrėdavai, kas šešėlį meta, atrodydavo, kad šešėlis, slenkantis pro tave, pats yra gyvas sutvėrimas, turi sau valią. Kardais ginkluoti vyrai nuvarė Rekę ir Tvirbutą į kaimo pakraštį, į daržinę, joje uždarę išlaikė iki ryto. Kiaurą naktį jiedu suko galvas, kaip iš bėdos išbristi. Juodu sulaikė vietiniai valstiečiai, ne kokie kariai, ne kokie svetimšaliai švedai, tai buvo aišku. Pakeliui į daržinę jiedu nematė nė vieno žmogaus, ginkluoto šautuvu — palei basas kojas kadaravo, laužų šviesoje blyksėjo nuogi kardai, rankose šmėsčiojo pjautuvai, žvejonės įnagiai, čia vienur, čia kitur kūpsojo kuolų krūvos. Nekilo jokių abejonių — valstiečiai bruzdėjo savo valia, savo nuožiūra, kovojo ne už savo ponus, o prieš juos. Vadinasi, ir Rekė su Tvirbutu turėjo laukti ne kokio valdovo, o pačių valstiečių nuosprendžio. Tvirbutas sunerimo. Valstiečiai yra valstiečiai, sakė jis Rekei, ilgų aiškinimų jie nesiklauso: pamatys, kad drabužis poniškas — nors ir dulkėtas, nors ir suplyšęs — poniškas, ir tiek, ir baigta — priešas esi... O Rekė džiūgavo. Jam atrodė, kad nė vienas Livonijos valstietis dar neužmiršo magistro Rekės, jo giminaičio. Tai visokie galenai, fiurstenbergai ir ketleriai privarė valstiečius prie bado! Tai jie jų žemes svetimšaliais užleido! O, Rekės laikais buvo kitaip!.. Rekės laikais nė vienas svetimšalis — joks švedas, joks rusas, joks danas — nedrįsdavo į Livoniją kojos įkelti. Rekės laikais valstiečiai gerai gyveno, jie visi verkė, kai magistras Rekė numirė, keturias savaites bažnyčiose klūpėjo, meldėsi už jo vėlę — valstiečiai negalėjo šito užmiršti, visi negalėjo užmiršti: nieko vertas būtų jų sukilimas, jei nė vadai nežinotų, prieš ką ranką kelti, kam nusilenkti turi!..

Rytą į daržinę atėjo trys vyrai, vienas jų buvo Tekšnė, valstietis, kuris juodu čia atvežė. Tačiau kvotė ne jis — tvirtas, pečiuitas vyras, apšepęs juoda barzda, didelėm mėlynom akim. Naktį Kiprijonas buvo nusprendęs nemeluoti nieko, sakyti gryną teisybę, juk nieko blogo niekam ir niekada jis nepadarė. Jam atrodė: galės valstiečių vadai nesiklausyti, ką jis šneka, galės abejoti kiekvienu žodžiu, tačiau turės, turės išgirsti, koks ramus ir nekaltas jo balsas,— jie negalės palaikyti jo savo priešu. Taip Kiprijonas galvojo naktį. Tačiau kai rytą juodabarzdis, mėlynakis valstiečių vadas pažvelgė į jį, Kiprijonui kojas pakirto silpnumas. Jis neišdrįso nė burnos praverti. Kaip, kodėl Rygos arkivyskupo kalinys atsidūrė Ezely? Kodėl jį paleido į laisvę naujasis Ezelio vyskupas, tas žmogus, kurio kariai dabar trempia Viko žemę? Kodėl jis aiškina, kad keliauja namo po ketverių nelaisvės metų, o jo kišenės prigrūstos pinigų? Dešimtys kodėl... Kad viską gerai išaiškintų, Tvirbutas turėtų šnekėti kiaurą dieną. Ilga šneka apie teisybę... Ilga šneka apie teisybę visada panaši į melą. Tvirbutas suprato: ne ne, nė jo balsas nebus ramus, neatrodys nekaltas. Bijodamas, kad tavim nepatikės, ramiu balsu nepasakysi nė vieno žodžio, nė pačios tikriausios teisybės.

— Aš esu Tisas fon der Rekė, Duobelės komandoras. Mano tėvas Dyderichas fon der Rekė buvo Unos vaivada, Lojės valdytojas. Vade, jūs maištaujate prieš turtinguosius. Žinote: vargšai turtuolius gobšais vadina. O mano tėvą Turtinguoju praminė — dėl to, kad tėvas vargšams aukas aukojo, našlaičius globojo... Visi Rekės, pradedant protėviu Reineriu, štai jau beveik keturi šimtai metų buvo dori ir kilnūs vyrai. Mano tėvo pusbrolis Johanas fon der Rekė buvo magistras, kuris... Tuščiai šneku! Matau: jūs, vade, tokio amžiaus, kad veikiausiai gerai atsimenat, kaip valstiečiai magistro Rekės gedėjo — keturias savaites...

— Atsimenu. Aš dar ir Pletenbergą atsimenu.

— Jūs manim netikit!.. Suprantu — keista, kad aš čia...

— Į pilį jį.

— Vade, Ketleris užgrobė mano tėvo pilį Noienburge. Ketleris — mano priešas. Jūsų priešas — ir mano priešas.

— Į pilį jį,— pakartojo juodabarzdis valstiečių vadas, pažvelgė į Kiprijoną: — O tu kas? Kilniojo komandoro ginklanešys?

Tvirbuto galvoje tebeskambėjo vado žodžiai „į pilį jį". Ką pilis jiedviem žadėjo? Pražūtį? Išsigelbėjimą? Kankinimus?

Vado palydovai ėmė kratyti jo kišenes, čiupinėti, ar ko neturi po drabužiais. Tvirbutui atslūgo baimė. Na ir kodėl jis imasi galvoti valstiečių galva, kodėl už juos sprendžia, ką ir kaip jie supras? Reikia kalbėti, reikia sakyti... Ir jis prašneko:

— Aš lietuvis, keliauju namo iš jūros salos... Kito kelio man nėra... Tik per jūsų žemę galiu pareiti namo...

Kratytojas jo užanty rado ievos šakelę, ištraukė, padavė juodabarzdžiui vadui.

— Ką? — nustebo šis.— Pinigus nešiojies kišenėj, o tą medgalį — užanty? Kodėl tu jį taip saugai, kam tau jis?

— Vade, aš daug dienų keliavau jūsų krašto giriomis... Jose yra tokių šabakštynų...— Tvirbutas sutriko, liūdnai nusišypsojo: — Vade, ką man dabar sakyti? Mano keliai buvo tokie painūs, aš pats nesuprasdavau, kodėl, kur, ko einu... Aš buvau Rygos arkivyskupo nelaisvėj, paskui — danų... Galų gale aš ištrūkau, ir štai dabar keliauju namo... Patikėkite, aš tų pinigų neuždirbau, bet ir nepavogiau... Niekam aš neturėjau jų perduoti... Aš turiu tris vaikus...— jis nutilo, supratęs, kad niekus šneka. Jis nedrįso paminėti danų princo, Ezelio vyskupo Magnaus. Jo knechtai užkariavo Vikeną, ir veikiausiai šie valstiečiai naujojo Ezelio vyskupo nekentė. Neminėdamas Magnaus, Kiprijonas nieko negalėjo juodabarzdžiui paaiškinti. Atsiduso, pridūrė: — Aš turiu tris vaikus... Keliauju namo... Štai ir viskas...

Juodabarzdis primerkė akis:

— Kiek aš supratau, tu norėjai pasakyti, kad šita šaka, šitas medgalis pats įkrito tau į užantį?

Vado palydovai nusijuokė.

— Ne visai taip...— prisipažino Tvirbutas.— Aš pats pakėliau tą šakelę iš kelio dulkių...

— Tai ir viskas, ką tu gali paaiškinti apie savo, kaip pats sakai, painų gyvenimą? — išplėtė akis juodabarzdis, jo palydovai dar linksmiau nusijuokė.

— Ta šakelė — ievos medžio. Ieva — mano žmona, mano vaikų motina...

Juodabarzdis panarino galvą, įsistebeilijo į šakelę, kurią laikė rankoje, šyptelėjo, perlaužė šakelę, nusviedė į daržinės pašalį, į šešėlį.

— Į pilį jį,— tarė juodabarzdis savo palydovams, apsigręžė ir išėjo iš daržinės.

Ir štai Kiprijonas tūno pilies kieme, pačiame jo kamputy, šešėly po terasa, beveik tamsoj. Antra para tame pačiame kamputyje. Kampelis nuošalus, pajudėsi iš jo, kitas užims, neberasi tokios ramios vietelės. Naktį lijo. Šalta. Alkis raižo vidurius. Jeigu būtų išsaugojęs ievos šakelę, būtų dabar ją sugraužęs. Širdyje nyku, kaip niekada dar nebuvo. Iš gausių savo gyvenimo įvykių, nelaimių, nuotykių, atsitikimų Tvirbutas valstiečių vadui apsakė visų vaikiškiausią: ievos šakelę pakėliau iš kelio dulkių, mano žmona — Ieva... Nuo pražūties sukosi, o tokius niekus šnekėjo. Ak!.. O ar būtų buvę išmintingiau pasakyti, kad penkiasdešimt šeštųjų biržely vokiečiai jį nušovė netoli Kuoknesės? Ar ne dar įžūlesniu melagiu juodabarzdis valstiečių vadas jį būtų palaikęs? Ne, ne dėl to, kad vaikišką savo poelgį juodabarzdžiui apsakė, Tvirbutas dabar kenčia. Jis nepamelavo. Jis ėjo Arensburgo gatve po konsekracijos iškilmių apkvaitęs, pats gerai nesuvokdamas, ką daro — bėga iš Magnaus rūmų, iš Arensburgo, iš nelaisvės ar tik svietą juokina. Akyse žaliavo nuo suvokimo, kad reikia jūrą pirma perplaukti — kuo, viešpatie, kuo? — o širdyje juto, kad namai jau arti, visiškai arti. Akyse šmėščiojo čia motinos, čia vaikelių veidai... Ir jis pamatė gatvės dulkėse ievos šakelę su sutrempta žiedų keke. Jam skaudžiai dilgtelėjo širdį, kaip nusikaltęs yra savo žmonai, savo vaikams. Dilgtelėjo, ir tiek, daugiau nieko jis nepamanė, nepagalvojo — pasilenkė ir tą šakelę pakėlė. Na, ievos šakelė dulkėse, žmona Ieva vieniša su vaikais, pusiau našlaičiais — mintyse visa surizgo. Tai teisybė. Juodabarzdžiui jis pasakė teisybę, ir Kiprijonui dabar nyku ne dėl to, kad juodabarzdis juo nepatikėjo, palaikė jį gudraujančiu apsimetėliu. Nyku buvo dėl to, kad, ko gero, niekas pasaulyje nebetiki, kad Tvirbutas tebėra gyvas. Tokios baisios nelaisvės, kokioje dabar atsidūrė, jis dar nebuvo patyręs. Ketverius metus Kiprijonas pralindėjo čia vienuolyno užkabory, čia fogtijos rūmuose, čia pilies rūsyje, čia nė nesuprasi kokioj skylėj. Tačiau visada jis lindėjo vienas. Visada buvo belaisvis, vadinamas pavarde, tegul kartkartėm ir pramanyta. Dabar jį įmaišė į didžiulį belaisvių būrį, ir čia jis nebėra nei Tvirbutas, nei Būga, kaip anuomet Treideno fogtijoj, nebėra nė lietuvis, nė mokytas vyras. Bėra gyvis. Kiprijonas niekada nemanė, kad taip baisu minioje viską, ką tik tu turi ar turėjai, prarasti. Prieš tokį pradimą vienatvė rūsyje — niekai. Rūsio vienatvėje tu esi Tvirbutas, tie, kurie tave uždarė, tai žino, tu supranti, kad jie šito neužmiršta, dėl to atrodai pats sau dar svarbesnis, dar tauresnis, negu buvai laisvėje. Tai padeda kovoti su neviltim, su panika, su siaubu, kuris apima, kai pagalvoji apie savo ateitį. Tu kovoji, ir dar kaip kovoji! Rašai laiškus motinai, žmonai, vaikams. Paskui juos skaitai ir jauti, kad tampi vis geresnis, vis išmintingesnis, vis jautresnis. Savo laiškuose atrandi tokių žodžių, kurie širdį veria teisybe, nuoširdumu. Randi tokių žodžių, kokių laisvėje, kai tarp žmonių gyvenai, nė į galvą tau neateidavo. Patiki: užsigrūdinsi, ir tapsi geru sūnum, išmintingu tėvu, tvirtu žmogum — tikru vyru. Kai tuo patiki, nebesunku žinoti, kad tavo laiškai niekur nenukeliaus, kad jų neperskaitys nei motina, nei žmona, nei vaikai. Nesunku tuos laiškus ir sudeginti ta pačia žvakės liepsnele, kuriai šviečiant juos parašei. Bet štai uždaro tave į nelaisvę su šimtais kitų belaisvių, ir visa, kuo tu praturtėjai vienatvėje, netenka prasmės. Tu gyvas, kol kas dar gyvas, nieko daugiau iš tavęs nebėra — nė vardo nebeturi, tarytum skruzdėlė skruzdėlyne laisvam žmogui iš pašalės atrodai.

Tėvas!.. Nesuprato jo Kiprijonas, niekada, iki pat šios dienos nesuprato...

Iš belaisvių knibždėlyno išnyra Tisas fon der Rekė — atsilapojęs, suprakaitavęs, juoda pliurza iki pakinklių apsitaškęs, į šalis šaudančiom akim. Priėjęs tupiasi, rangosi šalia Tvirbuto, atsišlieja į drėgną, gličią rąstų sieną, bejėgiškai nusvarina rankas, nevilties ir nuoskaudos kupinu balsu šnabžda:

— Girdėjai? Visi šneka: juodnugariai jau veža žabus, krauna prie sienų... Tu supranti? Jie padegs pilį... Kaip? Iš tikrųjų tai jau galas? Kuo mes nusikaltom jiems, dieve aukščiausias?

Tvirbutas tyli. Ką sakyti, ką galvoti? Kiek jiedu su Reke keliavo, vien tik nusikaltimų pėdsakus matė: sudegintus kaimus, tuščias jų buvimvietes... Kas išaiškins valstiečiams, iš kur jų nelaimės kyla? Kas, ar tik danų knechtai niokoja jų žemę, ar tik švedų kariai, rusų kazokai? Ar tik magistras Ketleris, ar tik dvarų ponai? Kas valstiečiams parodys, kuris kaltas daugiau, o kuris mažiau? Eina žmogus per giria — ne valstietis, ne elgeta, šneka svetima kalba — degink, kark, ką žinai, gal rytoj jis tave pakartų...

Tėve, šnabžda Tvirbutas, tėve. Jaučia: privalau, bent prieš mirtį privalau tėvą geruoju paminėti, bent prieš kelionę pas dievą, aukščiausią teisėją, privalau tėvui dovanoti, susitaikyt su juo, amžiną atilsį duok jam ir man, viešpatie...

— Įsižiūrėk tu į juos — kokie visi kiaulasnukiai!.. — Rekė vedžioja paklaikusiom akim nuo belaisvio prie belaisvio. — Manai, nė vienas jų neverkė, kai mirė magistras Rekė? Manai, bažnyčioj nė vienas nesimeldė už jo vėlę? Verkė, meldėsi!.. Kas antras meldėsi, kas trečias verkė — galvą guldau!.. O pavaikščiojau, paklausinėjau — ne, nematę, negirdėję, neatsimeną Rekės!..

Tvirbutas pasigręžia į Rekę, žiūri į jį didelėm, tamsiom, be jokios švieselės akim:

— Kas tau yra, Tisai? Ko tu iš jų, pasmerktų, nori?

— Šitie dvarponiai gali mane išgelbėti.

— Išgelbėti? — nustemba Tvirbutas.

— Taip! — sušunka Rekė.— Juodnugarių vaivada nepatikėjo, kad aš Rekė. Pasijuokė — o gal tu Pletenbergas esi? Pletenbergų jie gali neapkęst, turi dėl ko neapkęst. Tačiau aš — Rekė. Visi Vestfalijos Rekės — vargšų apaštalai! Jei kas nors... jei bent vienas žmogėnas iš tų kiaulasnukių dvarponių atpažintų mane, pašnibždėtų, paliudytų, kad aš tikrai Rekė esu,— juodnugariai paleistų mane!..

— Aš paliudijau...

— Tu! Tave jie laiko mano tarnu, kuris sako tik tai, ką aš liepiu.

Naivuolis Tisas... Valstiečiai tik dėl to ir uždarė jį, kad jis Rekė yra. Kokį, kurį magistrą, komtūrą, valdytoją Livonijos valstiečiai galėjo gerbti ir mylėti? Už ką mylėti? Už tai, kad juos nukariavo ir pavergė? Tačiau ir nuo skaidraus pavydo susopsta Kiprijono krūtinė. Kas temdo Rekei akis, per kokį kalną jis nemato teisybės, kas trukdo jam suprasti, kieno vardas gali jį išgelbėti, o kieno — tik pražudyti? Bekraštė pagarba ir meilė velioniui tėvui, visai gimtajai genčiai, štai kas. Vargšas Jurgis Tvirbutas, nelaimingas Kiprijono tėvas, jis niekada, nė prieš mirtį, nė paskutinėm gyvenimo dienom nepajuto vienturčio savo sūnaus pagarbos... Koks neteisingas, koks žiaurus Kiprijonas jam buvo!.. Niekada, nė vaikystėje, tėvas Kiprijono nemušė, visada jam buvo dosnus, dėmesingas, kantriai, be riksmų, be grubios prievartos pratino jį tvarkingai, pagal tam tikras jų namų taisykles gyventi, nuo mažumės mokė jį to, ko kažkada mokydavo didikų ir bajorų vaikus Vilniaus mokyklose. Dažnai veždavosi į Varnių bažnyčią, o kartkartėm — ir į tolimas keliones. Vaikas būdamas, Kiprijonas tėvą mylėjo... Į Vilnių jo atvežtas, žemės iždininko Jono Hornastajaus rūmuose gyventi paliktas, Kiprijonas dažną rytą vienmarškinis, ką tik iš lovos iššokęs, bėgdavo prie lango ir spoksodavo į rūmų kiemą — bene pamatys tėvo karietą, iš jos išlipantį tėvą... Nejauku jam buvo Hornastajaus rūmuose gyventi. Gabrielius, Jonas, Jermohenas, globėjo vyresnieji sūnūs, buvo už jį jaunesni, mažesni, jausmų dar nemokėjo slėpti — nuolatos iš Kiprijono šaipydavosi, tyčiodavosi, rietaviškių erkele pravardžiuodavo. Mažylis Eustachijus, rytą vos akis praplėšęs, mamos, Marijos Bogdanovnos, šaukdavosi, verkdavo: žemaičių lokio bijau, žemaičių lokio bijau! O labiausiai Kiprijonas prisikentėdavo, kai į rūmus ateidavo Bogdana, pasiutėlių Hornastajukų pusseserė, Vilniaus raktininko Onikėjaus Hornastajaus duktė. Jai ėjo šešiolikti. Tyki, gražaus juodbruvo veido mergiščia įslinkdavo į Kiprijono kambarį ir prasėdėdavo čia valandą, dvi, tris... Kiprijono širdis imdavo tankiai plakti, jį pildavo karštis. Neišmanydamas, ko nusitverti, įsikniaubdavo į knygą, tačiau ir nematydamas Bogdanos jusdavo jos šiltą, ilgesingą žvilgsnį. Tom valandom Kiprijonas skradžiai žemę prasmegti trokšdavo. Kaip jis laukdavo pavasario!.. Gegužės pabaigoje tėvo karieta iš tikrųjų įvažiuodavo į Hornastajaus rūmų kiemą, tėvas išlipdavo iš jos sudulkėjęs, pavargęs, susitikimo džiaugsmu švytinčiu veidu. Parvežti Kiprijono iš Vilniaus jis niekada nesiuntė savo tarno, kaip darydavo kitų mokinių tėvai — Tvirbutas visada atvažiuodavo pats... Kiprijonas, aukštas, laibas, išstypęs lyg apynys jaunuolis, puldavo tėvui į glėbį kaip mažas vaikas, tėvas glausdavo prie skruosto jo galvą, murmėdavo: „Nedorėli, praaugai savo tėvą! Kaipgi tu šitaip?"

Trejus metus drausmingas, tylus, paslaugus Kiprijonas gyveno Jono Hornastajaus rūmuose, pagirtinai mokėsi mokykloje prie švento Jono bažnyčios, nuolankiai klausė mokytojų. Tėvui apie tai su pasitenkinimu pranešdavo ir Kiprijono globėjas, ir bažnyčios presbiteris. Tačiau nei Hornastajus, nei presbiteris nežinojo, kas iš tikrųjų dėjosi jų globotinio ir mokinio uždaroj sieloj. Tuomet Vilniuje dažną jauną žmogų kankino abejonės dėl to, ko juos mokė tėvai,— dėl viešos meilės dievui, dėl dosnumo bažnyčiai, dėl kunigų, visagalių tikėjimo reikaluos. Tuomet iš prancūzų žemės, iš Senos, į Vilnių sugrįžo Abraomas Kulvietis, didžiai mokytas vyras, kuris ėmė skleisti jaunuomenėj naują mokymą, kaip dievą mylėti. Dievo meilė, bažnyčia, tikinčiojo sąžinė — dėl šitų dalykų užsiliepsnojo ginčai, užvirė aistros. Ar vertas valdžios ir visų pagarbos kunigas, toks tarpininkas tarp dievo ir tikinčiojo, kuris tik turtus iš kunigavimo kraunasi? Kam tie rėksmingi atlaidai, kam tos iškilmingos apeigos bažnyčioje, jei ne pinigams iš tikinčiųjų traukti? Kam tas nuodėmklausys tamsioje klausykloje, jei ne baimei ir nerimui tavo širdyje sėti, jei ne tavo dosnumui kunigams skatinti? Šalin, šalin atlaidus, šalin iškilmingas apeigas, šalin aukas, šalin išpažintis ir nuodėmių atleidimą, šalin viską, kas tavo meilę dievui daro viešą, pamatuojamą, pasveriamą!.. Ateik į bažnyčią tik pamokslų, Biblijos išminties, tik giesmių pasiklausyti, ateik į bažnyčią tik tam, kad susikauptum, susimąstytum, save pažintum ir į doros kelią nukreiptum!..

Dienų dienas Kiprijonas vaikščiodavo sunerimęs, susikrimtęs, naktimis nebeužmigdavo, savo sąžinę vis iš naujo ir iš naujo perkratydavo. Tėvo pamaldumas Kiprijonui atrodė vis įtartinesnis. Kiekvieną sekmadienį tėvas važiuodavo tolimą kelią į Varnius, į bažnyčią. Važiuodavo gražiausiais arkliais, geriausiais drabužiais apsirengęs. Bažnyčiai aukodavo daug pinigų, visada žiūrėdavo, kad duotų kunigui daugiau negu Svirgaila, Rietavo tėvūnas, davė. Neužsičiaupdamas visiems šnekėdavo, kad karalaitis Kazimieras, didžiojo Gedimino ainis, paskelbtas palaimintuoju, išganys Lietuvos žemę, paklydusias lietuvių sielas. Vakarais tėvas eidavo pas tėvūną Svirgailą, ir jiedu iki išnaktų tardavosi, kaip čia galvą didžiajam kunigaikščiui apsukus, Rietavui prekybos privilegiją iš jo gavus. Jau daugelį metų jiedu vilkino, atidėliojo bažnyčios statybą miestelyje, kėlė didžiajam kunigaikščiui sąlygą: jūs Rietavui prekybos privilegiją, mes — bažnyčią... Kuo blaiviau, nuosekliau Kiprijonas mąstė, tuo tėvo pamaldumas jam atrodė seklesnis, suktesnis, vis labiau panašesnis į viešą pažiūrų skleidimą, ūkio tvarkymą, naudos vaikymąsi negu į dievo meilės nuoširdų išsakymą. Kartkartėm abejonių, nesibaigiančių apmąstymų išsekintas Kiprijonas net į pragaro dausas nusigalvodavo: Auka Alšienė, bedievė jo senelė, motinos motina, senoviška žyniuonė, kuri ant nykščio augino nagą ir po juo slėpė paparčio žiedą, savo laukiniu tikėjimu už kataliką tėvą nuoširdesnė jam atrodydavo... Argi pamaldumas dėl žmonių akių, dėl naudos, dėl gero vardo — jau dievo meilė? Ne ne!.. Tik gilus susikaupimas meldžiantis, tik Biblijos išminties suvokimas, tik kasdienis sąžinės balso išklausymas, tik tyli, niekam nematoma, niekieno nematuojama tavo kančia — tik tai yra dievo meilė!..

Kankinamų svarstymų, nemigos, amžino nenoro valgyti išsekintas Kiprijonas vis dažniau ėmė sirgti, vis labiau moksle nuo draugų atsilikti. Vis dažniau kvailesnis už kitus mokykloje pasijusdamas, ėmė mokyklos vengti, praleidinėti pamokas, vis ilgiau užsibūti Dubrovickių dvare. Čia į Simono — jaunojo Dubrovickio — kambarius susirinkdavo daug kilmingosios jaunuomenės. Simono tėvas Jurgis Jonas Alšėniškis, gavęs iš tėvo turtingą Dubrovicės dvarą, pasivadino Dubrovickiu. Alšėniškių giminė labai sena. Ją pradėjo senovės kunigaikštis Algimantas beveik prieš tris šimtus metų. Algimanto anūko Andriaus sesuo Julijona buvo didžiojo kunigaikščio Vytauto, o duktė Sofija — karaliaus Jogailos žmona. Tačiau Simono tėvui Alšėniškių giminės tęsėjo garbės buvo per maža. Jis troško naujos kunigaikščių dinastijos pradininko šlovės. Abi Jurgio Jono žmonos buvo kunigaikštytės: pirmoji Ostrogiškytė, antroji — Sanguškaitė. Jų vaikai, paveldėję iš tėvo nebe Alšėniškių, o Dubrovickių pavardę, turėjo naują kunigaikščių dinastiją lietuvių aukštuomenės gyvenime įtvirtinti ir išgarsinti: sūnūs privalėjo vesti tik kunigaikštytes, dukterys — tik už kunigaikščių ištekėti. Pagal garbėtroškos tėvo nepaprastąjį sumanymą pirmosios jo žmonos vyriausias sūnus Jonušas turėjo vesti velionio Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos dukterį Elžbietą, o Simonui, antros žmonos vyriausiajam sūnui, piršo Oną Radvilaitę, Vilniaus kašteliono Jurgio Mikalojaus dukterį, Mikalojaus Rudojo ir Barboros seserį. Tačiau Vilniaus kaštelionas Jurgis Mikalojus nepanoro dukters Onos už Simono leisti. Kaštelionas piršo dukterį garsiojo lietuvių karvedžio Konstantino Ostrogiškio ir Alšėnų kunigaikštytės Tatjanos sūnui Iljai. Ona ir Ilja mylėjo vienas antrą. Deja, Iljos tėvas neseniai buvo miręs, ir Iljos gyvenimą sutvarkė pamotė Aleksandra, atėjusi į Ostrogiškių dvarą iš Olelkovičių šeimos: apvesdino Iliją su Beata Kosceleckaite, savo giminaite. Kai jau taip atsitiko, į Dubrovickių dvarą iškilmingai atvyko Vilniaus kaštelionas Jurgis Mikalojus Radvila — Simono tėvui pranešė sutinkąs Oną už Simono leisti. Veikiai du garbėtroškos didikai sutartį dėl sūnaus ir dukters sužadėtuvių pasirašė. Iljos pamotės paniekinta Ona tėvo sutarčiai neprieštaravo. Tylėjo. Jos tylėjimas Simonui įtartinas atrodė. Nuojauta Simonui kuždėjo: Ona nemyli tavęs, teka už tavęs, Ostrogiškiams keršydama. Ir tai buvo teisybė, kuri paaiškėjo veikiai, atšiauriomis aplinkybėmis: prieš pat Onos ir Simono sužadėtuves staiga mirė Ilja Ostrogiškis, Braclavo vaivada, ir bajorai, didikai sušneko, kad šis jaunas, tvirtas vyras nusinuodijęs — nenorėjęs, negalėjęs su nemylima žmona gyventi. Iljos mirtis, bajorų apkalbos sugniuždė Oną Radvilaitę. Ji puolė tėvui į kojas, ėmė maldaut, kad sužadėtuves su Simonu Dubrovickiu atidėtų. Tėvas, matydamas, kaip duktė kenčia, sužadėtuves atidėjo. Tačiau Simono tėvą patikino, kad jųdviejų sutartis tebegalioja — praeis metai, antri, ir Ona už Simono ištekės. Ištekės... Atidėtos sužadėtuvės, būsimos sužadėtinės sielvartas dėl Iljos mirties sujaukė Simonui protą, sudrumstė sielą. Kas bus? Koks gyvenimas jo laukia? Argi jis gyvens su žmona, kuri jo nemyli, kuri velionio mylimojo šviesų paveikslą širdy saugo?..

Paguodos, apšvietos, ką daryti, kaip pasielgti, Simonas ėmė ieškoti Biblijoj. Netruko susirasti draugų, gyvenimu kaip ir jis nusivylusių. Tokių vis daugiau ir daugiau į vakarėlius pas Simoną susirinkdavo. Ateidavo Stanislovas Hlebavičius su seserimis Elžbieta, Kristina ir Sofija. Jonas Jurgis Hlebavičius, Polocko vaivada, dukteris už Polocko didžiūnų norėjo ištekinti, ir šios iš Polocko pabėgo, sugrįžo į Vilnių, velionės motinos tėvų —

Petkevičių — namuos apsigyveno. Tėvas, šitaip įžūliai dukterų užrūstintas, ketino jas į vienuolyną atiduoti. Hlebavičiūtės protestantėmis tapti veikiausiai tik dėl to ir norėjo, kad evangelikai vienuolynų nepripažįsta, jų neturi.

Ateidavo pas Simoną Dubrovickį broliai Kiškos, broliai Valavičiai, Jonas Krošinskis... Artėjo jų brandos amžius, jau reikėjo apsispręsti, kokių bajorų, kokių didikų — ištikimų katalikų ar į ereziją linkstančių — namuose nuotakų ieškoti, naudingiausios paramos tikėtis.

Ateidavo Bogdana Hornastajūtė. Jos motina Anastazija Gromykaitė, gryna rusė, versdavo dukterį Skaisčiausios mergelės dievo motinos cerkvę lankyti, graikų tikėjimo laikytis, o tėvas Onikėjus, norėdamas seniesiems didikams, tikriems lietuviams, įtikti, urėdų laiptais aukštai užlipti, ketino dukterį tik už katalikо vyro kada nors išleisti. Bogdana, pas Dubrovickius ateidinėdama, trečio, savojo, kelio ieškojo. Visi, kurie čia ateidavo, savųjų kelių ieškojo... Katalikų tikėjimas išsigimė, jį nustelbė tikėjimas, kad viską viską gyvenime galima nupirkti ir parduoti, nupirkti ir parduoti, nupirkti ir parduoti. Sukti sandėriai, naudos vaikymasis, prievartavimas gyventi veidmainingą gyvenimą — vienokį namie, kitokį bažnyčioj, stengimasis nenusileisti apsukrumu aplinkiniams — visa tai gniuždė jaunus, dar tyrus žmones. Nuskriausti, kančių nukamuoti, visais ir viskuo gyvenime nusivylę, jie atsiversdavo Bibliją, atrasdavo joje kitokį pasaulį, kitokį žmogų — švaresnį, skaistesnį... Draugėn susirinkę, į Biblijos išmintį pasinėrę, jie pasijusdavo vieningi, ištvermingi, stiprūs. Kiekvienas čia atverdavo širdį. Visi drauge aptardavo kiekvieno padėtį, bėdą, nelaimę. Visi drauge nuspręsdavo, kaip kada kuriam pasielgti. Anas nerimastingas vienminčių sambūris kartą rudenį, lapams krintant, nusprendė ir kaip Kiprijonui toliau gyventi.

Sprendimas Kiprijonui pasirodė rūstus, tačiau kilnus ir teisingas, ir jis vieną šaltą, ūkanotą rudens rytą patyliukais susikimšo į kelionmaišį drabužius, knygas, būtiniausius daiktus, iš Hornastajaus rūmų vogčiomis pabėgo. Apsigyveno Dubrovickių dvare, mažame kambarėlyje, įstojo mokytis į protestanto Abraomo Kulviečio mokyklą. Visa tai jo globėjas Hornastajus tuojau pat sužinojo. Tačiau į Dubrovickių dvarą jis atvažiavo tik po kelių savaičių, matyt, ilgai niršęs, svarstęs, kaip pasielgti. Gerasis, rūpestingasis Tvirbuto globėjas, tegul dievo šviesa jam visada kelią šviečia!.. Aukštas, juodabarzdis, į kuprą susimetęs, viena akis kiek didesnė už kitą, truputį žvairas, o gal tik taip atrodo, kadangi jo akys neįprastai — keliom spalvom — žėri...

Štai toks, iš pirmo žvilgsnio į luošį panašus, žmogus stovėjo tarpduryje, žiūrėjo į Kiprijoną, sėdintį prie knygų. Žiūrėjo tylėdamas, neramiai alsuodamas. Kiprui ašaros į akis sušoko: nedėkingas, nedėkingas jis! Kiek daug gero šis žmogus jam padarė — priglaudė, į mokslus leido,— o jis pabėgo iš jo namų nė neatsisveikinęs, nė akių neparodęs, į kitą tikėjimą pasinešęs... „Atneškite jo kailinius, surinkite jo knygas",— pasakė Hornastajus Dubrovickių tarnui. Netrukus Kiprijonas sėdėjo Hornastajaus karietoje ir verkė, sau į kelius įsikniaubęs. Globėjas nepyko ant jo, nepamokslavo, negrasino, negąsdino tėvui pranešiąs apie jo paklydimą, pabėgimą pas eretikus. Pasakė: „Na, ko žliumbi, kas atsitiko? Ir Kulvecas tos pačios gramatikos, tos pačios geometrijos moko. Argi ne?" Kuo linksmiau globėjas jį guodė, tuo skaudžiau Kiprijonas raudojo, tuo didesnę savo kaltę globėjui juto. Vėlyvą vakarą, kai rūmuose ir tarnai jau buvo išsivaikščioję po savo miegamuosius, Kiprijonas įslinko į globėjo darbo kambarį. Hornastajus sėdėjo gilioje pintoje kėdėje chalatu apsivilkęs, nukoręs galvą, į savo mintis nugrimzdęs. Ne ne, jis nemiegojo, jis matė, kaip Kipras įėjo, kaip prisėlino, pabučiavo jam ranką... Tačiau globėjas nepratarė nė žodžio, nė nekrustelėjo... Bėgte išbėgęs atgal į koridorių, pirmą kartą gyvenime Kiprijonas pajuto neapsakomą džiaugsmą, kurį suteikė jam naujaip mylimas dievas: tu nusilenkei, be žodžių padėkojai žmogui už jo širdies gerumą, tas žmogus nesutrikdė tavo nusiteikimo, tavo susikaupimo nei žodžiu, nei judesiu, ir tu supratai, kad nusilenkei, padėkojai jam visa širdimi, visa savo sielos dora. Kokia palaima tai suprasti!.. Kokia palaima tampa žmogui dievo meilė, kai jos niekas, joks tarpininkas, joks nuodėmklausys nebetrikdo!..

Apie Kiprijono perėjimą į paklydėlio eretiko, velnio apsėsto žmogaus mokyklą tėvui pranešė švento Jono bažnyčios presbiteris. Tėvas tuojau pat, negaišdamas nė dienos, susiruošė į Vilnių. Tai atsitiko keturiasdešimt antrųjų metų gegužės mėnesį. Žydėjo vyšnios pakelės sodeliuose, ievos skardžių atkrantėse... Ir ievos atkrantėse... Kiprijonas gerai tai atsimena. Jis sėdėjo karietoje šalia Jurgio Zablockio, kito eretikų mokinio, išplėtęs akis spoksojo į Palėnkės pelkes, su nerimu ir nuogąsčiu spėliojo, kas ir kaip priglaus jį Karaliaučiuje... Žydinčios vyšnios ir ievos plaukė, be abejo, pro akis ir tėvui pakeliui iš Rietavo į Vilnių... Tokia ilga kelionė, toks tolimas kelias, tiek daug žydinčių ievų pakelėse, o nyki širgdėla temdo akis, varo iš proto... Ką pasakė tėvui Hornastajus? Kuo pasiaiškino pražiopsojęs jo sūnaus paklydimą? Kokiais žodžiais už tokią sūnaus globą atsidėkojo jam tėvas? Ačiū tau, mano gerasis jaunystės drauge, sūnų erezija užkrėtei, pinigų jam kelionėn į prūsus, į eretikų judošių kraštą, įdėjai, ačiū tau, kilnusis pone... O gal ir nieko sūnaus globėjui nesakė tėvas — ko verti žodžiai bebuvo?..

Įstabi, kupina saulės, žiedų, žmonių nerimo, kančios ir ašarų buvo anų metų gežužė, daugelį metų žmonės paskui apie ją šnekėjo. Pirmomis anos gegužės dienomis iš Vilniaus į Krokuvą išvyko karalienė Bona, Kulviečio globėja, jo mokyklos užtarėja. Vyskupas Alšėniškis tuojau pat išleido atšiaurų dekretą, įsakė visiems eretikams prieš vyskupo teismą stoti, ereziją išpažinti, bausmę nuolankiai priimti, visą turtą vyskupui, žemės iždui, bažnyčiai prie Vilniaus pilies atiduoti. Tačiau eretikų mokytojas Kulvietis buvo budrus, jis gerai suprato, koks gyvenimas jiems prasidės Bonai iš Vilniaus išvykus. Kai vyskupas Alšėniškis išleido savo dekretą, ir Abraomas Kulvietis, ir daugelis jo mokinių jau dulkėjo tolimais girių keleliais prūsų žemės link... Įsiutęs vyskupas ėmė siautėti lyg tikras karo vyras. Jo žmonės tuoj suėmė Kulviečio motiną, kelių jo mokytinių tėvus, drauge ir Tvirbutą, Kiprijono tėvą,— šis, Vilniun iš Rietavo atvykęs, tarytum pats į vyskupo išplėstą maišą įlindo. Vyskupo nurodymu, nė vienas suimtasis negalėjo būti paleistas, kol sūnų eretikų neišsižadėjo. Juk reikėjo kaip nors katalikus įtikinti, kad pats dievas tėvų lūpomis eretikus baudžia, nuo katalikų švento tikėjimo nukrypti neleidžia.

Graži, saulėta, žiedais putojanti anų metų gegužė!.. Kiprijonas buvo priverstas bėgti iš Lietuvos, iš tėvų krašto, tėvas atsidūrė vienuolyno tamsiame rūsy, motina kelias savaites Jūros upelės pakrantėse, krūmų tankiuose šabakštynuose nuo žemaičių seniūno pasiųstų persekiotojų slapstėsi... Tėvas... Vaikų darbais tėvo galva žilsta... Vienas rakto apsisukimas duryse atskyrė nuo tėvo viską — garbę, dvarą, šeimą... Per vieną akimirksnį iš pamaldaus, mokyto, turtingo žmogaus liko tik gyvas sutvėrimas, kuris begali padaryti tik vieną gerą darbą — išsižadėti savo sūnaus...

Dvi savaites tėvas tylėjo, kantriai kentė vienuolių patyčias, visus nelaisvės vargus. Paskui vėl išaušo rytas, patekėjo kasdienė saulelė... Ak, kaip gerai savo tėvą Kiprijonas supranta dabar! Kam man kęsti pažeminimą, kam žiūrėti į akis pražūčiai? Kas atsitiks sūnui, jeigu aš jo išsižadėsiu? Sūnus toli, svetimam krašte, nė plaukas nenukris nuo jo galvos... Išsižadėsiu sūnaus, išeisiu į laisvę, tuomet... tuomet jau tik mano širdis nuspręs, kaip su sūnum elgtis... Dieve dieve, visų tėvų tėve, ar tu atstumtum nuo savęs Kiprijoną, jeigu jis dabar išsižadėtų savo vaikų tam, kad išeitų į laisvę, kad ištrūktų iš mirties nagų? Tvirbutas sudreba nuo tokios minties. Išplėtęs akis, sužiūra į pilies kiemo uždarus vartus. Nevilties ir siaubo kupinas jo žvilgsnis praveria juos. Pro vartus įeina žmogus, sako: Tvirbutai, išsižadėk savo vaikelių, ir tu būsi laisvas. Ar jis neišsižadėtų? Ar negalvotų išsižadėdamas: tik išleiskit mane į laisvę, tik palikit gyvą, aš slapta, toli nuo vaikų būdamas, šelpsiu juos, auginsiu ir dievo meilės mokysiu? Ak, koks baisus prasimanymas, niekas jo nieko neklausia, niekas nekelia jam jokių sąlygų... Šventvagiška šitaip prasimanyti... Šventvagiška? Argi šventvagiška?.. O kokios mintys dabar būtų doros, kilnios, teisingos? Tikrovės rūstybė!.. Niekam nerūpi jo vaikai, niekam nerūpi jis — kažkieno rankos padegs pilį, sutraškės, sugaus ugnis, ir Kiprijono gyvenimas pasibaigs. Tačiau kodėl, kodėl prieš mirtį žerpluoja jo atminty žydinčios vyšnios sodeliuose, ievos pakelėse? Kodėl ne motinos, ne žmonos, ne vaikelių veidus dabar jis regi? Kodėl atsimena kaip tik tai, ką regėjo ir jo tėvas, į Vilnių važiuodamas, Kiprijono, savo sūnaus išsižadėdamas? Na taip, juk tai laisvė, žydėjimas — tai laisvė...

Tisas fon der Rekė murma:

— Lyviai, prakeikti lyviai... Jeigu jiedu nebūtų nuo mūsų pabėgę... Keturių tas Tekšnė nebūtų griebęs! Nebūtų išdrįsęs!

— Ką čia šnekėti,— tęsiamu liūdnu balsu atsiliepia Tvirbutas.— Ir dešimtį mūsų jie būtų suėmę. Mes ėjom stačiai jiems į nagus... Ne ant Tekšnės — ant kitų būtume užšokę.

— Galvą guldau, eidami keturiese, būtume kitu keliu pasukę — gal tikrai link Felino...

— Nedraskyk sau širdies, Tisai,— Tvirbutas dejuodamas, glostydamas užtirpusias kojas stojasi.— Kaip galėjo būti, niekada nebus... Tu juk žinai...— su kartėliu tyliai pamano: mano tėvas galėjo suvis į Vilnių nevažiuoti, drauge su motina būtų prasislapstęs tas kelias savaites...

Belaisvių knibždėlyne pasigirsta žvalus, linksmas riksmas:

— Vyrai! Vyrai! Nenuleiskit galvų, vyrai!

Rėkia aukštas, stambus danų knechtas, vienplaukis, krūtinė aptempta pintais, sudraskytais šarvais, basas. Jo išsprogusios akys džiugiai blyksi.

— Nepulkit į paniką, vyrai! — rėkia jis, mostaguodamas rankom lyg koks išganytojas.— Paklausykit manęs! Aš kapojausi daugely mūšių ir gerai žinau: tikri kariai nedega! Tikri kariai lieka pelenų krūvoj lyg žibantys aukso gabalai! Aukščiau galvas, vyrai!

Belaisviai, kurie buvo jau aprimę, išsėmę sumanymus pabėgti, pritilę, vėl sujuda, subruzda. Pasigirsta riksmai visose pusėse:

— Teisybę jis sako! Tikri vyrai nedega! Dūmais susmilksta!

— Užčiaupkit tą kvailį! Jam pasimaišė! Iš proto ir mus išvarys! — keli vyrai iš kiemo pakraščio metasi į belaisvių tirštumą, braunasi prie visų guodėjo.— Duokit šen tą šarvuotą rupūžę! Jeigu ne danai, nesėdėtume čia! Ak, minkštakiaušiai gynėjai — išsmaugt juos visus!

Pašoka ant kojų net senukai dvarponiai, visąlaik tūnoję pasienyje iš siaubo paklaikusiom akim. Dabar jie striksi, grūmoja nežinia kam rėkdami:

— Teisingai, išsmaugt danus, išsmaugt! Ir Miunhauzeną, ir jų vyskupą vaikėzą — visus išsmaugt! Vabalai mėšlini! Atėjo mūsų ginti nusmukusiom kelnėm!

Priešais Tvirbutą staiga išsprogsta pabalintos Tiso akys:

— Tu mane pražudei, tu! — įtūžęs švogždžia Rekė: — Jei ne tu, nė iš laivo aš nebūčiau išlipęs! Vaikštinėčiau dabar po Liubeką!

Tvirbutas šlyja nuo Rekės, traukiasi į šalį. Ką ir šnekėti... Ne tik Tisą, ir pats save Kiprijonas apgavo — kaip žiauriai, kaip lemtingai apgavo!.. Tvirbutas paskubom sliūkina palei gličią rąstų sieną terasos šešėly — toliau, kuo toliau nuo Rekės dabar reikia laikytis... Apgavo, argi jis ką apgavo? Kiprijonas tikėjo, tvirtai tikėjo tuo, ką sakė: atsistosiu ant žemyno žemės, ir namai bus čia pat, visiškai čia pat. Deja... Viskas, apie ką žmogus svajoja, ko ilgisi, visada tolsta nuo žmogaus, kasdien tolsta... Tvirbutas atsitrenkia į pasimaišiusį po kojom belaisvį, sustoja, įsistebeilija į jį. Na taip, šarvuotasis, vienas danų knechtų, pastiręs iš baimės, ieško kuo tamsesnės kertelės... Antai ir daugiau knechtų lenda po terasa, į šešėlį, glaudžiasi prie rąstų sienos...

— Ką, vyruti,— palinksta Tvirbutas į danų karį,— gal ir Miunhauzenas suimtas?

Karys užsiplieskia, įžūliai išsišiepia:

— Nelįsk! Nelįsk į akis — užmušiu!

— Sugausi tu Miunhauzeną — cha cha cha!.. — užsikvatoja kitas knechtas lyg beprotis.

Tvirbuto ausis užtrenkia grumtynių triukšmas, kilęs visai čia pat. Kiprijonas vėl metasi arčiau sienos. Vėlu. Visi pasieniai jau užstoti, užgulti, kiekvienas belaisvis lenda kur tamsiau, kur mažiau akių mato... Visi atrodo tarytum pamišę — vienas kito jau bijo... Ponai, estų žemės ponai, valdovai, tvarkdariai, dideli žmonės, garsūs vyrai, o kokie silpni, kokie pažeidžiami jie dabar... Kur Tvirbutui dėtis, kur rasti ramesnę vietelę? Na taip, į vidurį, reikia traukti į kiemo vidurį, ten dabar tuščia, nebėra nė tos juodos pliurzos grindinio duobelėse — ištaškė, išnešiojo belaisvių kojos... Čia vienur, čia kitur pamėkliškai drykso suplėšyti, surišti, mazgais sumazgyti drabužiai, vakaro prieblandoj atrodo, tarytum gulėtų negyvi, sutrypti žmonės... Tvirbutas pasirankioja tų skarmalų, tų lūkesčius pabėgti apvylusių virvių, sumeta krūvelėn, krenta ant jų kniūbsčias — greičiau, na taip, greičiau skuduruos sudegs, uždus... Ką daryti, kaip prarasti nuovoką, kaip jutimus užmigdyti? Nurimtų, netektų žado, ir viskas pasibaigtų — be skausmo, be kančių, be siaubo... Gal pasigailės jo dievas, gal taip ir bus? Galva štai iš tikrųjų pamažėl atbunka... Mintys blyksi užmerktų akių tamsoj lyg žaltvykslės — vis toliau, vis silpnesne šviesa... Tėvas... Tėvo karieta darda keliu pro žydinčias ievas...

Tvirbutas krūpteli, atsisėda, šalčio, o gal jau beprotybės drugio krečiamas, kalena dantimis, dairosi, klausosi ausis pastatęs. Kas jį pažadino? Gal jau padegė pilį? Aplinkui štai ir daugiau pamėkliškų žmogystų kelia tamsoje galvas, sukrunta, subruzda, pasigirsta atodūsiai, murmesiai, širdį veriantys keiksmai, kažkas užsikvatoja, užtraukia nešvankią dainą, kažkas ima cypti: kur tu lipi, kur lipi — galvą sutraiškysi!..

— Tvirbutą pas vadą! Tvirbutą, Tvirbutą pas vadą! — perrėžia tamsą aiškus, aidus balsas.

Kiprijono akyse sumirga šaltos, melsvos ugnys. Jis pašoka ant kojų, tiesdamas į tamsą rankas, klupinėdamas per pašalo iškilnotus akmenis, gulinčių ir sėdinčių kojas, pasileidžia prie vartų. Išgelbėtas!.. Išgelbėtas!.. Staiga nustėręs sustoja, sustingsta širdis krūtinėj. Pirma auka... Pats pirmas...

— Greičiau! Greičiau! Ką, iš baimės nepaeini? — skubina sargybinio balsas.

Tvirbutas, išsproginęs akis, prasižiojęs, išsmunka pro vos pravertus vartus. Abiejose vartų pusėse šmėkso didelės žabų krūvos, suverstos palei pilies sienas, tų krūvų šešėly stūkso, muistosi keli žirgai, ant jų šmėžuoja raiteliai, nerimastingai krutėdami, tampydami vadžias. Tvirbutas neįžiūri raitelių veidų, jis gerai mato tik sargybinius už kelių žingsnių ir laužų apšviestą aikštę toliau, už raitelių nugarų.

— Eikš arčiau! — sušunka vienas raitelių. Ar tik ne Tekšnės balsas? Kelių žodžių, kuriuos raitelis tuojau dar pasako, Tvirbutas susijaudinęs nebeišgirsta, tik akyse sušmėžuoja pageltusio beržyno vaizdas, dulkantis kelutis, širmas bėgantis arklys. Tekšnė... Įtampa Tvirbuto krūtinėje atslūgsta, ir dabar Kiprijonas jau gerai girdi, ką sako Tekšnė:

— Klausyk, klajokli nevykęs, aš tikiu, kad tu eini namo, kad tavo žmona Ieva, kad tu turi vaikų. Aš nenoriu, kad tavo gyvybė gulėtų ant mano sąžinės. Keliauk, kad tave kur velniai! Keliauk, kur akys mato!

Ūmus džiaugsmo protrūkis Tvirbuto krūtinėje tampa jėga, kuriai jis nepajėgia atsispirti, ir Kiprijonas nė nepajunta, kaip atsiduria prie raitelio, įsikimba į jo koją abiem rankom:

— Geradari, teisingas žmogau, tu juk matei, aš keliavau ne vienas, su manim ėjo žmogus, mudu abu traukėm namo... Aš kaltas prieš jį... Mano galva apsisuko, ir mudu paklydom, nuėjom ne į tą pusę... Mudu niekada nebūtume atsidūrę jūsų žemėje, jeigu ne mano apdujęs protas... Aš pražudžiau jį, aš, jo mirtis gulės ant mano sąžinės!..

— Jam čia vieta, jis vokiečių komandoras.

— Geradari! Jis toks pats komandoras kaip aš karalius! Jis jums primelavo iš baimės! Manė, ką ypatinga pasakydamas, išsisuks iš bėdos!.. Žmogus nelaimėje proto netenka, juk tu tai žinai, geradari!..

— Tu tikras kvailys, kad tave kur velniai! — supyksta Tekšnė.— Tuojau imsi prašyti, kad aš visus paleisčiau... A!! — įtempia žirgo vadžias, šis atsistoja piestu. — Negi kvailius deginsi... Paleiskit jo draugą! Palydėkit abu iki ąžuolyno! — paliepia sargybiniams, jo arklys metasi į priekį, klupteli, nubėga risčia per aikštę, keldamas dulkes. Įkandin jo nujoja ir kiti raiteliai. Jie joja į laužų pusę, ugnies šviesoje vis labiau rausta ir arkliai, ir žmonės, vieną akimirką valstietis Tekšnė, gaudydamas vėjo nupūstą skrybėlę, atsigręžia, ir Tvirbutas pamato jo veidą labai ryškų, į atmintį stringantį — lyg kokį akinantį lėto žaibo blyksnį...

IV

Tamsoje tirštas rūkas tarp ąžuolų juodų kamienų pradeda šviesėti: iš pradžių jis pilkšvas, sutemų, drumzlino lietaus spalvos, paskui ima blykšti, balti, tarytum stingti į purius, baltai melsvus sniego debesis — rudenis, tai jau rudenis rūkas, šaltas, sąnarius stingdantis. Aušros metą akivaizdžiai patiri, kad jau mainosi metų laikai... Kuo labiau sensti, tuo trumpiau tikrove, vis ilgiau atsiminimais gyveni. Lapas nuo medžio nenukrinta nepriminęs tau kitų, seniai nukritusių lapų... Praėjo vasara... O tu stovi išsižiojęs, išplėtęs akis, jausdamas, kad jau nusibodo, iki gyvo kaulo nusibodo kartoti: praėjo vasara... Nuo mirties išsigelbėjai!.. Širdis plyšta iš džiaugsmo. Ir tuojau nusivili džiaugsmu: kiek sykių jau išsigelbėjai,— du, tris, dešimtį, o gal jau visą šimtą? Vaikystėje iškritai iš aukšto klevo, skendai Jūros upelėje, sirgai mėlynąja raupsa... Suaugusį tave nušovė... Ką ir šnekėti!.. Ar maža kas per tavo ilgo gyvenimo metus galėjo tau ant galvos nukristi, ar maža kur pats galėjai paslysti ir pragarmėn nugarmėti?.. Tačiau ne, nepražuvai — vis pasitraukdavai į šalį, vis užsikabindavai, susilaikydavai, dievo vardą laiku paminėdavai, išsigelbėdavai... Nuo ko? Ar nuo mirties? Kur jau ne!.. Mirtis prieš akis, ateity, nuo jos neišsigelbėsi — štai jau teka saulė, priartėja giltinė dar per vieną žingsnelį... Išmintingas esi! Ne giltinės išsigąsti — saule džiaugies...

Saulės dar nematyti, rūkas tarytum pats ima rausti, žėrėti šalta, atgrasia ugnim. Tačiau pakelk akis, pažvelk į ąžuolų viršūnes — jau šiltesnė saulės šviesa jas nušviečia. Antai saulės spinduliai paglosto jau ir tą viršūnę, kuri tebebuvo šešėly. Pirmiausia sužėri rasoti, žali, dar tamsiai žali lapai, paskui sukibirkščiuoja kur ne kur pro lapiją drėgnos šakos, galų gale, vėjeliui pūstelėjus, lapus sujudinus, pasimato tarp jų raudoniu nutvieksti gilių veideliai... Kiekvienuos žmonių namuos taip pateka saulė. Pirma parausta trobų stogai, sukibirkščiuoja langai, paskui saulės šviesa suieško kostinčių senelių veidus, pro miegus atsidūksinčią motiną, susivėlusią tėvo galvą — tai dar ne rytas, dar ne!.. Ir seneliai, ir tėvai keliasi iš guolių, eina prie pirmųjų darbų — vandens parnešti, ugnies kurti, indų barškinti — tylūs, nerangūs, dar neregėti jų veiduose džiaugsmo, namus tebegaubia nakties rimtis, visi pašaliai tebešmėkšo apsnūdę, svetimi, nejaukūs... Tai dar ne rytas!.. Bet štai saulės spindulys įspysta pro langą, kuris ilgiausiai buvo nakties šešėly, ir atsitinka stebuklas: saulės spindulys sulūžta, subyra į šimtus linksmų, įvairiaspalvių žiburėlių žibukų — atsimerkė vaikų akelės!.. Nuo ugniakuro atšlyja senelė, nusišypso jaukia šypsena, džiaugsmu sutviska motinos veidas, gera nuotaika užkrečia visų namiškių širdis, garsiai, žvaliai suskamba troboje tėvo sodrus balsas — štai dabar jau išaušo rytas, jau patekėjo saulė, prasidėjo nauja diena!..

Silpnumas pakerta Tvirbutui kojas, jis atsiremia į ąžuolo, kuriame ką tik patekėjo saulė, liemenį, nusitraukia nuo galvos sutrintą, sudulkėjusią kepurę, tikrą tekšnę, nusišluosto jos pamušalu nuo kaktos šaltą prakaitą. Paleidęs iš nagų kepurę, pametęs ją prie kojų, abiem rankom ima naršyti, laukan versti kišenes. Kišenės tuščios. Kišenėse nėra nei skiltuvo, nei peiliuko, nei pinigų. Tvirbutas nusvarina rankas, nusijuokia trūkčiojančiu juoku.

— Neįtikėtina,— murma,— sąžinė... vieno žmogelio sąžinė, nepačiupinėjamas niekas mudu išgelbėjo!..

Tisas fon der Rekė apniunka, patamsėjęs, dygus jo žvilgsnis ima Tvirbutą verte verti:

— Kaip?.. Tu iš tikrųjų manai, kad mus išgelbėjo to juodnugario sąžinė? Kokia sąžinė, paaiškink man? Kokią sažinę jis gali turėti? — Tisas atsitupia, sukinėja šakelę, ant kurios paverti keli grybai, virš dūmingos laužo ugnies.— Tu tik prisimink, kaip juodnugariai gyvena. Jiems nieko niekada nereikia patiems nuspręsti, visiškai nieko! Valdovai jiems pirštu parodo, ką padaryti šiandien, o ką rytoj. Argi ne teisybę sakau? Kaip juodnugaris gali turėti sąžinę, jeigu jis niekada nieko nesprendžia? Net jei iš prigimties juodnugaris ją ir turėtų, ji neilgai tvertų — valdžios neturėdama, sunyktų, nė padujų jos neliktų. Baimė! Štai ką tu vadini juodnugarių sąžine. Taip, mielas Kiprai! Tu viską gražini. O tavo metuos jau reikėtų žiūrėti teisybei į akis...

— Tisai,— sutrinka Tvirbutas,— tu man sakai, kad jie paleido mudu iš baimės. Ko jie, po velnių, bijojo?

— Aš juk tau sakiau: Rekės jie neišdrįs nugalabyti.

Skaidri, vaikiška šypsena nušviečia Tvirbuto veidą.

— Ko tu juokies? — Tiso akyse plyksteli piktumas ir panieka.— Galvą guldau, nuo to laiko, kai mus suėmė, Tekšnė akių nesumerkė. Ką tu manai! Juodnugariui ne taip lengva nugalabyti komandorą, žmogų iš garsiųjų Rekių genties... Jis žino, kad atpildo neišvengs. Jis išsigąsta atpildo. Iš baimės suvirpa širdis, sudreba ranka...

Tvirbutas tyliai, kimiai ima juoktis:

— Nuostabus tu žmogus, Tisai!.. Komandoras, o boba!..

Rekė atsisėda iš netikėtumo, atgrasiai sušnabžda:

— Ką tu pasakei?

— Sakau, boba ir į sijoną peilį pagalanda,— dar nuoširdžiau juokiasi Tvirbutas. Kokia graži akimirka!.. Kiprijonas prisimena daug vienu metu besijuokiančių veidų. Kažkada, kai visi Tvirbutų namiškiai sėdėdavo prie stalo ir Kiprijonui, dar vaikiščiui, nei iš šio, nei iš to užeidavo juoko priepuolis, drauge su juo pašėldavo juoktis ir senelė, ir motina, ir dvaro prievaizdas Budginas, nė santūrusis tėvas neištverdavo nesijuokęs. Rekė ne, Rekė neužsikrečia jo juoku. Įžeistas, pažemintas, piktas stveria nuo laužo vytelę, nubraukia nuo jos dalį apkepusių, tižių grybų, sugniaužia juos saujoj, likusius ant vytelės sviedžia Tvirbutui.

— Gana,— sako šnarpštuodamas. — Gana, neteisingas, nedėkingas žmogau, gana man nelaimių, kurias tu užtrauki... Štai, grybus padalinau po lygiai, dabar keliaukim katras savo keliu. Tegul dievas vienas nuspręs, katram pragarą, katram dangų atverti...

Paėjėjęs galelį, Rekė sustoja, atsigręžia, dėbso akis išplėtęs į laužo smilkstančią ugnį. Ką, gaila ją palikti? Nesiryžta nuo jos nueiti? Gal išsitrauks iš laužo degančią šaką ir nešis?

— Tisai, nekvailiok!..— šūkteli Tvirbutas.— Nebūk vaikas!..

Rekė piktdžiugiškai išsišiepia, kilsteli ranką:

— Lik sveikas! Kai vėl kam į nagus pakliūsi, pasimelsk už mirusiųjų Rekių vėles. Sudie!..

Rekė nužingsniuoja, jo tamsi, į šalis siūbuojanti nugara tirpsta pamažėl rūke.

— Grįžk! — sušunka Tvirbutas.— Girdi? Grįžk! Pražūsim eidami po vieną!

Rekė neatsigręžia, dingsta rūke. Kiek metų, kiek šimtmečių, kiek žmonių dingo rūke... Tvirbutas ūmai sužiūra į laužo ugnį išsigandusiom akim. Lieka ugnis, lieka medžiai, lieka daiktai, į kuriuos išnykę žmonės žiūrėjo...

Laužas vis labiau smilksta, vis rečiau šmėsteli dūmuose ugnies skiauterėlė... Kai laužą kūrė, jiedu dar buvo dviese. Plušo parkritę ant keturių, sukaitę, suprakaitavę, eikvodami, rodės, paskutines jėgas, nuolat pajusdami atgrasų, gąsdinantį drėgmės, pūvančių lapų tvaiką... Atrodė, jeigu ugnies nepasiseks užkurti, ir jųdviejų drėgmės prisigėrę drabužiai ims pūti, trūnyti, tižliom skiautėm irti... Supus, suzmeks jųdviejų kūnai ant šitų pajuodavusių, gličių lapų... Virvelė, traukoma tarp trijų sausų spindinčių pagalėlių, zyzė plonai, nykiai, tarytum sugauta, prie žemės prispausta kamanė bitė... Numirs ar išsilaisvins, numirs ar išsilaisvins?.. Rekė su Tvirbutu pasikeisdami, o kartkartėm ir abu drauge zyzino virvelę nuožmiai, dantis sukandę, bijodami net akių krašteliais dirstelėt į tamsą, į klaikų rūką aplinkui. Kokia laimė!.. Ugnelė, vos regima melsva liepsnelė suplėvojo tarp pagaliukų, apsivijo virvelę... Kiprijonas ir Tisas atkišo ugniai siūlelį, sausą lapą, ploną tošelę, šaką sausuolę... Ugnis pamažėl įsidegė — spragsėdama, šaudydama kibirkštis, pykdama, kad iš nebūties gyventi ją atviliojo... Suliepsnojo laužas... Jųdviejų galvos, apkvaitusios iš džiaugsmo, nusviro ant žemės, ant puvėsiais trenkiančių šlapių lapų...

Ir štai laužas jau gęsta... Nepasiėmė jo ugnies į kelią Rekė, nepasiims Tvirbutas... Ugnis — ne pakeleivė... Išsiskirs visi trys — Rekė sau, Tvirbutas sau, ugnis atgal į nebūtį...

Prie Rekės Tvirbutas nebuvo prisirišęs. Rekė dažnai jį erzindavo niekus taukšdamas, apsunkindavo kelionę į neviltį puldamas, tuo ir Kiprijono savitvardą sekindamas. Tačiau jiedu buvo dviese, jiedu lasiodavo uogeles iš vienos saujos... Pagaliau ir rūpesčiai, kurių Kiprijonui pridarydavo Rekė su savo silpnumu, įgeidžiais, savaip buvo Tvirbutui išganingi... Guosdamas, drąsindamas Rekę, padėdamas jam atgauti savitvardą, Tvirbutas ir pats pasiguosdavo, dažnai ir visai save, savo niūrias mintis užmiršdavo. Dviese buvo lengva... Vienam bus sunkiau... Sunkiau bus net tikėti, kad ta beprotiška kelionė dar galėtų pasibaigti laimingai...

Tvirbutas suvaitoja, suinkščia, pasijutęs baugiai vienišas šalto rūko apgaubtame tuščiame ąžuolyne: šimtus kartų su dešimtimis žmonių jis išsiskirdavo ir vėl susitikdavo, priprato išsiskirti, tuos, kurių nebesusitikdavo, užmiršdavo, nė nepastebėdavo, kaip užmiršdavo, nė nesuvokdavo, kad gyvena ką nors užmiršęs... Tvirbutas, išplėtęs akis, išgąstingai žiūri ton pusėn, kur ką tik nuėjo Rekė, ir iš rūko gilumos išplaukia čia vieno, čia kito seniai užmiršto žmogaus pavidalas. Vis daugiau ir daugiau juodų pamėklių — susigūžusių, suvargusių žmogystų — ima šmėščioti jo akyse... Prabėgę metai!.. Užmiršti žmonės!..

Keturiasdešimt devintųjų metų sausis buvo šaltas, rytais ir vakarais virš raudonų Karaliaučiaus stogų dar raudonesnis tvyrodavo dangus. Namų šeimininkai nė šunų laukan nebevarydavo — skuosdamas gatve, stiklinio sniego gurgždesio po kojom gąsdinamas staiga išgirsdavai ir pamatydavai, kaip tave pro langą aploja šuo: kambaryje, šilumoje tupėdamas. Baisiųjų šalčių dienomis daugelis jų, lietuvių pabėgėlių, susirinkdavo pas Jurgį Zablockį. Jo kambarys buvo su vienu langu, tamsus ir didelis, ir nors Zablockis kiauras dienas kūrendavo židinį, oras jame niekada neįšildavo tiek, kad šnekant iš burnų nevirstų garas. Susirinkusiųjų kvapas draikydavosi palubėje ištisais garų debesimis — Zablockis, Mažvydas, Vilentas, dar keli balsingi vyrukai neužsičiaupdami giedodavo giesmes. Jie viską darė išsyk: vertė giesmių žodžius iš lotynų į lietuvių kalbą, kūrė iš tų žodžių poetišką eilutę, tuojau ją giedojo įsiklausydami, ar gerai skamba. Skambesiu jie niekada nebūdavo patenkinti, nutilę kniubdavo į popierių lakštus, braukydavo giedotus žodžius, užrašydavo naujus, vėl keldavo galvas aukštyn, vėl giedodavo kimstančiais, gergžti imančiais balsais... Jie girdėdavo, savo ausimis girdėdavo, kaip neskamba lietuviški giesmių žodžiai — tik nuogąstį ir gėdą kelia tarpe jų ištartas dievo vardas. Tačiau niekada nė vienas jų nenusiminė, nepasakė: gana, liaukimės, nieko iš to neišeis... Kur tau! Jie dirbdavo su dar didesniu įkarščiu, dar atkakliau ieškodavo tinkamų žodžių. Jų akys žėrėdavo lyg kokių pamišėlių. Jie šventai tikėjo: ateis laikas, ir visi lietuviai visose Lietuvos bažnyčiose giedos jų lietuviškas giesmes...

Tvirbutas su jais niekada negiedojo. Jis sėdėdavo kambario kertėje, prie pat židinio, žiūrėdavo į draugus skaudama širdimi. Versti giesmes iš lotynų į lietuvių kalbą — kokia kvailystė, koks proto susimaišymas!.. Tik nevisprotis galėjo ardyti grakščią, baltą, smailiabokštę katedrą ir statyti iš jos plytų belangę arklidę. Susiėjimuose pas Jurgį Zablockį Kiprijonas tvirtai apsisprendė grįžti į Vilnių. Žemės iždininkas Jonas Hornastajus primygtinai jį kvietė į savo rūmus, pirmą jo laišką Tvirbutas gavo dar keturiasdešimt aštuntų lapkritį. Laišką Hornastajus parašė sukrėstas žinios, kad Martynas Mažvydas išleido Karaliaučiuje šventų tiesų knygą, parašytą lietuviškai. Visi, kurie prasimano lietuviško rašto taisykles, tyčiojasi iš savo tautos senovės, rašė Hornastajus, jie nori, kad lietuviai visiškai užmirštų savo romėnišką kilmę, niekada nebeišmoktų lotyniškos savo protėvių kalbos, amžiams liktų tamsuoliai; jie nori iš to pralobti, nė sąžinės balso nebeklauso; pikti priešai, kurie norėjo lietuvių žemes užgrobti, daug šimtmečių liejo lietuvių kraują; žūtbūtinių kovų, sunkaus darbo, vargo, marų ir badmečių amžinai kankinami, savo garbinga kilme ir kalba rūpintis lietuviai neturėjo laiko — jiems reikėjo visas jėgas paskirti tam, kad gyvi išliktų; lietuvių savimeilės jausmas sunaikintas; jeigu mes neįleisim į jų širdis pasididžiavimo primindami jiems romėnišką kilmę ir tikrąją protėvių kalbą, jie nė gyvi nebeišliks — garbės jausmo nebeturėdamas, anksčiau ar vėliau rankas nuleisi, su baisiu likimu susitaikysi, priešams galvą nulenksi... Taip Hornastajus rašė Tvirbutui savo laiškuose. Kvietė savo globotinį į Vilnių sugrįžti, kalnus versti pradėti: rašyti, ruošti ir leisti knygeles lotyniškai, pirmiausia tokias, iš kurių vaikeliai mokytis galėtų. Žadėjo Tvirbutui atpirkti prosenelio namą, įrengti spaustuvę, lėšų knygų spausdinimui surinkti. Kiekviename laiške pridurdavo: meldžiamasis, svetimame krašte gyvendamas niekada nesuprasi, ko iš tavęs gimtajam kraštui iš tikrųjų reikia... Pastarieji žodžiai labiausiai smigdavo Kiprijonui į širdį. Jis klausydavosi nedarnaus, grubaus, juokingo draugų giedojimo lietuviškai, žiūrėdavo į jų karščiuojančias, pamišėliškai žėrinčias akis ir tyliai klausdavo savęs: kas jiems pasakė, kad tų giesmių lietuviams dabar labiausiai reikia? Bažnyčiose kunigai gieda lotyniškai, tikrąja lietuvių protėvių kalba... Tad kas geriau: ar giesmes į lietuvių kalbą perguldyti, ar lietuviams savo protėvių kalbos išmokti?..

Keturiasdešimt devintų metų sausio pabaigoje Kiprijonas pasakė draugams grįžtąs į Lietuvą, į Vilnių. Draugai gręžėsi nuo jo, delbė akis į žemę, tylėjo. Jie suprato: Tvirbutas nepagarsėjo Karaliaučiuje eretiškais darbais, Vilniuje taip pat daug kas pasikeitė, į protestantų pusę ėmė linkti net Radvilos, kiti turtingiausi didikai, Vilniaus vyskupas Tvirbutui galvos nenusuks... Tačiau dar geriau jie suprato, kad Tvirbutas išduoda jų tikslą lietuvių kalbą puoselėti, savo tikėjimą ir valstiečiams, paprastiems žmoneliams aiškinti, išduoda viską — jų dievo meilę. Draugai tylėjo... Atsisveikinti su Kiprijonu atėjo tik Zablockis ir Mažvydas. Įslinkę į mažą Tvirbuto kambarėlį, sustojo čia pat prie durų. Martynas laikė po pažastimi didelę, spindinčią puodynę su juodųjų lokių atvaizdais ant išpūstų šonų, šniurksėjo plačia užgulta nosimi, vis krutino galvą, norėdamas atversti kailinių apykaklę. Jurgis palengva žvalgėsi po suverstą kambarėlį, kuriame tik šiukšlės ir plika medinė lova bebuvo likusi. Liūdesys suspaudė Tvirbutui širdį. Kiek dienų, kiek metų Vitenberge ir Karaliaučiuje pragyveno Kiprijonas drauge su Martynu ir Jurgiu, kiek Prūsijos kelelių su jais išvaikščiojo... Kiek svetimšalio negandų iškentė... Kiek sykių dalinosi su jais duona, pinigais, beprotiškom svajonėm...

— Na, krimstis tai jau nereikia,— tarė Martynas.— Vilniuje gal tu daugiau nuveiksi negu mūsų dešimt čia.

Kiprijonas priėjo prie Mažvydo, atkišo jam ranką:

— Sudie. Laikykis, būk tvirtas. Neužmiršk, kad esi žemaitis...

— Palaukit, vyrai,— sumurmėjo Jurgis.— Užkurkim ugnį paskutinį sykelį, ką?

Jie užkūrė. Sutūpė aplink ugniakurą, mėtė į ugnį šiukšles, tai, kas liko iš Tvirbuto gyvenimo Karaliaučiuje, tylėjo. Ilgai tylėjo.

— Gaila,— galų gale tarė Jurgis.— Ugnies į kelionę nepasiimsi... Ugniai reikia namų.

— Kurių mes niekada neturėsim, — pridūrė tyliai Martynas, ir Kiprijonas pažvelgė į jį priekaištingai:

— Ugnies namie rasiu, užkurs senelė, o štai tavo knygos, Martynai, neturėsiu.

— Ką — bijai vežtis? Nori vyskupui geras būt? — išplėtė akis Jurgis.

— Martynas atsiėmė iš manęs savo knygą...

— Na ir kam tau ji? — pasimuistė Martynas.— Nieko ji neišmokė tavęs, juo labiau neišmokys tavo vaikų... Štai! — Mažvydas atsistojo, pakėlė nuo žemės puodynę.— Tai visų geriausias indas pasaulyje medui laikyti!.. Parvežk jį tėvui, tegul susipila senukas medų!..

— Tėvui? Tu sakai — tėvui? — išsprogino akis Kiprijonas, aitri nuoskauda užliejo krūtinę. Tėvas, vyskupo į kalėjimą uždarytas, išsižadėjo Kiprijono, prakeikė sūnų — Mažvydas tai žinojo. Kai kas nors apie Tvirbuto tėvą prašnekdavo, Mažvydas akis nudelbdavo, į šalį nueidavo. Kodėl, kodėl dabar šitaip Martynas Kiprijoną įskaudino?.. Ar tik nenorėjo pasakyti, kad visi Tvirbutai — išdavikai, niekingi, negarbingi žmonės?

Pamatęs, kaip nustėro Kipras, Martynas nusišypsojo:

— Tėvas apsidžiaugs, pamatysi — apsidžiaugs...

— Viešpatie, kaip aš pasiilgau medaus, lašelio medaus mediniame šaukšte!..— suvaitojo Jurgis, ir jie visi atsistojo, apglėbė vienas kitą, atsisveikino. Kiprijonas išėjo į kiemą, įlipo į lubnią, ir po rogių pavažom ėmė spiegti speigo sniegas... Namo, dunksėjo krūtinėj širdis, namo!..

Ak!..

Eina štai Tvirbutas, slenka, mina pavargusiom kojom per rūko apgaubtą ąžuolyną, per svetimo krašto ąžuolyną... Kas tie jo namai? Kur tie jo namai? Kur jis po teisybei keliauja — į Rietavą, į tėvų dvarą, kur prabėgo jo vaikystė, kur žilsta motina, kur senelė Auka Alšienė amžinu snūduru vaduojas? į Upytės pavietą, į Širvių dvarą, savo uošviją, kur glaudžiasi jo žmona, jo vaikai? o gal keliauja į Vilnių, į Hornastajaus rūmus, į didžiojo kunigaikščio dvarą? Jis sako: namo, einu namo... Seniai, labai seniai jis nebeturi vienintelių namų — šešiolikmetis Kiprijonas išvažiavo iš Rietavo, iš tėvų dvaro, į Vilnių ir nuo to laiko namais jis ėmė vadinti pastogę, po kuria glausdavosi. Hornastajaus rūmai — namai, Dubrovickių dvaras — namai, prūsų kunigaikščio Albrechto prieglauda pabėgėliams lietuviams Karaliaučiuje — namai, palėpės kambarėlis Vitenberge — namai, Dvarčiūnų dvarelis Širviuose —namai... Pralėkė dešimt, pralėkė dvidešimt metų — namai vis kiti, vis kitur... Vienintelių namų net pojūtis išblėso, užgeso. Turi, kur sugrįžti, ir gerai... Tačiau ko vertas toks gyvenimas, kai išeidamas iš namų nejauti jokio nerimo, o sugrįžęs nė ramybės palaimos nepatiri? Ką Kiprijonas regi dabar, mintyse kartodamas: namo, namo, einu namo? Jūra upelė, pakrančių karklai, pastatų pilkos sienos, motinos veidas tamsiame lange, senelė, prie ugnies pasilenkus, gūbrėta dykra, vingiuoja per ją griauzdų rėvos, senos atitvaros nuo kryžiuočių — na taip, tai Rietavo apylinkių vaizdai. O štai šlama jaukus sodas, baltas rankšluostis kabo obely ant šakos, slėpiningi vakaro šešėliai kryžiuojasi ant sodo žolės — tai jau kitas Lietuvos pakraštys, Širvių dvaras... Na taip! Tuojau ir Vilniaus katedros fasadas atminty iškyla — aukštas, siauras, vos už duris platesnis prieangis su kupolu ir kryželiu virš jo, iš šalių — du langai, fasado kaktoje — ovalinis langelis, virš puslankiu išgaubto frontono — bokštelis, vėlei kryžius... Kokie įstabūs jo atsiminti namai!.. Trobos Žemaitijoj, sodas — Aukštaitijoj, o bažnyčia — Vilniuj, šventoj sostapilėj... Nakties padangėj Vilniaus varpas gaudžia, troboje žvakelė dega, ant stalo — puodynė su medum, mediniai šaukštai, vyrai užstalės apytamsėj lietuviškai gieda — jų balsas širdį veria... Atsimink viską, ką gražaus gyvenime matei, atsimink viską, ką iškentėjai, atsimintus vaizdus sugretink, sumaišyk, supink į vieną vaizdą ir tai, ką sulipdysi, pavadink namais — dideli bus tavo namai, visa Lietuva!..

Visa Lietuva... Kipras pajunta troškulį visa lipnia burna, visa stemple, kūną išpila karštis, silpnumas pakerta kojas, ir jis linksta, klumpa prie vešlaus krūmo, keturpėsčias lenda po šakom. Krūme vėsu. Saulė čia neįspysta, rasa dar nenukritus. Kipras rauna žolę abiem rankom, glaudžia drėgnus kuokštus prie veido, prie lūpų, godžiai čepsi, jusdamas dar nekantresnį troškulį. Uodžia — tarytum vandenį geria — gaivų drėgmės kvapą. Aptemus galva pamažėl nušvinta, smilkiniuose vėl jaukiau sutvinksi kraujas. Garsai, tolumoj pasigirsta keisti garsai, pavargusiam protui jokio nerimo jie nekelia, tačiau Tvirbutas visom valios jėgom prisiverčia įsiklausyti. Dabar jis aiškiai išgirsta dusliai tolumoj kažką dundant — garsas girioje išganingas tiek pat, kiek švyturio šviesa jūros platybėse... Tvirbutui išlaksto snūda. Nuovargio kaip ir nebūta — Kiprijonas tarytum driežas išnyra iš krūmo, tekinas pasileidžia tarp senų ąžuolų. Dabar jis jau girdi ir daugelio žirgų prunkštimą, atgrasius žmonių riksnojimus. Gal Rekė sutiko gerų žmonių ir grįžta su jais į ąžuolyną Tvirbuto ieškoti? Kiprijonas bėga į saulės pusę, į ąžuolyno pakraštį, į tankų eglių jaunuolyną. Čia pilna susiraizgiusių sausų šakelių, kurios braižo veidą, bado akis, stvarsto kūną, suvis neleidžia paeiti. Keturpėsčiam pažeme brautis lengviau, dar lengviau — šliaužti. Netrukus Kipro galva išnyra iš po eglaitės šakų, į jo akis vėl įspysta saulė. Galvą iškėlęs, kaklą ištempęs, rankomis žemės pasirėmęs, Tvirbutas lyg koks girinis sutvėrimas įsistebeilija į didelį įdubusį lauką, į žmonių būrius, grandine slenkančius į kalvą. Žmonės, iš visko matyti — valstiečiai, daugelis jų — vaikai ir moteriškės, eina, skuba paknopstomis, griuvinėdami, vienas už kito laikydamiesi. Šarvuoti raiteliai joja jiems įkandin, varinėja žirgus čia į vieną, čia į kitą pusę, švaistosi ilgais botagais, šaižiai, gargaliuodami rėkauja. Gal šimtą sieksnių nuo raitelių varovų atsilikę, joja vėliavnešiai — ant ilgų kotų plaikstosi juodmargės, mėlynos ir geltonos įvairaus kirpimo vėliavos. Keturi raiteliai, kvadratu jodami, laiko rankose virves, kuriomis parištas slenka pažeme didžiulis pilkas būgnas. Penktasis raitelis joja šalia ir būgną daužo. Būgnamušio ranka, laikanti ilgą kuoką, neskubėdama sukasi ratu lyg malūno sparnas. Dunkst, dunkst, dunkst — sklinda duslus, galingas garsas į visas puses, atsimuša nuo girių aidu: tuns, tuns, tuns... Paskui būgnininkus joja ryškiaspalviais drabužiais apsirengę vadai, prakilnūs plunksnų kuodai plaikstosi virš jų galvų. O dar tolėliau jau mirgėte mirga risnojančių žirgų kojos — joja šimtai, gal visas tūkstantis, kas dabar suskaičiuos, karių...

Tvirbutas, inkšdamas, gailiai atsidūksėdamas, ropom pasitraukia atgal į eglių jaunuolyną, sausų šakelių tankmę. Čia sukniumba, prisiploja prie žemės. Gulėti ir nejudėti, gulėti ir nejudėti, ir melsti dievą, kad nauja nelaimė praslinktų pro šalį...

Bėras, balkšvais karčiais arklys guli žemaūgiuose, skurdžiuose avietojuose, galvą iškėlęs žiūri į Tvirbutą didelėmis nerimastingomis akimis, kartkartėm sušnopščia, sublerbia šnervėmis, pamuisto galvą. Jo rusvas trumpas plaukas, prakaitu buvęs įmirkęs, džiūdamas pašiurpo, kuokšteliais pastiro, dėl to visas gyvulio kūnas atrodo tamsiomis dėmėmis išmuštas. Vieną užpakalinę koją arklys laiko ištempęs, ji sužeista, apdžiūvusi krauju, nutūpta musių. Vargšas gyvulys... Kai jis ima skliaudyti pusiau nuleistomis ausimis, jo snukis apsiblausia, tampa liūdnas, gailus, atrodo, arklys pats supranta savo nelaimę, neišmano, ką dabar bedaryti.

Koš koš koš, šnabžda Tvirbutas, koš koš koš... Jis slenka prie avietojų, prie juose gulinčio arklio lėtai, pėda už pėdos, plačiai, meiliai šypsodamasis. Jeigu Kipro akys būtų daug didesnės, jos niekuo nesiskirtų nuo to arklio akių — abiejų akys tokio pat rudumo, tokio pat tamsumo, tokio pat nerimo ir baimės kupinos. Tvirbutas šnabžda vis tyliau: koš koš koš, vargdienėli, koš koš koš... Štai jau sutreška po Kiprijono kojom sausi avietojų stiebeliai, gyvulys jau čia pat, čia pat... Kur tau!.. Arklys nykiai sušniokščia, driūkteli iš vietos, sušnara, sutraška avietojai, sudunda žemė, ir gyvulys jau dryksi skaudžiais šuoliais tolyn...

Kiprijonas sustoja, nuleidžia nusivylęs rankas, lydi nubėgantį arklį gailiomis akimis, tuščiai, jau visiškai tuščiai murma: koš koš koš... koš koš koš... Tuojau guodžia save: jau gerai, jau aprimo arklelis, nepamesiu iš akių — bus mano!..

Ką ir šnekėti, negali laukti iš gyvulio patiklumo, jaukumo — jo akyse kaimas, medinė pilis, medžiai ugnyje pleškėjo, žmonės, arkliai merdėjo, dejavo, klaikiai žvengė... Kas dėjosi prie pilies, Tvirbutas pats nematė. Matė žirgeliai, kurie lėkė laukais paklaikę... Vienas juodas kaip anglis arklys išniro iš už kalvos išsidraikiusiais karčiais, kaklą ištempęs, jo kojos, rodės, mirgėjo ore, žemės nesiekdamos, uodega, baisios jėgos tempiama, rodės, nutrūks, nuplyš, nukritusi pasiliks laukuose gulėti. Žirgas lėkė stačiai į eglių jaunuolyną, į Tvirbuto pusę, kaip tik tuomet ir dingtelėjo į galvą mintis: daug raitelių mūšyje žus, daug arklių išsilakstys po girią — kad taip susigavus kokį!.. Tvirbutui net pasirodė, kad arklį tuojau pat turės: juodasis eržilas buvo jau taip netoli eglyno, kad niekaip nebegalėjo pasukti į šalį tokiu greičiu lėkdamas — eržilas įsirėš į eglyną, įsivels, ir Kiprijonas be vargo ant jo užsės. Tačiau eržilas, eglyno nepribėgęs, staiga suklupo, persivertė per galvą kartą, kitą, nudribo ant šono, užvertė kojas... Nudvėsė susyk, nė nekvenkštęs, tik kojas traukuliai traukė neilgą valandėlę — širdis plyšo, sustojo, o kojos dar bėgo, dar lėkė...

Tvirbutas suprato: prie pilies užvirė mūšis, dėjosi baisūs dalykai, jeigu žirgas šitaip paklaiko. Kiprijonas neišmanė nė ką galvoti. Juk tie dvarponių kariai prieš save varė minią valstiečių, daugiausia moteriškių ir vaikiščių. Į beginklius saviškius — gal net savo vaikus ir motinas — sukilėliai nešaudys, o paskui kardais kapotis bus jau vėlu, prasidės sumaištis, ir dvarponių kariai lengvai susidoros su sukilėliais. Taip Tvirbutas manė, tūnodamas eglių jaunuolyne. Tačiau įvyko mūšis. Gal sukilėliai pajuto priešus ateinant, gal jų žvalgai buvo budrūs, ir valstiečiai suskubo taip išrikiuoti savo būrius, kad galėjo pulti dvarponius iš šonų ar net iš užnugario? Tuščia spėlioti... Naktį Lodės pusėje tvieskė gaisro pašvaistė. Vadinasi, sukilėliai neapgynė pilies, kaimo ir savo stovyklos... Ar daug jų krito, ar daug išsilakstė, ar liko gyvas Tekšnė? O gal sukilėliai patys padegė pilį, padegė ir pasitraukė prisidengdami nakties tamsa? Tuomet gaisro ugnyje supleškėjo visi tie, su kuriais Tvirbutas uždarytas sėdėjo... Visi tie juoda pliurza apskretusiom kojom — senukai dvarponiai paklaikusiom akim, danų knechtai, iš kažkur atsibastę kazokai, vokiečių įgulų kariai... Taip pat ir anas narsuolis, kuris džiugiai šūkavo: „Aukščiau galvas, vyrai! Tikri kariai nedega! Nedega! Kaip aukso gabalai pelenuos žiba!" Tuščia Tvirbutui spėlioti, kas žuvo, kas išsigelbėjo, kam padėjo dievas, o nuo ko nusigręžė. Jis matė tik gaisro pašvaistę naktį, dūmų stulpus dieną, paklaikusius arklius, lekiančius laukais be raitelių...

Su vienu žirgu, gražiu širmiu, Kiprijonas šįryt susidūrė ąžuolyne. Pamatęs žmogų, arklys sužvengė, metės į šalį, į krūmus tolyn nuo jo lyg nuo kokios pabaisos... Patyręs, kokie įbukštinti, kokie paklaikę šie žirgai pabėgėliai yra, Tvirbutas nė nesvajoja sveiką arklį sugauti. Štai šitas sužeistas, pamušta koja, šitas Tvirbutui kaip tik geras pakibikš pakibikš joti... Kad ir koks pakibikš — vis tiek žingsnelis namų linkui...

Pamuštkojis gyvulys negreitas, nerangus, jeigu Tvirbutas staiga prie jo pultų, kaipmat už žąslų nutvertų. Tačiau ar šitaip grubiai pagautas arklys vėl nepultų blaškytis? Ne ne, į siaubą įvarytas gyvulys, šitaip sugautas, neklausys žmogaus, ant žemės sukris ir gulės — nors užmušk nepakelsi ant kojų. Verčiau Tvirbutas sekios paskui jį, arti nelįsdamas, tegul apsipras bėris su jo buvimu netoliese, tegul įsižiūrės į jį, įsitikins, kad jis žmogelis nepiktas, ne mušeika.

Arklys sustoja, muistydamas galvą, žiūri į Tvirbutą. Na taip, dabar jis stovi pavėsy, antai po šermukšniais, ir žolė tebėra drėgna. Pabūk, pabūk čia, sako arkliui Tvirbutas, drėgnos žolės peštelsi, atsigaivinsi... Kipras pats žengia kelis žingsnius į tamsesnį šešėlį, atsisėda ant drėgnos žolės. Murma: matai, arkleli, aš pavargęs labiau negu tu... Arklys ima skliaudyti ausimis, nuleidžia galvą, atsipučia, tarytum atsidūsta... Na ir gerai, supratai mane, nusišypso Tvirbutas, išsitiesia aukštielninkas, suneria rankas po galva. Arklys vėl iškelia snukį aukštyn, pastato ausis, stebeilija į nugriuvusį savo persekiotoją didelėm tamsiom akim. Tvirbutas užsimerkia. Na taip, arklys aprims, geriau pajus kojos skausmą, gal greičiau supras, kad be žmogaus pagalbos neišsivers... Koš koš koš, tvinksi Kipro galvoje mintis, koš koš koš... Įlindo žodelis į galvą, įstrigo ir žybsi smegeninėj be proto valios. Kiekvieną akimirką — koš koš koš, nieko daugiau galvoje. Ko gero, net tas arklelis junta, kad jo persekiotojas — svetimšalis. Koš koš koš... Argi taip jį šaukdavo šeimininkas? Žemaitijoj arklius šaukia vienaip, Aukštaitijoj — kitaip, o čia — tolimas, visiškai svetimas kraštas... Žmogus žmogaus nesupranta... Koš koš koš — ką tie garsai reiškia estų krašte užaugusiam arkliui? Kiprijono senelė Auka Alšienė sakydavo: žmonės dabar vis tamsesni, vis mažiau ką išmano; žiūri, spokso, dėbso, prieš akis vis kas nors šmėkso, o kas — neišmano; anksčiau žmonės mirtį pajusdavo, pamatydavo, kaip giltinė į kiemą įsuka — tuojau ugnį susikurdavo ir išsigelbėdavo, nubaidydavo giltinę; o dabar... nebe tie laikai, nebe tie žmonės — mirtis jau čia pat, o jie žvalgosi nieko nejusdami, vypso kaip kokie vėplos; giltinę šiais laikais iš toli pamato tik gaidys, šuo ir arklelis, šie gyvi sutvėrimai dar neprarado nuovokos; gaidys ima giedoti, sparnais plakti; šuo pabruka uodegą, inkščia, cypia, vietos neranda, kaukt pradeda; arklys kojom trypia, prunkščia, galvą aukštyn kelia, kad giltinė kaklo dalgiu nepasiektų; žmogus, jeigu nenori aklas ir kurčias gyventi, neišmanėlis būti, turi gaidį, šunį arba arklelį laikyti; jie dažnai jam parodo tai, ko žmogus niekada nepamatytų...

Hornastajus, Kiprijono globėjas, laikė gaidį, nedidelį juodraudonį olandų veislės gaidelį, puikų peštuką ir giedorių. Rytą jam užgiedojus, Hornastajus keldavosi. Niekada nepramingantį ankstybą žadintoją net į ilgas keliones veždavosi, turėjo tam tikrą sidabrinį narvelį. Gaidį Hornastajus veikiausiai ir dabar tebelaiko — seni žmonės prieraišūs, įpročius lėtai keičia. Tačiau ar žino Hornastajus visą teisybę apie Kiprijoną, savo globotinį? Ar žino, kas iš tikrųjų jam atsitiko penkiasdešimt šeštųjų biržely? Ar bent nutuokia, kaip Radvila galų gale su juo pasielgė? Ar bepadės Kiprijonui ant kojų atsistoti, gyvenimą iš naujo pradėti, kai namo sugrįš? Dieve tėve, visų tėvų tėve, neužsirūstink ant manęs, aš netikiu gaidiška apvaizda, netikiu jokiais burtais, Hornastajaus gaidelis man tik šiaip gražus — aš jo negarbinu, jis man primena seniai pralėkusias laimingas dienas, daugiau nieko.

Keturiasdešimt devintų pavasarį Hornastajus pasiėmė Kiprijoną kelionėn į Dubičių pilį, į Motiejaus Vainos jauniausiojo sūnaus krikštynas. Buvo praėję jau trys mėnesiai nuo tos dienos, kai Kiprijonas sugrįžo į Vilnių iš Karaliaučiaus, tačiau žemės iždininkas nė vieno pažado savo globotiniui dar nebuvo tesėjęs. Visos Hornastajaus pastangos įsukti Tvirbutą į veiklų gyvenimą ėjo perniek. Daug nuoskaudos ir kartėlio žemės iždininkui suteikė bandymas nupirkti Kiprijonui jo prosenelio, Kazimiero laikų išminčiaus, namą Vilniaus pašonėje, gražioje lazdynų giraitėje. Bajoras Diemantas, namo savininkas, sužinojęs, kad Hornastajaus nupirktame jo name gyvens eretikas Tvirbutas, tuojau suskato ieškoti kitų pirkėjų. Diemanto pavyzdžiu nutraukė su Hornastajum derybas ir kiti savininkai, norėję namus parduoti. Apie Hornastajaus ir jo globotinio ketinimus įrengti nupirktame name spaustuvę namų savininkai nežinojo. Juos gąsdino vien Tvirbuto, žmogaus, kurio išsižadėjo net tėvas, vardas. Netikėtai Hornastajus prašneko Kiprui apie tėvo dvarą Rietave: kuo negera vietelė jųdviejų spaustuvei? nuošali, rami, toli nuo vyskupų ir didikų akių... Kiprijonas globėjui atsakė: tėvas dėl manęs daug prisikentėjo, aš nebenoriu, nebegaliu į dar didesnes kančias jo stumti. Tuomet žemės iždininkas parašė laišką Jurgiui Tvirbutui slapta nuo Kiprijono. Laiške apdairiai išaukštino Tvirbutų giminę: Kiprijono prosenelį, senelį Andrių, suprantama, ir tėvą Jurgį — didžiai mokytus vyrus, išmintingus kitų žmonių mokytojus. Tvirbutus Hornastajus pavadino pirmąja dinastine mokytų lietuvių gimine, paragino Kiprijono tėvą pasirūpinti, kad ši garbinga dinastija ir šiandien sužibėtų gerais, kilniais darbais. Mielas mano drauge, neužmiršk, kad Kiprijonas — tavo vienturtis sūnus, rašė laiške Hornastajus, ir nuo to, kaip susiklostys jo likimas, priklausys visos Tvirbutų dinastijos likimas; su pasitenkinimu sakau, kad tavo sūnus yra išmintingas, nuovokus, geros širdies vyras; jis supranta, kodėl buvai priverstas jo išsižadėti; jis užmirštų skaudžią judviejų praeitį, jeigu tu padėtum jam dabar; spaustuvė, kurią tu priglaustum savo dvare ar įkurdintum kur nors Rietavo apylinkėse, spausdintų knygeles lietuvių vaikams, mokytų juos lotynų kalbos, skatintų garbingųjų protėvių romėnų neužmiršti; jauni lietuviai pajustų savo vertę, būtų valingesni, vieningesni, stipresni ir savo žemę tvarkydami, ir Lietuvos valstybę nuo priešų gindami; kiekvienos tautos žmogui didžios stiprybės teiktų įsitikinimas, kad jo protėviai buvo ne visų gaudomos vargo pelės, o narsūs vyrai romėnai! mielas mano drauge, patikėk manimi: tavo sūnaus darbai, kuriuos jis yra pasiryžęs žūt būt nuveikti, taip padidintų Tvirbutų dinastijos nuopelnus Lietuvai, kad lietuviai jų niekada nebeužmirštų. Kiprijono tėvas ilgai galvos nesuko, tuojau pat išsiuntė į Vilnių savo tarnus su laišku sūnaus globėjui. Jurgio Tvirbuto atsakymas į gudrias, suktas Hornastajaus panegirikas buvo stebėtinai santūrus. Jis rašė sutinkąs priglausti spaustuvę savo dvare su sąlyga, kad ji vadintųsi švento Kazimiero vardu ir kasmet atspausdintų bent po vieną knygelę apie šio palaimintojo gyvenimą žemaičių kalba. Hornastajui ši sąlyga buvo nepriimtina. Dviveidis jis nenorėjo būti. Iš Jurgio Tvirbuto atsakymo aiškiai buvo matyti, kad jam rūpi jo paties, o ne Hornastajaus tikslai. Ar toli su tokiu bendražygiu nueisi? Tad dabar Kiprijono globėjas vis dažniau ėmė šnekėti apie Mikalojų Radvilą Juodąjį, vieną įtakingiausių Lietuvos didikų — rūmų maršalką, valstybės kanclerį. Tuo metu visose pakampėse jau sklido gandai, esą Radvila net viešai žada pasiskelbti kalvinistu, pereiti į eretikų pusę, mat tai jam palengvinsią derybas su eretiškų šalių politikais. Pasklido taip pat šnekos, kad Radvila statysiąs evangelikų reformatų bažnyčią, steigsiąs protestantų raštų spaustuvę. Kuo, kokiais mokytais vyrais Radvila šiame savo darbe remsis? Kodėl Tvirbutas negalėtų tapti vienu iš jo pagalbininkų? Kaip tat sumaišo žmogui protą nepaprasti sumanymai!.. Tvirbutas Radvilai buvo visiškai nepažįstama, smulki žuvelė. Kokiais darbais, kokiais išsišokimais Kiprijonas galėjo atkreipti į save Radvilos dėmesį, užsitarnauti įtakingiausio valstybės vyro prielankumą ir pasitikėjimą? Kiprijonui tai atrodė neįgyvendinama, nepasiekiama. Jis žiūrėdavo į Hornastajų nusiminęs ir galvodavo: nė pats globėjas netiki savo svaičiojimais, netiki, tik neturėdamas vilties ką nors nuveikti pasinešė į tokį svaiginamą aukštį — jei jau kristi žemėn, tai bent iš labai aukštai... Ne ne, Tvirbutas nebelaikė žemės iždininko visagaliu — tie metai, kai jis tuo tikėjo, buvo praėję, išsisklaidę kaip ryto migla. Įdienojusi saulė apšvietė Tvirbutui žmones tokius, kokie jie iš tikrųjų buvo: kaipgi galėjo Hornastajus laimėti Radvilos malonę savo globotiniui, jeigu nė seno, apgriuvusio namo neįstengė jam iš pliko bajorėlio nupirkti — pastarojo užsispyrimas už žemės iždininko valią ir galią buvo stipresnis...

Ne visagalis buvo Hornastajus, tačiau atkaklumo jam nestigo. Netrūko ir išmanymo, kokie keliai dažną jauną žmogų atveda į didžiojo kunigaikščio dvarą. Jonas Hornastajus ėmė vedžiotis

Tvirbutą į visus pokylius, į visas puotas, į kurias pats būdavo kviečiamas. Šeimininkams ir svečiams pristatydavo jį kaip savo pirmąjį patarėją. Kiprijono akyse ėmė mirgėti puošnios menės, turtingai apkrauti stalai, sidabrinės vyno statinės, didikų, stambių bajorų, aukštų dignitorių — vėliavininkų, žirgininkų, virtuvininkų, kardininkų, taurininkų — veidai. Į puotas tolimose pilyse žemės iždininkas dažniausiai nevažiuodavo — ilgose kelionėse jis visada būgštaudavo dėl savo saugumo, be to, į tolimas pilis mažiau garsių vyrų suvažiuodavo. Ne, linksmintis toli nuo namų žemės iždininkas nemėgo. Į tolimas keliones išsiruošdavo tik svarbių, neatidėliotinų valstybės iždo reikalų spiriamas, gausaus karių būrio lydimas.

Tačiau į Dubičių pilį, į Vainų mažylio krikštynas, Hornastajus išvažiavo nedvejodamas, džiūgaudamas, dideles viltis puoselėdamas. Stambus bajoras Motiejus Vaina, išradingas, landus vyras, didelis garbėtroška, darė viską, kad tik kuo daugiau didžiojo kunigaikščio malonių nusipelnytų. Ko gero, jo puikybė buvo beribė. Vaina troško savo turtais ir garbe prilygti Goštautams, Valavičiams, gal net Radviloms. Svajojo apie būsimą garsių valstybės vyrų Vainų dinastiją, niekam tai nebuvo paslaptis: Vainai sekėsi, visi matė, kaip didėja jo valdos — keturiasdešimt devintais metais jis jau turėjo keliolika dvarų dvarelių įvairiuose Lietuvos pavietuose. Daugelis bajorų jam pavydėjo, tačiau pakenkti Vainai buvo vėlu — jo ištaiginga karieta pašėlusiu greičiu jau lėkė sėkmės vieškeliu. Pavojingiausias Vainai žmogus buvo, be abejo, žemės iždininkas Jonas Hornastajus. Keli Vainos dvarai priklausė valstybei, Vaina juose buvo tik seniūnas arba laikytojas, ir nemažą dalį šių dvarų pajamų jis turėdavo atiduoti į valstybės iždą. Hornastajus netikėčiausiu metu galėjo patikrinti, kiek pajamų Vaina iš tikrųjų gavo, kiek iždui atidavė, kiek sau pasiėmė. Vieną kitą Vainos nuodėmę Hornastajus, nė pajamų netikrinęs, žinojo. Netoli Upytės Vaina turėjo nuosavą Dubičių pilį, laikė joje samdytų karių įgulą, mokėjo kariams algą ne iš savo kišenės — iš tos Upytės seniūnijos pajamų dalies, kurią turėdavo atiduoti į valstybės iždą. Ką ir šnekėti, ne tik Vainai, kone visiems bajorams žemės iždininkas buvo pavojingas žmogus — sukčiavimu galėjo apkaltinti, valdovui apskųsti, jo rūstybę užtraukti.

Kiprijoną į Dubičius, į Vainų mažylio krikštynas, Hornastajus nusivežė turėdamas dvi užmačias: į krikštynas žadėjo atvykti kancleris Radvila, geresnės progos pristatyti jam Tvirbutą tuščia buvo tikėtis; be to, žemės iždininkas pasiryžo priremti prie sienos Vainą: aš tavo pajamų neskaičiuoju, netikrinu, nematau, kur tu jas dedi, tad būk ir tu man geras — priglausk Upytės dvare mano globotinio Tvirbuto spaustuvę.

Hornastajus su Tvirbutu atvažiavo į Dubičius krikštynų išvakarėse, ilgai su šeimininkais vakarojo. Po ilgų šnekų paaiškėjo, kad Vainai įrengti spaustuvę Upytėje nėra jau tokia didelė rizika. Vaina negyveno Upytėje, seniūnu dvare jis buvo paskyręs patikimą žmogų, tad jei ir iškiltų viešumon, kad Upytėje atsidarė eretikų spaustuvė, Vaina galėtų išsiginti nieko apie tai nežinojęs. Vienaip ar kitaip žiūrėtum, dėl nusikaltimų valstybės iždui kaltas būtų pats Vaina, dėl eretikų spaustuvės jo dvare — kiti žmonės. Vaina neapsimetinėjo esąs skaistuolis, tuojau pat prašneko dalykiškai, tvirtai pažadėjo surasti Upytėje namą, tinkamą spaustuvei. Hornastajus ir Tvirbutas taip apsidžiaugė kelionės sėkme, kad nė naktį, likę vieni be šeimininkų, negalėjo išsiskirti, džiūgavo, gėrė vyną iki paryčių. Mažame kambarėlyje už sienos, kuriame buvo įkurdintas amžinas žemės iždininko palydovas gaidys, pasigirdo skardžiabalsė giesmė. Hornastajaus akys sužėrėjo, ėmė žvairuoti, jis priėjo prie lango, atidarė jį, atlapojo, į vidų plūstelėjo gaivus gegužės rytmečio oras, aušros melsva šviesa.

— Ateik, ateik čia! — susijaudinęs sušuko Hornastajus.— Pažiūrėk!.. Tai juk rytas... Mudviejų rytas... Mudu dar niekada nebuvom sutikę aušros...

Hornastajaus akys pritvinko ašarų, jo pečiai ėmė smukti žemyn, gurti, pasimatė kuprelė. Tą akimirką Kiprijonui jis vėl pasirodė panašus į luošį, pasenusį luošį...

— Mielasis mano drauge — leisk man tave taip pavadinti — mielasis drauge,— suvirpėjo Hornastajaus balsas.— Aš tiek metų ištikimai tau padėjau, padariau viską, kad tau išauštų šis nuostabus rytas... Toliau tave stumti aš nebeturiu sveikatos. ...Dabar pats negailėk jėgų! Esi jaunas, stiprus, mokytas! Kirsk iš peties! Stverk jautį už ragų, nepaleisk, kad ir kas atsitiktų! Dirbk dieną ir naktį! Garbink Lietuvos praeitį, kelk iš užmaršties protėvių kalbą, ir lietuviai niekada tavęs neužmirš!..

Hornastajus šnekėjo lenkiškai, ir Kiprijonui pirmą kartą tai smigtelėjo į širdį.

— O jūs? — sutriko Kipras.— Jūs man nebepadėsit? Juk tos šlovės, kurios linkit man, nusipelnėt jūs...

— Padėsiu tau, kaipgi ne. Tačiau jėgų nebešvaistysiu... Maža jų man beliko, mielasis drauge... Pasenau...— Hornastajus nusigręžė nuo lango, nuslinko į kambario gilumą, atsisėdo, atsišliejo be jėgų į kėdės atkaltę: — Štai, pažiūrėk į mane: praleidau tik vieną bemiegę naktelę, o kas iš manęs beliko? Išgręžtas skuduras... Ir kaipgi aš šiandien toks kitiems svečiams pasirodysiu?..

Tuo tarpu į Vainos dvaro kiemą įvažiavo juoda karieta, dviejų širmų arklių traukiama. Ratų dardesys, arklių kanopų caksėjimas, toks aidus aušros valandą... Prasidėjo nauja diena, jos nežinia ėmė vertis prieš akis realiais vaizdais, virsti patyrimais štai dabar ir čia... Kiprijonas persisvėrė per palangę, įkvėpė pilną krūtinę gaivaus oro, ir tąpat akimirką pamatė, kaip iš karietos iššoko aukšta, grakšti mergina rausvu apsiaustu, žydra skrybėlaite, apjuosta raudonu kaspinu, akinančiai baltas tvykstelėjo jos veidas aušros šviesoj... Kiprijonas įsistebeilijo į merginą nustėręs. Iš karietos išlipo dar keli žmonės, iš rūmų jų pasitikti atbėgo du tarnai, vienas jų ėmė linkčioti, kažką šnekėti svečiams, kitas stvėrė arkliams už apynasrių... Įsimaišiusi tarp kitų žmonių mergina atrodė Kiprijonui dar gražesnė, dar įstabesnė... Jis spoksojo į ją akis išplėtęs, sustingęs, tarytum užkerėtas. Kvaitulingoji jaunystė!.. Senos svajonės staiga nublanksta, netenka žavesio, naujos viltys sielą nutvieskia, anksčiau nė nesapnuoto tikslo siekti pašaukia — tik jauniems žmonėms šitaip nutinka!..

Sėdėdamas Arensburgo pilies požemy, Kiprijonas nuodėguliu popieriaus skiautėj rašė: brangioji žmona, vienintele mano moterie, aš žinau, kaip tu vargsti, be manęs augindama mūsų vaikus, regiu tave pavargusią, nuliūdusią, naktimis verkiančią... mane graužia sąžinė, aš kankinuosi, kad esu tėvas, kuris niekuo nepadeda savo šeimai... tačiau niekada, nė sunkiausią nevilties akimirką, neįsivaizduoju tavęs prakeikiančios savo likimą... neabejoju, mudu abu suprantame: likimas mudviem galėjo būti visoks — ir palankesnis, ir dar žiauresnis, tačiau jis negalėjo neduoti mudviem vaikų — ne jo tai buvo valia... nuo pat pirmos mudviejų pažinties dienos mudu užvaldė visagalė jėga, dievo tėvo sutvėrėjo valia, ji seniai, gal jau prieš tūkstančius metų, kai dar nė mūsų jūra neturėjo Baltijos vardo, nė mūsų gimtinės Lietuva niekas dar nevadino, mudviejų vaikus sutverti buvo numačius... savo protu kitaip apsispręsti, vienas kitą atstumti buvo ne mūsų jėgelėms...

Sutraška primintos šakelės, pasigirsta tylus, nerimastingas prunkštimas. Tvirbutas praplėšia akis: arklys stūkso už kelių žingsnių, virš jo iškeltos galvos tamsuoja medžių šakų nėrinys, žioruoja pro jį dangaus mėlynė... Kas jį, vargšą sužeistą gyvulį, paakino prie žmogaus prieiti? Baisus kojos skausmas ar nerimas, kad žmogus, ant žolės nugriuvęs ir nurimęs, gal jau nebegyvas? Tvirbutas tįso žolėje aukštielninkas, spokso į gyvulį, bijodamas ir krustelt. Ak, sėstų dabar į balną, pasileistų risčia ar bent paklibikš, paklibikš — vis tiek arklys Kiprui būtų sparnai, vis tiek!.. Tačiau tik pajudink ranką, ir arklys vėl nudundės tolyn, nutraškės į krūmus... Žiūrėk į jį, šypsokis jam, o galvok apie kitką, tikina save Kipras, galvok apie ką nori, užmiršk, užmiršk, kad jį gaudai... Koš koš koš, atsibunda galvoje prakeikta mintis, koš koš koš... Užmiršk ją, mesk iš galvos, kartok: vyskupas Jonas, vyskupas Jonas...

Arklys vėl suprunkščia, pakinkuoja galva, nunėręs ją prie žolės, ima garsiai uosti...

Į Arensburgo pilies požemį dažnai ateidavo Ezelio vyskupas Jonas, dėbsodavo paniuręs į Tvirbutą, imdavo nuogąstauti: aš išklausau tavo meldimo ir duodu tau popieriaus; įtariu, kad tu čia turi dar ir kitą geradarį, kuris tavo laiškus perduoda svetimšalių pasiuntiniams ar pirkliams, kurie į salą užklysta; aš bijau, kad tie tavo laiškai ir tau, ir man nelaimės neprišauktų. Daug laiškų Kiprijonas sudegino žvakės liepsnele vyskupo akivaizdoje, tačiau pastarojo nerimas nuo to neatslūgo. Galbūt, galbūt tu sudegini dešimt, dvidešimt laiškų, sakydavo jis, tačiau neabejoju, kad dvidešimt pirmąjį tau pasiseka išsiųsti. Ir vyskupas pareikalaudavo, kad Tvirbutas perskaitytų, ką parašęs. Kiprijonas rašydavo laiškus lietuviškai. Jo žmona, jo vaikai, jo artimieji, išskyrus tėvą, nesuprato jokios svetimos kalbos. Lotynų arba vokiečių kalba rašyti Kiprijonui būtų buvę lengviau, tomis kalbomis aiškiau ir gražiau būtų savo mintis išsakęs. Rašant lietuviškai jam trūkdavo žodžių, dar labiau — paprasčiausių rašymo taisyklių, jas dažnai pats turėdavo prasimanyti. Tačiau lietuvių kalba Arensburgo požemy jam buvo stebuklinga: atrodė, nė nereikia tų laiškų išsiųsti — parašai žodį, ir žmona arba motina tolybėse jį išgirsta, bent jau pajunta, kad Kipras joms kažką sako. Šio stebuklo tikrumu Kiprijonas šventai tikėjo. Skaitydamas savo laiškus vyskupui Jonui, jis išversdavo lietuviškus žodžius į lotynų kalbą, ir jie suskambėdavo gražiau, išdidžiau, iškilmingiau. Nuo grakštaus, didingo žodžių skambėjimo į ledą stingdavo Kiprijono širdis — jis pasijusdavo vienišas, niekam nereikalingas, tuštybių tuštybe tapdavo jo mintys... Jas išgirsdavo ir suprasdavo visus užjaučiantis dievas, tačiau kurti joms likdavo Tvirbuto artimieji. Vyskupas Jonas lotynų kalbą mokėjo puikiai, tačiau nė jis Kiprijono nesuprasdavo. Išklausęs, ką Tvirbutas perskaitė, vyskupas tylėdavo, žiūrėdavo į belaisvį su nerimu ir baime, išeidavo iš rūsio krenkšdamas, gūžčiodamas pečiais, nesupratingai kraipydamas galvą: keistuolis belaisvis — rašo ir degina, rašo ir degina... kam visa tai? Tik vieną kartelį vyskupas prisivertė Tvirbutą paguosti: jeigu būtų mano valia, aš tave išleisčiau į laisvę, tarė, apie dievą tėvą sutvėrėją tu rašai gryną teisybę, vadinasi, tiesą nuo melo atskiri. Nuoskauda ašarom plūstelėjo Tvirbutui į akis. Kiprijonas sušuko: aš ne dievui laiškus rašau, ne dievui!.. Vyskupas nejaukiai nusišypsojo. Dovanok, atsiduso, dovanok man, neišmanėliui...

Brangioji mano žmona, kaip jaunas tėvas netenka žado, pamatęs pirmąjį savo kūdikį, taip aš netekau žado, pamatęs tave...

Kiprijonas susivokia bestovįs ant kojų, beglobstąs abiem rankom didelę arklio galvą: jaukiai markstosi gyvulio akys, nuo žolės pažaliavusios pilkos prusnos virpa, kruta, dvelkia šiltu kvapu... Džiaugsmas užlieja Tvirbutui širdį. Jis apkabina arklio kaklą, priglaudžia skruostą prie jo išdrikusių balkšvų karčių, šnabžda:

— Nebijok manęs, aš nesėsiu į balną, nesėsiu... abu pėsti trauksim... vandens ieškosim... atsigersim... žaizdas nusiplausim... vargdieni tu mano!..

Dan...— atsklinda iš tolumos pratisas, liūdnas varpo dūžis. Nutyla, ištirpsta ore jo aidas. Kiprijonas atšlyja nuo arklio, įsiklauso sutrikęs: kas atsitiko? kodėl pasigirdo tik vienas varpo dūžis? gal kas sužeistas iš mūšio lauko nušliaužė į varpinę, patraukė vienąsyk virvę, ir jėgos išseko, ir žmogus numirė? Ak, ne ne... Dan...— vėl pasigirsta varpo balsas. Vėl ilgokai tylu. Dan... Dan...

— Girdi? — sumurma Tvirbutas arkliui, nusitraukia nuo galvos kepurę.— Girdi? Varpas veikiausiai ir tavo šeimininkui skambina — amžinoji šviesa tegul jam šviečia...

Varpo dūžiai tolimi, negarsūs, nerimo arkliui jie nekelia, tačiau bėrį glumina Tvirbuto gailus balsas, ir gyvulys ima skliaudyt ausim, nejaukiu balsu krizenti, žvalgytis aplinkui apsiblaususiom akim...

V

Žemė čia kalvota, netoliese su dangum susieina, gali gerai įžiūrėti, kaip dangų remia degėsių krūvos — tai ir viskas, kas liko iš Lodės, iš jos medinės pilies, kaimo trobų... Apdegę, apanglėję medžiai styro dangaus mėlynėje... Keleliu tarp jų lekia dulkių stulpai, šalikelėm juos vejasi pelenų pilki debesys — vieni ore išsisklaido, išnyksta, kiti ant žemės nugula, nauji įkandin atlekia... Dangaus mėlynėje, tuščiame lauke vėjui siausti niekas netrukdo — jo dabar čia valia... Dan... dan...— retais dūžiais tolumoj, pietvakarių giriose, tebeskamba liūdnas varpas: — Dan... dan... Varpas, pavakarėj suskambęs, gedėjo kritusių žmonelių kiaurą naktį, šalnotą rytmetį skambėjo labai aiškiai, aidžiai, verte vėrė širdį, dabar, saulei aukščiau palypėjus, šalnai nutirpus, jo balsas vėl prislopo, tarytum uždusо...

Aną naktį iš pilies ištrūkęs, Tvirbutas atsidūrė ąžuolyne į šiaurę nuo Lodės, ir dabar, norėdamas į pietus keliauti, turi Lodės degėsius aplenkti. Traukti tiesiai pro juos Kiprijonas nenori: maža kas ir ko degėsių krūvose gali ieškoti, maža kas gali prikibti, prikulti, arklį atimti arba dar blogiau — vėl į nelaisvę nusivaryti, nugalabyti... Jau geriau tą šiurpią vietovę vakarų puse apeiti.

Tvirbutas traukia pėsčias, bėras, balkšvais karčiais arklys, užpakaline koja raišuodamas, slenka jam įkandin. Vakar vakare prie šaltinio Kiprijonas arklio koją nuplovė, apžiūrėjo, savo baltinių rankove aprišo žaizdą. Ši buvo gili, iki pat kaulo, pastarasis, jei ir nebuvo įskilęs, sutrenktas buvo stipriai. Pabandęs joti, Kipras tuojau suprato, kad mažai iš to arklio turės naudos — pernelyg tolima jo dar laukė kelionė. O dėl pusmylės, visų daugiausia — mylios ar verta buvo gyvulį kankinti? kiekvienas žingsnis gyvuliui skaudėjo... Vieną valandėlę Tvirbutas jau ketino pavaryti arklį šalin — tegul eina kur akys mato, tegul ganosi ramus krūmuose. Tačiau tuojau širdyje ėmė dilgsėti: o kur arklelis nueis, ką susitiks, koks žmogus — pikčiurna ar geraširdis — jį susigaus? kaip su juo pasielgs — slaugys, gydys ar mėsai papjaus? Atminty ėmė šnabždėti Aukos Alšienės balsas: laikykis arčiau arklelio, jis giltinę ateinančią iš tolo pamato... Apsispręsk pats, ką tau toliau daryti, tarė Tvirbutas arkliui, paleido vadeles, nužingsniavo savo keliais. Veikiai išgirdo sunkius gyvulio žingsnius, klapsinčius jam įkandin. Taip ir dabar jiedu keliauja, lenkdami Lodės degėsius: Tvirbutas prieky, arklelis iš paskos — kariūno gyvulys žmogaus švelnumo gal niekada nebuvo patyręs, netruko prisirišti...

Užlipęs ant kalvos, Tvirbutas sustoja, apsižvalgo, ar nematyti įlomėse žmonių. Po įvykių, į kuriuos pastarąją savaitę buvo įsivėlęs, Kiprijonas nusprendė vengti šiose apylinkėse bet kokio žmogaus, kad ir kas jis būtų — elgeta, valstietis, karys ar dvarponis. Ką gali žinoti, kuo po skerdynių Lodėje sutiktasis tave palaikys, kaip su tavim pasielgti jam į galvą šaus? Toli, dar toli Tvirbutui reikia keliauti, kol sutikti žmonės pradės jį džiuginti. Kiekvieną pavasarį, kai jis su tėvu važiuodavo iš Vilniaus, iš Hornastajaus rūmų, į Rietavą, tokio tylaus džiaugsmo Kiprijonas daug patirdavo. Kuo arčiau būdavo gimtinė, tuo mielesni jam atrodydavo pakelėj sutikti žmonės. Dar ne kaimynai, net ne rietaviškiai sutiktieji būdavo, Kipras dar nežinodavo nei jų pavardžių, nei vardų, tačiau jų veidai jau panėšėdavo jam į artimųjų, nuo vaikystės pažįstamų žmonių veidus: prakaulūs, kaktos aukštos, nosys stambios, ilgos, akys įdėmios, lūpose — vos juntama šypsenėlė... Kiprijonas, rodės, neklysdamas galėjo pa-

sakyti, iš kokių namų jie rytą išėjo, kokius darbus dieną dirbo, apie ką jie vakare atsigulę galvos. Širdis džiugiai suspurdėdavo: nebetoli namai!.. Ar dar kada nors patirs šį visų džiaugsmų džiaugsmą?

Pagirės tolumoje jau geltonos, rausvos, oranžinės — šalnų pakąstos. Tik eglynai dunkso nepakeitę spalvos, padūmavę, čia juodi, čia mėlyni. O štai ir keli ąžuolai kalvos atšlaitėje tebėra tamsiai žali — senoliai galiūnai dar nė nemano lapų barstyti. Tvirbuto žvilgsnis pro ąžuolus praslysta, vėl sugrįžta, įsistebeilija į medžių pašakes. Na taip, akys neapgauna: pašakėse kadaruoja, supasi vėjy žmonės, žmonių kūnai... vienas, du, trys... daugiau kaip trys... Galvoje šmėsteli mintis: dėkui dievui, tuos ąžuolus aš jau praėjau, pereisiu kalvą, ir jie dings iš akių... Tuojau Tvirbutas pasijunta besėdįs ant arklio, kuris leidžiasi į pakalnę, vis stipriau remiasi sužeistą koja, bando risčia bėgti. Tpru, tpru... Arklys sustoja, Tvirbutas nulipa žemėn, plačiais žingsniais, akylai aplinkui dairydamasis, leidžiasi nuo kalvos. Galvoje atsikartoja neužmirštami žodžiai: aš tikiu, kad tu turi vaikų, aš tikiu, kad tu eini namo, aš nenoriu, kad tavo gyvybė gulėtų ant mano sąžinės — keliauk kad tave kur velniai, keliauk kur akys mato!.. Ne ne, Tvirbutas negali praeiti pro tuos ąžuolus, negali. Ir ko jis bijo? Aplinkui nematyti nė gyvos dvasios. Ant kalvų degėsių krūvos, kelutyje — dulkių stulpai, atšlaitėmis ritasi pelenų debesys, varpas tolumoj vis nenutyla — dan... dan... Valstietis Tekšnė neišeina Tvirbutui iš galvos. Jo paveikslas akyse stovi: skrybėlė, mažos akutės, lūpose — pašaipi vypsena... Bukagalvis Tekšnė!.. Jeigu ne jis, Tvirbutas niekada nebūtų atsidūręs sukilėlių užimtoje pilyje, baisiame pavojuje. Geradaris Tekšnė, tyros sąžinės žmogus!.. Jeigu ne jis, ar nenešiotų dabar vėjas Tvirbuto pelenų po šias tuščias rudenėjančias kalvas?

Ne, iš tolo anų žmonių, kur po ąžuolo šakom kadaruoja, neatpažinsi — jie tokie panašūs: kadaruoja vienplaukiai, atkragintom, į šonus nusvirusiom galvom, neįtikėtinai ištįsusiom kojom ir rankom... Praradę gyvastį, tapę niekuo, visi supanašėja — amžinoji šviesa tegul jiems šviečia... Tolumoj tebeskamba reti varpo dūžiai: dan... dan... dan... Tvirbutas nusitraukia nuo galvos kepurę, eina prie ąžuolų vis lėčiau. Na taip, ąžuole tarp šakų, tarp tamsžalių lapų šmėžuoja gyvo sutvėrimo tamsus šešėlis — moteris, moteriškė. Kai prieini arčiau, matai — pilka sermėga, juodas sijonas, basos raudonos kojų pėdos... O štai suboluoja ir veidas... Tai ji! Dieve tėve, visų tėvų tėve, nebėra Tekšnės, kabo štai jo kūnas po ąžuolo šaka... Į Tekšnės kūną Tvirbutas nedrįsta žiūrėti — nugara pagaugais eina. Jis dėbso į kitų pakaruoklių veidus, vieną jų atpažįsta: apšepęs juoda barzda, sustingusios mėlynos, skaudžiai mėlynos akys spokso į žemę, kurios nebesiekia kojos,— vadas, viršiausias valstiečių vadas, tas pats, kuris pasiuntė Tvirbutą su Reke į pilį, myriop pasmerkė... Moteris, Tekšnės rateliuose mylėta moteris, įnirtingai pluša medyje; kojom dviejų šakų įsispyrusi, abiem rankom — ir pirštais, ir nagais — drasko ant šakos užveržtą virvės mazgą. Įniršusi, kad neatriša, neatknebena, griebia jį dantimis... Tuščiai... Vėl įninka darbuotis rankom... Tvirbutas taip pat ima kartis į ąžuolą, čia viena, čia kita ranka bando pasiekti žemutines šakas. Moteris tik dabar jį pamato, krūpteli, susigūžia lyg žvėrelis, prie kurio grobio lenda stipresnis žvėris, įsistebeilija į Kiprijoną įniršusiom akim, dusliu, atgrasiu balsu kažką surinka Tvirbutui nesuprantama kalba.

— Nebijok manęs, aš tau padėsiu,— atsiliepia Tvirbutas vokiškai. Dabar ir moteris surinka vokiškai:

— Nelįsk! Nesiartink!

Kiprijonas sustingsta, laukia, kol moteris įsitikins, kad jis nori tik padėti jai. Tačiau moteriškė be atodairos švogždžia:

— Nesiartink! Nelįsk! Nesiartink!

Tvirbutas išsliuogia iš ąžuolo, vėl atsistoja ant žemės, ant iššokusių medžio šaknų. Kaip jai paaiškinti savo gerus norus? Ar ji, vargšė, bent atsimena Tvirbutą, savo buvusį pakeleivį girioje? Kiprijonas nebedrįsta pažvelgti moteriškei į akis, pajunta jai kaltę. Pašalusios moters pėdos raudonuoja tarp tamsžalių ąžuolo lapų. Rytą buvo šalna, žėrėjo sidabru žolė, aidžiai skambėjo varpas: dannn... dan... dan... dabar skamba dusliau, tyliau: tannn... tannn... Tvirbutas žengia prie kadaruojančių Tekšnės kojų, nori kilstelt lavoną aukštyn, kad mazgas viršuje, kurį moteris nori atrišti, palaisvėtų. Tačiau moteriškė medy surinka:

— Pasitrauk! Prapulk iš akių, tau sakyta!

Tvirbutas nuleidžia rankas, apsisuka, nudūręs galvą žingsniuoja tolyn nuo ąžuolo. Gal ir teisi moteriškė — skausmu su ja nepasidalinsi... O ir kuo jai Tvirbutas, piligrimas nelemtas, gali padėti? Tuščia vieta jis šioj žemėj — širdis baimės pilna, kišenėj — nė šilingo... Kokia šiurpi, kokia didinga mylinčiųjų nuojauta!.. Tvirbutas su Reke valstiečių meile rateliuose šlykštėjosi, o juk nieko juodu nesuprato — vargšai žmoneliai atsisveikino, gerai žinodami, kad nebesusitiks... Meilė nujaučia mirtį labiau nei šuo, nei arklys — tolybėse giltinę pamato... Tekšnė nujautė, kad Lodėje jo mirtis laukia, o vis tiek į ją važiavo, nepaliko draugų nelaimėje, neišdavė jų — sąžinės klausė. Sąžinė jį pražudė, ta pati sąžinė, kuri Tvirbutą išgelbėjo... Kiprijonui dilgteli širdį — jis vėl vienišas, vienas vienužis tuščiais laukais traukia. Sustojęs neramiai apsidairo. Kur jo balkšvakartis, kur? Ak ne, nepabėgo, atlėgsta Tvirbutui širdis, antai jis, bėras šaunus arklelis, ganosi kalvos atšlaitėje. Kiprijonas pasuka prie arklio, ir veikiai jiedu vėl dviese traukia tolyn per laukus, girios linkui. Sąžinė niekuo ir niekada žmogui nepadeda, sąžinė tik mirtį priartina... Tvirbutas vėl sustoja, atsigręžia į tamsžalius ąžuolus. Žiūri ilgai, jausdamas, kad atsisveikina ne tik su Tekšne, ne tik su jo moterim — ir su kažin kuo, kas šviesu, teisinga, kas nuo pat vaikystės Kipro širdy gyveno... Dabar tas šviesumas iš širdies ištrūko, išlėkė, palikęs atsiminimui kuždesį, kad niekada nebesugrįš... Tvirbutas iš tolo mato, kaip moteris persisveria per šaką, nusitveria virvės, šoka žemėn. Virvė kiek sulaiko ją ore, nutrūksta, ir abiejų žmonių kūnai žnegteli žemėn — pirma pakaruoklio, paskui moters, atėjusios jo apraudoti. Tannn... tan...— dusliai skamba tolumoj varpas. Moteris guli po ąžuolu nejudėdama, savo žmogų užskėtusi. Keliučiu vėjas nugena dulkių stulpą, dangaus pakraščiu nugirgsi gervių trikampė vora... Tyla neapsakoma... Moteris po ąžuolu nejuda, nesikelia... Kas atsitiko jai - apalpo iš siaubo, širdis plyšo? Varpas skamba, vėjas vos vos ūkia, tyla neapsakoma. Moteris po ąžuolu nejuda, nesikelia... Tvirbutas tekinas, paknopstomis, ilgas rankas išskėtęs, pasileidžia kalvos šlaitu atgal prie tamsiai žalių ąžuolų...

Rudenį dangus giedras, mėlynas, tačiau vėjas vis stiprėja, vis didesnius, sūkuringesnius dulkių debesis keliučiu gena. Arklys dulkių akinamas vis sustoja, kelia galvą aukštyn, prunkščia, šnopščia nebeatgaudamas kvapo. Tvirbutas glaudžiasi prie jo kaklo, gaužia galvą į apykaklę, ranka vis patikrina, ar neslysta arkliui per nugarą persvertas Tekšnės kūnas. Pakaruoklis apneštas dulkėmis, arkliui raišomis einant kruta, siūbuoja nukarusios kojos, iš šalies atrodo, kad ant arklio užverstas ne negyvėlis, o tik sužeistas ar labai pavargęs žmogus. Moteriškė, kelis žingsnius atsilikusi, slenka įkandin arklio, pranyksta dulkių debesy, vėl išnyra, vis pranyksta ir išnyra, dėl to Tvirbutui ji atrodo lengva, skraji, jeigu Kipras nežinotų, kas iš tikrųjų iš paskos eina, ko gero, patikėtų, kad jį persekioja kokia pamėklė, gal net Tekšnės vėlė. O ir taip vieną akimirką Tvirbutui dingteli į galvą, kad toli dulkėse šmėžuojanti moteriškė dingtų, prapultų jam iš akių, jei tik nutiltų tolumoje varpas. Nenutyla varpas, skamba tolumoj vos girdimas, tik kartkartėm vėjo gūsiai jį lyg priartina: dan! — tvoskia į ausis aiškus, aidus garsas, galvą, atmintį lyg kokia skaidri, liūdna rudens šviesa nušviečia, sužėri ir palengva gęsta Tvirbuto akyse Vilniaus bažnyčių bonios, artimųjų veidai, paskui jau vėl aptemusioj atminty kurna tolyn per žolę trys jo vaikeliai — mažas, mažesnis, dar mažesnis... Valandėlę visiškai tylu ausyse, tamsu akyse. Bet štai vėl atūžia švilpiantis vėjo sūkurys, kerta į veidą dulkės, čeža ore sausi lapai, arklys staiga sužvengia, pasimuisto, išdaužia iš Tvirbuto rankos apynasrį, klupdamas šoka į šalį. Tvirbutas metasi jam įkandin ir tuojau atsiduria tarytum kitame pasaulyje: akyse — skaidri, rudens vėsa dvelkianti dangaus mėlynė, blyškios saulės apšviestos kalvos, į krūtinę plūsteli gaivus oras, po kojom sušnara parudavus, pageltus žolė. Visa, ką girdi ir matai aplinkui, priverčia pakiliai plakti širdį, skatina susikaupti, paklusti tuščių laukų rimčiai. Išmintingas gyvulys Tvirbuto arklelis, susiprotėjo išsukti iš kelio, iš dulkių sūkurių!.. Nei Tvirbutui, nei moteriškei tai padaryti neatėjo į galvą, jiedu slinko keliu, springdami dulkėm, gal jau mylią — apakę, apkurtę, nuovokos netekę. Iš dulkių debesų išniręs į laukų giedrą, Tvirbutas atkunta, paveda arklį dar toliau nuo kelio. Jam šauna į galvą, kad kelio nesilaikydami jie gal tiesiau ir greičiau Tekšnės palaikus kur reikia nugabentų. Kiprijonas atsigręžia į moteriškę, ranka rodo į vieną pusę, į kitą, akimis klausia: į kurią pusę sukti? Tačiau moteriškė žiūri į jį išplėstom akim, nieko nesako, nei veidu, nei rankom nieko nesako. Nesupranta, ko Tvirbutas nori, gal nė nemato, kad jis skeryčioja rankom. Tvirbutas nusigręžia, vėl žvelgia prisimerkęs į priekį, į kalvų viršūnes, susiliejančias su dangumi. Moteriškė dar neatsipeikėjo, neatsitokėjo. Tvirbutas, nubėgęs prie ąžuolų, vos pajėgė ją atplėšti nuo sustingusio Tekšnės kūno. Pakaruoklis jau buvo iškabėjęs ant šakos gal tris, gal keturias dienas — kas dabar sužinos, kurią Lodės įvykių dieną dvarponiai Tekšnę pakorė,— jau buvo ištinęs, patamsėjęs, skleidė šleikštų kvapą. Moteriškė to nematė, nejuto. Numirėlis jai nebuvo atgrasus. Jos rankos kaip apglėbė mylimojo kūną, taip ir sustingo — nei atplėšt, nei pirštų atgniaužt. Tik tuomet, kai Tvirbutas, pats galvos netekęs, ėmė talžyti delnais jai per veidą, moteriškė ėmė nykiai mykti, vis ploniau ir ploniau, kol susyk nutilo — tarytum kas gerklose jai būtų nutrūkę.

— Aš tau padėsiu, aš turiu arklį,— pasakė Tvirbutas. Moteriškė tylėjo, nenuleido akių nuo Tekšnės pamėlusio veido. Kiprijonas atsiklaupė, perbraukė per tą veidą delnu, tačiau veliono akys neužsimerkė, spingsėjo saulėje sustingusios kančios kupinos. Slogus kaltės jausmas vėl kniūštelėjo Kiprijonui į širdį. Moteriškė neverkė, nesimeldė, savo tylėjimu, rodės, kaltino dėl jai artimo žmogaus mirties ir dievą, ir visą pasaulį, žinoma, ir jį, Tvirbutą. Moteriškė girioje su savo žmogum atsisveikino, ir jos žmogus nuvažiavo su Reke ir Tvirbutu. Nuvažiavo gyvas ir sveikas. Kas dabar ją galėjo įtikinti, jog tie du nepažįstami vyrai niekuo dėti, kad jos žmogaus nebėra? Tvirbutas spauste užspaudė velionio akis, atsistojo ir nuėjo parsivesti arklio. Kai sugrįžo arkliu vedinas, iš po ąžuolų į laukus paknopstomis nukurnėjo du berniūkščiai, gal dvylikos trylikos metų — skylėtom kelnėm, nuplyšusiom sermėgėlėm, neįtikėtinai sudžiūvę. Tolokai nubėgę, sustojo, atsigręžė, ėmė moteriškei kažką šaukti. Nesuprantami jų žodžiai liejosi Tvirbutui į vientisą tarškėjimą, kuriame vis pasikartojo garsai: Grile, Grile, toks veikiausiai buvo moteriškės vardas. Tačiau ji nė nepažvelgė į berniūkščius.

— Grile,— tarė Tvirbutas,— Grile,— jis norėjo įsitikinti, ar tikrai toks jos vardas. — Tave šaukia. Kas tie berniukai? Ar tu jų nepažįsti?

Moteris pasižiūrėjo į Tvirbutą, ir jis suprato, kad ji nieko aplinkui dar nesuvokia — jos akys buvo klaidžios, pakrikusios, nepajėgiančios į ką nors įsižiūrėti. Vargšelė išgirdo Tvirbutą sakant jos vardą, atsigręžė, tai ir buvo viskas, kuo ji atsiliepė.

Tvirbutas sušuko berniūkščiams vokiškai:

— Ateikite! Nebijokite manęs! Aš savas!

Berniūkščiai apsigręžė ir pasileido bėgti. Tvirbutui nereikėjo jų šaukti vokiškai. Tačiau kokia kalba jis galėjo juos pašaukti?

Neišpešęs nė žodžio iš Grilės, Tvirbutas nusprendė tvarkytis savo galva. Jis pakėlė nuo žemės valstiečio kūną, užvertė ant arklio, paragino gyvulį eiti. Moteriškė nebeniršo, nebevarė Tvirbuto šalin, vadinasi, sutiko, kad jis jai padėtų. Kiprijonui dingojosi: jeigu ne į tą pusę, kur reikia, arklį varysiu, Grilė, nors ir neatsipeikėjusi tebėra, tai tuojau pajus — ji nematė, negirdėjo, nejuto nieko aplinkui tik dėl to, kad visą dėmesį buvo sutelkus į velionį savo žmogų, ir jei ką su jo kūnu ne taip darysi, Grilė tuojau tai pastebės.

Tvirbutas pavarė arklį į kelutį neabejodamas, kad jis veda į kokį nors netolimą kaimą. Kelučiu pasuko į pietvakarius. Grilė neprieštaravo, sekė arkliui iš paskos. Staiga Tvirbutas atsiminė, kad ant šakos kyboti liko dar keturi pakaruokliai, be abejo, buvę Tekšnės draugai ir bendražygiai. Kiprijonas ėmė apie juos šnekėti Grilei. Gal ir jų kūnus paimti? Arklys visų nepaneštų, tačiau lengvai pavilktų — Tvirbutas parneštų iš girios eglišakių, surištų, suguldytų ant jų kūnus... Grilė nieko jam neatsakė, nė akimis, nė judesiu neparodė, ką apie tai mano. Savo valia lavonus paimti Kiprijonas neišdrįso — dar ką negerai padarys, neduok dieve, čionykščių žmonių papročius išniekins, pagaliau pakaruoklius matė anie du berniūkščiai, veikiausiai jie dar nėra visiškai vieniši šiose apylinkėse, dar turi kam apie tai, ką matė, pranešti. Ateis prie ąžuolų savi žmonės, palaidos sukilėlių vadus pagal savo papročius.

Kelutis vedė pro sudegintą kaimą. Jo pirkelių, tvartų, klėčių medinės sienas, laužų ugnies apšviestas, Tvirbutas gerai atsiminė, Tvirbutui ir dabar tarp prisimintų trobų ėmė kryžiuotis ilgi žmonių ir arklių šešėliai. Kalvos viršūnėje kelutį kirto kitas kelias — vingiavo nuo sudegusios pilies girios linkui. Pakelėse čia vienur, čia kitur po degėsių krūvas rausėsi paišini vaikai ir vaikėzai. Ko jie čia ieškojo? Artimųjų palaikų? Nesudegusių daiktų? Kas jie dabar buvo — gryni našlaičiai, vargani klajoklėliai? Kaip jie gyvi išliko per tą baisią sumaištį? Kur jie dabar naktimis glaudėsi? Kiprijono motina, kuri nuolat jį švento mokslo gyventi mokė, sakydavo: tėvas miršta — stogai nuplyšta, motina miršta — vaikai išsklysta... Nelaisvėje Tvirbutas šiuos žodžius dažnai prisimindavo, kankindavosi, kad jo vaikai be jo pusiau našlaičių vargą vargsta. Viešpatie dieve, nėra pasaulyje ribų vargui!.. Ar gali, argi gali Kiprijono vaikų vargas prilygti šių paišinų berniūkščių šiurpiai daliai?.. Kapstydamiesi savo namų degėsiuose, jie nebe vargą vargo, mirčiai į akis žiūrėjo — jiems grėsė badas, rudens darganos, žiemos speigai... Pražuvus buvo jų gimtinė, pražuvęs buvo visas jų kraštas — nebėr tėvų, nebėr kaimynų, nebėr nė tuščios pastogės...

Tvirbutas pasuko keliu, kuris vedė tolyn nuo degėsių, girios linkui. Grilė neprieštaravo, nieko nesakė, slinko pastirus įkandin: pilka sermėga, juodas ilgas sijonas, paraudusios kojos, veidas dulkėmis apneštas...

Dabar, kai jie išsuko iš kelio, iš dulkių sūkurių, kai ėmė eiti laukais, tos moters išvaizda širdį Tvirbutui gniaužė: laukai saulėti, vėjuoti, erdvūs, dangus skaisčiai mėlynas — visur aplinkui tvyro tokia pakili, nesudrumsčiama gamtos rimtis, o moterėlė eina paskui arklį tokia dulkėta, tokia suvargus, sunykus, visai jau subuvus...

Veikiai jie užlipa ant kalvos, ir pakalnėje, visai jau čia pat, pasimato giria. Ant kalvos auga seni klevai, jau kone visai pliki, vienas kitas raudonas lapas vėjy bešnara. Klevus juosia mūrinė žema tvora, šmėkso viršum jos iškilę kryžiai. Tvirbutas sustabdo arklį, įsistebeilija į Grilę. Balsu nieko neklausia, tik akys išduoda, kad jis laukia, ką Grilė dabar pasakys. Ar ne į šias kapines jie Tekšnės palaikus gabeno? Ar nepasižvalgyti Tvirbutui kapinių patvorėse — gal rastų kastuvą? Jei ne — reiktų kaip nors kitaip prasimanyti duobę iškasti... Grilė tyli. Prieina, paplaka arkliui per pasturgalį delnu, pavaro gyvulį pirmyn. Tvirbutui širdį vėl nudiegia nuoskauda: ji nesišnekės su manim, niekada nesišnekės, ji mano, kad ir aš kaltas dėl jos mylimojo, dėl kitų valstiečių mirties...

— Grile,— prašneka Tvirbutas kimiu gailiu balsu.— Tu išklausyk mane... Tavo žmogaus aš niekada neužmiršiu. Pily ir mane būtų sudeginę, jis išleido mane... Pats dievas mane pasiuntė eiti pro tuos ąžuolus, norėjo, kad sužinočiau, kas jį ištiko...

Abejingas, nykus Grilės veidas staiga sunerimsta, ji pasiveja arklį, susigretinus su juo, sukasi šonu, skečia sijoną, tarytum nuo kokio priešo slepia nuo arklio nukarusią savo žmogaus galvą. Pati vis atsigręžia, šaudo staiga atkutusiomis akimis į kapinių medžius. Ką ji juose pamatė? Kas ją išgąsdino? Lūšis, kapinių kleve tupi lūšis — prisimetus prie šakos, sustingus, spokso į arklį ir žmones. Ne ne, šokti ant jų jai per toli. Tačiau Tvirbutas vis tiek sukerta arkliui ranka, sušunka:

— Nio, nio! To dar betrūko!..

Arklys taip pat pajunta pavojų, pasileidžia pusriste,— net ir raišuoti užmiršęs. Grilė neatsilieka, bėga šalia bėrio globstydama rankom velionio galvą, ir Tvirbutui dingteli, kad moteriškė ne žvėries užpuolimo bijo — velionio veidą slepia nuo jo akių. Na taip, juk ir Auka Alšienė, dabar Tvirbutas gerai atsimena, namiškius prašydavo: kai numirsiu, nevežkit manęs į Varnius, nevežkit į jokią bažnyčią, dar žvėris koks per girią vežant mane nužiūrės... Tvirbutui nugara pagaugais nueina: tiek dienų, tiek savaičių keliavo jis su Reke giriomis, brovėsi per tankmes, per šabakštynus, o nesutiko, nė nematė nė vieno plėšraus žvėries. O juk jie buvo greta, tūnodavo gal visai čia pat!.. Lūšys medžiuose kartkartėm virš galvos tupėdavo, kaip gi ne, žinoma, tupėdavo, tik dar nebuvo nukritę medžių lapai, ir Tvirbutas su Reke jų nematydavo. Jiedu sukrisdavo po medžiais atsipūsti, snausdavo, miegodavo, o lūšis gal alsuodavo jiems į pakaušius pražiotais nasrais... Baimė, kad žvėris nenužiūrėtų, net siaubo surakintą, amo netekusią moterėlę pajėgė iš apmirimo pažadinti... Visagalis dievas, kuo jis čia dėtas!.. Dievas neliepia slėpti numirėlio veido nuo žvėries akių, slėpti liepia Auka Alšienė, protėvių papročiai, amžina žmogaus nuojauta, kad pasaulyje yra ir didesnių paslapčių negu dievas. Jeigu yra dievas, jeigu yra dievas tėvas, turi būti ir jų protėviai — kaip, kuo, kada jie įsikiša į žmogaus gyvenimą? Kiekvienas žmogus, kad ir kokį dievą jis garbintų, širdies gilumoj nuolatos būdrauja — kad tik nepražiopsojus paslapties, kad tik pajutus jos dvelkimą, kad tik suspėjus išvengti jos atsiskleidimo tau ir tavo artimiesiems... Nuo seno žmogus žino: kiekvienas paslapties atsiskleidimas — tai nelaimė tau ir tavo artimui... Tai pagonių tiesa. Viename pasvietyje gyvena Auka Alšienė, kitame — Grilė, o abi jas sieja ne bažnyčia, ne dievo paaiškinimas, o pats Dievas Visa ko Paslaptis, jos atsivėrimo, taigi ir lūšies nužiūrėjimo pasekmių baimė. Pagonių tiesa nujaučiama, suprantama visiems žmonėms, bažnyčios tiesa — tik tiems, kurie ją savo valia išpažino ir išpažįsta. Bažnyčia dievo vardu žmogui atleidžia nuodėmes, nuramina sąžinę — teikia gerai juntamą naudą. Įtikina žmogų, kad Dievas Visa ko Paslaptis jam gailestinga, atlaidi. Šventas melas dėl naudos... Iš tikrųjų paslaptis abejinga, abejinga žmogui, abejinga viskam — ji atsiveria nežiūrėdama, nelaimę ar džiaugsmą tau neša. Prakeikta nauda!.. Jeigu galima išmelsti naudos — gailestingumo, atlaidumo — iš dievo, kodėl jos negalima išspausti, plėšte išplėšti iš kito žmogaus, savo artimo? Iš kito žmogaus atėmei žemę, jo darbo vaisius, iš dievo išmeldei sąžinės ramybę — ir siela paguosta, ir pilvas prikimštas... Ir vienišas, nykiai vienišas pasijunti... Kai tik žmogus patiria naudos saldumą, jis tampa vienišas... Kitiems jis pavydi, kitų neapkenčia... Koks baisus didžiosios paslapties išniekinimas!.. Argi vokiečių riteriai būtų pavergę kuršius, lyvius, estus, kitus senbuvius, jeigu būtų suvokę, kad jų gailestingasis dievas — dar ne visa paslaptis, kad yra ir dar didesnė paslaptis, kuriai atsivėrus — pasigailėjimo nelauk? Argi puldinėtų ir plėštų dabar šį kraštą kiti svetimšaliai? Dieve tėve, visų tėvų tėve, tu sutvėrei visus žmones, tavo paslaptis visus žmones buria, vienija į vieną plačią žmonių giminę, o bažnyčia, tavo paslapties aiškintoja, kiršina žmones, stumia juos į vienatvę, ragina nuo kitų sieloje užsidaryti, tik sau naudos — tavo gailestingumo ir atlaidumo — ieškoti... Išminčius Liuteris! Išminčius Kalvinas!.. Naudos siekimą jie nuo bažnyčios atskirti nori, tačiau nė nešneka apie pačios bažnyčios išsižadėjimą — kodėl, kodėl ne iki galo darbą dirba išminčiai? Dieve tėve, ar esi bent tu iki galo teisingas — ar į pragarą siunti visus, kurie tavo atlaidumu, tavo gailestingumu šioje žemėje mėgavosi, kurie degino žmones ir jų namus, kurie mažus vaikelius klajokliais našlaičiais į girias paleido?

Štai ir jie — Tvirbutas, vedinas arkliu, įkandin Grilė — įnyra į giria. Grilė paspartina žingsnį, prisigretina prie arklio galvos, perima iš Tvirbuto apynasrį, pati veda gyvulį. Tvirbutas lengviau atsikvepia: dėkui dievui, pasipainiojo ta lūšis kapinių kleve, išgąsdino moteriškę, dabar ji žvitresnė, atrodo, jau gerai susigaudo, kur esanti, ką daranti. Pagirės alksnynas retas, medžiai auga po kelis ant didelių kupstų, tarpukupsčiuose žaliuoja aštri pelkių žolė, žliugsi po kojom vanduo. Oras aitriai kvepia pūvančiais lapais, gižia drėgme. Alksnynas veikiai dar labiau praretėja, akyse sušmėžuoja pušelės, žemę ima klostyti samanos, mėlynių, vaivorų, bruknių krūmeliai, kur ne kur aplipę mėlynomis, raudonomis uogomis, ir Tvirbutas, klampodamas paskui arklį, nesusilaiko jų nepagaudęs, neįsimetęs į burną. Grilė neatsigręžė, nė galvos nepasuko, negalėjo, rodos, matyti, kad jos palydovas ryja išalkęs uogas, tačiau tuojau ima raustis sermėgos užanty, ištraukia iš jo duonos papentį, atkiša atgalia ranka Kiprijonui. Jis sutrinka, žada duonos neimti, bet pati ranka paima, ir štai papenčio plutelė jau traška tarp Kiprijono dantų. Suvalgęs kelis kąsnius, Tvirbutas perlaužia papentį per pusę, vieną gabalėlį įbruka moteriškei atgal į ranką. Grilė nevalgo, įsikiša duonos kriaukšlę į užantį. Na taip, nuovokos jai netrūksta, viską ji daro jau blaiviu protu, ir Tvirbutas vėl pabando ją prašnekinti: klausinėdamas apie kitus sukilėlius — kas žuvusius surinko, ar jau palaidojo, ar daug vaikų našlaičiais liko? — nori priminti Grilei kitų žmonių kančias, bent tuo ją paguosti. Grilė nieko jam neatsako. Tyli. Kas jai yra? Tebėra sustingęs liežuvis ar tokia jos valia — ištylėti, kol savo žmogų palaidos, neraudoti, negarsinti savo širdgėlos?

Arklys jau iki kelių brenda per samanas, Kiprijonas ir Grilė klimpsta mažiau, tačiau prieš akis atsivėrusioj girios laukymėj suribuliuoja tamsus vanduo, nė žolė iš jo nebekyšo, ir Tvirbutas ima nuogąstauti: ar tik nebus Grilė sumanius šitame liūne drauge su savo žmogaus lavonu skradžiai žemę prasmegti? Šiurpas nukrečia Tvirbutą. Kad pražudys čia ir savo pagalbininką, Grilei, be abejo, ne galvoj — tegul ir visa gyvastis skradžiai žemę prasmenga, kas jai dabar berūpi?.. Gyvenimas, koks suiręs gyvenimas!.. Kokios tat baisios mintys apie kitą žmogų lenda į galvą... O juk tas žmogus ką tik duona su tavim pasidalino!.. Nebijai dievo, savęs gėdykis, Tvirbutai!.. Na štai — kojos jau žengia tvirtu kelučiu, šakų klojiniu, vandens apsemtu. Slūgsotų po kojom akmenys, pamanytum, kad žemaičių kūlgrinda per Rietavo ar Plungės pelkėtas girias eini...

Raistas pasibaigia staiga: iš vandens iškyla sieksnio aukštumo krantas, pasišiaušęs nuogom medžių šaknim — į dangų nuo kranto šauna aukšti, skaisčiai rudi eglių liemenys, tik prie pat jų viršūnių išsiskečia tamsiai žalios šakos. Eglynas poretis, žemė tvirta, lygi, apkritusi sudžiūvusiais spygliais ir kankorėžiais. Paukščiai girioje bėra žieminiai: gugena, burbena dusliais, storais balseliais — darnių, skambių trelių nebegirdėti... Tvirbutas vėl pajunta nerimą: ten, kur Grilė gabena savo žmogaus palaikus, veikiausiai yra ir daugiau moteriškių, senių, yra gal ir išsigelbėjusių sukilėlių — ką jie pamanys apie Tvirbutą, nepažįstamą žmogų, svetimšalį, apsirengusį sudriskusiais turtuolio drabužiais? Gal jiems šaus į galvą: aha, sukilėliai daigojo nenudaigojo, dabar, štai dabar, tuojau pat, jį užmušti reikia?.. Šiuokart nerimą Tvirbutas įveikia lengviau — jo pasitikėjimas Grile jau pernelyg tvirtas, kad dar imtų abejoti, ar ji prieš saviškius Kiprijoną užtars. Staiga jam šauna į galvą: Grilė prieš saviškius jį užtars, Ieva jo neišsižadės, už kito neištekės, Kiprijono, savo vyro, kad ir kas atsitiktų, sulauks. Šešėliuota giria Kiprijonui tampa šviesesnė, skaidresnė, tarp medžių, tarp krūmų ima šmėsčioti jo akyse pažįstami, išsiilgti veidai. Dvarčiūnai, vis Dvarčiūnai... Kas yra, kas atsitiko — ar ne pirmą kartą jis prisimena Dvarčiūnus su ilgesiu, su meile jiems? Keistas yra žmogus... Kuo labiau tolsta jaunystės nepriteklių, vargų ir negandų metai, tuo jie gražėja, šviesėja atmintyje.

Dvarčiūnai, Tvirbuto žmonos tėvai, buvo nelabai turtingi, tačiau išdidūs ir godūs bajorai garbėtroškos. Konstancija Dvarčiūnienė visada vaikščiojo pasitempus, aukštai iškėlus galvą, ori, maloniai šypsodamasi, kasdien vis kitom suknelėm vilkėdavo, akylai save tarytum iš pašalės stebėdavo, stengdavosi, kad jos elgesys žmonėse visada būtų panašus į lenkių ponių elgesį. Tai ji, dienų dienas savo vyrą gero elgesio, akivaizdžiojo padorumo mokydama, pripratino jį dešimtis kartų per dieną rankas plautis. Net į laukų vidurį ribos tarp bajorų žemių žiūrėti nuėjęs, Antanas Dvarčiūnas, Upytės pavieto šaukūnas, iš kelionmaišio išsitraukdavo baltą rankšluostį, pareikalaudavo besiginčijančias puses rėčką vandens jam atnešti. Tik rankas švariai nusimazgojęs, pradėdavo žvalgytis, kuris ponas kurio pono žemę neteisėtai užsėjo.

Širvių dvaras, kurį Dvarčiūnai valdė, buvo prie Nevėžio, nuošalioje vietovėje — beveik mylia iki Upytės, pusantros mylios iki Panevėžio. Dvaro sodyba — tik keli trobesiai: ruimas, pastatytas galu į klėtį, dar tvartas ir kluonas. Dvarelio trobesiai, kiemai, sodelis buvo tvarkingi, spindėjo švara, stikliniais langais, baltais akmenėliais, mėlynai nudažytom pavėsinėm. Visi pašaliai buvo užsodinti jazminų ir alyvų krūmais, kuriuose vakarais ir ankstyvais rytais plakdavo lakštingalos. Tačiau dvarelio pajamos iš linų buvo kuklios. Šaukūno darbas Dvarčiūnui buvo pelningesnis negu jo dvaras. Žemvaldžiai paviete gudravo, sukčiavo, amžinai bylinėjosi, šaukūnui, pirmajam teisėtumo prievaizdui, negailėdavo nei pinigų, nei maisto. Viešai nei prie vaišių stalo, nei prie midaus kupkužio Dvarčiūnas su ginčininkais nesėsdavo, slapta imdavo iš jų viską, ką duodavo. Dvarčiūnai draugavo, puotaudavo ir linksmindavosi tik su pačiais aukštaisiais pavieto urėdais. Į savo pilis ir dvarus juos kviesdavo pavieto maršalkas Pilypas Dvarys, paseniūnis Mykolas Subačius, vaiskis Kazimieras Žuvininkas. Upytės pilies seniūnas Silvestras Kiela, na ir, žinoma, turtingieji Vainos. Pastarųjų prielankumą Dvarčiūnai ypač vertino, visaip stengėsi jį užsitarnauti ir didinti. Tvirbutui atrodydavo, kad aukštieji pavieto urėdai laiko Dvarčiūnus daug turtingesniais, negu jie iš tikrųjų buvo. O taip, Konstancija Dvarčiūnienė nuostabiai mokėjo sukurti gerą aplinkinių nuomonę apie savo šeimą!.. Urėdų puotose ji vis rasdavo progą sučiulbėti: mūsų prievaizdas Modestas, mūsų Modestas — Modestas šį, Modestas aną... Šis įstabus vardas visiems puotaujantiems skambėdavo lyg varpas. Tik dėl įstabaus, paslaptingo Modesto vardo Dvarčiūnienė savo dvare prievaizdu Verkenį ir telaikė — žemo ūgio, nutukusį stuobrį, kone visišką neišmanėlį ūkio tvarkyme. Jei koks netikėtas svečias į Širvius užklysdavo, Dvarčiūnienė liepdavo Modestui slėptis klėtyje arba tvarte. O prie stalo svečią vaišindama, pratisu, laibu balseliu giedodavo: mūsų Modestas štai kaip padarė, mūsų Modestas štai kaip pasakė!.. Modestas! — tardavo ji, ir jos akys spindėdavo išdidžiai tarytum kokios karalienės. Valgius svečiams į stalą nešiodavo negraži, tačiau vikri, be galo darbšti senmergė Būdra Karinčiūtė. Tvirbutas niekada negirdėjo, kad šeimininkė ją už darbštumą, stropumą būtų pagyrus. Dvarčiūnienę vėlgi žavėjo tik jos vardas. Mano Būdra, mūsų Būdra, su pasididžiavimu kartodavo tarnaitės vardą svečiams. Vargšai žmonės, tardavo su panieka, turtuoliai — su gilia pagarba.

Konstancija Dvarčiūnienė sutartinai su pavieto maršalko žmona Izabele Dvariene rūpinosi ir viso pavieto garbe. Tik jųdviejų niekada neatslūgstančiu rūpesčiu Upytės pilyje buvo laikomas budelis. Per daugelį metų Upytėje neatsirado nė vieno nusikaltėlio, kuriam būtų reikėję nukirsti galvą. Dienų dienas budelis lopydavo kalėjimo stogą, kamšydavo sienas, žiūrėdavo jame tvarkos ir švaros, už tą darbą gaudavo kuklų atlyginimą. Tačiau budelis nebuvo bėdžius. Visi Upytės pavieto dvarininkai daugiausia augino linus, jais garsėjo ir didžiojo kunigaikščio dvare, ir karaliaus rūmuose Krokuvoj, ir Rygos pirklių gildijoj. Dar plačiau garsino Upytę budelis. Jo nusisamdyti atvažiuodavo pilių seniūnai iš Ašmenos ir Gardino, Starodubo ir Slonimo, Vilkovysko ir Oršos, Pinsko ir Rečicos. Dvarčiūnienė ir Dvarienė budelio kelionėmis po platų svietą labai didžiuodavosi, girdavosi jomis visiems, kas atvykdavo į Upytę iš kitų pavietų. Ką ir šnekėti, budelio šlove mažas Upytės pavietas pranoko daugelį didelių vaivadijų — būdavo metų, kai net Vilniaus vaivada budelio nelaikė, o Trakų, Naugarduko, Polocko vaivados gal niekada budelių neturėjo.

Gobšus garbėtroška buvo ir Dvarčiūnų sūnus Žygimantas. Tėvai juo didžiavosi, pašnekovams dažnai lyg netyčia prasitardavo, kad pakrikštijo sūnų vardu, kurį turėjo Lietuvos didysis kunigaikštis, Lenkijos karalius, Kazimiero palaimintojo brolis. Kai Tvirbutas su svainiu susipažino, pastarajam tebuvo dvidešimt ketveri. Tačiau jis jau buvo svarbiausias matininkas iš visų tų, kurie skirstė žemę valakais Upytės paviete. Valstiečiai vesdavo jam paskutinius gyvulius, nešdavo paskutines linų grįžtes, kad tik matininkas jų nenuskriaustų. Net dvarponiai Upytėje šnekedavo: jeigu nori gauti geresnį valaką, pulk į kojas jaunajam Dvarčiūnui.

Ieva Dvarčiūnaitė buvo penkeriais metais už brolį jaunesnė, tyli, širdyje užsidariusi, taip pat labai išdidi mergina. Kitaip išdidi... Kai motina prašnekdavo apie budelį, Modestą ar Būdrą, ji pakildavo nuo puotos stalo ir išeidavo iš menės. Motinos gražbylysčių jai būdavo gėda klausytis. Tėvą maldaudavo, kad nejuokintų žmonių, bent laukų vidury nesimazgotų rankų: tėveli, tu ne Jonas Krikštytojas, ne Jėzus Kristus, tu — Dvarčiūnas, ar tau to negana? Su broliu Žygimantu pastaraisiais metais Ieva suvis nebešnekėjo, vadino jį antruoju Upytės budeliu, dar žiauresniu už pirmąjį: atrėžia vargšui ketvirtainį ar net šeštainį tokios žemės, kurioje nė kurmis nepramistų, badu valstietis paskui vaduojasi — jau geriau vienu kirvio kirčiu žmogui gyvastį atimtų... Kiprijonui atrodydavo, kad tėvų dvare Ievos sielą paguosdavo tik sodas. Vakarai jame būdavo tykūs, tamsžaliai, kartkartėm nuo miglos melsvi; saulei leidžiantis, ant smėlėtų takelių, ant baltintų akmenėlių, ant žolės kryžiuodavosi medžių ir krūmų šešėliai, rausva šviesa mirgėdavo — nusileidžia saulė, sodą apgaubia vis tamsėjančios sutemos, ir tu pasijunti bestovįs vienui vienas po savo žvaigžde... nakties tamsoje pamažėl ištirpsta dulkina klėties siena, niūrios mintys... vienas medis pradeda greitai augti — tai obelis, po kuria tu šviesias svajas svajoji... apie neišsipildžiusių svajonių į padangę išlakintus medžius kada nors rašys eiles poetai...

Vainų Sakalo krikštynose Dubičių pilyje žemės iždininkas Jonas Hornastajus Tvirbutą visiems pristatinėjo: šviesus mokslo vyras, jau jo senelis, jo prosenelis mokė lietuvius mokslo išminties. Dvarčiūnienė, tai išgirdusi, išplėtė dideles, skaisčiai mėlynas akis:

— Garbusis pone, jūs manote, kad mokytas vyras gali būti naudingas mūsų kraštui?

— Šiuo metu — labiau negu karo vyras,— atsakė Hornastajus.— Išmintis stiprina dvasią, o be stiprios dvasios šiais laikais nelaimėsi jokio karo.

— Ak, koks jūs gudruolis, norite visiems įtikti! —.pasigėrėjo Hornastajum Dvarčiūnienė.— Tačiau tikrovė visada pilka. Lietuvis, mokslus išėjęs, tampa atskalūnu. Jei ir išmintingai jis šneka, lietuviai jo nesupranta — jis šneka lenkiškai arba vokiškai, arba žydiškai...

Ieva Dvarčiūnaitė nuraudo, įsistebeilijo į žemės iždininką atlaidumo motinai meldžiančiom akim:

— Maloningasis pone, neklausykite, ką mama šneka, ji nemoka nei skaityti, nei rašyti.

— Ačiū, dukrele, kad giri savo motiną. Visi gerai žinom: bemokslis eretiku niekada netaps — jis tebėra tyras nesugadintas žmogus!..

— Kiekviena teisybė iš pradžių atrodo eretiška,— oriai įsiterpė į šneką Dvarčiūnas.— Mano žmona yra įžūliausia eretikė Upytėje, nes visada šneka tik gryną teisybę. Tik gryną teisybę, ponai!

— Nuostabu, ponia Dvarčiūniene, — tarė Hornastajus. — Jūs nėjote didelių mokslų, o taip pat šnekate lenkiškai.

— Tik su jumis! Tik su jumis! — sušuko Dvarčiūnienė juokdamasi. Ieva nutirpo, pablyško, nekantriai tarė Tvirbutui lietuviškai:

— Būkite geradaris — eime... papasakokite man ką nors eretiško.

Jiedu paėjėjo į šalį, pasijuto dviese, ir Ieva sušnabždėjo neslėpdama nuoskaudos:

— Niekada, niekada nesiklausykite, ką šneka mano mama, patikėkite, gyventi man bus lengviau...

Ievos balsas pirmąsyk išgirdus atrodė prikimęs, duslus, bet, ilgiau pasiklausęs, Kiprijonas pajuto įstabią jo skambesio dermę: balsas tarytum vėjelis medžių lapuose ošė — jaudino, žavėjo, viliojo prie žmogaus, juo šnekančio. Prieš Ievos balso skambesį nublanko net jos išvaizda, jos akių ir veido gražumas. Kiprijonas, apkvaitęs nuo Ievos artumo, pasakė kelias eilutes iš Mikalojaus Husoviano „De statura, feritate ac venatione bisontis carmen". Jis manė, kad Ieva lotyniškų žodžių nesupras, pasakė tas kelias poezijos eilutes, norėdamas apsigaubti paslapties aureole, tačiau Ieva gailiai pasižiūrėjo jam į akis ir pasakė:

— Viešpatie, nė poetai nebegieda apie meilę — tik apie medžioklę, apie medžioklę, apie medžioklę... Kaip, jūs irgi manote, kad nudobti stumbrą — jau žygdarbis?

Prasidėjus šokiams, prie Ievos priėjo Laurynas Vaina, vyriausias pilies šeimininko sūnus, dailiai nuaugęs jaunuolis juodais ūseliais. Nusilenkė ir stovėjo galvą nulenkęs, tiesus, rankas prie kelnių siūlių priglaudęs. Laurynas buvo septyneriais ar aštuoneriais metais jaunesnis už Tvirbutą, atrodė Kiprijonui visai dar vaikėzas. Ieva pažvelgė į Kiprijoną. Stojo nejauki tyla. Vis taip pat nulenkęs galvą, nė akių į pašnekovą nepakeldamas, Laurynas Tvirbutui tarė:

— Dovanokite, jūs esate mano svečias, tačiau šis šokis priklauso man.

— Mielasis,— netikėtai pasakė Ieva.— Jums priklauso tik ši pilis,— ji atsigręžė į Kiprijoną: — Ponas Kiprai, jūs galite sušokti su manimi bent vieną šokį?

Laurynas staiga pažvelgė į Tvirbutą žalsvomis akimis, neslėpdamas nepasitenkinimo, nusišypsojo:

— Džiaugiuosi, kad mano svečiui sekasi. Ieva — švelni būtybė. Pašokite su ja, nepasigailėsite.

Kiprijonas ir Ieva tuomet šoko gyvai šnekėdamiesi, juokaudami.

— Jūs taip pat manote, kad Sakalu pakrikštytas vaikelis sakalu ir užaugs? — paklausė Ieva.

— Mieloji, kai su jumis šoku, ir aš esu sakalas!

— Kaip gerai! — apsidžiaugė ji.— Aš niekada nesu skraidžiusi!

Bajorų puotos... Jose visada lauk netikėtumų: įžūlių, tuščiagarbių gražbylysčių, stulbinamų išdaigų, barnių, netgi muštynių. Į šokių menę, skambiai kaukšėdamas pakaustytom kanopom, kaip vėjas įlėkė baltas, nartus žirgas, balne sėdintis raitelis, veikiausiai Sakalo krikštatėvis, viena ranka laikė vadžias, kita spaudė prie krūtinės kūdikį, suvyniotą į žydrus, brangakmeniais nusagstytus šilkus.

— Sakalas ant žirgo! Sveikinkite jį! — šaukė krikštatėvis storu, niūriu balsu.

Šokėjai ūžtelėjo į menės pasienius, pasigirdo juokas, plojimai, džiugūs šūksmai. Būrys vyrų, tam tyčia parinktų, galingais balsais užtraukė:

Tauras karalius girioje,
Sakalas — aukštai danguj...

Nuo griausmingų, menėje didingai aidinčių vyriškų balsų suvirpėjo Tvirbuto širdis. Jėgų antplūdžio sukrėstas, Kiprijonas ūmai suspaudė Ievos ranką savojoj ir laikė tol, kol abu susivokė bežiūrį vienas kitam į akis išsigandę, pravėrę iš netikėtumo lūpas. Žirgo menėje nebebuvo, nebegiedojo vyrai, aplinkui vėl sukosi linksmos, triukšmingos šokėjų poros... Tada jiedu dar nežinojo, kad šokis, kurį nutraukė į menę įlėkęs baltas žirgas ir krikštatėvis su kūdikiu ant rankų, buvo pirmas ir paskutinis šokis, jųdviejų sušoktas laisvai, nerūpestingai, be jausmų sąmyšio. Visus kitus šokius Dubičių pilies menėje ir kitur, kitomis progomis jiedu šoko tylėdami, žado netekę.

Motiejų Vainą Konstancija Dvarčiūnienė dievino. Šis stambus bajoras, daugelio dvarų savininkas krovėsi turtus, garsino savo vardą darbu, gudrumu, ginklu — viskuo, kuo galėjo. Dvarčiūnienė neabejojo: nauja bajorų giminė nebesulaikomai veržiasi į didikų luomą, į aukštuosius kunigaikštystės urėdus. Ir tos naujos didikų dinastijos pradininkas yra jos kaimynas, jos geras bičiulis. Pats dievas, rodės, suteikė progą ir Dvarčiūnams drauge su Vainomis iškilti: Laurynas, trečias Vainų sūnus, buvo su Ieva vienmetis — jaunesnis už ją tik keliais mėnesiais, ir Dvarčiūnienė penkioliktojo Ievos gimtadienio šventę suruošė dešimčia mėnesių vėliau, svečiams viešai paskelbė, kad tuo ji atitaiso klaidą — jos duktė iš tikrųjų gimusi gruodžio dešimtą, penktadienį, o vasario mėnesį esanti krikštyta, ir krikštijimo diena bažnyčios knygose tik per apsirikimą užrašyta kaip gimimo diena; nuo šiol ir įrašas bažnyčios knygose esąs ištaisytas. Dvarčiūnienei atrodė, kad dabar, kai Ieva tapo jaunesnė už Lauryną, Vainos neberas nė mažiausios dingsties sūnaus vedyboms su Ieva prieštarauti. Kol vaikai buvo nepilnamečiai, Vainos viešai vadino Ievą savo būsima marčia, tačiau patylom veikiausiai galvojo, kad tai tik juokai. Dabar Tvirbutas gerai žino: Vainos niekada nenorėjo su Dvarčiūnais susigiminiuoti, vylėsi surasti Laurynui turtingesnę nuotaką, gal net kokio garsaus didiko dukterį. Tas, kuris svajoja pradėti garsių valstybės vyrų dinastiją, sūnų vedybas laiko būtinu sėkmės pamatu, tuo negali abejoti. Vadindamas Ievą būsima marčia, Vaina vedžiojo Dvarčiūnus už nosies, norėjo užmigdyti pastarųjų budrumą. Vaina turėjo daug nuodėmių valstybės iždui, o Dvarčiūnienė buvo paviete niekieno nepralenkta gandonešė. Tas, su kuo ji norėjo sutapti, turėjo būti jai draugiškas, jei nenorėjo savo suktybėmis pagarsėti. Tikrų nuoširdžių draugų Dvarčiūnai vargu ar kada nors buvo įsigiję. Dvarčiūnienės liežuvis bajorams buvo pavojingesnis negu pavieto urėdų skundai valdovui. Urėdai, slėpdami nuo viešumos savo nešvarius darbus, ir apie kitų nuodėmes garsiai šnekėti vengė. Tuo tarpu Dvarčiūnienė savo mažame dvarelyje mažai kuo galėjo iždui ar valdovui nusidėti — ji neturėjo ko bijoti, ko prarasti...

Šiandien jau visiškai aišku: giminystės su Dvarčiūnais Vaina stengėsi išvengti labai apdairiai, su stebėtina nuovoka. Laurynui

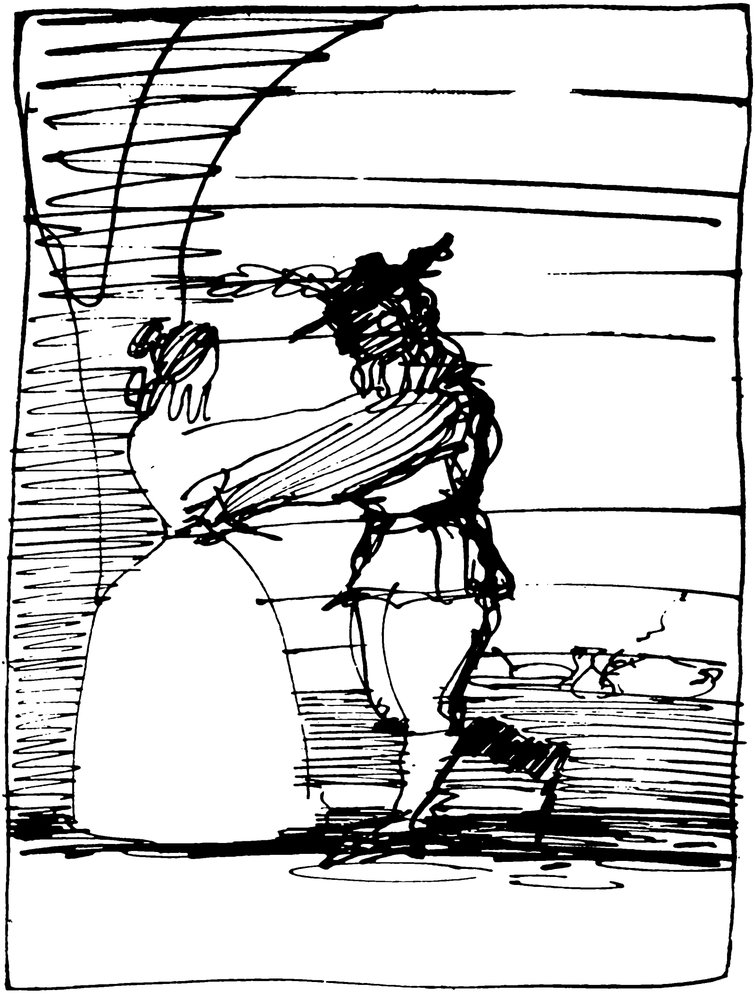

ir Ievai suaugus, Vaina vis dažniau keldavo puotas Dubičių pilyje, vis daugiau į jas kviesdavo svečių. Vaina suprato, kuo daugiau jaunų žmonių sups jauną, gražią merginą, tuo įstabesnių netikėtumų gali laukti. Tas žmogus, kurio Vaina kantriai ieškojo ir laukė, pasirodė esąs Tvirbutas, Kiprijonas Tvirbutas...

Keturiasdešimt devintų metų rugpjūčio vidury Kiprijonas su savo globėju Jonu Hornastajum, ištikimu bičiuliu Mikalojum Kiška nuvažiavo į Širvių dvarą. Pamačiusi į kiemą įsukant žemės iždininko karietą, Dvarčiūnienė pasislėpė miegamajame, iš jo išėjo tik po geros valandos: apsivilkusi sunkia, papuošalais žėrinčią suknia, ant galvos užsidėjusi lengvą, perregimą skrybėlaitę, kaip vėliau Tvirbutas sužinojo, dovanų iš Oršos budelio parvežtą. Tokio aukšto svečio, koks buvo žemės iždininkas, savo dvarely Dvarčiūnienė niekada dar nebuvo priėmusi, elgėsi su juo ir jo palydovais stebėtinai oriai — nė Krokuvos rūmų poniutė, ko gero, nebūtų įtarusi, kad šio dvarelio šeimininkė niekada nėra gyvenusi Krokuvoj: lengvi, grakštūs rankų judesiai, santūrūs galvos pasukimai, skaidri šypsena nedingsta nuo lūpų, lipšnūs, pagarbūs žodžiai liete liejasi... Bet štai žemės iždininkas pranešė, kad su juo atvažiavo žmogus, kuris pasiryžęs prašyti Dvarčiūnų dukters rankos, ir ponią Konstanciją tarytum kas pakeitė. Vėliau Tvirbutas daug sykių patyrė: pajutusi nuostolius, pavojų garbei, Dvarčiūnienė užmiršdavo ne tik orumą, bet ir paprastą padorumą — tapdavo tiesmuka, žiauri, atvirai, be jokios gėdos siekdavo savo tikslo ką nors gauti, susigrąžinti, atimti... Hornastajus, parinkdamas kuo gražesnius žodžius, papasakojo Dvarčiūnienei apie Tvirbuto kilmę, jo senelį ir prosenelį, didžiai mokytus vyrus, apie paties Tvirbuto mokslus Vilniuje, Vitenberge ir Karaliaučiuje, apie jo taurius ketinimus grąžinti lietuviams atmintį, vėl išmokyti juos tikrosios protėvių kalbos. Kiprijonui gėda buvo klausytis pagyrų ir liaupsių, tačiau Dvarčiūnienei jos nepadarė jokio įspūdžio. Kur jau ten!.. Hornastajus savo kalboje juk nepaminėjo nei dvarų, nei pilių, nei aukštų urėdų, kuriais Tvirbutas galėtų didžiuotis. Užmiršusi pastangas gražbyliauti, nepaisydama nė mandagumo, Dvarčiūnienė sušuko:

— Ką jūs man giriate, maloningasis pone! Įsiklausykite, kaip skamba jo vardas — Kiprijonas!.. Kiprijonas — kankinių vardas!

Hornastajus ir Kiška sutrikę susižvalgė. Žemės iždininkas nesuprato nieko, apie ką ponia šeimininkė šneka. Kiška, kuris buvo linkęs į šventųjų gyvenimų studijas, atsikrenkštė ir pasakė:

— Taip, gerbiamoji ponia, vienas vyskupas Kiprijonas kažkada iš tikrųjų buvo kankinys... Tačiau po mirties jis tapo šventuoju, štai jau keli šimtai metų už jį meldžiasi visa Europa.

— Vienas vyskupas...— sumurmėjo Dvarčiūnienė.— Aš žinau bent tris Kiprijonus, ir visi jie buvo kankiniai... Šventieji po mirties...— pasidygėjo, ėmė atkakliai purtyti galvą: — Jūs gal ir nežinote, ponai: mūsų krašte Kiprijoną vadina Ciprijonu... Viešpatie dieve! Mano dvare prievaizdu yra Modestas, tarnaite — Būdra! O žentas būtų Ciprijonas? Mano duktė — Ciprijonienė? Ponai! — ji išplėtė skaisčiai mėlynas akis.— Tai juk skamba taip pat kaip ir paprasta Jonienė!..

Apstulbintas Dvarčiūnienės nemandagumo, žemės iždininkas tyliai pasakė:

— Gerbiamoji ponia, aš nusižengiau padorumui pradėjęs šią svarbią šneką, kai su mumis nėra šeimos galvos. Palaukime pono Dvarčiūno, tada šneką pradėsim iš naujo.

— Ne ne, jokia Jonienė mano duktė nebus,— atkirto Dvarčiūnienė, jos veidas tapo niūrus, atšiaurus, ji alsavo šnarpštuodama iš susijaudinimo.

Mikalojus Kiška, visada tokiais atvejais ūmus, nesusitvardė:

— Gerbiamoji ponia, patikėkit manim: Lauryno vardas skambesiu tikrai neprilygsta Modestui — taigi jūs nieko nepraraasite: vienaip ar kitaip nuspręsite, jūsų prievaizdo vardas jūsų dvare vis tiek bus skambiausias.

Svetainės durys ūmai su triukšmu atsidarė, pro jas įbėgo Ieva. Išraudusi, neapykanta žėrinčiomis akimis nužvelgė motiną, tarė Hornastajui:

— Dovanokite man, kad įsikišu į jūsų pokalbį, kol manęs niekas nieko neklausia. Tačiau jūs šnekatės apie mano ateitį, ir aš negaliu tylėti. Pranešu jums, garbusis pone, kad mano motina apie poną Tvirbutą daug ką žino. Aš jai pasakiau, kokio jis tikėjimo, ir tai, kad jo tėvams šis tikėjimas svetimas. Dar jai nepatinka, kad Tvirbutas nėra turtuolis, neturi savo pilių ir dvarų. Mano mama neleis man tekėti už pono Tvirbuto. Tačiau — tenepasirodo jums tai įžūlu — aš sutinku tekėti už pono Tvirbuto prieš tėvų valią.

Hornastajų, dar neatsipeikėjusį nuo Dvarčiūnienės nemandagumo, Ievos atvirumas visiškai sugniuždė. Jis sulinko, suguro, priėjo prie Ievos panašus į kuprotą luošį, kokių daug gali pamatyti bažnyčių šventoriuose išmaldos prašant.

— Vaikeli,— žemės iždininkas suėmė Ievos rankas, suspaudė jas.— Aš žaviuosi jumis... Aš nemaniau, kad mano globotinis išsirinko tokią šaunią nuotaką. Dabar ramia sąžine galėsiu žiūrėti į akis jo tėvams, labai garbingiems žmonėms.

— Nelaimė, tai baisi nelaimė! — sušuko Dvarčiūnienė, skubiai išėjo iš svetainės, užsidengusi veidą rankomis.

Kitą dieną, kai tik Hornastajus, Kiška ir Tvirbutas išvažiavo iš Dvarčiūnų dvarelio, Dvarčiūnai, nieko nelaukdami, išvežė Ievą į Dubičių pilį, kurioje tuo metu kaip tik vasarojo jos savininkas Vaina. Apie ką tėvai su Vaina šnekėjosi, kokį sandėrį su juo sudarė — nė Ieva nesužinojo. Tėvai išvažiavo namo su dukteria net neatsisveikinę. Vakare į menę, kurioje Ieva buvo apgyvendinta, atėjo Motiejus Vaina, atsisėdo prie židinio, dėbsojo Ievai į veidą, tylėjo — niūrus, susimąstęs, pražilusią barzdą glostydamas. Ieva taip pat nepajėgė nė žodžio ištarti. Ji pasijuto prievarta Vainoms primesta, akių iš gėdos neturėjo kur dėti. Staiga prapliupusi ašarom, Ieva puolė Vainai į kojas, ėmė bučiuoti jas maldaudama:

— Išvarykite mane iš pilies, pro vartus išmeskite, aš basa namo parbėgsiu, visada jus geru žodžiu minėsiu!..

— Labai man keista, labai man keista... Savo marčią užrakintą turiu laikyti...— pašnabždom pasakė Vaina, atsistojo, prislėgtas lėtais žingsniais išslinko iš menės.

Po dviejų ar trijų savaičių, rugsėjo mėnesį, Motiejus Vaina atvažiavo į Vilnių, į Hornastajaus rūmus. Atsivežė sidabrinę, matyt, rusuose pasigrobtą statinaitę vyno, dvi dienas su Hornastajum girsnojo, šnekėjosi, Vaina neatstojo nuo žemės iždininko nė per žingsnį. Trečios dienos rytą Hornastajus pasakė Vainai išvažiuojąs į Ašmeną iždo reikalais, ir svečias, supratęs, kad rūmų šeimininkui jau įkyrėjo, suskato ruoštis namo. Atsisveikindamas tarė Tvirbutui:

— Ieva, deja, myli jus, ne mano sūnų. Ką padarysi, likimas visiems maloningas būt negali... Tačiau neužmirškite: likimas apsukrus, oi, apsukrus, taigi ir iš tų, kuriuos jis lepina, pareikalauja aukų...

— Kaip — ponai Dvarčiūnai kelia man sąlygas? Kokias?

— Ne,— papurtė Vaina didelę, sunkią galvą.— Ne... Sąlygą jums keliu aš...

Jo sąlyga Tvirbutui buvo netikėta, nelaukta, kertanti į skaudžiausią vietą: jei norėjo niekieno netrukdomas vesti Ievą, turėjo ir minties įsteigti Upytėje spaustuvę išsižadėti. Vaina geraširdiškai, atvirai nusišypsojo:

— Patikėkit manimi, jaunuoli, tai labai maža, sakyčiau, juokinga sąlygėlė. Pavietų Lietuvoje daug, mirtingų nusidėjėlių iždui juose — dar daugiau... Jūs supratot mane?

Tuomet Vainos žodžiais Kiprijonas patikėjo. Jam iš tikrųjų atrodė, kad Motiejus Vaina — ne vienintelis stambus bajoras, kurį žemės iždininkas Hornastajus prie sienos gali priremti. Kone visi bajorai, valstybės dvarų — seniūnijų ir ekonomijų — valdytojai, įmokėdavo iždui pajamų mažiau, negu privalėdavo. Tačiau giliai širdyje Kiprijonui dilgtelėjo: neturėsiu aš spaustuvės, niekada neturėsiu... knygos paplis Lietuvoje... knygas žmonės rašys ir spausdins... bet tai darys kiti — ne aš...

Taip ir yra, kažkas kažkur rašo ir spausdina knygas, Tvirbutas štai žingsniuoja per svetimo krašto girią, žemė tvirta, apkritusi eglių spygliais, kankorėžiais, po kojomis mirga rudenės saulės šviesa, medžių, žolių šešėliai, mūšyje kritusio kario arklys neša ant nugaros pakaruoklio palaikus, paėmusi už apynasrio, gyvulį veda sielvarto prislėgta moteriškė — kur veda?..

Jaunutės Ievos balsas atmintyje skamba, blaškosi, nerimsta: kaip gerai, kaip gerai, aš niekada nesu skraidžiusi, niekada nesu skraidžiusi...

VI

Laukuose saulė gal dar nenusileidus, tačiau girioje jau temsta. Kai žvelgi į ąžuolų jaunuolyno gilumą, orą už kiekvieno medžio regi vis pilkesnį, tamsesnį. Aplinkui drykso keistas rūkas: prasideda žmogui ties juosmeniu aiškia riba, aukštėliau tvyro tirštas, nelabai įžvelgiamas, pasibaigia vėl aiškia riba — lyg koks kietas daiktas — du, trys sieksniai virš žemės, tarp medžių šakų.

Į ąžuolyną Tvirbutas atėjo su dviem vaikiščiais, vienam duotum gal keturiolika, antram veikiausiai nebus nė dvylikos. Tvirbutas stūkso nuo jų atokiau, gerai mato, kaip jiedu sulinkę mosuoja kirviais, kerta ąžuoliukus palei pat žemę, aukštėliau medelių liemenys vos šmėkso rūke, o viršūnės iš rūko išnyra, krūpčioja, virpa nuo kirvių smūgių skaidriame ore. Medžiai kieti, vaikiščiai dar neturi vyrų jėgos, skiedros lekia į šalis šykščiai, keistai skambėdamos. Bet štai pasigirsta cypus girgždėjimas, ir vieno medžio viršūnė ima svirti, gulti į rūką, tapdama tamsiu šešėliu, lyg besvorė ore pakimba — matyt, pasirėmė mažesnių medelių. Tvirbutas žengia berniūkščiui padėti, tačiau jis vienas susidoroja, paguldo ąžuoliuką ant žemės, pats atsitiesia visu ūgiu — na taip, aukštas kada nors bus vyras, jau dabar yra Tvirbutui iki peties,— garsiai atsikvepia, žengia prie mažesniojo savo draugo. Šis kerta žemesnį, tačiau storesnį ąžuoliuką, kerta skubėdamas, tankiai kirviu švytruodamas, nenorėdamas ilgai užtrukti, draugui jėga nusileisti. Ilgšis įdėmiai apžiūri, ar giliai į medį įkirsta, kažką pasako kirtėjui savo šneka, ir abu berniūkščiai, kirvius pametę, įsiremia rankom į ąžuoliuko liemenį. Verčia medį įsirėžę, kriūkdami lyg šernai. Ąžuoliuko viršūnė, kyšanti iš rūko, kiek pakrypsta, vėl sustingsta ore. Vaikiščiai nedaug tesveria, negali gerai įsiremti į žemę, kojos vis slysta ir slysta, medį tik rankų jėga stumia. Tvirbutas prišoka, taip pat įremia rankas į ąžuoliuko liemenį, vaikiščių galvos atsiduria jam po krūtine, tai gal juodu įžeidžia.

— Neliesk, pone! Nereikia! — sušunka ilgšis vokiškai, mažasis jam įkandin: — Negalima, pone!

Kirstų berniūkščiai medžius malkoms ar kokiam niekui padirbti, Tvirbutas jų neklausytų, kaipmat ąžuoliuką nuverstų, nugenėtų, nutašytų. Tačiau jie juk atėjo į ąžuolyną kryžiaus padirbti, ir vaikiščių valios, jų išdidumo nepaisyti Tvirbutas negali. Nė žodžio netaręs, nuleidžia rankas, pasitraukia nuo ąžuoliuko. Vyresnėlis berniūkštis stveria nuo žemės kirvį, ima juo guviai švytruoti. Kerta dar ilgai — be atvangos, iš visų jėgų ir pasiutimo. Kerta tol, kol medelis, girgždėdamas, traškindamas kaimynų šakas, ima griūti. Ąžuoliukui ant žemės ūžtelėjus, jaunėlis berniūkštis taip pat stveria kirvį, tuojau pradeda šakas genėti. Tvirbutas sako:

— Gal aš, vyručiai, galiu sukurti laužą? Būtų šviesiau dirbti.

— Ne ne, pone,— atsiliepia vyresnėlis berniūkštis, jaunėlis priduria: — Negalima, pone.

Tvirbutas susigūžia, pasistato apsiausto apykaklę. Vėsu, šalta... Ar tik nepradės žemės traukti gruodas? Štai kaip nesėkmingai jo kelionė klostosi: iškeliavo iš Arensburgo vasaros vidury, o štai jau žiema į akis žvelgia... Kelias iki namų dabar Tvirbutui atrodo dar tolimesnis, negu atrodė vasarą Arensburge.

Berniūkščiai čeksi kirviais, treška, kabariojasi ąžuoliukų šakose lyg kokie judrūs juodi voreliai. Nugenėję šakas, kirvakočiais — lyg įgudę meistrai — išmatuoja liemenis, įkirtimais pažymi, kur reikia juos nukirsti. Paruoštus tašymui rąstigalius nuvelka į erdvesnę aikštelę tarp medžių. Susėda pailsėt katras ant savo rąstigalio: vyresnėlis ant ilgojo, jaunėlis — ant trumpojo. Nutėškę ant žemės kepures, rankovėmis šluosto nuo veidų prakaitą, kaso, nagais gremžia plikai nukirptus viršugalvius, kurie, nuberti šašais, sutemose atrodo juodmargi. Ausys abiejų atlėpusios, didelės, kur ne kur kruvinos, šakų nubraižytos. Jaunėlis tylutėliai inkščia, šniurkši nosimi. Ilgšis išsitraukia iš užančio odinį maišelį — gal džiovintą avino mašną, gal veršio skrandį — iš jo kaklelio atsigeria, susiraukęs purtosi, prunkščia. Paskui gurkšteli iš maišelio jaunėlis, šis ima kvenkšti, išsižiojęs alsuoti. Ilgšis atlaidžiai jam nusišypso, atsigręžia į Tvirbutą, sako:

— Gurkštelt, pone, gali ir tu.

Tvirbutas paima iš berniūkščio maišelį, užsiverčia. Į nosį

tvoksteli bjaurus rūgėsių tvaikas — gėrimas neblogas, pusė bėdos, prasmirdęs veikiausiai tik maišelis.

— Na ir kaip? — nekantriai klausia ilgšis.

— Sakyčiau, kad čia vynas, tikras vynas,— pagiria gėrimą Tvirbutas, nuogąstaudamas, kad nepasidarytų bloga: malonus aitrumas persmelkia tuščius vidurius, ima juos raižyti.

— Ir mes taip manom,— sako ilgšis pasididžiuodamas, jaunėlis priduria: — Geriamas daiktas, nenuginčysi,— jis vėl įninka kasytis viršugalvį, prisimerkia, susiraukia, net svirpia iš malonumo.

Tvirbutas nužvelgia ąžuoliukų kelmus, sutemose visur aplinkui geltonuojančius, ir nykus, širdį veriantis graudumas užplūsta jam krūtinę. Kai Kiprijonas gyveno Vitenberge ir Karaliaučiuje, kai visą laiką jautė, kad prūsų krašte tėra varganas svetimšalis, kunigaikščio Albrechto išlaikytinis, nuolatinis išmaldos prašytojas, jo širdis dažnai susigūždavo iš baimės: ateis diena, išmuš valanda, ir kunigaikštis Albrechtas pareikalaus atpildo už gerą širdį, už prieglobstį, už suteiktą malonę mokytis... Tarnu svetimo krašto žmonėms būti, visas jėgas, visus sugebėjimus atiduoti kažkam svetimam Kiprijonui atrodė siaubinga — privalėjai užmiršti save, savo tėvų, protėvių papročius ir dvasią. Narsuolis Mažvydas! Kiek sveikatos kaštavo jam viena vienužė lietuviškai parašyta knyga... Ar turėsi rytoj tarnybą, ar turėsi pastogę ir duonos kąsnį, ar nenusigręš nuo tavęs globėjas kunigaikštis, pajutęs, kad ne jo tikslams jėgas eikvoji? Sunku svetimo valdovo tarnu ir pastumdėliu būti, o savo gimtu kraštu rūpintis. Na, tokia dalia dar ne pražūtis — guodžia įsitikinimas, kad ne tuščiai gyveni, savo vaikams ir vaikaičiams naudingą darbą dirbi. Pražūtingiau į svetimą kraštą ateiti ir senbuvius savo tarnais padaryti — niekada sąžinė tavęs nepateisins! Kankins baimė, kad jau veja senbuviai virvę tau ant kaklo užnerti, o sąžinė kuždės: virvės, virvės ir vertas tesi... Kai Kiprijonas tebebuvo vaikas, motina jį mokydavo: ateik laukiamas, išeik mylimas, ir tu niekada neturėsi priešų. Ar mokė tokios išminties Žygimantą Augustą, Lietuvos valdovą, jo motušė Bona? Ar mokė kas tokios išminties Radvilas, kitus Lietuvos didikus? Argi jie mano, kad livoniečiai jų laukia? Argi jie tiki, kad Livonijos senbuviai juos mylės? Už ką mylės? Gal už suteiktą malonę atėjūnams tarnauti? Štai kiek jaunų ąžuoliukų senbuvių vaikai kryžiams iškirto — nuo gelsvų kelmelių akyse raibsta... Palaidos vaikai tėvus, pastatys jiems kryžius, o paskui paaugs — už kiekvieną kryžių, už kiekvieną kryželį krauju pareikalaus atsilyginti. Kas jiems krauju atsilygins? Danų vyskupas, švedų karalius, rusų caras, Lietuvos didysis kunigaikštis? Ne... Atsilygins žmoneliai, niekuo nekalti, paprasti jų žmoneliai, kurie niekur iš namų į jokią svetimą žemę eit nenorės, tačiau privalės — merdės Livonijos laukuose, šnabždės atsimintiems savo vaikeliams: ateikit laukiami, išeikit mylimi... ateikit laukiami, išeikit mylimi...

Tvirbutas susijaudinęs įsistebeilija į berniūkščius didelėmis tamsiomis akimis. Staiga atsitupia, parklumpa, pusiau sėdėdamas, pusiau klūpėdamas paima vyresnįjį berniūkštį už rankos, prašneka lėtu kimiu balsu:

— Vyručiai, Grilės žmogus išgelbėjo man gyvybę, jis mane išleido iš pilies, jam pagailo manęs, mano vaikų... Leiskit man nutašyti jam kryžių... Man tai labai svarbu... Aš parkeliausiu namo, papasakosiu apie savo išgelbėtoją savo vaikeliams... Jie niekada neužmirš, kad jūsų krašto žmogus tėvui gyvybę išgelbėjo... Jie gerbs jus, niekada nelaikys savo priešais... Jie žinos, kad Lodės žemėje yra kryžius, kurį padarė jų tėvas... Ar jūs suprantat mane, vyručiai?

Berniūkščiai žiūri vienas į kitą suglumę, išpūtę akis. Jaunėlis kažką sumurma gimtąja kalba, ir vyresnėlis nepatenkintas ima šnirpšti nosimi, iš Tvirbuto rankos ištraukia savąją, skubiai atsistoja, stveria nuo žemės kirvį, pradeda tašyti ąžuoliuką: čekšt pačekšt, čekšt pačekšt... Jaunesnysis berniūkštis nusigandęs spokso į Tvirbutą, neišmano, ką daryti: griebti savo kirvį ir tašyti? griebti savo kirvį ir bėgti kiek kojos įkerta? o gal geruoju atiduoti jį svetimšaliui?

Tvirbutas liūdnai nusišypso:

— Gerai, tebūnie jūsų valia... Pasakykit, kuo vardu pavarde buvo Grilės žmogus — gana man bus...

— Haris Kalevis Saimrė,— nudžiugęs išpyškina jaunėlis berniūkštis, stveria nuo žemės kirvį, šoka tašyti savo rąstigalio. Čekšt pačeškt, čekšt pačekšt... Tvirbutui ant kelių ima kristi skiedros. Vieną skiedrelę jis sugauna, suspaudžia saujoje, atsistojęs kėblina į šalį, kad netrukdytų berniūkščiams dirbti.

Haris Kalevis Saimrė... Vardas, tėvavardis, pavardė... Gyveno toks žmogus. Arė žemę. Mylėjo Grilę. Išgelbėjo Tvirbutui gyvybę. Ir žmogaus nebėra. Jo palaikus Tvirbutas su Grile pargabeno į nedidelę girios laukymę kalvos viršūnėje. Vienoje kalvos pusėje žiojėjo gili, stačiašlaitė rėva, jos dugnu čiurleno juodas upelio vanduo. Upelis tekėjo iš raisto, kuris siautė eglėmis apaugusią kalvą iš trijų pusių. Kalva Tvirbutui priminė žemaičių alką — vietovę su pasauliu jungė tik slaptos, kaip ir kūlgrindos, brąstos per pelkes. Ant kalvos stūksojo apgailėtina lūšnelė, suręsta iš apvalių virtuolių medžių, gličių ir apipuvusių.

Jos stogas buvo nupintas iš šakų, apklostytas žievėmis ir paparčiais, pakulinėmis virvėmis priraišiotas, kad vėjas nenudraskytų. Laukymėje, atokiau nuo lūšnelės, kūpsojo keli dideli šviežiai sukastos žemės kauburiai, ant kurių gelsvu medžiu švietė visai dar nauji kryžiai. Veikiausiai čia buvo slaptos sukilusių valstiečių kapinės, tik Kiprijonas negalėjo suvokti, kodėl kapų kauburiai tokie dideli. Berniūkščiai kryždirbiai vėliau jam šį tą paaiškino. Dvarponiai sudegino sukilėlių kaimus, ir jų šeimos patraukė gilyn į girią, čia vienoj, čia kitoj saugesnėj laukymėj greitomis pasistatė laikinas užuoglaudas. Sukilusiems vyrams mūšyje prie Lodės pilies žuvus, moterys ir vaikai parnešė jų palaikus, paguldė lūšnelėse ant stalų ar suolų, sudegino vyrų ir tėvų kūnus namų ugnimi. Lūšnelių dėgesių krūvas apkasė žemėmis, ant kauburių pastatė kryžius. Dabar, kai šie du apšašę berniūkščiai tašo naują kryžių, girios laukymėje ant kalvos dega paskutinė — Grilės ir Hario Kalevio Saimrių — lūšnelė.

Tvirbutas su Grile nukėlė Hario Kalevio palaikus nuo arklio, įnešė į paskutinę šiame pasaulyje jo buveinę, skurdžią ir tamsią. Ją apšvietė vienintelis mažas langelis, užtrauktas melsva jaučio pūsle. Prie lango šmėksojo stalas, sukaltas iš perskeltų rąstigalių, ant žemės juodavo apsmilkę ugniakuro akmenys, prieblandoje akį rėžė balti pelenai. Visokie daiktai, rakandai, skudurai buvo išstumdyti, išmėtyti po pirkelę be jokios tvarkos, žingsnio negalėjai žengti ko nors neužkliudęs. Hario Kalevio palaikus Tvirbutas su Grile paguldė ant stalo taip, kad jo veidas būtų prie pat langelio. Rėčka stovėjo viduasly, vandens klanė, matyt, ji dar nebuvo gerai išbrinkus, pro tarpulenčius leido vandenį. Tvirbutas stvėrė rėčką, žengė prie durų, tačiau Grilė rėčką iš jo atėmė, pati iš upelio vandens parsinešė. Vandeniu suvilgius baltą lininį skudurėlį, švelniai nušluostė velionio veidą, paskui ir kojas. Kitą drėgną skudurėlį sulankstė, užklojo juo velionio lūpas. Tuo tarpu į vidų įėjo dvi moteriškės apskretusiom sermėgom, nė žodžio Grilei netarusios, ėmė šniukštinėti po visus pirkelės pašalius. Stvarstė puodus, samčius, šaukštus, vyžas, į glėbius rinko drabužius, apklotus, nešė pro duris į lauką. Moteriškės tarytum nematė nei Grilės, nei jos velionio vyro. Grilė tarytum nematė moteriškių. Tačiau taip tik atrodė. Kai viena moteriškė, glėbį skudurų prisirinkusi, žengė prie durų, Grilė staiga ją pasivijo, ištraukė iš jos glėbio juodą vilnonę skarą. Tvarkdarė moteriškė valandėlę stovėjo, priekaištingai spoksojo į Grilę. Skara buvo gera, šilta, ji norėjo ją iš pirkelės išnešti. Moteriškė žiojosi kažką jau ir sakyti, tačiau pamačiusi, kad Grilė ta skara užklojo velionį — jo beliko matyti tik veidas ir basos kojos, užsičiaupė, išėjo pro duris, daugiau į lūšnelę nebegrįžo. Grilė atsitūpė, ant plūktos aslos padėjo sausų paparčių, didelę sudžiovintą kempinę, išsitraukė iš sermėgos kišenės skiltuvą, keliais titnago smūgiais išskėlė ugnį, uždegė iš pradžių sausus paparčius, paskui kempinę. Ši degė melsva liepsnele su oranžine skiautere. Šalia velionio galvos Grilė dugnu aukštyn apvertė molinį dubenį, ant jo padėjo degančią kempinę. Valandėlę Grilė stovėjo sustingusi, išplėstom akim žiūrėdama į kempinės ugnelės nušviestą velionio vyro veidą. Paskui atlošė galvą, užsimerkė, atsidūksėjo, suniūkė, sudejavo. Vėl atsimerkusi, žengė prie langelio, nuplėšė nuo jo pūslės plėvę, sugniaužė ją saujoj į mažą gniužulėlį. Pro langą ir atdaras duris ėmė traukti šaltas skersvėjis. Pelenai iš ugniakuro sūkuriais ėmė kilti. Akimis sekdama pelenų šuorus, Grilė pamatė prieblandoj tebestūkstantį Kiprijoną, suglumo, atrodė, išsigando, kad jis pirkelėje tebėra. Grilė priėjo, apgręžė Kiprijoną, stumtelėjo durų link, pati tarytum lydėdama įkandin slinko. Nuojauta Tvirbutui pakuždėjo, kad išgelbėtojo palaikų daugiau nebematys. Prie durų Kiprijonas sustojo, atsigręžė, įsistebeilijo į velionį. Didelės, baltos kojų pėdos, juoda skara užtiestas liemuo, veidas... Kempinės melsva šviesa apšviestas velionio veidas atrodė lyg iš laukų akmens iškaltas. Kas atsitinka sąžinei, kai žmogus numiršta? Taip pat numiršta ar į kito žmogaus širdį gyventi persikelia? Tvirbutas pajuto, kaip ašaros ėmė gniaužti jam gerklę, į akis plūsti.

— Sudie, išgelbėtojau, tegul amžinoji dievo šviesa tau šviečia,— tyliai sušnabždėjo Kiprijonas, gal tik lūpas pakrutino, tačiau Grilė pajuto jo širdgėlą, netikėtai įsikniaubė jam į nugarą, sukukčiojo. Tvirbutui dilgtelėjo į širdį, kad ir Grilės daugiau niekada nebematys. Jis nerangiai apsisuko, suėmė Grilės pečius didelėm savo rankom, prisitraukė ją prie savęs, pabučiavo jai į viršugalvį, į rausvus plaukus, sušnabždėjo:

— Grile, Grile... Būk stipri, laikykis, iš paskutiniųjų laikykis, žmogau, žmogau mano...

Ir jis išėjo iš lūšnelės. Akyse sušvito didelis raudonas saulės kamuolys tolumoj viršum girios. Prie lūšnelės kertės stoviniavo du berniūkščiai. Jiedu buvo apsivilkę didelėmis, matyt, savo tėvų sermėgomis, susijuosę virvagaliais, už jų užsikišę kirvius. Berniūkščiai kažką susikuždėjo, ir vyresnysis stumtelėjo mažėlį į Tvirbuto pusę. Šis nedrąsiai priėjo, atgniaužė delnuką, ant jo pasimatė nedidelė rausva moneta.

— Pone, kas tai? — paklausė berniūkštis vokiškai.

Kiprijonas paėmė nuo jo delno monetą, pavartė, apžiūrėjo. Vienoje monetos pusėje buvo atspaustas Rygos miesto herbas, antroje — du sukryžiuoti raktai. Vyresnėlis berniūkštis, stovėjęs atokiau, staiga išgąstingai sušuko, ir mažėlis, griebęs iš Tvirbuto pirštų monetą, nėrė už lūšnelės kertės. Kiprijonas neramiai apsidairė. Aukšta, stambi moteriškė plačiais, vyriškais žingsniais artėjo nuo eglyno prie lūšnelės. Atlapos jos sermėgos skvernai plaikstėsi vėjy, prakaulus, didžianosis veidas atrodė niūrus ir piktas. Moteriškė praėjo pro Tvirbutą, nė akių į jį nepasuko, triukšmingai atidarė lūšnelės duris, įėjo į vidų. Tvirbutas sunerimęs taip pat žengė prie durų, tačiau įeiti į vidų nespėjo — pro duris prieš pat nosį išniro nepažįstamoji moteriškė, krūptelėjus sustojo, įsistebeilijo Tvirbutui į akis. Moteriškės akys buvo pilkos, atšiaurios, be jokios šilumos. Rankose ji laikė juodą vilnonę skarą, tą pačią, kuria Grilė buvo užklojusi velionį savo žmogų. Tvirbutas atatupstas pasitraukė į šalį, davė moteriškei kelią. Kai atšiaurioji moteriškė perėjo laukymę ir dingo eglyne, iš už lūšnelės kertės vėl išlindo berniūkščiai. Mažėlis, rodydamas Tvirbutui monetą, vėl paklausė:

— Pone, kas tai?

— Rygos šilingas,— paaiškino Kiprijonas, ir berniūkščiai įsišpoksojo vienas į kitą sutrikę, galvodami, ką tai galėtų reikšti.

— Tikras, visiškai tikras pinigas, nemažas turtas,— pridūrė Tvirbutas.

Berniūkščiai sukišo nosis, šnibždėjosi, buvo bepradedą ginčytis, šaukti vienas ant kito, tačiau atsiminę, kad juos stebi ir girdi nepažįstamas svetimšalis, nuščiuvo. Ilgšis, matyt, nusprendęs mažylio nuomonės nepaisyti, stumtelėjo jį į šalį, greitais žingsniais priėjo prie lūšnos kiauro langelio, pasistiebęs, ištempęs kaklą, įsispitrėjo į vidų. Paskui įkišo pro langelį ranką, ant kažko — veikiausiai ant stalo šalia velionio — padėjo monetą, purptelėjo į šalį susijaudinęs, keistai nudžiugęs: ko gero, jautė didelį pasitenkinimą, kad nugalėjo norą pasilikti tą monetą sau. Rimtai ir dalykiškai — kaip tikras vyras tikrą vyrą — paklausė Tvirbutą:

— Pone, gal padėsi mums parnešti kryžių iš ąžuolyno?

Kirvių čekšėjimas nutyla, berniūkščiai baigė rąstigalius tašyti, vėl niekas nebedrumsčia miglotų sutemų tylos. Ką berniūkščiai dabar darys? Kuo jiedu prikals kryžiaus skersinį, kokiomis vinimis? Tačiau prie berniūkščių Tvirbutas neina. Jis jau ir pats tiki, kad jam nedera kišti nagų prie kryžiaus Hariui Kaleviui Saimrei. Ankstesnis noras nutašyti išgelbėtojui kryžių Tvirbutui dabar pasirodo suktas, savanaudiškas: tu man išgelbėjai gyvybę, aš tau nutašiau kryžių — esame kvit... Greitas, labai greitas yra žmogus geru už gera kitam atsilyginti, kad tik nebejustų jo sąžinę niekam skolos... Sąžinės skola neduoda ramybės, ilgus metus, kartkartėm net visą amželį verčia gyventi susikaupus, atsargiai, bet kokio blogo darbelio vengiant, verčia teisingą būti. Taip gyventi sunku... Nutašyti savo išgelbėtojui kryžių — lengviau, visiškai lengva...

Berniūkščiai patys pašaukia Tvirbutą, ir jis eina prie jų. Štai kaip — kryžiaus skersinį berniūkščiai pririšo pakuline virve. Dabar jiedu laiko kryžių, pakėlę už skersinio galų, išilginis medis tebesiremia žemėn.

— Padėk, pone,— prašo ilgšis, mažėlis priduria: — Vilkti negalima, pone.

Tvirbutas pakelia kryžių už išilginio medžio. Na taip, kryžiaus statinis yra žmogaus gyvastis, ji auga į aukštį, veržiasi į saulę. Mirtis — skersinis, kuris gyvastį perkerta. Ar tikrai ne jis, ne Tvirbutas Hario Kalevio gyvastį perkirto? Ištižo, visai Kiprijonas ištižo, pušies spyglys po kojom, ir tas kursto jo širdy kaltės jausmą... Kuo jis nusikalto Hariui Kaleviui Saimrei? Tuo, kad susitiko jį girioje, kad užšnekino, pavėžinamas pasiprašė? Prakeiktas kaltės jausmas... Protas jokios Kiprijono kaltės tam nelaimingam valstiečiui neatranda, o širdy — tarytum akmuo gulėtų... Ar tik ne dėl beprasmio, visiškai tuščio pastarųjų metų jo gyvenimo taip yra? Žmona gyvena be vyro... Vaikai auga be tėvo... Lietuvos teisyną mokslo vyrai be Tvirbuto toliau rašo... Viena tik paguoda, vienintelė: Kiprijonas nebėra Radvilos parankinis, nebemezga Lietuvos didikų voratinklio Livonijoj — švarios išliks jo rankos... Švarios!.. Rankos — taip, švarios. O sąžinė? Iš nevilties Tvirbutas suinkščia, dantis sukanda. O kas, ar ne jis, ar ne Kiprijonas Tvirbutas, kanclerio Radvilos pasiuntinys, vienas tūkstantis penki šimtai penkiasdešimt šeštų metų birželio mėnesį jojo pas Rygos arkivyskupą Vilhelmą? Ar ne į jį magistro Galeno riteriai trissyk iššovė? Ar ne jis nukrito nuo žirgo sužeistas, visai be nuovokos laukų vidury netoli Kuoknesės, prie didelių akmenų, apžėlusių krūmais? Ar ne jį, ne Kiprijoną Tvirbutą, Radvila Juodasis paslėpė paskui nuo viso pasaulio, o valdovas Žygimantas Augustas paskelbė žuvusiu nuo riterių šūvių? Ar ne dėl jo pramanyto nužudymo Lietuvos didikai vėliau parklupdė magistrą Fiurstenbergą ant kelių priešais Lietuvos didįjį kunigaikštį? Ar ne Tvirbuto suklastotas žuvimas Livonijos žemėj buvo dingstis Radvilai ir Žygimantui Augustui iškelti Livonijos ordinui kaltinimus, kuriuos jiedu kūrė jau daugelį metų? Ar ne Tvirbuto tariama mirtis tapo dingstimi priversti Fiurstenbergą pasirašyti jam gėdingas Pasvalio sutartis? Ar ne Tvirbuto mirties dingstimi prasidėjo karas dėl Livonijos?

Įžengė į Livonijos pilis Lietuvos valdovo įgulos, įkandin jų Livonijos rytus ėmė siaubti rusų caro karių būriai... Kaipgi kitaip? Lietuviai šienaus Livonijoj, o rusų caras sėdės rankas sudėjęs ir snaus? O argi galėjo snūduriuoti švedų karalius, kai Livonijoj pradėjo šienauti ir lietuviai, ir rusai? Viešpatie dieve tėve, visų tėvų tėve, jeigu ne jis, ne Kiprijonas Tvirbutas, ne Kiprijono Tvirbuto suklastotas žuvimas, gal dar nė šiandien lietuviai į Livoniją nebūtų įžengę? Gal dar nebūtų nė rusai, nė švedai į ją įžengę? Gal dar nebūtų šitaip klaikiai nusiaubta Livonijos žemė? Gal jokio karo nebūtų čia buvę? Būtų praslinkę metai, kiti, būtų pasikeitusios aplinkybės... Ne ne! Tvirbutas nekaltas, niekuo nekaltas. Ne į jį, tai į kitą Lietuvos pasiuntinį būtų šovę vokiečių riteriai... Pagaliau ar būtinai reikėjo šūvių? Žygimantas Augustas, Radvilos kurstomas ir padedamas, būtų suradęs kitą dingstį Fiurstenbergui ant kelių parklupdyti, savo būriams į Livoniją įvesti. Be abejonės, būtų radęs... Aplinkybės Fiurstenbergo parklupdymui buvo kuo palankiausios, progos Lietuvos didikai nebūtų praleidę... Jei ne dėl pasiuntinio, ne dėl paprasto žmogelio nužudymo, dėl juodo katino, dėl nuskriausto šuns Radvila būtų sukurstęs Žygimantą Augustą prie Livonijos ordino magistro prisikabinti — Lietuvos kariuomenė buvo paruošta karui, tereikėjo priežasties, nedidelio barnio, mažutėlytės kibirkšties... Dieve tėve! Tačiau kodėl jis, kodėl Kiprijonas Tvirbutas, o ne kas nors kitas, ne koks valkata šuo tapo atpirkimo ožiu, pražūčiai pasmerktu? Kodėl jo, kodėl būtent jo sąžinei atiteko toji kaltės našta?

Antai: apkasa žemėmis našlaičiai vaikai dar vienos lūšnelės degėsius, supila dar vieną didelį kapą, kuriame palaidotas ir žmogus, ir jo nameliai. Argi nėra jokio ryšio tarp šio kapo ir šūvių į Tvirbutą penkiasdešimt šeštųjų metų biržely? Argi nėra jokio ryšio tarp šio kapo ir magistro Fiurstenbergo parklupdymo prieš Žygimantą Augustą Pasvalyje? Yra ryšys. Karas prasidėjo tada, kai Lietuvos kancleris Radvila Livonijos magistrui Fiurstenbergui pareiškė: mano pasiuntinį Tvirbutą nušovė tavo riteriai tavo žemėje, už tą incidentą privalai atsakyti tu...

Vaikiščiai — jų gal dvi dešimtys šmėseliuoja vakaro sutemose — darbuojasi kastuvais uoliai, be atokvėpio. Kapo kauburys auga, didėja, degėsių jau nebematyti, pro žemes tik kur ne kur dar smilksta dūmeliai. Prie pilamo kapo stūkso susigūžusios moterys, viena jų laiko rankose ilgą degantį blakštą, ugnis aiškiai apšviečia jos veidą — tai Grilė, jos rankose sudegs paskutinė jos namelių sija...

Berniūkščiai, kuriems Tvirbutas padeda nešti kryžių, laukymės vidury pasuka į šalį, užėję už žemių kauburio, ant kurio stypso kitas kryžius, sustoja, atremia išilginį kryžiaus medį į kauburio žemę.

— Pailsėsim, pone, jie dar nesupylė kapo, — sako mažėlis berniūkštis. Ilgšis tuo tarpu įninka narplioti virvę, kuria prie išilginio medžio pririštas skersinis, prie gyvasties — mirtis... Vaikinukas riša, tempia, veržia supykęs, gūdžiai burbėdamas, matyt, plūsdamasis, vėl išardo mazgą, vėl suriša, veržia — ne, nesėkmingai... Netekęs kantrybės, berniūkštis pratrūksta:

— Pone, pamėgink tu suveržti mazgą — atsileido benešant, kad jį kur velniai!..

Tvirbuto krūtine čiuožteli nuogąstis, akimirkai jį sustingdo, tačiau Kiprijonas suima save į rankas, sušnirpščia, stveria iš berniūkščio rankų virvagalius, ima juos tempti, veržti mazgą iš visų jėgų — dantimis grieždamas, inkšdamas. Tuščiai... Širdyje įtampa neatslūgsta, dar skaudesnės mintys į galvą lenda: koks aš silpnas, koks silpnas — bevalis tižena... Šviežiai nutašytas kryžius tamsoje boluoja lyg koks sudžiūvęs, pamėkliškas žmogus, nuogai išrengtas, rankas į šalis išmetęs, ir Kiprijonui ima dingotis, kad veržia virvės mazgą ant kaklo tam amžiną atilsį valstiečiui, tam Hariui Kaleviui Saimrei, kuris išgelbėjo jo gyvybę... Dantis sukandęs, nė nebealsuodamas Tvirbutas sumezga virvagalius, įtempia, suveržia, dar kartą sumezga — tvirtai, rodos, jau tvirtai virvė laiko skersinį. Kiprijonas išsitiesia, atsilošia, staiga pakelta galva ima svaigti, akyse sutavaruoja žalios švieselės, kojos ima virpėti... Tvirbutas palengva susmunka, atsiremia į žemės kauburį — pusiau stovi, pusiau sėdi bijodamas, kad nugrius štai tuojau be žado, stengiasi atsitokėti, susikaupti: purto galvą, braukia, vis braukia delnais per veidą, per drabužius, per veidą, per drabužius — šaltas prakaitas, kurį vis nubraukia nuo veido, vėsina, taip malcniai vėsina karštus, tarytum ugny degančius pirštus...

Dangus žvaigždėtas, nakties tamsa mėlyna, siaudžia sodelio medžiuose vėjas, atgrasiai čia pat, gal slėnyje už sodo, prie Nevėžio, gal dar arčiau, už juodos klėties, gerklingais linksmais balsais dainuoja, kleigoja, stūgauja danų knechtai, nesuprantami jų dainos žodžiai dusliai sproginėja Tvirbuto ausyse, stingdo jam kraują. Kiprijonas laksto, blaškosi tarp medžių, ieško išsigandęs savo vaikelių, vardais juos šaukia: Petrai, Povilai, Jonai, Joneli!.. Kur jie, jo vaikeliai? Kur Ieva? Sodelis tuščias, aplinkui juda, kruta vėjuotos nakties atgrasūs šešėliai... Šnara, siaudžia obelų lapai — keisti lapai: kai tik vėjas stipriau ir ilgiau įsisiaučia, lapai pabalsta, pamažėl visiškai balti tampa. Kas yra, kas atsitiko Dvarčiūnų sodeliui? Jame vėjas drasko nebe obelis — tuopas ir drebules. Kur dingo obelys? Kur išsilakstė vaikai? Kur pasislėpė Ieva? Tuščia sukrypusi, sausų lapų prinešta pavėsinė, tušti takeliai, apdėti baltais akmenėliais... Svetimšaliai kariai tuojau, rodos, įsiverš šėldami į sodą — Tvirbutui nesuprantama jų daina griaudėja vis garsiau, grėsmingiau. Kur tie plėšikai, kur jie? Gal jie jau sugavo Kiprijono vaikus, šoka aplink juos, tyčiojasi iš jų? Gal jie jau užkimšo Ievai burną kareiviška kepure, gal jau plėšia nuo jos drabužius? Tuščias sodelis, tuščia mėlyna šešėliuota tamsa — tik piktas vėjas švilpia, medžių lapai net pabaldami šnara, griaudžia, svetimšalių grobikų daina vis įžūliau nertėja... Dingsta Tvirbutui iš akių pavėsinė, ištirpsta tamsoje takeliai, apdėti baltais akmenėliais, gerai pažįstamas sodelis čia pat akyse keičiasi, tampa svetimas, neatpažįstamas — aplinkui tik tuopos, tik drebulės... Tvirbutas krenta kniūbsčias į vėjo šiurenamą žolę, susiima galvą, užsispaudžia ausis, skradžiai žemę prasmegti geidžia. Tyliau, vis tyliau ir tyliau aplinkui. Iš tolo pasigirsta žingsniai — sunkūs, reti. Kiprijonas pakelia galvą, įsižiūri į mėlyną tamsą, ak ne, ne Ieva, ne Ieva, priešais ateina aukšta, stambi moteriškė prakauliu veidu, didele nosimi, apsisiautusi juoda vilnone skara... Ji linksta į priekį, balina akis, primygtinai klausia:

— Kas? Kas jis toks? Iš kur tu jį parsivedei?

Tvirbutas susigūžia, vėl įsikniaubia veidu į žolę. Atžarus, gerklinis moteriškės balsas nenutyla:

— Kas, kas jis toks yra, meldžiamoji? Kodėl jis čia tyso? Kodėl mes turim aplink jį šokinėti? Meldžiamoji, čia tau ne namai, čia slėptuvė, čia mūsų vaikai, čia mūsų maistas — viskas čia. Ir aš privalau žinoti, koks žmogus prie mūsų prisiplakė, ko jam čia reikia. O gal jis plėšikas? Gal dvarponių pakalikas? Ką ir šnekėti, doro žmogaus mūsų krašte dabar nesutiksi!..

Kitas moteriškas balsas atsiliepia:

— Ane... Atstok tu nuo jos.

— Ar tai aš prie jos pristojau? Ji mums tą leisgyvį slibiną atvedė!

— Nieko Grilė tau nepasakys, Ane... Amą dievas jai atėmė, ar nematai?

— Kur jau ne! Paėmė dievas ir išrovė liežuvį, ar ne?

— Kai mano sesuo vyrą palaidojo, savaitę žodžio neištarė... Visaip atsitinka, Ane.

— Visos mes vyrus palaidojom, o nė viena be amo nevaikštom. Grilė išdidi lyg ponia, štai ir visa bėda. Neleidau skaros sudegint, įsižeidė. Užsispyrė ir nebešneka su mumis. Atims jai dievas amą... Kažin už ką? — patylėjusi moteriškė apmaudžiai priduria: — Pati vaikų neturi, tai bene jai rūpi, kad svetimi pusplikiai per gruodą laksto?.. Niekas jai nerūpi, niekas...

Balsas nutolsta, nudunksi sunkūs žingsniai. Nebegirdėt nei knechtų dainos, nei vėjo švilpesio. Tik varpas, taip, tik varpas tolumoj vos vos girdėti: tans... tans... tans...

Tvirbutas pajunta daugelio žmonių rankas, kurios paima jį už pažastų, už juosmens, už kojų, pakelia ir neša. Kur jį neša? Pro šalį slenka tamsus, ilgas koridorius, praplaukia neryškūs daiktų šešėliai, mažas melsvas langelis, užtrauktas jaučio pūsle, suboluoja priekyje durys... Ne, niekas Kiprijono neneša, jis plaukte plaukia oru, kojos štai jau lenda pro duris laukan, lenda aukštai, prie pat staktos... Švinta akyse, atsiveria giedra dangaus erdvė... Lengva, labai lengva kvėpuoti... Kybo didelis raudonas saulės kamuolys tolumoj viršum girios...

Už nugaros, tamsiame koridoriuje, iš kurio Kiprijonas ką tik išplaukė, nykiai aidus skamba gerklinis moters balsas:

— Nepergudraus jis mūsų, nesuminkštins savo alpuliais mums širdies, nepritaps prie mūsų katilo. To tikrai nebus! Užrištom akim per pelkes išvesim — tegul eina sau...

— Ane,— ištaria kitas moteriškas balsas, nutyla, paskui kažką pasako Kiprijonui nesuprantama kalba. Anė atkerta:

— Šneku ir šnekėsiu vokiškai, tegul jis pasiklauso.

— Ane.... Tu manai, kad jis...

— Žinoma! Viską jis girdi! Jei tik duonos kas veltui duotų, ir aš apalpusi gulėčiau. Ar ne pastogėj, ar ne šilumoj? Guli sau, aplink tave šokinėja, o paskui, žiūrėk, švyst — ir pavasaris!..

— Titnagas tu, Ane, duonos kąsnio vargšui gaili...

— Ak! Ak! Jūs visos geros! Geros, kadangi nesukat galvos, ką vaikai po savaitės, po mėnesio valgys. Pasibaigs kruopos, pasibaigs mėsa — kur tada šoksi? Į pelkę stačia galva?

— Kiek, Ane, vienas žmogelis suvalgys, na, kiek?

— Žmogelis! Nieko sau žmogelis — dviejų sieksnių išbadėjęs slibinas!

— Ane, gerai, kad tu myli vaikus, kad tu jiems ir šitą, ir aną... Bet visų kitų tu neapkenti... Vaikai irgi tai supranta, manai, ne?

Grubus, gerklinis moters balsas pašiurpsta:

— O ko tu nori vaikus mokyti? Ko? Meilės visiems? Gana, per akis tos meilės! Ak, jei turėtų neapykanta burną, visas kruopas aš į ją supilčiau! Tegul, tegul paliegėliai vaikai užauga, tegul silpnos bus jų kinkos, tegul! Kad tik neapykanta jų tiems žvėrims kruvina būtų! Taip, meldžiamoji, tik neapykanta slibinus nugali!..

Saulės raudonas kamuolys ima šokinėti virš girios, skilti, byrėti žiežirbomis į juodas eglių keteras... Per spragsinčią, kibirkščiuojančią dangaus erdvę vėl atplaukia tylus, duslus varpo balsas: tans... tans... tans... Viešpatie dieve tėve, visų tėvų tėve, kodėl taip ilgai aptemęs buvo Kiprijono protas? Tiek dienų, tiek naktų gaudė tolumoj varpas, šaukė, kvietė prie savęs visus, kas gyvas liko, kvietė ir jį, Kiprijoną, šaukė, viliojo ir jam išganymą žadėjo — kur tau!.. Kiprijonas klausėsi tarytum vėpla — nieko nesuprato, nieko nesuvokė...

Tvirbutas pajunta, kaip į rankas ir kojas ima plūsti jėgos, kaip atsiteka užtirpęs liemuo. Kiprijonas praplėšia, išplečia akis: prietema, surizgusios medžių šaknys, žemės luitai, balanų liepsnelės, krutančios vaikų galvos, perlūžę šešėliai ant sudžiūvusių lubų skliauto velėnų, valgymo garsai — čepsėjimas, šliurpsėjimas, svirpiantis čiulpsėjimas... Ne, čia ne pirkia, ne lūšnelės vidus... Būstas tamsus, niūrus, suremtas iš medžių išvartų — šaknų ir velėnų didelių luitų. Langų nėra. Stalas apstotas vaikiščių, mažų ir jau paauglių, kelnėtų ir sijonuotų, ant stalo styro dvi balanos, jų liepsnelės plėvoja virš vaikų galvelių. Vaikams atsisėsti padėtos trinkelės, tačiau nė vienas ant jų nesėdi — stati prie garuojančio puodo arčiau palinksta. Mažesnieji ant tų trinkelių stovi, kad viralą šaukštais pasiektų. Valgydami visi šliurpsi, čepsi, čia vienas, čia kitas tuo pat metu laisvąja ranka šašuotą galvą kasosi... Plikos, visų vaikiščių, net ir mergaičių, galvelės plikos. Jų veideliai čia apšviesti balanų, čia tamsūs, šešėlių išmarginti. Visų akys plačios, žvitrios, taip ir šaudo į šalis, seka, ką kieno šaukštas puode pakabino. Tačiau ginčų nekyla. Negirdėt, kad kas bent žodelį ištartų.

Būsto kertėje vienas ant kito sukrauti pūpso maišai. Kas juose? Grūdai, kruopos? Ar džiovinta žuvis? Guolyje šalia maišų šmėkso prieblandoje sudžiūvęs berniuko veidelis... Jo akys įkritusios į pamėlusias akiduobes, išplėstos, nemirksinčios, kūnelis apkamšytas nešvariais skudurais, užklotas juoda vilnone skara. Sena moteriškė baltutėliais plaukais sėdi susirangiusi prie ligonio, maitina jį šaukštu — ar išsikapstys vargšelis, ar dar atsistos ant kojų?

Tvirbutas nužvelgia įdėmiai visas būsto kertes, visus jo pašalius, užgriozdintus medinėmis dėžėmis, didelėm molinėm puodynėm, užverstus šieno migiais: ne, didžianosės piktčiurnienės niekur nematyti, ko ir benorėti, geresnės progos atsikelti jis nesulauks. Atsikelti... Kūnas užtirpęs, sustiręs, rankos ir kojos tarytum svetimos — atsikelk, kad gudrus, ar toli nueisi atsikėlęs...

Kažkieno rankos nutveria jį už pažastų, kelia, stumia, padeda atsisėsti. Vaikai suklusę, išsižioję sužiūra nuo stalo, mažesnieji glaudžiasi prie didesniųjų, slepiasi už jų nugarų. Tvirbutas pasuka galvą, pasižiūri, kas jam padeda. Grilė... Ji klūpo čia pat už Tvirbuto nugaros, pačioje būsto kertėje, ant eglišakių, rankomis tebelaiko jo juosmenį, švelniais niūksėjimais ragina Tvirbutą stotis. Grilės akys, susidūrusios su Kiprijono žvilgsniu, nušvinta vos juntamos šypsenos atšvaitais. Guviau suplaka Tvirbuto širdis. Jis pasijunta stipresnis, sulenkia palengva ilgas kojas, pritraukia kelius prie krūtinės, rankomis įsiremia gulto eglišakių.

— Tuojau, Grile, aš tuojau, — džiugiai murma.

VII

Kelias vėlei veda per pelkes. Tik dabar veidą svilina šaltis, dangus virš galvos balkšvas, rytiniame pakrašty raudonas. Nebejust nei drėgmės, nei puvėsių kvapo — žemė sutraukta į gruodą, po kojom skambiai lūžinėja sausledžiai. Grilė lengva, dažną žingsnį nė sausledis po jos kojom nelūžta, o gruodu Grilė lėkte lekia, rabadai rabadai, brazda medpadžiai. Tvirbutas didelio silpnumo nebejunta, jėgų su Grile spėti jam užtektų, tačiau gruodas čia vienur, čia kitur neišlaiko jo svorio, Kiprijonas vis įlūžta ir įlūžta, kitąsyk iki kelių pliurzon įklimpsta. Tuomet Grilė iš tolo atkiša jam ilgą lazdą, padeda išsikapanoti, vėl tvirtai ant sušalusios žemės atsistoti. Tvirbuto viduriai jaukiai kaista, skrandis, karšto viralo gavęs, atkuto, vėl pradeda darbuotis, tik retsykiais beperrėžia pilvą aštrus skausmas. Pilvas!.. Įstabus ir prieštaringas, bene pats prieštaringiausias dievo kūrinys. Pilvas gyvą padarą užaugina, pilvas dažniausiai jį ir pražudo...

Tėvų namuose, kiek Kiprijonas atsimena, prie pusryčių, pietų ir vakarienės stalo visa šeimyna sėsdavo būtinai drauge. Kada panorėjęs niekas negalėdavo pavalgyti. Kad ir kokį skubų darbą kuris šeimynykštis dirbdavo, kad ir kaip kuris negaluodavo, privalėdavo sėsti prie stalo tėvo pasakytu laiku. Atsisėdęs privalėdavo valgyti, noriai valgyti. Pastaroji pareiga Kiprijoną ypač vargindavo. Šeimoje jis buvo vienintelis vaikas, o vaikai, kaip žinia, ne visus valgius mėgsta, dažnai nusilaksto, pervargsta, praranda norą valgyti, ir jei tik Kipras valgydavo nenorom, kneižiodamas valgį, per prievartą, lyg ne savais dantimis jį kramtydamas, tėvas imdavo širsti, sakyti jam pamokslus. Tuo tarpu visi namiškiai sėdėdavo prie stalo suirzę, neramūs, tarytum kažin kas labai bloga jų gyvenime būtų staiga atsitikę. Valgymas tėvų namuose buvo ritualas, svarbus dienos įvykis. Valgydami visi mėgaudavosi šeimos santarve, gyvenimo darna, savimeilę glostančiu supratimu, kad šitaip drauge jie valgys ir rytoj, ir po mėnesio, ir po daugelio metų. Jei visi namiškiai gerai nusiteikę valgo, vadinasi, jie turi pasidėję tvirtą šeimos gerovės pamatą ateičiai. Visiems namiškiams drauge pusryčiauti, pietauti, vakarieniauti buvo vienas iš nedaugelio tėvo įstatymų, kuriuos visi šeimynykščiai nuolankiai, be jokių prieštaravimų privalėjo vykdyti. Tik užaugęs, po daugelio metų, Kiprijonas suprato, koks įžvalgus ir kantrus jo auklėtojas buvo tėvas. Pusryčiauti, pietauti, vakarieniauti būtinai drauge, būtinai noriai, būtinai pasitempus ir romiai — kokia tai kvailystė kitąsyk vaikui Kiprui atrodydavo!.. Kiek kartų jis vos susilaikydavo nepravirkęs iš apmaudo ir nuoskaudos, nešokęs tėvui į akis prieštarauti. Tokie valgymo kasdieniai ritualai mokė Kiprijoną nugalėti savo ambicijas, tuščius įgeidžius, besąlygiškai paklusti tėvui, jo rankai ir išminčiai. Kiprijonas nė tada, kai jau buvo suaugęs jaunuolis, neišdrįsdavo tėvui balsu prieštarauti. Jei ir didelę, jo manymu, kvailystę tėvas kada pasakydavo, Kiprijonas nesutikdavo su juo tik tylėdamas. Ilgainiui savo nuomonę jis išsigudrino pasakyti kaip svetimą mintį: o štai šis, o štai anas mano taip... Savo mintis Kiprijonas dažniausiai priskirdavo tiems garsiems išminčiams, kuriuos tėvas labai vertino. Tėvas, išgirdęs, kad jo nuomonė nesutampa su jo garbinamo išminčiaus nuomone, nustebdavo, suklusdavo, ilgai neramus vaikščiodavo, vis teiraudavosi:

— Kaip — jis iš tikrųjų šitai yra pasakęs? Gal jis ką kita turėjo galvoj? Gal jis pajuokavo taip sakydamas?

Sugebėjimas pasakyti savo nuomonę nesuteikiant pašnekovui jokios dingsties pamanyti, kad išmintingesnis už jį dedies, vėliau daug sykių padėjo Kiprijonui išvengti nereikalingų ginčų, lemtingų barnių su draugais ir mokytojais, globėjais ir įtakingais valdžios žmonėmis. Dar vienas dalykas. Ritualiniai šeimos pietūs mokė Kiprijoną nuolat jausti, darnus ar nedarnus, aprūpintas ar neaprūpintas yra jų šeimos gyvenimas. Tėvas troško, kad jo sūnus niekada staiga ir netikėtai nepatirtų: nebėra pajamų, nebėra ko valgyti, geras vardas išsisklaidė kaip dūmas. Tėvas mokė sūnų pajusti jau pačius pirmuosius juodos dienos pranašus, o pajutus — skubiai ką nors daryti, kad juoda diena neišauštų. Suteikdamas valgymui ritualinio taurumo, tėvas tarytum sakydavo: nesidžiauk, kad dabar turi ką valgyti, nesidžiauk, kad turi podėly gabalą mėsos rytojui — kaupk turtą be atvangos, neužmiršk, kad valgyti reikės ir tada, kai susirgsi, kai nelaimė ištiks, kai dirbti, pragyvenimu rūpintis nebepajėgsi. Kiprijonas buvo besotis žinių, visada stengdavosi suprasti kiekvieną savo žingsnį gyvenime, kiekvieną įvykį šeimoje, gimtojoje tėvonijoje. Dar Vilniuje tebesimokydamas jis pradėjo akylai sekti, kas dedasi bajorų seimuose, dvaruose, visoj plačioje kunigaikštystėje, kitose valstybėse. Vitenberge ir Karaliaučiuje jis nuolat teiraudavosi savo profesorių, kokias naujas knygas parašė tolimų šalių išminčiai. Jei knygų niekur negaudavo, ieškodavo žmonių, kurie jas būdavo perskaitę keliaudami po Italiją ar Prancūziją. Knyga Kiprijonui buvo stebuklas. Kad ir kas knygoje atsiskleisdavo — dieviška išmintis ar žmogiška menkystė, vis tiek knyga jam būdavo nuostabi ir didinga. Kaip jis pavydėjo Mažvydui, savo bičiuliui, jo „Katekizmo prastų žodžių"!.. Kiprijonas užmiršdavo, kad Martyno knyga parašyta ne lotynų, ne lietuvių protėvių skambia kalba, užmiršdavo visus tos knygos trūkumus, kurių, jo manymu, nestigo, karštligiškai mintyse kartodavo: Martynas jau parašė, jis jau parašė, aš dar ne... Kiprijonas slapta svajojo apie savo knygą. Kantriai, be atvangos kaupė žinias, tačiau į atmintį stengėsi dėtis tik gerai suprastą savo patirtį. Garsių išminčių mintys apšviesdavo, paaiškindavo jo gyvenime tai, ko jis nesuprasdavo, ir išnykdavo, užgesdavo, likdavo atmintyje tik jo paties gyvenimo pažinimas. Kiprijonas mąstė tik savo galva, jis buvo tik jis, nė vienos svetimos minties jis niekada aklai nekartojo. Koks jis buvo turtingas!.. Tėvas galėjo juo didžiuotis. Deja, tik galėjo... Tėvas niekada juo nesididžiavo. Ne ne, Kiprijonas tėvui nė mintyse dėl to nepriekaištaudavo. Tėvas padarė viską, ką įstengė, įdiegė sūnui dorybes, kurias pats labai vertino. Tačiau ar tos dorybės padarė jo sūnų tokiu žmogum, kokiu jį tėvas senatvėje norėjo regėti?.. Ne. Sūnus išdavė jo tikėjimą, nuėjo su eretikais, mirtiną nuodėmę užsitraukė...

Kokie tragiški yra žmonių siekimai!..

Lodės valstiečiai sukilėliai pasistatė girioje slaptus būstus, išsikasė slaptus urvus, prinešė, privilko į juos kruopų, džiovintos mėsos, žuvies ir duonos. Manė, visko užteks, kol kariaus, kol kovos, kol dvarponiai nusileis, įvykdys jų reikalavimus. Viskas, rodos, buvo apgalvota, viskam — ir juodai dienai — buvo pasiruošta. Širdys buvo kupinos tikėjimo pergale. Tačiau valgo dabar girioje jų paslėptą maistą jų našlės žmonos, jų našlaičiai vaikai... Ar užteks jiems tų kruopų per žiemą?

Tragiški yra žmonių siekimai... Nelaimė ima grėsti nuo pat pirmo šviesaus dingtelėjimo į galvą ko nors siekti, ką nors nepaprasta nuveikti...

Šiltą balandžio pavakarę vestuvininkai šoko, šėlo Dvarčiūnų sodely, lalėjo šnekos, skambėjo juokas, visiems buvo linksma. Tik Kiprijono tėvas ir motina sėdėjo nuošalioje pavėsinėje, liūdni žvalgėsi į šėlstančius jų sūnaus vestuvių svečius, į nuogas obelų ir vyšnių šakas, į dulkėtą klėtį už sodo, į kelutį, vedantį pro jos kertę į Nevėžio slėnį... Sodo vidury, tarp šokančių triukšmingų svečių, stovėjo vienkojis su trim atsparom stalelis, ant jo geltonavo, rudavo aukštas apvalus pyragas, jame įbestas styrojo didelis baltkriaunis peilis, tačiau niekas — nei Dvarčiūnienė, nei jos tarnai — nepriėjo, neatriekė pyrago, nepasiūlė svečiams. Šie taip pat pyrago tarytum nematė. Kai Elena Alšytė, Kiprijono motina, tekėjo už Jurgio Tvirbuto, tokį pyragą vestuvių stalui iškepė jos motina Auka Alšienė. Pastarosios vestuvėms kažkada labai seniai tokį pyragą buvo iškepus jos motina, Kiprijono prosenelė. Ką ir šnekėti, Elena Tvirbutienė negalėjo atvažiuoti į Širvius, į vienturčio sūnaus vestuves, be tokio pyrago. Tačiau kelias nuo Rietavo iki Upytės buvo tolimas, reikėjo važiuoti karieta mažiausiai tris dienas, o jeigu užeitų lietūs, pabjurtų keliai, kelionė ir visą savaitę užtruktų. Nuogąstaudama, kad ilgoje kelionėje pyragas susikratys ir džiūstelės, Kiprijono motina prisipylė maišelį miltų, įsidėjo kiaušinių, pakeliui į Upytę užsuko Ariogalon, pyragą savo sesers dvarely iškepė. Nuo Ariogalos iki Upytės nė dienos kelio nebuvo, ir motina, gerai pyragą apklosčiusi, atvežė jį į vestuves šviežią, beveik dar šiltą. Geltonas, žvilgiai rusvas stūksojo tas pyragas ant stalelio vidury sodo, styrojo į jį įbestas baltkriaunis peilis, aplinkui šoko, linksminosi svečiai — nematė pyrago... Niekas, nė joks vaikiščias, prie stalelio nepriėjo, pyrago nė riekelės neatsiriekė...

Kiprijonas, su Ieva šokdamas, akių nenuleido nuo to pyrago, nuo tėvo ir motinos. Pavėsinėje jiedu sėdėjo vienui vieni, susigūžę, nusiminę, iš pašalės atrodė visų atstumti, užmiršti. Kiprijonui pagailo jų. Jiedu su Ieva įgriuvo į pavėsinę, klestelėjo ant suolo tėvams iš šalių, ėmė taukšti niekus, senukus linksminti. Motina nerami palinko į sūnų, sušnabždėjo jam į ausį:

— Paslėpk tą pyragą kur nors — nevalgys jo niekas. Išstatė pajuokai, ir tiek. Tėvas labai kremtasi...

— Dėl tokių niekų? — susirūpino Kiprijonas.

Motina pasižiūrėjo į sūnų priekaištingai, su širdgėla akyse.

— Ak, vaikeli,— tarė gūždamasi.— Jei privers kada nors kas nors tave savo vaiko išsižadėti, geriau tėvą suprasi...

Kiprijonas akies krašteliu dirstelėjo į tėvą. Jis sėdėjo susikūprinęs, nudūręs akis. Linksėdamas galva, vos vos vypsodamas klausėsi Ievos linksmo čiauškėjimo. Kaip — jam dingojosi, kad Dvarčiūnai, visi jų svečiai jaunikio tėvu jo nelaiko, jei to pyrago nevalgo, nė nesuraiko?

Ak, jeigu Kiprijonas būtų žinojęs, kuo jo pastangos tėvą nuraminti pasibaigs!.. Visiems matant jis būtų pagriebęs tą pyragą nuo stalelio, į tvartą nunešęs, kiaulėms atidavęs. Tačiau to, kas vėliau atsitiko, jis negalėjo nujausti, joks žmogus to negalėjo nujausti... Kiprijonas susiieškojo Dvarčiūnų vyriausią tarnaitę Būdrą Karinčiūtę, paprašė, kad jo tėvų pyragą į vidų įneštų, prie kitų saldumynų padėtų. Jam nė į galvą nedingtelėjo, kad Būdra šeimininkės atsiklaus, ar galima jaunikio prašymą įvykdyti. Būdra atsiklausė, ji visada buvo uoli tarnaitė... Veikiai visi svečiai, šokę, šėlioję sode, sustojo apmirę. Apgirtusi, ašarodama ir plūsdamasi, Konstancija Dvarčiūnienė priėjo prie vienkojo su trim atsparom stalelio, apvertė jį, apžergė pernykštėn žolėn nukritusį Tvirbutų pyragą, pasikaišė sijoną... Moteris, kuri šoko arčiausiai stalelio, sukliko, tuojau ir kitos moterys ėmė aikčioti, gręžtis nuo Dvarčiūnienės, tačiau ir nusigręžusios neišmanė kur akis dėti. Dvarčiūnienė šlapinosi visų akivaizdoje.

— Štai ko jie visi verti, štai ko verti! — šaukė Dvarčiūnienė ir dar kažką be paliovos šaukė, tačiau ir jos žodžius vargu ar kas girdėjo, ar norėjo girdėti. Bent jau Kiprijonui ausys tarytum apkurto — jis girdėjo vienišą, tūžmingą balsą, žodžių nesuprato, nenorėjo suprasti. Moterys, merginos išraudusiais kaip ugnis veidais tučtuojau dingo iš sodo — nė vienos niekur aplinkui nebebuvo matyti. Vyrai susirinko į pavėsinę, apsupo Kiprijono tėvą ir motiną, mūru, tarytum gindami nuo budelio kirvio, juodu apstojo. Vyrai neguodė, neramino Tvirbutų. Guosti buvo nereikalinga, žema. Vyrai žvalgėsi vieni į kitus apsiblausę, nuščiuvę, gūžčiodami pečiais. Tuojau čia vienas, čia kitas sušneko: vestuvės pasibaigė — namo važiuoti metas... Kiprijono motina klausėsi tylių vyrų šnekų akis išplėtusi, prasižiojusi, visiškai nesusigaudydama, kas atsitiko. Tėvą, kuris dvi vestuvių dienas laikėsi nuo visų nuošaly, staiga apstoję vyrai sutrikdė. Jis atsidūrė visų akyse. Jam buvo nesmagu, negera. Jo rankose pasimatė obuolys, didelis raudonas obuolys. Tėvas pats nesuprato, iš kur tą obuolį paėmė. Jis dar labiau sutriko. Daugelis vyrų kaip tik į tą obuolį sužiuro: kaip — bene Tvirbutas dabar jį valgys? Tėvas gyvas likęs norėjo tuo obuoliu atsikratyti, žengė šen, žengė ten dairydamasis, kur jį padėti. Galų gale susivokė, grūste įsigrūdo obuolį į liemenės kišenę. Tėvui tučtuojau palengvėjo, širdis atlėgo. Jo akys, jo veidas suspindo plačia, geraširdiška šypsena. Neįprastai garsiai — tėvas garsiai niekada nešnekėdavo — pasakė:

— Nenuliūskim, sveteliai. Jei, atsiprašau, šių namų ponios elgesys taip rėžia mums akis, vadinasi, jis lietuviams neįprastas. Didžiuokimės tuo!..

— Ką jis šneka, ką jis šneka!..— sušvogždė Kiprui į ausį Mikalojus Kiška. Jis buvo įsiutęs. Staiga ėmė brautis iš pavėsinės pro susirinkusius vyrus, atšiauriu balsu grasindamas:

— Ne, gerbiamieji, šito aš taip nepaliksiu! Aš ją nuogą išrengsiu! Aš jai tarka per pliką vietą! Metus ponia sinjora atsisėst negalės!

— Nedrįsk! — suriko Kiprijonas, pasivijo draugą, sugriebęs už peties, taip trūktelėjo į save, kad Mikalojus oru skristelėjo atgal, atsitrenkė jam į krūtinę. Mikalojus piktai išsišiepė:

— Tu neturi teisės jos ginti! Ne tik tavo, ne tik Tvirbutų, visų bajorų garbė įžeista — supranti, visų bajorų!..

— Nedrįsk, aš maldauju,— sušnabždėjo jam į ausį Kipras.— Aš tavęs pažint nenorėsiu, jeigu tu...

Daugelį svečių nustebino Tvirbutų atlaidumas, garbės nepaisymas. Čia vienas, čia kitas ėmė burbėti, kad tie Tvirbutai gal nebajorai, gal nė neturi tikro garbės jausmo. Tėvas greitai sumetė, ką daryti. Jis paminėjo vaivados teismą, ėmė vaikščioti nuo vieno bajoro prie kito šnekėdamas:

— Ji girta, visiškai girta, gali ją užmušti, gėdos ji nepajus. Teisme, gerbiamieji ponai, ji bus blaivi!

Svečiams Jurgio Tvirbuto žodžiai pasirodė teisingi. Vestuvės neiškriko, nepasibaigė, truko dar tris dienas. Ieva, pasislėpusi savo moterystės kambarėlyje, kiaurą naktį raudojo. Kiprijonas sėdėjo ant lovos krašto, glostė jos plaukus, pečius, rankas ir tylėjo. Guosti Ievą taip pat buvo žema. Dvarčiūnienė buvo jos motina, ir duktė turėjo iškentėti jos užtrauktą gėdą. Kitą rytą, kai svečiai vėl susirinko prie stalų, jau sėdo į savo vietas, Ieva ir jos tėvas priėjo prie Jurgio Tvirbuto. Žodžio netarusi, Ieva puolė šešurui į kojas, išbučiavo jas, tūnojo apsikabinusi. Antanas Dvarčiūnas atsiklaupė, oriai iškėlęs galvą, kenčiančiom akim pažvelgė į Kiprijono tėvą, tarė jam:

— Garbusis žemaičių bajore, neparklupdė manęs niekada priešai, neparklupdė išdavikai draugai, neparklupdė plėšikai kelyje, gėdingai mane parklupdė prieš jus mano žmona. Viešai, visiems mano svečiams girdint, meldžiu jus dovanoti mano nelaimingai dukteriai Ievai, mano sūnui Žygimantui ir man už mano žmonos bjaurų poelgį. Niekada,— Dvarčiūno žila galva nusviro, balsas suvirpėjo, jo didelėse žydrose akyse sužibo ašaros,— niekada nemaniau, kad teks atsiklaupti gyvenime iš gėdos... Supraskite mane, dovanokite man,— Dvarčiūnas atsistojo, ašarų akyse neslėpdamas, nuo svečių nesigręžiodamas, išėjo iš puotos menės, pro atdaras duris Kiprijonas matė: prieškambaryje pamerkė rankas į vandens dubenį, palaikė sustingęs, paskui šliūkštelėjo rieškutėm vandens sau ant veido, dar kartą šliūkštelėjo, dar kartą... Prie nusipraususio Dvarčiūno priėjo jo sūnus Žygimantas, padavė tėvui baltutėlį rankšluostį. Išburkęs, putlus Žygimanto veidas buvo didžiai nepatenkintas. Žygimantas pasakė:

— Aš tavęs, tėvai, neprašiau manęs minėti. Vaikai už tėvus neatsako.

— Patylėk! Patylėk, varle! — sušuko Dvarčiūnas, metė sūnui į veidą rankšluostį.

Tuo tarpu menėje Kiprijono tėvas — išblyškęs, baltas kaip drobė — pasilenkė, plėšte atplėšė nuo savo kojų Ievą, sušnabždėjo jai:

— Vaikeli, nepyk ant motinos... Visiems mums nelengva gyventi...

Pati Dvarčiūnienė Tvirbutų neatsiprašė. Svečiai vestuvėse jos daugiau nebematė. Po vestuvių su Kipru ir jo tėvais Dvarčiūnienė elgėsi taip, tarytum nieko nebūtų atsitikę. Į jokį teismą — nei į pavieto, nei į vaivados, nei į seimo — Kiprijono tėvas, žinoma, nesikreipė, iki pat mirties nė savo namiškiams apie atsitikimą vestuvėse niekada neužsiminė. Konstancija Dvarčiūnienė alpėjo iš sielvarto, kad jos žentu netapo Laurynas Vaina. Dvarčiūnų šeima turėjo vienintelę viltį — dukters vedybomis aukštai iškilti, įsilieti į turtingų, sparčiai garsėjančių bajorų giminę — ir ją prarado. Dabar tapo aišku: ne tik Ievos vyras, bet ir jos vaikai niekada nevaldys didelių dvarų, netaps aukštais urėdais. Pirmas dvi vestuvių dienas Dvarčiūnų sūnus Žygimantas, įkaušęs, paburkusiu veidu, nuolat sekiojo motiną, guodė ją:

— Ieva — vargšė, iš prigimties vargšė, seniai tu tai turėjai suprasti. Ji atsigimė į dėdes, į senelį... Geresnio žento tu negalėjai tikėtis, negalėjai, mamuse. Ir labai gerai! Dabar tu atsiminsi, kad turi sūnų. Tu turi sūnų, mamuse! Kam mums Vainos? Kam mums keisti tokią skambią pavardę? Įsiklausyk — Dvarčiūnai! Skamba išdidžiau negu Radvilos! Kol žemelę visiems valakais išdalinsiu, aš jau turėsiu savo dvarą, daug dvarų. Aš gerai supratau, kas yra valakų reforma, ji manęs nenuskriaus. Aš vesiu kokio nors didiko dukterį ir pradėsiu Dvarčiūnų dinastiją! Dvarčiūnų, supranti, mamuse? Duktė išneš, sūnus parneš — paties dievo pasakyta!

Motina sūnaus negirdėjo. Ji slankiojo tarp vestuvininkų aptemusiu protu, ji nebežinojo, ką daranti...

Dvarčiūnienės poelgis Tvirbutams buvo nemalonus, šlykštus. Tačiau jis jų neįžeidė. Dvarčiūnienės akibrokštas jiems staiga atvėrė akis, privertė pažvelgti į save iš šalies. „Štai ko jie visi verti, štai ko verti!"— šaukė Dvarčiūnienė, apžergusi jų pyragą. Na taip, Tvirbutai nebeturėjo tokios garbės, dėl kurios net ir bylinėtis dar būtų verta. Tėvas... Kaip galėjo aną valandėlę jaustis tėvas? Buvo laikas, kai net ir aš pats nekenčiau sūnaus, išsižadėjau jo... Visi tik stebėsis ir patylom juoksis, jeigu aš dabar dėl Dvarčiūnienės neapykantos įsižeisiu... Sūnaus vestuvės!.. Eretiko vestuvės... Visos mano pastangos išauginti dorą, taurų sūnų nuėjo perniek... Turėjo mane dievas nubausti ir nubaudė...

— Na, pypkės dūmų mes nebijom,— pasakė motina, tačiau tyliai, labai tyliai, gal nė pati nesuvokė, ką pasakė. Jei tik kas bloga gyvenime atsitikdavo, ji tuos žodžius vis kartodavo. Veikiausiai jie tiek ir tereiškė: reikia gyventi toliau, reikia gyventi...

O Kiprijonas? Tada, kai jis sulaikė nuo muštynių Mikalojų Kišką, jo galvoje tvinksėjo mintys: aš pirklys, niekingas pirklys... aš nusileidau Vainai, išsižadėjau spaustuvės, kad gaučiau žmoną... aš niekada neturėsiu spaustuvės, niekada nerašysiu knygų... niekada... mano globėjas Hornastajus vieną gražią dieną manim nusivils, nusigręš nuo manęs — kas aš tada būsiu?.. elgeta... niekam nereikalingas, didžiai mokytas elgeta... amen svajonei, gražiausi mano siekimai išsisklaidė kaip dūmas!..

Žmona!

Kiprijonas mylėjo žmoną. Jo meilė Ievai buvo stebėtinai nepaaiškinama ir stebėtinai apgalvota. Pirmą kartą Vainų dvaro kieme, aušros šviesoj išvydęs Ievą, jis žado neteko: štai ji, toji būtybė, kuri gimdys mano vaikus!.. Kas, koks išminčius, koks pranašautojas raganius galėjo paaiškinti tokį ūmų, netikėtą jo sprendimą? Juk tuomet Kiprijonas regėjo vien tik Ievos pavidalą, jos sielos lukštą — kuo artimas jis jam pasirodė? Kas jam pašnibždėjo, kad ir Ievos siela bus artima, sava? Tai buvo nepaaiškinama. Tačiau pats jausmas, kuris aną valandėlę jo širdy suspurdo, o vėliau išsikerojo, buvo jam skaidrus, aiškus, suprantamas: aš turiu, aš privalau padaryti viską, kad mano vaikų motina būtų Ieva, tik Ieva — jokia kita moteris būti mano vaikų motina netinka, negali.

Jokia kita moteris... Į Kiprijono vestuves Širvių dvare, be daugelio kitų senų, ištikimų bičiulių, atvažiavo ir Stanislovas Kiška, Breslaujos seniūnas. Dvarčiūnų dvaro kieme Kiprijonas jį pasitiko džiugus ir linksmas. Stanislovas apkabino jį niūrus, nusiminęs. Nė žodžio netaręs, atšlijo, nušvelgė jaunikio apdarus, įsistebeilijo jam į akis.

— Kas atsitiko, drauguži? Tau nepasisekė kelionė? — sunerimo Kipras ir tuojau pamatė Alos Risos akis, juodas, liūdnai spindinčias akis. Ala Risa stovėjo tarp kailiniuotų Stanislovo Kiškos palydovų, pati vilkėjo ilgus geltonus kailinius, buvo juos atsilapojusi, jos krūtinė veržėsi iš užančio pro baltą, purią kailinių apykaklės vilną.

— Pranešu tau, — prašneko Stanislovas Kiška, — mano brolis Petras į vestuves neatvažiuos. Brolelis serga. Bijau garsiai sakyti, tačiau dievas, atrodo, jam nebebus maloningas...

Pastiręs, karščio išpiltas, Kiprijonas spoksojo į Alą Risą, šmėžuojančią tarp Kiškos palydovų. Jis pirmą kartą aiškiai ir — buvo keista — skaudžiai suvokė, kad jau vedė, susituokė ir štai tuojau prasidės jo vestuvių puota. Džiūstančiom lūpom Kiprijonas pasakė:

— Meldžiamieji, nusivilkite kailinius! Pas mus pavasaris, šilta. Medžių lapai tuojau ims sprogti!..

Kailinių atvartų vilna papurusi ant aukštos iškilios Alos Risos krūtinės. Štai kuo tapo ana dvylikametė mergaitė, kurią Kiprijonas buvo susitikęs Trakuose: stebėtinai suklestėjęs jos kūnas nerimo, nesiliovė savim didžiuotis, vyrus erzinti, nuodėmės ilgėtis. Nutirpusiom, lyg nesavom kojom Kiprijonas priėjo prie Alos Risos, pasakė:

— Aš tave pažinau, aš tave atsimenu.

Ala Risa liūdna žiūrėjo jam į akis, tylėjo.

— Drauguži, tu apsirikai, mano žmona Ona štai čia, — tarytum iš labai toli atskrido Stanislovo Kiškos balsas.

Įsitraukęs į vestuvių apeigas, į puotos šurmulį, Kiprijonas čia visiškai užmiršdavo Alą Risą, čia vėl nutirpdavo ją prisiminęs. Tom valandėlėm jo širdį sugniauždavo nykus nerimas. Naktį po bjauraus Dvarčiūnienės poelgio Kiprijonas praleido savo pirmosios nakties kambarėlyje guosdamas raudančią Ievą. Auštant Ieva atsigodėjo, suėmė save į rankas, pasakė Kiprijonui norinti susitvarkyti — veikiausiai tą valandėlę ji tvirtai nusprendė atsiprašyti šešurą, įkalbėti tėvą, kad ir jis atsiprašytų. Kiprijonas išėjo iš kambarėlio, sunkia, nuovargio svarinama galva nuslinko į sodelį. Rytuose dangus vos vos brėško. Sodelyje buvo tyku, tarp prieblandoje ryškėjančių plikų medžių nesimatė nė gyvos dvasios. Liūdnų minčių slegiamas, Kiprijonas nudūlino į pavėsinę, atsisėdo ant suolo, ant kurio vakar vienui vieni, vestuvėse visų užmiršti sėdėjo jo tėvai. Ar užmigo jiedu šią naktį? Apie ką šnekėjosi, užmigt negalėdami? Ar tūžo tėvas? Ar verkė motina?

Staiga Kiprijonas išgirdo greitus, tylius žingsnelius. Krūptelėjęs ir apsidairęs pamatė atsilapojusius geltonus kailinius, besiplaikstantį ilgą sijoną... Atbėgusi prie pavėsinės, Ala Risa sustojo. Valandėlę stūksojo prieblandoje sustingusi, neįžvelgiamu veidu, tik akys, drėgnos, išplėstos jos akys, kartkartėm blykstelėdavo. Kiprijonas pajuto, kad prasideda kažkas, ko atsitiksiant jis nė nenujautė; negali žmogus dievo valios nujausti — žmogui tai didžiausia laimė ir didžiausia nelaimė. Kiprijoną surakino nuogąstis, jis nepajėgė nė krustelėt. Ala Risa, tiesi, rankas nuleidusi, palengva priėjo, tiesi kaip stovėjo susmuko ant kelių, klūpėdama, žiūrėdama jam į akis, sušnabždėjo:

— Kodėl tu manęs neieškojai? Tu turėjai žinoti, kad aš tavęs laukiu. Tiek metų aš tavęs laukiau. Tu jautei, kad aš tavęs laukiu. Kodėl tu manęs neieškojai?

Kiprijonas sėdėjo netekęs žado.

— Pasakyk man ką nors,— vėl sušnabždėjo Ala Risa.

Kiprijonas tylėjo. Jam atrodė, kad vaidenasi. Vakarykštis Dvarčiūnienės akibrokštas. Bemiegė naktis. Raudanti Ieva. Karštus lyg žarijos žodžius šnabždanti Ala Risa. Visa tai, visa tai, rodės, buvo tik proto aptemimas...

Ala Risa vos pastebimai pasislinko į priekį, pasirėmė rankom jo kelių, vos vos prisilietė savo lūpom jo lūpų.

— Sudie,— sukuždėjo dygiai, piktdžiugiškai, pašoko ant kojų, išlėkė iš pavėsinės, nubėgo per sodą, dingo prieblandoje už plikų krūmų. Paskui ji — nebeatpažįstama, tik juodas šešėlis — dar šmėstelėjo prie klėties kertės, suvisam dingo už jos.

Gruodas po Kiprijono kojom nebelūžinėja. Pelkė pasibaigė. Aplinkui vis aukštesni stūkso sušalę medžiai, čia vienas, čia kitas nykiai girgžda. Lazdos, kurią Grilė velka sustingusia žeme, galas šokinėja per grumstus — tar tar tar, tarrr tarrr... Rabadai rabadai, brazda per gruodą sunkūs Grilės medpadžiai. Aukštėliau plaikstosi purvini ir apledėję sijono pridurkai, kruta, spindi ledo karoliukai ant skudurais apvyturiuotų blauzdų. Ledo karoliukų skambėjimo Kiprijonas negirdi, tačiau jie, be abejo, skamba, vieni į kitus atsidauždami, skamba labai tyliai. Kuo šalčio garsai tylesni, tuo blogiau: šaltis sėlina prie širdies paslapčia, nepastebimai — kaip tyla.

Kiprijonas sunerimsta. Susivokia skaičiuojąs Grilės žingsnius. Devyniasdešimt trys, devyniasdešimt du, devyniasdešimt vienas... Skaičiuoja atbulai, mažėjančia seka. Grilė per pelkę jį jau pervedė, ir tuojau vienas jos žingsnis bus paskutinis, žengtas drauge. Grilė sustos. Atsisveikins su juo — žodžio negalėdama ištarti, kaip išmanydama. Paskui grįš per pelkę atgal į sukilėlių našlių ir našlaičių slėptuvę. Tik kelias dienas Grilė Kiprijoną globojo, o atrodo, kad jis pragyveno su ja keletą metų. Kaip seniai jiedu susipažino!.. Tada... Tada gyvas tebebuvo jos vyras Haris Kalevis, tada tebeturėjo jiedu ir vežimą, ir arklį... Tačiau praėjo, pralėkė anie geri laikai, ir Grilė štai nebeturi nieko, ničnieko — nei vyro, nei namų, nei vežimo su arkliu. Rabadai rabadai, brazda per gruodą jos kojos. Kur? Kodėl? Dėl ko? Na, svetimšalio, svetimo žmogaus niekas čia neužjaučia, reikia jam padėti. O paskui? O paskui, kai štai žengs paskutinį žingsnį ir sustos, ir su Kipru atsisveikins, ką tada Grilė darys? Ar nekris kniūbsčia ant sušalusios žemės, ant aštrių sausledžių iš nevilties, kad nebėra dėl ko gyventi? Rabadai rabadai, brazda Grilės žingsniai, paskutiniai žingsniai drauge su Tvirbutu.

Ant kalvos pelkėse, slaptoje sukilėlių užuobėgoje, Kiprijono ir Grilės nebėra. Jųdviejų ten nebėra. Jiedu nebenutrauks nuo našlaičių vaikų duonos kąsnio, viralo šaukšto. Su vaikais ten liko penkios moterys, kurios nuo sukilimo pradžios slapstė, globojo vaikus ir išliko gyvos. Ten liko Hario Kalevio Saimrės palaikų, laikinų namų pelenai, kitų sukilėlių, kurių kūnus moterys rado mūšio lauke, kapai. Liko speigas, į gruodą sutraukta žemė. Liko abejonė moterų širdyse, ar užteks vaikams maisto per žiemą. Per kelias pasilpimo ir ligos dienas Kiprijonas slėptuvėje išsrėbė pustrečio dubenėlio karšto viralo. Trimis dubenėliais dvidešimt šešių vaikų nuo bado mirties, jeigu prispirtų, neišgelbėsi. Tai suprato moterys, našlaičių globėjos,— viralo Kiprijonui jos įpylė. Tačiau ar galėjo jos, viralo jam pildamos, nuslėpti baimę, kad štai atiduoda svetimam, nepažįstamam žmogui dubenėlį viralo, kuris gal kaip tik išgelbėtų labiausiai nusilpusį mažylį pavasarį, suteiktų jam jėgų pragyventi dienelę, kitą, kol sužaliuotų ant žemės pirmieji lapeliai? Baimės akys didelės, širdis šykšti... Didžiausė paniurėlė Anė įpildavo iš samčio į dubenėlį šlaką ir žiūrėdavo, ar ne per daug šliūkštelėjo. Ranka krūptelėdavo, krustelėdavo, dar šlakelis viralo kliūstelėdavo į dubenėlį, dar šlakelis — gana, jau gana. O štai šįryt Anė verste išvertė pilną viralo samtį į dubenėlį, atkišo jį dosniai, džiugiai, ir Tvirbutas suprato: Anė įpylė jam paskutinį dubenėlį karštimo, linki jam laimingos kelionės. Kol jis srėbė, į būstą, pastatytą iš didelių išvartų, viena po kitos atėjo moteriškės iš kitų dviejų slėptuvių. Kiprijonas srėbė karštą viralą, spoksojo į šiltus drabužius, kuriuos moteriškės atnešė ir padėjo ant stalo. Jis suprato: šiuos senus sulopytus, suadytus drabužius moteriškės įdeda jam į kelionę.

Ašaros ėmė gniaužti Kiprijonui gerklę. Moteriškės rūpinosi juo, jo vaikais, patylom troško, kad jis pareitų namo, padėjo jam kuo galėdamos. Kiprijonas nebepajėgė praryti viralo nė vieno šaukšto. Atsistojo. Tuo tarpu Grilė priėjo prie stalo, paėmė iš drabužių krūvelės pirštines ir žieminę kepurę, kitus drabužius pastūmė į stalo pakraštį. Kodėl Grilė taip skubėjo? Kas jai dingtelėjo į galvą? Gal ji pamanė, kad Kiprijonas paims visus drabužius, kuriuos moteriškės jam atnešė? Tvirbutas skubiai žengė prie durų. Jis žinojo, kad Grilė eina jam įkandin ir nešasi rankoje pirštines ir žieminę kepurę, seną, nusišėrusią kepurę nučiupinėtais blizgančiais atvartais. Lauke tarp medžių stovėjo ilgšis berniūkštis, vienas iš kryždirbių, laikė už žąslų Kiprijono arklį. Šis, pamatęs Tvirbutą, suprunkštė, sukriženo, ėmė džiugiai muistyti galvą. Kiprijonas paglostė arkliui kaktą, prusnas, pastovėjo apkabinęs gyvulio kaklą, užsimerkęs, dantis sukandęs, kad nepravirktų. Iš galvos neišėjo sena, nusišėrusi kepurė nučiupinėtais blizgančiais atvartais. Kiprijonas jautėsi taip, lyg pats kepurę nuo našlaičio galvos būtų numovęs. Tačiau dabar jis negalėjo būti geresnis. Jo laukė ilgas, tolimas kelias namo. Jis privalėjo pareiti namo. Kiprijonas atšlijo nuo gyvulio, nužvelgė jį. Moteriškės nė balno nuo jo nebuvo nuėmusios. Arklio koja tebebuvo aprišta Kiprijono marškinių rankove. Skuduras, prisigėręs kraujo, apskretęs purvu, buvo sušalęs į ragą. Berniūkščiui, kuris laikė arklį už žąslų, Tvirbutas pasakė:

— Paskui tvarstį sudrėkink šiltu vandeniu ir nurišk, apvyniok koją sausu. Rūpinkis gyvuliu, juk dabar jis tavo.

— Nereikia mums tavo arklio,— tarė Anė, kuri stovėjo Kiprijonui už nugaros. Kiprijonas atsigręžė į ją:

— Tai ne mano arklys. Aš jį sugavau girioje. Gal jūsų žmogus iš jo balno negyvas krito...

Anė atsakė:

— Savo žmonių arklius mes pažinojom. Šis — ne mūsų. Veskis jį.

Mums nereikia nieko svetimo. Taip Tvirbutas suprato jos žodžius, ir jis įskaudintas tarė:

— Pasigailėk gyvulio, moteriške. Aš neturiu nei avižų, nei šieno. Gyvulio koja sužeista. Gruodas, pelkėse ledas lūžinės, žaizdą braižys. Nepaeis, kris gyvulys...

Nutilęs, žiūrėdamas Anei į akis, Kiprijonas tarytum tikino ją: jeigu bus striuka, pavasariop gyvulį pasipjausit — mėsos prasimanysit. Niūrų, didžianosį Anės veidą nušvietė vos pastebima šypsena. Moteriškė žiūrėjo į Kiprijoną nustebusi, dėkinga, kad jis atsisveikindamas šnekėjo ne apie savo, ne apie jų, našlių ir našlaičių,— apie kažkieno arklio nelaimę. Anė įsakmiai linktelėjo berniūkščiui, įtraukė į pečius galvą, susikišo plikas raudonas rankas į užantį ir skersom akim dėbsojo, kaip berniūkštis veda arklį gilyn į eglyną. Arklys neramiai prunkštavo, karpė ausimis, gręžiojosi į Tvirbutą, timpčiodamas berniūkštį lyg kokį pastumdėlį. Visi matė, koks menkas šis tebėra vyras, kokios dar silpnos jo kinkos. Iš gėdos skaisčiai nuraudęs, berniūkštis ėmė niršti, keiktis, spigiai šūkauti ant arklio.

Pelkė pasibaigė, Grilė išvedė Tvirbutą iš raisto. Kur dar eina Grilė su juo, kodėl eina? Šiurpas nudilgsi Kiprijonui per nugarą. Tekinas jis pasiveja Grilę, nutveria lazdą, kurią ji rankoje nešasi. Kelis žingsnius taip paėjėjęs, įsidrąsina, prašneka:

— Aš tau dėkoju, aš neužmiršiu tavęs, kol gyvas būsiu. Neik toliau su manim!.. Nebereikia, nebepražūsiu aš — grįžk atgal!..

Grilė spokso į Kiprijoną didelėm akim, nesupranta, ką jis sako. Taip žiūrinčiam žmogui protas nieko nepataria, viską, ką jis daro, daro tik iš nuojautos, kad taip reikia. Vien tik dievas tokiam žmogui kelią rodo: judėk, krutėk — ir bus tau šilta, padėk kitam — ir bus širdyje ramu... Kiprijonas pasilenkia, bučiuoja Grilės rankas, laikančias lazdą. Ne vienišas, ne svetimas žmogus svetimoje žemėje Kiprijonas buvo, kol juto šalia savęs Grilę. Atsitiesęs, pakėlęs akis, Kiprijonas pamato išsigandusį, nustėrusį Grilės veidą. Jos lūpos virpa, krūpčioja. Užmiršusi, kad žodžio negali ištarti, ji bando kažką sakyti ir tučtuojau užsikerta — po jos skruostų ir kaklo oda įsitempia ir sustingsta raumenų gijos. Grilės akys pablykšta iš skausmo. Kiprijonas pajunta: tylu, visiškai tylu aplinkui, nė varpas tolumoj nebeskamba. Kas atsitiko? Kodėl nutilo varpas? Išbadėjęs, jėgų netekęs negyvas krito varpininkas? Kiprijonas ištempia kaklą, sulaiko alsavimą, klausosi, rodos, ne tik ausimis — visu kūnu.

Tans, tans! — atplaukia tylutėliai iš visiškos tylos. Aptemęs prote, gęstanti viltie!.. Dievo varpas visada skamba, visada kalba paklydėliams, į kurią pusę eiti, kur laukia jų išsigelbėjimas, tik klajūnų ausys prie dievo balso pripranta, nebegirdi jo. Kiek žmonių, kiek žmonelių pražudo kurtumas!..

Kiprijonas delnais ima talžyti Grilei per veidą, per susitraukusius ir sustingusius skruostų raumenis, džiugiai berdamas žodžius:

— Nebijok dėl manęs, Grile! Aš girdžiu dievo varpą! Mane kviečia varpininkas! Jis duos man duonos, išvirs karštos arbatos! Jis pakinkys man arklius! Parodys kelią į Fikelį, į Zontakeną. Nuo Zontakeno jau aš pats kelią namo surasiu!.. Girdi, Grile? Dabar aš nebepražūsiu, nebepražūsiu!..

Mėšlungio sutrauktas Grilės veidas, delnais Kiprijono talžomas, atsileidžia, išsilygina. Grilė atsitokėjusi sugriebia Kiprijono rankas, atstumia jas, apsigręžia ir greitais žingsniais nubrazda per gruodą tolyn. Tuo ji tarytum sako Tvirbutui: žiūrėk į mane, žiūrėk, ką aš darau, ir tu suprasi, ką daryti, kaip toliau gyventi aš nusprendžiau.

Jiedu išlenda iš girios, prieš jųdviejų akis atsiveria didelis plynas laukas. Raistas, kalva vidury raisto, ankštos sukilėlių slėptuvės ant kalvos liko toli už nugaros. Ten kiekvienas duonos kąsnis, viralo šaukštas, kurį jiedu suvalgydavo, būdavo nuo vaikų burnelių nutrauktas. Ten, po medžių suglaustom išvartom, oro vaikams trūko. O čia — kokia erdvė! Kol pakruti, kol gyvas esi, prasimanyk joje duonos ir šilumos. Kokia erdvė, kokia speiguota erdvė!.. Skamba joje varpas. Į jo balsą jiedu eina dviese. Vienas jau daugelį metų traukia namo, antra — ką tik iš namų išėjo... Kur, ar toli jiedu gali dviese nueiti?..

Ne ne, Grilė nebegrįš į kalvą vidury pelkių, nebegrįš į našlių ir našlaičių slėptuvę. Kiprijonas tai turėjo suprasti jau tada, kai Grilė paėmė jam pirštines ir žieminę kepurę, o kitus šiltus drabužius pastūmė į stalo pakraštį. Grilė skubėjo išeiti, nuogąstavo, kad svetimšalis vyriškis nesupras našlių ir našlaičių, paims visus drabužius, kuriuos moteriškės jam atnešė. Jau tuomet Kiprijonas galėjo įlįsti į Grilės kailį, suprasti jos sąžinę. Be Grilės, ant kalvos vidury raisto, trijose slėptuvėse, glaudėsi dvidešimt šeši vaikai ir penkios moterys. Jos buvo motinos, drauge sudėjus, turėjo devynis savus vaikus. Penkios motinos valgydins, rengs savo vaikus — pavalgydins, aprengs ir septyniolika grynų našlaičių. Penkioms motinoms tai pagal jėgas. Kam dar Grilė? Duoną slėptuvėje gali valgyti tik vaikai, tik tos moterys, kurios turi vaikų. Ir taip nežinia, ar pramis visi iki pavasario... Grilė! Grilė vaikų neturi, tebėra jauna, stipri, kur eis, ten iš darbo versis. Laisva ir laiminga yra Grilė!..

Prieš akis — didelis plynas laukas, tiek daug erdvės. Šalta. Žemė po kojom sutraukta į gruodą. Kiprijonas ir Grilė dviese. Eik, kur nori, kur akys mato, ieškok šilumos ir duonos. Jiedu nueis į Goldenbeką, į varpinę. Varpas skamba, vadinasi, yra varpinėje gyvas, kruvino mūšio prie Lodės sukrėstas žmogus. Gal jis ir padės judviem, gal ir pavalgyti duos. Kur jiedu eis iš Goldenbeko, kur eis paskui? Į Fikelį? Į Zontakeną? O kur paskui? Kur jiedu gali nueiti galų gale? Į Vilnių? Į Širvių dvarą? Bet ar gali Kiprijonas sugrįžti namo moterim vedinas? Jauna moterim vedinas — pas savo vaikus?

Kiprijonas, išpiltas šalto prakaito, atsisėda ant akmens, ištiesia kojas. Dėbso į suplyšusius, purvu apskretusius, ledu apšalusius batus. Atrodo, kad ir kojos juose turėtų būti sustirusios, sušalusios, nebegyvos. Nebepaeinu, sako sau tyliai Tvirbutas, manęs nebeklauso kojos. Toli jiedu negali nueiti, anksčiau ar vėliau jųdviejų keliai turės išsiskirti, turės. Namie Kiprijono laukia žmona ir vaikai. Jeigu jis nebūtų buvęs namie dieną, savaitę ar mėnesį, galėtų Grilę parsivesti. Jis dar galėtų artimiesiems paaiškinti, kas atsitiko, kodėl Grilę parsivedė. Tačiau Kiprijonas nebuvo namie beveik penkerius metus. Penkeri metai klajonių ir moteris, kurią parsivedi namo... Ne tik žmonai, niekam, nė vaikystės draugui šito nepaaiškinsi, nesukeldamas tam tikrų įtarimų.

Kiprijonas pakelia akis nuo savo batų. Grilė eina per lauką tolyn. Neatsigręžia, nelaukia jo. Gal Kiprijonas tuščiai nuogąstauja? Gal ji nė neketina su juo eiti? Gal ji nė nelaukia jo pagalbos? Gal Grilė gerai žino, kur eina, ko eina, ir apie Kiprijoną nė negalvoja? Deja, nepaklausi jos šito. Grilė neatsakys, Grilė žodžio negali ištarti. Tvirbutui tebeatrodo, kad ji vis dar menkai susigaudo, kas atsitiko: jai nė į galvą nedingteli, kad su žmogum, su kuriuo eina, daug ką reiktų išsiaiškinti — pirštais, rankomis, akimis, kuo tik nori, tačiau išsiaiškinti būtinai reiktų. Deja, Grilei tai nerūpi. Dievas jai liepia eiti, ir ji eina.

Štai koks yra gyvenimas... Kiprijonas ant sukilėlių kalvos paliko arklį. Arklio į kelionę nesivedė, nuogąstavo, kad sunkus gyvulys, brisdamas per pelkę, laužydamas sausledžius, susiraižys kojas, parkris, galą raiste gaus. O štai dabar su juo eina Grilė, moteris to vyro, kuris jį nuo mirties išgelbėjo, o pats žuvo. Moteris, kuri nieko nebeturi — nei namų, nei jokių artimųjų... Kiprijonas privalo su ja eiti. Jeigu jis su ja neis, jį grauš sąžinė, galbūt visą gyvenimą grauš sąžinė. Dėl vieno žmogaus sąžinė jį jau graužia. Štai jau dešimt, jau vienuolika metų jį graužia sąžinė dėl Alos Risos. Būna, nakties vidury jis pašoka iš miego ir mato jos akis. Jo sąžinė nerami. Kiprijonas nustėręs išklausė Alos Risos meilės išpažintį ir nepasakė nė žodžio. Mergina perbėgo priešaušrio sodą, dingo už klėties kertės, ir Kiprijonas daugiau jos nebematė. Niekada nė nepasidomėjo, kaip ji gyvena. Tik dažnai pašoka naktį iš miego ir mato jos akis. Kiprijonas manydavo, kad jam neduoda ramybės Alos Risos nekantrus, vyrišką širdį alpinantis goslumas. Tačiau kas jam yra dabar? Dabar jis nemato Alos Risos akių. Dabar jo nejaudina Alos Risos goslumas. Tad kodėl ir dabar jį graužia sąžinė dėl Alos Risos? Kodėl jo nerimas dėl Alos Risos dabar lygiai toks pats skaidrus, tyras kaip ir nerimas dėl Grilės? Kodėl štai ir dabar, šią akimirką, jis junta, kad jo nevalingas, susitaikėliškas išsiskyrimas su Ala Risa liūdesio šviesa nušvietė visą jo tolesnį gyvenimą? Ne, net ne liūdesio, ne praradimo... Neįvardinama šviesa, kurioje labai aiškiai matyti jo, jo tėvų, jo šeimos gyvenimo netvarka. Ta šviesa kiekvieną dieną apšviesdavo vis naujus jo, jo artimųjų gyvenimo įvykius, ir visuose juose tučtuojau krisdavo į akis netvarka. Kuo, kokiu vardu pavadinti tą šviesą?

Trečią Ievos ir Kiprijono vestuvių rytą, kai svečiai tebebuvo sujaudinti Dvarčiūno žodžių, kuriais jis atsiprašė Jurgio Tvirbuto, į puotos menę įsliūkino nerangus storulis, Dvarčiūno dvaro prievaizdas Modestas Verkenis. Išraudęs, susirūpinęs, kliuvinėdamas už sėdinčių svečių, Verkenis apėjo stalą, pasilenkė prie Stanislovo Kiškos, ilgai kažką šnibždėjo jam į ausį. Breslaujos seniūnas, žodžio nepasakęs, atsikėlė nuo stalo, išėjo iš menės. Dar jam negrįžus, iš lauko į vidų prasiskverbė žinia, esą naktį iš vestuvių pabėgusi Ala Risa — drauge su ja dingo viena iš keturių Stanislovo Kiškos karietų ir du arkliai. Kiprijonas tučtuojau pajuto smalsius, įtarius viešnių žvilgsnius. Vyrų akys taip pat išplito: mergina, vienui viena mergina, be vežiko, be tarno — išvažiavo slapta iš vestuvių!.. Kaipgi dabar šitaip? Kiekviena mergina gerai žino, kad jai negalima išeiti iš vestuvių naktį, jei ji linki jaunavedžiams meilės, sutarimo, laimingo ir ilgo gyvenimo. Išeidama iš vestuvių naktį, mergina, kad ir kas ji būtų, kunigaikščių duktė ar paprasta indų plovėja, apgaubia sutuoktinių praeitį paslapties migla, pasėja jųdviejų širdyse abejonę vienas kito sąžiningumu ir meile. Pasėja abejonę visam gyvenimui. Skaidri kaip tekantis vanduo senolių išmintis: neišleisk merginos iš savo vestuvių naktį — ji tavo laimę išneš. Teisybės pilnatis!.. Gyvenimas sumieštas, drumzlinas, aitrus, išmintis apie gyvenimą — skaidri...

Ką ir šnekėti, svečiai buvo smalsūs, turėjo vaizduotę, o neretas — ir didelę dvilypio šeimyninio gyvenimo patirtį. Jie spietėsi į būrelius, šnibždėjo, spėliojo, kodėl ir už ką Ala Risa sutuoktiniams galėjo keršyti, ginčijosi, kikeno. Žmonės svečių būreliuose nuolat keitėsi — kiekvienas stengėsi nugirsti, ką apie naująjį įvykį vis kituose būreliuose šneka. Vieną nešvankią Alos Risos pabėgimo priešistorę keitė kita, dar nešvankesnė. Jos pasiekdavo Kiprijono ausis patylom šnabždamos ir tik nuotrupom. Nuo pradžios iki galo Kiprijonas nenugirdo nė vienos paskalos. Tačiau ne dėl to nešvankybes apie Alą Risą ir save jis veikiai užmiršo. Slapčia nugirstas sodrus šmeižikiškas žodelis kitąsyk įstringa į atmintį giliau negu ilgas apšnekėjimas. Paskalas Kiprijonas greitai užmiršo dėl to, kad jam į atmintį įstrigo svečių kilnumas.

Tikriau, metams bėgant, prisimintą jų kilnumą Kiprijonas vis skaudžiau juto. Svečiai stengėsi būti kilnūs. Dvarčiūnienė Tvirbutus bjauriai įžeidė, tačiau jie susitvardė, liko orūs. Tai kėlė svečių pagarbą ir prielankumą Tvirbutams. Dvarčiūnas Jurgį Tvirbutą atsiprašė. Svečiai patyrė šeimininką esant teisingą vyrą, užjautė jį. Svečiai nebenorėjo, kad Alos Risos pabėgimas iš vestuvių būtų dar vienas skaudus smūgis katrai nors giminei ar, juo labiau, abiem — kartėlio, širdgėlos šiose vestuvėse gana jau ir Tvirbutams, ir Dvarčiūnui su dukteria. Svečiai stengėsi būti kilnūs. Garsiai jie šnekėjo tik apie tai, kas padėtų suteikti Alos Risos pabėgimui taurią prasmę. Garsiai ypač daug buvo šnekama apie Alos Risos garbingą kilmę, rūsčią jos dalią. Kas ką gera apie Alą Risą žinojo, tučtuojau visiems pagarsino.

Ala Risa buvo bajoraitė. Jos tėvas Ivanas Hradičius (anot vienų žinovų, čekas, anot kitų — gudas) valdė didelius pelkėtos žemės plotus tarp Drohičino ir Kobrino, turėjo dvarą Palenkės Bialoje, o Bielske — nuošavą pilaitę. Kone visą gyvenimą Ivanas Hradičius prasėdėjo balne, jodamas iš karo į karą. Šį narsų kariūną brangino Kiškų senelis Stanislovas, anuo metu didžiai garsus vyras, Lietuvos kunigaikštystės. aukštas urėdas — beveik trisdešimt metų jis buvo čia Smolensko vietininkas ar rūmų iždininkas, čia žemės maršalkas ar didysis etmonas. Ivanas Hradičius dalyvavo visuose Kiškų senelio žygiuose prieš rusų kunigaikščius ir totorių chanus. Karvedžio kasdienybė trukdė Ivanui Hradičiui susitvarkyti gyvenimą, sukurti šeimą. Kario šlovės jam buvo vis negana, o metai bėgo, keitė vieni kitus kaip trumpos žiemos dienos. Mirė garsusis Kiškų senelis, paseno Hradičius, per sunkus jo rankai tapo kardas. Išsigandęs, kad gyvenimas jau baigiasi, Ivanas Hradičius suskato dairytis žmonos. Vedė senmergę Strumilaitę, tolimą savo globėjo Kiškos giminaitę. Visaip šnekėjo žmonės. Vieni tikino, kad moteriškė buvo pasiligojusi, kiti — kad per sena gimdė. Šiaip ar taip, Hradičiaus žmona gimdydama mirė, ir tėvas pavadino dukterį Ala Risa — Raudonąja Lūšim. Senas tėvas sakydavo, kad šis vardas jam primena naktis tarp mūšių, žaizdų skausmą, šaltį, troškulį, žvaigždėtą dangų ir nirtulingą svajonę mylėti moterį, būti jos mylimam. Trejus metus Alą Risą augino tėvas. Paskui ir jis mirė. Našlaitės globėju tapo Petras Kiška, tas pats Trakų kaštelionas, į kurio palaikų palydas Kiprijonas buvo nuvažiavęs. Mirdamas Petras Kiška mergaitę auginti pavedė tam savo sūnui, kuris turėjo senelio vardą — Stanislovui. Šis tėvo priesaką nuoširdžiai vykdė. Iš pradžių laikė Alą Risą savo maža sesute, vėliau — tikra dukterim. Veikiausiai niekada jis nereikalavo, kad Ala Risa gyventų pagal visų pripažintas gyvenimo taisykles. Tai Kiprijonas pajuto, kai Stanislovas Kiška, kieme išsiaiškinęs, ką jo globotinė iškrėtė, sugrįžo į puotos menę. Jis neatsiprašinėjo Ievos ir Kiprijono už Alos Risos vėjavaikišką poelgį. Svečių neįtikinėjo, kad tai tik kvaila mergaitės išdaiga, tik gryni niekai, kurių neverta imti į galvą. Iš šalies atrodė, kad jis pripažįsta: Ala Risa pabėgo iš vestuvių naktį, gerai suprasdama, ką daro. Tačiau globėjas nenirto ant jos, nežadėjo ją nubausiąs — nė žodžio apie savo augintinę nepasakė: sėdėjo prie stalo nusiminęs, nudūręs akis, dviem pirštais trindamas kairįjį smilkinį. Kiprijonas nenuleido nuo Stanislovo akių. Atminty vis atsikartodavo ir atsikartodavo ankstyvo rytmečio vaizdas: Ala Risa pašoka ant kojų, išlekia iš pavėsinės, nubėga per sodą, dingsta prieblandoje už plikų krūmų, už klėties kertės... Stanislovas Kiška buvo už Kiprijoną vyresnis, daugiau vargo ir nelaimių gyvenime patyręs, labiau pavargęs, ir Kiprijonas pajuto, kad privalo prieiti prie Stanislovo, nuraminti jį, pasakyti, kad dėl to, kas rytą atsitiko, nekaltas joks žmogus — Ala Risa pasielgė taip, kaip liepė jai dievas.

Kiprijonas priėjo prie Stanislovo. Tačiau tuojau suvokė, kad dievo vardo ištarti šią akimirką neišdrįs. Nuo lūpų lipo žodžiai: ji su manim atsisveikino, išvažiuodama nelinkėjo man nieko blogo. Tačiau ar Kiprijonas galėjo tokius žodžius Stanislovui pasakyti? Jis būtų pamanęs, kad Kiprijoną su jo globotine iš tikrųjų sieja slapta, nešvari meilė. Kiprijonas nieko bičiuliui nepasakė. Stanislovas sėdėjo, Kiprijonas už jo nugaros stovėjo: nuleisdavo plaštakas ant bičiulio pečių, pakeldavo, vėl nuleisdavo, pats nesuprato — guodžia ištikimą draugą, kenčia drauge su juo ar priekaištauja jam, kad dėl niekų ištižo. Stanislovas, nepasukdamas galvos, nė akių nepakeldamas, niūrus pasakė:

— Būčiau neatvažiavęs į tavo vestuves — negerai būtų buvę, atvažiavau — dar blogiau. Linksminuos čia, o mano broližis gal merdi, gal neberasiu jo gyvo nuvažiavęs... Kodėl, sakyk, dievas tvarkos nesilaiko, kodėl kitas toks jaunas turi numirti?

Moterys, sėdėjusios prie stalo netoliese, sužiuro į Stanislovą Kišką kvapą sulaikiusios. Jos, atrodė, stebėjosi, kad šią valandėlę galima galvoti ir ne apie Alą Risą, ne apie jos naktinį pabėgimą iš vestuvių. Staiga prie Kiprijono ir Stanislovo priėjo Mikalojus, neramiai paklausė:

— Apie ką judu šnekat? Kas atsitiko?

Mikalojus klausė ir Stanislovą, ir Kiprijoną, tačiau žiūrėjo tik į pastarąjį. Kiprijonas nusuko akis, neatsakė, ir Mikalojus pasilenkė prie vyriausiojo brolio ausies, primygtinai paklausė:

— Ką tu jam pasakei, broli?

— Nieko,— niūrus atsakė Stanislovas.

Mikalojus atsitiesė, netikėtai plojo plaštaka Kiprijonui per nugarą, garsiai nusijuokė:

— Neklausyk, ką Stanislovas šneka! Mūsų brolužis išsikapstys. Kai tavo pirmagimį krikštysim — ir jis krikštynose šoks. Ir Ala Risa šoks! Viskas bus gerai, galvą guldau!

Išgirdusios, kad Mikalojus paminėjo Alą Risą, moteriškės, sėdėjusios netoliese, atsitokėjo, atkuto, lengviau atsikvėpė — na taip, jų teisybė, joks vestuvininkas dabar negali apie nieką kitką galvoti, tik apie Alą Risą. Viena viešnia ilgesingai atsiduso:

— Ak!.. Važiuoja, lekia dabar Ala Risa... Arkliai prunkščia, o ji karietoje vienui viena... Ausyse vėjas švilpia, saulė pro debesis šviečia... Kelias tolimas, kelionė ilga!.. Skrieja Raudonoji Lūšis per laukus ir girias — jauna, graži, laisva!.. Suknelės apykaklė raukta, baltutėlė... Kailiniai geltoni... Bajoraitė! Vienintelė tikra bajoraitė, skaudančia širdimi tai sakau...

Kita moteriškė pridūrė:

— Iš tiesų — argi bajorai mūsų vyrai, argi mes bajorės? Linksminamės, maukiam midų tarytum nieko, ničnieko vakar sode neatsitiko!..

Moteriškių žodžiai smigo Kiprijonui giliai į širdį. Jam atrodė, kad viešnios bajorės ilgisi pralėkusių jaunų dienų, tų metų, kai buvo gražios, didžiai garbingos, kupinos šviesių svajonių, niekam nepasiekiamos — uoliausią garbintoją dėl vieno stačiokiško žodelio atstumdavo. Kiprijonui atrodė: visi svečiai bajorai šįryt pajuto gyveną negražų, neteisingą, apgaulės ir melo — lyg kandžių — sukapotą, nieko nebevertą gyvenimą. Kiprijonui atrodė: visi bajorai šįryt ilgisi prarastos savigarbos, tyros sąžinės, kilnaus tikslo, didvyriškų žygdarbių visos kunigaikštystės labui. Viešnios ir svečiai aukštino Alos Risos bajorišką išdidumą pavydžiai, su nuoskauda, kad patys lengvai taikstosi su chamais, ir Kiprijonas tikėjo tų žodžių nuoširdumu be atodairos, juo labiau kad ir jo artimieji, tie žmonės, kuriuos labiausiai turėjo įskaudinti merginos pabėgimas iš vestuvių naktį, sušneko apie Alą Risą su pagarba. Kiprijono tėvas, susidauždamas su stalo kaimynais taurėmis, apsiašarojo:

— Laukė ji vakar, zylės dūšelė, ligi nakties laukė — gal prabus mano savigarba, gal užsitėkšiu ant galvos kepurę ir išdardėsiu namo. Nesulaukė — pati išvažiavo... Sveteliai mielieji, krikščionys brangūs! Chamiškas elgesys mums rėžia akį, neįprastas jis mums, tai teisybė. Didžiuojamės tuo! Sakom — lietuviai esam! Tačiau ir patys savęs gerbti mes neįpratę — neįpratę, ne, jei garbinga mergele taip žavimės. Ką padarysi — išgerkim nelabos karčiosios, kuždėkim sau tyliai, kad žemaičiai, kad lietuviai esam — kuždėt tai jau drąsiai kuždėkim... Nepasmerkim savęs visai!

Antanas Dvarčiūnas klaidžiojo po sodą, slampinėjo po menę iš kertės į kertę, akių nedrįsdamas į žmones pakelti. Veikiausiai stengėsi pamatyti dukters vestuves išdidžios, garbingos, našlaitės dalią pakėlusios bajoraitės akimis — į ką tos vestuvės jai buvo panašios? Ką ji pamanė apie Dvarčiūnienę, jo žmoną, apie Dvarčiūnų šeimą, visą jų giminę? Rankos visų numazgotos, baltutėlės, o sielose — tvartu trenkia...

— Raudonoji Lūšis, Raudonoji Lūšis,— su pagarba ir širdgėla kartojo Dvarčiūnas Alos Risos vardą — nugirsdavai jo žodžius, ir raudonas, skaistus laukinio žvėries kailis akyse imdavo šmėsčioti.

Dvarčiūno sūnus Žygimantas prisigretino prie tėvo, irzlia greitakalbe ėmė šnekėti, kad ta prakeikta čigonė dar nespėjo toli nuvažiuot, raiti vyrai ją kaipmat pasivytų, sugrąžintų į dvarą, ir jos pabėgimą visi palaikytų pokštu, o jos gaudynes — vestuviniu žaidimu.

Dvarčiūnas liūdnas dėbtelėjo į sūnų, sušnabždėjo:

— Nieko niekada nebepasivysi, sūnau. Garbę prarasti lengva, susigrąžinti — sunku...

Apvalus, išburkęs Žygimanto veidas paraudo, jo akys užsiplieskė neapykanta.

— Aš nenoriu būt brolis nuotakai, iš kurios vestuvių naktį pabėgo kažkokia čigonė! Nenoriu! — sušvokštė sūnus tėvui į ausį, ir tėvas, ūmai atsilošęs, įsistebeilijo į sūnų išplėtęs akis, kietai sučiaupęs lūpas. Tėvo veidas vis labiau blyško.

— Nesistenk, neapgausi,— tarė sūnus.— Gėda dabar ir tau, kad esi nuotakos tėvas. Mūsų vyrai privalo pavyt tą čigonę, privalo.

Dvarčiūnas tyliai jam atsakė:

— Pasikark ant obels šakos — nebebūsi nuotakos brolis. Visos kitos pastangos būtų tuščios, sūnau.

Kiprijonas pajuto krūtinėje šleikštulį. Jis nuoširdžiai gailėjosi nugirdęs Dvarčiūnų pokalbį. Nuo šiol jis nerado menėje vietos, visus, kurie į jį pažvelgdavo, įtarė matant jo sieloje kažin ką negera. Kiprijonas išėjo į orą, nužingsniavo sodo pakraščiu, tarp tankių krūmų ieškojo vienumos, norėjo nuo visų pasislėpti. Kodėl jis norėjo pasislėpti? Nuo ko? Tada Kiprijonui plyšo galva nuo prieštaringų minčių, ir jis nesusigaudė, kas jo sieloje dedasi. Šiandien jam aišku: tada pirmą sykį gyvenime jis išsigando savęs, niekada anksčiau nepatirto pojūčio, kad jo ateitis nebus tokia, kokiai ruošiasi ir kloja pamatus. Žygimantas Dvarčiūnas jam atrodė niekingas žmogus — bukas, neišmaningas, agresyvus savanaudis. Žygimantui nerūpėjo, koks žmogus yra jo motina, jam nerūpėjo tėvo, sesers širdgėla, jam tik rūpėjo, kad namiškiai neužtrauktų jam gėdos, nesuteptų gero Dvarčiūnų vardo, nesutrukdytų jam tapti svarbiausiu matininku paviete, užgyventi svetimus dvarus, turtus susikrauti, į aukštus urėdus iškilti. Kiprijonas karštligiškai klausė savęs: kas manęs laukia, kuo aš tapsiu, argi ir aš taip žemai nusirisiu? Ne ne, protu jis suvokė, kad toks kaip Žygimantas niekada netaps. Nuo mažens mokydamasis, stengdamasis suprasti dievo, savo sielos ir aplinkinio pasaulio vienovę, Kiprijonas susikūrė taurų pasaulio suvokimą. Negana to, jis tikėjo, kad gimdamas paveldėjo iš tėvų švarios sąžinės ilgesį, troškimą kovoti su savo nemokšiškumu, bjauriais įgeidžiais. Tačiau tuomet, pasislėpęs sodo pakraštyje, jis juto nepaaiškinamą, niekuo, rodos, nepagrįstą nerimą: aš slystu iš doros kelio, aš tampu vis blogesnis ir blogesnis... Kiprijonas neprisiminė nė vieno savo poelgio, dėl kurio jį būtų graužusi sąžinė. Ir tai buvo baisiausia. Jis pasijuto esąs mažas nekaltas avinėlis, kuris, pjauti šeimininko vedamas, linksmai šokinėja. Kas buvo tas šeimininkas, kuo vardu buvo ta jėga, kuri stūmė jį į klystkelius, į pražūtį, jam to nė nežinant? Ir Kiprijono galvoje šmėstelėjo: mano siekimai... Jis išsižadėjo savo tikslo įsteigti nuosavą spaustuvę. Jo svajonę dirbti kilnų darbą visų lietuvių labui nustelbė meilė Ievai, noras turėti šeimą, vaikų. Visi kiti tikslai po pažinties su Ieva Darčiūnaite tapo antraeiliai, šalutiniai. Tačiau nė vestuvių puota štai dar nesibaigė, o į širdį jau įsismelkė nuojauta, kad ir šeimyninės laimės jam nelemta patirti... Nori to Kiprijonas ar nenori, jo širdyje glūdės ne tik meilė Ievai, bet ir Alos Risos ilgesys — slaptas, nuodėmingas, galbūt pražūtingas...

Po dviejų dienų vestuvės pasibaigė, paskutinieji svečiai susiruošė važiuoti namo. Kol uošvis dar kartą išliejo tėvui savo širdies gėlą, kol jiedu atsisveikino, Kiprijonas palydėjo pavargusią, nuliūdusią motiną iki kiemo vartų. Čia motina staiga suėmė jį už rankų, įsitraukė į tuščią karietą, užtrenkė dureles ir, palinkusi prie pat jo veido, ėmė šnabždėti:

— Sūneli, neimk į galvą, aš prašau tave — neimk nieko į galvą. Viskas tik plepalai, akių dūmimas, brolžudiškas širdies erzinimas. Tu nebe vaikėzas, tau dvidešimt aštuoneri, tu jau turi žinoti, kad visiems neįtiksi. Dieve gink, nesistenk visiems įtikti. Žiūrėk tik savęs, kad tik tau būtų gerai!..

Kiprijonas nustėręs klausėsi motinos. Ji visada kaldavo jam į galvą švento mokslo gyventi taisykles, patarinėdavo būti dalykiškam, blaiviai, nedviprasmiškai viską gyvenime vertint, norėdavo, kad sūnus būtų ir bent kiek savanaudiškesnis — jai dažnai išsprūsdavo: abrakas arkliui nesunkus; kai pinigai kalba, tiesa tyli... Kiprijonas jusdavo: taip sakydama motina ne tiek žmonių ydas apnuogina, ne tiek jas smerkia, kiek jį, savo sūnų, tų ydų nesibaidyti moko. Tačiau kad šitaip atvirai į kitus žmones ranka numoti motina jį mokytų, Kiprijonas girdėjo pirmą kartą. Apstulbęs jis pralemeno:

— Mama, dabar aš nebe vienas, aš vedžiau...

Motina jį pertraukė:

— Gerai bus tau — gerai gyvens ir tavo žmona, ir tavo vaikai. Niekada neužmiršk, ką tau motina sakė: tik savęs žiūrėk, tik savęs, sūneli!..

Tėvai išvažiavo. Kiprijonas stovėjo prie vartų, žiūrėjo, kaip tolsta keliu jų karieta, rūksta jai įkandin dulkių debesys. Motina jo atminty dabar šmėksojo šalia pasipūtusio, žmonių neapkenčiančio Žygimanto Dvarčiūno, ir Kiprijonui gniaužė gerklę nuoskaudos ir gėdos ašaros. Pasaulis atrodė tuščias, nykus. Kipras karštligiškai klausė savęs: kas atsitiko motinai, kodėl ji tapo tokia? paseno, pavargo nuo negandų, nelaimių, žmonių intrigų, amžino širdies skaudėjimo? o gal visą gyvenimą žmonių ji neapkentė, tik rūpestingai nuo kitų tai slėpė? Tėvų karieta dingo už pernykšte žole ruduojančios kalvos, tik pilki dulkių debesys kurį laiką dar plaukė virš jos pažeme. Jautrios, teisingos, kilnios moteriškės aureolė, ligi šiol gaubusi motinos galvą, ėmė blėsti Kiprijono akyse... Tuo pat metu jis įtikinėjo save, kad motinos žodžiai, pasakyti atsisveikinant, tebuvo tik nuovargio ir silpnumo padarinys — motina kentėjo, kad jos sūnus atėjo į Dvarčiūnų šeimą nelaukiamas, negeidžiamas, kad iš jo vestuvių naktį išbėgo mergina ir sūnus galbūt niekada gyvenime nebus laimingas; motinai nebeužteko jėgų tvardytis, ir į jos širdį kliūstelėjo neapykantos visiems tulžis...

Turėjo praeiti dar nemažai laiko, kad Kiprijonas pamažėl suprastų, kokia gyvenimo netvarka atsiskleidė jo vestuvėse. Žmonės juda, kruta, bendrauja, ir teisybės jų gyvenime beveik niekada neįžvelgsi — tik paskui, kai bendravimas sukraipo, suklaipo čia vieno, čia kito žmogaus likimą, tampa aiški išmintis, kurią pavadinam teisybe apie gyvenimą.

Būdra Karinčiūtė, Dvarčiūnų vyriausia tarnaitė, kuri, Dvarčiūnienei nuo svečių pasislėpus, valdė visų podėlių, kamarų ir klėčių raktus, vestuvių naktimis vėliausiai guldavo, anksčiausiai keldavo. Trečią vestuvių rytą, prieš pat aušrą, vėliau Kiprijonui pasakojo Būdra Karinčiūtė, eidama per kiemą, ji susitiko Alą Risą. Kieme tebetvyrojo prieblanda, nuo žemės kilo migla, Ala Risa šmėstelėjo Būdros akyse ir tuojau dingo pilkoje lyg drumstas vanduo migloje. Tačiau Būdrai įstrigo į atmintį, kad Ala Risa atrodė suplukus, kone tekina bėgo, ir atlapi geltoni kailiniai jai nuo pečių smuko. Rankose ji nešėsi kelis tamsius daiktus, vienas jų, Būdrai pasirodė, galėjo būti kelioninis krepšelis — pailgas, suplotas, lanku išriesta rankena. Būdrai toptelėjo: tai mergai velnias galvoj. Jei ne Dvarčiūnienės vakarykštis bjaurus išsišokimas, Būdra nedvejodama būtų Alą Risą pasivijus, paklausus, ką ji daro, ar nereikia jai padėti. Tačiau svečiai Dvarčiūnienės buvo suerzinti, įžeisti, ir Karinčiūtė pabūgo prie viešnios lįsti, kad dar labiau svečių nepapiktintų. Būdrai šovė į galvą kitaip pasielgti. Ji žinojo: senieji Tvirbutai nemiega, gal kiaurą naktį jie nemiegojo — kairiojo ruimo fligelio gale, kur buvo jų kambarys, blyškiai pro miglą spingsėjo žiburys. Karinčiūtė tučtuojau nubėgo ir pasibeldė į Tvirbutų kambario duris. Tvirbutai Būdrą išklausė ir žiūrėjo vienas į kitą tylėdami. Būdra sutrikusi tarė: aš nenorėjau jums ramybės sudrumsti, ketinau ponui Dvarčiūnui pasakyti, tačiau, jūs to nežinote, iš jo nebūtų naudos — pasipūstų ir atkirstų: „Mano sąžinė švari, ir kur mergos laksto — ne mano reikalas". Tvirbutai toliau žiūrėjo vienas į kitą ir tylėjo, taip Kiprijonui vėliau pasakojo Būdra. Tarnaitei tapo nejauku, ir ji išėjo iš kambario pamaniusi: tesižino. Būdra jau buvo beišeinanti ir iš ilgojo koridoriaus, tačiau staiga pagalvojo apie Ievą, šeimininkų dukterį, prie kurios ji buvo labai prisirišusi. Būdrai pasirodė: ta merga, jeigu pabėgtų, labiausiai Ievą įskaudintų. Na, kad Ieva dėl tos mergos pabėgimo labai kentėtų, aš nemaniau, vėliau Kiprijonui pasakojo Būdra, Ieva — tvirto būdo, iš vėžių jos lengvai neišmuši, tačiau aš pamaniau, kad jos labui galiu šį tą slapto apie Tvirbutus, jos anytą ir šešurą, sužinoti. Ir Būdra Karinčiūtė grįžo prie Tvirbutų kambario durų. Kai ji įsiklausė, už durų tebebuvo tylu. Tačiau veikiai pasigirdo bruzdesys, minkšti žingsniai, Tvirbutienės balsas:

— Aš, tėvai, bėgsiu, pažiūrėsiu — gal ta tarnaitė teisybę sako.

— Ir nemanyk,— pasakė senis Tvirbutas, taip Būdra Kiprijonui vėliau pasakojo. Tvirbutienė jam nenusileido, įtikinėjo vyrą, kad nieko blogo tai mergelei nedarys — puls jai į kojas, geruoju prašys, maldaute maldaus vestuvėse pasilikti bent kol išauš, kol vestuvininkai sukils.

— Niekur tu neisi,— griežtai pasakė Tvirbutas.— Visi svečiai žino, kad aš sūnaus kažkada išsižadėjau. Kaip jiems atrodys, jeigu dabar mudu jį nuo gėdos saugosim?

Tvirbutienė pravirko:

— Dieve dieve, kokie mudu tėvai!.. Mano mama per mudviejų vestuves visas naktis prie vartų išstovėjo... Mano senelė taip pat prie vartų naktimis stovėjo, kai mama tekėjo... Motinos, tikros motinos buvo...

— Tuščios šnekos,— lyg pakvaišęs nusijuokė Tvirbutas. — Pabėgs ar nepabėgs iš vestuvių kokia mergelė — kas nuo to pasikeis? Kokią Kipro laimę ji begali išnešti? Ar gali eretikas laimingas būti, ar gali? Šlykščiai pasielgė Dvarčiūnienė, tačiau širdį jos aš suprantu... Nebe laikas mums, motin, sūnaus laimę saugoti — seniai ji velniui atiduota...

— Nešnekėk taip, tėvai! Kipras katalikų bažnyčioj susituokė!

— Iš kur tu žinai, kad katalikų? Ar buvai toj bažnyčioj? Dvarčiūnienė prasitarė: statyt ji dar nebaigta, nešventinta...

— Pats Radvila ją stato, rūmų maršalkas, negi nė juo tu netiki, tėvai?

— Netikiu, niekuo nebetikiu, net kunigaikščiai dabar į ereziją linksta,— tyliai pasakė Tvirbutas, atsidusęs pridūrė: — Jei tu čia po laukus mergeles pradėsi gaudyti, aš tučtuojau išvažiuoju namo. Tučtuojau.

Dar vėliau iš motinos Kiprijonas sužinojo, kas atsitiko Rietave, kai tėvai namo iš vestuvių sugrįžo.

Tėvas, išlipęs iš karietos, nė nepersirengęs apšniukštinėjo namus, apžiūrėjo visus kambarius, užsuko į tvartus, į arklidę, tarnų vis teiravosi, ar nieko blogo namie neatsitiko, kol jo nebuvo. Įžengė į Aukos Alšienės kambarį tuo metu, kai motina jau buvo atėjusi su savo motuše pasisveikinti. Įkniubusi Alšienei į krūtinę, motina verkė. Vėliau ji Kiprijonui pasakojo: aš parvažiavau iš Širvių tiek prisikentėjusi, aš taip troškau kam nors pasiguosti... Tėvas, pamatęs motiną Aukos Alšienės glėby verkiančią, tučtuojau, nė nepasisveikinęs su uošve, išėjo iš kambario. Praslinkus porai metų, kelios savaitės prieš mirtį tėvas Kiprijonui pasakojo: Elena verkė, Auka glostė jai galvą išdžiūvusia balta ranka — daug metų nekirptas, ilgas, pamėlęs jos nykščio nagas šliaužiojo Elenos plaukais lyg voras, lyg didžiulis vorų voras; mane apėmė negerumas, toks negerumas...

Vakare tėvas nusimaudė pirty, grįžęs namo, išgėrė karštos mėtų arbatos, atsigulė į naujai perklotą baltą lovą. Gulėjo nejudėdamas, plačiai atmerktom akim žiūrėdamas į tamsius langus, į trobos daiktų atspindžius juose. Motina užpūtė žiburį, taip pat atsigulė. Tėvas tarė:

— Skaistyklos, tik skaistyklos, ne mirties aš bijau, motin. Mirdamas aš kančių nekentėsiu, aš mirsiu lengvai, be jokio skausmo. Silpsiu, motin, silpsiu — pamažėl atšalsiu, ir gyvenimas pasibaigs... Mano kojos ir dabar iki kelių šaltos...

Motina atsisėdo lovoje, apčiuopė jo kojų pėdas — jos iš tikrųjų buvo šaltos kaip ledas, ir motina ilgai jas trynė, kol atšildė.

Kitos dienos pavakarę į tėvų dvarą atvažiavo Juozapas Svirgaila, Rietavo tėvūnas, kresnas barzdotas vyras, geras tėvo bičiulis, su savo žmona. Į didžiąją trobą, kurioje kūrenosi židinys susirinko keli artimiausi kaimynai, daugelis namiškių: prievaizdas Motiejus, arklininkas Benediktas, bitininkas, malūnininkas, vyresnieji tarnai. Visi buvo linksmi, teiravosi Tvirbutus apie ilgą kelionę, Kiprijono vestuves, apie marčią, uošvius, jų dvarą ir gyvenimo papročius. Tėvas pilstė į taures midų, daug apie vestuves šnekėjo. Didžiavosi, kad į puotą buvo suvažiavę daug garbingų vyrų — Petro Kiškos vaikai, vienas kitas jaunuolis iš Dubrovickių, Valavičių, Hlebavičių giminės. Prie altoriaus jaunuosius lydėjo žemės iždininkas Jonas Hornastajus — gaila, kad į vestuvių puotą neatvažiavo. Išbailėjo iždo sargybinis, juokavo tėvas, bijojo man akyse pasirodyti, manė, gal jo pripiršta marti man nepatiks. Patiko man marti, vis kartojo tėvas, graži, šauni marti, su Kipru, rodos, per ugnį ir vandenį eitų.

Kartkartėm tėvas staiga nutildavo ir įsistebeilydavo į Auką Alšienę. Ši klausėsi jo pakrikai, atlaidžiai vypsodama. Senas, šilto ir šalto gyvenime matęs žmogus, ne visus žodžius, kuriuos girdi, už tikrą pinigą priima. Gerai gyvenimą pažįstantis žmogus iš pasakotojo balso, akių, laikysenos nuvokia, kada jis šneka teisybę, kada miglą į akis pučia. Ir tėvo balse Alšienė veikiausiai girdėjo slepiamą nuoskaudą, linksmumu dangstomą širdgėlą. Uošvės pakrika, atlaidi vypsonė krito tėvui į akis, smigo į širdį. Tėvas nė žodeliu neprasitarė nei apie Dvarčiūnienės bjaurų poelgį, nei apie tai, kad iš sūnaus vestuvių naktį pabėgo mergina, tačiau juo toliau, juo labiau jis nuogąstavo, kad Auka Alšienė nujaučia, o gal net ir tikrai žino, kas sūnaus vestuvėse atsitiko. Auka Alšienė visada buvo tėvui nemaloni, įtartina moteriškė. Jis jos nemėgo nuo jaunumės. Kiek tėvas atsiminė, Alšienė augino nagą ant dešinės rankos nykščio. Ji dažnai pašnabždom, vaikus gąsdindama, sakydavo: po tuo nagu aš slepiu paparčio žiedą, jis yra stebuklingas, dėl to aš gerai žinau, kaip galima ir kaip negalima gyvenime elgtis. Kol Auka buvo jaunesnė, stipresnė, net iš tolimų kaimų ateidavo pas ją žmonės, dažniausiai moteriškės — guosdavosi jai, patarimų, pamokymų, ateitį atspėti prašydavo. Sklido gandai, kad Alšienė iš tikrųjų atspėja ateitį, pasako teisybę apie žmonių gyvenimą. Kiprijono tėvas tų šnekų neėmė į galvą. Alšienės išmintį jis laikė tuščiais pagoniškais burtais, kuriuos ji paveldėjo iš savo tėvų ir senelių. Iš Alšienės pamokymų, patarimų, pranašavimų Jurgis Tvirbutas dažnai šaipydavosi. Ilgainiui Auka Alšiene suseno, suzmeko, vis ilgiau miegodavo arba snūduriuodavo. Tik ryto metą ji vaikščiodavo aiškia galva: užkurdavo ugnį, išvirdavo viralo, iškepdavo kepsnį, padėdavo valgį užkrosny. Paskui vėl guldavo į lovą, apsikamšydavo pagalvėmis ir snūduriuodavo knapsėdama nosimi kiaurą dieną. Jei norėdavai ją pažadinti, turėdavai gegute į ausį jai sukukuoti. Belsk į grindis lazda, daužyk puodus, trankyk durimis, drebink sienas, langų stiklus — Alšienė neatsibus. Gegute sukukuok tyliai tylutėliai — tuojau krūptelės, akis praplėš, tuojau ims tau aiškinti, kur jos išvirtas ar iškeptas valgis padėtas. Ką norėjo, Alšienė ir girdėjo, ir juto, ko nenorėjo, tą pro ausis leido. Kiek Alšienei buvo metų? Trys vyresniosios jos dukterys buvo jau mirusios, ir vienai iš jų, kai mirė, buvo jau beveik šešiasdešimt. Vadinasi, Auka Alšienė buvo įkopusi mažiausiai į devintą dešimtį. Kiprijono tėvui kitąsyk šiurpas nugara nueidavo: gal ne dievo valioje ši moteriškė, gal amžių amžius ji šitaip pusiausnūda gyvens — niekada nesirgdama, jokiais skausmais nesiguosdama, mirties nebijodama?

Taigi Auka Alšienė aną vakarą klausėsi tėvo pasakojimo snūduriuodama, be perstogės pakrikai, atlaidžiai vypsodama. Tėvas vis labiau nerimavo ir gąsčiojo. Staiga jis ilgam nutildavo ir stebeilydavo į uošvienę, į jos išblyškusį vypsantį veidą. Motina pasakojo: tą vakarą pirmą kartą pamačiusi, kad tėvo galva vos vos kreta. Vėliau jo galva kretėjo vis labiau ir labiau.

Galiausiai aną vakarą tėvas taip suirzo, kad, prisigretinęs prie motinos, svečiams negirdint burbtelėjo:

— Toliau pasakok tu. Aš žodžio nebegaliu ištarti.

Motina susirūpinusi pašnabždom paklausė:

— Kas tau? Vėl šąla kojos?

— Širdis mano šąla,— atkirto tėvas.

Naktį jis neužmigo, vartėsi nuo šono ant šono, gailiai dūsavo, piktai šnarpštė, pamišėliškai kikeno — matyt, sunkios mintys jį kamavo. Motina trynė jo šąlančias kojas, šildė karštų pelenų maišeliais, kailiniais klostė. Staiga tėvas tarė:

— Motin, Elenut, aš greitai mirsiu — netušti mano žodžiai, taip ir bus,— ir aš noriu palikti namus tvarkingus, noriu palikti juos švarius, sužiūrėtus. Aš prašau, nukirpk savo motušei nagą, tai vienintelis mano prašymas, paskutinis. Mane sąžinė graužia, aš dovanot sau negaliu, kad tiek metų leidau jai jį auginti. Dievas šimtą metų neišleis manęs iš skaistyklos, jeigu neįvykdysi mano prašymo, Elenut. Aš mylėjau tave ir tebemyliu, atsakyk ir tu man meile — nukirpk motušei nagą, padėk man dievo atleidimą pelnyti...

Motina neišdrįso prievartauti Alšienės, savo motušės, neišdrįso nė užsiminti jai, kad nusikirptų ilgąjį nykščio nagą. Apie gyvenimą namie po sugrįžimo iš Širvių dvaro, iš vestuvių, motina

Kiprijonui mažai ką pasakojo. Dažniausiai, jei tik šneka pakrypdavo apie anos vasaros ir rudens mėnesius, motina nutildavo, nugręždavo akis, griebdavosi kokio darbo. Tačiau ir iš to, apie ką ji norom nenorom kartkartėm prasitardavo, Kiprijonas suprato, kaip motina tuomet kentėjo.

Aš mylėjau tave ir tebemyliu, atsakyk ir tu man meile — nukirpk motušei nagą, padėk man dievo atleidimą pelnyti... Šiuos tėvo žodžius motina vis prisimindavo ir prisimindavo. Tėvo galva kretėjo vis labiau ir labiau. Motina juto: tėvas apie mirtį prašneko ne iš dvasios silpnumo ir ne pagąsdinti ją norėdamas. Juo tolyn, juo labyn ji tikėjo, kad anie žodžiai iš tikrųjų yra paskutinis tėvo prašymas, kurį ji turi, privalo įvykdyti, jeigu nenori prieš mirtį vyro įskaudinti, pasėti jo širdyje įtarimą, kad ji niekada nuoširdžiai jo nemylėjo. Tėvas buvo tvirtas. Savo paskutinio prašymo niekada daugiau motinai nepakartojo. Niekada nesiteiravo, kodėl ji jo prašymo vis neįvykdo, nesiaiškino delsimo priežasčių. Tėvas laukė, kaip motina pasielgs, tyliai ir kantriai. Ir motiną tai kankino labiausiai. Ji dažnai pajusdavo įdėmų, giliai jai į sielą žvelgiantį vyro žvilgsnį, ir jos širdis užtirpdavo, imdavo stingti į ledą. Kad bent nebylų priekaištą tėvo akyse kada nors būtų įžvelgusi!.. Deja... Tėvas žvelgdavo į ją taip, tarytum būtų norėjęs bent prieš mirtį neklystamai suprasti: kokį žmogų aš visą gyvenimą mylėjau, koks žmogus man visą gyvenimą kartojo, kad taip pat mane myli?

Tačiau, kaip Kiprijonas suprato iš motinos pasakojimų ir trumpų išsitarimų, ji nė minties priversti motušę nusikirpti ilgąjį nagą nebuvo turėjusi. Kad ir kiek abejonės ir sielvartas ją išsekindavo, motina atsispirdavo pagundai prievartauti motušę. Niekada ji nė nepamanė, kad motušė būtų kenkusi šeimos laimei. Viską, ką motušė darė, darė tik gero jai, jos vyrui ir jos vaikui norėdama. Ir jei bent trumpą laiką jie visi trys kažkada gyvenime buvo laimingi, dėkingi už tai turėjo būti ir motušei Alšienei, jos tauriai širdžiai, galbūt ir paparčio žiedui, kurį ji po ilguoju nagu slėpė ir saugojo...

Tuojau po Naujųjų metų, sausio antroje pusėje, namiškiai gavo Kiprijono žinią, kad jo žmona Ieva pagimdė sūnų, kurį pakrikštijo Petru. Motina netvėrė džiaugsmu, tėvui vis šnekėjo: laimingas bus jų sūnus, laiminga bus jų marti — meile ir sutarimu, sveikais vaikais jiedu paneigs piktas pranašystes. Romaus džiaugsmo nušviestu veidu tomis dienomis vaikščiojo ir tėvas. Tačiau kaip tik tuo metu, kai gyvenimas, atrodė, vėl nusigiedrijo, kai laikas, atrodė, jau paguodė ir suramino iškankintas abiejų tėvų širdis, atsitiko įvykis, po kurio tėvas nebeatsitokėjo, nebeatsistojo ant kojų...

Tas vasario pradžios vakaras buvo šaltas, speiguotas, ir daugelis namiškių vakaroti buvo susirinkę į trobą su židiniu, šilčiausią užuobėgą visame dvare — čia tąsyk buvo įsileidę net ir kiemsargį šunį. Šis staiga sucypė, išsigandęs ėmė glaustytis tėvui apie kojas, ir visi tuojau pamatė, kaip iš židinio ūždama, ūkdama išvirto ugnis — ilgas, raudonai melsvas jos liežuvis palengva apskriejo trobą, aplaižė visus jos pašalius ir, nykiai pokštelėjęs, griaustinio balsu dunkstelėjęs, vėl įsirangė atgal į židinį. Valandėlę namiškiai sėdėjo sustingę, žado netekę. Pirmas atgijo tėvas. Jis pašoko ant kojų, palengvėl, lyg ko bijodamas, slinko pasieniais, lytėjo ranka daiktus, kuriuos ką tik aplaižė ugnis. Nieko niekur ugnis nebuvo nudeginusi ar bent apsmilkiusi. Nė ant sienos kabcję drabužiai, kuriuos ji buvo lyžtelėjusi, neapsvilo. Tėvas, nieko nesuprasdamas, vėl apmirė vietoje. Visiškoje trobos tyloje tuo tarpu pasigirdo Aukos Alšienės nerimastingas šnabždesys:

— Šventa Gabija brangioji, gulu ir keliu, ir vardą tavo garbinu...

Tėvas įsistebeilijo į uošvienę, ir jo veidas ėmė blykšti, o galva smarkiai kretėti. Toliau įvykiai klostėsi labai greitai. Tėvas keliais žingsniais prišoko prie Aukos Alšienės, sugriebė ją už liemens, iškėlė iš pintos kėdės, lengvą, sudžiūvusią lyg skiedra, nunešė prie židinio, inkšdamas, stenėdamas pakrikus žodžius, pasibruko uošvienės dešinės rankos stibikaulį po pažasčia, o plaštaką su nykščiu, su tuo ilguoju nagu, įkišo į vėl ramiai plėvojančią ugnį. Akimirksniu namiškių širdis pervėrė cypus, skausmo kupinas senutės moters klyksmas.

Žinoma, niekas iš namiškių į tėvo kailį tą akimirką neįlindo, niekas jo minčių neperskaitė. Namiškiai matė tėvo judesius, pykčio iškreiptą veidą, pamišėliškai žėrinčias akis, girdėjo jo šniokščiamus žodžius:

— Aaa-kša, prakeiktoji, neužburs̩i anūko mano, neparduosi velniui, ragana!.. Baigta rūpužei tavo širdy! Amen!.. Amen!..

Mačiusieji įvykį galėjo tik spėlioti, kas tėvui į galvą aną akimirką šovė. Tačiau Kiprijonas, prasėdėjęs prie tėvo lovos paskutines jo gyvenimo savaites, ir dabar drįsta manyti, kad suprato jį.

Būk akylas, ausylas, būk budrus: venk lūšies nužiūrėjimo, gerbk ugnį, neišleisk jokios mergos iš savo vestuvių naktį, gegutės vaikų, amžinų našlaičių, niekada neatstumk — pamaitink juos... Šimtai, tūkstančiai nelaimės pranašų supa tave — regėk juos, saugokis jų... Manyk, jei nori, kad jie kvaili ir juokingi, tačiau būk jiems dėkingas, jie tau kasdien primena: kad ir koks lygus būtų tavo gyvenimo kelias, tavęs tyko apgaulė, melas, išdavystė, pra-

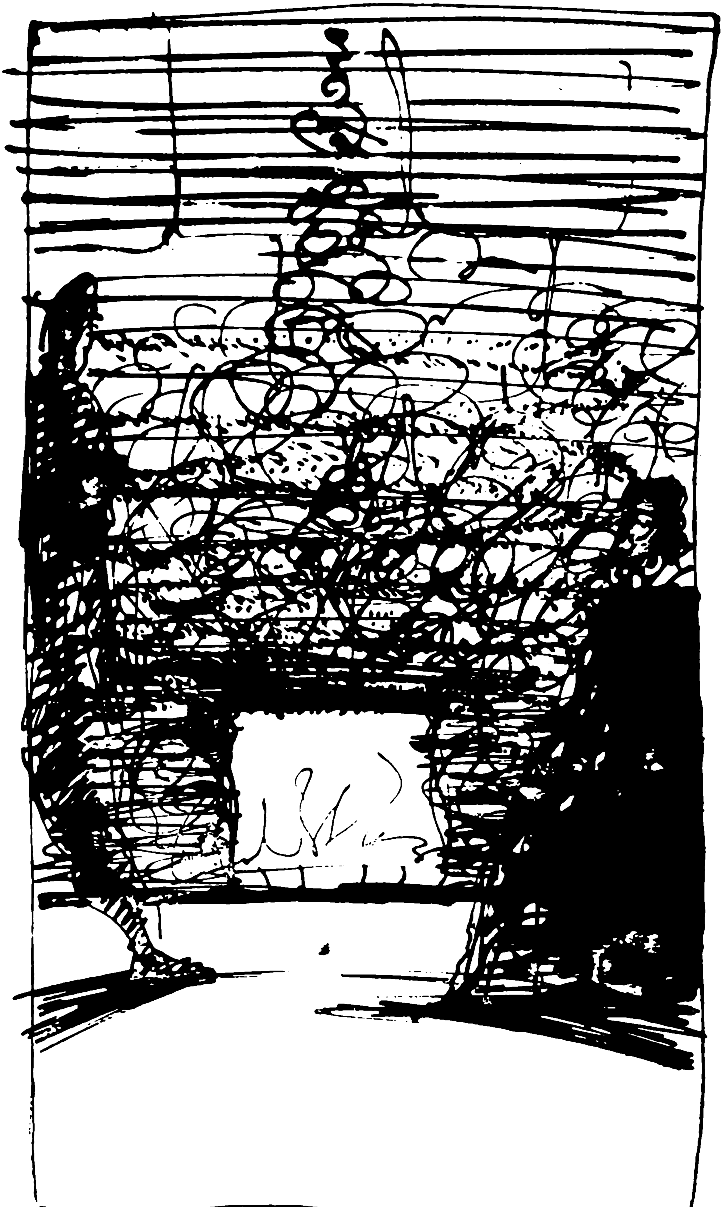

laimėjimas, pražūtis; kad ir kokie kuklūs būtų tavo siekimai, niekada be atodairos netikėk, kad taip ir bus, kaip tu nori. Štai apie ką visą gyvenimą šnekėjo ir tebešneka Auka Alšienė!.. Kada, kuriais jos pranašysčių žodžiais kalba pats dievas, dievo valia? Kuriais savo burtažodžiais ji išpažįsta meilę dievui? Nėra, nėra jos išminty nė vieno krikščioniško žodžio, nė vieno!.. Gimė Tvirbutui anūkas — jo prosenelė štai jau šnekasi su ugnimi!.. Dievas atstūmė Alšienę nuo savęs, nuo šventos mirties atskyrė, ir ji siautėja žento namuose — burtais, užkeikimais, pranašystėmis laužo visų Tvirbutų likimus!.. Viešpatie, jis, Jurgis Tvirbutas, Kazimiero palaimintojo žemės uolus artojas, sėjėjas ir pjovėjas, pats to nenuvokdamas, laikė ir tebelaiko, globojo ir tebegloboja savo namuose pagonę raganą!..

— Aaa-kša, prakeiktoji, baigta rūpužei tavo širdy!.. Amen!.. Amen!..

Tėvui Kiprijonas visada buvo mylimas sūnus — klystkeliais nuėjęs, tačiau artimas, brangus žmogus. Juo tėvas visada rūpinosi, dėl jo kentėjo, visada džiaugėsi mažiausia sėkme jo gyvenime. Vis dėlto sūnaus išsižadėjimo akimirka tėvui buvo lemtinga, sujaukė jo sielą visam gyvenimui. Kaimynai, draugai, pažįstami tėvui niekada dėl sūnaus išsižadėjimo balsu nepriekaištavo, nesmerkė jo už tai, priešingai — dažnai jį ramindavo ir guosdavo. Tačiau jų akyse tėvas visada juto nebylų įtarumą, nenorą atverti jam širdį, dalintis su juo paslaptimis, pasikliauti juo sunkią valandą. Kiprijono motina taip pat niekada nepasakė tėvui pikto žodžio dėl viešo sūnaus atsisakymo. Tačiau tėvo tai neguodė. Jam atrodė, kad nuo tos dienos, kai išsižadėjęs sūnaus, ištrūkęs iš vyskupo kalėjimo, sugrįžo iš Vilniaus namo, žmona gyvena su juo širdyje užsidariusi, baikščiai susigūžusi — veikiausiai patylom kremtasi, kad gyvena ne su tokiu žmogum, su kokiu norėtų gyventi. Ilgainiui ir pats tėvas įtikėjo, kad nebėra toks doras ir sąžiningas, koks buvo iki sūnaus išsižadėjimo... Išsižadėdamas tėvas tikėjo: išeisiu į laisvę ir aš įtikinsiu sūnų suklydus, atversiu jam akis, sugrąžinsiu paklydėlį į tikrąjį tikėjimą — Kazimieras palaimintasis, pats dievas tai padaryti man padės. Vyskupo iš kalėjimo išleistas, tėvas ir toliau Kiprijoną šelpė, rūpinosi jo pragyvenimu Vitenberge ir Karaliaučiuje — per Hornastajaus pasiuntinius siųsdavo jam drabužių, pinigų, daug laiškų, kuriuose kaip išmanydamas stengėsi atbaidyti sūnų nuo eretikų, nuo jų skelbiamų tiesų apie bažnyčią. Deja, sūnus buvo neperkalbamas. Metai slinko, o nuo eretikų jis vis neatsimetė. Tėvas jautėsi dėl to kaltas. Ėmė laikyti save menku, niekam tikusiu tėvu ir žmogumi. Kentėjo, kad ir pats yra blogas katalikas, jei savo tikėjimu nė tikro sūnaus užkrėsti negali... Nuolat perkratinėdamas sąžinę, liguistai jautriai savo gyvenimą apmąstydamas, pamažėl jis ėmė save teisinti, kaltinti dėl sūnaus paklydimo gyvenimo aplinkybes, mokslo knygas, žmones, kurie jo sūnų supo... Bejėgiškos tūžmasties valandėlėm visas margas pasaulis jam atrodydavo kaltas dėl jo kančių.

— Aaa-kša, prakeiktoji, baigta rupūžei tavo širdy! Amen!.. Amen!..

Žmonių siekimai... Kaip dažnai dėl savo siekimų žmogus atstumia nuo savęs kitą žmogų, kuris jį myli, kuris tiek daug gero jam yra padaręs, kuris gal visą gyvenimą būtų jam atrama...

Kiprijono tėvas svajojo išauklėti sūnų katalikiška dvasia, visa širdimi atsidavusį katalikų bažnyčiai. Kiprijonas norėjo būti kuo laisvesnis nuo bažnyčios, be jokio tarpininko suartėti su dievu — kad ne pamaldumas, ne aukų dydis, ne nuopelnai bažnyčiai, o tik jo sąžinė būtų jo meilės dievui matas...

Ala Risa mylėjo Kiprijoną, norėjo su juo gyventi, Kiprijonas siekė Ievos, troško, kad tik ji būtų jo vaikų motina...

Mažvydas!.. Štai ir Martynas Mažvydas atmintyje iškyla — kokio tauraus gerumo jis buvo kupinas Tvirbutams, su Kiprijonu Karaliaučiuj atsisveikindamas!.. Martynas jam įdavė į kelionę puodynę medui, prašė ją tėvui parvežti. Kaip jis troško, kad Kiprijonas su tėvu susitaikytų, sielos ramybę atgautų, visa širdimi į darbą Lietuvos labui pasinertų!.. Mažvydas neįkalbinėjo Kiprijono Karaliaučiuje pasilikti, drauge su juo ir Vilentu, su kitais bendraminčiais lietuvišką giesmyną, kitas lietuviškas knygas rašyti ir spaudai ruošti. Kiprijoną globojo žemės iždininkas Hornastajus, šis artimai pažinojo daugelį Lietuvos didikų, į protestantų tikėjimą linkstančių, ir Mažvydas tikėjo, kad Kiprijonas ir Vilniuje — tai būtų buvę puiku! — susikurs geras sąlygas lietuvius lietuviško rašto mokyti. Deja... Kiprijonas siekė kitko: tik lotyniškai knygas rašyti ir spausdinti, lietuvius įtikinėti, kad jie iš romėnų kilę, dėl to kaip romėnai šnekėti privalo — manė tuo Lietuvai nusipelnysiąs, išgarsėsiąs labiau, negu išgarsėjo Mažvydas, lietuvišką knygelę išleidęs. Niekas kitas, tik skirtingi siekimai Mažvydą ir Tvirbutą išskyrė...

Pralėkė daug metų, su daugeliu gerų, taurių žmonių Kiprijonas dėl savo siekimų amžiams išsiskyrė — vis tuo pačiu užburtu išsiskyrimų ratu sukosi jo gyvenimas. Štai ir dabar Kiprijonas sėdi ant akmens prislėgtas, sąžinės graužiamas: prieš jo akis plyti didelis plynas laukas — šalta, žemė sutraukta į gruodą,— o per tą lauką tolyn nuo jo eina Grilė, vis mąžta akyse jos tamsus pavidalas... Kiprijono galvoje sukasi mintys: „mano batai suplyšę, purvini, apledėję, jau ir kojos juose sušalusios, nebegyvos — nebeklauso manęs, nebegaliu toliau eiti... Tuo pat metu kraujas smilkiniuose tvinksi: apsimetinėji, apgaudinėji save — tavo kojos sveikos, tu dar turi jėgų, tik nebenori toliau su Grile eiti, nes gerai žinai: mažai tepadėsi Grilei, duonos jai iš kur nors gavęs; mažai tepadėsi Grilei, laužą jai pasišildyti sukūręs; mažai tepadėsi Grilei, jei ir iki Goldenbeko ar Fikelio su ja nueisi... Tu gerai žinai: čia Livonija, svetimšalių užkariautojų nusiaubta žemė, kuri savo žmonelių nuo bado ir šalčio nebegali apginti: našlės moterys ir našlaičiai vaikai slepiasi girioje, kiekvienas kąsnelis kiekvienai burnelei iki pat pavasario apskaičiuotas — kas žino, ar užteks tų kąsnelių gyvybei palaikyti? Kuo, na kuo Kiprijonas gali padėti Grilei? Eiti drauge su ja ieškoti jai pastogės, darbo? Kur ieškoti? Sudegintuose kaimuose? Vienišose tuščiose sodybose? Jei ir yra kuriame kaime kokia gyva dvasia, vargu ar ji duona su kuo nors dalintųsi — ne ne, žiemą niekas su Grile duona nesidalins!..

Neapsimetinėk, vėl sako Tvirbutas sau, tu gali Grilei padėti — gali parsivesti ją namo, apgyvendinti uošvių arba tėvų dvare, duoti jai darbo, pasakyti žemiečiams, kad ji savas žmogus. Mėginimas kuo nors čia pat, Livonijoje, Grilei padėti tebūtų nebent dingstis Grile atsikratyti, paskui pasiguosti: aš stengiausi, aš padėjau kuo galėdamas, mano sąžinė švari...

Jei nori iš tikrųjų Grilei padėti, tėvyne su ja dalinkis.

Pastaroji mintis užgniaužia Kiprijonui žadą. Kas būtų, jei Kiprijonas Grilę namo parsivestų? Sužiurtų į juodu Kiprijono žmona, Kiprijono vaikai, uošvis, atvažiuotų iš Rietavo susikrimtusi motina... Ar namiškiai patikėtų tuo, ką Kiprijonas jiems sakytų? Namiškiai... O kaip jie gyvena dabar, tie namiškiai? Ar nieko blogo jiems neatsitiko per tuos penkerius metus, kol likimas blaškė Kiprą po platų pasaulį? Ar bent dar gyvi yra namiškiai?

Dieve tėve, visų dievų tėve, net troškimas namo pareiti kursto atsikratyti daug tau padėjusiu žmogum, palikti jį speiguotų laukų vidury vienui vieną likimo valiai!..

Koks skaidrus yra noras, kad tavo vaikų motina būtų mylima moteris... Koks tyras yra įsitikinimas, kad tavo vaikų motina negalėtų būti jokia kita moteris — tik ta išrinktoji, vienintelė pamiltoji... Jokia kita moteris!.. Paskui per tavo vestuves išeina iš tavo namų moteris, kita moteris, kuri tave myli, ir pasaulis tau nušvinta liūdna — tarytum saulėlydžio — šviesa... Kiprijonas negalėjo Alai Risai pasakyti, kad vaikystėje jis ją sapnuodavo, kad tuomet meilės jai kupina buvo jo širdis. Negalėjo pasakyti teisybės, vadinasi, negalėjo pasakyti nieko, nė tuščio žodelio. Privalėjo atstumti Alą Risą — kitos išeities nebuvo. Teisingai, Kiprijonas pasielgė visiškai teisingai. Tačiau pasaulis nuo to laiko ir liko jam nušviestas liūdnos — tarytum saulėlydžio — šviesos...

Tragiški yra žmonių siekimai!.. Gyveni, tave užvaldo vis nauji siekimai, troškimai, tikslai — vis daugiau ir daugiau draugų, artimų, taurių žmonių jie nuo tavęs atstumia, atskiria... Ar neliksi galų gale — žiloje senatvėje, gyvenimo pabaigoje — gyventi vienui vienas, visų apleistas, visų užmirštas?

Kiprijonas įkvepia pilną krūtinę oro, sukandęs dantis sulenkia per kelius sustirusias kojas, stojasi nuo akmens, žengia gruodu žingsnį, kitą... Tolumoj, plyno lauko vidury juoduoja Grilės maža figūrėlė... Kur Grilė taip skuba? Kodėl ji nepalaukia jo? Gal ji nė nesitiki Kiprijono pagalbos? Tvirbutas pasijunta beturįs rankoje lazdą, kuria pasiramsčiuodama Grilė vedė jį per raistą. Kiprijonas sustoja, spokso į lazdą, vis stipriau gniaužia ją sušalusiais pirštais.

— Na, ką beveiksi,— murma.— Apgauk save: nemanyk, kad namo pareisi, nemanyk, kad pareinančio tavęs laukia. Manyk: aš einu namo, eisiu namo rytoj, eisiu poryt, visą amžių eisiu namo!.. Kas kam darbo, kodėl ne vienas einu? Kas kam darbo, su kuo einu? Keliauju gyvas ir sveikas... Štai — keliauju!..

Kiprijonas ir Grilė užkopia taku į statų kalnelį, atsiduria dideliame šventoriuje, apjuostame žemos akmeninės tvoros. Šventoriuje ir takai, ir žolė — visa žemė — apkritusi geltonais, rudais, raudonais lapais. Dideli seni medžiai stūkso pliki. Tarp šakų skraidžioja kelios varnos. Jų galvos, pagurkliai ir sparnai juodi, papilvės pilkos. Varnų balsai kimūs, išgąstingi: kraaa... kraaa... kraaa. Kalno viršūnėj tarp medžių niūkso maža raudona bažnytėlė: nuolaidus dvišlaitis jos stogas ne ką platesnis už bokštą, kuris šauna į dangų smailėdamas. Medžiai bokštą jau praaugę, gožia jį. Vieno klevo šakos viršūnėje nukapotos, veikiausiai bijota, kad jos, vėjo siūbuojamos, nesugadintų ar suvis nenulaužtų kryžiaus bažnytėlės bokšte.

Nukritę sušalę lapai čeža po Grilės ir Kiprijono kojom. Varpo balsas sklinda iš bažnytėlės bokšto pro siauras aukštas kiaurymes, kurios tamsios, beveik juodos. Tačiau jų tamsoje gali įžiūrėti ir kažin ką dar juodesnį, judantį — veikiausiai varpą, kuris skamba štai jau beveik dvi savaitės be pertrūkio, be atvangos. Iš tolo jį girdėjai: tans... tans... Iš arti girdi: dannn... dannn... dannn...

Šventoriuje tarp medžių ištempti seni — suraišioti, sumazgyti — tinklai, čia vienur, čia kitur ant žemės ūmai suplaka sparnais varnos, tačiau į orą nepakyla: na taip, jų kojos pririštos prie medžių, paukščiai beviltiškai plaka sparnais ir krankia: kriooo!.. kriooo!.. kriooo!.. Tačiau jų draugės, kurios skraidžioja aukštai, tarp medžių šakų, joms į pagalbą nelekia. Veikiausiai jau matė, kaip tinklai užkrenta ant tų, kurios žemėn nutupia. Žmogaus varnagaudžio nematyti. Jis pasislėpęs. Tūno kur nors krūmuose ar už tvoros, laiko rankoje virvę, pasiruošęs kiekvieną akimirką ją timptelėt — tinklą ant nutūpusios varnelės užmest. Toks varnų gaudymas Kiprijonui primena Prūsiją, įspūdingąją Rasytę. Ten vokiečiai gaudydavo ir sūdydavo varnas dukart per metus — pavasarį ir rudenį. Rasytės vokiečiai varnų prigaudydavo labai daug, žiemą sūdytus paukščius statinėmis veždavo į Karaliaučių, pardavinėdavo turguje. Martyno Mažvydo draugai susirinkdavo pas Jurgį Zablockį, Vilentas nubėgdavo į turgų, parnešdavo sūdytų varnų, ir kambaryje gerai valandai nutildavo lietuviškos giesmės — būdavo girdėti tik lūpų čepsėjimas, kaulelių treškėjimas tarp dantų. Draugų gyvenimas Kiprijonui atrodė nykus: pilvui — kieta, sūri varniena, sielai — iš lotynų į lietuvių kalbą perguldytos ir sudarkytos giesmės; jokių gražių svajonių, jokių kvapą gniaužiančių siekimų... Dabar Kiprijonui, kai visa tai atsimena, draugų gyvenimas Karaliaučiuje graudžiai gražus. Kaip būtų nyku, jeigu niekada niekas Karaliaučiuje nebūtų valgęs sūdytos varnienos ir giedojęs lietuviškai. Visa lietuvių praeitis būtų skurdesnė. Lietuvių atsiminimams trūktų graudulio, gražumo, dvasios skrydžio. Prastas valgis ir sunkus darbas nuo tamsos iki tamsos — ašarų pakalnė, daugiau nieko. Prastas valgis, alinantis darbas ir giesmė, giedama kimiais, gergždžiančiais balsais, atlošus galvas, užsimerkus — ašarų pakalnė ir saulės nutvieksta aukšto kalno viršūnė: rankos tirpsta iš nuovargio, galva svaigsta iš laimės, akyse šviesu!..

Kiprijonas su Grile įeina į bažnytėlę. Į plaučius tvoskia sausas mūrų šaltis. Kiprijonas nebegali užmiršti sūdytų varnų. Į burną renkasi seilės, net gomurį diegia. Bažnytėlėj labai nejauku. Altorius išardytas, sulaužytas, matyt, apiplėštas, suolai išstumdyti į pašalius, į pasienius. Netvarka gildo širdį. Žmones, kurie į šią bažnytėlę ateidavo, kurie čia melsdavosi, tuokdavosi, vaikus krikštydavo, išblaškė likimas po merdinčią Livoniją, daugelio, žinoma, nė gyvų šiandien nebėra. Kiprijonas stovi, apie tai mąsto, nebeišmano, ką bažnytėlėje daryti. Nuovoka kužda, kad klauptis ir melstis čia nebe vieta. Širdį traukia atgal į erdvę, į plynus laukus.

Vidury bažnytėlės Grilė parklumpa, pritupia ant suriestų kojų, ledo karoliukais apšalusių ir skambančių. Tūno susilenkusi, žemai nuleidusi galvą. Kiprijono mintyse ima suktis dievo vardas, kiti žodžiai, kuriais atsiklaupęs melstųsi, tačiau atsiklaupti neprisiverčia. Junta, kad šioje apiplėštoje bažnytėlėje jo malda būtų pakrika, nenuoširdi — jis tartų žodžius ir nesuprastų jų prasmės. Nepajėgtų susikaupti...

Kiprijonas palengvėl nužvelgia bažnytėlę, ir staiga jo akys susitinka su kito žmogaus akimis, tikriau, su tamsiomis akių dėmėmis prieblandoje blyškiai boluojančiame veide. Tas žmogus, apsivilkęs kailiniais, susikūprinęs, sėdi ant pasienyje sukrautų suolų — aukštai, prie pat išdaužto lango. Tas žmogus laiko rankoje virvę, jos galas apvyniotas aplink riešą, kad netikėtai neišsprūstų. Virvė nuo rankos kyla aukštyn, persvyra per palangę, dingsta lauke. Štai kur pasislėpęs tūno varnų gaudytojas!.. Kiprijono vidurius persmelkia karštis. Kiprijonas sūdytų varnelių vis negali užmiršti. Jis nejučia žengia kelis žingsnius į varnų gaudytoją. Išsigąsta, kad tuojau suvalgys, sutreškins dantimis varną, nė nenupeštą, neišvirtą. Kodėl išsigąsta? Veikiausiai nujaučia, kad varnos negaus, kad tas žmogus varnos dar nė nesugavo, nė pats alkio dar nėra numalšinęs. Kantrybės, reikia turėti nežmoniškos kantrybės tokiomis valandėlėmis, kad nepultum į neviltį. Suėmęs save į rankas, Kiprijonas pasuka į šalį, lanku grįžta prie Grilės. Jam dar nereikia varnos, nieko nereikia. Skubėdamas varnų gaudytoją gali išgąsdinti, nelaimę sau prisišaukti.

Tačiau kas atsitiko Grilei? Ši keliais šliaužia per bažnytėlę atsilapojusi kailinukus, atsisagsčius sermėgą, suknelės antį, persiplėšus marškinius — kam ji rodo nuogą savo krūtinę, kokiam dievo paveikslui, kokiai dievo kančiai? Altoriaus, galima sakyti, nebėra: pilkuoja plika siena, styro atsiknoję skersiniai, žemyn nukarusios lentos, žemėliau — įlaužta didelė dėžė, apšnerkšti laipteliai. Bažnytėlės grindys nugultos dulkių, apibirusios žemėm — paskui klūpom slenkančią Grilę ant jų pasilieka vingiuota šliūžė. Dannn... Dannn...— skamba varpas aukštai bokšte. Grilė nykiai sudejuoja, susiima rankom pilvą, susiriečia, dusliai niūkia iš skausmo. Išsigandęs, kad Grilę alkio pjūtis ėmė pjauti, Kiprijonas šoka prie jos, purto už pečių, kelia aukštyn, nori, kad ji išsitiestų: jeigu alkio mėšlungis sutrauks vidurius, suries ją į kamuolį — baigta, Grilė uždus.

Jos veidas šlapias nuo ašarų, akys paklaikusios, vargu ar ką nors mato. Ji žino, kad yra bažnyčioje, galbūt tik dėl to tikisi paguodos. Kas jai akyse vaidenasi, kam ji, krūtinę apnuoginusi, širdį rodo?

Kiprijonas šnabžda jai į ausį:

— Pakentėk valandėlę, aš tuojau nubėgsiu... Tuojau atnešiu duonos... Atnešiu vandens... Ar girdi? Pakentėk! Aš tučtuojau!..

Kiprijonas kone tekinas lekia per bažnytėlę prie laukujų durų. Šalia jų, kairėje, tamsios navos gilumoje, yra durys — jos veda į laiptus, į varpinę. Kiprijonui džiugu, jis pats nežino kodėl. Protas jam aiškina: tu bėgi duonos ne sau, ne sau... tu taip seniai niekam niekuo nebepadedi...

Laiptai pasibaigia, prieš akis atsiveria aukšta varpinės ertmė. Pro siauras aukštas kiaurymes į ją krenta blandi dienos šviesa, apšviečia keturis statmenus rąstus, sukaltus sukryžiuotom lentom. Tarp tų rastų ir lentų kabo didelis varpas, nuo jo šerdies tįsta žemyn stora virvė. Virvė švytuoja. Švytuoja prie virvės pririštas senas krėslas su atkalte ir rankdėtėm — gal kunigaikščiai kažkada seniai jame sėdėjo, dabar jo kojos nuspardytos, apskretusios purvu, apsivėlusios voratinkliais. Krėsle supasi varpininkas. Kiprijonas mato jo petį, ant krūtinės nusvirusią galvą, žemyn nukarusias kojas — nušiurusi avikailio kepurė, surukę kailiniai, minkšto vėlimo veltiniai prakiurusiais padais... Tai varpininkas. Lingu į priekį, lingu atgal, vėl į priekį, dabar laisvai kadarucjanti dešinė koja išsitiesia, atsispiria sukryžiuotų lentų — dannn!.. Koja, rodos, pati, be varpininko valios, vis atsispiria ir atsispiria. Rankų varpininkas nejudina. Tik ant krūtinės nusvirusi galva nuo šerdies smūgio į varpą vis krusteli. Dannn — ir krusteli. Varpininkas snaudžia. Arba visiškai nebeturi jėgų. Prie kojos, kuria jis vis atsispiria į sukryžiuotas lentas, pririšta medžio kaladėlė. Ji barabarkšt subrazda į lentas, krusteli ant krūtinės galva, dannn!..— pasigirsta garsus, romus varpo balsas. Varpas aukštai. Jo taurė didelė, tamsi, parudavus nuo rūdžių, geltonu lyg auksas metalu spindi tik tos dvi jo vietos, kurias daužo šerdis. Šviesa į varpinės ertmę krinta pro tris aukštas siauras kiaurymes, visi daiktai — kiekvienas rąstas, kiekviena lenta — meta po kelis šešėlius. Daiktų atrodo kelissyk daugiau, negu iš tikrųjų yra. Varpininkas, sudžiūvęs žmogelis, supasi tarp jų menkas, suvargęs, vos gyvas. Numirsiu skambindamas — vis ne patvory, ne patvory. Štai ir visa jo paguoda.

Kiprijonas prieina prie aukštos siauros kiaurymės sienoje, pažvelgia žemyn — aukštis ir šaltas skersvėjis gniaužia žadą... Plikų medžių šakų raizgalynė, plasnoja joje kelios varnos, išgąstingai krankdamos. Lapais apkritusi žemė. Platus nušluotas takas veda nuo bažnytėlės į pakalnę, į slėnį, į pilkus rūmus. Jų fligeliai vienaaukščiai, žemi, prie žemės prisiploję, vidurinis pastatas dviejų aukštų, papuoštas keturiom briaunotom kolonom. Visose pusėse prie kelučių matyti nameliai. Jų langai kiauri, daugelio durys išvirtusios. Antai ir per griovį durys permestos — lieptas. Visur kuokštais styro pilka arba ruda žolė, negali atskirti, kur žemė dirbama, kur ne. Niekur nematyti nei žmogaus, nei gyvulio. Dannn!.. Dannn!..— skamba pro Kiprijono ausis varpo balsas, tolsta, sklinda iš tuščio bažnytkaimio į plynus speiguotus laukus... Kas atsitiko? Kodėl Kiprijonas nusprendė eiti į skambančio varpo pusę? Atmintis jam patarė? Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango...[1]

Ne viskas, ką atsimeni, gelbsti.

Kiprijonas vėl atsigręžia į varpą. Eina palei varpinės sienas, nenuleisdamas nuo jo akių. Ne, ant šio varpo nieko nėra parašyta, ničnieko. Seniai praėjo tie laikai, kai žmonės ant varpų išliedavo dideles raides: Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango... Kiprijonas susigūžia, sukalena dantimis šalčio perimtas. Pamato, kad stovi prie didelės apdulkėjusios rėčkos. Į ją įmestas druskos gabalas. Vienas jo šonas pragremžtas, matyt, seniai gremžiamas. Šalia rėčkos pribarstyta varnos plunksnų. Na taip, jie dviese. Vienas skambina varpu, kitas gaudo varnas. Plunksnų pribarstyta. Taigi kartkartėm sugauna, mažai sugauna, sūdymui nelieka.

Kiprijonas, pasijutęs nejaukiai, staiga pakelia akis. Varpininkas į jį žiūri!.. Supasi krėsle tarp rąstų, lentų ir jų šešėlių ir žiūri į jį vos vos pramerkęs akis. Žvilgsnis pakrikęs, abejingas. Varpininkas mato nepažįstamą žmogų savo varpinėj, tačiau jo nebijo. Ar dabar jį kas užmuš, ar vėliau pats numirs — jam tas pats: numirs skambindamas... Ko jis stovi čia, Kiprijonas? Ko jis stūkso prie rėčkos su druska, prie varnos plunksnų? Ko šniukštinėja po varpinę lyg valkata šuo?

Kiprijonas leidžiasi laiptais žemyn, vėl jausdamas švelnų džiugesį krūtinėj: dievas mato, aš neprasižiojau, nepaprašiau duonos, nieko nepaprašiau. Gerai padarė. Užjautė varpininką, suprato jo padėtį. Kiprijonas dar neištižo, nesulaukėjo, dar turi ir savigarbos, ir užuojautos kitiems. Tačiau nulipęs laiptais į apačią, įėjęs į apytamsę navą, sustoja. Žengtų dar kelis žingsnius, ir atsidurtų šviesoj, kuri krinta į bažnytėlę pro langus. Grilė jį pamatytų. Grilė tučtuojau pamatytų, kad jo rankos tuščios, suprastų, kad varpininkas duonos nedavė. Kai Kiprijonas su Grile išėjo iš raisto, jis įtikinėjo: aš girdžiu dievo varpą! mane kviečia varpininkas! jis duos man duonos, pakinkys man arklį, parodys kelią į Fikelį, į Zontakeną... Ką Grilei Kiprijonas pasakys dabar — gal teisybę, gryną teisybę? Taip, dabar pasakys teisybę. Slėpti tikrųjų savo minčių dabar jis nebegali. Akių dūmimas Grilės dabar nebepaguos. Aš žinojau, pasakys jai Kiprijonas. Grile, aš žinojau, kad varpininkas mums nepadės, aš apgaudinėjau save ir tave, aš bijojau, kad išsikraustysiu iš proto, vilties netekęs; aš kaliau sau į galvą: apgauk save, ir tu nueisi kelias mylias... Tu juk turėtum žinoti, Grile: žmogus visą gyvenimą apgaudinėja save — įsikala į galvą, kad jam kas nors padės, kad rytoj, poryt, vieną kartą gyvenime jam tikrai pasiseks. Širdies gilumoj jis supranta, kad tai kvailystė, savęs apgaudinėjimas, tačiau protas jam sako: geriau tikėti kvailyste negu niekuo — vis nepulsi į juodą neviltį, neišsikraustysi iš proto, suvis neištiši, vis kaip nors gyvenimą pragyvensi... Nepadėjo mums varpininkas, Grile!.. Nenusiminkim!.. Tuojau vėl kokią kvailystę prasimanysim, į galvą įsikalsim — nukeliausim dar vieną kitą mylią!.. Dar vieną kitą mylią, Grile,— tai šis tas, patikėk manim!..

---

[1] Gyvuosius šaukiu, mirusius apverkiu, žaibus tramdau (*lot.*).

Lauke staiga pasigirsta skardus vyriškas šūkaliojimas. Bažnytėlėje tuo pat metu dusliai dunksteli, tarytum kas iš aukštai ant grindų nudrimba. Kiprijonas mato, kaip varnų gaudytojas paknopstom praskuodžia pro navą, dingsta ten, kur laukujės durys. Vyriškis kieme vėl garsiai kažką ima šūkauti. Kaip — čia yra ir daugiau žmonių? Čia yra daug žmonių? Čia gyvenama, šiaip taip verčiamasi? Kiprijonas nė nepajunta, kaip atsiduria prie laukujų durų. Susivokia kaląs sau į galvą: jie neatstums manęs, padės man, aš ne koks vienišas svetimšalis, su manim yra Grilė, vietinė moteris, senbuvis žmogus yra su manim — jie užjaus mus, pasigailės mūsų... Tačiau tarpdury Kiprijoną sustabdo lėtos, blaivios mintys: neskubėk, nepulk prie žmonių kaip akis išdegęs, varnų gaudytojas tave jau matė, ir Grilę matė, jis ir kitiems pasakys, kad nepažįstamų žmonių bažnytėlėje esama.

Kiprijonas stūkso blandžiame bažnytėlės prieangy, žiūri į šaltą orą, į šventorių, mato, kaip du vyrai pasilenkę narplioja didelį paukštį iš žemėn nukritusio tinklo. Kiprijonas mato jų nugaras, atstatytus užpakalius, per kelius sulenktas kojas. Vienas vyriškis vilki suplyšusiu apsiaustu, avi pusilgiais odiniais batais, nudrengtais ir skylėtais, nuo drėgmės pabalusiais. Kaip — kažkada būta turtingo vyro?

Varnų gaudytojas išnarplioja paukštį, atsitiesia, džiugiai išsišiepęs spygauja:

— Tai ne varna, pone, ne varna, pažiūrėk į jos uodegą — ne varna, ne!

Paukštis gaudytojo rankose spurda, plaka sparnais, abu vyrai bando juos sulaikyti, suskliausti — vis tuščiai. Sparnai šnarėdami, dunksėdami plaka. Kuolinga, tai didžioji kuolinga, Kiprijonas pažįsta iš tolo: ji didesnė nei varna, jos plunksnos juosvos ir rusvos, antuodegis baltas, uodega — skersai dryžuota, o snapas ilgas ir lenktas — tarytum mažas dalgis. Kuolinga, didžioji kuolinga — iš kur ji čia atsirado? Liepos mėnesį, keliaudamas per girias, Kiprijonas matydavo lankose didelius kuolingų pulkus — jau liepos mėnesį jos į būrius rinkosi, į šiltesnius kraštus išlėkti ruošėsi. Kokia bėda, kokia nelaimė ištiko vargšę paukštę, kad ji Livonijoj žiemos sulaukė, štai net prie žmonių namų įsidrąsino atskristi?

Antrasis vyriškis, iš apsirengimo nusigyvenęs ponas, netenka kantrybės — pasibruka nesutramdomą paukštę po pažastim, ir čia ji nurimsta. Išskėsti, tarytum perlaužti jos sparnai dabar kėpso nejudėdami. Vyriškis lenkiasi prie kuolingos snapo, pratisai šaukia:

— Diuuuiii!.. Diuuuiii!.. Diuuuiii!..

Kiprijonui užkanda žadą. Liepos mėnesį, kai jiedu su Reke eidavo per kuolingų nutūptas lankas, Tisas lyg pamišėlis skeryčiodavo rankomis, išsproginęs akis rėkdavo: diuuuyyy!.. diuuuyyy!.. Pabaidytos kuolingos kildavo būriais į orą, neramiais balsais atsiliepdavo: diuuu-i, diuuu-i... Ne!.. Kuolingos balsu šaukiančio Rekės Kiprijonas negali su niekuo kitu supainioti!.. Vėliau, kai prasidėjo rudenės darganos ir Kiprijonas su Reke tūnodavo naktį kur nors eglyne sušlapę, sustirę nuo šalčio, Tisas iš proto Kiprijoną galėdavo išvaryti — drebėdavo pasipurtėdamas, kalendavo dantimis ir tylutėliai ūkdavo: diuiii!.. diuiii!.. Kiprijonui šiurpas per nugarą eidavo: atrodydavo, bėdžius paukštis dievo vardą nelaimėje gieda...

— Tisai! — surinka Kiprijonas, ir nudryžęs ponas nuščiūva, palengva pakelia nuo kuolingos galvą, atsigręžia. Tiso veidas!.. Baltas, šviesus, barzdikė kruopščiai apkarpyta, apskutinėta — virš nudrengtų, suplyšusių drabužių rėžia akį stebėtinu tvarkingumu.

Kiprijonas stovi bažnytėlės tarpduryje, tyli, šypsosi plačia, spindinčia lyg vaiko šypsena. Tisas fon der Rekė atiduoda kuolingą varnų gaudytojui, lėtais, atsargiais žingsniais artėja prie bažnytėlės. Žvelgia į Kiprijoną pakreipęs galvą, primerkęs akis, nuostabos kupinu veidu. Graudumas, širdį veriantis graudumas užplūsta Kiprijonui krūtinę, ir jis ima tylutėliai ūkti:

— Diuuuiii!.. Diuuuiii!..

Tisas fon der Rekė atitoksta, sušnopščia lyg nirtulio pagautas jautis, stveria Kiprijoną į glėbį, spaudžia jį prie savęs be gailesčio, be nuovokos:

— Aš nepražudžiau tavęs, nepražudžiau! Tu gyvas! Gyvas, velnie!..— Tiso balsas virpa, lūžinėja iš susijaudinimo.

Valandėlę, trumpą valandėlę jiedu stovi apsikabinę, nuščiuvę, užsimerkę. Valandėlę, trumpą valandėlę jiedviem vėl šviečia šilta liepos saulė, jiedu brenda per nešienautą lanką, iš po kojų, iš aukštos, melsvos žolės kyla dideli margi paukščiai, išgąstingai ūkauja, tarytum dievo vardą nelaimėj kartoja: diuuu-i... diuuu-i... Tačiau tuojau jiedu atsimerkia, atšlyja vienas nuo kito, ir susitikimo džiaugsmas jųdviejų akyse ima blėsti.

— Toli nukeliavai, mielas drauge,— prataria Tisas.

— Ir tu toli, Tisai...

— Stebėtinai toli,— nuneria akis Rekė, apsigręžia ir eina prie varnų gaudytojo, kurio rankose tebesiblaško, tebeplaka sparnais nelaimingoji didžioji kuolinga.

VIII

Ši menė yra antrame rūmų aukšte. Ji ilga, siaura, apšviesta keturiolikos žvakių, deginamų čia ant stalo, čia pakabinamose žvakidėse. Keturiolika turtingų ponų — Vulfo, Noldės ir Šveinicheno draugų — žuvo mūšyje prie Lodės. Keturiolika žvakių dega jų atminimui. Žvakių šviesa didelėje menėje blyški. Menė skendi prieblandoje ir tabako dūmuose, kurie neišsisklaido — šalta, langai uždaryti, dūmai tvyro ore lyg debesys ramią rudens dieną. Menės pasieniai tamsūs. Tvirbutas kiūto kertėje, taigi apytamsėj. Jis pusiaugula sėdi ant ilgo, kailiais apmušto suolo su aukšta drožinėto medžio atkalte. Iš savo kertės jis mato menę tarytum kelią miglotą naktį, kelią, prie kurio kur ne kur dega blyškūs žibintai ir apšviečia miglotą orą. Kiprijonui atrodo, kad jis turi tučtuojau kilti ir eiti, eiti be poilsio. Eiti dieną ir naktį. Rekės supažindintas su Nolde ir Šveinichenu, Tvirbutas išgėrė su jais kelias taures vyno. Tuščius vidurius ėmė raižyti skausmas. Akyse ėmė temti. Atrodė, kad paskutinioji atėjo. Dabar blogumas jau atlėgęs. Tačiau Noldei ir Šveinichenui jis tebesako: viešpatie, viešpatie, geriau numirti negu šitaip kentėti.

Kiprijonas vyno gerti nenori. Nieko nenori. Jam nyku. Akyse vaidenasi miglotos nakties kelias, kur ne kur apšviestas blyškių žibintų. Nakties erdvėje skamba varpas: tannn... tannn... Į tą pusę, kur skambėjo varpas, eiti buvo lengva. Širdis prie varpo veržėsi, kojos pačios link jo nešė. Dabar, kai reikia eiti tolyn nuo varpo, Kiprijonas nebegali nė krustelt. Namai begaliniai toli, kelio iki namų jis nebepajėgia dalimis padalinti. Šiandien nukeliausiu mylią iki... Iki kur? Rytoj nukeliausiu dvi mylias iki... Iki kur? Kur pernakvosi? Kur gausi pavalgyti? Prasidėjo žiema. Šalta. Jei nežinai, kur apsistosi, pavalgysi ir pernakvosi, — nejudėk iš vietos. Lauk, kol sugrįš Vulfas, kol pasnigs, lauk, kol Šveinichenas, Fikelio komtūras, duos Rekei į roges pakinkytus arklius. Laukimo laikas nėra tuščias, sutik su tuo, ir tu lengviau pakelsi nykulį.

Nyku Kiprijonui dar ir dėl to, kad šiuose rūmuose nėra nieko, ką galėtum pavadinti namiškiais — nėra nei šeimininkų, nei tarnų, nei virėjų, nei kiemsargių. Nė šuns namiškio nėra, nė katino. Nieko nėra iš tų, kurie čia kažkada gyveno. Yra tik svečiai, pakeleivingi žmonės, užklydėliai: Noldė, Šveinichenas, keli jų palydovai, Rekė, Kiprijonas ir Grilė. Visi svetimi. Namai, kuriuose visi svetimi, Kiprijoną gąsdina. Jis negali atsikratyti kraują stingdančios minties, kad parkeliavęs namo atras tuščius pastatus. Dar blogiau — svetimų užgyventus. Apie tai, kas galėjo atsitikti jo žmonai, jo vaikams, kur galėjo pasidėti visi jo namiškiai, Kiprijonas stengiasi negalvoti. Prisiverčia apie tai negalvoti, nuolat gindamas šalin mintį, kad namus atras tuščius. Gal jie nebus tušti? Veikiausiai nebus.

Kiprijonas gerai prisimena tą dieną, kai suskambo Goldenbeko varpas. Tą dieną ąžuolyne netoli Lodės jam pasisekė prisimeilinti prie sužeisto arklio, pabėgusio iš mūšio lauko. Kiprijonas apkabino arklio galvą, ir tą valandėlę tolumoj pasigirdo pirmas varpo dūžis. Antro dūžio ilgai nebuvo, Kiprijonas net pamanė, gal kas sužeistas nušliaužė iš mūšio lauko į varpinę, trūktelėjo vienąsyk virvę, ir jėgos išseko, ir žmogus numirė. Taigi tą dieną Noldė, Senojo Piarnu burgrafas, ir Šveinichenas, Fikelio komtūras, su palyda atvyko į Goldenbeką, į šiuos Vulfo rūmus. Jiedu atvyko čia iš Piarnu, iš Ketlerio derybų su Marguoju vyskupu. Vulfas, Ketlerio prašomas, pasiliko Piarnu kažkokių reikalų tvarkyti. Vulfas įkalbėjo Noldę ir Šveinicheną, savo gerus bičiulius, laukti jo Goldenbeke. Visi trys sutarė, kad Goldenbeke suruoš šaunią puotą, atšvęs Vulfo sugrįžimą iš nelaisvės.

Noldė ir Šveinichenas atjojo į Vulfo rūmus kaip tik tą dieną, kai likę gyvi dvarponiai Goldenbeko kapinėse laidojo žuvusius draugus. Žuvusių buvo kelios dešimtys, keturiolika iš jų Noldė ir Šveinichenas gerai pažinojo. Šešis jų laidojo Goldenbeke. Bičiulių laidotuvės Senojo Piarnu burgrafą ir Fikelio komtūrą sukrėtė. Jiedu suprato: jeigu nebūtų dalyvavę Ketlerio derybose su Marguoju vyskupu, jiedu taip pat būtų atvedę savo karių būrius į pragarą prie Lodės. Juodu taip pat galėjo tą dieną laidoti. Noldė ir Šveinichenas gailėjo savo žuvusių draugų, džiaugėsi patys išlikę gyvi. Jiedu pristojo prie dviejų benamių bastūnų, sumokėjo jiems nemažus pinigus ir liepė skambinti varpais tol, kol bus pasakyta, kad gana.

Dvarponių laidotuvėse Noldė ir Šveinichenas susitiko Tisą. Johanas fon der Rekė, kuris Tisą iš Kameno į Livoniją parsikvietė ir globojo, buvo geras Noldės ir Šveinicheno bičiulis. Johanas, Alūksnės komtūru būdamas, įtaisė Tisą ūkvedžiu Goldingeno komtūrijoj. Tapęs magistro Briugenėjaus koadjutorium, Johanas parūpino Tisui iždininko vietą Vendene, galiausiai — Duobelės komtūriją valdyti pavedė. Noldė ir Šveinichenas, vyną gerdami, vis užsižiūri į Tisą ir ima graudžiai šnekėti, kad jie visi — ir Tisas, ir Diteris, ir Gabrielis — dabar daugiau valdžios turėtų, jei magistras Johanas fon der Rekė nebūtų taip anksti numiręs.

Tisas, ąžuolyne su Kiprijonu išsiskyręs, taip pat vos nesusidūrė su dvarponių kariuomene, žygiuojančia prie Lodės. Iš tolo pamatęs pažįstamas komtūrų vėliavas, Tisas kone pakvaišo iš džiaugsmo — šaukdamas visa gerkle, ėmė bėgti kariuomenės linkui. Vakar vakare Tisas Kiprijonui prisipažino: kiaurą naktį aš paskui meldžiausi, dievui dėkojau, kad jis protą man apšvietė. Tisui, bėgančiam kariuomenės pasitikti, staiga kniūštelėjo į galvą: ką aš darau! juk šitie vyrų būriai žygiuoja į mūšį!.. Dievas Tisui padėjo. Dvarponių kariai jo, bėgančio pagire, nepamatė, neišgirdo jo šauksmų. Tisas laimingai pasislėpė girioje. Iš jos išlindo tik tuomet, kai Lodės pilis jau buvo sudegusi ir dvarponių kariai jau nešė iš mūšio lauko draugų lavonus. Pažįstamiems komtūrams, kuriuos laidotuvėse susitiko, Rekė aiškino, kad ir jis, dideliu karių būriu vedinas, žygiavęs prie Lodės, tačiau girios kelyje buvęs sukilėlių netikėtai apsuptas; kone visi jo kariai žuvę, nesuprantąs, kaip jis pats gyvas likęs. Tą pačią išgalvotą istoriją Rekė papasakojo ir Noldei su Šveinichenu. Šiuodu žavėjosi Tisu, laikė jį Lodės didvyriu. Daug taurių vyno jiedu išgėrė ir už velionį magistrą Johaną, ir už velionį Tiso tėvą Dyderichą Turtingąjį, Unos vaivadą, Lojės valdytoją. O taip! Noldė ir Šveinichenas su būsimuoju magistru Johanu fon der Reke susipažino Kurle, dvare tarp Klėvės ir Dortmundo, puotoje, kurią iškėlė Tiso tėvas Dyderichas Turtingasis — tuomet hercogas Johanas fon Klėvė padovanojo Tiso tėvui Kurlo Riterių dvarą. Šį dvarą valdyti nuo senų senovės svajodavo visi garsiausieji Vestfalijos karo vyrai. Tiso tėvui dvaras atiteko už didelius nuopelnus padedant Vestfalijos Rekėms Livonijoj įsitvirtinti. Puota Kurle ūžė kelias savaites. Tokios šventės iki mirties neužmirštamos! Susigraudinęs Šveinichenas pažadėjo Rekei duoti roges ir keturis arklius kelionei į Duobelę, kai tik į savo dvarą Fikely sugrįš. Noldė, Tiso žygdarbį atsiminęs, vis šūkavo: ir tavo kritusių garbei varpai skambina! ir tavo garbei! ir tau gyvam!..

Štai šitaip. Ir tau gyvam. Ir mums gyviems. Ir visiems mūšy kritusiems. Varpas skambina visiems.

Anot Rekės, pirmas kelias dienas Noldė ir Šveinichenas buvo ir užmiršę, kad varpas skamba,— gėrė rūmuose vyną neatsipeikėdami. Tisas gėrė mažai. Jam buvo neramu. Nepabaigiamas dilindinimas varpu ėmė jį gąsdinti. Ar maža dabar po Livoniją bastosi svetimšalių grobikų? Priviliotų varpo balsas į Goldenbeką švedų, rusų ar danų karių kokį būrį — galas būtų. Pats pražūties bijodamas, Rekė ėmė gąsdinti pražūtim ir Noldę su Šveinichenu. Pastarieji susirūpino. Nuėjo į varpinę, paliepė varpininkams nebeskambinti. Tačiau kai tik varpas nutilo, Noldė išsigandęs sušuko: gėda! gėda!.. Šluostydamasis nuo kaktos šaltą prakaitą, Noldė ėmė greitakalbe šnekėti Šveinichenui: kur dingo Vulfas? kodėl jis neatjoja į Goldenbeką? ar neištiko jo nelaimė? ar neištiko nelaimė Ketlerio? ar nepakliuvo į naują bėdą visa Livonija? ar neprasidėjo priešų antplūdis? o mes čia sėdim ir lakam vyną!..

Po ilgo gėrimo šitaip ūmai susijaudinęs, Noldė kone pakvaišo.

— Ne ne...— ėmė vapėti jis.— Tyla išvarys mane iš proto!.. Skambink! — suriko varpininkui.— Ko stovi dabar akis išvertęs? Skambink!

Noldė ir Šveinichenas skubiai grįžo į rūmus, į menę. Į taures jiedu nė nepažvelgė. Užsivertė ąsočius. Išgėrę sudribo į krėslus ir sėdėjo tylėdami, akis išplėtę, į vieną tašką spoksodami.

— Iš tiesų,— prašneko Šveinichenas.— Gal sėdam ant arklių? Gal jojam į Piarnu? Jeigu Vulfą vėl ištiko nelaimė... Jeigu į bėdą pateko Ketleris... Tu supranti, burgrafe? Mudu negalim tuščiai sėdėti, negalim...

— Ne! — suriko Noldė.— Ne! Aš niekur nejosiu! Viešpatie... Mudu geriam savaitę... Mano širdis gali plyšt kelionėj, komandore!..

— Na, mudu įsipiltume vyno į vynmaišį, burgrafe...

Noldė griežtai atkirto:

— Ne, burgrafe. Aš niekur nejosiu. Sėdėsiu čia ir skambinsiu varpais. Sėdėsiu ir skambinsiu. Nieko daugiau daryti aš negaliu. Negaliu! Aš mirtim vaduojuos... Vulfas tegul daro ką nori!..

— Visiškai teisingai, burgrafe,— įsiterpia į šneką Tisas fon der Rekė.— Jeigu valdovas patenka į nelaimę, jis šaukiasi pagalbos. Vulfas tyli. Ketleris tyli. Aš manau, jie vieni du švenčia Vulfo sugrįžimą iš nelaisvės. Tai teisybė. Kada nors paminėsit mano žodį, burgrafe... Taip taip, komandore...

Vakar vakare apie tai Kiprijonui pasakodamas, Tisas kikeno į kumštį. Jis džiūgavo, didžiavosi savim. Jeigu jis nebūtų atkalbėjęs Noldės ir Šveinicheno nuo kelionės į Piarnu, būtų turėjęs atsisveikinti su viltimi gauti iš jų roges ir arklius. Komtūras ir burgrafas į Goldenbeką nebūtų sugrįžę, o joti drauge su jais į Piarnu Tisas fon der Rekė negalėjo: jis vaidijasi su Ketleriu jau daug metų. Apie nesantaiką su Ketleriu Tisas tik užsiminė ir tuojau nutilo. Tyla teikė jo ką tik pasakytiems žodžiams išdidaus paslaptingumo. Rekė žiūrėjo į Kiprijoną spindinčiom akim, kurios tarytum kalbėjo: jeigu mudu iš Šveinicheno gausim roges ir arklius, tu privalėsi būti dėkingas man iki mirties. Ką ir šnekėti, pagarbos ilgesį Kiprijonas juto kiekviename Tiso žodyje.

Goldenbeko bažnytėlės varpas skamba toliau. Noldė ir Šveinichenas begerdami iki ašarų kartkartėm susigraudina, keturiolika turtingų ponų, keturiolika narsių vyrų, keturiolika nuoširdžių bičiulių žuvo prie Lodės!.. Keturiolika mylimų ir mylinčių vyrų nuo žirgų krito, į juodą žemę negyvi kniubo!.. Keturiolika, kartodavo Noldė ir Šveinichenas, keturiolika... Ir griežsaid dantimis iš sielvarto, apsiputodavo iš neapykantos: niekam nebus dovanota už jų pražudytas gyvybes, niekam! Panertėję sukniubdavo ant stalo ir nusnausdavo. Atsibudę ilgai žvalgydavosi vartydami akis, nesusigaudydami, kur yra. Tačiau išgerdavo vyno, vėl atkusdavo, džiugiai imdavo šūkauti:

— Vulfas į laisvę ištrūko! Vulfas gyvas ir sveikas! Varpas jo garbei skamba ir skambės! Skamba ir skambės! Tegyvuoja Vulfas!..

Dvi dienas ir dvi naktis prakiūtojęs tamsioje menės kertėje, pasiklausęs Noldės ir Šveinicheno girtų šnekų, Kiprijonas suprato, kokio Vulfo rūmuose jis atsidūrė — Noldė ir Šveinichenas laukė parjojant to paties Henriko Vulfo fon Liudingshauzeno, kurį į nelaisvę pavasarį buvo paėmęs naujasis Ezelio vyskupas Magnus. Derybose Piarnu, kuriems pasibaigus, Noldė ir Šveinichenas atjojo į Goldenbeką, Livonijos magistras Ketleris derėjosi su Magnum. Į derybas Piarnu mieste Ezelio valdovas atvyko apsirengęs drabužiais, pasiūtais iš įvairiaspalvių brangių medžiagų. Su Ketleriu derėjosi pasipūtęs, žėrėdamas visomis vaivorykštės spalvomis, ir Noldė su Šveinichenu jį vadino Marguoju vyskupu. Visaip iš jo šaipėsi, pravardžiavo gaidžiu, povu, princu nesubrendėliu. Jų žodžiais tariant, Ezelio gaidelio iždе vėjas švilpė, jis nebeturėjo pinigų nė savo knechtams už tarnybą užmokėti, tačiau derybose Piarnu elgėsi taip, tarytum būtų buvęs didelės valstybės karalius. Ilgai ir kantriai jis prievartavo Ketlerį atiduoti jam Padisą, Piarnu, Lealį ir Zonenburgą. Ubagas, kuriam derėjo prašyti nebent išmaldos, reikalavo iš Livonijos magistro miestų su garsiomis pilimis ir tvirtovėmis. Margojo vyskupo nelaisvėje buvo

Ketlerio dešinioji ranka Zonenburgo fogtas Vulfas, ir magistras visaip suko uodegą, gudravo, žadėjo net Padisą su visais jo abatais Margajam atiduoti, kad tik nė plaukas nuo Vulfo galvos nenukristų.

Nuogirdos apie derybas Piarnu įstrigo Tvirbutui į širdį, nuliūdino jį. Viskas pasaulyje keitėsi. Tas, kuris vakar džiūgavo, šiandien jau verkė. Tas, kuris vakar liūdėjo, šiandien juokėsi. Prieš pusę metų Magnaus knechtai vieną po kitos ėmė Vikeno pilis. Į Arensburgą iš Livonijos plaukė dvarininkai ir valstiečiai, riteriai ir pirkliai, vienuoliai ir miestų tarybų pasiuntiniai. Visi prašė, meldė, reikalavo naujojo Ezelio vyskupo globos, prisiekinėjo jam amžiną ištikimybę ir nuolankumą. Magnus dosniai dalijo jiems dovanas ir pažadus, kad apgins Livoniją nuo švedų ir rusų, nuo lietuvių ir ko tik nori, net nuo pragaro šmėklų, jeigu jos kam prisisapnuotų. Laikas ėjo, pasaulis keitėsi. Pinigai, atsivežti iš Kopenhagos, išseko, žodžiai, neparemti darbais, neišsipildė... Spalio penktą dieną Magnus į derybas Piarnu atsivežė savo belaisvį Vulfą. Mainais už Zonenburgo fogtą jis turėjo gauti iš Ketlerio raktus nuo Padiso miesto vartų. Tačiau kai tik Vulfas atsisėdo šalia Ketlerio, visa magistro svita staiga atsistojo. Magistro sekretorius Salomonas Heningas paskelbė: livoniečių pusė derybas nutraukia, ji nebeturi dėl ko derėtis. Noldei ir Šveinichenui ši derybų valandėlė labiausiai įstrigo į atmintį. Sudaužę taurę, užspringę kąsniu, įsileidę į šnekas apie patvirkusias moteris ar saulės užtemimus, jiedu vis ką nors palygindavo su Magnaus išvaizda ir elgesiu aną derybų valandėlę. Magnus stovėjo prieš Ketlerio svitą išblyškęs kaip drobė, kaip kreida, drabužėliai spalvotieji dėl to atrodė dar ryškesni, dar labiau rėžė akį. Vyskupo lūpos šnekant virpėjo, tačiau žodžiai vis tiek Ketleriui grasino: jūs mane apgavot, ir aš paimsiu Padisą jėga, aš tučtuojau pasiųsiu savo kariuomenę prie Padiso. Ketlerio svitos žmonės išpūtė akis: kariuomenę, kokią kariuomenę, kuo aprengtą, kuo apginkluotą? ak, gal Ezelio vyskupas žada užleisti Padiso mūrus dievo karvytėmis? Ketleris pridūrė: patarčiau jums, jaunasis vyskupe, grįžti į Kopenhagą ir pasistiprinti prie danų karaliaus stalo — badaujančioje savo vyskupystėje ir jūs pats galite pakratyti kojas, ar aš ne teisybę sakau, jaunasis vyskupe?

Viskas pasaulyje keičiasi, keičiasi greitai, nuolatos. Niekas nesikeičia tik Kiprijono Tvirbuto gyvenime. Jis vis keliauja namo. Keliauja ir keliauja namo — kelionei galo nematyti...

Penkiasdešimt šeštų metų birželio karštą popietę Kiprijonas Tvirbutas, trijų apsauginių lydimas, jojo per Dauguvos slėnį netoli Kuoknesės. Šiaurės vakaruose, už Dauguvos, jie matė Kuoknesės pilies raudonus bokštus, iškilusius ant skardžio, virš medžių viršūnių. Negailestingai kepino saulė. Prakaitu įmirkę marškiniai lipo prie nugaros. Slėnio pakrašty Tvirbutas ir jo apsauginiai pasuko prie didelės akmenų krūvos, apžėlusios krūmais. Čia, pavėsyje, jie ketino atsikvėpti, pailsinti uždususius, suplukusius arklius. Staiga iš už krūmų išniro keli raiti vokiečių riteriai. Jie vilkėjo baltais apsiaustais, mūvėjo šalmais, pakelti antveidžiai akinamai blykčiojo saulėje. Vokiečių riterių netikėtas pasirodymas Tvirbuto neišgąsdino. Livonijos žemėje jie dažnai pastodavo jam kelią, paklausdavo, kas jis toks, kur joja, patikrindavo pasiuntinio apsaugos raštą. Aną birželio popietę riterių elgesys taip pat nesukėlė Kiprijonui įtarimo. Riteriai neskubėdami išjodinėjo į šalis, sustabdė žirgus atokiau vienas nuo kito — puslankiu. Vienas Tvirbuto apsauginių iškėlė baltą skepetą su raudona juosta — svetimšalių pasiuntinių sutartinį ženklą — ir, paraginęs žirgą, pirmas nujojo prie riterių. Kaip ir dera pasiuntinio apsauginiui, jis ėmė atsakinėti į riterių klausimus. Staiga apsauginis krūptelėjo, įtempė vadžias ir suriko: atgal! Jo žirgas atsistojo piestu. Raitieji riteriai nepaėmė į rankas jokio ginklo, Tvirbutas tai gerai atsimena. Į jį šovė iš krūmų. Tie, kurie šovė, veikiausiai gulėjo ant žemės ar akmenų ir galėjo gerai prisitaikyti. Kiprijonas tespėjo vadžias įtempti, ir jo akyse apraibo. Dingtelėjo į galvą, kad apkvaito iš baimės ir nežmoniško karščio, todėl ėmė mušti žirgą abiem rankom — judėdamas manė atsipeikėsiąs. Tvirbutas dar atsimena dūmų kamuolius, staiga atsiradusius krūmų šešėlyje, taip pat išgąstingą ir gailų žirgo žvengimą — vis silpnėjantį, nuo jo tolstantį...

Kiek jis išgulėjo prie akmenų, apžėlusių krūmais, Tvirbutas nežino — gal jis nė negulėjo, nė iš balno neiškrito? gal paklaikęs žirgas ėmė nešti jį per slėnį? Kiprijonas nežino, ar jo apsauginiai su riteriais grūmėsi, ar žuvo, ar jiems pasisekė pabėgti. Daugiau niekada jis jų nebematė. Kiprijonas nežino, nė kas jį nugabeno į bažnyčios rūsį, kuriame atsipeikėjo. Ant stalo degė žema žvakė, ji apšvietė didelį juodą kryžių ant sienos, blyškiai raudonų plytų aptrupėjusius skliautus. Prie Kiprijono gulto stovėjo vienuolis, jo akys buvo ramios ir guodžiančios, lūpos visą laiką vos vos šypsojo. Po ranka vienuolis turėjo kibirą vandens, puodelį vandeniui pasemti. Vienuolis nuolat vilgė Kiprijono lūpas, kaktą ir smilkinius drėgnu skuduru. Tvirbutas stebėjo vienuolio akis, veidą, rankų judesius, rūsio skliautus ir sienas, nepajėgdamas nieko suvokti, ko nors vienuolį paklausti. Veikiai jis vėl užmigo...

Nuo to laiko, kai Kiprijonas Tvirbutas rūsyje atsipeikėjo, jo gyvenimas jam pačiam tapo paslaptingas, mažai suprantamas. Kas jam ką apie padėtį, į kurią pateko, paaiškindavo, tuo jis turėdavo tikėti. Galėjo, žinoma, ir netikėti, širdyje abejoti, įtarti apgavystę, kieno nors gudravimą — kas iš to? Savo valia, savo protu vadovaudamasis, jis vis tiek negalėjo nė žingsnio žengti: apie įvykius, į kuriuos, jautė, yra įpainiotas, ne tik pats Tvirbutas, bet ir žmonės, kurie jį slaugė, nieko tikro nežinojo. Aukštų Lietuvos urėdų nurodymus, kaip elgtis su Tvirbutu, jie gaudavo iš kelintų lūpų. Nurodymai būdavo trumpi, be jokių paaiškinimų. Iš vienuolių, kurie beveik tris savaites jį gydė, maitino ir slaugė, Kiprijonas sužinojo tik tiek: tu esi Nerpto, lietuviškai tariant — Neretos, bažnyčioje, tavim rūpinasi galingi Lietuvos didikai, gal net šviesiausiasis jos valdovas.

Vieną vėlyvą vakarą vienuolis atnešė Tvirbutui į rūsį Jono Hornastajaus laišką. Žemės iždininkas rašė apie savo nerimą ir nuogąstavimus dėl globotinio sveikatos. Žmogau, kurį aš myliu kaip tikrą sūnų, melskis, karštai melskis, ir dievas nenusigręš nuo tavęs, rašė Hornastajus. Nenuogąstauk dėl savo šeimos, ja rūpinuos aš, ja rūpinasi kancleris. Būk ramus, tausok sveikatą. Viskas bus gerai. Pasiuntinys, kuris atvažiuos pas tave į Neretą nurodymus, ką daryti, gavo iš paties kanclerio. Paklusk jam. Viską, ką jis darys, darys tavo labui.

Perskaitęs globėjo laišką, Kiprijonas iš džiaugsmo apsiverkė Jono Hornastajaus ranka rašyti žodžiai ilgam išsklaidė Tvirbuto nerimą dėl ateities. Nuo šiol jis tikėjo visais, kurie jam ką nors patarė ar jo padėtį aiškino, nuolankiai vykdė jų paliepimus

Nepraėjo nė savaitė, ir į Neretą iš tiesų atvažiavo Hornastajaus laiške paminėtas pasiuntinys. Tvirbutas jo nepažinojo. Tvirbutas niekada nebuvo jo matęs nei Hornastajaus, nei Radvilos nei didžiojo kunigaikščio dvare. Tas žmogus buvo apžėlęs barzda, apsirengęs valstietiškais drabužiais. Vienkinkį jo vežimą gaubė nublukusi skylėta drobė. Vežime šienu apkreiktas tysojo maišelis pernykščių pupų. Šalia kumelės arba paskui vežimą bėgo širvas kumeliukas balta papilve ir juodomis, viską įdėmiai stebinčiomis akimis. Kiprijono vežėjas buvo tykus žmogelis, šnekėjo labai mažai, apie paslaptinguosius įvykius, į kuriuos Tvirbutas buvo įpainiotas, nieko nežinojo arba apsimetė nežinąs. Labiausiai Kiprijoną nuliūdino tai, kad, išvažiavęs iš Neretos, vežėjas pasuko arklį į šiaurės vakarus. Taigi jie važiavo ne į Lietuvą, ne į Vilnių — ne namo. Jie neskubėdami girgždėjo gilyn į Livoniją, galbūt Rygos linkui. Dangus tomis dienomis buvo apsiniaukęs, dažnai lijo. Vanduo sunkėsi per drobę, gaubusią vežimą, merkė Tvirbuto ir jo vežėjo drabužius. Vakarais vežėjas duodavo kumelei kelias saujas pupų, kad kumeliukui nepritrūktų pieno, o sau ir Tvirbutui atpjaudavo po bryzelį lašinių ir riekelę duonos. Kiprijono paklaustas, kodėl jiedu važiuoja Rygos linkui, kas jųdviejų šiame mieste laukia, vežėjas atsakė: ne į Rygą mudu važiuojam — į Treideną; Treidene kas nors tave pasitiks, pasitiks, nenuogąstauk.

Vieną vakarą Kiprijonas, nuvedęs kumelę stačiu šlaitu prie upelio vandens atsigerti, staiga atsigręžė: jo vežėjas stovėjo pusiaušlaitėj, jo akys spindėjo neslepiamu pavydu — ar tik ne pavyduoliškas nerimas, dvelkęs iš vežėjo akių, ir privertė Kiprijoną atsigręžti? Vežėjas sutriko, ilgesingai tarė: tau gerai, tu dar jaunas, o jau turi didelių nuopelnų valdovui — dabar iki mirties likimas tave lepins. Kokių nuopelnų? Kas atsitiko? Ką jo gyvenime pakeitė tos kulkos, kurias į jį paleido vokiečių riteriai? Vežėjas neatsakė nė į vieną klausimą. Bent šį tą apie painiavą, į kurią Tvirbutas buvo įpainiotas, vežėjas tikrai žinojo, Kiprijonas tai juto. Vežėjas tylėjo veikiausiai tik priesakams to žmogaus, kuris jį į šią kelionę išsiuntė, nusižengti bijodamas. Vežėjas apskritai atrodė baikštus. Jis turėjo Treideno pirklio Helveco skolos raštą, kuriuo pirklys įsipareigojo grąžinti jam skolą už pernai priimtus linus — šifuntą [1] druskos ir šešis lisfuntus [2] cukraus. Kai tik kelyje pasimatydavo kas nors raitas ar važiuotas, vežėjas tą raštą išsitraukdavo iš užančio ir laikydavo rankoje. Tačiau niekas jųdviejų nestabdė, niekas jokio kelionės saugos rašto nereikalavo.

Kelionė į Treideną Tvirbutui ir jo vežėjui buvo, galima sakyti, sėkminga — tik širvąjį gražuolį kumeliuką joje prarado. Kai jie pravažiavo Zėgevaldą ir dardėjo per mažą ištuštėjusį kaimelį, prie kumeliuko, kuris bėgo paskui jų vežimą, ėmė meilintis trys įkaušę kariai, iš jų kalbos ir elgesio galėjai spėti — svetimšaliai algininkai. Ilgai lakstę, iki devinto prakaito suplukę, kumeliuką jie sugavo, pririšo prie pakelės medžio ir, atsipūst susėdę, laukė, kol apiplėštieji keliu nudardės, iš akių dings. Tačiau kumelė, pajutusi negera, sustojo. Vežėjas ant jos rėkė, iš peties botagu ją plakė — kumelė stovėjo, nė žingsnio nežengė: vis atgal gręžiojosi, piktai prunkštė, išgąstingai žvingavo, vaiką prisišaukt norėdama. Tik tuomet, kai Kiprijonas iššoko iš vežimo ir už žąslų ją tempti ėmė, kumelė iš vietos pajudėjo. Nuo šiol kelionė Kiprijonui tapo graudi, širdį slegianti: kumelė be atvangos gailiai žvingavo, tylutėliai krizeno — tarytum verkė, dievui guodėsi. Kumeliuką vežėjas, į kelionę išvažiuodamas, drauge tam tyčia paėmė, kad plėšikai, jei pasitaikytų sutikti, ir be kumelės ar vežimo turėtų ką iš jo atimti. Širvasis kumeliukas buvo pirmoji auka, kurią geri žmonės dėl Tvirbuto išgelbėjimo paaukojo. Taip tada Kiprijonas manė. Juo labiau širdį jam vėrė nesiliaujantis kumelės žvingavimas, gailus ir priekaištingas.

---

[1] — livonietiškas svorio matas (166,7 kg).

[2] — livonietiškas svorio matas (8,34 kg).

Į Treideną Kiprijoną Tvirbutą atvežė ankstų rytą. Tekėjo saulė. Siauros miesto gatvės buvo tuščios, tarpuvartėse slampinėjo katės, triukšmingi žvirblių pulkai kilo iš po arklių kojų. Vežimas įsuko pro žemus arkinius vartus, ir jie atsidūrė dideliame kieme, apsuptame gal trylikto amžiaus statybos namų. Jie buvo niūrūs, juos slėgė sunkūs, masyvūs stogai. Į namus iš kiemo vedė keliolika siaurų durų. Prie vienerių iš jų Tvirbuto vežėjui pirmą ir paskutinį kartą kelionėje prireikė pirklio Helveco skolos rašto. Apsnūdęs, plikai nuskusta galva vyriškis, pasitikęs Tvirbutą ir jo vežėją prie durų, tą raštą ilgai skaitė. Paskui, nė žodžio netaręs, nuvedė juodu tamsiais vingiuotais koridoriais, parodė Tvirbutui skirtą kambarį. Vežėjas nuėjo koridorium su plikagalviu durų sargu. Kiprijonas kambaryje liko vienas. Netrukus atėjo tarnas, atnešė atsigerti ir užkąsti. Tvirbutas nuogąstaudamas prisipažino jam nežinąs, pas ką ir kokiu reikalu yra atvežtas. Tarnas atsakė, kad svečiui nerimauti nesą jokios dingsties: šiame dvare jam nieko netrūksią, čia jis būsiąs visiškai saugus; ši diena esanti skirta jo poilsiui, o rytoj svečią priimsiąs hercogas Kristupas Meklenburgietis. Kelionėje išvargęs, Kiprijonas užkando ir atsigulė į plačią senovišką lovą, kurią jam paklojo tarnas. Miegojo iki pavakarių. Vakare atėjo du tarnai, nuvedė Tvirbutą į pirtį, čia pat parinko jam kuklius, tačiau neabejotinai dvariškiui siūtus drabužius. Grįžęs atgal į savo kambarį, ant stalo Kiprijonas rado ąsotį vyno, didelį padėklą su žaliais kiaušiniais. Tučtuojau atėjo tarnas ir pasiteiravo, ar svečias nenorėtų dar sykį pasimatyti su žmogumi, kuris jį iš Nerpto į Treideną atvežė. Vežėjas, įžengęs į kambarį, pasirodė Tvirbutui suvis nepažįstamas. Iš jo didelės susivėlusios barzdos bebuvo likusi glotni, pailga barzdikė, trikampiai ūseliai po nosimi. Jis buvo apsivilkęs rudos gelumbės apsiaustu, po juo švytėjo geltona aksominė liemenė. Šypsodamasis sutrikusia šypsena, šis nelauktai pasikeitęs žmogus tarė:

— Dovanok man, gerbiamas pone, kad užėjau taip vėlai, tačiau aš išvažiuoju iš Treideno ir pamaniau...

— Mano geradari! — nustebęs patyliukais sušuko Tvirbutas. Kas tu iš tikrųjų esi?

— Tai nesvarbu,— skubiai atsakė jo buvęs vežėjas, patylėjo vis labiau trikdamas, pridūrė: — Man pasirodė, kad aš negaliu išvažiuoti su tavim neatsisveikinęs...

— Tu vėl dardėsi tuo vežimpalaikiu? Vienui vienas? — su užuojauta paklausė Tvirbutas.

— Ne ne,— papurtė jis galvą.— Vežimą paliksiu čia, bet aš norėjau paprašyti...

Vyriškis nutilo. Kiprijoną sujaudino jo kuklumas, nuoširdus, kiek liūdnas balsas. Kiprijonas įpylė į taures vyno, jiedu susidaužė, gurkštelėjo žiūrėdami vienas kitam į akis. Tvirbuto atminty šmėstelėjo kelionės vaizdai, širdyje atsibudo pavojaus atgrasus jutimas, kuris jųdviejų visas kelionės dienas ir naktis neapleido... Iš vyriškio susijaudinusių akių, sutrikusio veido Kiprijonas suprato, kad jo pakeleivis mano atsisveikinąs su juo amžiams. Skubiai padėjęs taurę ant stalo, Tvirbutas apkabino buvusį savo vežėją, stipriai suspaudė glėby. Nepažįstamas žmogus, kaip dabar buvo matyti — kilmingas, turtingas vyras, apsimetė vargšu valstiečiu, vežė Kiprą pavojingais Livonijos keliais dešimtis mylių, gal net gyvybe rizikavo — kuo, kaip atsidėkoti jam?

— Neužmiršk manęs,— išgirdo Kiprijonas jo tylų balsą prie pat ausies.

— Aš niekada tavęs neužmiršiu,— greitakalbe prašneko Kiprijonas.— Nė vienos kelionės dienos neužmiršiu. Vargšo kumeliuko neužmiršiu...

Jis atšlijo nuo savo buvusio vežėjo, paslaptingojo žmogaus, vėl įsistebeilijo jam į akis. Tarė:

— Tas kumeliukas, tas širvas kumeliukas...

Vyriškis staiga nudelbė akis, pasakė:

— Pas arkivyskupą tave lydėjo trys ištikimi tavo tarnai, trys šaunūs vyrai, vaikų tėvai...— jis vėl pakėlė į Kiprijoną akis, dabar jos buvo išplėstos, spindėjo graudžiu ilgesiu bent mažutėlyčio nuoširdaus teisingumo: — Man nesmagu tai sakyti, tačiau nei Neretoj vienuolių, nei kelionėje manęs tu apie savo apsauginius nepasiteiravai, nė karto ne...

— Kas jiems atsitiko? — Kiprijono širdį nudiegė išgąstis.

— Aš nežinau...

— Jie žuvo? — Kiprijonui jo paties balsas pasirodė nepažįstamas.

— Aš nieko apie juos nežinau,— vyriškis nusišypsojo kalta šypsena.— Aš tik norėčiau, labai norėčiau, kad tavo nuopelnai valdovui neapsuktų tau galvos.

Kiprijonas suvirpėjo iš ūmaus bejėgiško įtūžio. Jo veidą nuplieskė raudonis. Jis sušuko:

— Kokie nuopelnai?! Apie ką, velniai griebtų, tu šneki? Pasakyk, kokie mano nuopelnai, aš noriu žinoti!..

Kiprijonas, pajutęs, kad elgiasi niekingai, užsičiaupė, valandėlę tvardėsi neišmanydamas, kur dėti rankas, kur žiūrėti, kaip prieš tą paslaptingą dorą žmogų stovėti. Piktumui praėjus, sumurmėjo:

— Aš nežinau, kas atsitiko, kas dedasi, kur aš esu įveltas... Niekas nieko man nesako, niekas nieko!.. Tu!.. Tu nė savo vardo man nesakai...

Vyriškis liūdnomis, klaidžiomis akimis nužvelgė stalą, vyno taures, blandžius pasienius, iškvėpė iš krūtinės orą:

— Patikėk, aš negaliu tau savo vardo sakyti. Neleista man. Aš — bevardis... Vienas iš tų bevardžių, be kurių valdovas nė dienos nepragyventų. Nekaltink manęs, neužmiršk manęs — sudieu...— nė akių į Tvirbutą nebepakėlęs, vyriškis žengė prie durų — sulinkęs, susmukęs, galvą į pečius įtraukęs.

— Palauk! — sušuko Tvirbutas jam pavymui.— Nepalik manęs čia! Aš bijau čia pasilikti!

Vyriškis, jau duris atidaręs, jau ant slenksčio stovėdamas, atsigręžė:

— Patikėk, tau čia nė plaukas nuo galvos nenukris, nė plaukas...

Durys užsidarė. Vyriškis išėjo. Kiprijonas dar ilgai regėjo jo akis, žvilgančias iš tarpdurio, iš koridoriaus tamsos — tose akyse spindėjo ašaros...

Kitą rytą tarnas į Tvirbuto kambarį atvedė du vyriškius. Jiedu buvo išsipustę, vilkėjo raudonais apsiaustais, baltomis pirštinėmis apmautose rankose laikė juodas, juodomis plunksnomis papuoštas kepures. Tačiau iš glitaus nuolankumo jų akyse, iš jų gerai išmoktų judesių galėjai neklysdamas atspėti, kad jie — liokajai, gal ir didelio pono, tačiau tik liokajai. Tvirbutas, dabitų lydimas, išėjo iš rūmų, įlipo į puošnią jų karietą. Siauromis gatvelėmis neilgai sukinėję, jie įvažiavo į siaurą, tačiau be priekaištų sutvarkytą kelią, kuris vingiavo tarp tankių krūmų, miškelių. Kairėje kelio pusėje staiga pasimatė skardžio kraštas, atsivėrė nepaprasto grožio Aa upės slėnis. Šis plačia, miškų prižėlusia juosta vingiavo į tolumas tarytum kokių įstabių kalnų tarpeklis. Nuo skardžio veikiausiai po kelias mylias į pietvakarius ir šiaurės rytus buvo matyti.

Netrukus karieta įsuko į guobų alėją, upės slėnis dingo iš akių. Jie privažiavo pilį. Joje Tvirbutas buvo lankęsis prieš pusantrų metų, penkiasdešimt ketvirtų vasario mėnesį. Tuomet čia buvo apsistojęs Rygos arkivyskupas Vilhelmas — pilyje buvo įsikūręs vienas iš dviejų arkivyskupystės fogtų, ir Treidene arkivyskupas nuolat reikalų turėdavo. Prie pilies vartų, kaip ir užpernai, sargybą ėjo dabitiškai apsirengę arkivyskupo garbės apsaugos kariai, kuriuos treideniečiai vadindavo pėsčiaisiais grifais. Dabar Kiprijoną nustebino paprastų karių gausumas pilies kieme. Kardais ir šautuvais ginkluoti kariai slampinėjo jazminų alėjomis, žaliose pievelėse stūksojo patrankos, sviedinių dėžės, aplink jas sėdėjo arba gulėjo dešimtys pusiau išsirengusių, saulėje besišildančių artileristų. Čia vienur, čia kitur stypsojo priešpriešiais suremtos sunkios muškietos. Į dešinę nuo fogtijos rūmų, erdvioje aikštėje, švytėjo saulėje šviežiai nutašyti, žemėn įkasti stulpai, prie kurių po kelis pririšti žvingavo ir bruzdėjo pabalnoti žirgai. Aikštės žemė buvo sutrypta lyg klojimo padas, iš po žirgų ir žmonių kojų kilo pilki dulkių debesys — sklaidėsi, niekaip neišsisklaidė rugpjūčio saulės įkaitintame ore.

Išlipęs iš karietos, palydovų dabitų lydimas, Tvirbutas, kol pateko į rūmus, praėjo kelias sargybinių trijules, tačiau nė viena jų nesustabdė. Prie pat laiptų į rūmus jie praėjo greitomis suręstą altanėlę, kurios pavėsyje dantis išsiepę, liežuvius nukorę dvėsavo, geibiai losnojo dideli vilkiniai šunys.

Hercogas Kristupas Meklenburgietis, Rygos arkivyskupo koadjutorius, buvo dar labai jaunas — gal tik aštuoniolikos metų. Į arkivyskupystę jis buvo atvykęs prieš metus. Tuomet, kai šioje pilyje Tvirbutas lankėsi pirmą kartą, daugelis Rygos hierarchui įtakos turinčių vyrų tebemanė, kad jo koadjutorium taps kuris nors iš tų kunigaikštukų, kurie turi nuopelnų ir arkivyskupui, ir ordino magistrui Galenui. Apie jaunutį Meklenburgo hercogą tuomet niekas dar nešnekėjo. Arkivyskupas Vilhelmas pasirinko jį savo įpėdiniu savarankiškai, visiems netikėtai. Hierarcho pasirinkimą palaikė tik ordino landmaršalas Miunsteris, tuo užsitraukęs magistro panieką ir rūstybę. Magistras Galenas paskelbė jį išdaviku ir savo įpėdiniu paskyrė ne landmaršalą, kaip turėjo pagal paprotį būti, o Felino komtūrą Vilhelmą fon Fiurstenbergą. Koadjutorių rinkimai visiškai supainiojo ir taip jau prieštaringus ordino magistro ir arkivyskupo — dviejų galingiausių Livonijos valdovų — santykius. Arkivyskupo įpėdiniu tapo ne tas žmogus, kurio norėjo ordino magistras, pastarojo įpėdiniu — ne tas žmogus, kurio norėjo arkivyskupas.

Lipdamas laiptais į fogto rūmus, Tvirbutas gerai žinojo: tai, kad arkivyskupo koadjutorium tapo jaunutis Meklenburgo hercogas, buvo Lietuvos valdovo Žygimanto Augusto, Radvilos Juodojo, taip pat Prūsijos hercogo Albrechto, Žygimanto Augusto, kuris juk buvo ir Lenkijos karalius, vasalo, nuopelnas. Jie žadėjo arkivyskupui visokeriopą paramą kovoje dėl valdžios Livonijoj, jeigu ordinas nepripažintų jo šventenybės pasirinkto įpėdinio. Kanclerio Radvilos laiškai, kuriuos Tvirbutas pristatydavo šventajam Rygos hierarchui pastaraisiais metais, tik nesantaiką tarp arkivyskupo ir magistro kurstė. Radvila buvo ir išmintingas, ir gudrus, ir labai apsukrus politikas. Kai magistras ir arkivyskupas nebepasidalins valdžia Livonijoje, kai Livonija nusilps, kai šalyje kils suirutė, Lietuvos valdovas kilniadvasiškai pasiūlys livoniečiams savo globą — šias savo užmačias Radvila Juodasis puoselėjo nuosekliai, kantriai, kieta, švelnumo nepripažįstančia širdim. Ordino magistras, Rygos arkivyskupas ir Rygos miesto taryba — trys Livonijos valdovai — galėjo būti priešai dalindamiesi valdžią savoje šalyje, tačiau tardamiesi su kaimynais jie turėjo būti vieningi — visas sutartis su kitomis šalimis jie pasirašydavo trise, visi trys būdavo atsakingi ir už sutarčių vykdymą. Taigi arkivyskupas, šliedamasis prie Lietuvos, laužė Livonijos paliaubų su Maskvos caru sutartį, kurią ir jis pats prieš trejus metus buvo pasirašęs. O paliaubų sutartis turėjo galioti dar dvylika metų... Maskvos carą ypač turėjo piktinti Lietuvos valdovo elgesys: šis kiršino arkivyskupą su magistru, vertė nusižengti Livonijos paliaubų su Maskva sutarčiai (pagal šią sutartį Livonija ir Lietuva negalėjo leistis į jokius karinius sandėrius). O svarbiausia — Žygimantas Augustas pažeidinėjo ir pačios Lietuvos paliaubų su Maskva sutartį: pastaroji turėjo galioti dar penkerius metus... Kokius įvykius, kokią ateitį visi šie sutarčių pažeidinėjimai žadėjo?

Eidamas į priėmimą pas arkivyskupo koadjutorių, Kiprijonas jautė, kad įvykiai, kuriuos dar taip neseniai jis laikė neatspėjamais, jau prasidėjo. Jo širdis stingo nuo nežinios, kuri buvo baugi, atgrasi. Galvoje šmėsčiojo mintys apie pražūtį... Kiprijonas atsiminė pirmagimio sūnaus išplėstas, neramias akeles... Tačiau įžengęs į baltą priėmimų menę, išvydęs jaunutį arkivyskupo koadjutorių, Kiprijonas pajuto, kad baimė slūgsta. Aštuoniolikmetis Meklenburgo hercogas iškilmingoje priėmimų menėje atrodė taip, lyg būtų įsikūręs savo miegamajame — vilkėjo chalatu, avėjo šlepetėm. Jo veidas buvo išblyškęs, akys giliai įkritusios, karščiuojančios. Pirmieji metai, kuriuos jis pragyveno Rygos arkivyskupystėj, nebuvo jam ramūs. Iš visko galėjai matyti: jaunuolis dar nėra apsipratęs su aukšta savo padėtim, su galimybe tapti Rygos arkivyskupu. Hercogas lyg vaikiščias lakstė po didelę baltą menę, vis sustodamas, įsistebeilydamas į Tvirbutą, vis pasitikrindamas, kokį įspūdį daro svečiui. Koadjutorius šnekėjo susijaudinęs, protrūksmiais: išpyškina žodžių tiradą, nutyla, žiūri į pašnekovą nekantriomis akimis — gal nesutinki su manim, gal prieštarauji man?.. Karaliai dažnai kariauja, jie nuolatos susirūpinę žemiškuoju tęisingumu. Hierarchai kasdien tariasi su dievu, meldžia savo ganytiniams išganymo danguje. Karalių ir hierarchų pašaukimai skirtingi. Nesutinki su manim, prieštarauji man? Lietuvos valdovas Žygimantas Augustas ir Rygos arkivyskupas Vilhelmas — išimtis. Jiedu panašūs. Jiedu abu mąstytojai. Taip, tai nenuginčijama tiesa. Jųdviejų tėvai ir protėviai buvo Gediminaičiai, Habsburgai, Hohencolernai. Jųdviejų dėdė buvo Kazimieras palaimintasis. Nerasi pasaulyje žmogaus, kurio kraujas būtų garbingesnis negu šių pusbrolių. Tu nesutinki su manim, prieštarauji man? Jųdviejų draugystė neišardoma, jiedu niekada nenusigręš vienas nuo kito, nepaliks kits kito nelaimėje. Tai teisybė. Tai teisybė. Tu prieštarauji man?

Tvirbutas sėdėjo riešutmedžio krėsle su plačiomis rankdėtėmis ir aukšta atkalte. Pakaušiu visą laiką juto vėsų atkaltės medį. Tylėjo. Vis nesumojo, ką koadjutoriui pasakyti dabar būtų nepavojinga. Nutilo ir hercogas Kristupas. Nebelakstė, nebesiblaškė lyg vaikiščias po menę. Lėtais, atsargiais žingsniais vaikščiojo puslankiu priešais Tvirbutą, akylai jį stebėdamas. Hercogo šlepetės buvo minkštos, vaikštant neskleidė jokių garsų. Menėje buvo visiškai tylu. Ramią rudens dieną vidury laukų taip tylu. Geltonuoja tolumoj miškai... Kiprijonas vis purtė galvą, norėdamas atsikratyti pageltusių miškų vaizdo.

Arkivyskupo koadjutorius staiga pasuko prie Tvirbuto, ilgom, laibom rankom pasirėmė krėslo, kuriame šis sėdėjo, rankdėčių. Hercogo akys lakstė nuo vienos Kiprijono akies prie kitos — tarytum ieškojo jose ko nors slepiamo, neapkenčiamo. Jaunas jo veidas, prakaulus ir pailgas, iš arti pasirodė Kiprijonui dar labiau išblyškęs. Hercogas prašneko neramiu, primygtinai įtikinėjančiu šnabždesiu:

— Ištikimasis žmogau, aš neturiu riterių, aš nelaikau riterių. Aš maldininkas. Aš neturiu tiek lėšų, kad samdyčiaus riterių. Aš neturiu pinigų mokėti už jų garbingumą. Man nereikia kilnios išvaizdos pasipūtusių karių,— koadjutorius nutilo, spoksojo į Tvirbutą sustingusiomis akimis, pakreipęs galvą, prasižiojęs. Paklausė: — Ar tu supratai?

Kiprijonas tylėjo. Jis jautė: koadjutorius jį į šią menę atgabeno ne tam, kad pašnekėtų apie Žygimanto Augusto ir Vilhelmo protėvius, garbingą jų kraują, apie lėšų stygių riteriams samdyti. Koadjutorius neišvengiamai turėjo prašnekti apie jį, Tvirbutą. Tuojau turėjo išsisklaidyti nežinia, kuri Kiprijoną kankino štai jau antras mėnuo.

Hercogas Kristupas atšlijo nuo Tvirbuto, išsitiesė, atatupstas, tarytum bijodamas nuo Tvirbuto nusigręžti, atsitraukė prie kito krėslo, atsargiai atsisėdo į jį. Apmaudžiai, su nuoskauda prašneko:

— Kiek aplinkui šmeižikų, juodintojų, piktų gandonešių... Viešpatie!.. Yra net tokių šmėklų, kurios sako, kad į lietuvių pasiuntinį šoviau aš,— jis palinko į priekį: — Tu supranti? Yra tokių, kurie sako, kad į tave šovė mano nusamdyti riteriai!.. Patikėk, žmonės kaip gyvi nėra sugalvoję nieko bjauresnio!..

Kraujas tvinkčiojo Kiprijono smilkiniuose dunksėdamas: hercogas jau pradėjo sakyti, jis jau sako, tuojau paaiškės, kad aš, kad mano gyvenimas, kad viskas perniek, velniop, kad viskas žuvę...

Nesulaukęs atsakymo, jaunasis hercogas pratrūko juoktis. Gal pastebėjo, kad Tvirbutas bijo, dreba iš baimės? Mėgavosi tuo? O gal pats save šitaip drąsino?

Hercogas liovėsi juoktis, atsistojo, prašneko griežtu, ryžtingu balsu, tarytum iššūkį mesdamas:

— Ištikimasis mano žmogau, į tave šovė Galeno pasiųsti riteriai. Tą pačią dieną Galeno riteriai Kuokneseje suėmė jo šventenybę arkivyskupą Vilhelmą ir mane,— jis patylėjo, nenuleisdamas nuo Tvirbuto karščiuojančių akių.— Mudu nuvežė į Adzelį. Adzely jo šventenybę uždarė į kalėjimą, mane paleido į laisvę,— koadjutorius palengva priėjo prie Tvirbuto, prisėdo ant krėslo, kuriame šis sėdėjo, rankdėtės.— Tu supranti Galeno gudrybę?

Kiprijonas tylėjo. Hercogas vėl prašneko:

— Magistras Galenas šovė į lietuvių pasiuntinį, suėmė Rygos arkivyskupą ir jo koadjutorių vienu metu. Lietuvos valdovui tarytum į akis drėbė: aš nebijau tavęs... Galenas!.. Jis nebūtų Galenas, jeigu būtų toks drąsus. Jis lyg sausas lapas ant šakos virpa iš baimės, kad Žygimantas Augustas... Tu supranti mane? Galenas metė iššūkį Žygimantui Augustui ir virpėjo iš baimės, kad lietuviai įžengs į Livoniją. Dėl to jis paleido mane į laisvę. Žygimantą Augustą tai turėjo įtikinti: ordino magistras sudarė su arkivyskupo koadjutorium sandėrį, susidorojo su arkivyskupu, nutraukė draugiškus santykius su Lietuva... Koadjutoriaus, savo paties statytinio, išduotas, Žygimantas Augustas turėjo sutrikti. Sutrikęs valdovas negali griebtis įžūlių priemonių. Taip manė Galenas,— hercogas Kristupas atsistojo nuo krėslo rankdėtės, susimąstęs kartojo: — Taip manė Galenas... Taip manė Galenas...

Kiprijoną išpylė šaltas prakaitas. Jam pasirodė, kad arkivyskupo koadjutorius tuojau pasakys: taip manė Galenas, tačiau įvyko kitaip — Žygimantas Augustas įvedė savo būrius į Livoniją... Tvirbuto ausyse ėmė loti šunys, kuriuos jis matė altanoje prie įėjimo į rūmus. Akyse sušmėžavo kariai fogtijos kieme... Na taip, pilies kiemas iš tiesų panėšėjo į kariuomenės stovyklą...

— Ištikimasis žmogau, kodėl tu tyli? — neramiai paklausė hercogas Kristupas, ir Tvirbutas nebesusitvardė:

— Jūsų didenybe, kas manęs laukia? Ką jūs ketinate su manim daryti?

— Tu bijai? — paklausė koadjutorius, pažvelgė į Tvirbutą nustebęs, kandžiai šypsodamasis.— Pavydžiu aš tau tavo baimės!.. Tu bijai tik dėl savęs. Tuo tarpu aš bijau dėl jo šventenybės arkivyskupo likimo, dėl Livonijos ateities, tik galų gale — dėl savęs... Kad ir kas man grėstų, aš privalau... Ar tu supranti? — jis palinko į Tvirbutą visu liemeniu, išskėtė rankas: — Pažiūrėk į mane. Pažiūrėk, kuo aš apsirengęs. Galenas paleido mane į laisvę, tačiau jo sekliai seka kiekvieną mano žingsnį — į Rygą, Roneburgą, Kuoknesę man uždrausta įvažiuoti. Aš galiu lindėti tik Lemzaly, arkivyskupo pavasarinėj rezidencijoj. Šiuos rūmus dieną naktį saugo riterių būrys. Ištikimasis žmogau, kad susitikčiau su tavimi, aš išvažiavau iš Lemzalio kaminkrėčiu persirengęs...

— Jums taip svarbu buvo susitikti su manimi? — išplėtė akis Tvirbutas, į širdį jam kniūštelėjo: hercogas tuojau pasakys man užduotį, kurią įvykdęs sveikos galvos neišnešiu...

— Taip, svarbu,— tarė hercogas.— Magistras Galenas pasikėsino į mus tris. Tačiau tik tu vienas iš mūsų trijų esi tiesiogiai pavaldus Lietuvos valdovui, tik dėl tavęs Lietuvos valdovas gali griebt magistrui Galenui už gerklės...

— Dėl manęs — magistrui už gerklės?

— Taip, ištikimasis žmogau,— hercogas dabar šnekėjo ramiu, kone džiugiu balsu.— Dėl tavęs Žygimantas Augustas gali pasakyti Galenui: šaudami į Lietuvos pasiuntinį, jūsų riteriai šovė į mane...

— Jūs juokaujate, jūsų didenybe!.. Mano valdovas niekada... Aš niekada...

— Tavo valdovas Galenui jau pasakė. Tikriau, pasirūpino, kad Galenas suprastų, ką jis jam veikiai pasakys. Klausykis manęs atidžiai! — iškėlė ranką hercogas ir vėl nuleido.— Tu, Kiprijonas Tvirbutas, Lietuvos kanclerio pasiuntinys, Galeno riterių esi nušautas. Tavęs nebėra gyvo. Tu turi tai žinoti. Aš įpareigotas tau tai pranešti. Tavo laidotuvės įvyko Nerpto bažnyčios koplyčioje švento Petro ir Povilo dieną. Trys kunigai sakė pamokslus prie tavo karsto. Skambėjo varpai. Labara funebria[1] su tavo atvaizdu ir dabar tebekabo koplyčioje — tave palaidojo kaip narsų, mūšyje kritusį karžygį... Tu tai turi žinoti.

---

[1] — antkapinės vėliavos, kurias XVI a. iškeldavo virš karių kapų.

Hercogas Kristupas nutilo, nuėjo prie savo krėslo, atsisėdo. Sėdėjo nusvarinęs galvą, užsimerkęs, bejėgiškai nukoręs rankas nuo plačių krėslo rankdėčių. Išblyškusiame jo veide galėjai įžvelgti vos juntamą romų džiugesį. Arkivyskupo koadjutoriui pasakyti Tvirbutui tai, ką pasakė, buvo nelengva. Jis, be abejonės, nuogąstavo, kad Tvirbutą jo pasakyta žinia pašiurpins, kad gyvas palaidotas lietuvių pasiuntinys ims prieštarauti valdovų užmačioms, nesusitaikys su savo dalia, pašėls, gal net į neviltį puls. Tačiau Tvirbutas, išklausęs žinią, tylėjo, ir koadjutorius ta tyla, ta ramybe valandėlę mėgavosi. Atsimerkęs, džiugiom akim pažvelgęs į Tvirbutą, jis tarė:

— Tu šaunus vyras. Tavim pasikliauja Lietuvos valdovas, tavim tiki jo šventenybė arkivyskupas...— pasimuistęs pridūrė: — Nuo šiol tavim tikėsiu ir aš.

Tvirbutas tylėjo, ir arkivyskupo koadjutorius vėl prašneko:

— Aš pavydžiu tau. Likimas tau lėmė didelę garbę... Net karaliams retai pasiseka šitaip nusipelnyti ir savai, ir kaimynų valstybei... Poetai odes apie tave rašys, žmonės giesmes apie tave giedos — ir lietuviškai, ir vokiškai. Taip! Ir lietuviškai, ir vokiškai!

Tvirbutas tylėjo.

Ką — nebėra vyno? Šveinichenas, Fikelio komtūras, tuo netiki. Jis atrodo apgailėtinai: nuožulni kakta išrasojusi, ilga kuprota žemyn nuknebusi nosis raudona, smakras nuskiaustas, mažutis, aštrus Adomo obuolys be perstogės slankioja aukštyn žemyn: Šveinichenas ryja ir ryja seiles tarytum karštus pelenus — dusdamas, baisiai raukydamasis. Jo akys ant kaktos išsprogusios, didelės, sekioja kiekvieną Tiso fon der Rekės judesį. Tisas nulekia į podėlį šalia menės, atneša pasidabruotą statinaitę, apverčia dugnu aukštyn, pastato ant stalo taip, kad vynas pro stalo kraštą ant grindų lašėtų. Tisas atneša, apverčia dugnu aukštyn, pastato ant stalo antrą, trečią, ketvirtą statinaitę. Visos. Daugiau podėly nebėra. Ir šitos tuščios. Vynas iš jų pro stalo kraštą ant grindų tik retais lašais laša.

— Meldžiamieji, susimąstykim, ką daryt,— pats metas, pats metas, giltinė pro rakto skylę lenda,— šneka Rekė sukrėstu balsu.— Šveinichenai, Gabrieli, komandore mielasis, gelbėk savo sielą, gelbėk mūsų sielas, vesk mus į savo Fikelį, atidaryk vyno rūsį...

Noldė pašiurpęs sėlina palei ilgą stalą, kilnoja tuščius ąsočius, jo smaila, į priekį atsikišusi barzdikė kreta:

— Negali būt, negali būt...— girdėt murmesys.

— Fikelis netoli, Fikelis čia pat, tik keturios mylios,— atkakliai kartoja Rekė.

— Ne,— sprogina išblyškusias akis Šveinichenas,— ne!.. Aš paklaiksiu kelyje be vyno!

Rekė sušunka:

— Suimk save į rankas, komandore! Tik tavo vynas gali mus išgelbėti!

Rekė Vulfo sugrįžtant nebelaukia. Rekė bijo Vulfo. Juo ilgiau Vulfas į savo dvarą neparjoja, juo tvirčiau Rekė tiki: Ketlerį ištiko nelaimė. Naktimis Tisas nebeužmiega. Jam vaidenasi, kad į Livoniją įsiveržė švedų arba rusų būriai, kad lietuviai nebepadeda Ketleriui. Jeigu Vulfas ir užsuktų į šį savo dvarą, tai tik tam, kad tučtuojau išsivestų Noldę ir Šveinicheną. O rastų čia dar ir Rekę... Rytą Tisas kalė Tvirbutui į galvą: jeigu mes neišsinešdinsim iš Goldenbeko, kol Vulfas sugrįš — sudie rogėms, sudie arkliams, kuriuos Šveinichenas man pažadėjo... Rytą, kai Noldė ir Šveinichenas tebemiegojo, Rekė išritino iš podėlio dvi statinaites vyno, atidavė varpininkui, tam varnų gaudytojui, įsakė statinaites taip paslėpti, kad nė šuo nesuuostų, kur jos yra. Paskui greitomis apėjo stalą, vyną iš ąsočių supylė į Noldės vynmaišį, paliko vyno tik viename kitame ąsotyje ant dugno. Tisas džiūgavo: garbė mano išminčiai! kur nešiu dabar vynmaišį, ten ponas komandoras ir ponas burgrafas įkandin bėgs — kaip trys karaliai paskui kelrodę žvaigždę!..

Noldė, viename ąsotyje užtikęs šlaką vyno, skubiai, net springdamas atsigeria. Valandėlę stūkso palaimingu veidu, čepsėdamas ir raugėdamas, paskui įsistebeilija, kaip laša vynas nuo stalo, iš apverstų statinaičių. Jam pasirodo, kad tie lašai — išganymas, ir Noldė sukrunta, stvarsto nuo stalo ąsočius, stato juos ant grindų, kur laša vynas. Darbą padirbęs, atsilošia, džiugiai ima rėkti:

— Šalin giltinę, šalin, šalin prakeiktąją!..

Šveinichenas palinksta į priekį, veria Rekę išsprogusiom akim, rodo į jį pirštu, atgrasiai — lyg griežtas kaltintojas — taria žodžius:

— Miglą į akis puti, gerbiamasis! Negali Vulfo dvare vyno pritrūkti, negali! Nebėra vyno — nesu dar girdėjęs, kad kas taip įžūliai šmeižtų kilnaus vyro namus!..

Tvirbutas gūžiasi blandžioje menės kertėje ant suolo — jam nejauku, negera, menė nuo vakar nekūrenta, oras joje šaltas, pilkšvas ir šešėliuotas, tvyro akyse lyg nešvarus vanduo, vyrų balsai jame skamba gūdžiai, atrodo, tuščioje miglotoje girioje susišūkauja paklydę, iš baimės paklaikę svetimšaliai užkariautojai. O netoliese skamba varpas, tyras, taurus jo balsas primena Kiprijonui saulės nušviestus laukus, rudenėjančių medžių ryškias spalvas, besidraikančius sidabrinius voratinklius, ramybę, kitokį — tolimą romų — gyvenimą, artimų žmonių jaukius veidus... Juk gyvena, ir šį vėlyvą rytą kažin kur toli tebegyvena jo motina, jo žmona, jo vaikai, jo draugai ir kaimynai... Ką jie veikia dabar? Ką mato jų akys? Ką girdi jų ausys? Neša vandenį, skelia ugnį, meldžiasi prie lovos galo, glaudžia ir glosto mažąjį vaiką, užėjusį žmogų prašo sėstis, žiūri neramiai jam į akis, laukia, kokiais žodžiais svečias prašneks, kokią žinią praneš, o didesnieji vaikai, už stalo susėdę, juokiasi... Ak, dieve dieve!.. Keičiasi — kaipgi ne! — keičiasi ir Kiprijono Tvirbuto gyvenimas!.. Svečioje šalyje atsidūręs, iš pradžių jis tikėjosi Lietuvos valdovo, kanclerio Radvilos, žemės iždininko Hornastajaus, arkivyskupo Vilhelmo pagalbos, paskui vylėsi, kad padės jam svetimo krašto vyskupas Magnus, paprastas valstietis Tekšnė, dar vėliau — Grilė, vargšė vieniša moteriškė... O štai dabar viltis jis deda jau tik į Noldę ir Šveinicheną, į prasigėrusius iširėlius, kurių nė žmonėmis nebegalima pavadinti...

Suvirpa Kiprijono širdis nuo kiekvieno varpo dūžio. Net ir varpas čia išniekintas — skambina juo tik tam, kad dienų dienas maukiant vyną nespengtų ausyse tyla... Tačiau kuo čia dėtas varpas! Varpas nepuola į neviltį — jis skamba, ir jo balsas aidi tyras, taurus! Tvirbutas sukužda sau: nedėk vilčių į Rekę, nedėk vilčių į Šveinicheną ir Noldę, nelauk iš jų nieko gero — vien tik savo jėgom, savo valia, savo kantrybe tikėk. Iš tikrųjų!.. Argi maža juodos nevilties dienų Kiprijonas iškentėjo Treideno pilyje, fogto rūmuose, Arensburgo pilies požemy, po Livonijos girias klaidžiodamas, per raistus brisdamas, niekaip neišbrisdamas? Giltinė, mirties šmėkla, atrodydavo, jau į veidą alsuoja, jau tiesia prie gerklės kaulėtą ranką... Tačiau praeidavo kiek laiko, neviltis išsisklaidydavo, atminty vėl nušvisdavo motinos veidas, sūnų akelės...

Tai jau ne, ne tik pastaruosius metus, juo labiau ne tik pastaruosius mėnesius Kiprijonui sunku gyventi. Ne tik pastaruosius mėnesius jis namo keliauja, niekaip neparkeliauja. Šešiolika Kiprijonui tebuvo, kai išvažiavo iš tėvų dvaro, iš gimtosios sodybos — nuo tada jis savo namų ieškojo, ligi šiol tebeieško...

Daug metų Kiprijonas mokėsi mokyklose, universitetuose, šiaip iš išminčių knygų, daug metų likimas jį vėtė ir mėtė po margą svietą, daug nepriteklių, daug vargo klajonėse jis patyrė, daug visokių žmonių — gerų, piktų ir klastingų — pažino, daug kuo gyvenime įtikėjo, daug kuo nusivylė — pamažėl tapo tuo, kuo dabar yra: savaip dievą myli, savaip žmones teisia ir aukština, savaip apie gyvenimą, apie pasaulį mąsto... Kas iš to... Taip, kaip nori gyventi, dar niekada negyveno... Parvažiavęs į tėvų namus, Kiprijonas būdavo eretikas, sūnus paklydėlis, sugrįžęs į Širvius — nekenčiamas žentas. Nei gimtosios sodybos, nei pastogės, po kuria glaudėsi mylima žmona ir augo vaikai, Kiprijonas negalėjo pavadinti tikraisiais namais... Namai!.. Namai, kuriuose šeimininkautų tavo siela, tavo sąžinė, tavo valia — ar ne visų gražiausia, ką gyvenime gali susikurti? Tokie namai būtų tarytum laisvės sala priklausomybės nuo kitų žmonių pasaulyje. Juose tau niekas neįsakinėtų, ką atsiminti, o ką užmiršti iš vakar dienos, kur eiti ir ką daryti rytoj.

Ne, Kiprijonui nebeskaudu, kad jo kelionė namo taip užsitęsė, kad ji tokia sunki ir pavojinga. Dėl to jis nebekeikia likimo, nebepriekaištauja dievui melsdamasis, nebesijaučia jo nuskriaustas ir užmirštas. Sėdėdamas Arensburgo pilies požemy, Kiprijonas rašydavo laiškus motinai, žmonai, vaikams. Atrodo, tuščias darbas tai turėjo būti — juk laiškų jis neišsiųsdavo, negalėdavo išsiųsti. Tačiau pats paskui savo laiškus skaitydavo ir jausdavo, kad tampa vis geresnis, išmintingesnis, jautresnis. Ir jis būdavo laimingas, begaliniai laimingas!.. Dabar panašią prasmę Kiprijonui įgijo ir jo kelionė namo. Jis eina, slenka, vos pavelka kojas iš nuovargio, griežia dantimis iš nevilties, krinta be nuovokos bado išsekintas... Nebesako: pareisiu namo, štai tada pradėsiu gyventi... Sako: einu namo... Vadinasi, yra nusiminęs, labai nusiminęs. Tačiau kartkartėm akyse taip nušvinta, širdyje taip džiugu pasidaro — štai koks aš dabar, vakar aš toks nebuvau! vakar aš to ir ano neatsiminiau, vakar aš to ir ano nevertinau!.. Ar ne tokioje kelionėje, sunkioje, pavojingoje, nesibaigiančioje kelionėje varganas, tuščiadvasis žmogelis susikuria sielą, savo valdovę, savo namų šeimininkę?

Kristupas Meklenburgietis, arkivyskupo Vilhelmo koadjutorius, Kiprijonui pasakė: tavęs nebėra gyvo, tave nušovė magistro Galeno riteriai. Dabar Tvirbutui net atrodo, kad, išgirdęs šiuos žodžius, apsidžiaugė: man nebeduos pavojingos, gal nė neįvykdomos užduoties, nebevarys į tikrą mirtį, aš jau miręs. Tačiau iš tikrųjų hercogo žodžiai tuomet jį lyg žaibas trenkė. Dar ir dabar jis atsimena kiekvieną hercogo žodį ir judesį iki tos valandėlės, kai jaunasis arkivyskupo koadjutorius pasakė apie laidotuves Neretos bažnyčios koplyčioje. Atsimena tik iki tos valandėlės. O visa, apie ką jiedu šnekėjosi paskui,— jau migla. Šmėsteli joje hercogo rankos mostas, pasigirsta vienas kitas žodis — ir viskas, atmintis tuščia. Teisybė, dar rudens laukų ramybė, pageltę miškai tolumoj — vaizdas, kuris anuokart akyse sušvito, ligi šiol atminty išliko. Tas vaizdas išliko...

Treideno fogto rūmuose Kiprijoną apgyvendino kambaryje su vieninteliu langu, kuris išėjo į mažą kiemelį. Kiemelį supo rausvos aptrupėjusios namų sienos, palei jas ant grindinio buvo pribirę plytų trupinių, nedidelių nuolaužų. Kiemelyje augo vienišas beržas, pro jį vedė platus sueižėjusių akmenų takas — kas juo buvo praėjęs toks sunkus, kad sutreškino net akmenis? Abipus tako želė žolė, stūksojo šiukšlių krūvos, kuriomis saulėtą dieną puslankiu pamažėl šliauždavo beržo šešėlis.

Treideno fogtas pasakė Kiprijonui, kad ponas Lietuvos kanclerio pasiuntinys šiame kambaryje gyvens tol, kol magistras Galenas įvykdys Lietuvos valdovo Žygimanto Augusto reikalavimus, kol iš nelaisvės sugrįš jo šventenybė arkivyskupas. Fogtas paliepė jam užmiršti Tvirbuto pavardę, pasirinkti kitą. Treidene Tvirbuto pavardė neturėjo būt minima. Niekas, be fogto, neturėjo žinoti, kas Kiprijonas iš tikrųjų yra.

Būga, pasakė Kiprijonas, vadinkite mane Būga.

Kai Kiprijonas tebebuvo vaikas, tėvas jam pasakodavo apie Būgą kraupių legendų, vis paaiškindamas, kad jis yra pavyzdys žmogaus, kokiu nedera, kokiu atgrasu būti. Būga gyveno prieš šimtą, kiek seniau nei prieš šimtą metų. Vilniuje, didžiojo kunigaikščio rūmuose, svetimų kalbų ir diplomatijos artikulų Būgą mokė Kiprijono prosenelis Tvirbutas. Tuomet daugelis lietuvių tebegarbino pagoniškus dievus. Tačiau visoje Lietuvoje jau buvo statomos krikščionių bažnyčios, ir tuos žmonelius, kurie nepripažino vienintelio visagalio dievo tėvo, jo sūnaus Jėzaus Kristaus ir šventosios dvasios, vyskupai jau vadino eretikais. Ir štai tokiu metu Būga pasiūlė Lietuvos valdovui įsikišti į lenkų ir kryžiuočių karą, atsiimti iš kryžiuočių Nemuno žiotis ir Klaipėdos uostą. Būga sakė: mes privalome ne Volyne ir Podole rūpintis, ne svetimas žemes grobti, o savas išvaduoti. Būga tikino Lietuvos valdovą: turėsim jūrą ar ne — štai nuo ko priklauso, koks ateity bus lietuvis: tamsuolis ar išprusęs; tai, ką jis atsivežtų jūra iš senų Europos valstybių, praturtintų ir jo ūkį, ir jo sielą. Vyskupas, kunigai Būgą suniekino: tu šneki apie jūrą! jūra, kokia beribė jūra yra dievas! dievas ir šventoji bažnyčia — štai visų žmonių išeitis ir išganymas; tik dievo meile žmogus gali išmatuot savo sielą. Paprastiems žmoneliams, kurių pagalbos tikėjosi, Būga šnekėdavo: dievas tik dabar atsirado, jūra visada buvo! dievas atsirado ir išnyks, jūra amžinai tyvuliuos!.. Tai buvo jau atvira erezija. Vilniaus vyskupas prakeikė Būgą, atskyrė nuo bažnyčios. Bajorai sugavo Būgą žemaičių giriosę, nuvedė ant jūros kranto prie Palangos, apšmeižė susirinkusiai valstiečių miniai nebūtais dalykais, ir įniršusi minia būtų sudraskiusi Būgą į gabalus, jeigu šis nebūtų puolęs į jūrą. Į krantą Būga nebeišplaukė...

Tvirbutai ir jų giminaičiai Būgos neužmiršo. Ne, Tvirbutai nesvarstė, ar būtina lietuviams turėti savo uostą. Jie nesuko galvos, ką Lietuvai duotų laisvas plaukiojimas jūra. Būga buvo jų prosenelio mylimas mokinys, ir Tvirbutai manė, kad jų garbė reikalauja įrodyti, jog ne mokytojas mokinį erezija užkrėtė. Jeigu jie būtų pripažinę prosenelio kaltę, būtų mestas šešėlis ir ant jų garbės, kilmės skaistumo. Tvirbutams taip atrodė, ir kelios jų kartos iš kailio nėrėsi, kad prosenelis legendoje apie Būgą nė minimas nebebūtų. Tačiau Kiprijono tėvas ir jo giminaičiai suprato: jei legendoje apie Būgą neminėsime prosenelio, jo vardas suvis bus užmirštas; tai sutrumpins žmonių atmintį apie Tvirbutus, nuskurdins jų praeitį. Ir Tvirbutai vėl garsiai sušneko: mūsų prosenelis buvo tyras krikščionis, stiprios dvasios žmogus — kad ir kaip jis mylėjo savo mokinį, jam, kai paklydo, pasakė: žiūrėdamas į jūrą, tu apakai — nebematai nei šventos bažnyčios, nei visagalio dievo, ir dėl to aš tavęs išsižadu. Kiprijonas, klausydamasis giminaičių šnekų, vis labiau abejodavo, ar galėjo Būga, toks išmintingas vyras, jūrą priešpastatyti dievui. Kas galėjo atspėti, kaip iš tikrųjų apie jūrą ir dievą mąstė vienas žmogelis prieš šimtą metų!.. Tačiau tuo žmogeliu Kiprijonas vis labiau žavėjosi. Būgą pasmerkė Lietuvos valdovas, atstūmė didikai, prakeikė vyskupas, persekiojo bajorai ir vienuoliai — niekada, nė mirties akivaizdoj, Būga savo tikslo neišsižadėjo. Anksti, dar vaikystėje, pradėjęs svajoti apie didelius, nepaprastus darbus, Kiprijonas nuolat prisimindavo Būgą, jo atkaklumą, jo kantrybę. Tačiau anuomet Treidene...

Anuomet Treidene Kiprijonas, pasivadinęs Būga, pašiurpo. Atrodė tada, kad pats velnių velnias pašnabždėjo jam pasirinkt Būgos pavardę, drauge ir jo likimą — neišsipildžiusias svajones, tragišką mirtį pačiame jėgų sužydėjime. Kiprijonas kiaurą naktį blaškėsi po savo kambarį lyg žvėrelis spąstuose. Rytoj, rytoj pat pasakysiu fogtui, kad aš būsiu Alšys, Alšys, tik Alšys, kartojo Kiprijonas be perstogės. Dvigubai tragiškas yra didvyrio likimas — amžininkai narsųjį vyrą nugalabija, ainiai žavisi jo narsa, tačiau būti tokiais pat narsuoliais bijo... Nuvargęs, sunkių minčių išsekintas, Kiprijonas sustojo prie lango, nurimęs ir susigūžęs dėbsojo į vienišą beržą kieme, rytmečio migloje. Atminty lėtai pakilo tėvo ranka. Sustingo, šmėksojo nejudėdama... Vienintelį kartą gyvenime tėvas buvo užsimojęs Kiprijonui kirsti. Kiprijonas įsikarščiavęs pasakė:

— Būgos vardą jūs prisimenat, Stanislovas, sakot, Stanislovas, o kuo vardu buvo bočius — nebežinot... Kodėl jūs garbinat tą, kurio ir vardą užmiršot?

Tėvas krūptelėjo, užsimojo sūnui kirsti. Tačiau ranka sustingo ore, netekusi jėgos, palengvėl nusviro... Sūnus sakė teisybę. Būgą visi Tvirbutai vieningai vadino Stanislovu, savo bočių — kaip kas išmanė: vienas Mykolu, antras Jonu, trečias — Ambraziejumi... Dievobaimingo mokytojo vardas iš Tvirbutų atminties išblėso, jo paklydėlio mokinio vardą ir po šimto metų visi atsiminė — nejaukia, negeistina, tačiau nenuneigiama teisybe dvelkė šis faktas, nešališkas liudijimas apie gyvenimą... O gal ir tai, kad Kiprijonas, patekęs į bėdą, į pavojų, nevalingai pasivadino Būga, liudija apie gyvenimą kažin ką teisinga — kas protu nesuvokiama, vien tik siela jaučiama?

Metus ir tris mėnesius, visą tą laiką, kol gyveno Treideno fogto rūmuose, Kiprijonas Tvirbutas buvo Būga. Ne Stanislovas Būga — Būga, ir tiek. Neprisiimdamas Būgos vardo, Kiprijonas guodė save, kad ir jo likimas nebus visiškai tapatus Būgos likimui.

Fogtas, jo sekretoriai, raštvedžiai, rūmų tarnai tuomet tvarkė arkivyskupystės archyvą. Jį iš Kuoknesės į Treideną paslapčia gabendavo tam tikri gurguolininkai. Arkivyskupas Vilhelmas, magistro Galeno Kuoknesėj suimtas, nuogąstavo, kad ir Kuoknesės archyvą magistras gali pagrobti, nuosavybės aktus, arkivyskupystei naudingas sutartis, dovanojimo 'raštus, kitus svarbius popierius ir pergamentus sunaikinti. Kuoknesės fogtas archyvą į slaptųjų gurguolininkų vežimus kraudavo paskubomis, tvarkos nepaisydamas — popieriai ir pergamentai atkeliaudavo į Treideną sujaukti, sumaišyti, pats velnias juose nebūtų susigaudęs. Todėl Treideno fogto rūmininkai perkilnodavo kiekvieną raštą, kiekvieną laišką, kiekvieną lapelį ir knygą — rūšiuodavo, vyniodavo į neperšlampamą drobę, kraudavo į geležines dėžes, kurias fogto kariai tuojau kažin kur išveždavo. Kur? Arčiau jūros — į Lemzalį, į Rygą? O gal tiesiai į Vokietiją, į Brandenburgą, arkivyskupo Vilhelmo tėvoniją? Daug ko, kas iš tikrųjų tuomet vyko fogtijoj, Kiprijonas nežinojo ar nesuprato. Rūmuose ir visoje pilyje viešpatavo sumaištis. Koridoriuose ir kambariuose, visuose pašaliuose tysojo, po kojomis traškėjo vašku arba degutu įmirkytos drobės rietimai, gabalai, skiautės. Į neperšlampamą juodą drobę buvo vyniojami ne tik archyvo pergamentai ir popieriai, bet ir brangūs daiktai. Tvirbutas negalėdavo atsikratyti minties, kad ta juoda traškanti drobė — amžinos paslapties skraistė, po kuria dingsta viskas, kas bent šį tą liudija apie senųjų Rygos arkivyskupų, jų rūmininkų gyvenimą. Fogtas, žmonių neužtekdamas, ir Kiprijoną prie archyvo tvarkymo pristatė. Tačiau tvarkyti jam leisdavo tik senus pergamentus ir popierius — tik tuos, kurių fogtas nebelaikė slaptais, pavojingais pagarsinti. Dienų dienas Kiprijonas kilnodavo dokumentus, rašytus nuo pirmojo Rygos arkivyskupo Alberto Ziurberio laikų iki šio šimtmečio pirmųjų dešimtmečių, arkivyskupo Jaspero valdymo metų. Kišti nosį į pastarųjų keturių dešimtmečių archyvus Kiprijonui buvo griežtai uždrausta.

Gyvenimas fogtijoje tekėjo vienodas, nuobodus, nuolat traškant ausyse juodai neperšlampamai drobei, tačiau ateities nežinia, amžini nuogąstavimai dėl to, kas atsitiks kitą dieną, kitą savaitę, darė jį nejaukų, kupiną slaptos įtampos. Kiprijono galva niekada taip nepavargdavo kaip anais mėnesiais. Dieną prasikuitęs pergamentų ir popierių krūvose, prisigėręs senovės dulkių, naktį jis ilgai neužmigdavo, dažniausiai keldavosi iš lovos, susisupdavo į chalatą ir valandų valandas prastūksodavo prie vienintelio lango. Pro jį matydavo vienišą beržą kieme, platų akmeninį taką, nedidelį žemės plotelį, šiukšlių krūvas, žvaigždėtą arba apsiniaukusį dangų, per jį keliaujančius debesis arba mėnulį. Kiprijonas būdavo pavargęs, išsekęs, atrodydavo, kris nebeišsilaikęs ant kojų, tačiau galva vis tiek dirbdavo, minčių rasdavosi joje kaskart vis naujų — be jo valios, tikriau pasakius, prieš jo valią. Pavargdavo tik kūnas. O tai, kas jame mąstė ir jautė, kantriai, be atvangos stengėsi susigaudyti naujose gyvenimo aplinkybėse.

Jis, Kiprijonas Tvirbutas, riterių yra nušautas. Jis palaidotas Neretos bažnyčios koplyčioje. Kas iš tikrųjų joje palaidotas? Kieno kūnas guli karste? Kurio nors iš trijų jo apsauginių? Kiprijonui visiškai nepažįstamo žmogaus? Hercogas Meklenburgietis sakė nežinąs, kas guli karste Nerpto bažnyčios koplyčioje. Jis tik tvirtino, kad karstas tikrai nėra tuščias. Pernelyg rizikinga būtų kelti rūsčius reikalavimus magistrui Galenui dėl Lietuvos pasiuntinio nužudymo, jeigu pasiuntinio karstas Nerpto koplyčioje būtų tuščias.

Slinko dienos, savaitės, beržas kiemelyje ėmė gelsti, žemė ir šiukšlių krūvos apkrito auksiniais jo lapais. Pirmosios šalnos pakando žalią žolę, ji ėmė vysti, ruduoti... Tvirbutas buvo nušautas, miręs, o jo akyse keitėsi metų laikai. Keitėsi palengva, ramiai, abejingai. Ant stalo Kiprijono kambarėlyje gulėjo dvi knygos — Biblija ir „Aulaeum Dunaidum" [1]. Fogtas šias dvi knygas į kambarį atnešė tą pačią dieną, kai tik Kiprijonas jame apsigyveno.

---

[1] — XVI a. vidurio nežinomo autoriaus, pasirašiusio Augustinu Eucedijum, poema, šlovinanti, be kitų, ir arkivyskupą Vilhelmą.

Šias knygas skaityti jam buvo nebyliai liepiama. Fogtui gal net atrodė, kad žmogui, patekusiam į Tvirbuto padėtį, pakeitusiam net pavardę, šias dvi knygas stačiai būtina skaityti, idant dvasios stiprybės neprarastų. Tačiau Kiprijonas iš pradžių knygas ir į rankas vengė paimti. Biblijos skaitymas neišvengiamai būtų jį skatinęs mąstyti, svarstyti, gilintis į žmogaus gyvenimą, į jo sielą. Įklimpti į nesibaigiančius apmąstymus Kiprijonas bijojo — nelaisvė tuomet jam galėjo tapti nebepakeliama, galėjo iš proto jį išvaryti. „Aulaeum Dunaidum" Kiprijonas neskaitė dėl kitko. Nuo jaunumės jis neapkentė knygų, kurios šlovina karalius, kunigaikščius, karvedžius ar hierarchus. Tokios odės skambėdavo jam kaip angelų choras prievartai, nelaisvei, brutaliai jėgai. Biblijos Kiprijonas bijojo, odės Vilhelmui neapkentė. Jis neskaitė tų knygų. Stovėdamas naktimis prie lango, žiūrėdamas į kieme besikeičiančius metų laikus, jis dažniausiai galvodavo apie motiną, apie žmoną, apie savo vaikelius Petrą, Povilą ir Joną, likusius namie be tėvo priežiūros.

Vėliau vis dažniau jo galvą užplūsdavo mintys, kurias sukeldavo perskaityti seni apdulkėję pergamentai. Ypač jo vaizduotę jaudino žinios apie lietuvių žygį į Livoniją vienas tūkstantis du šimtai septyniasdešimtų metų vasario mėnesį. Šios žinios, kalbėjusios tik apie senovę, kėlė Tvirbutui nerimą dėl ateities. Lietuviai anuomet nusiaubė plačias Livonijos sritis. Ledu jie nužygiavo net į Ezelio salą toli šiaurėje, apiplėšė ją. Ordino magistras Liuterbergas, negalėdamas vienas apsiginti, ėmė šauktis visų savo sąjungininkų ir bičiulių pagalbos. Lietuvių būrius, grįžtančius su grobiu atgal, ant ledo netoli Karuzeno pasitiko pats Livonijos ordino magistras, danų valdovo Eriko Hlipingo ir karalienės, berods Margaritos, kariai, vokiečių hercogo Ričardo Korneviliečio riteriai, Novgorodo kunigaikščio Jurijaus raiteliai. Rygos arkivyskupas Albertas Ziurberis, išsigandęs, kad lietuviai nusiaubs ir Rygą, ordino magistrui į pagalbą pašaukė švedų valdovą Valdemarą, Ezelio ir Dorpato vyskupus Hermaną Pirmąjį fon Bekeshovedę ir Frydrichą fon Hazeldorfą. Ant jūros ledo užvirė mūšis. Lietuvių buvo mažiau, tačiau jie kovėsi narsiai. Jie pirma užmušinėjo priešų žirgus, o paskui riterius, kurie pėsčiomis kautis nebuvo įpratę. Mūšyje žuvo magistras Liuterbergas ir daug jo riterių. Bekeshovedė buvo sunkiai sužeistas, jį pargabeno į Rygą, į arkivyskupo rūmus tik po savaitės. Lietuviai, toliau su grobiu namo traukdami, pakeliui į mūšius su persekiojančiais livoniečiais stodami, nukovė ir ordino vicemagistrą Andrių Vestfalietį, ir ką tik išrinktą naują magistrą Ernstą fon Rasburgą.

Liuterbergo laikais lietuviams, nusiaubusiems Livoniją, rūpėjo tik sveiką kailį iš svetimos žemės išnešti, grobį išsaugoti. Dabar Žygimantas Augustas ir kancleris Radvila nori į Livoniją ateiti ir iš jos nebeišeiti — palikti jos pilyse savo įgulas, savo vietininkus, duoklės rinkikus. Nori įsitvirtinti Livonijoje visiems laikams. Užmačios jau pradedamos vykdyti. Žygimantas Augustas jau remia magistrą Galeną prie sienos, nusilenkti reikalauja... Lietuvos valdovas, be kitų dingsčių, tai daro ir jo, Kiprijono Tvirbuto, suklastoto žuvimo dingstimi... Viešpatie!.. Jau geriau iš tikrųjų jis būtų žuvęs!.. Kuo pasibaigs Žygimanto Augusto ir Galeno kivirčas? Ar laimingai, taikiomis derybomis? Ar prasidės karas, žiaurus, kruvinas karas?

Kiprijonas ėmė bijoti kiekvienos išauštančios dienos. Rytą išeidavo iš savo kambario susigūžęs, slinkdavo koridoriais, šaudydamas akimis į rūmų tarnus, į fogto raštvedžius — ar neprašneks jie apie baisius įvykius Livonijos ir Lietuvos pasienyje? Kiprijonas neabejojo: nuo to, kas pasienyje atsitiks, priklausys ir jo likimas. Kas jo laukia, jeigu Galenas nenusilenks Žygimantui Augustui? Kas jo laukia, jei prasidės karas? Kas jo laukia, jei arkivyskupas Vilhelmas nebeišeis į laisvę, jeigu Galenas nužudys jį? Ar tada beištrūks Kiprijonas iš šitų tuštėjančių, į juodą neperšlampamą drobę vyniojamų, į nebūtį gramzdinamų rūmų? Ar sugrįš namo? Ar galės vėl būti Tvirbutas?

Kiprijonas vis dažniau prisimindavo motiną, žmoną, vaikus. Ar jie žino, kur jis? Ar jie žino, kas jam atsitiko, į kokį voratinklį jis yra įveltas? Ką Radvila apie jį žmonai ar motinai pranešė, o ką nutylėjo? Tvarkydamas archyvą, Kiprijonas nuolat turėdavo po ranka plunksną ir popieriaus. Nuolat jam skaudėjo širdį, nieżtėjo nagai parašyti, kaip nors slapta išsiųsti laišką motinai. Žmonai rašyti jis nė nemanė. Žmona, be abejonės, imtų kaišioti laišką Radvilai į akis, reikalauti kanclerio paaiškinimų, maldauti jo pagalbos. Motina ištylėtų, išsaugotų paslaptį. Tačiau nė motinai laiško Kiprijonas neparašė. Paėmęs į ranką plunksną, tučtuojau prisimindavo hercogo Meklenburgiečio prisaikdinimą: nė žodžio niekam apie save neištark, nė tavo tikros pavardės niekas neturi žinoti — jei prasižiosi, pasigailėjimo tau nebus. Tvirbutas įtikinėdavo save: Žygimantas Augustas, Radvila žino, ką daro, jie apskaičiavo, numatė visus galimus įvykius, jie įsigalės Livonijoj be karo, be kraujo praliejimo, o jei tu, Kiprijonai Tvirbutai, parašysi kam nors laišką, jei išlįsi aikštėn kaip yla iš maišo, jei sužlugdysi savo valdovų derybas su Galenu,— pražūsi, tuomet tu tikrai pražūsi...

Kartą, tvarkydamas archyvą, Kiprijonas rado laišką arkivyskupui Blankenfeldui, kurį parašė trys įtūžę kunigai. Laiške jie keikė kažkokį Valdį[1] ir jo sukurtą „Alegoriją apie sūnų paklydėlį", kurią kažkokie pašlemėkai suvaidino šimtų žmonių akyse.[2] Vaidintojai lyg girtuokliai šlitinėjo po sceną, bjauria mėšlavežių kalba šnekėjo. O jie juk šventus Biblijos žmones vaidino! Kunigai meldė arkivyskupą Jchaną Septintąjį Blankenfeldą uždrausti pašlemėkams vaidinti, idant šventasis raštas nebebūtų viešai niekinamas. Laišką kunigai pabaigė žodžiais: tenebus užmiršta mūsų meilė dievui. Ak, kad tik žmonės, gink dieve, neužmirštų, kaip jie dievą mylėjo!.. Mirifica sanctitas![3] — kažkieno, gal raštvedžio, ranka brūkštelėjo laiško paraštėje. Tačiau arkivyskupo nurodymo, ką su nelemtais vaidintojais daryti, laiško paraštėse nebuvo. Laišką uolieji kunigai, matyt, rašė tuo metu, kai arkivyskupas Blankenfeldas jau sirgo ir veikiausiai jau buvo išvykęs į Ispaniją, į Torkemadą, kur neilgai trukus — vienas tūkstantis penki šimtai dvidešimt septintų metų rugsėjo mėnesį — mirė.

„Alegorijos apie paklydėlį sūnų" vaidintojai šnekėjo, anot kunigų, mėšlavežių kalba — kokia: vokiečių, latvių, kuršių?.. Valdžio alegoriją, parašytą pagal Bibliją, vaidino eretikai liuteronai — vadinasi, jie aiškino Bibliją žmonėms, kurie nesupranta lotyniškai. Juk ir Martynas Mažvydas perguldė katekizmą į lietuvių kalbą tik paprastų žmonių labui... Ar tik ne latvių ar kuršių kalba parašė Valdis savo alegoriją pagal Bibliją? Šis spėjimas neišėjo Kiprijonui iš galvos. Vieną naktį jis pašoko iš lovos ir kaip buvo įpratęs, priėjo prie lango. Vienišo beržo šakos kieme buvo apšerkšnijusios. Apsnigtos bolavo tamsoje šiukšlių krūvos. Per mėnesienoje žėrintį sniegą brido Kiprijono motina, Kiprijono žmona, Kiprijono vaikai. Petras, Povilas, Jonas vienas per kitą klausinėjo motiną: kur mūsų tėvas, kur jis? Kiprijonas staiga nusigręžė nuo lango, šoko prie stalo, atsivertė Bibliją. Mėnesienos šviesoje nieko jos lapuose negalėjo įskaityti. Užsidegė žvakę. Greitai vertė Biblijos lapus, ieškojo pasakojimo apie sūnų paklydėlį. Kiprijono galvoje maišėsi tikrovė ir nebūti dalykai. Jis norėjo parašyti laišką motinai ir jis buvo miręs. Ir atsiminė žodžius, kuriuos senovės žmonės išliedavo ant didelių varpų. In omnem terram exivit sumus eorum...[4] Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango...[5] Ir dar daug kitų atsiminė žodžių, kuriuos senovės žmonės išliedavo ant didelių varpų. Ir visi tie žodžiai buvo lotyniški... Motina nesuprastų, ką jie reiškia... Motina, šnabždėdama nesuprantamus žodžius, girdėtų tik šaltą, baugų varpų skambėjimą...

---

[1] Burghardas Valdis (apie 1490—1556), žinomas to meto reformacijos veikėjas.

[2] „Alegorija..." suvaidinta Rygoje 1527 m. vasario 17 d.

[3] Nuostabus šventumas! (*Lot.*).

[4] Aukščiausiasis apėjo visą žemę. (*lot.*).

[5] Gyvuosius šaukiu, mirusius apverkiu, žaibus tramdau (*lot.*).

Kiprijonas greitai vertė Biblijos lapus, ieškojo eilučių apie sūnų paklydėlį. Viename lape jo akys užkliuvo už žodžių: grįšiu į savo namus... To lapo jis nebeužvertė. Susiieškojo plunksną, popieriaus ir, kol išaušo, lotyniškus Biblijos žodžius parašė lietuviškai: „Netyroji dvasia, išėjusi iš žmogaus, klaidžioja bevandenėse vietovėse, ieškodama poilsio, ir neranda. Tada ji sako: grįšiu į savo namus, iš kur išėjau. Sugrįžusi randa juos tuščius, iššluotus ir išpuoštus".

Kiprijonas pajuto nepaprastą džiaugsmą. Jam atrodė, kad sunkus nežinios kalnas nuo jo pečių nuslinko. Jis įsikniaubė į didelius Biblijos lapus, kvepiančius dulkėmis, ir pravirko. Visos jo svajonės tapo tikroviškos, lengvai pasiekiamos. Kiprijonas sugrįš namo, apkabins, išbučiuos žmoną, pakels ant rankų vaikus, paskui sės prie stalo ir parašys laišką Mažvydui į Karaliaučių: Martynai, mielas žmogau, aš neatidaviau tėvui tavo dovanoto indo... tėvas nepripylė jo medaus... mudu nepripylėm... aš vėl noriu būti šalia tavęs... noriu drauge su tavim giedoti giesmes lietuviškai... yra, yra ryšys tarp varpo skambėjimo ir laiško motinai!.. aš jį pajutau, ir atsibudo miegojusi mano siela!.. ji, tik ji nuo šiol bus mano šeimininkė, mano valdovė!..

Tvirbutas buvo nušautas, miręs, o jo akyse keitėsi metų laikai, jo siela tai regėjo pro langą. Beržo lapai vėl sprogo, žaliavo, šnarėjo ir siaudė vėjy. Kiprijono siela, prie atdaro lango plevendama, Biblijos žodžius šnabždėjo lietuviškai:

Mano sūnau,
nepaniekink viešpaties drausmės
ir nenusimink, jo baramas:
nes dievas griežtai auklėja, ką myli,
ir plaka kiekvieną sūnų, kurį priglaudžia...

Gyventi Kiprijonui tapo lengviau. Jis džiaugėsi, kad mintyse susitaikė su Mažvydu, džiaugėsi, kad pats gyvenimas sukliudė jam rašyti ir leisti lotyniškas knygas, vėtė ir mėtė jį tol, kol jis pajuto: motinos kalba yra ta kalba, kuria turi šnekėti, skaityti ir rašyti mano vaikai, tos kalbos aš privalau juos mokyti. Šitaip Kiprijonas nusprendė ne svarstydamas, ne išvedžiodamas, kaip būtų geriau ir naudingiau, jis tarytum praregėjo, susyk pajuto: štai teisingas sprendimas, tik šis sprendimas teisingas. Pastarojo nereikėjo įrodinėti — jis buvo teisingas, ir tiek. Kiprijonui atrodė: aš jau iškentėjau tiek, kiek reikia iškentėti, kad pažadintum savo sielą,— ji dabar iki pat mano mirties man kuždės, kur teisybė, o kur melas ir paklydimas.

Vienas tūkstantis penki šimtai penkiasdešimt septintų metų birželio pirmą savaitę Treideno fogtijoj, kurioj ir iki tol visi gyveno nerimaudami, gąsčiodami, prasidėjo sąmyšis: buvo sužinota, kad gegužės trisdešimtą dieną Tarvaste mirė Livonijos ordino magistras Heinrichas fon Galenas, ir jo įpėdiniu tapo Vilhelmas fon Fiurstenbergas. Galenas buvo nusenęs, apdairus, atsargus magistras, iš jo galėjai tikėtis nuovokaus nuolaidumo Lietuvos valdovui. O Fiurstenbergas, Galeno koadjutorium būdamas, buvo pagarsėjęs nepaprastu išdidumu, pramuštgalvišku narsumu. Šios naujojo magistro, jauno vyro, būdo ypatybės galėjo pakreipti ordino derybas su Lietuvos valdovu ir didikais arkivyskupui Vilhelmui pražūtinga linkme. Arkivyskupas Adzelio pilyje ordino riterių akylai buvo saugomas, laisvėje esantiems pavaldiniams jo šventenybė negalėjo perduoti jokių nurodymų. Hercogas Meklenburgietis, arkivyskupo koadjutorius, magistro liepimu turėjo gyventi Lemzaly, arkivyskupo pavasario rezidencijoj, nuo kurios magistro sekliai akių nenuleido. Kol magistru buvo nukaršėlis Galenas, hercogas Kristupas dar išdrįsdavo iš Lemzalio išvažiuoti, slapta su Treideno ir Kuoknesės fogtais susitikinėti, jiems vadovauti. Dabar, kai magistru tapo jaunas ryžtingas vyras, arkivyskupo koadjutorius, nuogąstaudamas dėl savo gyvybės, ėmė griežtai laikytis riterių jam primestos drausmės. Kai Treideno fogtas nuvažiavo į Lemzalį, seklių nepastebėtas prasiskverbė į arkivyskupo rūmus ir ėmė reikalauti koadjutoriaus nurodymų, ką dabar daryti, kaip gyventi, hercogas Kristupas išvijo jį iš savo menės. Treideno pilyje kilo sumaištis. Archyvo niekas nebetvarkė, niekur jo iš fogtijos nebegabeno. Kiekvienas rūpinosi tik savo galva. Čia vienas, čia kitas rūmininkas, įtikėjęs, kad Fiurstenbergas Lietuvos valdovui nenusileis, kad arkivyskupas Vilhelmas į laisvę niekada nebeišeis, pasigrobdavo brangių daiktų ir iš rūmų pabėgdavo. Sekretorių, raštvedžių rūmuose vis mažėjo. O ir tie, kurie vis dar šlaistėsi po rūmus, veikiausiai tegalvojo, kaip pabėgant iš Treideno kuo daugiau arkivyskupo turto išsinešti. Tomis suirutės savaitėmis Kiprijonas Tvirbutas buvo pats ramiausias žmogus visoje pilyje. Jis nesvarstė, ar liks gyvas, ar pražus, jei Lietuvos valdovas derybų su livoniečiais nelaimės. Jis nuolat kartojo sau: aš laimingas, aš žinau, ką darysiu, jei liksiu gyvas — dirbsiu darbą, kurį dirba Martynas Mažvydas, mano darbo mano vaikams niekada nebus gėda. Kaip vyksta, kieno naudai krypsta Lietuvos valdovo derybos su ordino magistru, Kiprijonas Tvirbutas suprasdavo iš to, kas dėdavosi fogtijos rūmuose. Rugpjūčio pradžioje Treideną vėl aplankė jaunasis arkivyskupo koadjutorius hercogas Kristupas Meklenburgietis. Paaiškino fogtui naująją politinę padėtį, vėl davė nurodymus, kaip tvarkyti fogtijos ūkį, iždą, kur pasiųsti kariuomenės būrius. Rugpjūčio pabaigoje į rūmus sugrįžo trys raštvedžiai pabėgėliai. Kokios naudos sugrįžėliai tikėjosi išpešti — nežinia. Tačiau jie neabejotinai gudravo: parklupę ant kelių, maldavo fogtą palaukti, kol iš nelaisvės sugrįš arkivyskupas — tegul jo šventenybė juos už pabėgimą nubausiąs; gudrautojai žinojo: arkivyskupas, šventas žmogus, mirties bausme pavaldinių bausti negali — šią teisę arkivyskupystėje turi tik fogtas, tad jo teismo sugrįžėliai labiausiai bijojo. Fogtas, atrodė, būtų jų pasigailėjęs, tačiau gudrautojai atsisakė grąžinti pabėgant pasigrobtus brangius daiktus, dievagojosi nė duonos trupinio iš rūmų neišnešę — tai supykdė fogtą, ir jis įsakė niekadėjus pakarti. Treideno fogtas vėl tapo ryžtingas, žiaurus — vadinasi, arkivyskupo užmačios įsigalėti visoje Livonijoje vėl tapo įmanomos, įgyvendinamos.

Rugsėjo pabaigoje Kiprijonas gavo antrą Lietuvos žemės iždininko Jono Hornastajaus laišką. Senasis, gerasis globėjas Tvirbutui pranešė: Livonijos ordino magistras Fiurstenbergas Pasvalyje atsiklaupė prieš Lietuvos valdovą Žygimantą Augustą ant kelių, atsiprašė už savo riterių piktadarybes Livonijos ir Lietuvos pasienyje, prisiekė, kad jos niekada nebepasikartos; paskui magistras Fiurstenbergas ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas pasirašė tris sutartis, pagal kurias Lietuva tapo ne tik Livonijos sąjungininke, bet ir globėja. Hornastajus kelis sykius laiške pakartojo: viena iš riterių piktadarybių, už kurias Fiurstenbergas Žygimantą Augustą atsiprašė,— šūviai į tave netoli Kuoknesės, mano mielasis!.. Grįždamas iš Pasvalio į Vilnių, Hornastajus užsukęs į Širvių dvarą, aplankęs Kiprijono šeimą. Jo žmoną ir vaikus radęs sveikus, tik labai vyro ir tėvo išsiilgusius. Gaila, apie Tvirbuto žygdarbį Lietuvos valstybės labui namiškiams pranešti Hornastajus dar negalėjęs — anot Radvilos, dar anksti buvę tai padaryti. Laiško pabaigoje Hornastajus primygtinai prašė Tvirbutą grįžti pirma į Vilnių, į jo rūmus,— namo, į Širvių dvarą, Hornastajus su svita savo globotinį didvyrį norįs parlydėti.

Vieną vėlyvą spalio vakarą į Treideno pilį atjojo suplukęs, apdulkėjęs arkivyskupo Vilhelmo pasiuntinys. Šis pranešė fogtui: arkivyskupas išėjo į laisvę, jau atvyko į Roneburgą, į savo žiemos rezidenciją, pailsėti ir žiemoti; nedelsdamas nė dienos, rytoj pat, pasiuntinys išjojąs atgal į Roneburgą — jo šventenybės arkivyskupo prašymu drauge su juo turįs joti ir lietuvis, buvęs Radvilos pasiuntinys. Pirmą kartą per pastaruosius pusantrų metų nepažįstamas žmogus pasakė: buvęs Radvilos pasiuntinys. Tvirbuto džiaugsmui nebuvo ribų: jį prikėlė iš numirusių, jis vėl gyvas, jis vėl Tvirbutas, Kiprijonas Tvirbutas!.. Tą naktį Kiprijonas nė akių nesumerkė. Širdis džiugiai plakė, mintys skriejo pas motiną, žmoną, vaikus. Vienišojo beržo kieme šakos vėl buvo nuogos. Vėl keitėsi metų laikai, tik dabar Kiprijonui atrodė, kad jie keitėsi į gera — į laisvą, nuo niekieno nebepriklausomą gyvenimą. Kai pradėjo aušroti ir beržo šakų voratinklis ėmė ryškėti šviesėjančiame ore, Kiprijonas nejučia suskato melstis. Jis neabejojo, kad šią valandėlę atsisveikina su vienišuoju beržu visam gyvenimui. Melsdamasis jis dėkojo beržui, kuris padėjo išvargti pačius sunkiausius, kaip jam tada atrodė, mėnesius jo gyvenime.

Kitą dieną fogtas pakeitė arkivyskupo pasiuntinio atjojant nuvarytą žirgą, davė dailų greitakojį ristūną Tvirbutui, ir jie abu — arkivyskupo pasiuntinys ir Tvirbutas — išjojo iš Treideno į Roneburgą penkių fogto raitelių lydimi. Kelias vingiavo eglynų alksnėtais pakraščiais, pušynais apaugusiom kalvelėm... Kairėje kelio pusėje, tolumoj, praslinko Vendeno pilies bokštai, prasidėjo ievų slėniai, kalvos, nuo kurių toli matyti — dunksojo tolumoj tarp dangaus ir žemės visokio mėlynumo, tamsumo spygliuočių girios. Vaivėj, krioklėtoj upelėj, keliauninkai pagirdė žirgus, tačiau ilgai nesiilsėjo — skubėjo, jojo toliau...

Roneburgo grožis užkerėjo Tvirbutą. Ant kalno, apaugusio medžiais, stūksojo didinga, niūri pilis, į šiaurę nuo jos, pakalnėje, šovė į dangų grakštus mažos bažnytėlės bokštas... Tarp bažnyčios ir pilies kalno rietėsi lanku gili rėva, šios dugnu tekėjo greitas, čiurlenantis upelis, nuo kalno šlaitų į jį almėjo skaidrūs, veržlūs šaltiniai...

Pilyje Tvirbutas pernakvojo, ir kitą rytą, prieš pat saulės tekėjimą, į jo kambarį atėjo du arkivyskupo tarnai. Jiedu pervedė Tvirbutą per upelį pakeliamu tiltu, nulydėjo taku per parką prie bažnytėlės. Tačiau pasuko ne prie didžiųjų, pietinių, durų, o prie įėjimo į varpinės bokštą iš vakarų pusės. Virš žemų arkinių durų švytėjo baltas lipdinys iš gipso — nuoga Ieva, nuogas Adomas, tarp jųdviejų medis, kurį apsivijęs žaltys žmogaus gašliu veidu mėgaujasi pirmosios nuodėmės nuojauta...

Jie įėjo į bažnytėlę, jos prieblandoje kairėje, netoli altoriaus, šmėksojo trys kolonos, laikančios terasą, juodo medžio tvorele aptvertą. Altorių gaubė navos skliautas, parimęs ant sunkių keturkampių kolonų, susiliejančių su sienomis. Bažnytėlė buvo visiškai tuščia, tačiau ant altoriaus jau degė žvakės, liudydamos, kad tuojau prasidės kažkokios apeigos.

Visi trys — Tvirbutas viduryje, tarnai lyg angelai sargai iš šalių — suklaupė klaupte, kuris stovėjo arčiausiai dievo stalo. Tarnas, klūpėjęs Tvirbutui iš dešinės, pasakė: jo šventenybė arkivyskupas dabar laikys mišias už palaimintąjį Kazimierą, Lietuvos globėją, ir už nuolankius dievo tarnus, kurie visus savo darbus aukoja Lietuvai. Antras tarnas pridūrė: žmoniškai šnekant, jo šventenybė laikys mišias už jus ir jūsų šeimą.

Mišios buvo trumpos, arkivyskupas veikiausiai atliko tik svarbiausią mišių dalį. Kiprijonas iki šiol atsimena mažąjį pakylėjimą. Arkivyskupas, aukštas stambus vyras, vilkintis plonos medžiagos tunika ir spalvota dalmatika, tunikos spalvos pirštinėm apmautom rankom pakėlė taurę su ostija, užgiedojo niūriu, Kiprijonui pasirodė, pavargusiu, abejingu balsu:

— Per ipsum, et cum ipso, et in ipso, est tibi deo patri omnipotenti...[1]

Tą iškilmingą mišių valandėlę Kiprijonas su nuoskauda prisiminė save jauną vaikiną, sielvartaujantį dėl tėvo, dėl jo šventvagiškų sandėrių su Juozapu Svirgaila, Rietavo tėvūnu. Tėvūnas, Jurgio Tvirbuto kurstomas, tuomet iškėlė Žemaičių seniūnui sąlygą: bažnyčios Rietave jis nepradėsiąs statyti tol, kol seniūnas neišrūpinsiąs Rietavui prekybos privilegijos. Tuomet Kiprijonas neapkentė tėvo, neapkentė Svirgailos, neapkentė visų, kurie pelnėsi iš bažnyčios ir dievo meilės kaip išmanydami. Dieve tėve!.. Palyginus su visais tais savanaudžiais, kurie lyg voreliai pulkais šmižinėja po katalikų bažnyčias, jo šventenybė arkivyskupas buvo drakonų drakonas — jis buvo pasiruošęs katalikybės išsižadėti, Liuterio tikėjimą išpažinti, kad tik visos Livonijos kunigaikščiu taptų, kad tik kuo daugiau žemių ir pilių užvaldytų, kuo galingesnės valdžios įgytų... Ir šis nepasotinamas drakonas laikė mišias už jį, Kiprijoną Tvirbutą, už jo gimtąją Lietuvą... Nuogąstaudamas, kad iš įsiūčio ir nuoskaudos atsistos ir iš bažnyčios išeis, per mažąjį pakylėjimą Kiprijonas tyliai kartojo: aš žinau, ką darysiu, kaip gyvensiu, kai namo sugrįšiu, aš gerai žinau, kaip gyvensiu...

Atlaikęs mišias, arkivyskupas išėjo iš bažnyčios, ir du kunigai, kurie jam per mišias patarnavo, priėjo prie Tvirbuto. Tarnas, klūpojęs šalia, liepė Kiprijonui atkišti į priekį maldai sunertas rankas. Vienas kunigas Tvirbutą peržegnojo, antras užpylė šventinto vandens iš siauragerklio sidabrinio ąsočio jam ant rankų, tarė: aš nekaltai elgiuosi, todėl manęs pasigailėk ir mane gelbėki — viską galiu su tuo, kuris mane stiprina, amen.

---

[1] Per jį, su juo ir jame tau, visagalis dieve tėve... (*lot.*).

Po šių apeigų, kurios veikiausiai atstojo Tvirbuto — liuteronoišpažintį, tarnai nuvedė Kiprijoną pas arkivyskupą pusryčių. Mažame kambaryje buvo padengtas didelis apvalus stalas, švelniai kvepėjo aviečių sultimis. Kiprijonas priklaupė, pabučiavo arkivyskupui ranką, ir jo šventenybė niūriu, pavargusiu balsu tarė:

— Štai kaip atrodo žmogus, kuris man tiek daug padėjo. Saugok jį, dieve.

Taip taręs arkivyskupas pabučiavo Kiprijoną į kaktą, paėmęs už rankos, nuvedė prie pusryčių stalo, pats, apėjęs stalą, atsisėdo priešais. Jo šventenybės veidas buvo išpurtęs, pageltęs, odos nuodribos po smakru paraudusios — po ilgų nelaisvės mėnesių arkivyskupas atrodė paliegęs, gal ir dvasiškai palūžęs. Pusryčiaudamas jis stengėsi žiūrėti Kiprijonui į akis. Jo šventenybės akys buvo pilkšvos, geraširdiškos, kiek neramios. Nerimu arkivyskupas užkrėtė ir Kiprijoną. Erzino kvaila mintis, kuri visą laiką sukosi galvoje: kvepia avietėmis, kvepia avietėmis, kvepia avietėmis...

Arkivyskupas prašneko:

— Ištikimasis mano sūnau, tarp magistrui Fiurstenbergui artimų žmonių yra visažinių, kurie įtaria, kad tu esi gyvas. Tau pavojinga gyventi mano rūmuose. Aš nesakau, kad mano pašonėje yra magistro seklių. Tačiau, kaip žinia, visur atsiras tokių, kurie, progai pasitaikius, neatsispirs pagundai gauti daug pinigų už vieną kitą žodį. Tau reikia išvažiuoti iš mano arkivyskupystės. Aš manau — geriausiai į Arensburgą. Šis miestas yra saloje, salą valdo man bičiuliškas žmogus... Tu būsi visiškai saugus šiame mieste,— arkivyskupas, nustebintas ir pradžiugintas Tvirbuto ramumo, patylėjo. Kiek susijaudinęs šnekėjo toliau: — Magistras Fiurstenbergas neilgai valdžioje tvers. Tu grįši į Lietuvą tučtuojau, kai tik Fiurstenbergas bus nuverstas, kai jo vietą užims mūsų žmogus, kai žinia, kad tu gyvas, įvykiams Livonijoje nebeturės jokios įtakos. Mūsų bendras darbas bus jau padirbtas. Esu įsitikinęs, po kelių mėnesių jis jau bus padirbtas.

Pastaruosius žodžius tardamas, arkivyskupas padavė Tvirbutui popieriaus lapą, ant kurio Kiprijonas pažino Lietuvos kanclerio antspaudą.

— Perskaityk šį savo valdovo įsakymą, ištikimasis mano sūnau. Jis tave nuramins ir pradžiugins,— tarė arkivyskupas.— Antras toks pats raštas yra Lietuvos žemės iždininko kanceliarijoje. Visą tą laiką, kol tu gyvensi Arensburge, tavo šeimai iš valstybės iždo bus mokamas jurgeltas. Tavo valdovas gerbia ir globoja tave, mano sūnau!..

Kiprijonas gerai prisimena: kai išgirdo žodį jurgeltas, jam staiga kniūštelėjo į širdį, kad abu gerojo globėjo Hornastajaus laiškai dvelkė slepiama širdgėla. Ypač keistas buvo antrasis laiškas. Jame Hornastajus džiūgavo, kad Kiprijonas liko sveikas ir gyvas, taip nesaikingai, jog tuo, rodės, tik ir stengėsi sukelti Kiprijono įtarimą: mano vargai dar nepasibaigė, dar nepasibaigė... Kodėl Hornastajus nutylėjo apie jurgeltą, paskirtą jo šeimai? Kanclerio Radvilos įsakymas paskirti Tvirbuto šeimai jurgeltą rašytas net dviem mėnesiais anksčiau negu žemės iždininko antrasis laiškas — ar galėjo Hornastajus jurgeltą paprasčiausiai užmiršti? Jurgeltas!.. Tai buvo įstabiausia valdovo malonė, kurios lietuvis galėjo nusipelnyti. Jurgeltą, išlaikymą valstybės iždo lėšomis, gaudavo tik didžiai valstybei nusipelnę vyrai, dažniausiai karvedžiai, laimėtuose mūšiuose sveikatos netekę, vieniši senatvėje likę. Tačiau kad ir kaip garbinga buvo gauti jurgeltą, apie jo paskyrimą Tvirbuto šeimai Hornastajus nutylėjo. Kodėl?

Vienas tūkstantis penki šimtai penkiasdešimt septintų metų spalio devyniolikta, Tvirbuto išplaukimo iš Rygos į Arensburgą diena, buvo tyki ir rami. Uosto krantinėje zujo gausybė žmonių. Prieplaukoje stūksojo daugiau kaip dvidešimt visokio didumo laivų. Dangus buvo giedras, tačiau prie žemės tvyrojo lengva migla, ir toliai virš Dauguvos plačios juostos, besidriekiančios jūros link, buvo neįžvelgiami — laivai ne už horizonto pradingdavo, migloje ištirpdavo. Kiprijonas prastoviniavo, prasitrainiojo uoste nuo ankstyvo ryto iki vėlyvo vakaro. Jį lydėjo trys arkivyskupo tarnai iš Roneburgo pilies, vienas jų buvo ginkluotas muškieta. Į kokį laivą Kiprijonas turėjo įsėsti, nežinojo nei jis pats, nei jo palydovai. Pastarieji Tvirbutui nuolat kartojo: mes turime stovėti čia, prie šito stulpo arkliams rišti, prie savo prabangios karietos, ir prie mūsų prieis žmogus, kuris pasodins tave į laivą. Per dieną prie karietos priėjo septyni ar aštuoni šiltais kelioniniais drabužiais apsirengę vyriškiai. Jie išnirdavo iš minios netikėtai, pusbalsiu pasiteiraudavo, ar čia yra Būga, ir sužinoję, kad taip, yra, vėl minioje pradingdavo. Vienas po kito iš uosto plaukė laivai, tirpo migloje virš Dauguvos. Žmonių krantinėje vis mažėjo ir mažėjo. Vakarop jų liko tiek mažai, kad prabangi arkivyskupo rūmų karieta ir prie jos stoviniuojantys keturi vyriškiai ėmė kristi visiems į akis. Tvirbutas vis labiau nerimavo. Atrodė, kad kažkas nevykdo susitarimų su arkivyskupu, gal net rezga pavojingas pinkles. Kiprijonas vėl prisiminė jurgeltą. Lietuvoje jo šeimai paskirtas valstybės išlaikymas, o jį štai tuojau įsodins į kokį nors svetimšalių laivą, kuris išplauks ir veikiai ištirps miglotuose jūros toliuose... Būgą prieš šimtą metų įniršę, paklaikę persekiotojai įvarė į jūrą taip kaip stovi, Tvirbutą, pasivadinusį Būga, dabar įlaipins į laivą, net būtiniausių daiktų jam į kelionę įdės — ar dėl to bus jo likimas geresnis negu Būgos? Tuo tarpu nuo žmonių būrelio, ėjusio pro šalį, atsiskyrė vienas stambus, atšiaurios išvaizdos žmogėnas, priėjo, užsiglaudė už karietos, pusbalsiu niūriai paklausė:

— Kuris iš jūsų Būga? Tu?

— Ne! Aš Tvirbutas, Tvirbutas! — suriko Kiprijonas, staiga pašiurpęs iš nirtulio. Žmogėnas atgrasiai įsistebeilijo jam į akis. Grįžtelėjo į šalį, nusispjovė, vėl įsispoksojo Kiprijonui į akis.

— Jis — Būga, Būga,— šoko įtikinėti žmogėną Tvirbuto palydovai, ir tas niūriai burbtelėjo:

— Eime.

Palydovai iškėlė iš karietos Kiprijono daiktus, jais nešini, žengė paskui žmogėną. Tvirbutas nusekė įkandin. Jį apėmė klaiki baimė. Išplėtęs akis jis spoksojo į miglotą Dauguvos tolį, ir jo kūną čia karštis tvilkė, čia šaltis krėtė.

Dabar, kai nuo anos dienos jau yra praėję treji metai, Kiprijonas Tvirbutas nebeabejoja: kancleris Radvila ir arkivyskupas Vilhelmas išsiuntė jį į Arensburgą ne tam, kad jo gyvybę išsaugotų; jiedu puoselėjo viltį, kad žmogus, dėl kurio tariamo žuvimo Livonijos ordino magistrą buvo apkaltinę, tolimoj Ezelio saloj iš tikrųjų galą gaus, be žinios, be aido pradings, joks gandas apie jį nei Livonijos, nei Lietuvos nebepasieks.

Ne, pone Radvila!.. Ne!..— piktai džiūgauja mintyse Kiprijonas.— Tavo pasiuntinys gyvas, tavo pasiuntiniui Tisas fon der Rekė štai tuojau išrūpins roges, ir jis grįš į Lietuvą, grįš namo, ir jei tu, mielas pone, tebenori, kad jis numirtų, nudobti jį privalėsi pats, savo rankomis — kitų rankomis to padaryti tau nepasisekė!.. Nudobk, mielas pone, savo pasiuntinį pats, paskui šnekėkis su savo sąžine kaip išmanai!..

Nebėra vyno. Švinta rytas. Menėje šalta, nejauku. Noldę erzina žvakių šviesa, kuri jam per ryški. Tuščia širdyje, tuščia galvoje, murma Senojo Piarnu burgrafas, susivėlusi, į priekį atsikišusi jo barzdikė kreta. Jo veidas sunykęs, akys giliai įkritusios, gailiai žvilga, skruostikauliai išsišovę, juos aptempusi oda gelsva, tarytum sudžiūvusi. Retais, ramiais dūžiais tebeskamba varpinėje varpas. Nebėra vyno. Noldė sudejuoja, atlošęs galvą užsimerkia, sušvogždžia: žžžiūriu į dangų, Laura — ten! krūtinėj tuščia!.. Atsimerkęs, pašokęs ant kojų, Noldė greitai eina prie Fikelio komtūro. Šis paburkęs, išsitaršiusiais žilais plaukais sėdi ant kėdės, laiko, sukalioja rankoje taurę, teliūskuodamas joje vyno šlaką. Keli žingsniai nuo komtūro Noldė sustoja, palinksta į priekį, sušunka lyg pjaunamas:

— Kelio dulkės graužia gomurį, Šveinichenai!

Pastarasis Noldės riksmo tarytum neišgirsta. Gurkšteli iš taurės vyno. Šis drumzlinas, tirštas, beveik juodas. Neskanus. Šveinichenas išsišiepęs pūkščia, dairosi išsprogusiomis gailiomis akimis.

— Aš maldauju: jojam į Fikelį, iki Fikelio tik keturios mylios,— lėtu, niūriu balsu sako Rekė. Jis sėdi prie stalo pavargusiu, tačiau atkakliu veidu. Dešinė Rekės ranka guli ant stalo, kairė atremta į kelį. Tokia povyza teikia Rekei rūstaus išdidumo.

— Ponai, jojam į Fikelį,— pakartoja Tisas.

— Mūsų draugas teisybę sako, Šveinichenai! — surinka Noldė.— Laura — ten!..

Šveinichenas užsiverčia taurę, susipila į burną paskutinius vyno lašus, kratyte susikrato drumzles, tas, kurios prilipo prie taurės stiklo, pirštu iššluosto, nuo piršto nulaižo — pats iš savęs juokiasi, išsproginęs akis ir maivydamasis. Nebėra vyno! Neregėta negirdėta — Vulfo rūmuose nebėra vyno!.. Na, podėly prie menės nebėra, tai teisybė. Tačiau ten, apačioje, po grindimis, giliai žemėje yra rūsys, o rūsyje, be abejo, vyno dar yra, dar daug vyno jame yra!..

— Tai ne išsigelbėjimas, — griežtu balsu nukerta Rekė.— Rūsio durys užrakintos.

Šveinichenas akimirksniu atsigręžia į Rekę:

— Tu matei?

— Mačiau.

— Na, ir kas? — išsprogina akis Šveinichenas.— Ponai! Mes galim tik džiaugtis, kad rūsys užrakintas. Vadinasi, niekas jo dar neišlaužė!

Rekė išdidus, nesudrumsčiamai ramus įsistebeilija į Šveinicheną.

— Jūs teikiatės juokauti, Gabrieli,— sako jis, ir Šveinichenas vėl pratrūksta juoktis:

— Nė kiek, nė kiek! Jeigu rūsys užrakintas, aš galvą guldau — jis dar neišplėštas!..

Rekė sunerimsta. Jo akys ima lakstyti nuo Šveinicheno prie Noldės. Jis sako susijaudinusiu balsu:

— Ponai! Mes visada buvom kilnūs vyrai ir mes niekada...

Šveinichenas Rekę pertraukia:

— Klausyk manęs atidžiai, kilnusis vyre. Tu nepažįsti Vulfo, dėl to viskas čia tau kitaip atrodo. Kas kita aš ir Noldė. Mudu —

geriausi Vulfo draugai. Ir štai kokia nelaimė atsitiko: atjoję į Goldenbeką, draugo rūmus mudu radom tuščius. Visiškai tuščius! Kur dingo dvaro ūkvedžiai, rūmų tarnai, mudu nežinom. Iš kur mudviem žinoti? Gal jie išsilakstė, kai po Vikeną ėmė siautėti danų knechtai? Gal jie išsibėgiojo, kai tik Margasis vyskupas paėmė jų šeimininką į nelaisvę? Gal... Mudu su Nolde nieko gerai nežinom. Rūmus mudu radom tuščius, ir rūsys jau buvo išplėštas, štai ir viskas, ką mudu galime pasakyti.

— Tai visiškai panašu į teisybę, Šveinichenai! — džiugiai sušunka Noldė.

— Kodėl tik panašu? — nustemba Šveinichenas.— Tai gryna teisybė.

Noldė nušvitusiu veidu murma: Laura ten, Laura — ten... Vis greitėjančiu žingsniu jis eina per menę į kertę, kurios prieblandoj tūno Tvirbutas. Rotmistre, rotmistre, šūkčioja jam, kelkis, būk vyras, padėsi mums. Tačiau Šveinichenas Noldei sušunka:

— Ei tu, atstok nuo rotmistro! Rotmistras negeria, rotmistras serga — palik jį ramybėj!.. Negeriantiems ir sergantiems — ramybę.

Noldė sunerimęs atsigręžia į Šveinicheną:

— Duris kas išlauš — tu, Gabrieli?

— Aš! — išdidžiai rikteli Šveinichenas, paskui sako: — Kryžkelėse mūsų sargybiniai tuščiai šąla. Nuo ko jie mus saugo, jei Goldenbekas tuščias? Neprieštarauk, Diteri, aš žinau, kad tu bailys. Tačiau patikėk ereliu: kol sargybiniai išlauš duris, nei danų, nei rusų į Goldenbeką vėjas tikrai neatpūs.

Noldė ir Šveinichenas, kaip ir dera seniems karo vyrams, tuojau ima aptarinėti būsimą įsilaužimą iki smulkmenų: kas kur eis, kur stovės, ką darys, ko ir kiek iš rūsio išneš, kur išnešęs padės. Šitaip tardamiesi, jiedu išeina iš menės. Koridoriuje susiginčija — atrodo, kad nuo menės tolsta mažiausiai dešimt susikivirčijusių vyrų. Rekė vis taip pat išdidžiai tebesėdi prie stalo: viena ranka guli ant stalo, kita atremta į kelį. Rekės galva pamažėl nusvyra. Dabar Tisas atrodo liūdnas liūdnas. Jam nepasisekė išvilioti savo bičiulių į Fikelį. Jis pralaimėjo. Šveinicheno pažadėtos rogės ir arkliai, buvę jau taip arti, ranka, rodos, pasiekiami, susyk vėl nutolo, ištirpo nežinios migloje: kai grįš Vulfas... kas žino, kas atsitiks, kai grįš Vulfas?..

Kiprijonas iš savo kertės sako:

— Tisai, kam mudviem rogės? Šitie... Šitie ponai turi daug sargybinių, ir visi jie raiti.

— Ne,— purto nusvirusią galvą Rekė.— Ne. Dabar arklių jie mums neduos. Pėsčio jie nepaliks nė vieno savo palydovo. Tai griežta žygio taisyklė, ir jai nenusižengs nei Noldė, nei Šveinichenas.

— Kaip — dabar jie žygyje? — nustemba Tvirbutas.

— Jeigu ne namie, vadinasi, žygyje.

— Žygyje...— su apmaudu, kylančiu nirtuliu sušvogždžia Tvirbutas. Rekė sukrunta, garsiu pūstelėjimu užpučia žvakę, stovėjusią ant stalo prie jo rankos, triukšmingai, matyt, ką nors daryti ūmai nusprendęs, pakyla nuo kėdės, žengia prie durų vėl tiesus, aukštai iškėlęs galvą.

— Tu eini? — išsprūsta Tvirbutui.— Tu eini su jais? — Kiprijono balsas nuskamba priekaištingai, ir Tisui į veidą plūsteli raudonis. Tiso akys, ūmai sužiurusios į blandžią Tvirbuto kertę, sužėri apmaudžiu pykčiu.

— Einu! — dreba Rekė.— Taip, einu!..

— Niekada jie neduos mums rogių, niekada, Tisai! Jie šliužai, šlykštūs šliužai, Tisai, jie gers čia tol, kol kojas pakratys, patikėk manim, Tisai!..

Rekė Kiprijonui neatsako. Dingsta duryse. Nukaukši jo žingsniai tuščiu koridorium, šalčiu nukrečia Kiprijoną jų tolstantis aidas. Kiprijonas bejėgiškai atšlyja į kailiais apmuštą suolo atkaltę, įsistebeilija į apšnerkštą stalą, prie kurio nebėra nė vieno žmogaus, į Rekės užpūstą, dar smilkstančią žvakę, į kitas žvakes, kurios tebedega. Jo akyse tvenkiasi ašaros, ir žvakių liepsnelės ima raibuliuoti, gaubtis kibirkščiuojančiom aureolėm. Lodės pilyje valstiečių sukilėlių uždarytas, Kiprijonas manė: tokios baisios nelaisvės, kokioje dabar atsidūriau, aš dar nebuvau patyręs. Belaisvių knibždėlyne jis nebebuvo nei Tvirbutas, nei lietuvis, nei vyras. Bebuvo gyvis. Gyvis!.. Jis buvo gyvis! Ir tai buvo šiokia tokia paguoda. Dabar Kiprijonui dar blogiau. Jam savo gyvasties gėda. Dabar jis yra tiek nusiklaidžiojęs, tiek savigarbos netekęs, tiek nusižeminęs, kad laukia, kol jam duos roges ir arklius žmonės, kurių ne tik žmonėmis, nė gyvais sutvėrimais pavadinti liežuvis nebeapsiverčia... Bedvasiai padugnės, šventą gyvastį vyne paskandinę, patys vos kojom rėplioja, tačiau vis tiek yra stipresni už Tvirbutą — gali jam padėti, valią jam padėti ar nepadėti turi... Tvirbutui gėda savo bejėgės gyvasties...

Girgždėdamos palengva atsidaro menės durys, pasigirsta reti tylūs žingsniai. Tvirbutas, nepasukdamas galvos, iš padilbų šnairomis pažvelgia į žingsnių pusę. Na taip, vidun įėjo vienas iš dviejų varpininkų, tas, kurį Kiprijonas vadina Varnų gaudytoju,— jis visada vaikšto atsargiai, tyliais žingsniais. Nešinas malkų glėbiu, Varnų gaudytojas eina menės pasieniu, prie užgesusio, šalto židinio nerangiai tupiasi, atsargiai, po vieną pliauską kraudamas malkas ant plytinių grindų, dėbčioja į Tvirbutą: ką daro blandžioj kertėj, bene tebemiega? Kiprijonas atsikrenkščia, sukruta. Kaip tatai yra — pamatęs besidarbuojantį žmogų, užmiršti slegias mintis, atkunti, pralinksmėji, susirūpini pačiais paprasčiausiais dalykais.

— Labas rytas, varpininke,— sako Tvirbutas.— Gal matei šįryt Grilę? Kur ji dabar?

— Ar tavo moteriškę? — paklausia Varnų gaudytojas, susibruka abi rankas į kailinių kišenes, jose rausiasi, iš vienos ištraukia trumpų skalelių prakuroms. Tvirbutas sutrinka: mano moteriškė? Hario Kalevio Saimrės, mano išgelbėtojo, amžiną atilsį duok jam, viešpatie, žmona — mano moteriškė?..

— Kur ji dabar?

Varnų gaudytojas atsistoja, kelia ranką prie žvakės, kuri dega ant marmurinės, langų blandžią šviesą atspindinčios židinio atbrailos,— užsidegs skalelę.

— Tavo moteriškė mazgoja indus. Darbo jai čia per akis — pats matai, pone, kas dedasi, nėra kam dirbti...

— Ar jie neužpuls jos, kaip tu manai? — klausia Tvirbutas, nuleisdamas kojas nuo suolo.

— Kas — jie? Ak, jie... — skalelė užsidega, ir Varnų gaudytojas vėl tupiasi, atsargiai, delne liepsnelę nuo oro srovės pridengdamas, neša ugnį į židinį.— Nebereikia jiems moterų, pone. Vyno, tik vyno, nieko daugiau jiems nebereikia... Nė valgio išvirti tavo moters jie nebeprašo...

— Jie iš tikrųjų plėšia rūsį?

— Plėšia,— prakurai židinyje užsidega, Varnų gaudytojas kiša prie ugnelės rankas, šildosi.

— Kaip tu manai — ras jie vyno? — klausia Tvirbutas.

— Ras...

— Viešpatie, prasidės čia pragaras...

Įsidegusi ugnis nušviečia Varnų gaudytojo kaktą, gilias akiduobes, pražilusią barzdą.

— Kodėl pragaras, pone? — stebisi Varnų gaudytojas.— Gurkštelės — ir užmigs, gurkštelės — ir užmigs... Ramybė stos.

Varnų gaudytojas pakyla, žiūri į blandųjį menės galą, į Tvirbutą. Šis sėdi ant suolo, lanksto, mankština ilgas sustirusias kojas. Varpininkas žengia žingsnį į jo pusę, sustoja, tarytum klausia nebyliai: ar galiu prieiti, pone? Pasiryžta. Prieina. Prieblandos apgaubtas, patamsėjęs, dėbso į Tvirbutą prisimerkęs, atsiviepęs — juoduoja tarp dantų plati švarplė,— ne į žmogų, į tamsą taip žiūrima... Kiprijonas sunerimsta: jeigu dabar Varnų gaudytojas jam pasakytų, kad Noldė ir Šveinichenas pristojo prie Grilės, ar jis bėgtų Grilės vaduoti, ar išdrįstų?.. Kai Kiprijonas išplaukė iš Arensburgo, jis buvo laimingiausias žmogus — ir galvoje, ir krūtinėje džiaugsmas tarytum vėtra ūžė. Jis buvo laisvas!.. Tačiau slinko dienos, savaitės, mėnesiai, jo kelionė vis sunkėjo ir sunkėjo, ir Kiprijonas vis dažniau pajusdavo, kad ir į laisvę ištrūkęs tebėra kalinys: jis būdavo priklausomas nuo neįžengiamos girios, nuo neišbrendamo raisto, nuo sukilusių valstiečių, nuo Šveinicheno ir Noldės, nuo išsekusių jėgų, paprasčiausiai nuo namų tolumo... Šio priklausomybės pojūčio protu apibrėžti Kiprijonas niekada nebandė — dilgsėdavo krūtinėj pojūtis, ir tiek. O štai dabar... Mano protas sujauktas, sukaustytas. Sustingusioji mintis aiški, nedviprasmiška. Nelaisvėje aš įtikėjau, kad visada esu nuo ko nors priklausomas, visada priklausomas būsiu. Mintis atgrasi, baisi, tačiau širdis kužda: ji teisinga, teisinga, įsiklausyk į ją. Ar aš bėgčiau vaduoti Grilės? Kiprijonas atsako: bėgčiau. Širdis, deja, nekužda: bėgtum, tai teisybė. Širdis tyli. Užsikrečia proto nuogąsčiu, kad ir ji pati yra išdavikė: Grilę išduotų Kiprijonas, Kiprijoną išduotų jo paties širdis... Viešpatie, ar beišblės kada nors nelaisvės metais įgytas nelaisvės pojūtis, ar netrukdys jis Kiprijonui pagal sąžinę gyventi, atsibudusiai sielai, vienintelei valdovei, paklusti? Negaliu nuveikti daugiau, nei leidžia gyvenimo aplinkybės ir mano jėgos, mano gabumai — išganingas ar pražūtingas Kiprijonui šis pojūtis, nuolatinis jo dienų palydovas? Jei jis atitinka tikrovę, jei turi neišgalvotą priežastį, jis saugo tave — saugo tavo laisvę, dažnai net gyvybę... Tačiau jeigu bent truputį, bent menką trupinėlį imi šiuo savo pojūčiu teisintis, aklai teisintis... Tu nebesi žmogus. Baimė tampa tavo viešpačiu...

— Pone, aš norėjau tave paklausti,— Varnų gaudytojas atsitupia, kruta, bruzda, nepatogu jam taip tupėti, priklaupia ant vieno kelio, kitos kojos kelio pasiremia rankomis. — Aš sugavau kuolingą... Jau kelios dienos, gal savaitė...— varpininkas patyli, priduria: — Galvos neišdrįstu jai nusukti, aš apie tai šneku...

— Varnoms nusuki, — burbteli Tvirbutas.

— Varnos yra varnos, pone. Jos čia vasarą žiemą gyvena... O kuolingos vasarai baigiantis išskrenda, ir dabar jų čia neturi būti. Dabar jų čia negali būti...

Tvirbutas žiūri į varpininką suklusęs, nustebęs: klūpo žmogus ant vieno kelio, šneka jaudindamasis, trūkinėjančiu balsu, kitam žmogui širdį atveria — kodėl jau ir mano Kiprijonas, kad šis žmogelis naivus, neprotingas, kuoktelėjęs, kodėl štai jau ir smelkiasi į širdį piktdžiuga, kad šio žmogelio sakymai apie gyvenimą išmintingais teiginiais lengvai suniekinami, su žeme sumaišomi?.. Kiprijonui išsprūsta:

— Paleisk tą paukštį...

— Paleidau, pone... Kad lėktų kur! Nelekia... Nelesa nieko... Nebenori nieko... Bene juokiesi, pone?..

Varnų gaudytojas nuščiūva, įsistebeilija Tvirbutui į akis prasižiojęs, sunerimęs, kad jo šneka su žmogum, ką tik prasidėjusi, pasibaigs. Ne, pašaipos Kiprijono akyse varpininkas neįžvelgia, prašneka guviau, kone linksmai:

— Aš jai nusukčiau galvą, pone, nusukčiau nė nemirktelėjęs, jei tikrai žinočiau, kad yra... kad tikrai yra... Pone,— jis palinksta į priekį, taria žodžius tyliau,— ar yra pomirtinis gyvenimas?

Kiprijono nugara pagaugais nueina. Ką jis šneka, tas Varnų gaudytojas? Argi jis žino, kad Tvirbutas buvo nušautas, kad nebėra jo, nebeturėtų būti?.. Ak, ne ne!.. Kiprijonas išgėrė vyno... Kiprijonas, susitikęs su Reke, susipažindamas su Nolde ir Šveinichenu, išgėrė kelias taures vyno, ir vynas užnuodijo, sutraukė — ką daugiau galėjo padaryti? — išbadėjusius jo vidurius. Kaip praleido kelias valandas, Kiprijonas neatsimena... Jį atgaivino Rekė ir Varnų gaudytojas, ir pastarasis veikiausiai mano, kad Tvirbutas buvo numiręs. Ir varpininkas klausia jį, ar yra pomirtinis gyvenimas. Skambina varpu antrą mėnesį, dindina lyg kokiu gelžgaliu ir svarsto, ar yra pomirtinis gyvenimas. Tūžmastis, užsiplieskusi Kiprijono krūtinėj, kliūsteli iš jo burnos žodžiais:

— Kam, kam tu skambini varpu? Gal tau širdį gelia? Gal žuvusius apverki? Gyvuosius drąsini? Kam bambini tą geležį dieną ir naktį?

Varnų gaudytojas nesutrinka, nenudelbia akių, tik nuoskauda jo balse pasigirsta, kai sako:

— Nekaltink manęs...

— Kaip — pasakysi: pinigų reikia, valgyti reikia, ir dindinu?

— Pinigai apgaulė, pone...

— Apsičiupinėk kišenes — jos prikimštos pinigų!

Varnų gaudytojas lėtai purto galvą, gaužia ją į kailinių apykaklę:

— Nekalbėk šitaip, pone... Pinigai dabar — kaip pernykščiai lapai... Jeigu jie būtų ko verti, nei ponas Noldė, nei ponas Šveinichenas nebūtų davę man ir mano porininkui nė šilingo! Nekalbėk šitaip apie mus, pone...

— Ak, meldžiamasis meldžiamasis, apie pomirtinį gyvenimą teiraujiesi... Nusuk galvą savo kuolingai, nupešk paukštelę, praryk stačią — pilvas pasakys, kur teisybė, o kur melas!..

— Jei atvirai...— širdgėla Varnų gaudytojo balse ima blėsti, pasigirsta gaidelės vos juntamo džiugesio, kad turi ką pasakyti, kuo pasiteisinti.— Jei atvirai šnekėt — teisybė numirė, ir skambinu...

Meluoja varpininkas! Meluoja! Už duonos kąsnį, už pinigus varpu dindina antrą mėnesį, metus dindins, jeigu pinigus mokės... Tiki: išauš diena, atgis Livonijos gyvenimas, ir pinigai vėl taps visagaliai, ir tada jis, buvęs niekingas varnų gaudytojas, nusipirks žemės, pasistatys dvarą... Vaikai kada nors paklaus: už ką gavai tokius didelius pinigus? Už ką skambinai varpu, kad taip brangiai tau užmokėjo, tėve? Ar tuomet galės tėvas vaikams pasakyti: teisybė numirė, už jos vėlę skambinau... Negalės! Teisybė akis badys: štai tavo žemė, štai tavo dvaras... Teisybė sąžinę grauš: už pinigus, už pinigus, viskas už pinigus... Nemari yra teisybė! IN OMNEM TERRAM EXIVIT SUMUS EORUM!..

— Skambink, skambink, meldžiamasis,— šnabžda Tvirbutas.— Kada nors skradžiai žemę norėsi prasmegti...

Varnų gaudytojo akyse sužvilga ašaros:

— Yra pomirtinis gyvenimas, teisybė? Tu buvai ten, matei — yra, juk teisybė?

Kiprijonas sulaiko alsavimą, žiūri į Varnų gaudytoją išplėtęs akis: yra, iš tikrųjų yra pomirtinis gyvenimas — Kiprijonas žuvo, o jo akyse keičiasi metų laikai... Yra pomirtinis gyvenimas... Varnų gaudytojas pasiremia abiem rankom grindų, sunkiai atsistoja, išsitiesia, žvelgia, galvą pasukęs, į atokiai degantį židinį — alsuoja susijaudinęs, prasižiojęs, švarplė tarp dantų juoduoja, akys spindi, žili plaukeliai ant kailinių apykaklės padrikę... Jis prašneka:

— Aš varpo virvės, pone, niekada rankose nebuvau laikęs... Aš žemę ariau... Mane dvarponiai sugavo ir varė kariuomenės priekyje... Dvarponiai manė, kad į vargšus sukilėliai nešaudys... Aš taip pat maniau — savi, nešaudys... Tačiau jie pradėjo šaudyti... Aš pasileidau bėgti... Aš atsipeikėjau eglyne, tankumėlėj... Atsipeikėjau, ir man dar baisiau tapo... Aš vėl pasileidau bėgti... Aš bėgau į Goldenbeką, į bažnyčią... Man atrodė, kad tik bažnyčioj išsigelbėsiu... Aš gulėjau bažnyčioj kniūbsčias, meldžiausi ir verkiau... Ir į bažnyčią užėjo Noldė su Šveinichenu... Jiedu liepė man skambinti... Ir aš skambinu... Džiaugiuosi, kad esu bažnyčios bokšte... Džiaugiuosi, kad iš bažnyčios manęs neišvarė... O tu man sakai: už pinigus!..

Kiprijonas atsistoja nuo suolo, žirglioja ilgomis sustirusiomis kojomis menės pasieniu. Sustoja prie židinio. Taip traukia jį atsitūpt prie ugnies, pasišildyt rankas, šiaip jau šilto oro įkvėpt — kai grįš į menę prasigėrėliai rūsio plėšikai, prie židinio šildytis Kiprijonas nebegalės... Pamatę, kad Tvirbutas jau vaikšto, Noldė ir Šveinichenas vėl temptų jį prie stalo, ragintų gerti, tuščiais pliurpalais ausis išūžtų...

Varnų gaudytojas taip pat prieina prie židinio, jo akys susijaudinusios, žiburiuoja, jis sako:

— Kuolinga — neprotingas sutvėrimas, tačiau, į sunkią bėdą patekęs, nelesa, numirti nori — kodėl, pone? Nujaučia, kad pomirtinis gyvenimas yra?

Kiprijonas tyli. Šildo prie ugnies rankas, tačiau junta ne tiek šilumą, kiek kaltę tam, kuris ugnį užkūrė. Kipras matė, kaip varė dvarpcniai valstiečių būrius kariuomenės prieky per didelį, įdubusį lauką... Raiti šarvuoti riteriai čaižė valstiečius ilgais botagais, valstiečiai bėgo tekini, paknopstom, klupinėdami, vienas kitam atsistot padėdami... Tarp jų, pasirodo, buvo ir Varnų gaudytojas, štai šis žmogus, kuris dabar dindina varpu antrą mėnesį — dar baisesnis pomirtinis gyvenimas, dar baisesnis... Tvirbutas atšlyja, atsitiesia nuo ugnies, grįžteli į varpininką, tačiau neatlaiko jo susijaudinusio žvilgsnio, vėl įsistebeilija į ugnį židinyje. Sumurma:

— Dovanok man... Tu prašnekai apie teisybę, ir aš pamaniau... Dabar daugelis savo niekšystes teisybe pateisina...

— Pone, aš taip manau: jeigu yra pomirtinis gyvenimas, velniai nematė, gali ir nebūti gyvenime teisybės... Maža, laikina bėda...

Kas yra, ko varpininkas pristojo su tuo pomirtiniu gyvenimu? Jo šnekų Kiprijonui ir betrūko... Kiprijonas nebeištveria, irzliai sako:

— Žmogau, būk geras, atstok nuo manęs, aš neturiu jėgų...

— Nebegerk vyno, pone. Vynas jėgas atima...

— Kuo čia dėtas vynas? — išplečia akis Kiprijonas, nusijuokia su nuoskauda: — Rytas... Kiekvienas rytas mane apgauna... Saulelė pateka ir pažada, kad diena bus graži, šilta — deja!..

— Melskis, pone...

— Jėgų nebėr! — sušunka Kiprijonas, nebeišmano nei kaip, nei kur stovėti, ką daryti, vėl jį traukia į blandžiąją menės kertę: tysot ant suolo, gulėt, vaitot — temano visi, kad jis ligonis, tepalieka ramybėj...

Varnų gaudytojas dėbso į Tvirbutą užjaučiančiomis akimis, žiojasi dar kažką sakyti, tačiau Kiprijonas užskuba jam už akių:

— Tu eik, eik iš čia, meldžiamasis!..

Varpininkas atsidūsta, susikūprina, priklaupia ant vieno kelio, paėmęs žarsteklį, pažarsto židinyje apdegusias pliauskas, įmeta kelias naujas. Atsistojęs eina prie durų, uždaro jas paskui save, į Kiprijoną nė nebepažvelgęs. Irzulys Kiprijonui atslūgsta, tačiau jis pasijunta dar bjauriau. Kodėl jis įskaudino varpininką, kodėl išvarė iš menės?

Viešpatie, kaip tat niekuo Tvirbutas nebetiki!..

Anuomet Neretos bažnyčios rūsyje ant stalo degė žvakė, ant sienos kabėjo didelis juodas kryžius, prie Kiprijono gulto stovėjo vienuolis, rankoje laikė puodelį su karštu viralu, kuris garavo skleisdamas alpinantį mėsos kvapą... Tvirbutui akys staiga aptemo, jis sugriežė dantimis, pakilęs ant alkūnių, dusdamas suriko:

—Jūs į mane šovėt! Jūs, jūs šovėt!

Vienuolis liūdnai nusišypsojo, nusigręžė, padėjo puodelį su viralu ant stalo, pastovėjo rankas nuleidęs, paskui iš kibiro vandens ištraukė baltą skudurą, išgręžė jį, rūpestingai iškėtojo, užklojo juo Tvirbutui kaktą...

Daug nevilties, daug beviltiško įniršio valandėlių Tvirbutas patyrė nuo to laiko, ir dabar jam atrodo, kad tokiom valandėlėm kiekvienam sutiktam žmogui — nesvarbu, pažįstamam ar nepažįstamam — jis galėjo į akis išrėkti:

— Jūs į mane šovėt! Jūs, jūs šovėt!

Tvirbutas nusigręžia nuo židinio ugnies, slenka į blandųjį menės galą, prie savo guolio. Pragyventi štai jau trisdešimt aštuoneri meteliai... Nieko gero nepadaryta, ničnieko nenuveikta, o kiek nevalgomos košės prisivirta, kiek kitų žmonių įskaudinta!.. O juk atsibus, kiekvieno žmogaus, kiekvieno žmogelio siela atsibus, kada nors atsibus...

Jie vėl geria. Jie vėl maukia vyną ir šneka apie Vulfą ir Ketlerį. Rekė irzta, tyliai niršta, vis meldžia bičiulius užmiršti Ketlerį — kas tas Ketleris, šventasis koks ar dievo vietininkas šioje ašarų pakalnėje, kad jo vardas nenueina nuo lūpų? Šveinichenas Rekės neklauso, balindamas akis, vis nusijuokdamas lyg demonas, išvedžioja:

— Vulfas šią savaitę dar negrįš, šitą dubenį vyno vienu mauku galiu išmaukti — negrįš! Pirma priežastis: Vulfas geria su Ketleriu, dėkoja magistrui, kad ištraukė jį iš nelaisvės. Antra priežastis: Vulfas žino, gerai žino, kokios skerdynės įvyko Lodėj. O juk jo Goldenbekas — Lodės pašonėj! Prašom pasakyti: kas Vulfą gali įtikinti, kad sukilėlių giriose aplink Goldenbeką nebėra? Niekas negali! Net aš negalėčiau jam prisiekti, kad tų juodasprandžių nebeliko gyvų! Vulfas bijo kišt nosį į Goldenbeką, štai kaip yra, ponai!

Noldė nepatenkintas raukosi ir murma:

— Bene tu tuo džiaugiesi, Gabrieli? Ko džiaugiesi, Gabrieli? Bene tavo Fikelio nelaimė negali ištikti?

— O ne! — išverčia akis Šveinichenas.— Mano Fikely sukilėlių niekada neprivis. Tai šventa teisybė.

— Gabrieli, dievas girdi tavo žodžius! — nuogąstauja Noldė, ir Šveinichenas linksi galva, jam pritardamas:

— Girdi. Ir mato. Ir mato, kad mano Fikely nebėra nė vieno valstiečio, nė vieno juodasprandžio! — Šveinichenas per jėgą užsikvatoja. Staiga nuščiuvęs, pasijunta nejaukiai, dairosi sutrikęs, sunerimęs: kažkas ne taip, kažko negera... Supūkštęs, atsidūksėjęs visa krūtine, parklumpa prię stalo, maukia vyną dideliais gurkšniais iš molinio dubens.

Tvirbuto širdis neramiai plaka: jie girti, jie visiškai girti — iš tokių, apdairiai teiraujantis, galima ištraukti ir dideles paslaptis. Ne, Kiprijonas netiki, kad Ketleric derybos su Magnum buvo vien linksma komedija. Noldė ir Šveinichenas prakalbėdavo apie Margąjį vyskupą tik gūdaus gėrimo paįvairinimui. Iš Magnaus derybų su Ketleriu jie prisimindavo tik tai, kas jose buvo juokinga, kas žemino Magnų, teikė peno pasityčiojimui iš jo. Tačiau ar iš tikrųjų Magnaus padėtis tokia niekinga, tai yra tragiška? Magnaus likimas Kiprijonui rūpi. Magnus išleido jį į laisvę. Per pastaruosius dešimt metų Tvirbutui niekas nebuvo taip kilniadvasiškai padėjęs, kaip padėjo Magnus — jaunas svetimo krašto vyskupas, Kiprijonui visai nepažįstamas žmogus. Dar labiau Magnus gali Kiprijonui padėti sugrįžus į Lietuvą. Ezelio vyskupas, išleisdamas Tvirbutą į laisvę, tikėjosi per jį užmegzti ryšį su Radvila, Lietuvos, kurios įtaka Livonijoj vis didėjo, kancleriu. Ar buvo vilties, kad šia politine pažintimi, nauja ir netikėta, Radvila susigundytų? Pats Magnus, nedidelės ir nuošalios vyskupystės vyskupas, vargu ar galėtų Radvilą sudominti. Tačiau ar neparūptų Lietuvos kancleriui per Magnų suartėti su danų rūmais? Magnus — danų princas, danų karaliaus tikras brolis... O, Tvirbutas pažįsta Radvilą! Jis įžvalgus ir gudrus, jis nepraleidžia nė mažiausios progelės išbandyti viską, kas bent dulkele galėtų būti naudinga jo politikai. Jei taip įvyktų, jei Radvila susigundytų galimu sandėriu su danų karaliumi, jis, be abejonės, susitiktų su Tvirbutu akis į akį, ir pastarasis turėtų progą pulti jam į kojas, melsti leidimo grįžti į Lietuvą, vėl viešai gyventi. Negana to: Tvirbutas vėl būtų Radvilai reikalingas — bent iš pradžių, bent kelis mėnesius jis būtų vienintelis abiem pusėms patikimas tarpininkas tarp Radvilos ir Magnaus. Ar ši aplinkybė nepriverstų Radvilos sugalvoti ko nors, kas atkirstų Tvirbuto praeitį — visą jo žuvimo istoriją — nuo dabartinio jo gyvenimo? Argi dabar, praėjus nuo Pasvalio sutarčių pasirašymo trejiems metams, vėl pasikeitus ordino magistrams, tai padaryti būtų vis dar neįmanoma? Ne, Kiprijonas tuo netiki. Ir jei tik Radvila Magnum susidomėtų... Na taip, Radvilą nuo slaptų derybų su Magnum atbaidyti galėtų tik vienas dalykas, vienintelis. „Magnų nuo šiol palieku pačiam Magnui." Šiuos žodžius, gerdami ir blevyzgodami, kelissyk pastarosiom dienom pakartojo Noldė ir Šveinichenas. Jeigu Magnaus brolis Danijos karalius Frederikas iš tikrųjų pasakė šiuos žodžius, jeigu karalius juos pasakė viešai, jeigu jie nėra tik tuščias gandas,— į jokias derybas su Magnum kancleris Radvila nesileis. Derėtis Radvila susigundytų tik su tokiu Magnum, kurio lūpomis kalbėtų pats Danijos karalius...

Ar daug Noldė ir Šveinichenas žino apie Magnaus ir jo brolio Frederiko santykius? Ar žino, kad jie tikrai pašliję? Gal jie apie brolius žino tik tai, kas juokinga, apie ką užstalėje pataukšti tetinka? Kiprijonui knieti tai išsiaiškinti. Bet keltis nuo suolo, lįsti iš savo blandžios kertės jis neišdrįsta. Tisas fon der Rekė Noldei ir Šveinichenui Tvirbutą pristatė šitaip: ponai! aš maniau, kad iš sukilėlių apsupties girioje ištrūkau aš vienas; tačiau ne — pasirodo, po kelių dienų iš girios štai ir jis, mano mylimas rotmistras, gyvas išsliaužė!.. dievas gailestingas, išsaugojo liudininką, kad ir aš savo karius prie Lodės vedžiau! Gražbyliavo, melavo ir pats Tvirbutas: Grilė, paprasta, dievo nuskriausta beamė čionykštė, mane sužeistą atrado, iš girios išnešė, išslaugė ir išgydė — aš veduosi ją namo, ponai! ji gyvens mano dvarely! jai nieko netrūks, kol aš gyvas būsiu — ji to nusipelnė!..

Prakeiktas melas arklių ir rogių vardan... Pats prisimelavęs, nė kitų žmonių teisybės teirautis nebegali...

Rekė draugiškas, nuoširdus Kiprijonui. Rekė padeda jam, siūlo keliauti namo drauge su juo tomis pačiomis rogėmis, kurias jam pažadėjo Šveinichenas. Tačiau jei Tvirbutas prašnektų apie Magnų ar apie ką nors, kas galėtų sukelti Noldės ir Šveinicheno įtarimą, kad Rekė nevedė karių prie Lodės, jokiose kautynėse su sukilėliais nedalyvavo, Rekė Tvirbuto nepasigailėtų — išmestų iš šių rūmų, kaip išmetė savo tarną iš valties į jūrą...

Kiprijonas nenuleidžia akių nuo Rekės. Mintyse kartoja: užmiršk Magnų, užmiršk tą vaikėzą vyskupą; negalvok, kas bus, kai namo pareisi; galvok: aš einu namo, einu namo, kuo pasibaigs kelionė — man nerūpi...

Tačiau mintys nesustabdomos. Kartą iš niekur atsiradusios, jos teka viena po kitos, vis kitokios, vis naujos... Atminty šmėsteli Hornastajaus veidas, žvaira jo akis sužėri. Ima guosti širdį džiugus ramumas...

Kiprijonas nuleidžia kojas nuo suolo, atsisėda, nustebęs žiūri į stalą menės vidury, į degančias ant jo žvakes, į geriančius prie jo vyrus. Visa, ką mato, pasirodo Kiprijonui tolima, nereikalinga, tuščia. Nuo nieko, nuo niekieno jis čia nėra priklausomas — nei nuo Rekės su Šveinichenu ir Nolde, nei nuo žiemos už lango, nei nuo tolimo užpustyto kelio į Lietuvą... Tų, kurie gali jam padėti, čia nėra. Tie, kurie padės jam, yra ten — ten, kur jis eina. Hornastajus, senasis, gerasis jo globėjas, Mikalojus Kiška, ištikimasis jo bičiulis... Daug gerų jo draugų — bajorų ir didikų — padės Kiprijonui, kai tik į Lietuvą sugrįš, kai tik gyvas ir sveikas prieš juos atsistos!.. Kodėl, kodėl jis buvo užmiršęs juos, savo senus, gerus draugus?

Kiprijoną pirmą kartą prajuokina Noldė ir Šveinichenas. Kokie įdomūs šie svetimi, nereikalingi jam žmonės! Kaip linksmai jie varto akis, kaip išraiškingai rankomis skeryčioja, kaip išdidžiai bauboja ir giliamintiškai niurna!.. Kiek juose didybės — paslaptingos, niekuo nepaaiškinamos!.. Antai kaip gražiai nuliūdęs sėdi prie stalo Diteris Noldė — nemirksinčios jo akys, rodos, sieną kiaurai perveria ir apsnigtom laukų platybėm grožisi. O kaip ilgesingai jis šneka:

— Gabrieli, paklausyk manęs, Gabrieli... Jeigu mudu būtume žmonės, jeigu mudu būtume narsūs vyrai, jeigu dieną naktį sėdėtume balne, mojuotume kardu, vestume paskui save karius... Jeigu mudu vestume karius, Ketleriui nereikėtų derėtis su kiekvienu margu gaidžiu, o Livonijai — globėjų ieškoti... Teisybę aš sakau, Gabrieli!..

Tvirbutas tyliai juokiasi. Jam linksma. Pirmą kartą per pastaruosius ilgus ir kraupius metus jam taip linksma. Jam padės draugai, kai sugrįš į Lietuvą. Draugai mūru už Kiprijoną stos, ir jis vėl gyvens viešą gyvenimą, tik jau kitaip ir kitokį: gyvens atsibudusia siela, praregėjęs — mintimis visada su Mažvydu...

— Ketleris — ką tik gimęs veršis, Diteri,— sako Noldei Šveinichenas ir matydamas, kad Senojo Piarnu burgrafas tuojau šoks prieštarauti, griebiasi neatremiamo įrodymo: — Ne mes, Diteri, poetai iš Ketlerio juokiasi! — Šveinichenas atsilošia, sprogindamas, balindamas akis, trankiai riksnoja:

De addel kumpt van dogeden her,
dat toget uns an der Romer ehr... [1]

Tisas fon der Rekė susigūžęs neramus žingsniuoja tarp stalo ir židinio, kažką murma po nosimi, blykčiodamas į Šveinicheną neapykantos kupinom akim.

---

[1] *Kilminguosius gimdo tuštybė,*
Ir tai žeidžia mūsų, romėnų, garbę. (Vok.).

Fikelio komtūras dar įkvėpčiau, dar labiau akis balindamas, bauboja:

De Liflendischen eddelluide togen uth
se hedden wedder loth oft kruth... [2]

Noldė spokso į Šveinicheną prasižiojęs, susižavėjęs:

— Kokią atmintį tu turi! Kokią atmintį tu žudai, Gabrieli! Tau negalima gyventi palaido gyvenimo!..

Rekė greitais žingsniais pereina menę, klesteli ant suolo apytamsėj kertėj, šalia Tvirbuto. Tiso veidas išblyškęs, prieblandoj boluoja lyg negyvėlio.

— Poetai... Išgamos poetai...— virpa jo lūpos ir balsas.— Aš nekenčiu Ketlerio, nekenčiu!

Tvirbutas linksmai jam sako:

— Nebark poetų! Jei tai, ką bauboja komandoras, sukūrė poetai, vadinasi, jie taip pat neapkenčia Ketlerio...

— Aš nenoriu girdėt apie Ketlerį nei gero, nei blogo! Aš nieko nenoriu apie jį girdėt! Aš jį, gyvatę, nudobsiu savo rankom, savo rankom! Vieną gražią dieną tu išgirsi... Kad ir kaip toli nuo Livonijos gyventum, tu dar išgirsi apie savo draugą Rekę!..

— Kodėl tu taip nekenti jo, Ketlerio?

Rekė panarina galvą, sėdi tūžmingai alsuodamas.

— Aš jį pasmaugsiu, Ketlerį, — pakartoja. Išblyškusį Tiso veidą iškreipia pagiežinga šypsena. Ketleris!.. Naujasis Livonijos magistras niekam dar nėra pridaręs tiek blogo, kiek pridarė Rekei. Jau septinti metai šis dabita vestfalietis gadina Rekei gyvenimą... Penkiasdešimt ketvirtais metais niekingas Vendeno šaferis Ketleris atvyko į Dinaburgą, tapo jo komandoru ir tučtuojau išvyko į Kelną pasipuikuoti prieš gimines nauju munduru... Štai tą nelemtą penkiasdešimt ketvirtų metų rudenį Kelne Ketleris ir sutiko Aną...

Rekė užsižiūri Tvirbutui į akis, klausia:

— Ar tu esi kada nors matęs hercogą Kristupą Meklenburgietį, na, šitą vaikėzą, Rygos arkivyskupo koadjutorių?

Taip, Kiprijonas matęs hercogą Kristupą, kalbėjęsis su juo.

— Ana, apie kurią aš šneku, yra šito vaikėzo vyresnioji sesuo,— sako Rekė.— Ji nė kiek nepanaši į Kristupą, nė kiek. Ji nuostabi.

— Ana Meklenburgietė? — nustemba Tvirbutas, džiugiai sušunka: — Ką ir šnekėti, ji puiki! Juk ir jos tėvą vadino Albrechtu Gražiuoju! Būtent — Gražiuoju!..

---

[2] *Livonijos kilmingieji mus žemina,*
Jie neturi nei garbės, nei sąžinės. (*Vok.*).

— Tu matei ir... Aną? — išplečia akis Rekė.

— Taip, tačiau tai buvo taip seniai, Tisai. Jai buvo gal dvylika, gal keturiolika... Ji atvažiuodavo į Karaliaučių... rodos, iš Miundeno?

— Iš Miundeno, teisybė! Tu ją matei! Tau ji patiko?

— Tisai, aš ją matydavau tik iš tolo... Ji išeidavo pasivaikščioti senuoju pylimu...

— Ana nuostabi, tu negalėjai šito nepastebėti!..

Rekė užmiršta Noldę ir Šveinicheną, užmiršta, kur esąs. Jis šneka apie Aną Meklenburgietę pačiais gražiausiais žodžiais. Ji nuostabi pasižiūrėti. Tačiau iš tikrųjų jos grožis spinduliuoja iš vidaus. Ji išmintinga ir išauklėta. Ji kupina dorybių. Kiprijonas sutrikęs. Jis negali atsikratyti minties, kad Ana tebėra mergiščia... Atminty šmėščioja liaunutė keturiolikmetė ant pylimo prie jūros... Į veidą jai pučia stiprus vėjas... Viena ranka ji prilaiko baltą skrybėlaitę, antra vis graibsto vėjo blaškomą suknelę — pridurkai valiūkauja, šėlsta, nirtauja... Kiprijonas, atsimena, vis palygindavo: veikiausiai kaip ir aistros mergaitės krūtinėje...

Kelne ją pamatė Ketleris. Rekė tai pasako vėl niūriu balsu. Kelne, pakartoja kelissyk. Tame mieste jis niekada nebuvęs. Kelnas — jam atrodo, kad tai pati bjauriausia vieta pasaulyje... kad šiame mieste net vėjas nešvarus — dulkėtas, šiukšlinas... Siaurom gatvelėm slankioja gašlūs demonai... Vakarais languose niekada nepamatysi šviesos... Naktys labai ilgos... Ir niekas nemiega... Už langų girdėt riksmai, dejonės, gašlus juokas... Rytą žmonės išlenda į gatves nemiegoję, susisukę, išsekę... Iš to miesto niekas nė į skaistyklą nepatenka, visi eina iškart į pragarą...

Rekės balse pasigirsta širdgėla:

— Jeigu ne Ketleris, aš nebūčiau keliavęs į Heseną, nebūčiau plaukęs laivu pro Arensburgą, nebūčiau sutikęs tavęs, Tvirbutai... Tu nebūtum manęs apgavęs, kad gyveni netoli jūros ir gali man paskolinti arklius namo parkeliauti... ir aš dabar nesėdėčiau tuščiame užpustytame Goldenbeke lyg koks basas pamaldus klajūnas...— su nuoskauda Rekė priduria: — Ne tik mano gyvenimą, ir mane patį Ketleris gadina. Visa, kas susiję su Ketleriu, man kelia šlykščius vaizdinius... Visur aplinkui man vaidenasi ištvirkėliai, bjaurūs palaidūnai...

— Kaip — Ketleris nori vesti Aną?

— Jis negali šito padaryti! Jis — ordino magistras!

— Jis myli...

— Neminėk šito žodžio, šnekėdamas apie Ketlerį! Jis negali mylėti! Jis gali tik ištvirkauti, tik tvirkint, stumt į pragarą skaisčias sielas!..

— Hesene tu buvai ją susitikęs?

Šis Tvirbuto klausimas paguodžia Rekę. Jo tūžmastis atslūgsta. Taip, jis buvo susitikęs Aną Hesene. Ji buvo nuostabi, nuostabi, nuostabesnė nei kada nors anksčiau... Šioj klaikioj kelionėj Ana jam vis gražėja. Ji tampa vis tauresnė... Tačiau jis gaišta laiką, viešpatie, kaip tuščiai jis gaišta laiką!.. Štai jau pusė metų praėjo nuo pasimatymo su Ana Hesene, o jis dar nesugrįžo namo! Ana šito nežino, ir ji, be abejo, jau mano, kad Rekė — gražbylys, menkysta, niekšas... Praėjo pusė metų, o Tisas dar nepadarė nė vieno darbo iš gausybės darbų, kuriuos padaryti pažadėjo Hesene Anai!.. Tvirbutas, labiausiai dėl to kaltas Tvirbutas!.. Jei jis nebūtų sakęs, nebūtų dievagojęsis, kad padės Tisui, Rekė niekada nebūtų išlipęs iš laivo, įstrigęs Livonijos giriose... Jis būtų plaukęs atgal į Heseną... Vėl būtų susitikęs Aną...

Susitikęs Aną... Pastaroji mintis grąžina Tisui aiškų protą. Ne, Tvirbuto kaltinti jis negali. Kas iš to, kad jis būtų grįžęs į Heseną, kad būtų vėl susitikęs Aną? Ne ne, ji nebūtų buvus juo patenkinta... Juk jis būtų grįžęs į Heseną, neįvykdęs nė vieno jos įgeidžio... Tvirbutas nekaltas. Tisas negalėjo grįžti į Heseną. O kad jo ir Tvirbuto kelionė per Livoniją tokia nesėkminga — ką gali kaltinti? Nebent dievą, nebent likimą... Nebent išbadėjusią, išmirusią Livoniją...

Tvirbutas guodžia Rekę:

— Kiek supratau iš Noldės ir Šveinicheno šnekų, Ketleris dabar turi daug rūpesčių. O ir aš pats žinau — ordinas pavojuj.. Tu neturėtum nuogąstauti, kad tą pusmetį, kol keliavai, Ketleris sukosi apie Aną. Jam ne moterys dabar galvoj, Tisai!..

— Tai teisybė. Tačiau Noienburgas — Ketlerio rankose! O kol Noienburgas Ketlerio rankose, laikas bėga jo naudai...

— Ana dabar... jau Noienburge?

— Ne ne, — purto galvą Rekė.— Ne. Čia paini istorija... Ana gimė Vismare, puikiame mieste. Mano tėvas labai mėgo Vismarą... Jis tarytum nujautė, kad šis miestas jo sūnui bus šventovė... Ak, jeigu Ana būtų užaugusi Vismare! Aš jau seniai būčiau išstojęs iš ordino ir vedęs ją! Dabar ji būtų mano žmona! Deja... Ana užaugo ne Vismare. Ana Brandenburgietė, jos motina, atidavė mergaitę auginti tetai Elžbietai, Braunšveigo hercogo Eriko našlei... Ši gyveno Miundene, mažame miestelyje. Ana užaugo Miundene... Ji prisirišo prie mažo miestelio... Sodietiška tyla ir ramybė įsigėrė jai į kraują... Ji svajoja gyventi tik mažame miestelyje, tokiame kaip Miundenas... Iš keliasdešimties gražių Livonijos miestelių ji išsirinko Noienburgą... Ana Noienburge nėra buvus! Akyse jo nemačius! Ir dėl to jos pasirinkimas man labai įtartinas...— Rekė nuščiūva, vėl pradeda tūžmingai šnirpšti alsuodamas. Nepatenkintas savim, vėl prašneka: — Meluoju. Niekas man nėra įtartina. Aš puikiai suprantu Aną. Noienburgas — Ketlerio nuosavybė... Noienburgas — jos sąlyga man... Ana tikrina mano narsumą, mano galią, mano meilę jai... O visų labiausiai — mano garbingumą...

— Garbingumą? — nustemba Tvirbutas. — Jei ordinas iširtų, nuo skaistybės ir neturto įžadų — lyg nuo grandinės, Tisai! — nutrūktų šimtas garbingų vyrų. Tik garbingų! Moterys gerai tai žino...

— Deja, Ana mano, kad aš nevertas tėvo... Ne ne, ji niekada man to nesakė! Tačiau... Noienburgas — Ketlerio rankose. O prieš dvidešimtį metų jis priklausė mano tėvui... Tu supranti? Priklausė mano tėvui... Ana tai žino... Ji išsirinko Noienburgą... Ji priminė man, kad pažeista mano tėvo, mano senelio, visų Rekių garbė... Ji žiūri į mane... Ir žiūri į Ketlerį... Ketleris man siūlo Aucą ir Hofcumbergę už Noienburgą... Vadinasi, ir Ketleris žino jos sąlygą man... Tai baisu! Aš žmogus doras! Tačiau aš tapsiu žmogžudžiu, jeigu gyvenimas ir toliau bus toks šlykštus! Aš nudobsiu Ketlerį! Prisiekiu tau — nudobsiu Ketlerį, jei jis neatiduos man Noienburgo!..

Pastaruosius žodžius Rekė ištaria pernelyg garsiai — kone rėkte išrėkia. Šveinichenas, kuris, užsikvempęs ant stalo, jau snūduriavo, pakelia galvą, dairosi aplinkui lyg iš medžio iškritęs. Noldė, nuo kėdės nuvirtęs, drybso ant grindų, knarkia pašvilpaudamas. Nuo stalo nešvarius indus renka Grilė. Tylu. Ramu. Tačiau ką tik kažkas rėkavo... Kas rėkavo?..

Kada į menę įėjo Grilė, nepastebėjo nei Tvirbutas, nei Rekė. Kiprijonas sunerimsta. Jis mato: Šveinichenas nepažįsta Grilės, neatsimena jos, užmiršo, kad ir moteriškė yra rūmuose. Šveinichenas verte veria Grilę piktomis išsprogusiomis akimis.

— Kodėl tu užpūtei žvakę? — išgergždžia grėsmingu balsu.

Grilė tylutėliai padeda ant stalo dubenis, kuriuos laikė rankose. Sustingsta. Tyli. Šveinichenas — kresnas, plačių pečių storasprandis — stojasi nuo kėdės maurodamas:

— Giltine raupsuota, iš kur tu atsiradai? Kas tave čia įleido? Kas tu esi? Kodėl tu užpūtei žvakę?

Grilė traukiasi atatupsta prie durų.

— Tisai!.. — Kiprijonas stveria už rankos Rekę, ir šis skubiai kyla nuo kailiais apmušto suolo, eina prie stalo, iš tolo šaukdamas Šveinichenui:

— Gabrieli, sveikinu tave, sugrįžusį į mūšio lauką!

Fikelio komtūras atsigręžia į Rekę, valandėlę dėbso į jį nepatenkintas ir įsižeidęs. Rekė paminėjo mūšio lauką. Rekė juokiasi iš jo. Sugriežęs dantimis, Šveinichenas gergždžia:

— Giltinė užpūtė žvakę. Giltinė sėlina prie mano gerklės.

— Žvakę šįryt užpūčiau aš,— prisipažįsta Rekė, aiškina Šveinichenui, kas yra Grilė. Šią moterį pats dievas jiems atsiuntė, argi Šveinichenas ją jau užmiršo? Tai ta pati moteriškė, kuri išnešė iš girios sužeistą Rekės rotmistrą, išgelbėjo jo gyvybę. Dabar Grilė verda ir kepa jiems valgį. Ji juos apkuopia.

— Nesuprantu, kam ji kepa ir verda,— burba Šveinichenas, ranka siekdamas vyno ąsočio.— Aš seniai nebevalgau ir nebežadu valgyti. Livonijoj nebėra ko valgyti. Štai išgersim vokiško vyno paskutinius klanus ir Livonija bus visiškai tuščia — kaip perdžiūvus statinė!

Šveinicheno įsiūtis praėjo. Jis geria iš ąsočio vyną. Tačiau dabar Grilė įtartina pasirodo Rekei. Jis nenuleidžia nuo Grilės akių. Keturios žvakės, dar degančios ant stalo, gerai apšviečia jos veidą. Žvakės apšviečia Grilę iš skirtingų pusių, nuo jos krinta keli šešėliai — dryksta grindimis, lūžta ant sienos. Grilė sujuda — ir šešėliai sujuda. Šmėžuoja akyse. Rekei tai kažką primena — ką? girios šakelių mirgėjimą? debesų šešėlius, bėgančius keliu?..

Tisas grįžta prie Tvirbuto, sako jam, dirsčiodamas į Grilę iš tolo:

— Aš kažkur esu ją matęs. Tu jos niekada anksčiau nematei? Tu neabejoji, kad pirmą kartą ją pamatei po to, kai su manim išsiskyrei?

Tvirbutas sutrinka. Kodėl jis slėpė nuo Rekės, kad Grilė — jųdviejų išgelbėtojo žmona? Bijojo šiuose rūmuose šnekos apie sukilėlius? Veikiausiai — taip... Ne atsibudusi siela — vis dar baimė tvarko Kiprijono gyvenimą...

— Aš stebėjausi, kad tu iš karto jos nepažinai, Tisai...— sako Tvirbutas, Rekė jį pertraukia:

— Taip taip! Tai ji rateliuose su Tekšne... Tai ji! — ima juoktis Rekė, ir Tvirbutas įsakmiai jį prašo:

— Tisai, nevadink jo Tekšne, jis buvo Haris Kalevis Saimrė...— Kiprijonas nori pasakyti apie Saimrę viską, tačiau balsas užlūžta ir nutyla. Nuoskauda perdiegia Kiprijonui širdį. Jis gerai supranta, ką dabar prisimena Tisas: ratelių dardėjimą, įsimylėjėlių šiugždesį už nugaros, jų tankų, karštą alsavimą...

Rekė greitais žingsniais tolsta nuo Tvirbuto, džiugiai kartodamas: Haris Kalevis, Haris Kalevis, kad jį kur velniai! Grile, Haris Kalevis gerbė ir mylėjo Rekes! Jis išleido mane ir mano draugą... Rekė laiku užsičiaupia. Šveinichenas jo klausosi. Rekė niekada nebuvo sukilėlių nelaisvėje. Rekė su jais kovėsi girioje ir, dėkui dievui, išliko gyvas. Rekė sutrikęs, džiaugdamasis, kad neprasitarė, apglėbia Grilę:

— Haris Kalevis, Haris Kalevis... Aš nežinojau jo vardo... Haris Kalevis — nuostabus žmogus! Jis gerbė ir mylėjo Rekes. Jis meldėsi, kai numirė mano tėvas Dyderichas Turtingasis... Jis meldėsi, kai numirė magistras Johanas... Po keturias savaites ir už vieną, ir už antrą meldėsi — Haris Kalevis pasakojo man apie tai su ašarom akyse... Kalbėjo: tuomet aš tebebuvau vaikas, ir aš pirmą kartą gyvenime taip karštai meldžiausi...

Tvirbutas prieina prie Rekės, grubiai stveria jį už peties, atgręžia į save, tyliai jam sako:

— Tai mudu... Tai mudu turim melstis už Harį Kalevį... Jo nebėra...

— Nebėra? — Rekė išplėtęs akis vėl atsigręžia į Grilę. Grilė staiga sulinksta dvilinka, stveria Rekės ranką, bučiuoja ją karštligiškai. Ranką paleidusi, suklumpa, susiriečia į kamuolėlį, daužo grindis kakta raudodama, sau už liemens stvarstydama, lyg kokius skausmus kentėdama. Kaip ji suprato Rekės žodžius? Kas ją taip sukrėtė? Ar vien tik Hario Kalevio priminimas?

— Laura rauda...— pasigirsta duslus, pragertas Noldės balsas.— Laura nelaiminga...

Noldė sėdi ant grindų, talžo delnais savo užmiegotą, išburkusį veidą. Jo akys užtinusios, užgriuvusios — nė nematyti akių. Visa Noldės galva atrodo Kiprijonui tarytum minkštas, sugniaužytas molio gabalas.

Vėl pasigirsta Rekės nekantrus balsas:

— Tu meldeisi už mano tėvą, Grile? Tu meldeisi už jį, teisybė? Tu tebebuvai maža mergytė, ir tu su mama, su tėvu, su kaimynais...

Kaip — Rekė jau užmiršo, kad Hario Kalevio nebėra? Išgirdo, kad nebėra, ir užmiršo? Rekė nieko daugiau neatsimena — tik savo tėvą?.. Kiprijonas išsigąsta, kad Rekės balsas jam tik vaidenasi: mano tėvas, mano tėvui, už mano tėvą...

Rekė, tarytum pajutęs, ką Tvirbutas apie jį mano, atsigręžia. Tiso veidas suklusęs, sunerimęs, jo akis vis labiau plečia išgąstis.

— Kiprai, tu girdi? — klausia Rekė Tvirbutą.— Vulfas!.. Velniop mūsų rogės!..— nesulaukęs atsakymo, sušnabžda, sušniokščia Rekė, žvilgteli į Noldę, įsistebeilija į Šveinicheną: — Jūs girdit?.. Nutilo varpas!.. Kodėl nutilo varpas?

Stoja tyla. Visi klausosi. Šveinichenas, prasižiojęs, išvertęs akis, spokso į Rekę. Neramios, išsigandusios Noldės akys šmirinėja išburkusiame, ištinusiame veide, siauruose plyšeliuose — šmirinėja lyg bitės, negalinčios išskristi pro ankštą laktą. Varpas nebeskamba. Tvirbutas nebegirdi varpo. Tačiau garsiai pasakyti, kad nebegirdi, neišdrįsta. Kiek sykių jam per tą laiką, kol varpas skambėjo, buvo pasirodę, kad varpas nutilo... Ausys apsiprasdavo su skambesiu ir jo nebegirdėdavo...

Rekė metasi prie lango, tačiau per kelis žingsnius nuo jo sustoja. Kieme iš tikrųjų šneka žmonės ar tik pasigirdo? Rekė vėl atsigręžia į Tvirbutą. Dabar jo akys kupinos nevilties: sudie mūsų rogėms; ką daryti? ko griebtis?..

Rekė šoka prie stalo, prie židinio, prie kabančiųjų žvakidžių: kiek žvakių dar dega? trys, keturios, septynios...

— Kur naujos žvakės? — baugiai šūkteli Rekė Šveinichenui.— Žvakių turi degt keturiolika! Keturiolika, kad jus kur velniai!

Šveinichenas trenkia kumščiu į stalą, sumauroja:

— Nekelkit panikos! Varpas skamba! Jūs visi apkurtot! Aš girdžiu varpą!..

Noldė kepurnėjasi ant grindų, stojasi ir vėl sėdasi, stojasi ir vėl sėdasi... Vargais negalais atsistojęs, valandėlę stūkso sulinkęs, išskėtęs rankas, užsimerkęs — galva svaigsta... Silpnumui praėjus, Noldė suima save į rankas, slenka prie lango. Rekė lekia į podėlį prie menės kartodamas:

— Kur žvakės? Kur naujos žvakės?

— Jūs apkurtot! Galvą guldau — varpas tebeskamba! — vėl rėkia Šveinichenas akis sprogindamas.

Noldė stovi prie lango, nosimi ir kakta prisiplojęs prie stiklo. Nejuda. Tyli. Rekė išpuola iš podėlio tuščiomis rankomis. Rikteli Noldei:

— Kas ten? Ką tu ten matai?

Noldė nejuda. Tyli.

Menėje vėl stoja visiška tyla. Dabar Tvirbutas nebeabejoja: varpas nutilo, nebeskamba. Ir girdėti kieme žmonių balsai — garsūs, atsainūs, grubūs. Tokių balsų Goldenbeke Kiprijonas dar negirdėjo — balsai jam nepažįstami. Mėnesį, daugiau kaip mėnesį Tvirbuto, Grilės, Rekės, Šveinicheno, Noldės — visų, kurie dabar stovi arba sėdi nustėrę,— ausyse skambėjo varpas. Aidėjo jų ausyse balsas, kurį žmonija nuo amžių vadina dievo balsu. Išgirdusios jį, įtūžusios, įsisiautėjusios minios nusčiūva. Dievo balsas šiaip sau neskamba: šlovina pergalės džiaugsmą, perspėja apie pavojų, šaukia į kovą, apraudа žuvusius, gedi jų... Mėnesį, daugiau kaip mėnesį Tvirbutas klausėsi paties prasmingiausio balso pasaulyje ir gyveno tuščią kaip niekada — visiškai tuščią — gyvenimą. Nė žingsnio, nė vieno žingsnelio nežengė Tvirbutas namų linkui per tą laiką...

Noldė atsigręžia nuo lango.

— Kieme riteriai,— sugergždžia.— Ar jūs ką nors suprantat? Kieno riteriai? Kieno jie?

Šveinichenas triukšmingai, apversdamas kėdę, ant kurios sėdėjo, pašoka, pargriaudamas dar dvi kėdes, puola prie lango.

Tvirbutas, pajutęs svetimą valią, grįžteli į šalį, ir jo akys susiduria su Grilės akim. Grilė tebeklūpo ant grindų. Jos akys didelės, tamsiai mėlynos, drėgnos nuo ašarų. Varpui nutilus, Goldenbeke nebeliko nieko gražaus — tik tos akys: kupinos nerimo, ieškančios artimo žmogaus...

Žvangiai skambėdami, pažyra ant grindų lango stiklai... Šveinichenas švaistosi kumščiais, nertėja prie lango maurodamas:

— Tebeskamba! Tebeskamba varpas! Pakarkit mane — tebeskamba!..

IX

Kiprijonas Tvirbutas sėdi atvirose rogėse: kojos apkamšytos nuo šalčio braškančiais kailiniais, už nugaros — kietai sumintas, gūnia apklotas šienas. Šalia rogių ant žirgo joja Tisas fon der Rekė ir šneka apie savo tėvą (jis sakydavęs: apsidairyk per kalėdinę vakarienę, įsižiūrėk į stalą apsėdusių žmonių veidus, įsidėmėk paniurusius ir susikrimtusius — žmonių tokiais veidais sąžinė nešvari, jie pikti, saugokis jų išdavystės...). O prieky siūbuoja vežėjo nugara. Kartkartėm švysteli į viršų jo ranka, sušvilpia ore botagas. Po pakaustytom arklių kanopom dusliai skamba upės ledas...

Tai jau tikra kelionė!.. Prieky, kiek užmatai, šliuožia tolyn dešimtys rogių, atvirų ir su lubnikais. Iš užpakalio taip pat dešimtys rogių vejasi... Sniegas ant upės ledo negilus, kelias per jį gerai sumintas — pirmiausia čia prajojo rotmistro Šungelio riteriai, vilkstinės žvalgai, paskui pralėkė stovyklininko Konrado Akeno raitelių būrys, keliolika jo rogių, pakrautų palapinėmis ir proviantu. Papilkęs, šiengaliais apkritęs, arklių mėšlu pamargintas, sniegeliu kur ne kur vos vos užneštas rogių kelias slidus ir greitas — vilkstinė juo vėju tolyn skrenda. Pro šalį mirgėdami lekia krūmais apžėlę upės krantai, tamsiai mėlynais eglynais apaugusios kalvos. Kiek tik užmato akys — vien balti sniegynai, mėlyni miškai ir pilkšvas dangus... Cypia ausyse rogių pavažos, švilpia vėjas, į akis dulka smulkutis sniegas iš po arklių kanopų...

Artėja namai!.. Tačiau Kiprijonas didelio džiaugsmo nejunta. Tai ir gerai. Džiaugsmas nekantrus, greitą lėkimą norėtų dar pagreitinti — tai tik erzintų, širdį tuščiai kamuotų. O dabar širdyje tvyro ramybė. O kaip erdvu mintims po apsnigtų laukų ir miškų platybes dairantis!.. Kiprijonui atrodo, kad dabar, rogėmis švilpdamas ledu kaip šimts velnių, jis išgyvena tuos pačius jausmus, kuriuos išgyveno jo tėvas, lėkdamas anuomet rogėmis iš Rietavo į Vilnių... Tėvas Vilniuje gimė, užaugo, praleido jaunystės metus, ir nors paskui negyveno šiame mieste lygiai trisdešimt metų, aną paskutinę savo gyvenimo žiemą jis švilpė rogėmis link Vilniaus atlėgusia širdimi — gyvenimas jau išvargtas, iškentėtos jau visos kančios, ir jis jau grįžta į savo gimtąjį lopšį vėl užmigti palaimingu kūdikio miegu, dabar jau amžinu... Užmigti jau amžinu miegu? Argi tik dėl to benori Kiprijonas sugrįžti į Lietuvą, į Vilnių, į Širvių dvarą, į savo tėvoniją? Ne!.. Tačiau jam atrodo, kad tie penkeri nelaisvės metai, tas gyvenimas slapta, kai viešai esi palaidotas, yra jau viskas, ką iškentėti dievas jam buvo lėmęs. O jei ir bus dar skirta Kiprijonui vargo, kančių ateityje patirti, jis pakels jas lengvai, taip pat ramiai, kaip ramiai jo tėvas mirtį pasitiko...

Tėvas!..

Nesijuok, Kiprijonai, iš Rekės, kad jis aklai tėvą garbina, į aukštybes kelia. Nesistebėk Reke, kad jis visur, kiekviename žingsnely tėvą atminty susitinka. Nesišaipyk dėl to iš Rekės...

Yra daug dalykų, kurių mes trokštame ir atkakliai siekiame, bet kurių jokios mūsų pastangos, joks uolumas nepriartina ir nepriartins... Tai veikiausiai teisybė. Tačiau ar dėl to Petrarka ją visiems į akis pasakė, kad žmonės, šią rūsčią tiesą išpažinę, nieko nepasiekiamo nebetrokštų ir nebesiektų? Veikiausiai ne dėl to... Petrarka — žalias medis, jis teisybę junta ir šaknimis, ir lapais, jo šakos pilnos paukščių giesmininkų... Dantės išmintis jį gaubia kaip dangus: tėvas valdo šeimą, monarchas — valstybę, o dievui pavaldi visa Visata... Tėvas — monarchas — dievas... Kas čia nenuoseklu?

Tisas fon der Rekė nuoseklus. Jam sunku gyventi. Livoniją niokoja svetimšaliai — švedai, rusai, lietuviai ją užplūs, kai tik globėjais taps... Ordinas nusilpęs. Ordinas pavojuj... Ką ir svajoti Rekei apie karjerą ordino valstybėj, jei ir paprastos komtūro tarnybos jis gali veikiai netekti... O Noienburgo dvaras, kažkada priklausęs tėvui,— Ketlerio rankose... O išsvajotosios Anos širdis — savanaudiška... Nelengva Tisui gyventi. Kankina nežinia dėl padėties, dėl ateities, dėl meilės... Į Livoniją pirmas iš jo genties atsikraustė jo senelis Dyderichas. Tačiau neįsigyveno svečioj šaly — grįžo į tėvoniją Kamene. Tiso tėvas Dyderichas Turtingasis Livonijoj tik kariavo — padėjo iškilti pusbroliui Johanui, būsimam magistrui, tuo pelnė turtingų lenų — Noienburgo, Jamaikeno, kelių mažesnių dvarų, kuriuos paliko sūnums Tisui ir

Joachimui, dukterims Idai ir Margaritai. Taigi Tisas priklauso kaip ir trečiajai genties kartai Livonijoj. Daugelio dinastijų trečioji karta labiausiai sustiprėja, aukščiausiai iškyla, plačiausiai išgarsėja... O štai Tisas... Ar tik jis nepasmerktas visiškam žlugimui? Ar jis staiga nepasijus esąs Livonijoj tik svetimšalis — niekam nereikalingas, čiabuvių nekenčiamas?.. Ar tik neteks jam iš tėvo ir senelio duotos tėvynės išsinešdinti kaip šuniui išvarytam?..

Tėvas!.. Iš jo Tisas norėjo mokytis, perimti viską, kas lėmė tėvui sėkmę. Ak!.. Kiekvienas jaunuolis veržiasi iš ramių tėvo namų į margą siautulingą pasaulį, skuba ištrūkti iš tėvo dvaro, gyvenimo taisyklių voratinklio. Jaunuolis trokšta siausti, tėvo tvarką laužyti, tėvo mokymą neigti, teisybės ieškoti, savo jauna jėga, niekam nesilenkiančia išmintim žavėtis ir mėgautis... Tai vis jauno žmogaus šišas. Tačiau pralekia metai — jaunuolis subręsta. Ilgai klajojęs ir blaškęsis, jis staiga supranta, kad nieko gero per tą laiką nepasiekė — tik pavargo, išseko. sąžinę susitepė... Linksmybės, šėlo sūkuriai nebetraukia jo — tuštybe ima dvelkti... Subrendęs vyras pradeda svajoti apie ramius namus, apie dorybių nušviestą gyvenimą. Jis pradeda ilgėtis tėvo drausmės, tėvo tvarkos, tėvo valios... Nori pas tėvą sugrįžti... O jei tėvas miręs — pats ryžtasi sukurti savo gyvenime tai, ką anksčiau sukurdavo tėvas...

Ne, negali Kiprijonas niekinti Rekės pagarbos velioniui tėvui. Negali niekinti nė už tai, kad ji — nepamatuota ir besaikė. Ar paties Kiprijono mintys toli nuo tėvo minčių nuklysta? Netoli... Jos vis dažniau sutampa su tėvo mintimis, jo sielos būsenos vis dažniau atkartoja tėvo būsenas — iš kur jis tai žino? ar turi kokį nors pagrindą šitaip manyti? Turi. Kai tik atsitinka stebuklas, kai tik Kiprijonas pajunta patyręs, kur teisybė, o kur melas, tuojau, žiūrėk, nustemba: o juk tėvas jau anuomet, anąsyk tai suvokė... Tėvas kitąsyk pasielgdavo neįtikėtinai kvailai, tačiau praeidavo kiek laiko ir paaiškėdavo: kvailu elgesiu tėvas bejėgiškai maištavo prieš teisybę, prieš teisybės abejingumą jo norams ir troškimams — tėvo elgesys tebuvo regimybė, klaidinanti aplinkinius, trukdanti jiems tikruosius tėvo suvokimus suprasti...

Štai ir dabar Kiprijonas švilpia rogėmis Aa upės ledu, pro šalį lekia apsnigti laukai, tamsiai mėlyni miškai, galvoje — tiek daug erdvės mintims: būk akylas, būk budrus — venk lūšies nužiūrėjimo, gerbk ugnį, neišleisk jokios mergos iš savo vestuvių naktį, gegutės vaikų niekada neatstumk — pamaitink juos... šimtai, tūkstančiai nelaimės pranašų supa tave — regėk juos, klausyk jų patarimo... manyk, jei nori, kad jie kvaili ir juokingi, tačiau būk jiems dėkingas, jie tau kasdien primena: kad ir koks lygus būtų tavo gyvenimo kelias, tavęs tyko apgaulė, melas, išdavystė, pralaimėjimas, pražūtis; kad ir kokios kuklios būtų tavo užmačios, niekada be atodairos netikėk, kad taip ir bus, kaip tu nori,— štai apie ką visą gyvenimą šnekėjo ir tebešneka Auka Alšienė, anot tėvo, netikša pagonė, bedievė ragana!..

— Aaa-kša, prakeiktoji, baigta rupūžei tavo širdy!.. Amen!.. Amen!..

Įtūžio priepuolis, kuris sukrėtė Kiprijono tėvą tą vakarą, kai iš židinio išūžė ir vėl į jį sugrįžo ugnis, praėjo greitai. Kai tik namiškiai išvadavo iš jo stiprių gniaužtų Auką Alšienę, įtūžis tėvui atlėgo. Tačiau pėdsakai, kuriuos įtūžis paliko jo kūne ir sieloj, nebepranyko iki pat tėvo mirties. Kitą rytą po nelemtojo atsitikimo tėvas pasijuto nesveikas: kai tik nusiklodavo ar išlipdavo iš lovos, jį susyk imdavo krėsti toks baisus šaltis, kad nė žingsnio žengti nebepajėgdavo. Motina, kurią tėvo poelgis su jos motina įžeidė ir sukrėtė, tarė:

— Kentėk dabar, Jurgi, dievas tau paskyrė sunkią atgailą... Kaipgi ne!.. Vakar tu pasielgei bjauriau negu ponia Dvarčiūnienė Kipro vestuvėse...

Tėvas pažvelgė į motiną, sustingo:

— Tu nori, kad aš atsiprašyčiau Alšienės, kaip Dvarčiūnas atsiprašė manęs?

— Aš nieko nenoriu, Jurgi,— atsako motina.— Kas iš to, jei tu ir atsiprašytum... Mano pasitikėjimo tavimi nebesugrąžinsi: jei mano motina tau ragana, aš — raganos duktė...

Tėvas išgulėjo patale tris savaites. Vieną rytą jis tarė motinai:

— Dievas nuteisė mane, nuteisė mano sūnų — nė paskutiniojo teismo nelaukė... Dievas nuteis ir Alšienę... Aš nieko blogo niekada jai nebesakysiu. Tebūnie dievo valia mano namuos... Tegul Alšienė čia ramiai gyvena ir numiršta, jei ji suvis mirtinga... Aš — ne, aš šiuose namuose numirti nenoriu. Man čia baugu...

Buvo kovo pradžia, veikiai galėjo prasidėti atodrėkis, ir tėvas pareikalavo išvežti jį į Vilnių, į Hornastajaus dvarą, kuo greičiau — kol dar nenutirpo sniegas. Motina, prievaizdas Budginas, arklininkas Benediktas, visi namiškiai įtikinėjo tėvą: kur tu dabar nuvažiuosi per tokius šalčius? palauk, nušvis pavasaris, atšils orai...

— Ne ne,— purtė galvą tėvas.— Karieta darda, karieta krato... Karieta gyvas iki Vilniaus aš nebenuvažiuočiau... Rogėmis — švilpte nušvilpsiu, skriste nuskrisiu!..

Tėvas, patale sėdėdamas, apsimovė kelnėmis, apsivilko marškiniais, užsitraukė ant kojų batus. Motina išlėkė į miestelį ir netrukus sugrįžo su Juozapu Svirgaila, Rietavo tėvūnu. Tėvūnas buvo artimas tėvo draugas. Jo nuomonės tėvas dažnai paklausydavo. Svirgaila tik trumpai su tėvu šnektelėjo. Atkalbėti tėvą nuo kelionės į Vilnių jis nė nebandė. Iš tėvo akių, iš kelių jo pasakytų žodžių Svirgaila suprato, kad atkalbinėdamas tik tuščiai erzintų savo draugą.

— Tebūnie jo valia,— pasakė Svirgaila motinai.— Aš pats jį į Vilnių nuvešiu.

Kai kelionei jau buvo susiruošta, kai kieme jau prunkštė, kasė kojomis sniegą į roges pakinkyti arkliai, tėvas giliu taku per pusnis nuėjo į klėtį. Alšienė gulėjo klėties kamarėlėje, baltoje lovoje. Apkamšyta pagalvėmis, nukorusi ant krūtinės galvą, ji snaudė. Tėvas pritykino, atsiklaupė prie lovos, tylutėliai sukukavo:

— Ku kū, ku kū...

Alšienė krūptelėjo, praplėšė akis, spoksojo nustebusi į savo žentą.

— Ku kū...— vėl sukukavo tėvas, ir jo balsas užlūžo, o akyse sužibo ašaros.

Alšienė, vos vos šypsodama, atsakė:

— Ku kū...

Ji nepasiūlė žentui savo viralo, kurio visada užkrosny turėdavo ir kurio pasiūlydavo visiems, kurie ją pažadindavo. Ji žinojo, kad jos žentas sotus... Visada sotus... Tėvas nebesusitvardė, balsu sukūkčiojo. Skubiai atsistojęs, svirduliuodamas, apgraibom sienų, baldų atsiremdamas, išslinko iš klėties. Ant prieklėčio jo laukė motina. Ji nuvedė ir pasodino tėvą į lubnią, kurioje jau sėdėjo Juozapas Svirgaila ir Motiejus Budginas.

Rogės švilpė, skriete skriejo per apsnigtą Lietuvą, per jos gūdžias, šaltas žiemos girias, per užšalusių upių slėnius... Skriejo į Vilnių, į tėvo gimtąjį miestą — į senelio, į prosenelio, į visų Tvirbutų jaunystės šventovę ir mirties lopšį... Tėvas grįžo namo iš raganų užburto, velnių apsėsto savo gyvenimo — ilgo ir nelaimingo...

Giesmė štai tokia, adventinė:

Prailgo dienos, laukimo naktys —
Tavęs mes trokštam kaskart skaudžiau.
Neliauja kaltės kaip rykštės plakti.
Dieve, mes šaukiam: ateik greičiau!

Gieda daugiau kaip trys šimtai vyrų. Gieda gergždžiančiais, užkimusiais balsais, tik vienas kitas balsas iš visų išsiskiria — skamba gražiai, pratisai, į dangaus aukštybę, rodos, kyla, už širdies stveria. Bažnytėlė mūrinė, tarp jos sienų šalta, ant altoriaus dega tik keturios žvakės, ir jų šviesa šiek tiek apšviečia tik tuos giedotojus, kurie susigrūdę arčiau dievo stalo, visi kiti šmėkso apytamsėje, o tų, kurie stovi bažnytėlės gale, ir suvis tamsoje negali įžvelgti. Giedant garas kyla iš žmonių burnų į šaltą orą, plaukia, vejasi sruogomis, buriasi į lėtai besidraikančius kamuolius, ritasi prie altoriaus, į šviesą. Giesmę veda abatas Jasperas, Padiso vienuolyno presbiteris, stebėtinai pailgo ir balto veido žmogus. Jo burna didelė, giedant ją rėmina dvi gilios raukšlės nuo nosies iki pat smakro nuodribų — Tvirbutui tas siauras, aukštas veidas, statmenos jo raukšlės primena mažytę vokiečių kirchę su kolonomis: abato balsu tarytum pati bažnyčia gieda, dangų su žeme maišo... Abato akys mažutės, žėri siauruose plyšeliuose, įsmeigtos į tolį, į tamsą bažnyčios gale, į tamsoje vos vos boluojančius giedotojų veidus...

Arčiausiai abato Jaspero, susigrūdę prie dievo stalo, stovi svarbiausi Vulfo fon Liudingshauzeno vilkstinės vyrai: magistro rūmų ūkvedys Malbergas, jo raštvedys Freihofas, asmeninės Vulfo sargybos vadas Fišhauzenas, gurguolininkas Dicas, stovyklininkas Konradas Akenas, riterių žvalgų vadas Šungelis ir vilkstinės apsaugos būrio vadas Kerneris... Visi jie žvilgančiais kailiniais apsivilkę, pirštinėti, iš pastatytų apykaklių kyšo tik ilgos nosys, pliki viršugalviai ar plaukų kupetos. Šių žmonių būryje yra ir pats Vulfas, tik Tvirbutas jo nemato. Vulfas veikiausiai sėdi už savo palydovų ir sargybinių užsiglaudęs. Vulfas, neseniai į laisvę ištrūkęs, šioje kelionėje stebėtinai atsargus. Tvirbutas dar nė karto gerai į jį neįsižiūrėjo. Jam rodydavo: antai Vulfas, o jis matydavo keliolikos vyrų glaudžiai žengiantį būrį — Vulfo nė kepurės, nė kailinių tame būryje nesimatydavo. Galėdavai pamanyti, kad Vulfas — koks mažas kūdikėlis, kurį palydovai pintinėje neša, kailinių skvernais dangsto, kad kieno pikta akis nenužiūrėtų.

Daugiau kaip trys šimtai vyrų bažnytėlėje gieda: murma, burba, gergždžia, bauboja, rėkte rėkia... Daugelis nė giesmės žodžių nemoka, stengiasi nuo abato Jaspero atsilikti, nugirsti, ką jis gieda, paskui paskubom pakartoti. Atrodo, tik gurguolininkas Dicas ir keliolika paprastų vežikų turi gražius, aidžiai skambančius balsus — net garas iš jų burnų kitaip kyla: nesivelia, nesidraiko čia pat prieš akis, o veržliom srovėm į bažnytėlės paskliautę srūva...

Ne, vilkstinės vyrų giesmė neskamba, neaidi, nežadina krūtinėj begalinių tolių pojūčio — balsas ant balso, žodžiai ant žodžių griūva, kelia gūdų garsų ermyderį, tačiau, labai keista, juo nedarniau giesmė skamba, juo labiau ji Tvirbuto širdį veria. Vyrai, rodos, ne giesmę gieda, ne dievą garbina, ne jo malonės ir išganymo meldžia, o tik patys sau guodžiasi, vieni kitiems kaip moka skundžiasi — vaitoja, dejuoja, piktai burba, atgrasiai mauroja, tarytum kam grasina...

Riteriai, kuriuos Noldė pro menės langą Vulfo rūmų kieme pamatė, buvo rotmistro Šungelio žvalgai. Noldės ir Šveinicheno sargybiniai (jie apie bet kokios gyvos dvasios pasirodymą Goldenbeko apylinkėse privalėjo tučtuojau savo ponams pranešti) įkandin Šungelio riterių paklusniai jojo. Per ilgas Noldės ir Šveinicheno gėrynių savaites sargybiniai įtikėjo, kad Goldenbeko apylinkės išmirusios, tuščios ir joks pavojus jų ponams čia negresia. Atšalus orams, pasnigus, sargybiniai suvis liovėsi į kryžkeles jodinėti — sulįsdavo į tuščius nuošalius miestelio namiūkščius, kūrendavo juose ugnį, virdavo, ką sugriebdavo, ką podėliuose rasdavo, dienų dienas miegodavo. Rotmistro Šungelio dvidešimties riterių būrį jie pamatė tik tuomet, kai šis jau Goldenbeko gatve pro namų langus jojo...

Rotmistras Šungelis nešė tris Vulfo laiškus: dvaro ūkvedžiui į Goldenbeką, Šveinichenui į Fikelį, Noldei į Senąjį Piarnu — Vulfas nemanė, kad jo bičiuliai tebesėdi Goldenbeke, tebelaukia jo. Laišką dvaro ūkvedžiui Šungelis įmetė į židinio ugnį, sudegino. Ūkvedžio Vulfo dvare nebebuvo, nė vieno tarno jame nebebuvo.

— Rotmistre,— tarė Noldė,— derėtų pasiųsti bent porą jūsų riterių atgal į Padisą ir pranešti Vulfui, kas ištiko jo dvarą. Tai, ką Vulfas čia netikėtai pamatys, bus jam skaudus smūgis...

— Nebėra,— atsakė Šungelis.— Nebėra tokios žinios, kuri Vulfą dar galėtų sukrėsti.

Rotmistro žodžiai Noldę ir Šveinicheną išgąsdino. Susijaudinę, virpančiais pirštais jiedu paskubom atplėšė Vulfo laiškus. Skaitė pastirę, suakmenėję. Vulfas rašė: Livonija pavojuj, kraštas, tiek metų jų, vokiečių, puoselėtas, atsidūrė ant pražūties slenksčio. Ordino kariuomenė pralaimėjo rusų caro būriams prie Ermeso. Pralaimėjo skaudžiai, visiškai. Gausybė karių žuvo, daug jų pateko į nelaisvę. Caro nelaisvėje atsidūrė ir šimtas dvidešimt riterių, du fogtai, pats ordino kariuomenės vadas landmaršalas Goldingenas. Tuo livoniečių nelaimės nesibaigė. Caro kariuomenė, pasidalinusi į kelis didelius būrius, nuo Ermeso patraukė į šiaurę, į pietus, į vakarus. Užėmė ir nusiaubė Trikatę, Adzelį, Humelshofą, Smiltenę, Zerbeną, Roneburgą... Įsiveržė į Revelį, į Piarnu, į Vendeną... Teisybė, iš daugelio miestų ir pilių caro būriai tuojau pasitraukė. Tačiau kas gali prisiekti, kad rusai vėl neįsiverš į Livoniją po savaitės ar mėnesio — jų kariuomenės būriai tebesiburia Ostrove, Pskove, Ivangorode, Vdove, daugelyje kitų tvirtovių Livonijos pasienyje. Kiekvieną dieną caras gali vėl įžengti į Livoniją ir jei vokiečiai vėl neapsigintų, gali iš jos nebeišeiti. Ordino valstybei gresia gėdingas žlugimas.

Laiškuose Noldei ir Šveinichenui Vulfas pranešė magistro įsakymu ruošiąs skubią ekspediciją į rusų nusiaubtas Livonijos sritis. Magistras liepęs Vulfui perduoti jo įsakymus ir Noldei su Šveinichenu. Fikelio komtūras privaląs laukti Vulfo vilkstinės savo dvare, paruošti ilgai kelionei mažiausiai dešimt lubnių, tiek pat atvirų rogių — po keturis arklius kiekvienoms rogėms. Senojo Piarnu burgrafas privaląs kuo skubiau surinkti bent šimto karių būrį, traukti į Lealį, prisistatyti landmaršalui Kasparui fon Oldenbokumui, daryti tai, ką šis palieps.

Perskaitę Vulfo laiškus, Noldė ir Šveinichenas išgėrė dar gerą gorčių vyno, tačiau nebeapgirto. Noldė susigraudinęs ėmė murmėti:

— Gabrieli, jeigu mudu... jeigu mudu būtume narsūs vyrai, jeigu dieną naktį sėdėtume balne, mojuotume kardu, vestume paskui save karius...

— Užsičiaupk, mulki! Tavo nukirstos galvos prie Ermeso ir betrūko! — suriaumojo Šveinichenas išsproginęs akis ir vėl ėmė maukti vyną stačiai iš ąsočio.

Tą pačią dieną po pietų Noldė, Šveinichenas, Rekė ir Tvirbutas su Grile išjojo iš Goldenbeko į Fikelį. Pusę kelio iki Fikelio drauge su jais jojo ir rotmistro Šungelio riteriai, Vulfo vilkstinės žvalgai. Tačiau saulei ėmus kristi į giria, jie paragino žirgus greičiau bėgti. Jie skubėjo. Tą vakarą riteriai buvo pasiryžę nujoti dar keturias mylias už Fikelio — iki Femernbacho ir Embacho upių santakos. Šveinichenas, riteriams girdint nedrįsęs nė prasižioti, dabar ėmė malti liežuviu nenutildamas.

— Lietuviai dėl mūsų nelaimės kalti, Diteri! Lietuviai! — šūkavo jis, daužydamas pentinais arklio šonus, grūmodamas iškeltu kumščiu tolimiems sąjungininkams.— Lietuviai neatėjo prie Ermeso! Nepadėjo landmaršalui! Gyvatės jie, ne globėjai!

Noldė Šveinichenui prieštaravo:

— Gabrieli!.. Ką tu šneki... Fiurstenbergas mūsų akyse pasirašė Pasvalio sutartis. Argi tu užmiršai? Tada lietuviai dar penkerius metus turėjo laikytis paliaubų su rusais... Vadinasi, dabar dar dvejus metus jie negalės mums padėti!.. Nesakyk, Gabrieli, mes tai žinojom. Mes žinojom, su kuo sutartis pasirašom, mes patys kalti...

— Ne, burgrafe, neteisybę šneki! — riaumojo Šveinichenas, net žirgai gąsčiojo ir neramiai prunkštavo.— Pasvalio sutartimis gyvatės lietuviai įvėlė mus į karą su rusais, o patys į jį nė piršto nekiša. Apgavo lietuviai mus — kaip aklus šunyčius apgavo! Kam, Diteri, kam, sakyk, mums jų pagalba bebus reikalinga po dvejų metų? Mūsų gyvų nebebus po dvejų metų!..

Čia į Noldės ir Šveinicheno šneką įsiterpė Rekė:

— Komandore! Burgrafe! Judu abu nežinot visos teisybės! — Tisas išdidžiai pakėlė ranką ir parodė į Tvirbutą.— Štai joja mano rotmistras. Jis — mano rotmistras. O juk jo pavardė — Tvirbutas. Taip, jis tikrų tikriausias lietuvis! Ponai, aš galvą guldau: lietuviai, persirengę mūsų riteriais, kovėsi ir prie Ermeso!..— patylėjęs, nuleidęs ranką, Tisas pridūrė: — Slapta lietuviai padeda mums, tai teisybė, praėjusią žiemą Kurše aš savo akimis mačiau...

Fikelio komtūras užjojo Rekei už akių:

— Ką — Kurše? Ką — lietuviai Kurše? Rusus mušė?

— Mušė,— ramiai tarė Rekė.— Savo akimis mačiau...

Šveinichenas išsproginęs akis, niekinamai išsišiepęs, įsistebeilijo į Tvirbutą. Kiprijonui nugara pagaugais nuėjo. Rekė Noldei ir Šveinichenui jo pavardę pasakė pirmą kartą. Goldenbeko rūmuose Tisas vadino jį rotmistru Kipru arba stačiai rotmistru. Dabar Rekė pasakė jo pavardę. Viešpatie dieve tėve!.. Ką Rekė daro — kodėl, meluoti pradėjęs, vis teisybę prisimena? Tvirbutas paragino žirgą, kad tik Šveinichenas ir Noldė nebematytų jo veido. Kiprijonui atrodė: vien tik iš jo sumišimo ir nuogąsčio Noldė ir Šveinichenas supras, koks Tvirbutas su jais joja — ar tik ne tas pats, kurį prieš ketverius metus... ar tik ne tas pats, dėl kurio nužudymo... ar tik ne tas pats, dėl kurio... Karas!.. Kiprijonas žado neteko. Jam vėl vaidenosi, kad jis kaltas dėl to, kas dabar Livonijoj dedasi,— jis, jis pagreitino Pasvalio sutarčių pasirašymą, jis pagreitino caro įsiveržimą į Livoniją...

Šveinichenas ir Noldė tylėjo. Tylėjo ir Rekė. Už Kiprijono nugaros tik jų žirgų kanopos, kapodamos sniegą, čeksėjo. Kiprijonui kraujas gyslose stingo: jie tyli, jie priblokšti... jie tuojau pasivys jį, stvers jam už apykaklės, nuvers nuo žirgo į sniegą, kvosti, kankinti ims...

Veikiai už Kiprijono nugaros vėl pasigirdo pakeleivių balsai. Patyręs, kad šnekama ne apie jį, Kiprijonas kiek aprimo, pristabdė žirgą, vėl praleido vokiečius livoniečius į priekį.

— Gabrieli!.. Tegul dievas nubaudžia mane, kad man liežuvis šitaip sakyti apsiverčia, tačiau dėl to, kad liejasi mūsų kraujas, labiausiai kaltas popiežius. Jei mes nebūtume Rymo katalikai, jei ordinas nebūtų ištikimybės popiežiui prisiekęs, mes būtume su graikų rusais draugiškai rankom sukirtę, jų globai pasidavę — nė lašo kraujo nebūtume pralieję,— kalbėjo Noldė. Šveinichenas iš jo šaipėsi:

— Diteri, kaip tau tokios kvailystės ir į galvą šauna! Tuomet ne rusai, lietuviai mus prie Ermeso būtų sumušę...

— Lietuvius mes būtume sutriuškinę! Mums būtų padėję rusai! Rusai nepalieka draugų nelaimėje! — ėmė šaukti Noldė.— Mes būtume laimėję prie Ermeso!..

— Ak, Diteri!.. Jeigu šiaip, jeigu anaip... Jeigu būtume kišę, jeigu būtume traukę...— šaipėsi toliau Šveinichenas.— Kokia čia šneka, Diteri? Apsižvalgyk: yra taip, kaip yra — kilpa jau užnerta ant mūsų kaklo...

Ne, Tvirbuto pavardė pakeleiviams nieko nepriminė. Prieš pusmetį, darganotą vasaros naktį, Tvirbutas, po eglėmis susigūžęs, drebėdamas nuo šalčio, pasisakė savo pavardę Rekei. Pasisakė ir sulaikė alsavimą: primins ką nors jo pavardė Rekei ar nepriminś? Kiprijonas keliavo namo, į viešą gyvenimą, ir jam rūpėjo, kiek jo pavardė Livonijoj dar žinoma. Nuo to galėjo priklausyti, ar Radvila leis jam viešai gyventi. Ne, Rekei Tvirbuto pavardė nieko nepriminė. Kiprijonas labai apsidžiaugė, tačiau tučtuojau ėmė tvardyti save: anksti, anksti džiaugies — Rekė keliauja iš Heseno, jo atmintis prikimšta kelionės įspūdžių, be to, Rekė apmaudžiai įstrigo Livonijos giriose, yra susikrimtęs, ir jo protas nebesusieja netikėtų, labai nemalonių dabarties aplinkybių su penkiasdešimt šeštųjų metų įvykiais... Rekė... Rekei Tvirbuto pavardė gal nieko ir negalėjo priminti, gal jis nė girdėjęs nebuvo Radvilos pasiuntinio pavardės — ganduose, pasklidusiuose po Livoniją, Tvirbutas veikiausiai buvo vadinamas lietuvių pasiuntiniu, ir tiek. Tačiau nė Noldei su Šveinichenu Tvirbuto pavardė nieko nepriminė!.. Nieko nepriminė žmonėms, kurie patys dalyvavo Pasvalio derybose, savo ausimis girdėjo, savo akimis matė, kas derybose dėjosi. Derybose, kuriose derėjosi valstybių valdovai, kuriose visi faktai buvo sakomi tiksliais žodžiais, viską, net smulkmenas, įvardinant ir išvardinant, Tvirbutas negalėjo būt vadinamas vien tik Nužudytuoju Pasiuntiniu — jo pavardė derybose turėjo būti minima!.. Ir tų derybų Noldė su Šveinichenu negalėjo užmiršti, nė siaubingai gerdami negalėjo užmiršti. Pasvalyje Livonijos ordino magistras klūpojo prieš Lietuvos valdovą! To dar niekas nebuvo matęs, tris šimtus metų niekas to nebuvo matęs, ir mačiusieji šį įvykį niekada jo neužmirš, negalės užmiršti! O gal čia ir slypėjo paaiškinimas, kodėl Noldei su Šveinichenu Tvirbuto pavardė su Pasvalio derybomis nebesisiejo? Gal klūpančio magistro vaizdas taip giliai į jų atmintį įstrigo, kad visa kita, kas dėjosi derybose, tapo grynais niekais, nė neatsimintinais tauškalais? O gal iš tikrųjų taip ir buvo? Kodėl, na kodėl ordino magistras Fiurstenbergas atsiklaupė prieš Lietuvos valdovą? Argi tik dėl pasienio nesutarimų, dėl Radvilos pasiuntinio nužudymo, dėl prekybos Dauguva trukdymų atsiprašyti norėdamas? Tai jau ne... Fiurstenbergas pajuto, kad jo ordinas nebeturi jėgų Livonijoj viešpatauti, prieš Lietuvos ir Rygos arkivyskupo santarvę atsispirti... Suprato: ir rusų caras, ir Lietuvos didysis kunigaikštis veržiasi prie jūros, prie Rygos uosto, o ordinas su savo tvarka pajūryje veliasi jiems po kojų... Fiurstenbergas norėjo įtikti, įsiteikti Lietuvos valdovui... O po derybų ėjo, bėgo laikas, Livoniją užgriuvo nauji rūpesčiai, naujos bėdos, naujos nelaimės... Na, Fiurstenbergas, išgirdęs Tvirbuto pavardę, gal dar ir suvirpėtų iš apmaudo — tačiau kur dabar Fiurstenbergas, kas jis dabar? Magistro soste Fiurstenbergą pakeitė Ketleris, o ir viskas... viskas Livonijoj pasikeitė... Kas buvo, pražuvo... Niekam nebe galvoj kažkoks Radvilos pasiuntinėlis, niekas nebesuka galvos, ar jis žuvo, ar Lietuvos didikai tik melavo, kad žuvo... Kiekvienas livonietis dabar tiek ir težiūri, kaip čia pačiam gyvam išlikus, sveiką kailį išnešus... Ak, dėkui dievui!.. Politika — ne poezija, ji trumpaamžė: kraują nuo kardo ašmenų nuvalei — gyvenk sau toliau ramus, tarytum niekam niekada galvos nebūtum nukirtęs...

Neapsakomas džiaugsmas ėmė plėšti Kiprijonui krūtinę. Jo pavardė Livonijoj užmiršta, jis joja namo! Dangus buvo giedras, vaiskiai mėlynas, į girią leidosi raudona saulė, sniegas žėrėjo jos spinduliuose, gurgždėjo po žirgų kanopom. Artėjo Fikelis. Žingsnelis po žingsnelio artėjo ir tolimi namai... Kiprijonas tuščiai nuogąstavo!.. Jeigu livoniečiams, jeigu priešams nebesvarbu, ar jis gyvas, ar miręs, jis gali drąsiai grįžti į Lietuvą, vėl viešai gyventi. Radvilai nebėra ko bijoti: jo apgaulė priešų buvo priimta už tikrą pinigą ir jau užmiršta. Radvila, Tvirbutą pamatęs, tik apsidžiaugs, apkabins ir sveikins laimingai sugrįžusį! Paslapčia didžiuosis: štai kaip politines intrigas reikia regzti — ir priešas apgautas, ir mūsų žmogus gyvas sveikas liko!..

Kiprijonas žvelgė į sniegu apklotus, vakaro saulės nutviekstus laukus, į šešėliuotas pagires, padūmavusias tolumas, ir pasaulis jam atrodė naujas, nematytas. Nelaisvės, pavojų ir kančių metai jau buvo praėję. Prieš akis vėrėsi naujas, visiškai kitoks — prasmingų darbų kupinas — gyvenimas...

Fikely, Šveinicheno dvare, jie pernakvojo. Rytą Noldė sakėsi kiaurą naktį neužmigęs, nė bluosto nesudėjęs. Senojo Piarnu burgrafas slampinėjo po dvarą niūrus, patamsėjusiu veidu, neišmanydamas, ką daryti: tučtuojau joti į Senąjį Piarnu karių rinkti, kaip Vulfas laiške liepė, ar pasilikti Fikely ir paties Vulfo sulaukti. Jam ypač kėlė nerimą žinia, kad rusai lapkričio mėnesį buvo užėmę Piarnu... Ar jie nenusiaubė ir Senojo Piarnu, Noldės namų?.. Noldė nusprendė laukti Vulfo, iš jo smulkiau apie caro būrių antplūdį sužinoti. Tačiau apypietę į Fikelį atšliuožė Vulfo vilkstinės stovyklininko Konrado Akeno nedidelė gurguolė, lydima trisdešimties riterių. Akenas pranešė: Vulfas vieną dieną Goldenbeke prabus, tuščiame savo dvare žmonių paliks, tvarką atnaujins. Noldė prisiminė, kokį netvarkingą Vulfo dvarą paliko, išsigando, kad Vulfas atšliuoš į Fikelį priekabus, piktas, gal net ant Noldės ir Šveinicheno — savo bičiulių — įtūžęs. Iš tikrųjų, kodėl jiedu Vulfo rūmuose rankas sudėję sėdėjo, kodėl maukė lengvapėdiškai vyną, kodėl per visą mėnesį nesusiprato pasiųsti pasiuntinio Vulfo ieškoti, jam pranešti, kad jo dvaras tuščias, apleistas, kiekvienam svieto perėjūnui atviras? Noldė apsigalvojo, nusprendė Vulfo nebelaukti, akyse jam nesirodyti. Paliepė tarnams žirgus balnoti. Noldės išlydėti prie arklidžių atėjo Šveinichenas. Tarnams riktelėjęs pasitraukti, pats pririšo išpampusį vynmaišį prie Noldės balno. Paskui bičiuliai nusitraukė nuo galvų kepures, apsikabino ir stūksojo. Galėjai pamanyti, kad tie du vyrai petys į petį ką tik kovėsi žūtbūtinėse kautynėse, kapojo priešų galvas, narsiai vedė savo karius į priekį, galų gale vieni du gyvi liko ir štai dabar, prieš iškeliaudami katras savo keliais, atsisveikina. Iki ašarų susigraudinę, jiedu nepajėgė pasakyti kits kitam nė žodžio. Noldė, pajutęs, kad šitaip niekada neatsisveikins, grubiai atstūmė bičiulį, užšoko ant žirgo ir ėmė jį plakti, varyti kiek kojos įkerta. Žirgas, keldamas sniego debesis, tolo per didelį kiemą. Šveinichenas, prasižiojęs, išsproginęs akis, valandėlę bėgo jam įkandin, o kai raitelis dingo už vartų, sustojo, pratrūko rėkti nevilties kupinu balsu:

— Nebenoriu! Nebenoriu gyventi! Viešpatie dieve, tu matai, nebenoriu gyventi!..

Jo gerklę užsmaugė ašaros, balsas užlūžo, ir Šveinichenas, plonai kvykšdamas pro sukąstus dantis, nulėkė paknopstom prie arklidžių, įniro pro atlapas plačias duris į pastato tamsą. Tarnai, ruošę Vulfo vilkstinei roges, metė darbą, sustojo lyg įbesti, išgąstingai dairėsi vieni į kitus, laukdami, kas dabar bus. Dvaro arklininkas staiga iššoko iš lubnios, nepaleisdamas iš rankos kirvio, kuriuo darbavosi, taip pat nuskubėjo į arklidę, pašnabždom vapėdamas:

— Jėzau Kristau, Jėzau Kristau, pasikars ponas, pasikars!

Arklininkas dingo arklidžių tamsoje, ir ten tučtuojau pasigirdo jo maldavimai, tūžmingi Šveinicheno šūksmai, bruzdesys, duslūs smūgiai. Iš arklidžių pro duris pirma išlėkė arklininko kepurė, paskui kirvis, įkandin skriste išskrido ir pats arklininkas — žnegtelėjo ant sutrypto sniego, pašliuožė, stačia galva į sniego sankasą įsirėžė. Šveinichenas sušmėžavo, sudūlavo arklidės tamsoj, tačiau į dienos šviesą išlįsti neišdrįso — rėkė arklininkui iš pastato prieblandos:

— Aš tau paminėsiu Jėzaus vardą be reikalo! Aš tau paminėsiu! Geras mat atsirado! O juk akmenį užanty laikai, akmenį, smirdžiau!..

Kitos dienos ankstų rytą Konrado Akeno gurguolė ir riterių būrys iškeliavo iš Fikelio. O pavakare kelyje nuo Goldenbeko pasirodė ilga rogių vilkstinė. Vėjas vis stiprėjo, pustė sniegą, arkliai, lubnios, atviros rogės, šieno kupetos ir susigūžę važnyčiotojai jose čia išblukdavo sniego sūkuriuose, čia vėl aiškiai pasimatydavo. Vulfo rogių vilkstinė šliuožė pro Fikelį nesustodama. Tik dvejos lubnios, lydimos būrio raitelių, apipustytų sniegu, įsuko į Šveinicheno dvaro kiemą. Iš lubnių išlipo keli kailiniuoti vyrai, nuo arklių nušoko keli kariai, apsimūturiavę galvas vilnoniais šaliais, — visi vienu būriu greitai sugužėjo į rūmus. Tame žmonių būrelyje buvo ir Henrikas Vulfas fon Liudingshauzenas. Kuris — Tvirbutas nežinojo, negalėjo atspėti, iš tolo, pro rūmų fligelio langą, žiūrėdamas. Po gero pusvalandžio į Kiprijono kambarį atskubėjo Tisas fon der Rekė, paliepė Tvirbutui ruoštis į kelionę: Šveinichenas juodviem davęs lubnią ir ketvertą arklių, kuriuos Rekė turėsiąs per žiemą iššerti, pavasarį Šveinichenui grąžinti; iki Zerbeno jiedu keliausią drauge su Vulfo vilkstine, taip būsią saugiau. Iki Zerbeno!.. Šios pilies pavadinimas nuskambėjo Tvirbutui įstabiau negu Paryžius ar Florencija. Ką ir šnekėti!.. Iki Zerbeno buvo mažiausiai penkiasdešimt mylių!.. Penkiasdešimt mylių į Lietuvos pusę!.. Kiprijonas karštligiškai ėmė skaičiuoti, kiek mylių kelio galėtų būti nuo Zerbeno iki Panevėžio, iki Upytės, iki Širvių dvaro, jo vaikų lizdo,— keturiasdešimt, o gal jau tik trisdešimt?.. Rekei nuo Zerbeno iki Duobelės bebuvo dvidešimt penkios mylios, keliaujant užšalusiomis upėmis — dar mažiau. Tačiau pasisekimu kelionėje Tisas nesidžiaugė. Jis atrodė niūrus ir susirūpinęs.

— Pasidžiaugsi!.. Leis kas tau pasidžiaugti gyvenimu!..— bambėjo Tisas.— Vulfas mane kažkuo įtaria. Vulfas nesupranta, kada aš suspėjau surinkti karius, kaip aš su jais atsidūriau prie Lodės,— palinkęs prie pat Tvirbuto veido, Tisas šnabždėjo: — Jeigu Vulfas tave kamantinėtų, jeigu kvostų... Tu — mano rotmistras. Tarnauji man nuo sausio mėnesio. Algos dar negavai, tikiesi gauti po tris kapas už ketvirtį. Karius surinkome Karkuse, žygiavom pro Halistą... Tavo būry buvo septyniasdešimt karių, kiek iš viso karių aš vedžiau — tu nežinai... Na, aplinkybių, kuriomis girioje mus apsupo valstiečiai, tu, tikiuosi, dar neužmiršai?

— Neužmiršau, — atsakė Tvirbutas. Prasimanymus apie mūšį su sukilusiais valstiečiais Rekė jam buvo taip į galvą įkalęs, kad Kiprijonas užsimiršęs prisimindavo mūšio vaizdus tarytum tikrai matytus. Kiprijonas pridūrė: — Tisai, Vulfui reiktų sakyti teisybę. Anksčiau ar vėliau melas išaiškės... Ir kuriems velniams, Tisai, tau tas prasimanytas mūšis prie Lodės?..

Rekė piktai sušuko:

— Koks kam reikalas, kur aš kada buvau? Aš neprivalau atsiskaityti Vulfui! Jei aš čia būčiau šeimininkas, neduočiau Vulfui nė vienerių rogių, nė vieno arklio!.. Šveinichenas kvailys, kad duoda!..

— Magistras, be abejo, žino, kad dvarponių etmonui komandoras Rekė neatvedė nė vieno kario... nė pats...

— Nusispjaut man į magistrą! Aš neapkenčiu jo!

Negera nuojauta staiga kniūkštelėjo Kiprijonui į širdį, ir jis skubiai paklausė:

— Tisai, tu pasakei Vulfui, kad aš lietuvis? Tu pasakei, kad mano pavardė...

Rekė nusijuokė su panieka, ėmė šaipytis:

— Ko tu bijai jų? Man galva neišneša — ko tu visą laiką bijai jų? Jie badu išstips! Ir Ketleris, ir Vulfas, ir visi jų pakalikai veikiai badu išstips!.. Velniop juos reikia varyti, o ne baimintis jų!..— taip taręs, Rekė išėjo iš kambario, trenkė durimis.

Tą pačią pavakarę, kiek vėliau, Kiprijonas iš Rekės sužinojo: Vulfo rogių vilkstinė keliauja į pilis, kurias rudenį nusiaubė caro karvedžio Adaševo būriai, — į Trikatę, Adzelį, Humelshofą, Smiltenę, Zerbeną, Roneburgą... Šių pilių įgulas caro būriai išžudė, išsivarė į nelaisvę. Pilyse nebeliko nė gyvos dvasios. Tačiau liko daug maisto atsargų, paruoštų žiemai. Rusai išsinešė iš pilių tik brangius daiktus, šiek tiek parako ir muškietų — tiek, kiek raiti panešė. Paskubom siųsti į nusiaubtas pilis naujas įgulas Ketleris nesiryžo. Caro kariuomenė stovėjo netoli Livonijos sienos — Pskove, Vdove, Ostrove. Iš ten ji galėjo pilis vėl užpulti ir nusiaubti. Tad Ketleris nusprendė rytines Livonijos pilis palikti tuščias, o pilių liniją — Lemburgas, Nitau, Arašas, Vendenas, Valmiera — krašto viduryje sustiprinti. Norėdami šias pilis užpulti, caro būriai turėjo nužygiuoti dvigubai ilgesnį kelią, ir ordino magistras, ko gero, teisingai spėjo, kad žiemą tokiam ilgam žygiui per tuščią Livoniją rusai nepasiryš.

Fikelio komtūras Šveinichenas šliuožti į Vulfo ekspediciją atsisakė. Vulfą savo rūmuose jis priėmė gulėdamas lovoje, vaitodamas, dejuodamas, skųsdamasis devyniomis negaliomis. Vietoj Vulfo prašytų dešimties lubnių ir dešimties atvirų rogių Šveinichenas į kelionę išruošė tik septynias — trejas dengtas ir ketverias atviras. Kam, kokiai Livonijai padėti? Livonijos nebėra, nebebus... Vulfas pasiduoneliaudamas važiuoja, maisto likučius iš ištuštėjusių pilių renka, kad ordino magistro dvarą per žiemą iššertų... Livonija stimpa badu!.. Paskolinsi Vulfui arklius, tiek juos ir tematysi — riteriai pavasariop juos papjaus, sukapos ir suvalgys, springdami suris... Ne! Šveinichenas verčiau pasilaikys arklius sau, pavasariop pats arklienos turės...

Šveinichenas nė Vulfo išlydėti iš lovos nekėlė: atsisveikino su juo, su jo palydovais, su Tisu fon der Reke patale gulėdamas. Tvirbutas atsisveikinti su Šveinichenu nėjo: manė, kad komtūras laiko jį Rekės pastumdėliu, todėl lįsti komtūrui į akis nedera. Tačiau Šveinichenas pats panoro su Tvirbutu atsisveikinti, pasakė Rekei, kad tas tylus lietuvis pas jį dar užeitų.

Komtūro miegamojo langai buvo uždangstyti sunkiomis tamsiai žalio aksomo užuolaidomis, degė dvi žvakės ant stalo prie lovos, ir kambaryje tvyrojo tiršta prieblanda. Galėjai pamanyti, kad Fikelio komtūras iš tikrųjų sunkiai serga, mirties belaukia. Tvirbutas, priėjęs prie lovos, nusilenkė ligoniui, padėkojo jam už draugiškumą, gerą širdį, pagarbą ir pagalbą ponui Rekei.

— Ponui Rekei...— apmaudžiai pakartojo Šveinichenas, užsižiūrėjo Tvirbutui į akis, tarė: — Prisėsk ant lovos, aš tavęs nematau.

Kiprijonas prisėdo, ir Šveinichenas staiga atkuto, atsisėdo lovoje, sugriebė Tvirbuto ranką abiem savo letenom.

— Žmogau paslaptingas, aš prašau tave,— ėmė šnabždėti sprogindamas akis, dairydamasis į tamsias kambario kertes, tarytum norėdamas įsitikinti, ar jųdviejų niekas nesiklauso.— Aš prašau tave — jeigu tu iš tikrųjų lietuvių rotmistras, jeigu tu laimingai sugrįši į Lietuvą, jeigu tu susitiksi lietuvių etmoną, pasakyk jam: Fikelio komandoras Šveinichenas pasiruošęs sveikinti lietuvių karius savo žemėje, savo pilyje!.. Pasiruošęs sveikinti, supranti? Būtinai pasakyk tai savo etmonui!..

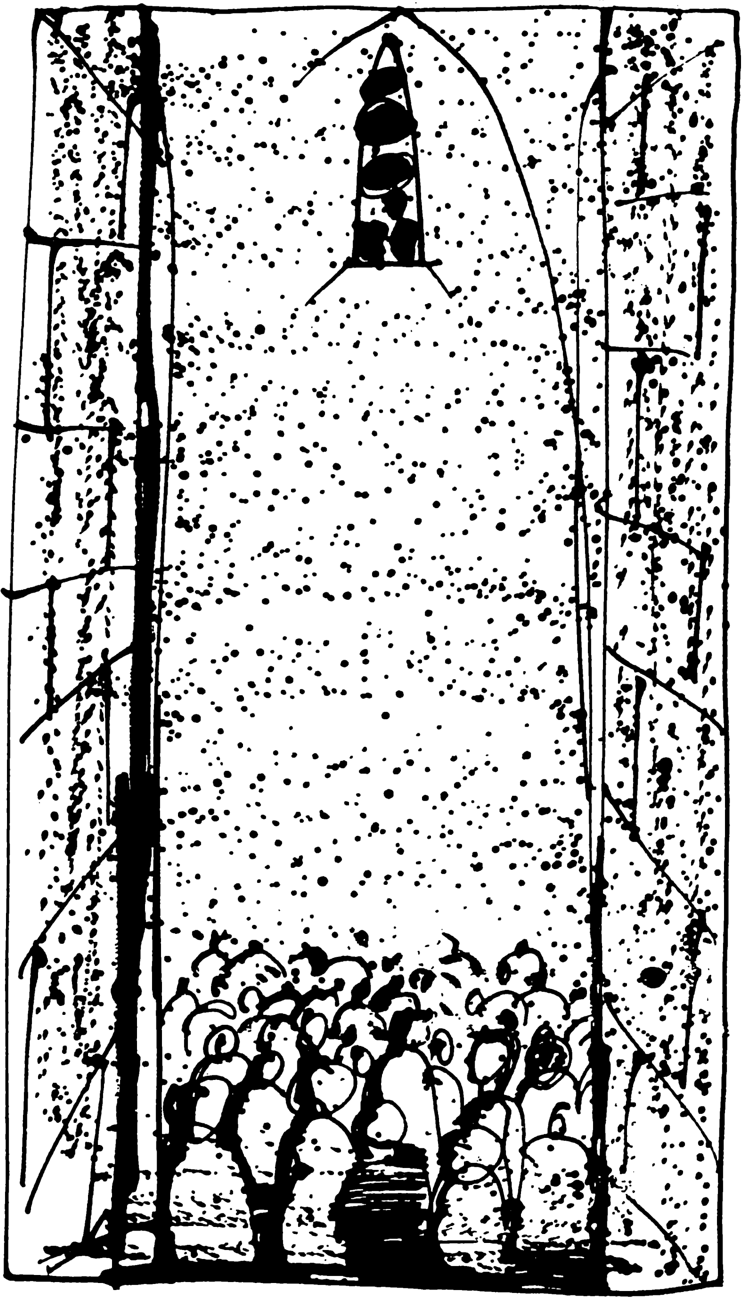

— Gerai,— tarė Tvirbutas.— Aš pasakysiu.

Šveinichenas patenkintas išsišiepė, nušvito, jo ranka pakilo ir ėmė sklandyti virš stalelio, virš degančių žvakių. Komtūras ant stalelio kažko ieškojo ir nerado. Prisiminęs, kad ne čia pasidėjo tai, ko ieško, nubloškė į pasienį didelę baltą pagalvę, ir ant paklodės pasimatė mažas, tamsiai mėlynos gelumbės maišelis. Šveinichenas padavė jį Tvirbutui sakydamas:

— Štai šitą dovaną aš siunčiu lietuvių etmonui. Perduok jam, pasakyk jam: Šveinichenas sveikins jus savo žemėje, savo pilyje, štai įrodymas...

— Kas jame? — paklausė Tvirbutas, vartydamas rankose maišelį. Maišelis buvo užrištas sidabru spindinčia virvele, kuri kadaravo lyg kilpa — be abejonės, maišeliui ant kaklo pasikabinti buvo skirta.

Šveinichenas tyliai sukikeno, palinko į priekį, prikišo išsprogusias akis prie pat Tvirbuto akių, sušnabždėjo:

— Maišelyje — zuikio sudžiovinta galva. Taip! Zuikio smegenys, pakepinti su aliejumi, gelbsti nuo drebulio iš baimės, suteikia drąsos. Tenesudreba lietuvių etmono širdis ir ranka žygyje į Livoniją — to aš nuoširdžiai trokštu!

Kiprijonas ėjo prie durų sutrikęs, tarytum suniekintas, išjuoktas vaikas. Zuikio galva... Kiprijonui buvo gėda, kad paėmė tą maišelį. Tačiau dar labiau jį glumino Šveinicheno netikėtai atsiskleidusi siela. Kaip lengvapėdiškai komtūras prašneko apie savo žemę!.. Susyk supranti, kad toji žemė jam nėra gimtoji, nėra jo tėvynė, o tik perkamas, parduodamas, jėga užgrobiamas turtas. Vargšė Livonijos žemė, — čia vieni, čia kiti grobikai ją trempia, o vaikai, kuriems ji yra tėvynė, slepiasi šaltoje žiemos girioje, glaudžiasi po medžių išvartomis, laukia nesulaukia pavasario... Ar išgyvens jie per žiemą, ar besulauks gyvi jie pirmųjų žalių lapelių?..

— Palauk! — pasigirdo įsakmus, išgąstingas Šveinicheno balsas už nugaros. Kiprijonas atsigręžė. Komtūras sėdėjo ant lovos krašto atgrasus, baugus lyg pamėklė: rankšluosčiu apvyniota galva, išsprogusios akys, rankos per alkūnes sulenktos, į lovos kraštą įremtos, iš po ilgų baltinių kyšo basos didelės pėdos... Prislopintu, išgąstingu balsu komtūras ima šaukti:

— Ei tu, naujasis užkariautojau! Iliuzijų pilnasai! Livonijoj gyveno mano senelis, mano tėvas! Livonijoj mirtimi vaduojuos aš! Aš pažįstu Livoniją geriau, negu pažinojau savo motiną!.. Jos žemė užkeikta... Visų livoniečių sielos velnio supirktos... Taip!.. Livonijoj negalioja jokių karalių įstatymai... Sveiku protu Livonijoj nieko nesuprasi... Pasakyk tai savo etmonui! Tegul jis tai žino, prieš įžengdamas į Livoniją... Ei tu! Pažadėk man, kad pasakysi.

— Pažadu,— tarė Tvirbutas ir skubiai išėjo iš kambario. Jis žingsniavo koridorium, o jo ranka, laikanti Šveinicheno dovaną Lietuvos etmonui, degė. Zuikio galva, zuikio smegenys... Drąsos versmė... Širdis Kiprijonui liepė tučtuojau išmesti Šveinicheno dovanotą maišelį, tačiau protas atkakliai kartojo: parnešk, parnešk prasigėrėlio komtūro dovaną savo mielajam Radvilai — nieko geresnio iš Livonijos parnešti tu jam negali...

Tvirbutas išėjo iš rūmų, įsėdo į lubnią, ir Rekė riktelėjo važnyčiotojui varyti arklius, kiek šie įkabina. Rekė skubėjo. Temo. Stiprėjo vėjas, pūga žadėjo įsišėlti, užpustyti Vulfo vilkstinės rogių kelią. Dvi mylias nuo Fikelio nušliuožus, vežėjas uždegė žibintus, prikaltus priekyje prie lubnios šonų, ir, tamsoje pasišviesdami, jie nuvažiavo dar keturias mylias. Femernbacho ir Embacho upių santakoje, tarp pakrantės krūmų, Konrado Akeno žmonės buvo pastatę palapines, užkūrę laužus, įrengę užuovėjas arkliams. Vežikai, riteriai, tarnai buvo susibūrę aplink didžiausią laužą, prie kurio rausvos šviesos apšviestas stovėjo Padiso abatas Jasperas — niūraus, išdidaus veido dvasininkas — ir skaitė Bibliją: „Toje apylinkėje nakvojo laukuose piemenys ir, pakaitomis budėdami, sergėjo savo bandą. Jiems pasirodė viešpaties angelas, ir juos nutvieskė viešpaties šlovės šviesa. Jie labai išsigando, bet angelas jiems tarė: „Nebijokite! Štai aš skelbiu jums didį džiaugsmą, kuris bus visai tautai. Šiandien Dovydo mieste jums gimė išganytojas. Jis yra viešpaties mesijas. Ir štai jums ženklas: rasite kūdikėlį... Keliaukite kantriai, nebodami šalčio ir alkio, nenukrypdami nuo kelio, ir rasite..."

Tą naktį Kiprijonas, Tisas ir Grilė nakvojo lubnioje. Abato Jaspero perskaityti Biblijos žodžiai jiems priminė, kad artėja Kalėdos, ir jų širdys pakiliai plakė. Palapinėse buvo šalta, vilkstinės vyrai ilgai nėjo miegoti, prie laužų šildėsi. Čia vienoj, čia kitoj pusėj buvo girdėti, kaip jie tyliai advento pabaigos giesmes gieda:

Kaip tamsią naktį klysdamas keleivis,
į dangų žvelgia, ar neprasiblaivęs,
taip amžiais žmonės, klydę ir klajoję,
dangaus pagalbos šauktis nenustoja...

Grilę, kuri gūžėsi po apklotu lubnios kamputyje, užpuldavo ūmus, skaudus kosulys, ir Kiprijonas jautė, kaip jos kvenkštimas, o gal ir apskritai buvimas lubnioje Rekę erzina. Tačiau aplinkui nakties tamsoje degė laužai, vyrai prie jų giedojo — argi tokį metą Rekė galėjo vargšę moteriškę užsipulti, iš lubnios į roges ar palapinę iškraustyti? Tūžmastį Rekė ant Ketlerio nurężė:

— Vyras!.. Koks vyras — orus, išdidus, bebaimis, šalto varlės kraujo!.. O kokia savitvarda!.. Jo kariuomenę priešas kapoja, kraujyje skandina, jis su kažkokiu vyskupu dryžuotu derasi, mylimą fogtą iš nelaisvės vaduoja... Vieną fogtą vaduoja, tūkstančius karių aukoja!.. Ar tu gali suprasti tokį magistrą, Kiprai?..

Tvirbutas tylėjo, ir niekieno netrikdoma Rekės vaizduotė vis atgrasesnius vaizdus piešė:

— O, koks turtingas bus magistro kalėdinis stalas!.. Viskas... viskas, ką turėjo suvalgyti Ermeso, Adzelio... Livonijos pilių gynėjai, bus sukrauta per Kalėdas ant Ketlerio stalo!.. Žvakių šviesa... Kiekvienas kąsnis — kruvinas... Magistro akys žėri lyg žmogėdros... Kokia nuostabi kalėdinė vakarienė!..

Kiprijonas pasislinko arčiau Grilės, arčiau tylinčio žmogaus. Visi — ir Rekė, ir Noldė, ir Šveinichenas, veikiausiai ir Vulfas, ir Akenas, ir Fišhauzenas, ir kas tik nori,— kaltino... Kaltino kas ką išmanė — Ketlerį, rusus, lietuvius, popiežių, patį poną dievą... Kaltino be atvangos, be paliovos, be atodairos... Viena Grilė tylėjo. Štai jau trečią mėnesį tylėjo... Akmens kietumu dvelkė jos tylėjimas, vos girdimas alsavimas... Tik ūmūs kosulio priepuoliai, skaudus, nerimą keliantis kvenkštimas priminė, kad Grilė žmogus, trapi moteriškė, kad jos sveikata ne geležinė, gyvastis — ne amžina...

Tisas, rytą atsibudęs, įdėmiai žvilgčiojo į Grilės veidą, slėpdamas ir nenuslėpdamas, kad bjaurisi juo: Grilės kakta ir skruostai buvo nuberti mažais pūlingais spuogeliais... Rekė juto, kad jo žvilgsniai glumina, gal net gąsdina Grilę, jis nenorėjo žvilgčioti į ją ir negalėjo susilaikyti — tie spuogeliai Tisui, ko gero, žadino mintis apie marą ar raudonąją karštligę...

— Rytas!..— pasakė Rekė pakiliai, perdėm pakiliai, nei Kiprijonas, nei Grilė nepatikėjo to pakilumo nuoširdumu.— Dar keturios dienos — ir Kalėdos!.. Ir gims mažas mažas išganytojas... Ir viskas bus gerai... Ak, dieve!.. Tu kasmet siunti mums savo kūdikėlį — kur jie pražūva, kur jie pradingsta, kur?..— Rekė atrišo maišelį, kurį jiems įdėjo Šveinicheno virėjas, tarė Grilei: — Štai tau, brangioji, mūsų maisto podėlis. Padenk mums stalą! Sukalbėk prie jo maldą... Taip! Moters malda piktas dvasias nuo stalo nubaido!.. Tai teisybė... Taip... Mano motina...— pakilumas Rekės balse blėso, blėso, suvis užgeso.

Grilė susigūžė, sustingo, spoksojo į maišelį su jų duona kasdiene didelėm išsigandusiom akim, sulaikiusi alsavimą. Rekė ir Tvirbutas taip pat sutriko — jiedu baiminosi Grilės kosulio, jos pūlingų spuogų, bjaurios ligos pranašų, norėjo nuslėpti, kad baiminasi, ir matė: slėpdami tik dar aiškiau Grilei savo nuogąstį parodo. Jiedu paskubom išsikepurnėjo, išgriuvo iš lubnios, gurgždėdami sniegu, patraukė prie upių santakos, prie eketės. Nusiprausę žingsniavo nuo laužo prie laužo, ieškodami karšto vandens pusryčiams. Po stovyklą zujo vilkstinės vyrai — ką tik pakirdę, susitraukę. Šaltame ore pleišėjo užmiegoti, nejaukūs jų balsai, užkimę, gergždžiantys ir šnypščiantys. Prie daugelio palapinių stypsojo apgailėtinos žmogystos, susimetusios į kuprą, krunkščiojo ir spjaudėsi, kosėjo neatsikosėjo. Rekė vėl ėmė irzti, niršti, svaidyti į žmones neapykantos pilnus žvilgsnius:

— Žiūrėk! Malbergas... Žmogėdros ūkvedys!.. Pasvers, suseikės, suskaičiuos kiekvieną kruopą Ermeso pilies podėly... Kaipgi ne!.. Žuvusių karių kišenes iškratys, saujas atgniauš — pažiūrės, ar duonos trupinio nėra... O, Piteris fon Dicas! Gurguolininkas! Matai? Vis į rytus dairosi, žiūri, ar neatidulka per sniegynus rusai... Cha, cha!.. Dreba iš baimės — net jo žirgas tarp kojų dreba!

Nešini katilėliais garuojančio vandens, jiedu grįžo prie savo lubnios. Grilės joje nebebuvo. Jų guoliai buvo pakloti, kailiniai, visokie apklotai dailiai sulankstyti, sukrauti į krūvą. Prie maišo su maistu Grilė nebuvo nė prisilietusi — kaip Rekė atrišo, praviepė, taip šis ir kėpsojo prasiviepęs.

— Grile! — šūktelėjo Kiprijonas. — Grile, Grile! — šaukė be paliovos. Jam vaidenosi, kad Grilė brenda vienui viena per neaprėpiamus apsnigtus laukus... Kojos klimpsta pusnyse... Rabadai, rabadai, brazda medpadžiai per nupustytą gruodą... Aplinkui nematyti nei kelio, nei žmonių sodybų...

Kiprijonas lakstė, bėgiojo po stovyklą, puldinėjo nuo laužo prie laužo, šaukė Grilę vardu, klausinėjo vyrus, ar moters nematė... Rekė iš pradžių stebėjosi Tvirbutu, tokiu jo susirūpinimu dėl Grilės:

— Kas ji tau, po velnių? Žmona? Teta? Duktė? Vargšė ji!.. O vargšai neprapuola!.. Vargšai kaip erkės kibūs, įsivels į kailį — neiškrapštysi, neatplėši nuo savo kūno!..

Paskui ėmė siusti:

— Ak, moters būdas, prakeiktas būdas!.. Visada tau ką nors iškrės! Nepaisys, kad bėda, kad nelaimė, kad pražūtis į akis žiūri — nieko nepaisys!.. Uch, aš jas... Grilė!.. Kad bent į žmogų panaši būtų... Vaikšto apskretus, susisukus kaip naginė — o širdis, o širdis!.. Dieve, kokia išdidi širdis!.. Uch, aš tas širdis...

Grilė buvo vienintelė moteris vilkstinėje, ji negalėjo įsimaišyti į minią, joje prapulti — vyrų akys krypo į ją, sekiojo ją... Čia vienas, čia kitas vežikas ėmė sakyti moterį matęs, rodyti, kur ji nuėjo. O kai stovyklos pakraštyje, ten, kur buvo įrengta užuovėja arkliams, kilo triukšmas, Tvirbutas su Reke pasileido į tą pusę paknopstom — jiedu neabejojo, kad Grilė ten... Prie rogių iš visų pusių pririšti arkliai prunkštė, žvingavo, stojosi piestu, trūkčiojo roges čia į vieną, čia į kitą pusę. Gal dvi, gal trys dešimtys vyrų — vežikų, karių, tarp jų buvo net keli riteriai — lakstė, spietėsi į krūvą, stumdėsi ir grumdėsi, vieni kitiems per galvas lipo ir vis šūkavo, vis kikeno, vis juokais leipo. Jie gaudė Grilę. Įkaitę, įsišėlę vyrai stvarstė Grilę, į sniegą griovė, apglėbti, pamyluoti stengėsi. Grilė gynėsi kaip išmanydama — ir dantimis, ir nagais. O ir jėgos ji turėjo stebėtinos: vis ištrūkdavo ir ištrūkdavo iš vyrų rankų, ant kojų strykteldavo kepures į šalis svaidydama, iš vyrų kirbinės išnirdavo — kepurėmis sniegas aplinkui mirgėjo...

Tvirbutas prasiveržė prie Grilės, ėmė su vyrais grumtis, tačiau tučtuojau į sniegą buvo pargriautas ir apspardytas. Tisas, šokinėdamas aplink šėliojančius vyrus, rėkė:

— Vyrai, ką darote! Dievas mato, Kalėdos arti! Liaukitės! Kalėdos arti! Uch, gyvuliai gyvuliai!..

Tačiau nė į komtūrą Rekę vyrai nekreipė dėmesio. Kiprijonas ir Tisas dviese niekaip nebūtų Grilės nuo vyrų apgynę. Laimei, triukšmą išgirdo, grumtynes pamatė Kerneris, vilkstinės apsaugos vadas, jodinėjęs po stovyklą. Jis atskubėjo su būriu karių, ir vyrai, draskę Grilę, spardę Tvirbutą, tučtuojau išsilakstė į šalis. Tik vienas kitas vežikas prie Kernerio lindo, teisinosi, teisybės ieškojo:

— Arklį ji nujoti norėjo, tai ir neleidom!

— Vagilė ji! Ant kuolo tokią!

Kerneris pasipūtė, peržvelgdamas vyrus, paklausė:

— Iš kur stovykloje moteris? Kieno ji?

Kiprijonas palengva atsisėdo sniege.

— Mano,— tarė jis, ir aplinkui įsivyravo atgrasi tyla. Kiprijonas pabandė atsistoti, tačiau suspardytus šonus nudiegė skausmas. Jam pritrūko oro. Neišmanydamas ką bedaryti, Kiprijonas saujomis ėmė semti sniegą, į burną grūstis.

— Šunsnuki! — suriko Kerneris. — Kas tu?

Tvirbutas suprato nepajėgsiąs išaiškinti apsaugos vadui, kas esąs, kaip vilkstinėje atsidūrė, kodėl Grilė drauge su juo keliauja. Tvirbutas, užtarimo maldaudamas, įsistebeilijo į Rekę. Šis ryžtingai žengė prie Kernerio žirgo, paėmė už apynasrio, pažvelgė tiesiai Kerneriui į veidą, pasakė:

— Aš — Duobelės komandoras. Moteris keliauja su manimi.

— O šitas — kas? — Kerneris bakstelėjo rimbu į Tvirbuto pusę.

— Ir šitas žmogus mano. Ir moteris mano,— pasakė Rekė.— O šituos apdujėlius...— Tisas atsainiai peržvelgė vyrus, kurie paskubom rankiojo nuo sniego savo kepures.— Aš juos plikom subinėm į sniegą patupdyčiau... tupėtų jie man, kol pajuoduotų!..

Kerneris styptelėjo balne taip grėsmingai, kad Tvirbutui pasirodė, jog jis kirs Tisui rimbu.

— Ką jūs įžeidinėjate, komandore? Ką vadinate apdujėliais? — Kernerio balsas buvo tylus, vos vos virpėjo iš tvardomo įtūžio.— Atsikvošėkite, komandore! Šitie vyrai šliuožia į rytus... Jie rizikuoja viskuo, net gyvybe... O jūs... Kas jums leido vežtis vyrų vilkstinėje moterį? Ar ponas Vulfas apie ją žino?

— Žino, vade,— pasakė Rekė.— Jis taip pat žino, kad už savo moters elgesį atsakau aš, o už šių apdujusių glitenų — jūs, pone apsaugos vade.

Kernerio veidą iškreipė atgrasi šypsena. Jis įrėmė rimbo kotą Rekei į krūtinę, pasakė prislopintu, švogždžiančiu balsu:

— Komandore, jeigu jūsų moteris dar kartą pasipainios vyrams po akių, aš liepsiu apipilti ją karštu vandeniu ir išvaryti į šaltus laukus kaip kalę. Vilkstinėje bus tvarka, komandore, bus.

Tvirbutą pirmą kartą nustebino Rekės savitvarda. Tisas nebepasakė Kerneriui nė žodžio. Jis priėjo prie Grilės, pakėlė ją ant rankų, nunešė per visą stovyklą išdidus, atšiauriai panarinęs galvą, į tolį iš padilbų žvelgdamas. Ore kadaravo skudurais apmūturiuotos Grilės kojos, plaikstėsi atbrizgę sijono pridurkai, suplėšytos sermėgos draikalai... Grilę vis užplūsdavo ūmus kosulys, ir ji, trūkčiodama visu kūnu, kvenkšdavo Tiso glėbyje. Vilkstinės vyrai žiūrėjo į juodu prasižioję iš nuostabos — vokiečių komandoras nešė ant rankų paprastą livonietę moterį...

Rekė nunešė Grilę prie savo rogių, įlaipino į lubnią, užtrenkė dureles, atsipalaidavo, atsirėmė be jėgų į lubnios sienelę, nusitraukė nuo galvos kepurę, kita ranka grybštelėjo nuo žemės sniego, sau veidą ėmė trinti. Tisas šypsojosi džiugiai ir nuoširdžiai kaip vaikas. Koktu jam buvo nešti Grilę ant rankų... Jis šlykštėjosi jos nešvariais suplėšytais drabužiais, spuoguotu veidu, bjauriu kvenkštimu... Kiek valios pastangų, kiek jėgų, kiek savitvardos pareikalavo iš jo tie keli šimtai žingsnių per stovyklą su moterim ant rankų!.. Daug sykių gyvenime Tisas buvo save nugalėjęs — šiurpią baimę prieš mūšį įveikęs, juodai nevilčiai atsispyręs, meilės kančias vyriškai sutramdęs... Kaipgi!.. Kiekvieną sykį jis, save įveikęs, džiūgaudavo. Tačiau tik dabar Tisas patyrė džiaugsmą, kurį kėlė ne pagausintas turtas, ne užkariautas grobis ar mylimosios prielankumas. Pirmą kartą jis džiūgavo vien dėl to, kad nugalėjo save apie jokį apčiuopiamą atpildą negalvodamas... Apkvaitęs, silpnumo pakirstom kojom jis stovėjo prie lubnios, rijo sniegą, vėsino juo veidą, protrūksmiais — gaikčiodamas ir springdamas — juokėsi...

Kernerio reikalavimą paslėpti Grilę nuo vilkstinės vyrų akių Rekė įvykdė — užleido jai savo lubnią. Pats toliau jojo raitas, o Tvirbutą, susitaręs su vienu vežiku iš Padiso, perkraustė į atviras padisiečio roges. Rekės naujiems patvarkymams Kiprijonas pritarė. Liga, nubėrusi Grilės kūną pūlingais spuogeliais, iš tikrųjų galėjo būti apkrečiama, ir kol Kiprijonas su Tisu neturėjo kuo Grilę gydyti, važiuoti su ja vienoje lubnioje juodviem nederėjo — ką čia ir šnekėti, ligos pasisaugoti visada pravartu. Tačiau Tisas, aiškindamas, kodėl Grilei lubnią užleidžia, kodėl Kiprijoną į atviras roges perkrausto, apie Grilės ligą nė žodeliu neužsiminė. Veikiausiai Rekei buvo apmaudu: jis kilniai elgiasi, o aplinkybės jo kilnumą atsargumo sumetimais paaiškina, niekais jį paverčia.

Tą dieną jie keliavo Embacho upės ledu. Švilpti atviromis rogėmis Kiprijonui buvo tikra palaima: erdvės akims niekas neužstojo, kaskart vis nauji vaizdai pro šalį lėkė, kaskart vis naujos mintys galvą lankė... Rekė jojo raitas šalia Tvirbuto rogių ir pro vėją, pro arklių kanopų tankų caksėjimą pakiliai šnekėjo:

— Atsimenu, prieš Kalėdas tėvas lankydavo ir šelpdavo vienuolynus, kurie globodavo ligonius ir nukaršėlius. Kai paūgėjau, imdavo į kelionę ir mane. Imdavo savo vaiką, supranti, Kiprai? Celės prismirdusios, patalai nešvarūs, visose pašalėse — blakės ir tarakonai... Ligonių šonai nugulėti, prakiurę, žaizdoti... Kvėpuoti celėje nėra kuo... Tėvas eidavo į tas celes tarytum nuogas į ugnį — nebesaugodavo nei savęs, nei savo vaiko, atsiduodavo vien tik aukščiausiojo valiai... Kalėdų metas!.. Sakyk, ką nori, Kalėdų metą žmonės geresni!.. Mažiau apie save, daugiau apie dievą mąsto... Dažniau prisimena vaikystę... Motiną... Yra švelnesni visiems gyviems sutvėrimams... Iš tiesų — nesu girdėjęs, kad Kalėdų metą kas būtų negyvai nuvaręs arklį!..

Tačiau tuojau Rekės krūtinėje vėl atsibudo piktdžiuga. Tisas vėl ėmė šnekėti apie kraupią Ketlerio kalėdinę vakarienę: magistras sėdės prie stalo, apkrauto valgiais, gers vyną, šnekės apie ką tik gimusį kūdikėlį Jėzų, linksminsis, giedos džiaugsmo giesmes, o už jo nugaros nematomos šiušės jo karių, kritusių prie Ermeso, Adzelyje, Roneburge, Zerbene vėlės, ir Kalėdų šventė jam pasibaigs ne pakiliu nusiteikimu toliau gyventi, o siaubo priepuoliu, proto pasimaišymu... Tiso tėvas sakydavęs: apsidairyk per kalėdinę vakarienę, įsižiūrėk į stalą apsėdusių žmonių veidus, įsidėmėk paniurusius ir susikrimtusius — jų sąžinė nešvari, jie pikti, saugokis jų išdavystės...

Tvirbutas nemanė, kad Rekei trūksta santūrumo, kad jis begėdiškai aukština savo tėvelį. Pats Kiprijonas tą dieną — visą kelią, kol šliuožė Embacho upės ledu,— mąstė apie savo tėvą, apie Petrarką ir Dantę... Jam atrodė, kad kiekvienas žmogus šį pasaulį gauna iš tėvo ir motinos, o paskui atiduoda jį savo vaikams, ir kol žmogus atlieka šią misiją — o ji tokia nelengva, tokia paini! — per jo galvą prateka visos mintys, kurios yra dievo išminties aruoduose — kokios didesnės laimės žmogus begalėtum trokšti?..

Paskui krūmingi Embacho upės krantai staiga pasibaigė, ir rogių vilkstinė išlėkė į plačią sniego lygumą — prasidėjo Felino ežeras. Priekyje nesimatė nei krūmų, nei girių, nei vienišo medelio. Per baltą, rodės, bekraštę lygumą vėjas ginė aukštus sniego stulpus, padrikus debesis. Kartkartėm vėjas užlėkdavo ant ežero toks stiprus, tokia plačia ir ilga srove, kad sniegas padulkdavo susyk virš visos lygumos — tarytum baltoje migloje vilkstinė atsidurdavo.

Rekė, neapsikentęs raitas su pūga kovoti, riktelėjo vežikui sustoti, nušoko nuo žirgo, pririšo gyvulį prie rogių, pats pasirausė į šieną šalia Tvirbuto, net galvą gūnia apsiklojo. Tik gerą pusmylę ledu nulėkus, Rekė atsisėdo rogėse, apsidairė. Pamatęs artėjantį krantą, nuogus alksnynus, eglynų tamsią liniją už jų, sukruto, ėmė neramiai kuistis šiene, staiga tarė:

— Grilę pasiimsiu aš. Neprieštarauk, pasiimsiu aš.

Kiprijonui užkando žadą, jis sukluso. Rekės žodžiai buvo tokie netikėti, kad iš pradžių Kiprijonas pamanė juos tik pasigirdus. Tačiau Tisas žiūrėjo į Tvirbutą įdėmiom, neramiom akim, iš jų galėjai suprast, kad Rekė nenusileis, jeigu Tvirbutas prieštaraus, nesutiks atiduoti Grilės. Nesulaukęs Kiprijono atsakymo, Rekė dar tvirtesniu balsu pasakė:

— Grilė gyvens Duobelėj, mano dvare,— ne, negalėjai suabejoti, kad šiuos žodžius pasakė žmogus, įpratęs įsakinėti, turįs nemažos valdžios.

— Kad dievas į mane žiūri,— ištsprūdo Kiprijonui. Patylėjęs jis su kartėliu pridūrė: — Dievas veikiausiai tyčia mane su Grile suvedė, kad pažiūrėtų: ką aš darysiu...

— Neprieštarauk,— griežtai tarė Rekė. — Haris Kalevis išgelbėjo ne tik tave. Jis išgelbėjo ir mane, ir aš taip pat jaučiu pareigą globoti jo žmoną.

— Tisai! Apie Grilę aš tiek visko prisigalvojau — dabar man rodos, kad ne žmogus būsiu, jeigu jai nepadėsiu...

— Mesk visa tai iš galvos. Tai minkštaširdžio mintys. Grilę pasiimsiu aš.

Dabar Rekės balsas nuskambėjo ypač valdingai, ir Kiprijonas išsigando, kad taip ir bus, kaip Rekė sako. Kiprijono krūtinėj akimirksniu užsiplieskė piktumas. Rekė!.. Kilnuolis šventas žmonių akyse, iš tikrųjų — savanaudis iki gyvo kaulo. Dėl Grilės jis ėmė derėtis tarytum dėl kokio grobio!... Kas jau kas, o Rekė puikiai apskaičiuoja, ką iš valties išstumti, o ką į ją priimti... Kiprijonas žiūrėjo į Rekę išplėstom akim, atvirai, neslėpdamas paniekos, tyrinėjo Tiso akis — bene pamatys jose išdaigišką kibirkštėlę, įrodymą, kad Rekė juokauja.

— Ko tu spoksai į mane lyg į varlę? Aš ne varlė! Aš žmogus ir darau tai, ką liepia širdis!..

Kiprijonas prašneko:

— Susidraugavome mudu kelionėje, Tisai. Susibardavom — vėl susitaikydavom. Tad ir dabar būkim atviri: kam tau prireikė Grilės? kokios naudos tu sumanei iš jos išpešti?

— Naudos? Iš Grilės galima išpešti naudos? — nustėro Rekė, perdėm nustėro, persistengė — dabar Kiprijonas visiškai įtikėjo, kad Rekė nenuoširdus. Tvirbutas susigūžė šiene, apmaudžiai pasakė:

— Netikiu aš tavim, Tisai. Grilei nebus gera tavo dvare.

Rekė sušvokštė, atsiklaupė ant kelių, nutvėrė Kiprijoną už atlapų, ėmė purtyti lyg maišą šlykštėdamasis:

— Tu!.. Šitaip šneki tu!.. Nuo mirties tave išgelbėjo Tekšnė, tave išslaugė Grilė, į roges tave priėmiau aš!.. Visi žmonės tau padeda, gelbsti ir gelbsti tave!.. O tu jais netiki, tyčiojies iš jų!.. Utėlė tu! Erkė kraugerė! Širdies tu neturėjai ir neturi!..

— Paleisk mane.

Ieva, Kiprijono žmona, sakydavo: nuostabus tavo balsas!.. su tavim reikia neteisingai elgtis, tave reikia įtikinti, kad beprotybė prieš protą viršų ima, įvaryti į neviltį, ir tuomet tu prašneksi neįtikėtinai ramiu balsu, tokiu ramiu, kad nugara pagaugais eina — rodos, pats dievas tavo balsu šneka!.. kaip gaila... kaip gaila, kad tokiom valandėlėm tik aš tave girdžiu... išgirstų bent kartą karalius!.. galvą guldau — išsigąstų, susivoktų nežmoniškus įstatymus leidžiąs... naudos visam kraštui būtų!.. Ieva juokdavosi, ir Kiprijonas manydavo, kad jos žodžiai juokai ir tėra... O, pasirodo, Ieva teisybę sakydavo. Paleisk mane, pasakė Kiprijonas Rekei, pasakė paprastai — nei grasino, nei maldavo šiais žodžiais. Tačiau Tiso rankos, purčiusios jį, sustingo. Tisas spoksojo Kiprijonui į akis nuščiuvęs, prasižiojęs, išsigandusiomis akim. Jo pirštai atsigniaužė, paleido Kiprijono atlapus...

— Tu teisus,— trūkdamas oro, sušnabždėjo Rekė.— Negalima šitaip... Ne laikas... Kalėdos arti...

Ir štai: Paistelis, bažnyčia. Ant altoriaus dega keturios žvakės, giedotojai skendi apytamsėje, o tų, kurie stovi bažnyčios gale, veidų ir suvis tamsoje negalima įžvelgti. Giesmei pasibaigus, abatas Jasperas skaito gedulingųjų valandų aušrinės noktiurną: „Žmogus bėga kaip šešėlis ir niekada nebūna pastovus. Argi verta tau, dieve, į tokį žiūrėti ir jį traukti į savo teismą? Pasitrauk truputį nuo jo, kad pailsėtų, kol ateis atlygio diena, kurios jis laukia kaip samdininkas..."

Ir tuojau vėl suskamba nedarni visų vyrų giesmė:

Iš sielvarto akys man temsta,
priešams spaudžiant apanku lyg senelis.
Bet dabar pasitraukit visi, kurie darote pikta,
nes viešpats mano raudą išgirdo.
Tegul mano priešai dabar raudonuoja sumišę,
tegul susigėdę kuo greičiau pasitraukia...

Rogėmis šliuoždamas pro Feliną ežero ledu, Kiprijonas iš tolo matė šio miesto pilies apsnigusius kuorus. Prieš šešerius metus Tvirbutas, ką tik tapęs Radvilos pasiuntiniu, į Feliną buvo nujojęs. Tuomet buvo vasara, vakarai sutemdavo šilti, liepų žiedais kvepiantys, ir Kiprijonas, svetimšalis pasiuntinys, iš burmistro rūmų išeiti negalėdamas, sėdėdavo iki išnaktų savo kambarėlyje, prie atviro lango... Pro jį būdavo matyti siaura miesto gatvė, mediniai namai, statmenų rąstų tvoros, vartų arkos... Prie vartų stoviniavo sėniai — šnekėdavosi, ginčydavosi, murmuliuodavo, kragindami galvas, skėryčiodami rankomis... Gatve pradardėdavo vėlyvų vežikų karietos, pralalėdavo jaunuolių linksmi būreliai... Galų gale gatvė visiškai nurimdavo, tik pro namų langus dar ilgai į ją krisdavo feliniečių tylaus vakarinio gyvenimo šviesa...

Šiandien Tvirbutas, žiūrėdamas į tolimus Felino pilies bokštus, visa tai prisiminė — vieną valandėlę jam net atrodė, kad už balto tolimo horizonto, kuris slėpė miestą nuo jo akių, ir dabar tebeklesti anų metų vasara su tais pačiais vėlyvais vežikais, murmuliuojančiais seniais, linksmais jaunuoliais, langų šviesa, krintančia į vakaro gatvę...

Tačiau iš tikrųjų, be pilies, kurią Tvirbutas matė iš tolo, Feline nieko daugiau dabar nebėra...

Vulfas buvo užsukęs į Feliną. Temstant jis atšliuožė į Paistelį, ir kariai, lydėję jį į Feliną, ėmė pasakoti vilkstinės vyrams apie šiurpią nelaimę, kuri ištiko Feliną rugpjūčio mėnesį. Miestą tada sudegino, pilį apgulė caro kariuomenės būriai. Pilies gynėjams vadovavo Fiurstenbergas, buvęs ordino magistras. Ketleris, naujasis magistras, su nedidele savo kariuomene žygiavo Felinui į pagalbą. Tačiau visi keliai, visos miesto prieigos caro karių akylai buvo saugomos. Ketleris, nė karto į mūšį nestojęs, pasitraukė atgal į Diunamiundę. Iš čia išsiuntė pasiuntinius pas švedų karalių Eriką, pažadėjo jam ordino žemių už pagalbą mūšiuose su rusais. Švedų karalius padėti atsisakė, piktdžiugiškai pareiškė, kad Livonijos žemių jis ir be mūšių su rusais gausiąs. Pasiuntiniai jo žodžius Ketleriui paaiškino: Erikas dar negali karališkai elgtis — mirties patale gulintis jo tėvas, patyręs, kad vyresnysis sūnus pernelyg karingas, gali išsigąsti ir švedų sostą kitam sūnui palikti.

Felino gynėjai magistro pagalbos nesulaukė... Rugpjūčio dvidešimtą dieną Fiurstenbergas, tris savaites priešų apgultį atlaikęs, atidarė Felino pilies vartus, caro karvedžiams pasidavė. Kitą dieną caro rotmistrai išvežė Fiurstenbergą į rytus, ir dabartinis Felino pilininkas turėjo žinių, kad nelaisvės dienas buvęs ordino magistras Maskvoje stumia...

Vilkstinės vyrai, prisiklausę šnekų apie caro karių žiaurumą Feline, sunerimo. Stovykloje tuojau pasimatė girtų. Čia vienur, čia kitur kilo sąmyšis. Vulfas išsigando, kad vilkstinėje kils panika, ir, jai už akių užbėgti norėdamas, įsakė visiems — ir vežikams, ir riteriams — į Paistelio bažnytėlę susirinkti, gedulingųjų valandų giesmes Felino gynėjų atminimui sugiedoti. Gedulingosios giesmės... Jose niekinami priešai, aukštinami gimtinės gynėjai, žadama dievo, aukščiausiojo viešpaties, pagalba, amžinas pomirtinis gyvenimas rojuje — gal tai nuramins, paguos vilkstinės vyrus, gal drąsos toliau keliauti jiems suteiks...

Vyrams pradėjus giedoti, Tvirbutas taip pat įkvėpė pilną krūtinę oro, užtraukė: gyvųjų ir mirusiųjų viešpatį ateikite pagarbinti!.. Ir tučtuojau nutilo, užsičiaupė — jį išgąsdino jo paties balsas, svetimas, nepažįstamas... Tvirbuto širdis buvo kupina jausmų, galva buvo pilna minčių — jis juto, jis mąstė, jis buvo jis, o jo balsas giedojo svetimus, kitų jam primestus žodžius... Daugiau Kiprijonas nebegiedojo. Tylėjo. Tebetyli ir dabar — už giedančių vyrų nugarų bažnytėlės pasienyje gūžiasi... Tylėti!.. Tylėti dar sunkiau... Šaukdamas, rėkdamas bent apie nieką kitą negalvoji — tik giesmės žodžiai galvoje sukasi... Tylėdamas, deja, giesmės žodžių nė nebegirdi, vis ką nors prisimeni, vis prisimeni, širdį skausmas vis nykiau veria — ne vyrų giesmė dėl to kalta, ne, kaltas tavo paties gyvenimas...

Fiurstenbergas...

Fiurstenbergas atsiklaupė prieš Žygimantą Augustą, atsiprašė už Radvilos pasiuntinio nužudymą, pasirašė sutartis su Lietuvos valdovu, paliaubų sutartį su rusų caru sulaužė... Caras, patyręs, kad Livonija tampa nuo Lietuvos priklausoma, ėmė puldinėti ordino žemes ir pilis... Nusiaubė Adzelį, Ermesą, Roneburgą... Krito Felinas... Fiurstenbergas atsidūrė caro nelaisvėje... Stumia savo varganas dieneles Maskvoje... Tvirbutas tuo tarpu stūkso Paistelio bažnytėlėj tarp vyrų, giedančių giesmes Felino gynėjų atminimui...

Ne ne, Kiprijonas nesijaučia kaltas dėl Fiurstenbergo likimo. Tvirbutui nėra dėl ko save kaltinti, nėra ko gėdytis. Ne jis sumanė paskelbti save žuvusiu. Ne savo valia jis slapstėsi nuo pašalinių akių Treideno fogto rūmuose. Ne savo valia kentėjo nelaisvę Arensburge. Tvirbutas nieko nenorėjo apgauti, nieko nenorėjo ant kelių parklupdyti, niekieno žemių nenorėjo užgrobti — dėl Lietuvos valdovo užmačių jis nė pirštelio nepajudino.

Teisybė, visa tai teisybė.

Tačiau Grilė... Kai tik Kiprijonas pradeda galvoti apie Grilę, jis vis pajunta ir pajunta, kad negali, neturi teisės atsieti savęs nuo įvykių, kurie sugriovė Grilei gyvenimą, paliko ją vienišą — be namų, be artimųjų, be tėvynės, kuri savo žmogų apginti pajėgtų... Galvodamas apie Grilę, Kiprijonas jaučiasi kaltas dėl visko, kas Livonijoj dedasi. Jis yra lietuvis... žmogus tos šalies, kuri... Grilės, vienos livonietės, tolesnis likimas priklauso dabar nuo Kiprijono. Visų livoniečių — nuo Lietuvos valdovo, jo patarėjų... Ar jie sugrąžins livoniečiams tėvynę, ar atgaivins ją, ar sustiprins bent tiek, kad ji pajėgtų nuo bado ir karo savo žmones apginti?..

Tačiau kas yra? Kodėl Kiprijono galvoje vis šmėsčioja mintys: o juk nieko, ničnieko Grilei aš neprisiekiau, nieko aš jai nepažadėjau; aš jai nesakiau: keliaukime abu į mano namus, aš tau suteiksiu prieglobstį... Jiedu susitiko visiškai atsitiktinai, ir Grilė keliavo drauge su juo tik dėl to, kad nesutiko pakely kito žmogaus, kitų žmonių, prie kurių ji galėtų pritapti. Šalia jos buvo Tvirbutas, ir ji glaudėsi prie Tvirbuto. Kodėl tokios mintys vis dažniau jam į galvą ateina? Ne, Kiprijonas nesuka uodegos, nemeluoja sau. Tai teisybė: jis neprižadėjo, neprisiekė Grilei, kad parsives ją į savo dvarą, pastogę ir darbo jai duos. Tačiau kodėl jis vis rečiau prisimena: Grilės vyras išgelbėjo mane nuo pražūties, Grilė mane susirgusį išslaugė, taip pat, ko gero, mano gyvybę išgelbėjo... Kai bėda ištiko Kiprijoną, Grilė jam padėjo. Kai į bėdą pateko Grilė, jis teisinasi nieko, ničnieko jai nepažadėjęs. Kaipgi!.. Artėja jo namai. Artėja diena, kai jis pareis namo ir jo pasitikti į kiemą išbėgs vaikai, žmona... Ar išbėgs?.. Penkerius metus jo nebuvo namie. Ir juo arčiau namai, juo labiau jis jų bijo. Bijo pareiti ne tik moterim vedinas — vienas pareiti bijo.

Kiek permainų per tuos penkerius metus įvyko Livonijoj, didelėj valstybėj! Tad ar maža permainų per tą patį laiką galėjo įvykti vienoje šeimoje, vienoje šeimynėlėje, kuriai trūko tėvo? Namie Kiprijono gal nė žmona nebelaukia, gal nė vaikai jo vardo nebemini...

Kaip išmintingai Kiprijonas teisinasi negalįs Grilei padėti!.. Aplinkybės, kurios jį pateisina, neprasimanytos, tikros, rūsčios. Neprikiši nė Radvilai, nė Žygimantui Augustui nežmoniškų prasimanymų. Jiedu ničnieko nemeluoja: livoniečiai skursta, miršta badu, žūva nuo priešų rankos — ne, Lietuva negali jiems padėti, Lietuva paliaubų sutartį su rusų caru sulaužys, jeigu padės...

Viešpatie dieve tėve, visų tėvų, visų dievų tėve!.. Kokia šiukšlina Kiprijono siela... Ir jis vadina ją atsibudusia... Negali siela atsibusti vieną kartą ir visam gyvenimui. Kad tu būtum doras ir teisingas žmogus, tavo siela privalo atsibusti ir atsibusti — kasdien.

Kiprijonui ima trūkti oro. Ankšta bažnytėlėje... Pajudėti negali: aplink giedantys vyrai tuojau ima mėtyti į tave rūsčius žvilgsnius. Giedojimo valandą nelaisvas esi... Yra, yra ryšys tarp negalėjimo pajudėti šią akimirką ir nežinios, kas namie dedasi, tarp vyrų giedojimo, guodimosi sau ir Kiprijono minčių: pats dievas man padeda, Grilę Rekei globoti paskiria...

Tvirbutas iškvepia orą, sukanda dantis, ima brautis pro giedančius vyrus durų link — braunasi įžūliai, darbuodamasis ir pečiais, ir alkūnėmis, nepaiso nieko: nei vyrų pikto murmėjimo, nei niuksų į šonus.

Lauke širdis Kiprijonui atlėgsta. Virš laukujų durų dega blyškus žibintas, apšviečia pilką bažnytėlės mūrą, tarytum pasidabruotus medžių liemenis. Medžių viršūnės šmėkso tamsoje, virš jų spingsi danguje žvaigždės. Kiek oro, kiek tyro oro!.. Kiprijonas springsta juo, dūsta nuo atgaivos pertekliaus... Aplinkui nematyti nė gyvos dvasios, tik už bažnytėlės kertės girdėti, kaip šnekasi, burbuliuoja sargybiniai... Kiek daug laisvės!.. Nori eik, nori bėk, nori krisk ant sniego ir voliokis, ir juokis, rėk lyg pamišęs...

Kiprijonas tekinas nugurgžda sniegu per šventorių, siaura gatvele tarp mažų tamsių namukų — nė vieno žiburio languose, tarytum išmirę namukai... Gūžiasi žmonės tamsoje, laukia užkandę žadą, ką ta vyrų gausybė, užgriuvusi jų gyvenvietę, darys, kai giesmes giedoti liausis... Gatvelė pasibaigia, ir prieš Kiprijono akis atsiveria laužų nušviestas apsnigtas laukas su juodomis palapinėmis, iškinkytais, prie rogių pririštais arkliais, su lubniomis ir sargybiniais čia viename, čia kitame stovyklos pakraštyje...

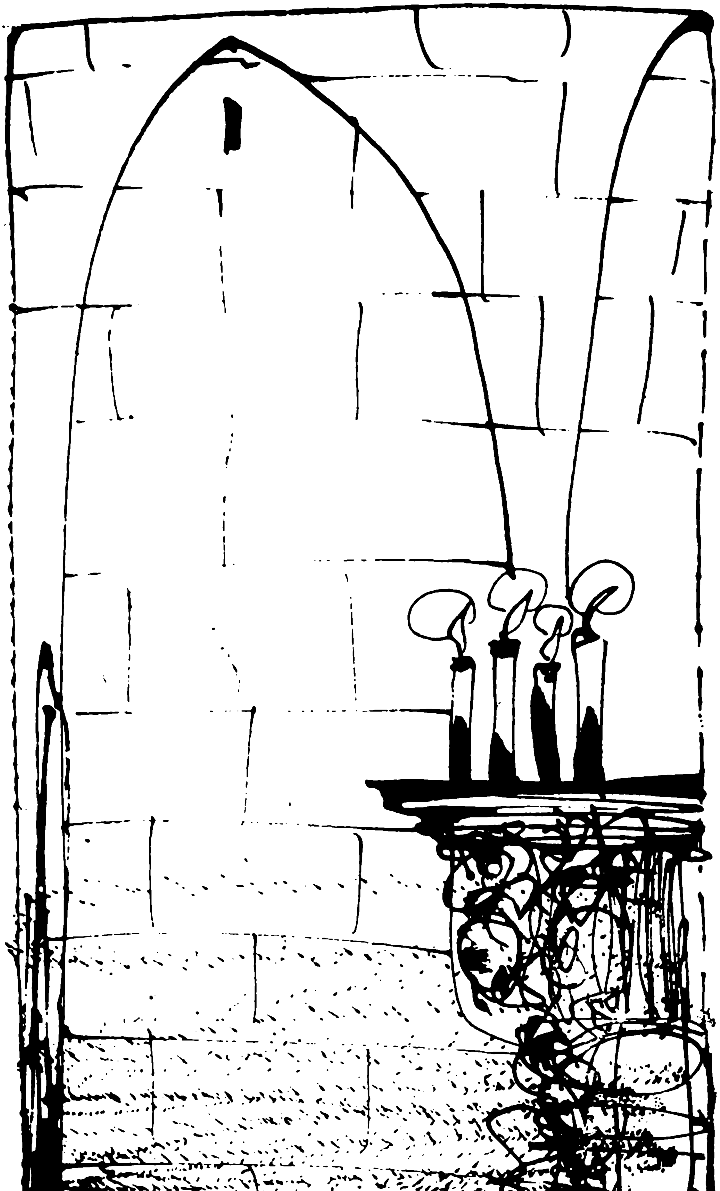

Kiprijonas atidaro, atlapoja lubnios dureles, įsiropščia vidun. Tylu. Tamsu lyg maiše.

— Grile, Grile!..— šūkčioja Tvirbutas, grabinėja abiem rankom lubnios tamsoje. Tylu. Nė krebžt. Gal nebėra Grilės? Gal pabėgo, nutaikė progą ir pabėgo? Ne... Kiprijono rankos užčiuopia šiltą drabužį. Grilės nugara, pečiai, skara apgobta galva... Grilė guli, įsikniaubus veidu į kailinius, nejuda — gali justi, kad yra viskam abejinga, su viskuo susitaikiusi...

— Grile, — judina jos petį Tvirbutas.— Grile, ar Rekė... ar Tisas tavęs šį vakarą nešnekino? Nieko tau nesakė?

Grilė tyli, nė nekrusteli.

— Jei tave Rekė šnekintų...— sako vėl Kiprijonas.— Neklausyk jo. Netikėk juo. Tu girdi mane, Grile? Netikėk juo.

Kiprijonui pasirodo, kad Grilė sukrutėjo, atsiduso, ir jis skuba pasakyti:

— Tu keliausi su manimi. Tu gyvensi mano dvare. Tu galėsi grįžti į tėviškę, kada tik panorėsi. Įeis gyvenimas Livonijoj į vėžes, ir tu galėsi grįžti. Mano dvare tu būsi visiškai laisva... visiškai...

Grilė kukteli, karšto oro srovelė padvelkia nuo jos Kiprijonui į veidą. Tą pačią akimirką Grilė nutveria jo ranką, prisitraukia prie pilvo, visu kūnu apriečia ją. Grilė verkia, tyliai, vos girdimai verkia. Kiprijonas užkanda žadą: Grilė priglaudžia jo delną prie nuogo savo pilvo ir laiko. Krust krust — visu delnu Kiprijonas pajunta kūdikėlio judesius...

Tvirbutas sėdi lubnios tamsoje apmiręs. Krust krust kūdikėlis... Širdyje — krust krust...

Pro šalį lekia vilkstinės rogės, ore aidi vežikų šūksmai, pliaukši botagai, kartkartėm suprunkščia čia vienas, čia kitas arklys. Šiandien Tisas fon der Rekė šliuožia atviromis rogėmis, Kiprijonas Tvirbutas joja raitas. Jis varo ir varo žirgą, šis lenkia vilkstinės roges. Aplenkti pirmutinių rogių Tvirbutui neleidžia sargybiniai: iš tolo ima jam rėkti, kad atsiliktų, jotų drauge su vilkstine — atitrūkti niekam nevalia, Vulfo uždrausta. Kiprijonas sustabdo žirgą, laukia, kol rogės prašliuoš pro šalį. Kaip lėtai, kaip pamažėl jos šliuožia!.. Tvirbutas dega nekantrumu. Jis vėl sukerta savo žirgui. Dabar šuoliuoja į kitą pusę, vilkstinei priešpriešiais. Pamatęs artėjant paskutines roges, vėl apgręžia žirgą... Lenkdamas važį, kuriame sėdi Rekė, išgirsta Tiso balsą:

— Nekvailiok! Žirgą užvarysi!..

Niekus Rekė šneka. Lėkti, svarbiausia — lėkti... Į priekį, atgal, vėl į priekį — lėkti, vis lėkti be atvangos...

Tvirbutas parsives Grilę namo, ji pagimdys kūdikėlį, ir visi žmonės manys, kad kūdikėlio tėvas — Tvirbutas.

Viskas paprasta, labai aišku.

Vakar Kiprijonas tyliai džiaugėsi, kad nebuvo pasižadėjęs, prisiekęs Grilei parsivesti ją į savo dvarą, o po valandėlės kaip tik tai ir padarė — pažadėjo. Kodėl, kodėl jis vienaip galvoja, o kitaip elgiasi?.. Kodėl galvoja išmintingai, o elgiasi kaip vaikėzas?..

Apie tai, kas Tvirbuto laukia namie, jis turi galvoti visa, kas blogiausia: žmona mano, kad jis žuvęs, žmona nebelaukia jo; vaikai nė nebemini jo vardo, tėvu vadina kitą vyriškį; jo buvusi šeima nė Širvių dvare nebegyvena; Kiprijonas nebeturi namų. Kur jis priglaus Grilę? Kur jis pats prisiglaus? Rietave, motinos dvare?

Ir apie tėvų dvarą Rietave jis privalo galvoti visa, kas blogiausia. Praėjo penkeri metai. Tvirbutų dvaro Rietave nebėra. Prieš penkerius metus motina pradėjo septintą dešimtį... Tokio amžiaus žmogui pragyventi penkerius metus — daug... Vyro nebėra, seniai miręs... Dingo sūnus — naujas smūgis... Ar atlaikė jį motina, ar galėjo atlaikyti?

Tvirbutas apie viską, kas Lietuvoj jo laukia, privalo tik blogai galvoti. Šiurpiausią žinią išgirsti jis turi būti pasiruošęs. Motina mirė... Nemirtingąja senele Alšiene pasirūpino tėvūnas Svirgaila — priglaudė pats arba įtaisė į labdaringą vienuolyną... Senąjį Tvirbutų dvarą užgyveno svetimi žmonės... Tvirbutų tėvonija Rietave tvėrė ir gyvavo daugiau kaip šimtą metų — jau ir taip neįtikėtinai ilgai. Kodėl, kodėl ji turėtų tverti dar šimtą metų? Niekieno, nė didikų dvarai taip ilgai netveria, kodėl Tvirbutų turėtų tverti? Nebėra jų dvaro Rietave. Pasibaigė jo amžius. Kiprijonas turi vėl viską iš naujo pradėti — iškasti duobes, išmūryti pamatus, suręsti sienas... pasistatyti naują dvarą. Iš ko? Iš kokių lėšų? Ką — vėl tarnauti Lietuvos didikams, līsti jiems į užpakalius, nusipelnyti jų malonės, kad gautum lenų?.. Argi šitokio gyvenimo gyventi Tvirbutas grįžta į Lietuvą?.. Argi dėl tokio gyvenimo Kiprijonas tiek daug prisikentėjo, argi tokio gyvenimo teverta kančiose atsibudusi jo siela?.. Argi tik tam be pastangų — vien širdimi ir nuojauta — teisybę nuo melo atskirti išmoko, kad paskui vėl kažkieno pastumdėliu būtų?..

Ne. Niekieno pastumdėliu Tvirbutas nebebus. Niekada.

Kad ir kokie netikėtumai Lietuvoj Tvirbuto lauktų, niekas jo iš vėžių neišmuš — joks turto praradimas, joks artimo žmogaus netekimas nesugniuždys jo. Ne dvare šiltai tupėtis jis į Lietuvą grįžta. Iš tiesų — ką jis dabar turi galvoj sakydamas: aš grįžtu namo?.. Jis turi galvoje: grįžtu dirbti drauge su Mažvydu, drauge su Zablockiu, su Vilentu — ruošti ir leisti lietuviškas knygas, visi drauge jie galbūt net Bibliją į lietuvių kalbą perguldytų. Vadinasi, Lietuvoje Tvirbutas neužsibus, iškeliaus į Prūsiją, į Karaliaučių, dar nežinia į kokį miestą — patrauks ten, kur dabar gyvena ir dirba Mažvydas, jo draugai ir vienminčiai.

Kiprijono mintys galvoje tarytum užšąla. Nebeteka. Nebeveja viena kitos. Akys vėl aiškiai mato rogių kelią priekyje... Kiekviena provėžėlė, kiekvienas arkliašūdis, kiekvienas šiaudelis, sniego grumstelis krinta dabar Kiprijonui į akis... Šaltas, atgrasus vaizdas. Tikrovė. Kiprijonas junta, kaip pamažėl niekais, nebūta migla virsta viskas, apie ką jis ką tik svajojo. Mintis, idėjas apmąstė, galvoje turi, o tikrovėj prieš akis — tik sniegas, tik kelias per sniegą: nėra jokio įrodymo, kad teisybė tai, apie ką tu ką tik svajojai!..

Mažvydas!.. Didelė, skambi puodynė medui... Dvispalvės — geltonos ir juodos — puodynės šukės lubnioje ant šiaudų... Tvirbuto kūnu perčiuožia nuogąstis, išpila karštis. Kokiu tat niekšu gali tapti apdujęs žmogus!.. Ką tik, štai ką tik Kiprijonas mintyse apkaltino išdavyste savo žmoną... Patėviui atidavė savo vaikus... Numarino savo motiną... Nemirtingąją Alšienę įgrūdo į labdaringą vienuolyną... Mintyse šlykščiai ir šventvagiškai padarė viską, kad tik nebebūtų Lietuvoje namų, į kuriuos jis galėtų sugrįžti, Grilę, dievo avinėlį, parsivesti...

Kiprijonas nutirpęs, žadą užkandęs, iš visų jėgų spaudžia pentinais žirgo šonus, čaižo gyvulį vytiniu, gena kiek kojos įkerta. Pro šalį mirgėdamos lekia rogės su šienu, su susigūžusiom žmogystom, su lubniom — štai pasilieka užpakalyje ir pirmutinės rogės, sukrunta žirgus varyti ir rėkti raitieji sargybiniai, Kernerio riteriai... Pramirga ir jie pro šalį, pasilieka už nugaros... Tvirbutas gerai girdi, kad sargybiniai, rėkdami ir grasindami, vejasi jį, tačiau nė nemano žirgo stabdyti: štai kokia įstabi išaušo diena — kelyje Kiprijonas Tvirbutas, vienui vienas Tvirbutas kelyje, kurį mirgėdamos kapoja žirgo kanopos... Kapoja, kapoja, kapoja... Švilpia ausyse vėjas... Kaip ilgai apie tokį lėkimą Tvirbutas tik svajojo!.. Martynai, šaukia mintyse Kiprijonas, Martynai, kartoja, Mažvydai, mano drauge, aš tebeturiu sąžinę, tebeturiu — meldžiu dievą, kad gyvą ir sveiką rasčiau namie motiną, žmoną, vaikus, meldžiu dievą, kad pagundai Grilę Rekei palikti atsispirčiau, kad drąsos drauge ją pasiimti užtekčiau!.. Meldžiu tave, viešpatie!.. Padėk man!..

Nepaveja, raitieji sargybiniai nepaveja jo!..

X

Riksmas...

Žmogaus klyksmas tolumoje...

Tvirbutas atsimerkia: palapinėje tamsu, nuogąstis virpuliu per kūną eina, tarytum į tamsią bedugnę tuštumą Kiprijonas kristų.

Žmogus tolumoje klykia iš visų jėgų, su siaubu, negali suabejoti, kad jam gresia mirtinas pavojus. Kuo paniškiau žmogelis klykia, tuo bejėgiškiau jo balsas skamba — kelia Tvirbuto širdyje nykią nuojautą, kad niekas vienu atsikvėpimu nenulėks, nepadės jam: naktis, laukuose gilus sniegas...

Pašoka iš miego Rekė. Žodžio netaręs, karštligiškai grabinėja rankomis tamsoje, brūkšteli Tvirbutui per petį, per veidą, matyt, ieško kailinių ir batų. Kaip — vis dėlto komandoras yra karys, ryžtingas vyras?.. Staiga Kiprijonui kniūšteli į širdį: Grilė!.. Jam išsprūsta:

— Tisai, kas rėkia — vyras ar moteris? Ar tau neatrodo...

— Penkios mylios aplinkui nėra čia moters! — nukerta Rekė, nusikeikia, jis jau kailiniais apsivilkęs, jau knebena raiščius, kuriais užraišiota landą iš palapinės.

— Grilė...— nesutvardo išgąsčio Tvirbutas.

— Kvailys!..— nusispjauna Rekė.— Grilė amo neturi! Į eketę kišk ją — tylės...

Protu Kiprijonas nesuvokia, kas galėjo Grilę ištikti, kodėl ir kaip ji galėjo taip toli nuo stovyklos atsidurti. Tačiau jo širdis į ledą stingsta: Grilė nėščia, Grilė jaučiasi našta ir Kiprijonui, ir Rekei — našta ji nenori būti, nenori...

Tisas atlapoja palapinę, išlenda laukan, ir pro atvirą landą į vidų su šalčiu ima smelktis balkšva sniego šviesa. Kažkas prajoja pro šalį su deglu rankoje. Stovykloje kyla sambrūzdis: išgąstingai prunkščia arkliai, susišūkauja vyrai, teiraujasi vienas kito, kas atsitiko, gurgžda sniegas po bėgančiom kojom — žingsniai artėja prie palapinės iš kairės, tolsta į dešinę... Ką vyrai mato? Kur jie bėga?

Kiprijonas, pasigavęs į ranką kailinius, neria iš palapinės. Ne, ne į vieną pusę vyrai bėga — laksto, zuja laužų šviesoje lyg sukiršintos skruzdėlės, toli į šalis — į tamsą — neiškrinka: drąsos trūksta...

Kiprijonas nė nepajunta, kaip atsiduria prie lubnios, kurioje nakvoja Grilė. Ligi juosmens pro dureles įvirtęs, Grilės kojas apčiuopęs, sako į būdos tamsą:

— Grile, nebijok, čia aš,— akimirksniu sumeta: — Kažkas į eketę įkrito... Rekė tuojau sužinos...

Ištraukia galvą iš lubnios, užtrenkia dureles, kad neleistų į vidų šalčio, tik dabar kailiniais apsivelka. Visose pusėse šmėščioja vyrų šešėliai, gurgžda po kojom sniegas, aidi kimūs, išgąstingi balsai. Paniškai lakstančių vyrų knibždėlynėje atsiranda jau ir susigaudančių, ką daryti,— sodrūs, pikti balsai rėkia, kažko kitus moko, kažkur bėgti siunčia... Panika stovykloje nuo to tik didėja.

— Aš čia, Grile, aš čia, prie durų,— garsiai kartoja Tvirbutas. O klyksmas tolumoje bene nutilo? Klausyk nesiklausęs — nesuprasi. Oras pleišėja nuo čia pat šūkaujančių vyrų balsų. Akyse vaizdai keičiasi kas akimirką: žmonės ir arkliai išnyra prieš pat Tvirbuto nosį ir tučtuojau dingsta, tarytum ore ištirpsta. Tolėliau, prie laužų, vyrų kaip uodų knibžda: paskubom, kaip pakliuvo ant galvų užtėkštos, užmaukšlintos kepurės, raudoni atgrasūs veidai, pražiotos juoduoja burnos — kiekviena kažką sako, rėkia, kitiems aiškina... Stovyklos pakraštyje pasigirsta vienišas šūvis... Vyrai, erzėjantys prie laužo, tūpteli, prityla, išgąstingai dairosi...

— Aš čia, aš čia,— kartoja Tvirbutas, prie lubnios durelių tebestovėdamas. Kur Rekė? Ką veikia šioje maišalynėje Rekė? Aiškina, įsakinėja kitiems, ką daryti?

Prie vieno laužo širmu žirgu atjoja Konradas Akenas, vyriausiasis stovyklininkas, lydimas riterių su deglais rankose.

— Į palapines! Visi į palapines, į lubnias! — rėkia Akenas.— Miegoti! Visiems miegoti!..

Įsibukštinę, įsikarčiavę vyrai puola, grūdasi prie Akeno žirgo, vienas per kitą šaukia:

— Pasakyk, kas atsitiko!

— Gal rusai užpuolė, sakyk, gal rusai?

— Kur Fišhauzenas? Kur Kerneris? Kur Vulfas? Kur, po velnių, mūsų vadai, mūsų sargybiniai?!

— Aaa! Jie — Humelshofe! Jie užpečkiuos knarkia!

— Į palapines! Į lubnias visi! — perrėkia vyrų balsus Akenas.— Kelsit paniką — kardu kapoti, šaudyt pradėsiu! Miegot, visi miegot!..

Kiprijonas smunka į lubnią, susirango, atsisėda tamsoje šalia Grilės.

— Nebijok, — sako jai. — Žmogus į eketę įkrito... Ištrauks...

Gal iš tikrųjų kas į eketę įkrito? Gal šiaip žmogelis paklydo? Gal pasigėrė, protas jam pasimaišė?.. Livonija, Livonija... Vienas žmogelis nakties vidury sukliko — drąsiausi vyrai galvas pametė... Bijo, visi bijo... Visi būdrauja... Kietai vilkstinės vyrai tikriausiai niekada neužmiega... Klausosi visi pro miegus... Visiems atrodo, kad tuojau nelaimė gali užgriūti... Ar tuščia, ar tokia jau tuščia jų baimė? Nosies tiesumu į rytus nuo Humelshofo — rusų žemės, garsusis Ostrovas... Kiek kelio nuo Humelshofo iki Ostrovo? Trylika keturiolika mylių — ne daugiau... Rogėmis — dvi dienos kelio... Nereikia nė dviejų dienų... Ką ir šnekėti, rusai žino, kad livoniečiai badauja, kad jų nusiaubtose pilyse maisto liko... Gal pagirėmis rusų žvalgai slankioja? Gal jie vakar matė, kaip Humelshofe Vulfo vyrai maistą į roges krovė? Štai ir sukėlė naktį paniką — livoniečiai išsigąs, į kitas jų nusiaubtas pilis nebedrįs šliuožti... Tuščia tačiau spėlioti! Vienas dievas žino, kaip iš tikrųjų yra...

Grilė, rodos, nė nekrustelėjo, nė drabužiais nesušiugždėjo, tačiau štai ji jau laiko Kiprijono ranką abiem delnais suspaudusi. Taip jai ramiau... Tvirbutas liūdnai nusišypso: ar atsibudęs, ar kruta dabar Grilės įsčiose kūdikėlis? ar tą sumaištį stovykloje ir jis junta? ar ir jo širdelė iš baimės virpa? Viešpatie dieve, į kokį tat pasaulį jis ateina, kaip jis gyvens jame... Kur gyvens — kieno žemėje, kieno pastogėje?..

Tvirbutas spūsteli Grilei ranką, sušnabžda:

— Girdi?.. Vyrai jau rimsta... Tuojau vėl ramu stovykloje bus... Miegok, tavo Pilypas miego nori...

Grilė paleidžia jo ranką, susiriečia į kamuolį.

Ermyderis stovykloje iš tikrųjų rimsta. Žmogus tolumoj nebeklykia — vis dėlto padėjo jam vyrai? pats iš bėdos išsikapstė? ar... numirė?..

Dieve, padėk tam žmogeliui...

— Miegok,— vėl sušnabžda Tvirbutas Grilei.— Ir aš jau miegu...

Kiprijonas nusvarina ant krūtinės galvą, užsimerkia, nors ir mažai teturi vilties, kad užmigs. Blykčioja akyse ką tik matyti sąmyšio vaizdai. Išsigandusios, išsprogusios arklių akys, raudona laužų šviesa nušviesti vyrų veidai, žvaigždėtas dangus, deglai nakties tolumoje... Kiprijonas atsimerkia, spokso į lubnios tamsą. Vaizdai iš akių išnyksta. Kaipgi šitaip?.. Jis gerai atsimena: dangus šiąnakt apsiniaukęs, jame nesimato nė vienos žvaigždelės, aukštai virš galvos juoduoja tokia pat akla tamsa kaip ir tolumoje prie žemės... Žvaigždėtas dangus — na, ir kas čia tokio? Dabar, kai Kiprijonas lubnioje atsimena sąmyšio vaizdus, žvaigždes danguje atsimena iš seniau, iš daug sykių gyvenime regėtų giedrų naktų...

Kažin kas labai livoniška buvo nakties vaizduose, kuriuos Kiprijonas ką tik matė!.. Pastarąjį pusmetį daug naktų jis nesudėdamas akių prabudėjo. Daugel jų, tamsiųjų, pratūnojo girioje, praleido eidamas atvirais laukais, lindėdamas tuščiose sodybose, Lodės pilyje su gyvenimu atsisveikindamas, Goldenbeko rūmuose gulinėdamas, nieko neveikdamas... Tačiau nė vienos nakties iki šiol jam nebuvo atėję į galvą pavadinti livoniška... Ne, ne vyrų sąmyšis, ne jų paniškas elgesys čia svarbiausia. Triukšmingas sujudimas kaip tik atrodė atsitiktinis, nebūdingas Livonijos naktims...

Tyla. Visiška tyla. Juoda tamsa. Ledinis vėjas. Tolumoj per tamsą deglų ugnys slenka nežinia iš kur ir kur... Deglų ugnys nakties tolumoj ir iš seniau atsimintos žvaigždės danguje — štai kuo livoniška ši naktis!..

Kiprijonas pakelia nuo krūtinės galvą, įsiklauso. Sniego gurgždėjimo po kojom nebegirdėti, niekas nebelaksto, nebevaikšto, nebejodinėja, tik vyrų balsai vis dar nenutyla, suskamba čia vienoj, čia kitoj pusėj — tarytum paklydėliai girioje susišūkautų. Kiprijono širdį nusmelkia nuogąstis: jeigu vilkstinės vyrai pajustų, kad jis lubnioje leidžia laiką su moterimi, stovykloje — ką ir šnekėti! — vėl kiltų sąmyšis. Vyrai, ko gero, nenurimtų tol, kol Kerneris neįvykdytų pažado — apipilti Grilę karštu vandeniu ir išvaryti į šaltus sniego laukus...

— Grile,— su kartėliu sušnabžda Kiprijonas.— Aš nebegaliu su tavim būti...

Grilė nė nesukruta, ir Tvirbutas pasilenkia prie jos galvos, valandėlę alsuoja jai į veidą.

— Grile, tu miegi? — vėl sušnabžda. Sulaikęs alsavimą, įsiklauso. Grilė, susirietus į kamuolį, nė nekrusteli.— Vyrai nurimo... Stovykloje visiškai ramu... Aš nebegaliu su tavim būti...— patylėjęs priduria: — Mudviem blogai gali baigtis.

Grilės alsavimas ima trūkčioti. Gal krūptelėjo ir atsibudo jos kūdikėlis, gal ėmė blaškytis įsčiose? Kiprijonui dilgteli į širdį, kad ir jo vaikai auga neramūs, baikštūs, niekuo nepasitikintys. Kai Ieva jų laukėsi, Kiprijonas mažai dienų ir naktų šalia jos buvo — vis Vilniuje, vis kelionėse... Neramu nėščiai moteriai, neramu bręstančiam vaisiui, kai šalia nėra tėvo... Nykus graudumas sugniaužia Tvirbuto gerklę, ir Kiprijonas skubiai pataiso kailinius, kuriais Grilė apsiklojusi, apkamšo jų skvernais jos kojas. Sustingsta. Įsiklauso. Praveria lubnios dureles. Blankioje tolimo laužo šviesoje marguoja tako sniegas: žmonių pėdose šešėliai pilkšvi, blyškūs, arklių kanopų giliuose pėdsakuose — tamsūs, juodi... Aplinkui nesimato nė gyvos dvasios, ir Kiprijonas iššoka iš lubnios, užtrenkęs dureles, pasileidžia tekinas savo palapinės linkui neatsigręždamas. Neįprastai garsiai gurgžda sniegas po kojom. Bėgant pro palapines pasigirsta vyrų prislopinti balsai, kurie, rodos, turėtų pasilikti už nugaros, nutilti, tačiau yra atvirkščiai: balsai neatsilieka, vejasi, už nugaros jų vis daugėja... Ir skamba jie vis garsiau ir garsiau... Kaip tat išlavėjo Tvirbuto baimės jausmas!.. Koks jis budrus, ūmus, koks greitas protą aptemdyti...

Įsmukęs į savo palapinę, Kiprijonas sustingsta ir įsiklauso. Aklоje palapinės tamsoje negirdėt nė krebždesio. Šalta.

— Tisai!.. Ar tu jau čia, Tisai?

Tylu. Šilumos, kuri kartkartėm atsklinda nuo miegančio žmogaus, nejust nė dvelktelėjimo.

Kiprijonas keturpėsčias nuropoja į palapinės pašalį, apčiuopia tuščią, šaltą ir sujauktą Tiso guolį. Rekė dar nesugrįžo. Baimė, nespėjusi atslūgti, vėl ima augti Kiprijono krūtinėj. Šaltis persmelkia Tvirbutą nuo galvos iki kojų, ir jis paskubom, lyg nuo ko gyvo ir plėšraus slėpdamasis, įsirausia į savo guolį, apsidraiko, apsiklosto šienu, užsitraukia ant galvos kailinius. Prislopinti vyrų balsai, neramūs šnabždesiai, nugirsti prabėgant pro palapines, vėl pasigirsta Kiprijono ausyse — šiuša, šnara palapinės tamsoje, lenda po kailiniais, siaubą krūtinėje kelia. Kodėl anas žmogus tolumoj klykė? Kas jam atsitiko? Kur Rekė? Kodėl jis nepakluso Akeno įsakymui, negrįžo į palapinę? Ūmiu rankos grybšniu Kiprijonas nusitraukia nuo galvos kailinius, įsiklauso. Vyrų balsai iš tikrųjų girdėti, atsklinda iš gretimų palapinių. Niekas, niekas stovykloje dar nenurimo, dar nemiega. Kur jau ten!.. Sulindę į palapines ir lubnias, vyrai šnibždasi, ginčijasi, spėlioja, kas ir kodėl klykė, prisimena ir pasakoja šiurpius nuotykius, kurių kiekvienas patyrė gyvenime tiek ir tiek... Kiprijonui taip pat pradeda keistis akyse vaizdai, kurių, matyt, niekada jis neužmirš: „Vyrai! Vyrai! Nepulkit į paniką vyrai! — rėkia pašiurpęs danų knechtas Lodės pilyje.— Tikri kariai nedega! Nedega! Jie žiba pelenuos lyg aukso gabalai!.." Grilė persisveria per ąžuolo šaką, nusitveria virvės, šoka žemėn, virvė nutrūksta, ir abiejų žmonių — Grilės ir pakaruoklio jos vyro — kūnai žnegteli žemėn. Kelučiu vėjas nugena dulkių stulpą... Tans, tans, dusliai skamba tolumoje varpas... O štai du vaikigaliai prietėmio gūdžioje girioje kerta medžius kryžiams... Visa tai Kiprijonas matė ir iškentė neseniai, pastaraisiais gyvenimo mėnesiais, tačiau atmintis, tų vaizdų pažadinta, lekia dabar nuo vaizdo prie vaizdo vis toliau ir toliau į praeitį — į jaunystę, į vaikystę, į pirmuosius kūdikio patyrimus. Ir keista: negali pasakyti, kada susidūrei su neteisybe pirmą kartą — juk nė atsiminimuose iš vaikystės nėra neteisybės, kurią pirmąja gyvenime galėtum pavadinti...

Kiprijonui buvo gal ketveri, gal penkeri metai, kai jis su prievaizdu Motiejum Budginu ir keliais valstiečiais nuvažiavo toli į girią ir pirmą kartą išvydo senovės griauzdą — rėvą, užverstą nudžiūvusiais medžiais su aštriai nugenėtom šakom. Prievaizdas ir valstiečiai pasiėmė iš vežimo kirvius, ėmėsi darbo. Jie skynė per griauzdą skynimą keliui iš Rietavo į Veiviržėnus. Griauzdos vaizdas sužavėjo Kiprijoną. Vaizdas jam atrodė įstabus, nežemiškas. Kiek tik užmatė, kaip šepetys styrojo, atgrasiai saulėje spindėjo bežievės aštrios medžių šakos. O kai leidosi, landydamas pro šakas ir šaknis, į rėvą, oras po medžių sanvartom vis tamsėjo, tapo vis drėgnesnis, vis atšiauriau trenkė puvėsiais, gyvačių nuodais, pragaro siera... Krykšdamas ir žaisdamas, Kiprijonas nusileido kone į patį griauzdos dugną. Kai pro medžių kamienų, šakų ir šaknų pynes virš galvos nebesimatė nei dangaus, nei saulės, kai aplinkui sutemo, Kipras staiga nuščiuvo, ėmė dairytis vis labiau stėrdamas. Jis buvo atsidūręs tamsiame, drėgname, šaltame vaiduoklių pasaulyje. Sausuoliai medžiai kerojo, šakojosi, pynėsi, rizgo neregėtais, nepažįstamais — ne šio svieto — baugiais pavidalais. Kiprą apėmė širdį verianti baimė, kad iš šios velnių irštvos niekada neišsikabarios — ką čia ir šnekėti apie bėgimą, greitomis nė žingsnio negalėjai žengti: kūną badė aštrios šakos, kelią tvėrė gličios, slidžios šaknų pynės. Kurioj pusėj Budginas, jo vežimas? Kurioj pusėj namai? Kipro akimis ėmė žiūrėti vien tik baimė, jos tapo didelės, visa aprėpiančios ir reginčios — sutemusiame ore, pamėkliškoje griauzdos raizgalynėje ėmė vaidentis balkšvi kryžiuočių apsiaustai, sublykčiojo šaltu spindesiu jų šalmai ir antveidžiai... Kryžiuočiai, žvangėdami šarvais ir skydais, medžių šakas kardais kapodami, brovėsi per griauzdą vis arčiau prie Kiprijono... Jis ėmė klykti...

Tada Tvirbutas tebebuvo vaikas. Jis galėjo atsiminti mamą, namus, savo mylimą šunį, pirmus sapnus... O atsiminė kryžiuočių antplūdžius... Gimei žmogus, ir tavo seneliai, tavo tėvai tuojau ima tau pasakoti, koks neteisingas buvo pasaulis, kol tavęs jame dar nebuvo — neteisybė tavo atminty neturi pradžios, ji atjuoduoja iš gūdžios senovės, lydi tave kiekviename žingsnyje, veria tau širdį šią akimirką, vers rytoj ir poryt...

Tačiau — kas tai? Akloje palapinės tamsoje boluoja blyškus Ievos, na taip, Ievos, tačiau jį rėmina jos motinos balta kreza, kruta — gal meldžiasi? — drėgnos, kiek pravertos lūpos. Veidas Ievos, na taip, Ievos, tačiau jį rėmina jos motinos balta kreza, kailinė pelerina, aukšta kepuraitė su puošnia plunksna... Ką tai reikštų? Ieva niekada puošniai nesirengė, jai visada kokti būdavo motinos tuščia puikybė... Kodėl prasimano Tvirbuto atmintis nebūtų dalykų, kodėl įžeidinėja, žemina Ievą? Kiprijonas purto galvą, tankiai markstosi, vėl užsitraukia ant akių kailinius, tačiau Ievos paveikslas, sumišęs su Dvarčiūnienės paveikslu, iš akių nepradingsta: štai dabar jis regi Ievą visu augumu, ir Ieva vilki amžiną atilsį jos motinos suknia — juoda, klostėta, brangiais nėriniais žiburiuojančia... Šalin, šalin, atmintie, net tu esi žiauri ir neteisinga, žmones šmeižti, iš jų tyčiotis linkusi!.. Nepasvirs, Ieva niekada nepasvirs į motiną, ji nepaveldėjo iš jos godumo ir tuščios puikybės... Ieva niekada nepaniekins Kiprijono, neatstums jo, neužmirš...

Tačiau regėjimas neišnyksta. Liūdnas Ievos veidas artėja, didėja — vis baltesnė tamsoje matyti jos kreza, vis ryškiau visom vaivorykštės spalvom žėri plunksna virš jos kepuraitės...

— Velniop! Šalin! Perkūnas mane trenktų!..— Kiprijonas keikiasi tyliai, mintyse, tačiau bejėgė tūžmastis krūtinėje vis stiprėja ir štai jau veržiasi pro sukąstus dantis garsiu švogždesiu: — Pašlemėkas aš! Nevisaprotis! Kvaiša nelaimingas!..

Neapkęsdamas savęs, Tvirbutas nubloškia į šalį kailinius, nuspiria apsiaustą, veldamasis jo skvernuose, ropoja prie palapinės angos, iškiša laukan galvą: akyse vėl sužėri tolimo laužo blyškiai apšviestas sniegas, sumirga pėdų šešėliai jame... Ievos paveikslas iš akių pradingsta. Takas tarp palapinių tuščias. Dangus tamsus. Kur Rekė? Kodėl jis negrįžta? Kas atsitiko jam?

Į palapinę įkiša galvą riteris, sugergždžia, kad Tvirbutas išeitų laukan — su juo norįs pasišnekėti vyriausiasis stovyklininkas Akenas. Riteris išsitiesia, viena ranka pakelia veltinį, dengiantį palapinės landą, laiko pakėlęs. Kiprijonas atsiklaupia guoly, pasilenkia, sulaikęs alsavimą, žiūri pro palapinės angą laukan: tekančios saulės spinduliuose žėri sniegas, rausvais atšvaitais švituliuoja keturių vyrų batai — Akeno ir trijų riterių. Kur Rekė?

Tvirbutas keturpėsčias ropoja į priekį, stodamasis išlenda laukan. Žvelgia į Akeną iš padilbų — sutrikęs, nieko nesuvokdamas. Akenas dėbso į jį prisimerkęs, įdėmiai, truputėlį pakreipęs galvą. Akių budrumas, neramus spindesys išduoda, kad ši valandėlė Akenui neįprasta, ypatinga. Atrodo, jis net užmiršo einąs stovykloje svarbias pareigas: kailiniai atlapoti, aukšta, plunksnomis papuošta kepurė atsmaukta ant pakaušio, į šoną pakrypusi... Akenas kelintą kartą prasižioja ir nieko nepasako — kažką sakyti veržiasi Akenas žmogus, Akenas urėdas vis jį užčiaupia. Pagaliau jis atsimena, kad yra būtinai pasakytinų tokiais atvejais žodžių, kuriais paslapčių neišduosi, nepagarsinsi savo ketinimų.

— Ginklo neturite? — Akenas nužvelgia Tvirbutą nuo galvos iki kojų, ir du sargybiniai ima čiupinėti Kiprijono drabužius.— Skustuvo, peilio, durklo — neturite?

Sargybiniai apčiuopia po kailiniais Šveinicheno padovanotą maišelį, ištraukia jį. Maišelio medžiaga sušvyti saulėje tamsiai mėlynu — lyg metalo — spindesiu.

— Kas tai? — klausia Akenas.

— Dovana,— Tvirbutas nusišypso jaukia šypsena.— Komandoro Šveinicheno kalėdinė dovana.

Akenas įsistebeilija Tvirbutui į akis nustebęs, kiek pašaipiai:

— Kaip — lietuviai švenčia Kalėdas? Pripažįsta Jėzų Kristų, nekaltą prasidėjimą ir taip toliau? — Akenas ypač raiškiai ištaria žodį nekaltą.

— Na, lietuviai nėra dievo išrinktieji, tai teisybė, bet juk tiesą išpažinti — ne tik išrinktųjų privilegija. Dievas — visiems dievas,— sako Tvirbutas, ir Akenas vėl klausia:

— Kaip — lietuviai taip pat dovanoja vieni kitiems dovanas per Kalėdas? Įdomu, ką dovanoti jie laiko garbinga? Brangakmenius? Sėmenis? Žalčių išnaras?

— Žydinčios ievos šakelę,— Tvirbutas žino, kad jo atsakymai nei pagerins, nei pablogins padėties, ir jis neslepia turįs savigarbos jausmą, juo labiau kad žydinčios ievos šakelės, kurią iš jo atėmė Lodės sukilėliai, tikrai neužmirš, neišmes iš širdies — tai jau ne jo valioje.

Sargybiniai prajunka, vienas sako Akenui kikendamas:

— Gera dovana — ne iš savo kišenės!

— Tik pamanykite — Lietuvoj ievos žydi per Kalėdas! — priduria kitas.

Akenas praleidžia sargybinių žodžius pro ausis, kreipiasi į Tvirbutą griežtu balsu:

— Su ponu Vulfu dabar jūs galėsite šnekėtis? Atsakysite už savo žodžius? — Tvirbutas tyli, ir Akenas patikslina klausimą: — Jūs sveikas? Nesiskundžiate galvos skausmais, širdies blogumu, mirties baime?

Dabar Kiprijonui topteli: Vulfas, Akenas, visi vilkstinės vadai jau žino, koks jis Tvirbutas; Rekė negrįžo naktį į palapinę, ir jie viską žino; Akenas nesitveria kailyje pasišnekėti su žuvusiu ir palaidotu žmogum — kai nuves Tvirbutą pas Vulfą, pasimėgauti mistišku pokalbiu Akenas nebeturės progos.

Kiprijonas apmaudžiai, kiek gailiai nusišypso:

— Ne, jokiais skausmais nesiskundžiu, nebent tik tuo, kad laikas tuščiai bėga...

Akenas pasitempia, nutaiso kunigišką žvilgsnį, nusuka jį į rytus:

— Antai, žiūrėkite — saulė teka. Jūs manote — tuščiai?

— Saulė čia niekuo dėta...

Akenas staiga sužiūra į Tvirbutą:

— Niekuo dėta? Net jei ji tekėtų jums paskutinį kartą? — Akeno akys skvarbios, kupinos nerimo.

— Net jei... Net jeigu... — Kiprijonas nebenori susitikti su Akeno akimis, palengva nužvelgia taką tarp palapinių, tarytum sakydamas tuo sargybiniams, kad pasiilgo eiti, eiti ir eiti... Palapinėse bruzda, užkimusiais, prislopintais balsais murmuliuoja vyrai, kaišioja vienplaukes susivėlusias galvas laukan, neramiai dairosi — na taip, jiems tebėra uždrausta iš palapinių išlįsti.

Sargybiniai pusbalsiu juokiasi:

— Ši saulė jam nebešildo, jam šviečia kita — pragaro juodoji!..

— Eikite paskui mane! — rikteli Akenas, nužingsniuoja taku tarp palapinių neatsigręždamas. Tvirbutas, riterių lydimas, seka jam įkandin. Girdi, kaip vyriausias stovyklininkas tūžmingai burba ir keikiasi:

— Žydinti ieva!.. Žiedų pūga!.. Šiukšlių prigrūsta siela!

Abiejose tako pusėse, tamsiose palapinių angose, šmėžuoja vyrų veidai. Čia vienas, čia kitas vežikas sušunka:

— Ką — tai jis naktį klykė?

— Ką jis padarė, ką, po velnių?!

— Sprandą nusukti jam!

Saulė išnyra iš miško, pakimba giedrame danguje. Išgąstis pakerta Kiprijonui kojas. Kiprijonas, staigiai sukiodamas galvą, dairosi į šalis. Na taip, tų plačių, saulėj žėrinčių sniego laukų jis vėl ilgai nebematys, vėl ilgai nebematys... Viešpatie dieve tėve, visų tėvų tėve, aš taip pat turiu vaikų, turiu vaikų, dieve!..

Veikiai jie prieina didelį liepsnojantį laužą, aplink kurį spiečiasi dešimtys riterių. Jų būryje šmėščioja gurguolininko Dico, sargybos vado Kernerio puošnios kepurės. Vyrai neliepti duoda Akenui ir paskui jį einantiems kelią. Tarp žmonių prasivėręs plyšys veda prie laužo. Trys žingsniai nuo laužo medinėje sulankstomoje kėdėje sėdi apkūnus kailiniuotas vyras, ant galvos užsimaukšlinęs didžiulę kailinę kepurę, kuri slepia jo kaktą, drimba ant ausų, ant skruostų, ant kailinių apykaklės. Vulfas, priešais Tvirbutą — Vulfas: ruda barzdelė, trumpi ūsiukai, ketvirtainis, gerai įmitęs veidas — nematyti jame nė vienos raukšlelės... Vulfui iš šalių stovi abatas Jasperas, Malbergas, Fišhauzenas... Akenas, apėjęs Fišhauzeną, sustojęs Vulfui už nugaros, pasilenkia, deda Šveinicheno maišelį Vulfui ant kelių, į kailinių skreitą, kažką sako vadui į ausį. Vulfas dviem pirštais timpteli virvutę, atriša maišelį, žiūri vidun. Šnirpšteli, pasukioja nosį, nebeužriša —

gniaužte užgniaužia maišelio rauktę. Ką — jo akys susidūrė su negyvom zuikio akim? Suglumino? Išgąsdino?

Vulfas apžvelgia prie laužo susirinkusius vyrus, garsiai sako:

— Saulė niekada nešviečia tuščiai, ponai,— jo balsas prislėgtas, liūdnas ir susikrimtęs. Jis užsižiūri abatui Jasperui į veidą — atsilošęs, putlią, baltutėlę pasmakrę apnuoginęs. Pakartoja: — Nešviečia tuščiai, ar ne, dvasiškas tėve?

Abatas Jasperas tarytum negirdi, ką Vulfas sako. Jis nė nežiūri į Vulfą. Jo akutės įsmeigtos į Tvirbutą. Jo siauras aukštas veidas, statmenos raukšlės veide tarytum iš akmens iškaltos.

Nesulaukęs abato pritarimo, Vulfas nuleidžia galvą, neskubėdamas susiklosto ant kelių kailinių skvernus, palengva atsistoja, žengia prie Tvirbuto, apeina jį ratu, stabteli akis į akį, ir Kiprijonui dingteli: šio veido neįsidėmėsi, jo neįmanoma įsidėmėti, jame nėra nė vieno įsimintino bruoželio — apvalus, aptakus, lygus, ruda, na, ruda barzda, tokias barzdas auginasi šimtai vyrų ir Arensburge, ir Rygoje, ir Vilniuje, ir Karaliaučiuje: visuotinė ruda barzda — ji, minioje pamatyta, nepakuždės, kad eina Vulfas, būtent Vulfas...

Tuo tarpu Vulfas vėl atsisėda į kėdę, susideda rankas ant kelių. Rankos be pirštinių. Pirštai šąla — sugniaužia Šveinicheno maišelį ir vėl paleidžia. Vulfas, žiūrėdamas į Tvirbutą mažomis akutėmis, prašneka:

— Gerbiamasis, pirmiausia aš paaiškinsiu, kodėl tavim susidomėjau. Tai atsitiko prieš tris dienas... Tą dieną tu jojai raitas. Tu aplenkei mūsų vilkstinę, nulėkei keliu vienui vienas kaip šimts velnių. Vienui vienas — kaip šimts velnių! Ir aš paklausiau žmonių, kurie mane lydėjo: kas šis narsus vyras? Man atsakė: Tvirbutas... Aš apstulbau: prisikėlęs Tvirbutas!.. Štai tada aš ir nusprendžiau: būtinai pasižiūrėsiu į šį narsų vyrą iš arti... būtinai... būtinai...— Vulfas nutyla, nejudėdamas, kiek susigūžęs kailiniuose, dėbso į Kiprijoną. Tvirbutas neatlaiko žvilgsnio, akimis ima lakstyti Vulfą supančių vyrų veidais. Ne, Rekės veido tarp jų nematyti. Gal ir Rekę Vulfas suėmė?

Vulfas vėl prašneka:

— Gerbiamasis, atvirai, nieko neslėpdamas, pasakyk mums: kas tu, kada tu žuvai, kada ir kur buvai palaidotas, kada iš numirusių prisikėlei — juk ne Velykų rytą, ne dievo valandą, teisybė?..

Tvirbutas neskubėdamas, tačiau ir nedvejodamas atsako:

— Aš — Tvirbutas, lietuvis, Duobelės komandoro Rekės rotmistras samdinys. Tarnauju jam antri metai. Sužeistas buvau tik vieną kartą — prie Lodės, spalio mėnesį..

Vulfas nusvarina ant krūtinės galvą, iškelia per alkūnes sulenktas rankas, vienoje jų saulės apšviestas suspindi Šveinicheno maišelis — tamsiai mėlynas, tarytum metalinis. Tvirbutas nuščiūva. Vulfas nuleidžia rankas, vėl pažvelgia į Kiprijoną, kelissyk linkteli jam dėkodamas, kad nutilo. Visi stovi tarytum apmirę. Tylu. Girdėti tik laužo ugnies šlamėjimas, abejingas spragsėjimas. Staiga iš už Vulfo nugaros išeina Fišhauzenas, artėja prie Tvirbuto gurgždančiais žingsniais, sako:

— Tu drąsus vyras — ne tuščiai, matyt, nešiojies zuikio smegeninę. Draugiškas vyras. Tu sakai mums tai, ką sakyti susitarei su komandoru Reke.

— Aš sudariau su Reke tarnybos sutartį praėjusiais metais...— Kiprijonas pats stebisi, kad jo balsas toks ramus — jis įveikė baimę, įveikė!.. Tačiau Fišhauzenas nebeleidžia jam šnekėti — sustojęs priešais, žiūrėdamas iš apačios į viršų, į akis Kiprijonui, pats šneka:

— Mielasis, mes neprievartaujame, kad tu išduotum draugą. Mes, riteriai, išdavystę laikome pačia didžiausia nuodėme. Tas, kuris išduoda draugą, nė žmogaus vardo nebėra vertas,— Fišhauzenas atsigręžia į Vulfą, Vulfas linkteli galva, sargybos vadui pritardamas. Fišhauzenas vėl atsisuka į Tvirbutą: — Mielasis, tučtuojau eikite pas komandorą Rekę ir su juo iš naujo susitarkite, ką daryti. Garbingai elgiamės mes, garbingus prašom būti ir jus.

Tvirbutas tyli. Fišhauzenas neskubėdamas grįžta prie Vulfo, atsistoja jam už nugaros šalia Akeno, kuris kažką Fišhauzenui pasako. Abu juokiasi.

— Gerbiamasis, prieik prie manęs, — paliepia Vulfas Tvirbutui ir kai šis prieina, atkiša jam Šveinicheno maišelį: — Nepyk ant Akeno, kad jis tikrina ir kalėdines dovanas. Aplinkybės verčia. Patikėk Fišhauzenu ir manimi: aplinkybės iš tikrųjų pasikeitė, ir judviem su Reke būtina iš naujo susitarti, kaip elgtis,— jis patyli žiūrėdamas Tvirbutui į akis. Kilsteli ranką lyg laimindamas, sako: — Eik, gerbiamasis. Ir saugok zuikio galvelę — drąsos tau dar tikrai prireiks. Būk garbingas! Neužmiršk, kad teisybė yra teisybė — nuo jos nepabėgsi, niekur nepasislėpsi...

Dabar riteriai veda Kiprijoną atgal į stovyklos gilumą, ir priešais, ant saulėje žėrinčio sniego, jis mato savo šešėlį. Kiprijono širdį veria nykus apmaudas, jutimas, kad ir vėl jo padėtis beviltiška, be išeities. Neviltis žadina tūžmastį, įniršį ant savęs, ant kitų žmonių, ant viso pasaulio. Pusė metų sunkios, pavojingos, jėgas išsekinusios kelionės nuėjo perniek — nė Lietuvos žemės Tvirbutas nepriėjo... Vienam, jam reikėjo keliauti vienui vienam! Jam nereikėjo suartėti nei su Reke, nei su Grile... Nereikėjo susidėti su Nolde ir Šveinichenu... Nereikėjo pritapti prie Vulfo vilkstinės... Žmogų kelyje susitikus jam reikėjo bėgti kiek kojos neša.. Ten, kur tu nori nueiti, gali nueiti tik vienas, vienui vienas keliaudamas, nuo kitų žmonių slėpdamasis... Atšiaurus, bjaurus žmonių pasaulis!.. Žmogus — retenybė, daugelis — tik žmogėnai, pikti, savanaudžiai sutvėrimai, kuriems atrodo, jog kitas žmogus tik tam ir sutvertas, kad kokios nors naudos iš jo išpeštum: pamatei einantį — pastok jam kelią jau vien dėl to, kad jis eina ne ten, kur tu norėtum...

Riteriai veda Tvirbutą į stovyklos pakraštį, kuriame įrengta sargybinių būstinė — kelios apšildomos palapinės. Už nugaros jau pasiliko lubnia, kurioje tūno Grilė, Kiprijono ir Rekės palapinė... Dico ir Kernerio raiteliai jodinėja po stovyklą, pliaukšėdami rimbais, rėkaudami, kad vyrai nekaišiotų nosių iš palapinių ir lubnių. Jiems dar neleidžiama po stovyklą pasklisti. Vulfas bijo naujos sumaišties. Ypač stipri sargyba pastatyta tame stovyklos pakraštyje, kur stūkso rogės, vakar Humelshofe prikrautos maisto — miltų, kruopų, džiovintos mėsos ir duonos. Šiandien šios rogės atsiskirs nuo vilkstinės, apsaugos būrio lydimos pasuks Treideno Aa upės ledu Valmieros, Rygos link... Mintis, kad štai jau šiandien, po kelių valandų, kai kurie vyrai atsiskirs nuo vilkstinės, vėl sukrečia Tvirbutą. Bejėgė tūžmastis vėl pakerta jam kojas...

Tvardykis, primygtinai kala sau į galvą Kiprijonas, nesileisk su niekuo į šnekas apie savo praeitį, klausykis, kas ką tauzija, kartkartėm purtyk galvą, sakyk: ne, ne, ne... Juk tu gali būti stiprus, tvirtas — gali! Nelaimės tave jau užgrūdino. Jau šimtus kartų tu įtikėjai: kad ir kokių kančių ateityje dar tektų patirti, aš jas pakelsiu lengvai, taip pat ramiai, kaip ramiai mano tėvas mirtį pasitiko...

Jie prieina palapinę, prie kurios stypso sargybinis. Šis, pamatęs atvaromą Tvirbutą, pakelia veltinį nuo palapinės landos, ima bjauriai vaipytis ir krizenti. Nelaukdamas liepimo ar niūktelėjimo į nugarą, Tvirbutas lenkiasi, klupdamas lenda į vidų. Tenai prieblanda. Žmogus, gulėjęs aukštielnikas, atsisėda. Tisas fon der Rekė... Kiprijonas, nė žodžio Tisui nepasakęs, klesteli į pasienį, suriečia ilgas kojas vienaip, suriečia kitaip — vis negerai... Tebūnie. Gero dabar nebelauk. Kur pastums, ten tupėk nejudėdamas. Ir tvardykis, visą laiką tvardykis — ir vienui vienas greitas, neapgalvotas žodis gali tave pražudyti...

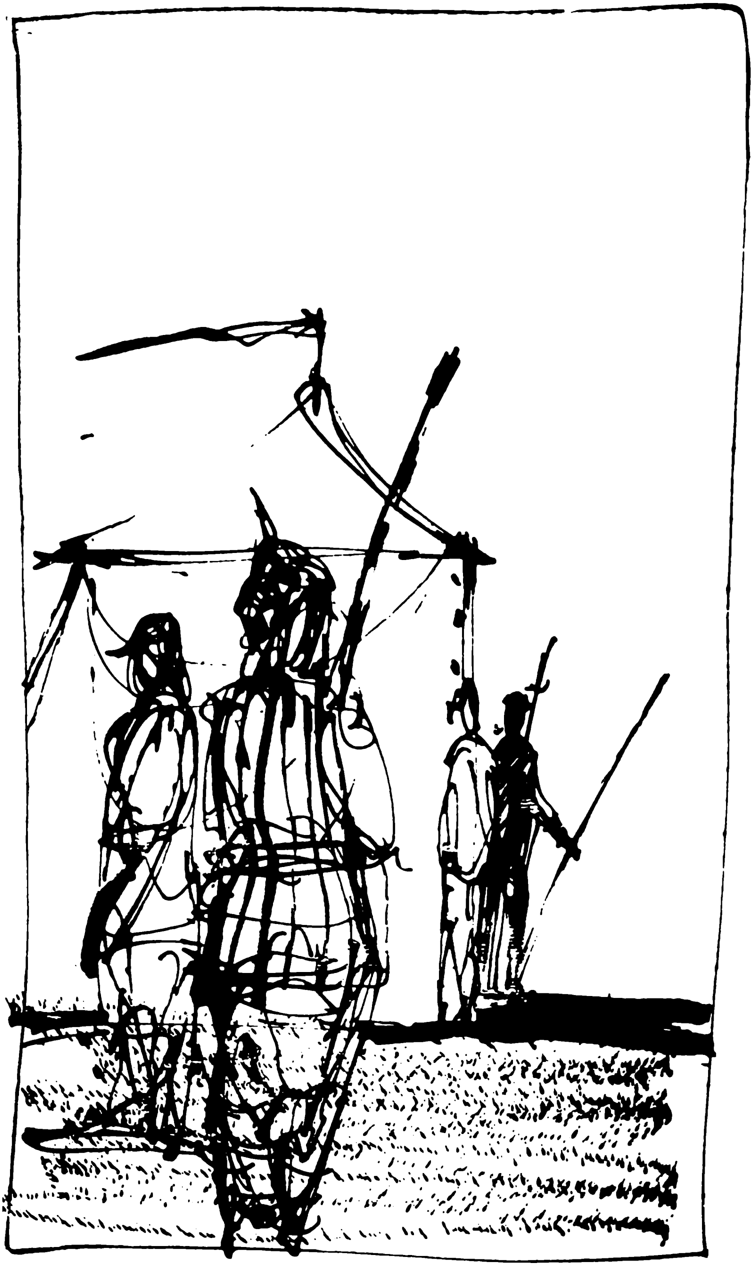

Rekė nenuleidžia nuo Tvirbuto akių, sekioja kiekvieną jo judesį. Prieblandoje Tiso akys atrodo nesveikos — išplitusios, padidėjusios, blizga tarytum šlapia pūslės plėve aptrauktos...

Sargybiniai, atvedę Tvirbutą, nuo palapinės nenueina — mindžikuoja prie angos, gurgždina sniegą, šnekasi su sargybiniu, saugojusiu Rekę. Tisas valandėlę sėdi galvą pakreipęs, stengdamasis nugirsti, apie ką sargybiniai šnekasi. Tuščiai klausosi, girdėti tik nesuprantamas burbėjimas, keiksnojimas ir spjaudymasis. Rekė nepatenkintas pasipurto, įsistebeilija vėl į Tvirbutą. Sako:

— Aš matau — tu pyksti ant manęs. Tačiau dėl to, kad tave suėmė, aš nekaltas. Tu buvai pas Vulfą?

Kiprijonas dėbso Rekei į veidą vos vos šypsodamas. Pats jaučia, kad nepajėgia nuslėpti paniekos šiam žmogui. Tvardydamasis Kiprijonas tikina save, kad Rekę naktį Fišhauzeno ar Kernerio vyrai kvotė, gal net kankino, ir Tvirbuto akys, ieškodamos to paliudijimo, šokinėja nuo Tiso veido prie rankų. Ne, nematyti nei žaizdų, nei mėlynių... Ko norėti... Rekė — silpnavalis, Vulfas griežtai paklausė, ir jis atsakė.

— Perkūnas tave nutrenktų! — sušnopščia Kiprijonas, tačiau pro sukąstus dantis košiamų žodžių Rekė nesupranta. Jis ir negali suprasti — Tvirbutas nusikeikė lietuviškai. Ūmai apsidžiaugęs, kad gali Rekei nesuprantama kalba piktumą nurėžti, Tvirbutas visiškai atsipalaiduoja, duoda valią liežuviui:

— Viešpatie, tu nežinai... tu nežinai, su kuo mane suvedei! Su kiaule! Su tižena! Su įsimylėjusiu mėsos gabalu! Atsimerk, dieve! Pažiūrėk, jis kilpą man ant kaklo neria!..

— Ar tu buvai pas Vulfą? — griežtai pakartoja klausimą Rekė.

Kiprijonas nuščiūva, suima save į rankas, prisiverčia prašnekti vėl vokiškai:

— Buvau.

— Vadinasi, tu supratai, kad aplinkybės pasikeitė?

— Kuo pasikeitė ir kodėl — nesupratau.

— Vulfas tau nepaaiškino?

— Ne.

— Aplinkybių, kuriose atsidūrėm, mudu negalėjom numatyti. Jos visiškai netikėtos...

— Kokios? — suklūsta Tvirbutas, tuojau savim nusivilia: dieve dieve, aš linkęs tikėti kiekvienu Tiso žodžiu — o negalima, negalima tikėti! Rekė nepasakys teisybės, pasakys tik tai, ką Vulfas pasakyti liepė.

Rekė prašneka griežtu balsu:

— Perspėju — neapsidžiauk išgirdęs lietuvių vardą. Ramiai išklausyk, ką pasakysiu. Gerai apgalvok padėtį. Mano manymu, lietuviai tau pavojingesni negu Vulfas.

— Kokie lietuviai? Kur jie? — su neslepiama panieka Rekei prajunka Tvirbutas.

— Lietuviai netoli. Nuo jų mus skiria tik dvi trys mylios. Kunigaikščio Palubinsko įgulos sėdi Bauskenburge, Zelburge, Lielvardene, Vendene, Valmieroj...

— Tu manai, kad iki tų pilių — tik dvi trys mylios?

— Tu tyčiojies iš manęs, kai turėtum man dėkoti. Aš melste išmeldžiau Vulfą leisti susitikti su tavimi. Aš prisiekiau jam, kad tu, pasikalbėjęs su manimi, elgsies išmintingiau,— Rekė patyli ir paskui prašneka nebe taip griežtai.— Ne Vulfui gero aš noriu. Tik tau. Vulfas nebūtų apsakęs tau padėties taip nuosekliai ir atvirai, kaip tai darau aš. Beje, ir Vulfas ne iš prielankumo man leido su tavim pasišnekėti. Jis nenori likti tuščiomis rankomis. Livonijai artėja paskutinioji, ir nė vienas livonietis nenori likti tuščiomis rankomis. Apie valstybę niekas nebegalvoja, galvoja tik apie save. Tad klausykis atidžiai, Tvirbutai. Kunigaikščio Palubinsko įgulos žiemoja kai kuriose rytinėse ir pietinėse Livonijos pilyse. Chodkevičiaus būriai — jau prie Aa upės, dvi trys mylios nuo čia. Jie žygiuoja įsitvirtinti Piarnu, sausio mėnesį jie bus Piarnu...

Kiprijonas pradeda tikėti Reke. Nuojauta kužda, kad Tisas šneka teisybę. Blaivus protas atmeta bet kokią dingstį, dėl kurios Vulfas galėtų prasimanyti tokius didelius, kone visą Livoniją aprėpiančius įvykius. Tad jeigu Rekė sako teisybę, jeigu jis sako teisybę...

— Naktį,— vėl prašneka Rekė ir ilgai aiškina Kiprijonui, kas atsitiko praėjusią naktį: iš Vulfo vilkstinės trejomis rogėmis pabėgo šeši vyrai padisiečiai. Rogės buvo pakrautos maistu, vakar surinktu Humelshofe. Vežikams aptemo protas. Jie pamanė, kad trejų rogių maisto jiems užteks visai žiemai, visam gyvenimui... Alkani žmonės praranda sveiką nuovoką, nebegali galvoti, suvokti padėties. Nebepajėgia teisingai paseikėti savo galimybių... Kur, ar toli vežikai galėjo tomis trejomis pakrautomis rogėmis nušliuožti, kai Vulfas turi tiek daug raitų riterių?.. Vienerios rogės nenušliuožė nė pusmylės... Vieno vežiko Kerneris tamsoje nesugavo... Su jo porininku susidorojo vietoje... Vargšelio klyksmas ir stovykloje buvo girdėti... Na, o kitų dvejų rogių greitai pavyti Kerneriui nepasisekė. Jos šliuožė kita kryptimi, upės ledu. Dvi mylias vijęsi, persekiotojai pametė tamsoje vėžes. Kai galų gale Kerneris roges pavijo, jos jau stovėjo — pabėgėlius netoli Valkos sulaikė Chodkevičiaus vyrai...

Jeigu Rekė sako teisybę, jeigu jis sako teisybę... Kunigaikščio Palubinsko būriai žiemoja Livonijos pilyse. Chodkevičius —

kuris? žemaičių seniūnas? ar jo brolis, lauko etmonas? — žygiuoja į Piarnu... Vadinasi, Lietuva įsitraukė į karą... Lietuviai atėjo į Livoniją... To Kiprijono Tvirbuto sąžinei ir betrūko... Dabar jo kaltės taurė jau pilna... Pilnutėlė... Bjaurastis per kraštus liejasi... Tvardykis, kartoja Kiprijonas, tvardykis, Rekė neturi pastebėti nei tavo nusivylimo, nei išgąsčio, nei džiaugsmo; tu turi atrodyti Rekei abejingas viskam, kas Livonijoj dedasi. Štai, Rekė nenuleidžia nuo tavęs akių, jis nori suprasti tavo sielą, o tai, ką supras, jis tuojau papasakos Vulfui...

Rekė šneka:

— Vulfas šliuožia surinkti maisto iš tuščių pilių, tu tai žinai. Tačiau Vulfas pavėlavo. Maistą iš Smiltenės, Trikatės, Roneburgo, Zerbeno pilių susirinko taviškiai — Palubinskas ir Chodkevičius. Deja!.. Plėšikais jų pavadinti Vulfas negali. Taviškiai elgiasi pagal pernykštes Vilniaus sutartis — Vulfas niekuo negali jų apkaltinti, ničniekuo. Ir džiuvėsiai džiuvėsėliai slysta jam iš rankų... O džiuvėsiai Vulfui dabar — brangesni už auksą! Išsigimimas, visiškas išsigimimas... Tuštybe virto ir garbė, ir savigarba... Visi bijo bado mirties, visi bijo pusnyje į ragą sušalti... O jei ir nebijotų, argi aukotųsi kas? Nebėra dėl ko aukotis, dėl ko numirti... Nebėra valstybės, nebėra švento valdovo, nebėra turtų, nieko nebėra!.. Štai ir ryžosi Vulfas nuslėpti tave nuo magistro, pats tavo dingstimi pasipelnyti...

Tvirbutui krūtinė užtirpsta: teisybę Rekė sako!.. Tie, kurie valdė Livonijos žemes, kurie turtų turėjo, išsigimė — nei garbės, nei savigarbos, nei sąžinės nebeturi... Niekada nebadavusiam klaiku badu numirti... Rekei taip pat, Tisui taip pat... Tisas Noienburgą iš Ketlerio atimti svajoja, o štai bado mirtimi jam likimas grasina!.. Ar Vulfas, ar Rekė, ar Šveinichenas su Nolde — visi iš vieno kelmo, visi!..

Tvirbutas, nebesuvokdamas, ką daro, palinksta į priekį:

— Kam tau reikalinga Grilė, Tisai? Ką tu sumanei su ja daryti? Kur tu ją dėsi? Pasakyk man teisybę, Tisai!

Rekė grubiu rankos mostu atstumia Tvirbutą nuo savęs, negana to, dar ir pats pasislenka toliau nuo Kiprijono. Užtilęs, trūksmingai alsuodamas, akiplėšiškai spokso Kiprijonui į veidą.

— Tavo galvoje bjaurastis... niekšybė... ar ne, Tisai? — šnabžda Tvirbutas.

— Paklausyk, meldžiamasis...— tyliai prašneka Rekė, iš lėto purtydamas galvą.— Mudu pusę metų drauge keliavom. Aš nė karto nepaklausiau, kas tu, iš kur ir kur tu iš tikrųjų keliauji. Man nerūpi, kieno tu pasiuntinys kažkada buvai. Aš nesikišu į tavo reikalus. Kodėl tu kišiesi į mano?

— Tisai, tu neapkenti Ketlerio, tu sakei, kad Vulfui, Ketlerio padlaižiui, tu neduotum nė vienerių rogių... Aš jutau: tu sakei teisybę... Tu jų neapkenti. Neabejoju tuo nė dabar. Tad jeigu... jeigu tu ryžaisi apskųsti mane tam, kurio neapkenti, tu sumanei didelę niekšybę... Aš bijau dėl Grilės, Tisai!..

— Kuo čia dėta Grilė? Į bėdą patekai tu. Aš šneku apie tave.

— Tu nori laimėti Grilę! Kam tau ji? Kam?

— Gerai,— nutęsia žodį Rekė, jo pečiai nusvyra žemyn.— Tu galėsi pasiimti Grilę iš Duobelės, iš mano dvaro, tuojau pat, kai Vulfas tave paleis... Tau gana šito ar ne, velniai tave griebtų?..

— Kai paleis!..— atsilošia Tvirbutas išsišiepdamas.— Ką, tikrų tikriausiai žinai, kad Vulfas niekada manęs nepaleis? Nugalabys? Pakars? Ant laužo kaip italų raganą sudegins?..

— Kvailys, minkštaprotis, bailiausias iš visų bailių — štai kas tu, Tvirbutai,— nusivylęs, netekęs vilties ką nors Kiprijonui išaiškinti, Rekė dabar ne šneka, o inkšte inkščia: — Kas tave kars? Kas tave degins? Vulfui tu — aukso gabalas! Vulfas tave į džiūvėsėlius iškeis, galvijau! Į džiūvėsėlius, supranti?.. Į gruzdžius, tarp dantų traškančius, Livonijos gynėjų krauju aplaistytus, burnoje tirpstančius džiūvėsius išmainys tave Vulfas!.. Ko tu čia nesupranti, ko? Aaa!..— išsišiepia Rekė, įbeda pirštą Tvirbutui į krūtinę.— Tu bijai! Tu bijai, kad lietuviai tavęs Tvirbutu nepripažins! Nuovokus tu vyras! Gerbiu, lenkiuosi!..— Rekė susimezga po kaklu vilnonę juostą, susisagsto kailinius, vėl griežtu, tvirtu balsu sako: — Paklausyk manęs. Jeigu ir Vulfui, ir saviškiams sakysi tik gryną teisybę, viskas bus gerai. Į džiūvėsėlius lietuviai tave iškeis. Džiūvėsėlių nepagailės. Alkani savaitę kitą pavaikščios, tačiau popiežiaus nemalonės nesiryš užsitraukti — galvą gulda u...

— Popiežiaus?..

— O ką tu manei? Laidoti bažnyčioje nenumirusius žmones — to dar svietas nematė, negirdėjo, taip dar nė turkai, nė totoriai nedarė!.. Tu supratai, ką aš pasakiau?..

Tvirbutas sėdi išplėtęs akis, tyli. Jo atmintyje vėl šmėščioja Ieva, apsirengusi velionės motinos paliktais drabužiais. Gal ir išties Ieva jau atsikando vargo, nelaimių, geresnių dienų tuščio laukimo? Gal jau pripažino, kad motina buvo teisi? Meilė gyvenime — niekas, laimės be turto, be garbingos urėdo vietos, be įtakingų giminaičių, be išganingų pažinčių — nėra... Atsipeikėk, dukrele, sukis, dukrele!.. Ir Ieva sukasi, atgailauja nesupratusi, neįvertinusi motinos išminties, kol ji gyva buvo, atgailaudama rengiasi dabar tik motinos puošniais, akį rėžiančiais drabužiais — nori būti panaši į motiną... Tvirbutas!.. Kas tas Tvirbutas!.. Vėjų, visų vėjų nešiojamas žmogus — tuščias ilgesingas švilpesys ausyse...

Rekė, valandėlę stebėjęs nuščiuvusį, net nealsuojantį Tvirbutą, patenkintas nusišypso:

— Dėkui dievui, supratai.

Kiprijonas tyli, gal nė negirdi Rekės žodžių — palengva purto galvą, mintyse kartoja: negali būti, kad visi, visiškai visi žmonės būtų išsižadėję manęs — šito negali būti, dieve!.. Dieve tėve, jeigu tu nenusigręži nuo manęs, turi būt ir žmogus, bent vienas žmogus, kuris manęs lauktų!..

— Sakyk gryną teisybę. Visiems — gryną teisybę, ir viskas bus gerai,— sako Rekė, sukrunta, keliais šliaužia prie landos iš palapinės. Tvirbutas atsipeikėja: ką — Rekės sargybinis Rekę išleis? ko — tik dėl akių jis prie palapinės stovi?

— Palauk! — šūkteli Tvirbutas, ir Rekė sustingsta keturpėsčias, žemai nuleidęs galvą.— Jeigu Vulfas... Jeigu jūs... grasinat lietuviams popiežium... Kodėl neprašot už mane didžiulės išpirkos, aukso kalnų?

Pasigirsta tylus Rekės juokas. Juokdamasis Tisas atsisėda, atsigręžia į Tvirbutą, žiūri geraširdiškai lyg į mažą vaiką. Sako ramiu, guodžiančiu balsu:

— Naivuoli, dėl aukso kalnų prasidėtų ilgos, nykios tarpvalstybinės derybos. Lietuviai nepripažintų tavęs Tvirbutu, gudrautų kaip išmanydami, ir liktų Livonijai iš aukso kalnų tik didelis šnipštas... Pšš!.. Ūūū kamine...— Rekė žvelgia į Tvirbutą šypsodamasis. Priduria: — O jei ir gailestingi tau lietuviai būtų, aukso kalnus pasiimtų ne Vulfas, o Ketleris. Taigi. Vulfui geriau žvirblis rankoje negu briedis girioje...

— Tisai...— Tvirbutas atsiklaupia, jo akys sužėri prieblandoje: — Paklausyk... Žiema... Speigas... Kaimai tušti... Kariuomenei nėra ko valgyt... Badas... Ką tu darytum, Tisai, Lietuvos valdovu dėtas? Ar atiduotum už mane džiuvėsius?

Rekė sutrinka, dėbso į Kiprijoną prasižiojęs, suklusęs. Tvirbutas lenkiasi prie jo, šnabžda:

— Supranti — nė grūdo, nė aguonos grūdo atiduot nereikėtų, jei nugalabytum mane...

Rekė išpučia akis, užsiplieskia:

— Ką tu sumanei? Išsiginsi, kad esi Tvirbutas? Numirsi, tačiau ir mus badu išmarinsi, ką?..

— Tu nesupratai... Tu — Lietuvos valdovas... Ką darytum?

Rekės veidą nutvieskia apmaudi, pagiežinga šypsena:

— Na gerai, drauguži, mirk!.. Sūnūs tėvu didvyriu didžiuotis galės!..

Ir abu nuščiūva. Žiūri vienas kitam į akis. Ir Tvirbutas, ir Rekė pajunta, kad jųdviejų kelionė drauge pasibaigė, kad jau atsisveikina — klūpo vienas prieš kitą, barasi...

Kiprijonas palengva iškvepia orą, suzmenka, sėdasi ant suriestų kojų... Jo ilgos rankos atsiremia į gultą, per alkūnes sulinksta, kėpso bejėgės lyg sugautos kuolingos sparnai.

— Tu neturi vaikų... Tu nežinai...

— Nenoriu girdėt tavo dejonių. Sudie! — Rekė apsisuka, daužia galva į veltinį, dengiantį palapinės landą, švysteli saulėto sniego šviesa, apakina Tvirbutą — Rekei iš palapinės išlindus, veltiniui už landos vėl užkritus, Kiprijonas nebemato ničnieko. Akla tamsa akyse. Regėtos šviesos raibuliai. Vaivorykštė...

XI

Diena giedra, graži, sniegas žėri, kibirkščiuoja saulėje. Rytą vilkstinė nuo Mažojo Embacho upės ledo išsuko į rogių kelią, vingiuojantį per laukus ir miškus, ir dabar pro šalį slenka rausvaliemeniai apsnigę pušynai. Čia vienur, čia kitur šakos neišlaiko naštos, sniegas luitais krinta žemėn, parūksta vaiskiai balti, saulėje žėrintys debesys.

Arkliai traukia roges žingine. Nors kelią pramynė žvalgų būrys, paskui jį pravažiavo Akeno gurguolė, vilkstinės priešakinės rogės, sniegas kelyje dar nėra gerai suvažinėtas — tik sumaltas, suplaktas, ir arklių kojos klimpsta į jį tarytum į smulkų, birų smėlį.

Lubnią Tvirbutui vežti Vulfas parinko tokią, kurios abu langeliai užkalti grotomis. Langelių stiklus sargybinis išėmė, kad belaisvis gerklės nesumanytų persipjaut, ir dabar pro groteles traukia vos juntamas skersvėjis. Kvapnus, gaivus pušynų oras!.. Laisvės siela!.. Pro dešinį langelį čia į vieną, čia į kitą pusę vis prajoja Ketlerio rūmų ūkvedys Malbergas, lydimas dviejų riterių. Ko gero, jau antra mylia Malbergas šitaip pirmyn atgal palei vilkstinę lekioja — skaičiuoja Humelshofe pakrautas roges, tarytum jos būtų užkeiktos ir galėtų skradžiai žemę prasmegti. Naktinis šešių vyrų pabėgimas trejomis pakrautomis rogėmis labai įbudrino Malbergą. Nuogąstaudamas, kad ir dieną vežikai nežinia ką gali iškrėsti, nepailsdamas jodinėja palei pakrautas roges, skaičiuoja jas ir skaičiuoja. Jis gal nė pačiu Vulfu nepasitiki, įtaria, kad mylimasis Ketlerio fogtas gali ir į kurį nors savo dvarą dalį rogių su proviantu pasiųsti. Malbergas plėščioja balne lyg varnas — vilki juodais, pažastyse nuplikusiais sabalo kailiniais, iš po gauruotos juodos kepurės kyšo stambi, nuo šalčio pamėlusi nosis... Kiprijonui atrodo, kad Malbergas visiškai nebeturi atminties, dėl to kenčia, yra nelaimingas žmogus.

Praėjusios nakties įvykiai išgąsdino ir Vulfą. Rytą vilkstinės rogės, sukdamos nuo upės ledo į krantą, prašliuožė pro medį, kuriame pakartas kabojo naktį nugalabytasis vežikas pabėgėlis. Ant jo krūtinės geltonavo poros uolekčių ilgumo lenta. Ant jos didelėm juodom raidėm buvo parašyta: „Vagis Išdavikas Šėtono Apsėstasis". Kai pakaruoklį prišliuožė vidurinės rogės, vilkstinę Vulfas sustabdė, vyrams įsakė susirinkti ant upės kranto prie baisiojo medžio. Du raiti riteriai nudraskė nuo pakaruoklio drabužius, numovė nuo jo kojų batus, numetė ant sniego, ir prišokę trys kiti riteriai drabužius padegė. Į klaikų siaubą įvarė badas livoniečius — ir paprastus žmones, ir didikus. Prie baisiojo medžio Kiprijonas įtikėjo: ko gero, šimtai Ketlerio rūmininkų Mituvoj ir Rygoj nesulauktų pavasario, jeigu Vulfo vilkstinė paršliuožtų į magistro rūmus tuščiomis rogėmis. Dabar Tvirbutas neabejojo nė Rekės žodžiais, kad Vulfas sumanė iškeisti jį į džiuvėsius, kuriuos lietuvių kariai surinko iš tuščių ordino pilių. Vilkstinės vyrai stovėjo aplink seną juodašakį medį, pastėrę iš baimės žvilgčiojo į nuogą pakaruoklį, į ant sniego liepsnojančius jo drabužius. Kąsnelis džiovintos duonos galėjo Vulfo vyrus išgelbėti, prailginti jų gyvenimą, tačiau galėjo ir tučtuojau pražudyti. Aplink medį stūksojo, į lauželį spoksojo keli šimtai vyrų, o nebuvo girdėti nė vienišo balso, nė kuždesio, nė sniego gurgždėjimo po kojom... Žiemos laukų mirtina tyla viešpatavo visoje giedroje padangėje...

Netrukus vyrai išsiskirstė, sulaipiojo į roges, vilkstinė pajudėjo žiemos keliu, ir Kiprijono krūtinę nudiegė skaudus džiaugsmas: badas!.. badas, kuris marina livoniečius, kuris neaplenkia nei vargšo elgetos, nei didiko, išgelbės mane!.. Ant Treideno Aa upės ledo Vulfo vilkstinę pasitiks lietuvių kariuomenės atstovai, ir Vulfas atiduos jiems mane, atiduos, net jei pusę, trečdalį, ketvirtadalį išganingųjų džiuvėsių lietuviai jam tegrąžintų!..

Koks permainingas yra gyvenimas!.. Kaip tat netikėtai pasisuka žmogaus likimas!..

Kelerius metus Tvirbutas kentėjo, nuogąstavo, kas bus, kai namo sugrįš: ar ras Radvila kokią dingstį iš numirusių jį prikelti, ar leis jam vėl viešai gyventi?.. O štai dabar susiklostė tokios aplinkybės, kad Radvilai nė galvoti, nė nerimauti nereikės: Tvirbuto byla bus išspręsta ant Aa upės kranto! Išspręsta priešų akivaizdoje! Visiems laikams!..

Kiprijonas net suvirpa nuo jėgų antplūdžio. Jam ankšta mažutėje lubnioje, jam reikia erdvės, visos padangės!.. Abiem rankom Tvirbutas įsitveria langelio grotų, veidu prisispaudžia prie geležinių virbų, traukia į krūtinę šaltą, gaivų žiemos orą, pats junta, kaip dabar žėri džiaugsmu jo akys, kaip švyti jo veidas. O siela jau laisva, jau skraido mėlynoje padangėje virš ilgos rogių vilkstinės, virš apsnigtų laukų ir girių!..

Kimiu, trūkinėjančiu balsu, tarytum daug metų nešnekėjęs, Tvirbutas užtraukia:

Tūno žebrė rugiuos,
Žebraitėlė rugiuos!

Tūno žebrė rugiuos,
Žebraitėlė rugiuos!..

Sužiūra į jį sargybinis, jojantis šalia lubnios. Pristabdo žirgą Malbergas, lubnią lenkiantis, juodas lyg varnas — nuplikusį sparną pakėlęs, akis nuo saulės prisidengęs, dėbso neramus į Tvirbuto veidą už langelio grotų...

Ir jau visu balsu, kiek tik jėgos leidžia, Kiprijonas užgieda:

Tūno žebrė rugiuos,
Žebraitėlė rugiuos!

Tūno žebrė rugiuos,
Žebraitėlė rugiuos!..

— Dabar jūs galite savo akimis įsitikinti, kad mes savo laiške, kurį jums atnešė mūsų pasiuntinys Šungelis, nieko jums nemelavome — prieš jus stovi Kiprijonas Tvirbutas, buvęs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio Radvilos pasiuntinys. Vienas tūkstantis penki šimtai penkiasdešimt šeštų metų birželio mėnesį netoli Kuoknesės į šį žmogų šovė ordino riteriai Dagmanas ir Korvinas, tuo nusikalsdami svetimšalių pasiuntinių saugos papročiams. Riterių šūviai sužeidė kanclerio Radvilos pasiuntinį, tačiau Lietuvos valdovas paskelbė jį žuvusiu. Vienas tūkstantis penki šimtai penkiasdešimt šeštų metų birželio dvidešimt devintą dieną Nerpto bažnyčios koplyčioje buvo palaidotas žmogus, kuris iš tikrųjų buvo gyvas, kuris ir dabar tebegyvena, kuris stovi, gerbiami ponai, štai prieš jus. Gerbiami ponai, pasikeitę laiškais, mes įsitikinome, kad ir viena, ir antra šiose derybose dalyvaujanti pusė gerai supranta, kokias pasekmes gali turėti šis

Nerpto šventos bažnyčios išniekinimo aktas, jeigu jis būtų pagarsintas...

Šiuos žodžius kalba Vulfas. Jam iš šalių ant sniegeliu apnešto upės ledo stūkso Malbergas ir abatas Jasperas. Už jų nugarų išsitempę stovi Fišhauzenas, Kerneris, Dicas, keli riteriai. Tolėliau kariai laiko už apynasrių jų žirgus.

Lietuvių kariuomenės atstovų priekyje stovi kunigaikštis Palubinskas, apsivilkęs kiaunės kailiukų kailiniais. Jam iš šalių mindžikuoja du rotmistrai. Vienas jų — Golubickis, antrojo Tvirbutas nepažįsta. Keli žingsniai už Palubinsko nugaros stovi būrelis kariūnų, iš jų Tvirbutas pažįsta tik du: Survilą ir Skinderį. Tada kai Kiprijonas tarnavo kancleriui Radvilai, į karių surinkimo vietoves jiedu atvesdavo karių būrius su kunigaikščių Svirskių ir Sakalinskių vėliavomis. Tolėliau nuo lietuvių atstovų taip pat stūkso žirgai. Tačiau niekas už apynasrių jų nelaiko. Kariai, kurie turėtų juos saugoti, neramūs vaikštinėja vienas prie kito, šnibždasi, stiebdamiesi ir tiesdami kaklus, dairosi į Tvirbutą.

Vulfas šneka vokiškai. Jo žodžius kunigaikščiui Palubinskui lietuviškai persako tas žmogus, kuris stovi jam iš dešinės ir kurio Kiprijonas nepažįsta. Vertėjui nutilus, Vulfas vėl prašneka:

— Gerbiami ponai, lietuvių kariuomenės atstovai. Aš žinau, kad jūs atvykote į šias trumpas derybas be savo valdovo, net be didžiojo etmono žinios. Aš deruosi su jumis be mūsų ordino magistro žinios. Todėl mes negalime aptarti Nerpto šventos bažnyčios išniekinimo aplinkybių taip, kaip jas aptarti leistų mūsų valdovų instrukcijos. Mes iš anksto susitarėme nesvarstyti dalykų, apie kuriuos šnekėti valią turi tik mūsų valdovai. Mes šnekėsime tik apie sąlygas, kuriomis mes galime atgauti tai, kas mūsų, o jūs — tai, kas jūsų. Iš anksto taip pat susitarėme, kad derybose griežtai laikysimės sutarčių, kurias pasirašė ir jūsų valdovas, ir mūsų magistras. Gerbiami ponai, lietuvių kariuomenės atstovai, pagal Vilniaus sutartis jūsų kariai turi teisę pirkti maistą, vežimus ir arklius iš Livonijos gyventojų, gali skolintis pasirašydami skolos raštus...— Vulfas kantriai, negailėdamas laiko, išvardija visus svarbiausius sutarčių punktus. Tuo, atrodo, jis pats save ramina ir guodžia: už Tvirbuto grąžinimą lietuviams Ketleris Vulfo nepagirs, Vulfas tai supranta, stengiasi savo savivalę užmaskuoti teisiniais Lietuvos ir Livonijos susitarimais. Vulfas kalba: — Tačiau sutartyse nepasakyta, kad Lietuvos kariuomenė gali imti maistą iš mūsų pilių. Maisto atsargos jose sukauptos tik ordino kariams. Jūs, gerbiami ponai, šito nepaisėte, paėmėte maisto atsargas iš šešių mūsų pilių, laiške, kurį įteikėte mūsų pasiuntiniui Šungeliui, jūs patys tai pripažįstate. Magistro rūmų ūkvedžio Malbergo apskaičiavimu, kiekvienoje mūsų pilyje jūs pasikrovėte po dvidešimt rogių provianto, tad turite grąžinti mums vieną šimtą dvidešimt rogių...

Lietuvių kariuomenės atstovų būryje kyla šurmulys. Kunigaikštis Palubinskas, aukštas, rusva, kiek pražilusia barzda vyriškis, iškelia ranką, prašo Vulfą nutilti, leisti jam pasakyti žodį. Vulfas nutyla. Kunigaikštis Palubinskas į livoniečius pats nesikreipia: pusbalsiu kažką bumba vertėjui ir Golubickiui, Tvirbutas nugirsta tik kelis lenkiškus žodžius. Į livoniečius kreipiasi Golubickis. Jis didžiai stebisi, kodėl Vulfas mano, kad lietuviai surinkę maistą iš šešių pilių. Valdeno pilies vartus jie radę užrakintus. Ant kuorų pasirodęs žmogus ir ėmęs šaukti, kad pilis tuščia, kad atėjūnai į ją nelįstų, trauktų savo keliais. Su tuo vienišu pilies gynėju ar angelu sargu lietuviams susitarti nepasisekę, ir kai tik jie pabandę išlaužti vartus, sugriaudėjęs baisus sprogimas, pilis išlėkusi į orą. Tuščia būtų buvę didžiulėje griuvėsių krūvoje ieškoti džiūvėsių ir kruopų. Iš Valdeno pilies lietuviai nieko nepaėmę, nė aguonos grūdo. Vulfas negalįs reikalauti iš jų to, ko jie nepaėmę. Golubickis taip pat nusistebi, kodėl Vulfas manąs, kad iš kiekvienos pilies lietuviai išsivežę net po dvidešimt rogių maisto. Galbūt tiek maisto livoniečiai į kiekvieną pilį kažkada ir atvežė, kas dabar žino. Tačiau pilių gynėjai, kol žuvo, juk valgė ir gėrė, ir maisto atsargų tik likučius lietuviai iš pilių pasiėmė.

— Smiltenės pilyje,— sako Golubickis,— mes pasikrovėm dvejas roges kruopų, šito neslepiam. Į trečias roges įsimetėm keturias statines kopūstų, šito taip pat neslepiam. Tai teisybė. Tačiau džiovintos mėsos ir duonos šioje pilyje mes suvis neradome!..

Dabar subruzda, ima triukšmauti livoniečių pusė. Lietuviai jai šmaikščiai atsikerta. Kyla ginčai. Abi pusės nebetveria savo vietose, susieina į krūvą, lietuviai ir livoniečiai susimaišo, prasideda tikras turgus. Niekas Tvirbuto nebemini, niekas nebekreipia į jį dėmesio, ir du sargybiniai, stovėję Kiprijonui už nugaros, išsigąsta, kad šurmuly belaisvis nepabėgtų, nutveria ir laiko jį už parankių. Vienas sargybinis vis rėkia kažkokio Bertoldo vardą, šaukia, kad į pagalbą daugiau vyrų ateitų. Apmaudus piktumas Tvirbuto krūtinėje ima kilti. Lietuviai!.. Savi žmonės!.. Kaipgi jie šitaip?.. Derasi ne dėl jo, Tvirbuto, nelaimingiausio pasaulyje žmogaus, derasi dėl kruopų maišo, dėl kopūstų statinės... Staiga iš triukšmingo vyrų erzelio prieš pat Tvirbuto nosį išnyra Skinderis. Jo akys ant kaktos išlipusios, kailiniai atlapoti, susijaudinęs jis vapa:

— Yra dievas tėvelis!.. Yra!..

Sargybiniai, laikantys Tvirbutą už parankių, nesupranta, ką

Skinderis lietuviškai šneka, ima rėkti vokiškai vienas per kitą, vildamiesi pagalbos prisišaukti:

— Ei, varykite lietuvius šalin! Varykite šalin! Jie primokys belaisvį! Jie susitars!

Keliais kariais vedini, prilekia prie Tvirbuto Kerneris ir Dicas. Pastarasis mandagiai, tačiau valdingai stveria už rankos Skinderį, tempia į vyrų šurmulį. Skinderis, buvęs Sakalinskių vėliavininkas, vis gręžiojasi į Tvirbutą, vis rėkia sprogindamas akis:

— Yra dievas! Yra!

Skinderis ir Dicas dingsta minioje. Tvirbutą tankiu žiedu apsupa Kernerio riteriai. Oras pleišėja nuo šūksmų. Šneka visi, nesiklauso niekas. Netoliese drioksteli šūvis. Drioksteli antras, trečias. Pakvimpa parako dūmais. Balsų murmeklynėje pasigirsta šaižūs lietuviški ir vokiški riksmai:

— Į vietas!.. Visi į vietas!.. Į savo puses!..

Vėl pokšteli keli šūviai vienas po kito. Vyrai, iškrikę ant upės ledo, savų ima ieškoti, būriuotis, vėl į dvi stovyklas skirstytis. Kerneris su savo riteriais pasitraukia nuo Tvirbuto, sargybiniai paleidžia belaisvio rankas. Ledo aikštelė priešais Kiprijoną pamažėl ištuštėja: vokiečiai vėl kairėje, lietuviai — dešinėje. Tik už Tvirbuto nugaros dar girdėti sniego gurgždėjimas po lakstančių vyrų kojom.

— Atsigręžk! Atsigręžk! Lietuviškai sakom — atsigręžk! — pro gurgždėjimą pasigirsta prislopinti, nekantrūs balsai, ir Tvirbutas atsigręžia: vieni vyrai bėga į vieną pusę, kiti — į kitą, kliuvinėja vieni už kitų, kaktomuša susiduria; tarp skubančiųjų į savas vietas stovi, kojom trypia, rankom mostaguoja trys vyrai geltonais avikailio kailiniais, vienas jų — Survila.

— Nieko nebijok! — šaukia jis Tvirbutui. Kerneris pastebi lietuvius patarėjus, su keliais kariais tučtuojau šoka prie jų:

— Nesitarti! Nesitarti! Derybos iširs, jeigu tarsitės!

Survila vyras kresnas, stiprus, tačiau neaukštas — vis pašoka, kad matytų Tvirbutą pro karių galvas, pašokęs vis rikteli:

— Neprisipažink, kas esi! Neprisipažink, ir mes tave išvaduosim!

Sugriaudi įsakmus Vulfo balsas:

— Kunigaikšti! Raminkite savo vyrus! Jeigu jie tarsis su belaisviu, mes nutrauksime derybas!

Keli kariai atsiskiria nuo lietuvių būrio, paknopstom bėga prie Survilos ir kitų dviejų patarėjų, stveria juos už rankų, už skvernų, tempia tolyn nuo Tvirbuto. Triukšmas rimsta. Kerneris,

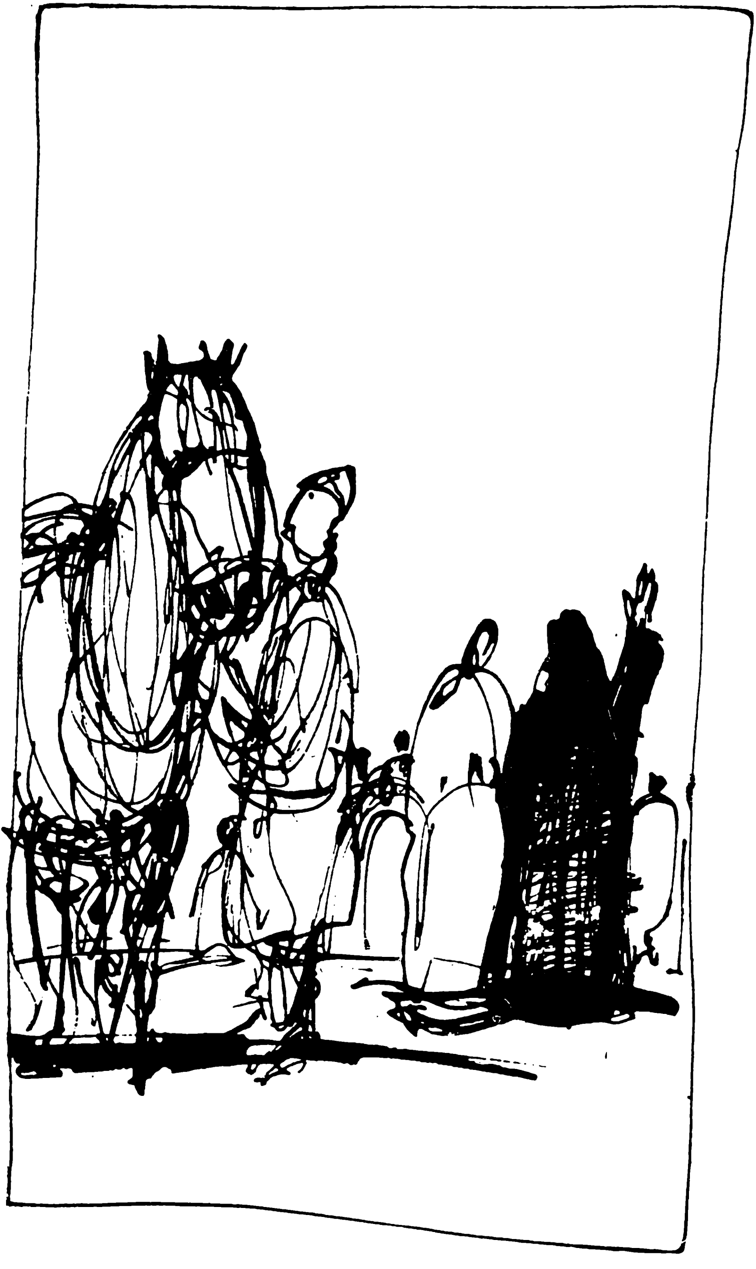

įsitikinęs, kad lietuviai prie belaisvio nebelįs, nueina, karių lydimas, prie saviškių, vėl atsistoja Vulfui už nugaros. Vulfas prašneka:

— Gerbiamieji ponai lietuviai! Ne laikas ir ne vieta čia tartis dėl provianto, kurį jūs turėsite mums grąžinti, tikslaus kiekio. Čia tik susitarkime: įmanomi ar neįmanomi mūsų aptariami mainai. Mes mainyti sutinkame. Laukiame jūsų atsakymo.

Kunigaikštis Palubinskas tariasi su Golubickiu ir vertėju. Tvirbutas girdi tik duslų bumbėjimą, atpažįsta tik vieną kitą lenkišką žodį. Po valandėlės vertėjas, Tvirbutui nepažįstamas žmogus, žengia žingsnį į priekį, sako vokiškai:

— Didžiai gerbiamas fogte, ar gali mūsų vadas kunigaikštis Palubinskas kreiptis į jūsų belaisvį? Kunigaikštis nori iš belaisvio lūpų išgirsti, kuo jis vardu, kuo pavarde, kuo save laiko.

Vulfas, valandėlę patylėjęs, persimetęs žvilgsniais su abatu Jasperu, atsako:

— Kunigaikštis turi teisę teirautis belaisvį ko tinkamas. Tačiau klausinėti jis turi vokiškai, kad ir mes suprastume.

Vertėjas atsisuka į kunigaikštį, persako jam Vulfo žodžius, ir kunigaikštis atsainiai burbteli lenkiškai:

— Klausk, Astikai.

Vertėjas, pavadintas Astiku, žengia kelis žingsnius į Tvirbuto pusę, klausia vokiškai:

— Belaisvi, ar tu lietuvis? Pasakyk mums kelis — bet kokius — lietuviškus žodžius, kad tai įrodytum.

Išmintingas, gudrus kunigaikštis, dingteli į galvą Kiprijonui, ir silpnumas pakerta jam kojas: Palubinskas tyčia prašo jį prakalbėti lietuviškai, nori, kad Kiprijonas pasakytų paslaptį, jeigu ją turi, nori, kad paaiškintų savo padėtį... Tačiau ką Tvirbutas gali pasakyti kunigaikščiui? Ką gali paaiškinti jam? Kiprijonui gerklę užsmaugia pažeminimo, nuoskaudos, nevilties jausmas, tiek metų krūtinėje gniaužtas ir neužgniaužtas... Vienas vienintelis žodis dusliai tuksi smilkiniuose: vaikai, vaikai, vaikai... Akyse sumirga žvaigždės tarytum naktį, ir tuojau Kiprijonas išgirsta vos atpažįstamą savo balsą:

— Ar gyvi mano vaikai? Aš noriu pas vaikus... Leiskite mane pas vaikus...

Astiko balsas, kai vėl pasigirsta, pasirodo Kiprijonui atšiaurus, abejingas jam:

— Belaisvi, kunigaikštis Palubinskas niekada nepažinojo velionio Tvirbuto, buvusio Radvilos pasiuntinio. Tačiau gerai jį pažinojo čia esantys rotmistrai Golubickis, Survila ir Skinderis. Kunigaikštis tik tam, kad atpažintų Tvirbutą, juos čia atsiveže. Trys žmonės! Trys Tvirbutą pažinoję žmonės sako, kad tu — ne minėtasis Tvirbutas. Ar tu ir dabar, tai išgirdęs, tvirtini, kad esi Tvirbutas, buvęs kanclerio Radvilos pasiuntinys?

Štai ir išmušė, zvimbia ausyse lemiamoji valandėlė... Tvirbutas gyvas ar miręs? Pats Palubinskas pažįsta Tvirbutą, Kiprijonas gerai tai žino. Tačiau kunigaikštis dedasi nepažįstąs... Golubickis, Survila ir Skinderis taip pat nepripažįsta Kiprijono Tvirbutu... Ką jie sumanė? Kaip jie tikisi išvaduoti Kiprijoną, jeigu nepripažįsta jo Tvirbutu? Kaip atspėti jų mintis? Ką atsakyti jiems Vulfui girdint? Koks atsakymas — teisingas ar melagingas — dabar išgelbėtų Kiprijoną? O gal jo bylą lietuviai jau išsprendė, ir jo likimas nuo jo atsakymo nebepriklauso?

„Neprisipažink, kas esi, ir mes tave išvaduosim!" — skamba ausyse Survilos žodžiai.

Kiprijonas tyli... Jam trūksta oro...

Astikas, nesulaukęs Tvirbuto atsakymo, apsisuka, grįžta prie kunigaikščio, ir šis ilgai jam kažką aiškina. Ką aiškina?

Abiejose — ir vokiečių, ir lietuvių — pusėse kyla šurmulys. Astikas baigia tartis su kunigaikščiu, guviai žengia į Vulfo pusę, sako jam:

— Didžiai gerbiamas fogte, kunigaikštis įsitikino, kad žmogus, pakliuvęs jums į nelaisvę, yra lietuvis. Tačiau kunigaikščio žmonės, pažinoję velionį Radvilos pasiuntinį, nepripažįsta, kad šis žmogus ir velionis pasiuntinys — tas pats asmuo.

— Pripažįsta ar nepripažįsta? — perklausia Vulfas.

— Nepripažįsta. Kartoju: nepripažįsta. Jūs pats, gerbiamas fogte, matėte: Radvilos pasiuntinį pažinojusių žmonių akivaizdoje nė pats belaisvis nebedrįsta sakyti Tvirbutas esąs. Nebėra jokių abejonių: jums į nelaisvę pateko apsišaukėlis, elgeta, bado mirties išsigandęs, didvyrio garbe duonos užsidirbti sumanęs...

Vokiečių pusėje kyla sąmyšis. Pasigirsta pikti, paniekos lietuviams kupini balsai:

— Ką jūs darote! Atsipeikėkite!

— Paskui nagus graušite! Vėlu bus!

— Popiežius atgailą visai Lietuvai paskirs — iš proto išsikraustysite!

Astikas, paraudęs, išbalinęs akis, stengiasi visus perrėkti:

— Leiskite pasakyti! Leiskite pasakyti kunigaikščio sprendimą! — vokiečiai pamažėl nurimsta, vėl suklūsta įbedę atšiaurius žvilgsnius į Astiką. Astikas kalba: — Gerbiami ponai, Lietuvos valdovas niekada ir niekam neleido ir neleis teršti Lietuvos didvyrių atminimo. Didvyriai apsišaukėliai Lietuvoje buvo ir bus baudžiami pagal senus papročius. Todėl kunigaikštis Palubinskas atsako jums: mainai įvyks! Tačiau už apsišaukėlį mūsų kariuomenė nemokės tiek, kiek jūs, gerbiami ponai, norėtumėt gauti už tikrą Tvirbutą. Nepertraukite manęs, ponai! Nieko, mums nieko negaila dėl didvyrių garbės išsaugojimo. Bet, supraskite, dosnumas taip pat turi turėti ribas — beribis dosnumas išniekintų didvyrio atminimą lygiai taip pat kaip apsišaukėlio elgetavimas... Ponai! Gerbiami ponai! — šaukia Astikas, kimdamas ir springdamas, tačiau vokiečiai nebeklauso jo. Vulfas apstulbęs šypsosi. Fišhauzenas juokiasi. Abatas Jasperas žegnojasi. Vyrai už jų nugarų kelia į viršų kumščius šūkaudami, popiežiumi lietuviams grasindami. Riterių būryje sodrus balsas surinka:

— Ei jūs! Kopūstų statinę pasilikite sau! Visa kita atiduokite!

Riterių būrys pratrūksta kvatotis ir rėkauti:

— Pasilikit! Kopūstus pasilikit sau! Velniai nematė — savo didvyrius mūsų kopūstais šerkite! Tebūnie jums taika ir ramybė! Tebūnie, apsirijėliai!..

Tvirbutas nejunta nei rankų, nei kojų, tik širdį — visas kūnas, rodos, tapo širdim, nykiai gelianČia iš pažeminimo ir gėdos. Patyčių, paniekos, pagiežos pilni balsai tarytum grubios rankos drasko nuo Kiprijono drabužius, mėto į ugnį ten, prie baisiojo medžio...

Tvirbuto gerklę užsmaugia ašaros. Smilkiniuose tebetuksi: vaikai, vaikai, vaikai... Ir štai tas vienintelis žodis sukuria atmintyje vaizdą: miglotas rudens rytas, strazdai, miškiniai vyturiai būriuojasi beržyne, šalta, trys vaikai gano ožkelę, degina krūmą, šildosi prie jo ugnies... Vaikai basi, sermėgėlės jų — velto milelio... Mergelė strazdanota, kone raudonplaukė, berniūkščių kuodai rusvi, šapų prisivėlę... Eini prie jų, kelio klausi — jie tavęs nepažįsta, bijo tavęs, tačiau į šalis neišsilaksto: glaudžiasi vienas prie kito, savo ožkelę maitintojėlę nuo tavo akių užstoti nori... Mergelė gąsdina tave suraukta kakta, piktomis akimis... Berniūkščiai kumštelius gniaužia, šnerves pučia, šnirpščia atgrasiai — kaip gyvi neatiduotų tau ožkelės, jei norėtum atimti, ir nagais, ir dantim nuo tavęs ją gintų... Popiežius! Ką — popiežius! Kas jo bijo? Kiekvienas savo ožkelę gina — vaikas iš nevilties, suaugęs vyras iš didelio mokėjimo gyventi: žiūrėk tik savęs, kad tik tau būtų gerai!..

Dieve mano, atsikvoši Tvirbutas, širdyje savo vaikelius — Petrą, Povilą ir Joną — godoju, mintyse jų vardus kartoju, o atminty nepažįstami Livonijos našlaitėliai šmėščioja...

Kiprijonas įkvepia pilną krūtinę oro, kad nepravirktų, ir atsitinka stebuklas: tik oro, šalto žiemos oro jis įkvėpė, o krūtinėj ir galvoj tarytum nuo dieviškos išminties gaivu, erdvu ir šviesu tapo: žmogus esi, Tvirbutai! — sugaudžia visoje padangėje garsas.

Kiprijonas neskubėdamas nusimauna pirštines, nusitraukia nuo galvos kepurę, numeta į sniegą — vienplaukis, plikomis rankomis, ilgomis, nepaprastai ilgomis — lyg voro — kojomis žengia į lietuvių pusę, žvelgia Golubickiui, Astikui, kunigaikščiui Palubinskui į veidus, sako garsiai, ramiai, taip ramiai, kad Kiprijonui pačiam nugara pagaugais eina:

— Aš — Tvirbutas! Tvirbutas aš! Užmuškite Tvirbutą, vyrai!

Nutyla jo balsas, drauge su juo nutyla ir visi kiti balsai — patyčių, paniekos, pagiežos... Stoja visiška tyla. Tačiau trumpam.

— Ką, ką jis sako, ką sako? — suošia tuojau balsai vokiečių pusėje.

Tvirbutas, į lietuvius tebežiūrėdamas, garsiai pasako vokiškai:

— Aš — Tvirbutas! Tvirbutas aš!

Vokiečių pusė džiaugsmingai sulala, suūžia:

— Jis prisipažino! Prisipažino, girdite!

— Tylos! — sugriaudėja Vulfo balsas, sugriaudėja tik vieną žodį, taip trumpai jis teskamba, tačiau vyrai susyk nuščiūva — tiek tame balse stiprios valios ir drauge sumaištingo nuogąsčio: ką mes darom? kas čia vyksta?

Tylu. Tik žirgai neramiai suprunkščia čia vokiečių, čia lietuvių pusėje — keista: šilti, jaukūs balsai skamba šaltame ore virš baltų sniegynų...

Tvirbutas gerai mato Golubickio, Astiko, kunigaikščio Palubinsko veidus. Ne, vyrai kariūnai nesuka akių į šalį. Žvelgia tiesiai į Kiprijoną. Tačiau iš jų žvilgsnių nesuprasi, ar jie smerkia, ar užjaučia Tvirbutą. Jie žvelgia, ir tiek, taip medžiotojai žvelgia į girią, prieš įžengdami į ją: kokie nuotykiai, koks laimikis mūsų laukia joje?

Kunigaikštis Palubinskas krusteli, pasisuka į Astiką, ilgai kažką šnabžda jam. Astikas linksi galva: supratau, supratau... Paskui žengia į priekį kelis žingsnius, nė nedirstelėdamas į Tvirbutą, vokiečių pusei paskelbia:

— Gerbiami ponai, kunigaikštis mano, kad derybos buvo naudingos ir vienai, ir kitai pusei. Vežkite dabar belaisvį į Valmieros pilį, ten Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stalininkas ponas Chodkevičius tars dėl mainų lemiamą žodį. Gerbiami ponai, mes atsisveikiname.

Kiprijonui kniūšteli į širdį, kad vokiečiai su tokiu lietuvių pasiūlymu nesutiks, pareikalaus aiškesnio atsakymo, ir tuojau čia vėl sulalės turgus. Tačiau tą pat valandėlę visur aplinkui pasigirsta sniego gurgždėjimas po vyrų kojom: į vieną pusę nuo Tvirbuto tolsta lietuvių kariuomenės atstovų kailiniuotos nugaros, į kitą — vokiečių... Nė vienas žmogus neatsigręžia, atgal nepasižiūri...

Prie Tvirbuto palengva, tarytum nenorom prislenka jo sargybiniai. Prislinkę stūkso, žvalgosi į nutolstančias derybininkų nugaras sutrikę, negalėdami, nenorėdami patikėti, kad jų vadai jiems paliko nuspręsti, kur belaisvį varyti.

TREČIA DALIS

I

Arkliams bėgti kelias geras, sumintas, lubnioms šliuožti nepatogus — vėžės vingiuoja giliai į sniegą įsirėžusios, tarpvėžio kauburiai lubnios apačią dažnai brūžina. Sukritęs, sudžiūvęs ir išsekęs Tvirbutas iš nežinios susivokė, per dvejų kailinių rankoves jo alkūnės kaulas Chodkevičiui į šoną duria. Valmieros pilyje tarnai pusę dienos Tvirbutui drabužius rinko — vis per platūs, per laisvi buvo, ant pečių lyg ant žambio karojo... Menkas ir nugeibęs, visiškas nuosproga Chodkevičius dabar norėtų būti. Norėtų papasakoti Tvirbutui apie save kuo graudesnių dalykų, kad tik šis suvargęs klajūnas savo nelaimes užmirštų, kito žmogaus gailėtis imtų. Tačiau Jonas Chodkevičius yra stambus, kresnas, daug vietos lubnioje užima, ir jis nė prasižioti štai jau kelinta mylia neišdrįsta.

Nuo pat paauglystės Jonas Chodkevičius pavydėjo savo seneliui Aleksandrui išvaizdos. Senelio veidas visada būdavo giedras, didelės mėlynos jo akys visada geraširdiškai šypsodavo... Barzda, kuri užklodavo visą senelio krūtinę, ilgi, palei ausis užriesti ūsai, papurę žili plaukai atrodydavo kaip aureolė, tačiau ji, taip ir jusdavai, šlovindavo ne stambų senelio kūną, o sielos taurumą. Jau seniai Jonas augino, puoselėjo barzdą, rietė ūsus, šiaušė vešlius, lygius plaukus, kad sutaurintų savo išvaizdą. Ir jo barzda dryksojo plačiai ant krūtinės kaip tamsus, purus debesis, ūsai rietėsi šmaikščiai, linksmai, plaukai paklusniai puro... Ir galėjai sakyti, kad jo galvą gaubia aureolė... Tačiau toji aureolė ryškino ne veido, ne akių, ne akyse šviečiančios sielos taurumą, o viso kūno stambumą, gremėzdiškumą. Chodkevičius net nuogąstaudavo, esą dažnas pamano: augina Jonas Chodkevičius barzdą tik tam, kad daugiau vietos pasaulyje užimtų, nugeibėlių pagarbą ir pavydą akintų...

Visa tai niekai, vaikiškos mintys, nuo žmonių slėptinos. Iš jų tik pasišaipyti galima. Kai kitų žmonių šalia nebūdavo ar bent šnekėtis su niekuo nereikėdavo, Jonas Chodkevičius dažniausiai tik apie niekus, visiškus niekus ir tegalvodavo. Tokiom valandėlėm jo siela ilsėdavo. Galvoje būdavo giedra, šviesu, širdyje jauku ir gera. Dievo malonė gyvenimas, dievo malonė gyvenimas, kartodavo jis...

O dabar Jonui Chodkevičiui patylom nuoskauda širdy alma. Nedaug dar tepraėjo metų nuo to laiko, kai jis pradėjo jodinėti į karo žygius, kai tapo karvedžiu, kai šiokią tokią savo vertę pajuto. Žmogaus vertė — kokia ji nepastovi!.. Dar vakar Chodkevičius tikėjo, kad yra jau užgrūdintas, šilto ir šalto gyvenime regėjęs vyras: daug priešų užmušė, daug savo karių palaidojo, motinų raudų prisiklausė, mylimųjų ašarų prisižiūrėjo... O štai šįryt įlipo į lubnią, kurioje Kiprijonas Tvirbutas, buvęs Radvilos pasiuntinys, sėdėjo, ir susyk pajuto, kad jo užsigrūdinimas tebėra juokingai menkas. Jonas šliuožė viena lubnia su žmogum, kuris buvo nušautas, palaidotas, ištremtas, užmirštas, kuris tik dievo valia ilgus ištremties ir klajonių metus gyvas išliko. Daug pasakojimų, padavimų ir legendų Chodkevičius apie tokius vyrus buvo girdėjęs. Tačiau visi didvyriai, apie kuriuos Jonas ką nors buvo girdėjęs, gyveno senovėje. Jie buvo padavimų vyrai, tikrovėje jų nė įsivaizduoti negalėjai. O štai dabar lubnioje šalia Jono sėdi gyvas didvyris kankinys — sukritęs, sudžiūvęs, išsekęs, bėgte jis gal nebepabėgtų, ant žirgo, niekieno nepadedamas, gal nebeužsėstų, tačiau yra gyvas, gyvas!.. Ir tik trejais metais už Chodkevičių jis tėra vyresnis. Ir ne iš nepaprastos giminės kilęs. Prieš šešerius septynerius metus Chodkevičius susitikdavo jį Vilniuje, čia valdovo, čia kokio didiko dvare — nuskurdėlis, Radvilos pastumdėlis buvo, pasididžiuoti galėjo nebent mokslu Europos universitetuose, tolimomis kelionėmis. O dabar... Išliko gyvas — šiuose žodžiuose slypėjo visa Tvirbuto garbė, šimtus kartų per pastaruosius penkerius metus padidinta. Tvirbutas išliko gyvas. Šių žodžių prasmė atrodė Chodkevičiui nežemiška, dvelkė bekraščių dangaus sodų žiedais ir pavėsiais. Gal Tvirbutas gyveno pomirtiniuose soduose, gal giesmes su šventaisiais giedojo, gal su numirusiais artimaisiais ir pažįstamais šnekėjosi?.. O štai jis vėl žemėje, vėl sėdi lubnioje, šliuožia sniego keliu... Šliuožia tylus, nusiminęs. Nepatenkintas, kad vėl į šią ašarų pakalnę dievas jį sugrąžino. Neberūpi jam žemiškasis gyvenimas. Nuo tos dienos, kai Vulfas fon Liudingshauzenas atvežė jį į Valmierą, praėjo jau beveik savaitė, tačiau Tvirbutas nei apie Radvilą, nei apie savo buvusį globėją Hornastajų, nei apie savo šeimą nieko dar nepasiteiravo. Arba dievo šviesos jis yra apšviestas ir viską žino, arba žmonėmis, kurie numirę niekada nebuvo, nebetiki — nepasakys jie teisybės, meluos, miglą į akis pūs...

Tvirbutas sugrįžo. Chodkevičius šiek tiek jau žino, iš kur, ką iškentėjęs Tvirbutas sugrįžo. Į klausimus sugrįžėlis atsakinėjo noriai, trumpai ir aiškiai. Tačiau Chodkevičius jaučia, kad ten, iš kur sugrįžo, Tvirbutas ne tik nepavydėtinų kančių prisikentėjo — ir neprilygstamo džiaugsmo, palaimos patyrė: juk sielos aleliuja tik per kančias pasiekiama...

Yra laimingų žmonių!.. Metų metus jie neatsitiesdami nugarą lenkia, žemę knisa, prakaitą nuo kaktos braukia, niekaip nenusibraukia... Tačiau vieną rytą pateka neregėta saulė, nutvieskia žemę jaudinančiais, kaip niekada šiltais spinduliais... Vargšai žmonės atsitiesia dirvoje nuo vagelių, pažvelgia į medžių viršūnes, į aukštus debesis, apkvaista nuo dangaus mėlynumo... Ir tai, ką iki šiol jie nuovargiu vadino, tampa jiems sielos džiaugsmu, palaimingu jutimu, kiek daug visokių darbų darbelių nudirbta!.. Džiugi, nerimastinga pralekia diena, rimties kupinas ateina vakaras. Ant kelučio per rugių lauką, ant tako per kiemą, ant bakūžės sienų, ant stalo su pabertais mediniais šaukštais, ant vaikų lovelių krinta neįprasti, nekasdieniai — rojaus medžių — šešėliai... Prasideda susikaupimo, praregėjimo valanda: esi čia, turi vietos šešėlyje, ir pasaulyje yra tvarka!.. Ir nors kitą rytą vėl pateka vargo saulelė, žmonės, pragyvenę rojaus naktį, niekada nebepamano, kad yra nelaimingi...

Užpernai pavasarį Jonas Chodkevičius parvažiavo į Platelius, į savo dvarą, ūkio reikalų tvarkyti. Kitą dieną jį aplankė Telšių kunigas, pasakė: Livonijoj, Gruobinios miestely, sekmadienį raganą, šėtono vietininkę žemėje, degins, ir daugelis tavo valstiečių nori pasižiūrėti, kaip ragana sudega, dievo bausmės rūstybę pajusti geidžia — leisk jiems tris dienas nedirbti, į Gruobinią nukeliauti. Chodkevičius nepatikėjo, kad jo valstiečiai žiaurių reginių pasiilgę būtų. Įtarė: raganos deginimas Gruobinioj jo valstiečiams yra tik dingstis, galbūt vienintelė dingstis per daugelį metų į tolimą kelionę išsiruošti, po margą pasaulį pasižvalgyti — žmonės trokšta nuvažiuoti dešimtį mylių, bent dešimtį mylių nuo savo namų... O, kaip dažnai Chodkevičius žiūri savo valstiečiui į akis ir nesupranta, apie ką šis galvoja, ko nori, ko siekia!.. Dirba, plušа žmogelis, o juk jis ne tik duonos, ne tik miego, ne tik artimo meilės geidžia — ir dar kažko trokšta, ilgisi... Ko ilgisi?

Chodkevičius savo akimis matė, kaip į didįjį Liepojos kelią keliolika vežimų vienas po kito įsuko. Jo valstiečiai išdardėjo į Gruobinią. Į kelionę leidosi ir seni, ir jauni, ir visai dar vaikiščiai. Girios kelyje aidėjo juokas, linksmi šūksmai... Keliauninkai krėtė išdaigas, dainavo šaipokiškas dainuškas, vyrai erzino moteris, moterys vyrus, vaikai, iš vežimų iššokę, galvomis ėjo... Dar ilgai po to, kai Chodkevičiui iš akių paskutinis vežimas pradingo, tolumoje virš girios dulkės rūko...

Livonijos pakraštyje, Gruobinios miestelyje, pačioje Žemaitijos pašonėje, sekmadienį pirmas laužas velnio apsėstam žmogui sudeginti turėjo būti užkurtas — apie raganų deginimą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, Lenkijoje ar toje pačioje Livonijoje Chodkevičius dar nebuvo girdėjęs. Kuo užkerėjo šis įvykis Chodkevičiaus valstiečius? Kodėl jie iškeliavo į Gruobinią tokie linksmi? Ar jiems atrodė, ar jiems galėjo atrodyti, kad gyvenime priviso daug piktų, velnio apsėstų žmonių ir kad dievo valia jiems jau turi būti rūsti, neregėtai žiauri?

Į kelionę su valstiečiais Chodkevičius išsiuntė ir kelis savo dvaro prievaizdus, kad valstiečius stebėtų, jų šnekų klausytųsi, sugrįžę namo, Chodkevičiui viską, ką matė ir girdėjo, papasakotų.

Raganą degino nedidelėje miestelio aikštėje. Vienoje jos pusėje stovėjo raudona bažnyčia, kitoje pro atlapas duris šleikščiu karščiu alsavo smuklė. Ratu aplink aikštę knibždėjo prekeiviai. Vieni žmonės pardavinėjo, kiti pirko. Diena buvo karšta, saulė kepinte kepino, ir minia, susirinkusi pasižiūrėti, kaip ragana dega, juo lengviau laužo ugnies karštumą įsivaizduoti galėjo. Neseniai pasibaigusi žiema buvo labai šalta, gili sniego. Alkani, išbadėję vilkai į tvartus įsmukdavo, gyvulius išpjaudavo, žmones girios kelučiuose užpuldinėdavo. Visų gruobiniškių gyvuliai per žiemą sulyso, sukrito, pavasarį, kai atėjo metas į laukus juos ginti, ant kojų nebepastovėjo. Vienui viena moteriškė savo gyvulius sveikus, nupenėtus, dailiu plauku žvilgančius į ganyklą išvarė. Toji moteriškė buvo sena, slankiojo išburkusiu susiraukšlėjusiu veidu, raudonomis akimis žiūrėjo. Teisėjas, ją pamatęs, neabejodamas nusprendė, kad tokią siaubingą išvaizdą tik ta, kuri šėtonui tarnauja, gali įgyti. Moteriškė, teisėjo kvočiama, kruvinomis seilėmis spjaudėsi, piktdžiugiškai kvatodama prisipažino savo gyvulius užbūrusi, kad neišdvėstų, kitų žmonių avis ir veršius vilkais pjudžiusi, o pilies hauptmano šeimininkę, kuri pirmoji raganavimu ją įtarinėti ėmė, sunkia liga apkrėtusi, į kapą nuvariusi. Teisėjo tarnai, raganų atpažinėjo vienuolio Deibelio patarti, piktąją moteriškę kankino, bet skausmo ji nejuto — velnias ją tučtuojau užmigdydavo ir kankinama moteriškė kietu, saldžiu miegu miegodavo. Tačiau per egzekuciją Gruobinios aikštėje, didžiulės minios akivaizdoje, stebuklas įvyko: ragana degdama klykė. Labai neilgai klykė. Tačiau to klyksmo atminimą Chodkevičiaus prievaizdai parsivežė iš Gruobinios kaip kokį velnio įpirštą daiktą, kurio neišmesi, nenukiši į tamsią kertę, neatiduosi kitam. Prievaizdus, iš miego naktimis pašokusius, šiurpas nukrėsdavo: tebeklykia ragana! vis dar tebeklykia!..

Gruobinios minioje žmonės piktai šūkavo, laidė prakeiksmus raganai, grūmojo jai, tyčiojosi iš jos. Kai kurie rėksniai galėjo būti ir pasamdyti, kad triukšmą keltų. Tačiau ne visi. Daugelis rėkė iš nesuprantamo, širdį ūmai užkėtusio piktumo nežinia kam, nežinia kodėl. Chodkevičiaus valstiečiai tylėjo. Prievaizdai manė: tylėjo veikiausiai dėl to, kad jie buvo Gruobinioj svetimšaliai atvykėliai — argi supaisysi, koks svetimšalio žodis senbuviams nepatikti gali? Prievaizdų tvirtinimu, Chodkevičiaus valstiečių būryje neatsirado nė vieno, kuris raganai degant būtų bent cyptelėjęs... Visi stovėjo nusčiuvę, išsižioję, akis išpūtę... Sužinoti, apie ką jie tuomet galvojo, prievaizdams nepasisekė: Gruobinios minioje valstiečiai nugirdo, kad jūra ties Liepoja gausybę joldijų į krantą išmetė, ir tuojau po egzekucijos jie į vežimus susėdo, Liepojon išskubėjo. Prievaizdus tai nustebino ir suglumino. Kaipgi šitaip!.. Ragana kankinama miegodavo, deginama — ėmė klykti. Kiekvienam mirtingajam tai turėjo sakyti, kad dievo valia velnio valią jo akivaizdoje nugalėjo. Tai turėjo skatinti savo gyvenimą apmąstyti, nuodėmes prisiminti, dėl jų atgailauti. Kur tau!.. Chodkevičiaus valstiečiai mylią kelio iki Liepojos nuvažiavo nė žodžiu apie sudegintą raganą neužsiminę. Patylom, ramiais balsais jie šnekėjosi apie joldijas, apie arklių kaustymą, apie kelionę atgal į namus.

Žodžiai žodžiais ir lieka — Chodkevičiaus jais nepaguosi. Jis visada norėjo ir nori atspėti ir suprasti slaptąsias savo valstiečių mintis. Juk tik mintys — visi kruvini sukilimai tai primena! — valstiečiams protą sudrumsčia, prieš dvarus ir ponus nuteikia. Joldijos... Šis žodis Chodkevičiui pasirodė paslaptingas, įtartinas. Jonas ėmė tarnus po dvaro kaimus siuntinėti, kad šie kuo daugiau žinių apie joldijas surinktų. Seniausius Platelių valstiečius Jonas pats aplankė. Seneliai papasakojo: seniai seniai, labai seniai, kai Platelių žemę jūra skalavo, toji buvo plateliškiams ir švelni, ir dosni kaip motina; iš jūros lietaus debesys atkildavo, jų žemę drėkindavo; jūra žuvimi juos maitino; jūros pakrantės paukščius jiems perino; o kai žmones maras ir badas ištikdavo, jūra patamsėdavo, pajuosdavo, taip įsišėldavo, kad bangos aukštumo sulig medžiais risdavosi, į krantą griūdavo, kalnus joldijų, gyvųjų tirščių, žmonėms išmesdavo; jūros gyvieji tirščiai stebuklingi būdavo — ne tik nuo bado gelbėdavo, bet ir nuo maro gydydavo...

Tai, ką Chodkevičiaus valstiečiai, kaupinus vežimus prisikrovę, namo iš Liepojos parsivežė, ne joldijos buvo. Jūra jų seniai, nuo to laiko, kai vanduo atšilo ir ne toks sūrus tapo, į krantą nebeišmeta. Joldijos, minkštakūniai gyvi sutvėrimai, šaltosios jūros laikais gyvenę, dabar tik žmonių atsiminimuose apie senovės jūrą gyvi bėra. Baltijos vandenyse joldijos nebesiveisia, ir valstiečiai iš Liepojos pajūrio parsivežę kerpių, rudų, šlapių kerpių, kurios niekada nei širdelių, nei kraujo neturėjo, kurios niekada gyviai nebuvo. Kerpės visada buvo kerpės, tik kerpės. Tačiau Chodkevičiaus valstiečiai to nežino arba nenori žinoti. Visas kerpes, visas žoles, visus minkštus glitulius, kuriuos jūra į krantą kartkartėm išmeta, jie laiko joldijomis, gyvaisiais stebuklingaisiais jūros tirščiais. Verdančiu vandeniu valstiečiai kerpes ir žoles nupliko, patys jas valgo ir kiaules, jaučius jomis šeria...

Žmones — visus: ir didikus, ir bajorus, ir varganus valstiečius — ilgesys kamuoja... Kad bent žinotum tikrai, ko jie ilgisi — mylimos moters, vaikų, turto, didesnio mokslo... Tai teisybė: žmonės ilgisi ir šio, ir ano — šimtų visokių dalykų. Ir dar kažko, ko mes nė apsakyti nemokame, žmonės ilgisi... Valstiečiai, į Gruobinią važiuodami, linksminosi, tolima kelione džiaugėsi, drauge gerai žinojo, kad kelionėje nepraturtės, namo sugrįžę, dirbs taip pat sunkiai kaip ir anksčiau — tad bent rudųjų kerpių, jūros į krantą išmestų, pilnus vežimus parsivežti nusprendė. Tikėjo, kad pasaulis nuo senų senovės nepasikeitė, ir jūra joldijų į krantą kartkartėm vis dar išmeta. Tikėjo, kad yra pasaulyje tvarka, amžina tvarka, tik jie, paprasti vargdieniai, per darbus ir rūpesčius, sielos sumaištį tvarkos paisyti vis užmiršta arba jėgų nebeturi... Tai ir suramina, paguodžia juos tos joldijos — žmoneliai nuo kasdienybės atitoksta, apsidairo giedresnėm akim, senolių gyvenimo būdą prisimena, džiaugiasi: štai ir mes elgiamės taip pat, kaip senovėje protėviai elgėsi; ko benorėti — mūsų gyvenimas amžinąja gyvenimo vaga teka...

Nuožmus tai ilgesys — tvarkos ilgesys, kaip kitaip jį pavadinsi?.. Dabar, vis dabar ir dabar tvarką atstatyti ir palaikyti turi — nepabaigiamas tai darbas!.. Tvirbutas štai sėdi lubnioje, tyli, galva ant ilgo kaklo svyruoja... Akys nemirksėdamos pro langelį į snieguotas pagires žvelgia... Akys liūdnos, gailios, tačiau ir ramios, su liūdnumu susitaikiusios... Tvirbutas!.. Kaip gyvena žmona? Ar sveiki auga vaikai? Ar gyva tebėra motina? Radvila gal jau baigia Lietuvos statutą ruošti? Nieko apie nieką Tvirbutas nepaklausia. Niekas, rodos, Tvirbutui neberūpi. Nieko, ką turėjo, rodos, nebenori jis susigrąžinti: nei šeimos, nei tarnybos, nei padėties didžiojo kunigaikščio rūmuose... O gal priveikė jis tą nuožmųjį tvarkos ilgesį, ir dabar gyvena ramus, laimingas, dėl nieko galvos sau nebekvaršina?

Sunku suprasti iš nežinios sugrįžusį žmogų!..

O kurį žmogų, kokius žmones Chodkevičius taip jau gerai pažįsta?

Valstiečiai, jo valstiečiai!.. Stūkso jų vežimai ant jūros kranto — ratai į smėlį suklimpę, arkliai neramūs, išsigandę į neaprėpiamus vandenis dairosi... Po pavasarinių audrų jūra padūmavusi, rami, jėgas išsvaisčiusi... Pakrantė juoda nuo išmestų kerpių... Valstiečiai graibsto kerpes plikomis rankomis, kelia nuo žemės dideliais glėbiais, kerpės šlapios, sunkios, valstiečiai neša jas įsirėžę, verčia į vežimus... Chodkevičius viltį jiems žadina: mielieji, jūs imate iš jūros tik tai, ką ji pati jums išmeta; o štai sustotumėt visi į vieną būrį — vyras prie vyro, užimtumėt Livoniją, ir jūs turėtumėt Rygos uostą, atsiplukdytumėt iš jūros, iš kitų uostų daug turto, kurio jūra pati jums niekada į krantą neišmes,— geriau gyventumėt, laimingesni būtumėt!..

Ar supranta Chodkevičių jo valstiečiai? Ar stos, jei prireiks, jie vyras prie vyro, ar žygiuos į Livoniją, ar guldys galvas dėl savo artimųjų, savo vaikų laimės? O ir apie ką jie dažniau galvoja — apie ateitį, apie būsimą dosnią jūrą ar apie senovę, savo protėvius senolius, prie Joldijos jūros gyvenusius? Ką jie labiau brangina — savo senolių atminimą, jų paprotį joldijom misti ar savo pačių gerovę?..

Chodkevičius tyli. Apmaudauja, kad yra stambus, kad jo kailiniai stori, kad barzda ant krūtinės papurusi — daug vietos jis lubnioje užima... Stambus, gremėzdiškas jo kūnas, o sielos jame mažai... Mažai!.. Kitaip argi jis džiaugtųsi, kad Tvirbutas nieko apie namus, apie Vilnių neklausinėja? Tvirbutas paklaustų — kaipgi ne! — ir tokių dalykų, apie kuriuos šnekėti Chodkevičiui drąsos neužtektų. Juk reiktų pasakyti ir labai skaudžius žodžius: Hornastajus mirė, štai jau treti metai kaip mirė, amžiną atilsį duok jam, viešpatie... taigi... sugrįžt sugrįžai, Tvirbutai, tačiau nebėra kam tave globoti, prieš valdovą užtarti, štai kokie reikalai... Nenori Chodkevičius Tvirbutui šito sakyti. Tegul kas nors kitas jam šią naujieną pasako... Tegul kitas pasako, sugrįžėlio viltį užmuša... Tvirbutas, ko gero, tik dėl to ramus lubnioje sėdi, kad tiki: Hornastajus man padės... O gal priešingai — gal Tvirbutas jau žino, kad Hornastajus mirė? Gal tik dėl to ir tyli, nieko neklausinėja, kad žino: nebeturiu globėjo, niekas nė piršto dėl manęs Vilniuje nebepajudins — kam tuščiai burną aušinti?..

Sunku suprasti iš nežinios sugrįžusį žmogų!..

Sėdi Tvirbutas, žiūri pro lubnios langelį į apsnigtas pagires — apie ką jis mąsto? kuo save guodžia?..

Chodkevičius taip nori jį apkabinti, padrąsinti, paramą, visokeriopą pagalbą jam pažadėti... Nori ir neišdrįsta, nepasiryžta — nuogąstauja, kad pats Tvirbutui guostis pradėtų: ilgesys, koks šuniškai skaudus ilgesys širdį veria... pasaulyje tvarkos nėra...

Taip ir šliuožia jiedu mylia po mylios tylėdami. Klapsi į sušalusį sniegą arklių kanopos, rogių pavažos ausyse cypia...

Jonas Chodkevičius, pasišviesdamas žibintu, kailinius ant pečių užsimetęs, lipa siaurais pilies laiptais: plačiais pečiais stringa tarp sienų, pūkščia, laisvąja ranka vis spaudžia prie krūtinės papurusią barzdą, kad matytų, kur žengia. Arklinis žibintas!.. Koks šviesus žibintas!.. Vežikas pakabina tokį lubnios pirmagaly, pakabina du, iš abiejų lubnios šonų, ir arkliams tamsiausią naktį bėgti šviesu.

Pilies bokšto antro aukšto aikštelėje prie mažų, giliai į sieną įleistų durų strypso sukrypęs, ant vienos kojos pasisvėręs sargybinis, ir Chodkevičiaus krūtinėje atsibunda atgailos jausmas: kodėl jis pastatė sargybinį prie Tvirbuto kambario durų? kur iš čia gali bėgti Tvirbutas? atgal į nežinią? kvailystė!.. Chodkevičius tyčiojasi iš nelaimingo žmogaus!..

Pėstininkų etmonas tvirta ranka pastumia duris, plačiai atidaro. Kišdamas į priekį žibintą, įžengia į šiltą, gerai prikūrentą patalpą. Apsidairo. Kambarys neaukštas. Plytinių skliautų briaunos kyla nuo grindų į viršų, susibėga ties apvalia tamsia anga aukščiausiame kambario taške. Skliautai blyškiai rausvi, tačiau oras nuo žibinto šviesos gelsvas. Gelsvas ir Tvirbuto veidas, kylantis nuo pagalvės. Tuo pat metu basos, irgi gelsvos Tvirbuto kojos leidžiasi nuo lovos ant nutriušusios meškenos, patiestos ant grindų. Pro baltas apatines kelnes išsišauna aštrūs Tvirbuto keliai. Didelės, įdėmios Tvirbuto akys klausiamai žiūri į žibintą Chodkevičiaus rankoje: ne į Chodkevičių, ne į jo veidą, ne į akis — į žibintą. Šis didelis keturkampis šviesulys glumina sugrįžėlį, kelia jam nerimą, gal paslaptinga naktine kelione gąsdina.

Pamatęs stalelį, Chodkevičius neša ir deda ant jo žibintą, nuo kurio Tvirbutas vis nenuleidžia akių. Chodkevičius sumurma:

— Atspėjai — arklinis. Labai patogus. Mums tik į galvą neateina pasišviesti kelią arkliniais žibintais.

Tvirbutas pažvelgia Chodkevičiui į veidą, ir pėstininkų etmonui virpulys nugara nuvirva: rudos, kiaurai veriančios Tvirbuto akys, didelės atlėpusios ausys — iš nežinios susivokęs žmogus atsuko į Chodkevičių akis ir ausis, ir širdį... laukia dabar nekantriai, su nuogąsčiu laukia, ką Chodkevičius vidurnaktį jam pasakys...

— Neužmingu,— ištaria pėstininkų etmonas, atsikrenkščia, patyli, vėl tuščius žodžius ištaria: — Pasakyt norėjau...— jo balsas turi graudinantį prieskambesį, ir Chodkevičius, tai žinodamas, mėgsta trumpam nutilti: tegul įsiklauso pašnekovas į jo balsą, nusiteikia atviram, nuoširdžiam pokalbiui. Štai dabar Chodkevičius jau pasako tai, ką pasakyti norėjo: — Į Vilnių sugrįžęs, Tvirbutai, Hornastajaus neberasi. Jo nebėra. Jis mirė, amžiną atilsį duok jam, viešpatie.

Tvirbutas spokso Chodkevičiui į veidą, nė nepajuda. Chodkevičius nekantrauja pasakyti viską, ką apie iždininko mirtį žino, tačiau prisiverčia patylėti: tegul išgirstą žinia įstringa Tvirbutui į galvą ir širdį, tegul jis bent maldos už mirusį žodžius patylom sušnabžda. O gal dabar apie iždininko mirtį nebešnekėti? Kuo ilgiau apie velionio paskutines dienas pasakosi, tuo vienišesnis Tvirbutas jausis...

— Vien tik šią žinią tau pranešti man būtų buvę baugu,— skubiai prašneka Chodkevičius.— Remkis dabar į mus, Tvirbutai. Tai svarbiausia, ką aš norėjau pasakyti.

Tvirbuto žvilgsnis nuslysta į šalį nuo Chodkevičiaus, palengva klydinėja po gelsvą kambario orą, nerasdamas į ką atsiremti. Chodkevičius, žengdamas artyn prie Tvirbuto, storu liemeniu į jį linksta, įsakmiai sušnabžda:

— Nesuk, Tvirbutai, akių į šalį! Žiūrėk į mane! Remkis į mus!..

Tvirbutas krusteli, persižegnoja, staiga sužiuręs į savo basas kojas, vėl sustingsta. Gal pamano: ilgai ėjau, tiek metų ėjau, o parėjus nebėra į ką atsiremti... Vargu... Vargu ar suvis jis dabar apie ką nors galvoja. Štai jo kojos tiesiasi, kelia kūną aukštyn, rodos, be jokio tikslo — taip nevalingai. Rodos, Tvirbutą dabar valdo ne galva, ne protas — gyvastis ramiai nenustygsta, ir tiek. Aukštas, per pečius sukumpęs, Tvirbutas žingteli į stalelio pusę, sustoja, spokso į žibintą. Sukrutina lūpas: koš... koš, koš... Gal Chodkevičiui pasigirdo? Ar gali žmogus, skaudžią žinią išgirdęs, žiūrėti į arklinį žibintą ir pakuždom arklį šaukti? Koš... koš, koš... Tvirbutas aukščiau pakelia galvą, atgręžia į Chodkevičių dideles neramias akis:

— Ar išleisite mane iš čia?.. Ar leisite man su juo atsisveikinti?.. — klausia.

— Atsisveikinti nebėra su kuo...

— Kodėl? Kaip tai suprasti?

— Jis jau palaidotas,— tyliu, rūsčiu balsu sako Chodkevičius.— Seniai palaidotas. Jis mirė penkiasdešimt aštuntų gegužės mėnesį...— Chodkevičius užsičiaupia. Jis vos nepasakė: Hornastajus paliko du testamentus, vienas jų — tau skirtas... Anksti apie tą testamentą šnekėti!.. Ir ne Chodkevičiaus valia apie jį šnekėti...

— Penkiasdešimt aštuntų...— tyliai pakartoja Tvirbutas, žiūri į Chodkevičių pakreipęs galvą, sustingęs, veikiausiai stengiasi prisiminti paminėtus metus ir mėnesį — kur tada jis buvo, ką veikė? Na taip, dabar Tvirbutas jau pradeda mąstyti apie tai, apie ką kiekvienas žmogus tokią valandėlę mąstytų:— Vadinasi, daug sykių... Daug sykių aš šnekėjausi su juo jau mirusiu...

Chodkevičius tvirtu balsu pakartoja:

— Aš atėjau tau pasakyti: remkis dabar į mus!..

Tvirbuto akyse staiga plyksteli nuogąstis:

— Stalininke, kas dar, kas daugiau — motina, žmona, vaikai?..

— Jie gyvi! — sušunka Chodkevičius, tuojau pajunta, kaip širdį užlieja nuoskauda: Tvirbutas netiki juo... netiki!.. Kodėl, spėlioja, ko gero, Tvirbutas, kodėl Chodkevičius paramą man siūlo? Kodėl taip primygtinai siūlo? Gal nori nuslėpti, kad nebelaukė Tvirbuto sugrįžtant, kad nebelaukė, kad džiaugėsi jie visi — ir Chodkevičius, ir Radvila, ir valdovas: nebegrįš Tvirbutas, nebegrįš, galą tolimoj svetimoj pasvietėj gaus? Įtaria — kaipgi ne!.. Juos visus nežmonišku žiaurumu Tvirbutas įtaria... Tačiau kodėl Chodkevičiui taip skaudu, kad įtaria? Argi visiškai neteisingai įtaria? Juk bėgo savaitės, mėnesiai... Slinko metai... O žinių, tikrų žinių apie Tvirbutą Vilniuje nieks negavo, vis negavo...

— Taviškiai visi gyvi,— pakartoja Chodkevičius ir staiga, iki šiol šnekėjęs tik lietuviškai, lenkiškai paklausia: — O tu manai sugrįšiąs namo be niekieno pagalbos?

Tvirbutas atšlyja nuo pėstininkų etmono, dėbteli jam į akis tarytum su nuostaba, tarytum su panieka. Apmaudžiai nusišypsojęs, palengva slenka atgal prie savo lovos, atsisėda ant kraštelio, toli į priekį atkišdamas ilgas kojas. Tyliu balsu vis taip pat lietuviškai prašneka:

— Be niekieno pagalbos... Kaipgi be jos?..— jo balsas tampa vis graudesnis.— Kartą girioje aš gaudžiau žirgą... Gyvulys buvo sužeistas, pametęs savo raitelį, pabėgęs iš mūšio lauko. Aš nebeturėjau jėgų eiti... Žirgą žūt būt turėjau pagauti... Kaip aš prie to gyvulio gerinaus!.. Kaip gailiai aš jį šaukiau!.. Koš... Koš, koš... Koš, koš!.. Žirgas buvo sužeistas, aš ant jo nė neužsėdau, nenujojau juo nė dešimties žingsnių... Tačiau jeigu aš nebūčiau jo sugavęs, jeigu žirgelis nebūtų manęs prisileidęs — iš nevilties būčiau numiręs!.. O tu sakai — be pagalbos... Kaipgi išsiversi be niekieno pagalbos?..

Chodkevičius nuleidžia galvą, šnopščia, jo krūtinė tankiai kilnojasi. Jis atėjo pas Tvirbutą pilnas geriausių ketinimų, o Tvirbutas nepajunta jų — tebegyvena prisiminimais, ilgisi kažkokio žirgpalaikio... Prisiminęs, kad ką tik lenkiškai kelis žodžius leptelėjo, Chodkevičius kala sau į galvą: lietuviškai, su šituo žemaičiu aš privalau šnekėti tik lietuviškai... Prataria:

— Tu neapkenti mūsų...

Tvirbutas pažvelgia į Chodkevičių suglumęs, nieko nesuprasdamas.

— Neapkenti mūsų, taip! — sušunka Chodkevičius. — Mūsų visų neapkenti! Taip! Žodį Pasvaly apie tave pasakė valdovas. Tvirbutas nušautas... Tai pasakė valdovas. Tačiau valdovas tai pasakė ne tik savo — ir Radvilos, ir mano, ir paprasčiausio lietuvio valstiečio, lietuvio tarno pastumdėlio vardu!.. Ir tu dabar visų neapkenti, visų mūsų!..— Chodkevičius nebenustygsta vietoje, prieina prie stalelio, prie to arklinio žibinto, grįžta vėl į kambario vidurį, pastovi, žengia prie lango, įleisto į nišą sienos skliaute. Nišoje prieblanda. Lauke už lango tamsu. Kodėl, kodėl vis reikia įrodinėti kitam žmogui, kad ir tu širdį turi, kad geriausių jausmų ji jam kupina? Ar reikia tai įrodinėti? Chodkevičius išnyra iš nišos atgal į gelsvą žibinto šviesą, vėl, dar graudulingiau, šnekėdamas: — Aš nenorėjau tau sakyti, kad Hornastajus mirė... Maniau, kad dar anksti tau tai sužinoti... Bet aš pajutau: tu neapkenti mūsų!.. Ir aš vietos nebegalėjau sau rasti... Aš neužmigau tris naktis... Atėjau štai — vidurnakty... Nuo Hornastajaus šneką pradėjau tik dėl to, kad neišmaniau, nuo ko pradėti...— Chodkevičius prieina prie lovos, sustoja priešais sėdintį Tvirbutą — nustėrusį, prasižiojusį, akis aukštyn, į Chodkevičiaus veidą, pakėlusį.— Aš privalau tau pasakyti: tu neteisus, Tvirbutai. Ne, aš neginčiju! Tu daug prisikentėjai... Penkerius gyvenimo metus Lietuvėlės labui paaukojai... Tačiau tu negali, negali, negali jaustis nuskriaustas! Tai neteisinga! Kenčia visi! Aukojasi Lietuvėlės labui visi! Visi, Tvirbutai!..

— Susimildamas, už ką tu mane bari...— sušnabžda Tvirbutas. — Aš niekada...

— Niekada! — pertraukia jį Chodkevičius aukštu balsu, graudulingas balso prieskambesis dabar ypač gerai girdėti.— Tu sakai — niekada! Sausio septintą dieną ant Gaujos upės ledo kunigaikščio Palubinsko vyrai tau pasakė: neprisipažink, kas esi, ir mes tave išvaduosim.. Tu nepaklausei jų. Tu neapkentei jų. Tu išrėkei jiems — mums visiems! — į veidus: aš — Tvirbutas! Aš — jūsų auka! Aš — jūsų kankinys! Aš! Aš! Aš!..

— Ne! — Tvirbutas stojasi ir neatsistoja, atsisėda vėl, nusprendęs, kad įsiaudrinęs Chodkevičius šnekėti jam neleis. Tačiau pėstininkų etmonas nuščiūva. Spigina į Tvirbutą mėlynom išplėstom akim. Laukia atsakymo.

— Stalininke,— prašneka tyliai Tvirbutas. — Kitaip atsakyti tada aš negalėjau... Penkerius metus aš gyvenau dantis sukandęs... Ką ir šnekėti... Aš ėjau namo! Tikėjau pareisiąs... O kunigaikštis Palubinskas dėl manęs ėmė lygtis... Jam pagailo kopūstų statinės...

— Kopūstų statinės...— pašaipiai atsidūsta Chodkevičius, palengva, atsargiai, kad nė drabužis nesušlamėtų, atsisėda ant lovos krašto, įsitveria jo abiem rankom, nusvarina galvą. Tyli. Ar jis pats būtų ištylėjęs, ar būtų neprisipažinęs kas esąs, jeigu jį saviškiai, savi žmonės būtų keitę į raugintų kopūstų statinę?

— Kopūstų statinė! — sušunka apmaudžiai Chodkevičius, atkragindamas galvą.— O tu norėjai, kad mes tave iškeistume į statinę savo kraujo?

— Ir tu deries...— išsprūsta Tvirbutui.

— Reikėjo derėtis! Reikėjo! Dėl kopūstų statinės, dėl vištos, dėl kiaušinių kapos — būtent dėl smulkmenų reikėjo derėtis! — Chodkevičius visu liemeniu linksta į Tvirbutą, kiša akis prie pat jo akių: — Tvirbutai! Jeigu mes be jokių sąlygų būtume griebę tave, Vulfas būtų pasakęs: palaukit!.. Ir būtų ėmęs mus šantažuoti. Į derybas būtų įsijungęs Ketleris. Magistras būtų pareikalavęs už tave ir aukso, ir mūsų kraujo kovoje su rusais... Metų metus jų šantažas galėjo užtrukti!..

— O mano gyvybė — nutrūkti, ar ne?..

Chodkevičius atšlyja nuo Tvirbuto, tačiau tebespigina šiam į akis išplėstom, kiek sutrikusiom akim.

— Kas žino!..— pakiliai, perdėm pakiliai ištaria Chodkevičius.— Tokia painiava būtų prasidėjus!..

— Ir jūs... būtumėt ryžęsi?..

Chodkevičius tyli. Vis geriau supranta, kur šneka pakrypo, kokius žodžius jis ką tik leptelėjo. Jaučia, kad jo burna pravira, tačiau nepajėgia sučiaupti lūpų, ir jo barzda, ant krūtinės papurusi, vos vos virpa.

— Ir jūs, visi tie, kurie siūlot man pagalbą, būtumėt ryžęsi? — dabar Tvirbutas linksta į Chodkevičių — ramus, visiškai ramus Tvirbuto veidas, tačiau jo ramumas tarytum šalčiu nuo numirėlio į Chodkevičių padvelkia.

Ūmaus piktumo, kvaitulingo siuto raudonis nutvieskia pėstininkų etmono veidą. Kuo Tvirbutas Chodkevičių laiko? Kuo jis juos visus laiko? Žmogžudžiais? Beširdžiais budeliais? Kokia žiauri, kokia neteisinga yra kančia! Ką ji iš žmogaus padaro! Iškankintas žmogus nebepajėgia nei mąstyti, nei teisybę justi. Jo siela susitraukia, lieka mažytė, niekinga — tokios sielos žmogus tampa aklas ir kurčias. Tačiau pats to nesupranta, nejunta — kitus smerkia, save aukština, laiko aukščiausiuoju teisėju!..

Chodkevičius triukšmingai pakyla nuo lovos, prišokęs prie stalo, stveria žibintą, atneša, pastato jį priešais Tvirbutą, prie pat basų jo kojų, pats atsiklaupia, prašneka gailiai, nebesuvokdamas, kad vėl lenkiškais žodžiais:

— Šviesa! Šviesa! Arkliams ji šviečia — arkliai kelią mato... Mes — ne, nematom! Kadangi mes — žmonės! Kadangi mes patys sau svarbesni negu mūsų kelias, negu mūsų siekimai!..— pastaruosius žodžius sakydamas, Chodkevičius pastebi: Tvirbuto pirštai susigniaužia į kumščius, išsitiesia, vėl susigniaužia... Chodkevičius nuščiūva. Kančia palaužia žmogaus valią. Kančia sunaikina sielą. Kančia padaro žmogų piktą, agresyvų...

— Stokis,— išgirsta Chodkevičius Tvirbuto balsą — ramų, tokį ramų, kad pėstininkų etmonas be valios pastangų jam paklūsta, atsistoja, sunerimęs, prasižiojęs laukia, ką dar dabar Tvirbutas jam daryti palieps. Atsistoja ir Tvirbutas — palengva, sunkiai, tarytum kojų skausmus kentėdamas. Atsistojęs vis taip pat ramiai, tačiau jau ir kiek apmaudžiai prašneka:

— Stalininke, tu manai, kad aš išpuikau... Kad noriu didvyrio garbės, kankinio vainiko ant galvos... Ne!..

— Tu nori jo!

— Tik namo pareiti penkerius metus aš svajojau...

— Tačiau tu užmiršai visas svajones, kai šneka pakrypo apie kopūstų statinę... Kaipgi! Derybos dėl tavęs ir kopūstų tave žemina!..

— Žemina, stalininke, teisybė.

Chodkevičius pajunta, kad Tvirbuto balsas nebe toks ramus, nebeglumina jo, nebekausto jo valios. Pėstininkų etmonas lengviau atsikvepia, graudžiai, atlaidžiai nusišypso, nusitraukia nuo pečių kailinius, paklėčia juos ant stalo: kambarys prikūrentas, karšta...

— Tvirbutai, penkerius metus tu nematei nė vieno lietuvio... Tu nežinai, kuo ir kaip lietuviai dabar gyvena...— nežiūrėdamas į Tvirbutą, sako Chodkevičius. Žodžius jis taria neryžtingai, sunkiai įveikdamas norą šnekėti lenkiškai.— Nerasi, Tvirbutai, dabar lietuvio, kuris nieko neaukotų tėvynei. Palauk! Leisk man pasakyti tai, ko pasakyti tau aš čia atėjau,— Chodkevičius palengva apeina stalą, iš pasienio prisitraukia prie stalo krėslą su rankdėtėm ir atkaltę, ant kurios pasvertos Tvirbuto kelnės. Atsisėda. Tyli. Tvirbutas valandėlę stovi nejudėdamas, sekiodamas akimis kiekvieną Chodkevičiaus judesį, laukdamas pažadėtos prakalbos. Supratęs, kad Chodkevičius išsisakyti neskuba, nužirglioja prie savo lovos, atsisėda ant jos. Tylu. Šiugždėdama nuslysta nuo stalo kailinių rankovė, sustingsta ore... Chodkevičius įsistebeilija į tą rankovę prisimerkęs, suraukęs kaktą.

— Išklausyk mane, Tvirbutai, būk kantrus,— prašneka, nenuleisdamas akių nuo šešėly tamsuojančios kailinių rankovės.— Pernai aš vedžiau karių būrius į Livoniją, į pilis, kurias mums atidavė magistras ir Rygos arkivyskupas. Drauge su manim jojo žemaičių seniūnas, mano tėvas. Jis jau sirgo... Jau atsikosėdavo kraujais... Kiekviena žygio diena trumpino jo gyvenimą savaitėm, o gal ir mėnesiais, kas dabar atspės... Tačiau nė aš, jo sūnus, nepajėgiau atkalbėti jo nuo žygio!.. Teneerzina tavęs, Tvirbutai, tai, kad aš pradedu šneką nuo savo artimųjų... Nuoširdus noriu būti, ir tiek... Taigi: lauko etmonas, mano dėdė... Ne taip seniai jis grįžo iš Podolės, iš žiaurių mūšių su totoriais. Grįžo sužeistas... Palaidojęs šimtus karių... Grįžęs išdalino savo rotmistrams kelis savo dvarus — kaip atlyginimą už nuopelnus, už narsumą. Brangiai jam kaštavo pergalė prieš totorius... Brangiai, Tvirbutai... O štai dabar jis vėl veržiasi į mūšį — įtikinėja, maldauja valdovą išsiuntinėti karo raštus po visą Didžiąją kunigaikštystę, kelti ant kojų visus Lietuvos vyrus, surinkti juos Zelburge prie Dauguvos gegužės mėnesį. Kancleris Radvila mano dėdei nepritaria. Radvila nenori visų Lietuvos vyrų į karą, į pražūtį varyti... Kancleris derasi su Maskvos bajorais, iš kailio neriasi, kad tik šie palenktų carą taikos sutartį su Lietuva pasirašyti. Kilnus yra kancleris! Jis siekia amžinos taikos su Maskva. Nei daug, nei mažai — amžinos taikos!.. Kanclerio pasiuntiniai taip ir siuva iš Vilniaus į Maskvą, iš Maskvos į Vilnių... Tvirbutai, susimildamas! Radvila kenčia labiau, negu tu nelaisvėje kentėjai! Įsivaizduok: žmogus gula ir kelia apie derybas su caru galvodamas... Vis nauji sumanymai, vis nauji pasiūlymai Maskvai, vis naujos išlaidos... Ir vis tuščiai, tuščiai!.. Ir vis artėja visuotinis karas!.. Artėja mirtis šimtams, tūkstančiams Lietuvos vyrų!.. Ir jeigu nepasiseks nieko pakeisti, jeigu išauš diena, kai tūkstančiai vaikų ir moterų raudos savo tėvų ir vyrų — ką tuomet Radvila turės daryti? Skradžiai žemę prasmegti? Į šulinį šokti? O kuo tuomet pasiguostų valdovas, Žygimantas Augustas? Susimildamas!.. Man širdį suskausta, kai pagalvoju apie valdovą... Lapkričio vidury jis paprašė savo seseris Oną ir Kotryną pasipuošti. Moterų svita ir kardininkas Petkevičius nuvedė seseris į svečių menę... Įsispoksojo į jas du caro pasiuntiniai — Fiodorovas ir Sukinas... Tamsu, tarė... Valdovo rūmininkai pasklido pasieniais, žvakes ėmė degioti... Tamsu, tamsu, vis kartojo caro pasiuntiniai... Rūmininkai uždegė du šimtus žvakių! Du šimtus! Tiek šviesos! Kam tiek šviesos? Kam? Kad tik šviesu būtų caro pasiuntiniams mūsų valdovo seseris apžiūrėti, palyginti, kuri dailesnė...— mėlynos, sudrėkusios Chodkevičiaus akys įsistebeilija į Tvirbutą. — Mano protas neaprėpia, kaip neplyšta valdovo širdis! Jį patį šeimyninė laimė aplenkė... Vedė trečią žmoną, pirmosios seserį... Kodėl, kodėl atėmė dievas iš jo neprilygstamąją Barborą? Ir šiandien valdovas ją tebemyli... Ir šiandien! Tačiau... Lietuvai buvo naudinga, kad jos valdovas vestų antrą Habsburgaitę. Vedė! Vedė valdovas antrą Habsburgaitę — tebūnie Lietuvai garbė!.. Ir telydi kančia jos valdovą... Nė vienos dienos su antrąja Habsburgaite valdovas nepragyveno... Neapkentė jos, neapkentė savęs, Barboros nepajėgė užmiršti... Tuojau po vestuvių, po karūnavimosi karalienę žmoną iš Krokuvos į Radomą, toliau nuo savo rūmų, išsiuntė — nereikia valdovui jos šaltų glamonių, nereikia įpėdinių nuo jos! Tebūnie taip, kaip dar nė vienam Gediminaičiui nebuvo... Numirs Žygimantas Augustas, nueis į dangų, susitiks savo protėvį Gediminą, pasakys jam: didysis kunigaikšti, aš pabaigiau tavo garsiąją giminę, nebėra Gediminaičių, amžiną atilsį jiems visiems duok, viešpatie!.. Už ką, už ką Žygimantui Augustui tokia bausmė? Ar nusipelnė jis jos? — Chodkevičius stojasi nuo krėslo, abiem rankom spaudžia papurusią barzdą prie krūtinės, sprogina į Tvirbutą sudrėkusias akis: — Kasdien... Lietuva kasdien Žygimanto Augusto aukos prašo. Dabar valdovas Kotryną, jaunėlę seserį, atiduoda carui, nuožmiausiam priešui... jaunėlę seserį priešui... jauną, dailią merginą, kunigaikštytę, karalaitę — priešui už šeštą ar septintą žmoną... Atiduotų valdovas priešui viską, ką brangiausia turi, kad tik taika stotų, kad tik nereikėtų tūkstančių lietuvių karo laukuose pražudyti!.. Štai tau ir valdovo dienos... Juodos dienos... Vis važiuoja ir važiuoja valdovas į Knišiną, į tą slogų užkampį,— nuo žmonių, nuo viso pasaulio slepiasi... rauda...— Chodkevičius tylėdamas prisiartina prie Tvirbuto, žiūri jam į akis iš arti.— Gal, manai, per didelės mūsų aukos? — palinksta į Tvirbutą. — Gal per dosnūs mes? Deja!.. Rugpjūčio mėnesį caro žmona numirė. Carui ant rankų numirė... Skambino visi Kremliaus varpai... Elgetos išmaldos neėmė, kalbėjo: mūsų motina numirė... Caras kiekvieną dienelę vienuolyne prie žmonos antkapio meldėsi... O nepraėjo nė du mėnesiai — jau siunčia caras pasiuntinius į Vilnių naujos žmonos derėti!.. Ne, žmogaus protu nesuprasi, ką caras Rusijai aukoja: krikščionio sąžinę, sielos ramybę!.. Nors... ko verta dabar sielos ramybė? — Chodkevičius nusvarina galvą, tyliai priduria: — Aukoja priešai — mes turim aukoti daugiau negu jie. Laimės tas, kuris paaukos daugiau,— pėstininkų etmonas staiga apsigręžia, susineria rankas už nugaros, atkragina galvą, žengia tolyn nuo Tvirbuto, vėl kalbėdamas pakiliai, pratisu balsu, su širdį veriančiu grauduliu: — Livonija tuščia! Utėlių joje mažai berasi! Maistas, pašaras arkliams brangsta ir brangsta. Ką šnekėt apie brangumą — kariai džiaugiasi nusipirkt gavę. Suprantama, vis didesnių algų reikalauja... Pusantros kapos grašių už ketvirtį... Dviejų kapų, trijų... Yra jau būrių, kurių kariams po keturias ir net penkias kapas moku... Iš kieno lėšų moku? Iš savo, Tvirbutai. O kariai vis tiek pusalkaniai, savo daiktus į kruopų saują maino... Negana to, kariai vis dažniau nugirsta: visuotinis šaukimas bus, didis, žiaurus karas prasidės... Nugirsta — kur nenugirs! Tačiau neišsigąsta kariai, neišsilaksto. Drąsina save: kas bus, tas bus — laikysimės!..— Chodkevičius, atsidūręs kitame kambario gale, šešėlyje, atsigręžia: — Tvirbutai, susimildamas, ne tokia jau baisi tavo nelaisvė, kai ją su kitų kančiomis palygini. Tau nereikėjo į mūšius joti, kardu mojuoti. Tau nereikėjo savo lėšų aukoti. Tave maitino ir rengė... Tavo šeimai jurgeltą mokėjo... Nelaisvė! Skaudi yra nelaisvė, ką ir šnekėti. Tačiau kai supranti... Kai supranti, kad netuščiai nelaisvėj kentėjai... kad ir tavo kančių dėka Lietuva Livonijoj įsitvirtins, į jūrą per Rygą išeis... kad Dauguva ir Mūša gėrybės iš jūros į Lietuvą plauks... kad stiprės Lietuvos valstybė... kad priešai Lietuvos užpuldinėti nebedrįs... Ką — argi tai mažas tau atpildas už kelerius nelaisvės metus?..

Chodkevičius žvelgia į Tvirbutą susijaudinęs, atlapaširdiškai — jo akys ir veidas spinduliuoja džiaugsmu, kad štai paguodė sugrįžėlį iš nežinios, kad pats savo kančiomis daug prisikentėjusiam žmogui prilygo. Tačiau — kas tai?.. Ramybė!.. Ramybė, kaip ir anksčiau, tvyro Tvirbuto akyse ir veide. Argi nė kiek, nė trupučio nesujaudino Tvirbuto Chodkevičiaus ilga, graudulinga kalba? Argi nelaisvėje akmeniu Tvirbuto širdis pavirto? Seimuose senatorius, sočius, viskuo patenkintus didžturčius, Chodkevičius pravirkdo, o štai nelaimingas, nelaisvės iškankintas plikas bajorėlis, išklausęs Chodkevičiaus kalbą, sėdi ant lovos ramus, visiškai ramus — prasižioja nenoromis, vangiai sako:

— Teisybė, stalininke: neprilygs mano auka jūsų aukoms — kur jau ten...

— Neprilygs...— apmaudžiai pakartoja Chodkevičius, eidamas artyn prie Tvirbuto, užsiplieskia: — Ne maža ir ne didelė tavo auka! Auka nematuojama — kas kiek gali, tiek aukoja. Mano prosenelis Jonas, Kijevo vaivada, Kazimiero karuose su kryžiuočiais ir vengrais kovėsi, totorių nelaisvėj be žinios pražuvo... Mano senelis Aleksandras drauge su lietuviais rusams prie Vedrošos pralaimėjo — pralaimėjimo sukrėstas iš stačiatikių į katalikų, į lietuvių, į pralaimėjusių lietuvių tikybą perėjo... Mano tėvas jau mirtimi, galima sakyti, vaduojasi, o balne vis dar sėdi, kardo iš rankos nepaleidžia... Argi pasversi, kuris iš jų daugiau Lietuvai paaukojo? Nereikia sverti! Aš tik sakau: mes — Chodkevičiai... kelios mūsų kartos aukojo ir aukoja Lietuvai gyvenimus... o juk mes — Kijevo rusai... o juk tu — Tvirbutas, žemaitis lietuvis nuo neatmenamų laikų... nuo amžių Lietuvos žemė buvo tavo žemė... nuo priešų ją apgynė tavo protėviai, tavo seneliai, tavo tėvai... dabar tavo eilė ją apginti — savo vaikams laisvą palikti... Tad kodėl, sakyk, susimildamas, kodėl, kelerius gyvenimo metus Lietuvos labui paaukojęs, pažemintas, nuskriaustas jautiesi?..— Chodkevičius vėl sustoja priešais Tvirbutą, prie pat jo basų kojų, prie nutriušusios meškenos. Tačiau Tvirbutas nė iš pagarbos pėstininkų etmonui, nuo kurio jo tolesnis gyvenimas daug kuo priklauso, dabar nebeatsistoja — sėdi ant lovos krašto, nudūręs akis į pastalę, čiaupo nekantriai lūpas... Sako:

— Nuskriaustas aš nesijaučiu, stalininke. Ne jums, pats sau dovanoti negaliu... Dėl to, ką aš Lietuvos labui, kaip tu sakai, padariau, man sąžinę graužia...

— Kodėl? — nustemba pėstininkų etmonas.— Ničnieko nesuprantu!..

— Ko čia nesuprast...— liūdnai ir apmaudžiai nusišypso Tvirbutas.— Ne dėl amžinos, net ne dėl vienadienės taikos aš, kaip tu sakai, aukojausi...— Tvirbutas pakelia galvą, atsainiai pažvelgia į Chodkevičių — ne, ne į veidą, ne į akis, į rankas, viena kitą glostančias.— Kas kas, o jūs negalit šito nesuprasti...

Dieve aukščiausias! Iki šiol, iki pat šios akimirkos Chodkevičius manė, kad nelaisvė, nelaisvės kančios sugniuždė Tvirbuto sielą, apakino ir apkurtino jį. O, pasirodo, yra atvirkščiai — dar per mažai Tvirbutas kentėjo, kančia dar nepalaužė jo tuščio išdidumo, ir užsispyrėlis vis pikčiau ir pikčiau niekina viską, dėl ko verta žmogui aukotis ir kentėti... Chodkevičius šnekėjo su Tvirbutu nuoširdžiai, atvirai, nieko neslėpdamas. Tačiau nė vieno jo žodžio Tvirbutas į galvą neįsidėjo, į širdį neįsileido. Ką gi, jo valia... Chodkevičius prieina prie stalelio, pasiima, užsimeta ant pečių kailinius, grįžta prie lovos, pakelia nuo grindų žibintą — eis jau... Nenori Tvirbutas jo suprasti, nenori jo pagalbos — tegul sukasi, kaip išmano... Tegul pačiam valdovui paaiškina, dėl ko jį sąžinė graužia... Ir ką, ką jis vadina sąžine? Tuščią išdidumą? Garbės troškimą?

Kambario viduryje Chodkevičius sustoja, dar kartelį pažvelgia į Tvirbutą — skersom, iš padilbų... Ir netikėtai jo krūtinėj tūžmastis ima kilti: na taip, dabar Tvirbutas atsistojo, išlydi jį stovėdamas, garbingai, išdidžiai — kaip ir dera ginčo nugalėtojui!..

Chodkevičius tvardydamasis atlaidžiai nusišypso, ir jo balse, kai prašneka, pasigirsta ne piktumas, ne tūžmastis, o graudulinga nuoskauda:

— Susimildamas, pasakysiu aš tau į akis: nenoras aukotis ir aukoti lietuvius žudo... Kadaise jie turėjo Klaipėdą, savo uostą... O kieno jis dabar?.. Ne lietuvių! Kur jau ten... Kai laikas buvo gyvybes dėl Klaipėdos aukoti, niekas neaukojo... Niekas, Tvirbutai!..

— Tu užmiršai Būgą, stalininke,— atsiliepia Tvirbutas.

— Būga... Vienetas... Kad Klaipėda būtų lietuvių, tereikėjo galbūt tik šimtų gyvybes paaukoti... O dabar... Dabar už Rygą turėsim paaukoti tūkstančius, dešimtis tūkstančių gyvybių... Kuo vėliau aukoji, tuo daugiau aukų reikia!..

Tvirbutą tarytum kas stumteli iš vietos, taip ryžtingai jis žengia į priekį, artyn prie Chodkevičiaus:

— O kodėl jūs dabar taip norit aukoti? Kodėl kaip tik dabar? Kam? Dėl Rygos? Dėl svetimo uosto?

— Susimildamas, jeigu Livonija atiteks carui, jeigu caras ims šeimininkauti Rygos uoste — Lietuvai galas! — Chodkevičiaus balsas suvirpa ir užsikerta. Chodkevičius išsigąsta: jis atskleidžia Tvirbutui svarbią, šiandien visų svarbiausią valstybinę paslaptį... Drauge junta: tebūnie taip! išdaviku niekas — nė Radvila, nė valdovas — negalės jo pavadinti: su žmonėmis, su savais žmonėmis, kurie metų metus dėl Lietuvos pergalės Livonijoj kenčia, atvirai, visiškai atvirai reikia šnekėtis. Tik tada žmonės supras, dėl ko kenčia, tik tada jie laimingi kentėdami pasijus... Chodkevičius tyliai pabaigia sakyti: — Lietuvą prisijungti nori Lenkija. Caras, žygiuodamas į Livoniją, taip pat apie Lietuvos užgrobimą svajoja. Jeigu mes... Jeigu mes užleisim carui Livoniją, mes atsidursim maiše! Ir tą maišą vieną gražią dieną užriš — užriš arba caras, arba lenkai. Tuomet amen mūsų valstybei.

— Stalininke, tą patį gali pasakyti ir caras: jeigu Livonija atiteks Lietuvai, jeigu lietuviai ims šeimininkauti Rygos uoste — Rusijai galas!

— O ne! Rusijos maiše užrišti mes neketinam. Mes tenorime, kad Lietuva būtų stipri valstybė.

— Tą patį ir caras pasakytų...— atsidūsta Tvirbutas, vos vos nusišypso: — Kam slėpti tiesą, stalininke? Stipri valstybė — silpnų valdovė!..

Chodkevičius prisiversdamas nusijuokia:

— Per toli įžvelgti nori, Tvirbutai!.. Kur ir kaip Lietuvos jėgą panaudoti, nuspręs mūsų vaikai, vaikaičiai... O šiandien: arba — arba!..— dabar jau nuoširdžiai Chodkevičius nusijuokia, net jo barzda ant krūtinės papursta, pasišiaušia — virpa kiekvienas jos plaukelis. Nėra nesupratingų žmonių! Teisybę sakydamas, gali laimėti kiekvieną širdį. Tačiau drauge su džiaugsmu, kad ginčas laimėtas, Chodkevičius pajunta ir nuovargį — kiek jėgų kaštavo jam ši naktis!.. Mėgaudamasis širdį užplūdusia ramybe, pėstininkų etmonas prašneka:— O gal pašaukti tarną, Tvirbutai? Karčiosios atneštų... Išgertume už tavo sugrįžimą... Už Lietuvą, už jos valdovą!.. Už visus lietuvius!..

Tvirbutas neatsako. Susiima rankom pečius, susigūžia, ant ilgo laibo kaklo sukiodamas mažą galvą, akimis kažko ieško. Tvirbutas!.. Sugrįžėlis iš nežinios, pavargęs žmogus — marškiniai susiraukšlėję, pro iškirptę lenda laukan krūtinės gaurai, apatinių kelnių keliai išmušti, atsikišę, kojos ant grindų basos... Parytys jau... Atvėso kambary oras... Tvirbutas slenka prie sienos, nuo kabyklos nukabina kailinius, apsisiaučia jais pečius...

Chodkevičius sako:

— Aš siūlyčiau išgerti karčiosios. O gal tu nori vyno?

Tvirbutas neatsako. Sėdasi į krėslą, kuičiasi jame: grūda kailinių skvernus už rankdėčių, apsikamšo jais liemenį.

— Ko nutilai, Tvirbutai? — Chodkevičius vėl žvelgia į jį įdėmiai, pakreipęs galvą.

— Prisimenu...

— Ką? — Chodkevičius palengva eina prie stalo, nenuleidžia nuo Tvirbuto akių. Ką dar jis prisimena? Gal Radvila jam grasino? Gal jėga jį privertė gera Lietuvai padaryti? Gal kokių pažadų netesėjo?

Tvirbutas, iš padilbų į žibintą Chodkevičiaus rankoje įsistebeilijęs, sako:

— Prisimenu vokiečius, stalininke. Jie buvo Livoniją užgrobę. Buvo... Dabar nebeišmano, kur dėtis... Nebeturi dvarų nei svetimoj Livonijoj, nei Vokietijoj, protėvių žemėj...

Chodkevičius padeda ant stalo žibintą, pats šalia jo atsisėda. Chodkevičius šypsosi... Nerimas, kad Tvirbutas turi ką negera apie Radvilą ar valdovą prisiminti, atslūgsta. Pėstininkų etmonas nusistebi:

— Tvirbutai! Tu manai, kad Livonijoj ir mūsų panašus likimas laukia? Tu užmaršus! Vokiečiai išsilaikė Livonijoj keturis šimtus metų! Ne metus, ne dešimt — keturis šimtus! Duok, dieve, mums tiek...— Chodkevičius nepabaigia sakyti, Tvirbutas jį pertraukia:

— O įžengs į Livoniją lietuviai... rusai... danai... ar švedai — nebeišsilaikys nė penkiolikos metų!

Chodkevičius tyli. Sėdi ant stalo — viena koja ant grindų, kita ore kadaruoja,— žiūri į Tvirbutą, suvis nesupranta, ką sugrįžėlis pasakė. Neišsilaikys niekas — nei lietuviai, nei rusai... nė penkiolikos metų... Kodėl neišsilaikys? Kodėl — nė penkiolikos?

— Tu pavargai, Tvirbutai,— sumurma Chodkevičius.— Tu kliedi...

Tvirbutas, nemirksinčiomis akimis priešais save žiūrėdamas, atsiliepia:

— Stalininke, aš perėjau Livoniją pėsčias... — patyli.— Nemoku apsakyt, kaip aš ją perėjau... Devyni vaikai iš dešimties Livonijoj — našlaičiai!.. Ir jie žino, kas išžudė jų tėvus — svetimšaliai išžudė! — Tvirbutas nusvarina galvą, spokso į savo basas kojas.— Aš mačiau, kaip gyvena livoniečiai našlaičiai... Mačiau, kur jie gyvena... Mačiau, ką valgo... Kuo rengiasi... Ugnimi neišdeginsi jų neapykantos svetimšaliams... Gerų svetimšalių jiems nėra ir nebus... Paaugs Livonijos našlaičiai — svetimšalių kraujas upeliais pasilies. Ponai! — Tvirbutas pažvelgia Chodkevičiui į akis.— O gal jūs norite, kad jūsų, kad mūsų vaikai kada nors Livonijoj savo kraujy prigertų?..

Na, tokia Tvirbuto šneka Chodkevičiaus negąsdina. Jis atėjo čia, padėti Tvirbutui norėdamas: nuteikti jį taip, kad nesijaustų nuskriaustas, kad akių Radvilai ar net valdovui nesumanytų draskyti — jūs, jūs pražudėte mano gyvenimą!.. Ne! Po šnekos su Chodkevičium Tvirbutas įžūlus nebebus, jis suprato, turėjo suprasti, kiek lietuvių ir kodėl šiandien kenčia... Apie našlaičius Tvirbutas tegul plepa! Tai jau ne įžūlumas — naivi politika... Nei Radvila, nei valdovas dėl tokių plepalų neįsižeis, neužsirūstins — nusišypsos atlaidžiai, pailsėti Tvirbutui patars... Dėl tokių plepalų nepraras žmogus ateities...

— Kaip viskas paprasta! — sušunka tyliai Tvirbutas.— Nekeltų valdovas į Livoniją kojos, nereikėtų nei sesers, nei tūkstančių Lietuvos vyrų aukoti!..

Chodkevičius nejaukiai nusišypso:

— Na, gerai, mes iš Livonijos pasitrauksim. Įžengs į Livoniją caras. Paglostys našlaičiams galveles... Pripils jiems dubenis karšto viralo... Duos jiems kirvių, pjūklų, tars: pasistatykit namus... Duos jiems žemės: arkit, sėkit, maitinkitės — man už malonę nedidelę duoklę mokėkit... Ir kas atsitiks, Tvirbutai? Našlaičiai prisiriš prie caro kaip prie tikro tėvo!.. Co za cudo! — Chodkevičius staiga ir labai iškilmingai pradeda šnekėti lenkiškai, tuo pabrėždamas, kad yra ne žemaitis, ne aukštaitis, ne tikrasis lietuvis.— Ką — argi ne taip mes, Kijevo rusai, prie lietuvių prisirišom? Atėjo didžiojo Gedimino sūnūs į Kijevą, paglostė našlaičių galveles... Tarė: turit žemės? arkit! turit dievą? tikėkit juo! mes jus nuo totorių apginsim, jūs mums — duoklelę kasmet atpilsit! gyvensim gražiuoju!.. Visokių yra svetimšalių, Tvirbutai!.. Vienų našlaičiai neapkenčia, kitiems — dėkingumą pajunta...

— Na, už Gedimino sūnų užkariautas žemes mes dar sumokėsim... grynu krauju, stalininke,— Tvirbutas pasistato kailinių apykaklę, įgaužia į ją mažą galvelę, ir basos jo kojos apyaušrio šviesos, pro langą krintančios, pamėkliškai nušviestos, akis Chodkevičiui ima rėžti: negera Tvirbutui, labai negera — širdį į kailinius supa, basų šąlančių kojų nė nejunta... Tvirbutas priduria: — Gal jau mano vaikai sumokės kijeviečiams krauju...

Chodkevičius tirštai nurausta:

— Tu įžeidinėji mane, Tvirbutai! Tu įžeidinėji savo buvusį globėją, velionį Hornastajų! Kaipgi tu gali šitaip šnekėti? — Chodkevičius guviai nusliuogia nuo stalo, ima mostaguoti rankomis šnekėdamas: — Kijevo našlaičiai, kurių galveles paglostė Gedimino sūnūs,— mano protėviai! Tiškevičių, Glinskių, Kmitų, Hornastajų protėviai! Vaivadom, etmonais, seniūnais, valstybės iždininkais — štai kuo tapo Kijevo našlaičiai didžiojoj Lietuvoj!..— Chodkevičius nutyla, išdidžiai prunkšteli, kiek apsiraminęs šneka toliau: — Apsidairyk, blaiviu protu pamąstyk, Tvirbutai... Lenkija štai jau kiek metų nori Lietuvą suskaldyti, susilpninti... atplėšti nuo Lietuvos Volynę, Podolę, Kijevą... Kas mūru stoja prieš Lenkijos ponus? Mes, pirmiausia mes — Kijevo našlaičių ainiai!.. Ak, Tvirbutai! Tu šneki apie našlaičių neapykantą... Duok našlaičiams atsistoti ant kojų, ir jų dėkingumui nebus ribų!..

Tvirbutas atsiliepia ramiu, tarytum ką skaičiuojančiu balsu:

— Petras Kiška, mano draugas, Volynės maršalkas, Vladimiro seniūnas, prieš mirtį savo brolius maldavo: neužkaskit manęs Lucko žemėj — nenoriu, kad kada nors mano kaulai būtų iškasti ir išniekinti; parvežkite mane į Lietuvą, užkaskit mane Lietuvos žemėj!.. Petras juto: artėja, artėja atpildo valanda...

— Tvirbutai! — nustėrsta Chodkevičius.— Štai dabar tu žiūri į mane... Ką tu matai? Prisiplakėlį? Išsigimėlį? Svieto perėjūną?

— Ne man jus teisti...— iškvepia orą Tvirbutas.— Aš žinau tik tiek, kad į jus viltis deda Lietuvos valdovai, o ne Kijevo našlaičių ainiai... Jie savo žemę aria, apie savo valstybę svajoja...

Chodkevičius prieina prie lango. Pro jį jau šviečia išaušęs rytas, baltuoja apsnigti laukai — toli ir žemai — Gaujos slėnyje... Praėjo naktis, tyliai atsidūsta pėstininkų etmonas, su žmogum geraširdiškai, gero jam norėdamas pasišnekėjau... Ir štai atpildas: galva pavargusi, širdyje — apmaudas, nuoskauda, jau ir neapykanta žmogeliui, kuriam gero norėjau, kyla... Stoviu, žiūriu pro langą į šaltas tolumas: kūnas toks mažas, bejėgis, sielos jame — tiek daug.

— Stebiuosi aš tavimi!..— atsidusdamas sušniokščia Chodkevičius.— Lietuvis esi... Lietuvoj tavo namai... Lietuva tavo namus nuo priešų gina... Lietuvos valstybė stiprėja — saugūs per amžius bus tavo namai! Ko benorėti? Apie ką besvajoti? O tu... Ne, ne tuščiai žmonės sako: kas laimingas, tas laimės nevertina...— Chodkevičius atsigręžia į Tvirbutą. Šis tebesėdi krėsle, susisupęs į kailinius, išblyškęs, arklinio žibinto ir ryto šviesos sumišai apšviestas.— O aš laimingas! Ir savo laimę vertinu! Branginu! Dantimis nuo nelaimių ginu! Nuoširdžiai dėkingas Lietuvai esu! Taip, dėkingas... Lenkijoj lenku niekada aš nebūčiau tapęs... Niekada nebūčiau vokiečiu Vokietijoj tapęs... Lietuvoj lietuviu — tapau, esu!.. Lietuviai mane Katkevičium, Katkum, Katkele vadina... Su jais lietuviškai šneku... Vienam dievui drauge su jais meldžiuosi... Nuostabu! Lietuvoj lietuviu gali tapti ir kijevietis, ir livonietis, ir totorius — kas tik nori, kas tik širdį turi... Nėra, Tvirbutai, kitos tokios valstybės, kurioje visi — ir senbuviai, ir kitataučiai — lygūs prieš valdovą būtų!..

— Ką gi, praeis dar dešimt, dvidešimt metų, ir nuo jūros iki jūros, nuo kalnų iki kalnų vien tik lietuviai gyvens! — Tvirbuto balsas nykus, atšiaurus.— Kokia naivi iliuzija!..

— Nebesiginčiju — tuščia ginčytis,— sako tyliai Chodkevičius, eina prie stalo, atsega žibinto šikšninį diržą, nuvožia stogelį. Pašnabždom sugergždžia: — Tėvas, girdėjau, tave laikė eretiku... Tu iš tikrųjų eretikas — tau paprasčiausiai nereikia namų... Taip! Kam nereikia stiprios valstybės, tam nereikia namų!..

Tvirbutas ūmai išsineria iš juosvų kailinių: susyk švysteli visu augumu Chodkevičiaus akyse — vienais apatiniais, baltas, — atrodo, tarytum pati Tvirbuto siela iš kūno kiauto būtų išsinėrusi...

— Aš nenoriu! Nenoriu, kad mano vaikų neapkęstų ir livoniečiai, ir rusai, ir tavo kijeviečiai! Nenoriu! — išrėkia Tvirbutas, pats savo žodžių nusigąsta: — Viešpatie!.. Negana šūneliams to, kad be tėvo auga,— tėvas jiems dar ir kaimynų neapykantą užtrauks... Nenoriu!..

Nenorėk, gailiai nusišypso Chodkevičius, jausdamas pasitenkinimą: neišsilaikė Tvirbutas ramus, įniršo — nieko, nieko nėr blogiau už ramybę, kurią teikia vienąsyk ir visam laikui į galvą įsikalti įsitikinimai... Chodkevičius pasilenkia, keliais pūstelėjimais, kaskart vis stipresniais, užpučia žibintą, užvožia stogelį.

— Žibintą...— pažvelgia į Tvirbutą,— gal tau palikti?

Tvirbutas vienais apatiniais, nuo pečių iki kojų baltas, sulinkusiais keliais, sulenktom ilgom rankom — lyg silpnas ligonis, iš patalo pakilęs,— slenka prie lango.

— Ačiū... Kam jis man? — sumurma, per pečius sugūra, pasiremia alkūnėmis palangės, prie šalto stiklo priglaudžia kaktą.— Tavo sargybiniai man kelią pašvies...— sako aprimusiu balsu.

Chodkevičius paima nuo stalo užgesintą žibintą, džiaugiasi, kad yra pavargęs: nuovargis be valios pastangų slopina ir piktumą, ir panieką Tvirbutui, susivokėliui iš nežinios, nelaimingam žmogeliui paklydėliui — nuodėmė, nuodėmė jo neapkęsti...

— Jei ir apgins kas tave, nabagą, nuo pražūties, tai tik mano sargybiniai. Tau pačiam apsiginti neužteks proto... Sudieu,— Chodkevičius eina prie durų, atidaro jas.

Sargybinis, stūksojęs blandžioje laiptų aikštelėje, pasitraukia etmonui iš kelio.

Botų galai užkelti ant dvejų rogių: trisdešimt botų — šešiasdešimt rogių... Sninga. Antra para sninga. Didelės snaigės lėtai leidžiasi į pušų mišką, minkštai gula laukymėje ant sniego, ant palapinių, ant kur ne kur šmėžuojančių vyrų kepurių ir pečių. Rogės su botais smenga į sniegą... Dingsta iš akių rogių kelias į Valmierą...

Jonas Chodkevičius, rotmistro Daugirdo ir kelių apsauginių lydimas, žingsniuoja palei apsnigtus botus niūrus ir piktas. Lėtai, labai lėtai renkasi į Valmierą jo kariuomenė: vėluoja savaitę, kai kurie būriai — jau dvi savaites... Pražygiuoja keliu vienas būrys, kol ateina kitas, kelias jau užsnigtas — reikia iš naujo jį minti... Kariai neskuba, neklauso rotmistrų, randa vis naujų dingsčių šiltesnėje vietelėje užsitupėti. Prakeikti gandai, kad greitai būsianti pasirašyta taikos sutartis su rusais!.. Kariai nebenori į Piarnu traukti: kol nužygiuosi, pavasaris, girdi, ateis, taika stos — atgal tuojau reikės grįžti... Tad kam tokį tolimą kelią tuščiai sukarti? Ar ne geriau pusiaukelėj taikos sulaukti? Kariai gaišta laiką kaip išmanydami. Apsimeta ligoniais... Nusileidžia kelnes ir tupi prisnigtame miške. Paskui gulinėja palapinėse, dejuoja už pilvų susiėmę... Arba išsiunčia maisto rinkikus į aplinkinius kaimus ir nepajuda į priekį tol, kol pasiuntiniai nesugrįžta. Maisto rinkikai tyčia kelias dienas į stovyklą neparšliuožia. Paršliuožę teisinasi ilgai nieko nepešę: Livonijos valstiečiai patys badu vaduojasi... Kartkartėm jie sako teisybę, ir apgavikus sunku meluojant nutverti. O štai pastarąją savaitę ėmė dingti arkliai. Svarbiausios Chodkevičiaus pajėgos — pėstininkai — žygiuoja pėsti. Arkliai tempia tik patrankas, o Daugirdo kuopa — tiltų botus. Pirmus keturis arklius, tempusius patranką, gal ir iš tikrųjų išbadėję senbuviai arba kelių plėšikai naktį patyliukais nusivarė...

Plėšikų, valkatų ir svieto perėjūnų Livonijos keliuose dabar knibžda — nebūsi budrus, tuojau nukentėsi... Tačiau per tris pastarąsias dienas be arklių liko vienuolika patrankų!.. Chodkevičius, karių suktą gudrybę pajutęs, įsiuto, įsakė pėstininkams patiems patrankas tempti: kuopa dažniausiai turi vieną arba dvi patrankas, o paskui jas juk žygiuoja šimtas penkiasdešimt ar net du šimtai pėstininkų!.. Šįryt Chodkevičius, šliuoždamas lubnia iš Valmieros į Daugirdo kuopos stovyklą, susitiko kelyje dvi kuopas, kuriose vyrai pavadavo arklius: po dešimt ar dvylika kariūnų tempė patrankas sukaitę, atsilapoję, labai nusiminę — tarytum dūšias velniui pardavę...

Tai, ką iškrėtė rotmistro Daugirdo kuopos vyrai, prašoko niekais tebaudžiamo gudravimo ribas. Tai jau buvo sunkus nusikaltimas, kariuomenės artikulų išdavystė. Livonijoj teka daug upių, upelių. Pavasarį jos patvinsta. Neturėdamas tiltų, per patvinusį griovį neperbrisi, juo labiau patrankos per jį nepervilksi. Prūsų pavyzdžiu, Chodkevičius Kaune įsteigė karinių tiltų statyklą. Botus — pusiau valtis, pusiau plaustus, lynais, šiaudinėmis grįžtėmis surištus,— nesunku buvo gabenti: botą šeši jaučiai žeme pavelka, vandeniu du vyrai paplukdo, du arkliai rogių keliu paveža. Iškeliaudama iš Kauno, Daugirdo kuopa turėjo septyniasdešimt keturis arklius. Šešiasdešimt jų vilko botus, keturiolika — roges su maistu, pašaru, būtinais daiktais. Vienuolika dienų kuopa pavyzdingai keliavo. Nusikaltimą kariai padarė, kai iki Valmieros liko tik trys mylios kelio: vėjuotą naktį, pūgai siaučiant, staiga dingo penkiasdešimt du arkliai!.. Ne keturi, ne šeši — penkiasdešimt du!.. Chodkevičius, šiandien apypiete atvykęs į kuopą, įsakė Daugirdui išvaryti vyrus iš palapinių, surinkti į vieną būrį. Kariams Chodkevičius paskelbė: jeigu tas, kuris sukurstė maištą, bajoras, jo laukia didžiojo kunigaikščio teismas; jeigu nusikaltėlis — bajoro žmogus, jį nuteis lauko etmonas; tačiau abiem atvejais mirties bausmė neišvengiama.

Auka!.. Tvirbutui Chodkevičius daug šnekėjo apie auką tėvynei... Tvirbutas supyko, kai Chodkevičius pasakė: nenoras aukoti lietuvius žudo...

Chodkevičiaus grasinimas Daugirdo vyrus išgąsdino. Augalotas, juoda barzda apžėlęs vyras išėjo iš karių būrio, žemaitiškai pasakė:

— Aš Triūška, nuo Telšių, gyvenu netoli jūsų dvaro. Aš žinau, kur yra mūsų arkliai. Jie gyvi ir sveiki. Paėdę. Vyrai, patys matote, pailsėję. Taigi — mes pasiruošę traukti toliau.

Jie pailsėję! Jie — pasiruošę traukti toliau! Chodkevičius pagrasino mirties bausme, ir jie pasiruošė. Nuoširdaus pasiaukojimo dėl Lietuvos galybės iš tokių žmonelių nesulauksi. Priversi — pasiaukos, į mišką nebėgs... Žemaičiai! Keista, nesuprantama žmonių padermė!.. Kryžiuočių antplūdžių laikais žemaičiai vadų neturėdavo, niekas jiems neįsakinėdavo: vyras prie vyro kaip mūras stodavo savo namų, savo žemės ginti!.. O štai reikia toliau nuo namų, svetimoje žemėje kariauti — ne, nesiverš į mūšį, pirma pasamprotaus: ištekės kunigaikštytė Kotryna už caro Ivano, taika stos — nė ledas upėse nespės ištirpti; tad kam tuos tiltus į Livonijos gilumą tempti?

Ar gali šitokie žmonės Lietuvą laisvą ilgai išlaikyti? Namus apgynę, jie mano ir visą Lietuvą apgynę... Deja!.. Jeigu nuo priešų tik savo namus kiekvienas gins, Lietuvos valstybė kaipmat nukariauta bus. Ką ir šnekėti, nori namie ramus gyventi — pirma kaimynuose savo tvarką įvesk. Nesupranta šito žemaičiai... Žygimantas Augustas, didysis kunigaikštis, šią žemaičių ydą gerai žino. Keturiasdešimt ketvirtaisiais Žygimantas Senasis, sau tik Lenkijos karaliaus sostą pasilikęs, Žygimantą Augustą, savo sūnų, savo vietininku Lietuvoje paskyrė. Tuo metu kaip tik mirė Bilevičius, žemaičių seniūnas. Šis bajoras, Platelių ir Telšių dvarų valdytojas, buvo tikras žemaitis, senų žemaitiškų papročių tvirtai laikėsi, o ir naujų sugalvoti greitas buvo. Tik vienerius metus Bilevičius žemaičius valdė, tačiau ir per tą laiką didįjį kunigaikštį įsiutino: žemaičių bajorų karine prievole, drausmingumu, paklusnumu seimų sprendimams Bilevičius suvis nesirūpino. Jo galva buvo pramušta svajonėmis apie išsimokslinusią Žemaitiją. Daug bajorų ir plikbajorių vaikų Bilevičius per savo gyvenimą į mokslus savo lėšomis išleido, o, seniūnu tapęs, ir suvis tik bajorų jaunuomenės mokslinimu besirūpino. Žygimantas Senasis, tai patyręs, savo sūnui Žygimantui Augustui po Bilevičiaus mirties prisakė: jei žemaičiai savo seniūnu išsirinktų žemaitį, nepatvirtink jo. Kryžiuočių ordinui pražuvus, priešai iš vakarų žemaičių nebepuldinėjo, namų ginti jiems nebereikėjo — nebebuvo nuo ko. Tad, suprantama, Žygimantas Senasis norėjo, kad žemaičiai į pietus ir rytus svetimų žemių užkariauti žygiuotų ar bent jau užkariautas nuo priešų gintų. Žygimantas Augustas tėvo paklausė, seniūno rinkimus kiaurus metus vilkino: vieno žemaičių pasiūlyto vyro seniūnu nepatvirtino, nepatvirtino antro, paskui ir trečio... Galų gale žemaičiai suprato, kokio jų vado valdovas nori. Įsitikinę, kad valdovo užsispyrimo neįveiks, žemaičiai nusileido, išsirinko seniūnu Chodkevičiaus tėvą Jeronimą, išeivių iš Kijevo sūnų,— šį Žygimantas Augustas nedvejodamas, tučtuojau žemaičių vadu patvirtino.

Lekia metai, keičiasi laikai!.. Žemaičių karius svetimų žemių užkariauti veda kijevietis, ainis tų kitataučių, kuriuos Lietuvos kunigaikščiai senieji kažkada nukariavo... Negarbinga? Neteisinga? Įžūlu? Galbūt... Tačiau ką daryti? Žemaičių kariai namie stiprūs, nenugalimi, tačiau į svetimas žemes savo valia jie kojos nekels — stumk, bausmėmis grasink, gal ir nugalėsi jų užsispyrimą... Teisybę šventą — dievas aukščiausias paliudys! — visos gentys nuo žilos senovės žino: svetima žemė, kurią vedybomis, derybomis ar kardu prie savo žemių prijungei,— tavo, tavo vaikų ir tavo vaikaičių žeme tapo!.. Žemaičiai, deja, kitaip teisybę ir sąžinę supranta: ką dievas davė, tai mano, ką pats pasiėmei — svetima, vagis esi, jei pasiėmei... Užkietėjusi, sustabarėjusi, gal nuo Joldijos jūros laikų nepasikeitusi yra žemaičių sąžinė — net nebežemiška šiandien atrodo!.. Skvarbesniu, lankstesniu protu tik jos tuštybe stebėtis gali: kam, kam tokia sąžinė tarnauja — žmogui, dievui, velniui ar tik vėjo švilpimui? Kodėl? Už kokias nuodėmes Tvirbutas apkalba Gediminą ir jo sūnus? Kodėl tvirtina, kad už šių didžių praeities kunigaikščių grobikiškumą lietuviams krauju reikės sumokėti? Už kokį grobikiškumą? Argi tai, kad Gedimino sūnūs užkariavo Volynę, Podolę, Kijevą, kad šių žemių žmonelius nuo skerdikų totorių apgynė — grobikiškumas? Argi reikės už tokį grobikiškumą kada nors krauju sumokėti? Aklas ir kurčias yra Tvirbutas... Kijevo žemės vyrai, tie vyrai, kurie, Tvirbuto manymu, sukilti prieš lietuvius užkariautojus turėtų, šiandien yra vaivados ir etmonai, garsūs karvedžiai, patys lietuvius į naujus žygius veda!.. Uoliau nei Radvilos ir kiti senieji lietuvių didikai Lenkijai Volynę ir Podolę nuo Lietuvos atplėšti trukdo!.. Kilniosios lotynų, lietuvių protėvių, kalbos visus lietuvius išmokti ragina!.. Atsistebėt negali — patį Tvirbutą Hornastajus, kijeviečių ainis, rūpestingiau nei tikrasis tėvas globojo, į mokslus leido, šviesiu vyru padarė!..

Ne, nesuvokiama yra žemaičių sąžinė... Chodkevičiaus tėvas, žemaičių seniūnu tapęs, stebėdavosi: kas yra žemaičiai? arba dieviški kilnuoliai, arba paprasčiausi kvailiai — tris šimtus metų jie atmušinėjo kryžiuočius, į aukštaičių žemes jų neįleido, tačiau niekada — nė karto, nė kartelio — kompensacijos už mūšiuose su kryžiuočiais kritusius savo vyrus iš aukštaičių jie nepaprašė; niekada nepaprašė nei žemių amžinai valdyti, nei duonos šią pat valandėlę pavalgyti... Gal žemaičiams nuovokos, proto stigo, kad suprastų: apgindami nuo priešų savo namus, ir aukštaičių namus apgina? Kur jau ten!.. Pernelyg daug išsimokslinusių, šviesių vyrų Žemaitijoje gyveno, kad tokia paprasta mintelė niekam į galvą nebūtų atėjusi. Chodkevičiaus tėvas buvo linkęs manyti: žemaičiai bijo atsakomybės; jie neprašė niekieno paramos, niekieno pagalbos, kad paskui pagalbininkų gynimas nuo priešų netaptų jiems privaloma pareiga. Žemaičiai niekada nesvajojo kuo daugiau žemės turėti. Manė: kuo mažesnės bus mūsų žemės, tuo lengviau jas nuo priešų apginsime... Niekada, jokiomis aplinkybėmis, net paties dievo lėmimu, imperijos žemaičiai nesukurtų!.. Jų sąžiningumas stulbinantis — tik nenoru toliau savo nosies matyti jį gali pavadinti...

Vakar rytą Chodkevičius išsiuntė Kiprijoną Tvirbutą su dešimties raitelių sargyba iš Valmieros į Lielvardę. Ilgai laikyti sugrįžėlį iš nežinios Valmieroj pėstininkų etmonui atrodė nesaugu. Magistras Ketleris, sužinojęs, ką Vulfas į proviantą išmainė, galėjo įsiųsti, nežinia ką sumanyti — juk Ketlerio būriai stovėjo ir Rozenbeke, ir Rozene, netoli į vakarus nuo Valmieros. Į pastarąją pilį Ketleris šeimininko teisėmis galėjo atjoti, naujas sąlygas dėl Tvirbuto grąžinimo Lietuvai iškelti. Kišti nosies į Lielvardę Ketleris neturėjo išdrįsti: Lietuvai šią pilį padovanojo Rygos arkivyskupas; ordino magistras jos niekada nevaldė. Lielvardėj Tvirbutą laikinai įkurdinti patogu buvo dar ir dėl to, kad ši pilis stovėjo Lietuvos pasienyje: pasiuntiniams, kurie ims lakstyti pirmyn atgal Tvirbuto reikalu, nereikės toli per svetimas žemes jodinėti. Išsiųsdamas Tvirbutą į Lielvardę, Chodkevičius turėjo ir grynai šeimyninių sumetimų. Pastaraisiais mėnesiais Lielvardės pilies įgula, negaudama algos, ėmė nerimauti: prieš Kalėdas keliolika samdytų karių, pasakę pusbadžiu netarnausią, namo išvyko. Valdovas, apie tai sužinojęs, pažadėjo atsiųsti į Lielvardę savo žmogų samdinių karių nuraminti. Iš savo pasiuntinių Chodkevičius sužinojo: valdovas norėjęs išsiųsti į Lielvardę Eustachijų Valavičių, vyrą, kuris po Hornastajaus mirties laikinai tvarkė valstybės iždą; tačiau Valavičius, ižde pinigų pakankamai neturėdamas, į Lielvardę vykti tuščiažodžiauti atsisakė; tvarką Lielvardėj atstatyti pasišovė kunigaikštystės taurininkas Mikalojus Kiška — Chodkevičiaus svainis, jo sesers Barboros vyras. Štai jau šimtas metų, kaip Chodkevičiai Lietuvoj įsikūrė, o su Radvilom suartėti jiems dar nepasisekė. Nė vienas Chodkevičius nebuvo vedęs Radvilaitės, nė viena Chodkevičiūtė už Radvilos ištekėjus niekada nebuvo. Tarp Radvilų ir Chodkevičių vyksta tykus, niekada nenutrūkstantis, slaptų intrigų nuolat kurstomas karas dėl garbės ir teisės Lietuvoje viešpataujančia didikų dinastija vadintis. Chodkevičiai, kadaise iš Kijevo žemės Lietuvon atsikraustę, ilgainiui su Zaslavskiais, Koreckiais, Olelkovičiais, Višnioveckiais, Šemetomis, Kęsgailomis susigiminiavo. Chodkevičių partija Lietuvos seime tapo gausi, stipri, įtakinga. Chodkevičiai jau tampa raikytojais, taurininkais, stalininkais, Naugarduko ir Kijevo vaivadom. Aukščiausiai iškilo Jono tėvas Jeronimas, žemaičių seniūnu tapęs. Dėdė Grigalius, Trakų kaštelionas, atrodo, turi vilčių dar ir lauko etmonu tapti. Tačiau Trakų, Vilniaus vaivadom, kancleriais, didžiaisiais etmonais — svarbiausiais kunigaikštystės urėdais — vis dar tebėra Radvilos. Jie atsargūs, jie budrūs. Jie nepaprastai turtingi. Net jų konkurentais kovoje dėl vietų valdovui iš dešinės sunku tapti. Net nuo artimų giminaičių jie nusigręžia, jeigu tie su Chodkevičiais suartėja. Kiškos — Vilniaus vaivados, kanclerio, žemės maršalko Radvilos Juodojo pusbroliai. Stanislovą Kišką, vedusį Juodojo pusbrolio Jono dukterį Oną, Vilniaus vaivada ir valstybės kancleris globojo kiek išgalėdamas — Vitebsko vaivados, Breslaujos seniūno vietą jam išrūpino. Jo našlei ir vaikams privilegiją kelis dvarus Palenkėj valdyti iš valdovo iškaulijo. O Mikalojui Kiškai, kitam pusbroliui, Juodasis visada skersai kelio stoja: vedei Chodkevičiūtę — nebesidairyk į mane, tegul ponai Chodkevičiai tavim pasirūpina. O taip, dabar Jonas Chodkevičius pasirūpins svainiu. Kiška, į Lielvardę atvykęs, Tvirbutą ras. Ir jeigu tik Kiška pasiryš, jeigu tik drąsos kanclerį Tvirbutu pašantažuoti nepristigs — kancleris pats valdovui pasiūlys Chodkevičiaus svainį žemės iždininku paskirti. Ak, drąsos svainiui nestinga!.. Kad tik Tvirbutas... Tvirbutas ir Kiška kadaise draugavo. Bet ar liko Tvirbuto širdy draugiškumo bent kam nors, bent seniems jaunystės bičiuliams? Jo šnekos apie neapykantą erzina Chodkevičių, nerimą kelia.

Neapykanta! Livonijos našlaičių neapykanta svetimšaliams užkariautojams!.. Ko verta bejėgių vaikelių neapykanta? Kas paiso bejėgių, tamsių, gyvenimo painiavoje nesusigaudančių žmonelių neapykantos? Niekam ir niekada ji dar nebuvo gera patarėja gyvenime... Tuščia ji, o kokia greita užsiplieksti!.. Chodkevičius aną naktį nuėjo pas Tvirbutą draugiškumo ir meilės vedamas, o išėjo iš kambario Tvirbuto jau neapkęsdamas... Dėkui dievui, Chodkevičius neapykantai nepasidavė, nešoko sargybiniams įsakinėti, kad griežčiau su Tvirbutu elgtųsi. Įtikinėjo save: būk kilnus! leisk žmogui jėgas atgauti, sustiprėti, jis tik iš nusilpimo erezijom klejoja; tu, kaip ir dera valstybės vyrui, mąstai plačiau ir giliau negu Tvirbutas, negu žmogus, valstybės rūpesčių visapusiškai apsvarstyti niekada nebandęs. Neapykantą Tvirbutui aptramdęs, Chodkevičius pajuto, kad jo naktinis pokalbis su sugrįžėliu nebuvo toks jau tuščias: jis liovėsi kamavęsis, kad neprilygsta Tvirbutui kančiomis. Ilgi nelaisvės metai neapdovanojo Tvirbuto nei dieviška išmintimi, nei stebuklingais pojūčiais. Tvirbutas buvo žemaitis, ir tiek...

Nusprendęs Tvirbutą į Lielvardę kuo greičiau išsiųsti, Chodkevičius jo daugiau nebelankė, nebesuko dėl jo galvos. Tačiau atsisveikinti su Tvirbutu vakar rytą Chodkevičius nuėjo. Pasakė jam: gali būti ramus, tavo pažiūrų, tavo įsitikinimų valdovui aš neišduosiu, šnekėkis su juo pats kaip išmanai. Tvirbutas geraširdiškai nusišypsojo, įsistebeilijo Chodkevičiui į akis, be mažiausio dėkingumo balse tarė:

— Ką čia kam dabar žmogus gali išduoti? Šiais laikais dėl kiekvieno žmogelio kas nors derasi... Net dėl valdovo sesers...

— O tu įžūlus! — išsprūdo Chodkevičiui.

— Koks čia įžūlumas... Karas dėl Livonijos, neabejoju, ir tau, ir Radvilai, ir valdovui širdį slegia. Tik jūs labai valingi vyrai, prisiverčiat kariauti... O aš — tižena...

— Laimingo kelio! — atsainiai metė Chodkevičius, išėjo iš kambario.

Tvirbuto elgesys vėl jį suerzino. Ne, Tvirbutas — ne tižena! Ne iš nusilpimo jis klejoja apie Livonijos našlaičių neapykantą svetimšaliams, apie visokius jausmus ir jausmelius. Tas, kuris jausmų, kraujui liejantis, drįsta paisyti — stiprus. Daug silpnesnis tas, kuris jausmus užgniaužia ir skaičiuoja: priešui ši pilis, man — ana; priešui mano sesuo, man — priešo užkariautos žemės; žuvusiems lietuviams kapai, gyviesiems — jūra, Rygos uostas, prekės iš Europos... Stiprus jaučia, ką daro, su sąžine derina savo veiksmus. Silpnas skaičiuoja, be atvangos skaičiuoja — abejones užgniaužia, įtikinėja save, kad tai, ką daro, naudos atneš... Naudos!.. Chodkevičius staiga prisiminė Valdeno pilį. Kas iš tikrųjų atsitiko Valdeno pilyje lapkričio mėnesį? Ligi pilies buvo dar gal šimtas žingsnių, tačiau Chodkevičius, Lielvardės pilininkas Romanas Sanguška ir keliolika jų karių sustabdė žirgus. Sustabdė nesitarę, be niekieno komandos: visi vienu metu pajuto, kad pilis atgrasiai, atšiauriai tyli. Mūrai... Šalti, raudoni mūrai... Vartai išlaužti, viena jų pusė sutrempta į žemę... Pro išlaužą matyti tamsus ir drėgnas pilies kiemas... Čia vienur, čia kitur tyso žmonių ir arklių lavonai... Niekas jų nesurinko, nesurenka... Vadinasi, pilyje nebėra nė gyvos dvasios... Tačiau kodėl jie bijo į pilį pro vartus įjoti? Kodėl jie įsivaizduoja visiškai tuščias pilies pastatų ertmes — rūsius, koridorius, laiptines, kambarius, menes, ir bijo, kraupiai bijo į jas įžengti?..

Romanas Sanguška, Lielvardės pilininkas, pirmas paragino žirgą, pajudėjo link pilies vartų. Jis turėjo būti drąsus. Privalėjo. Jo pilies įgulai trūko maisto atsargų žiemai. Įgulos kariai nerimavo, gąsdino, kad nepasiliks pilyje per žiemą, jeigu nebus ko valgyti... Pilininkas Sanguška, sužinojęs, kad Chodkevičius traukia į Vendeną ir Valmierą, užskubėjo jam už akių ties Erla. Sanguška apskundė Chodkevičiui kunigaikštį Palubinską, Livonijoj žiemosiančios lietuvių kariuomenės vadą. Palubinskas rinko maistą iš rusų nusiaubtų Livonijos vidurio pilių, dalino jį lietuvių užimtų pilių įguloms. Lielvardės įgulai kunigaikštis Palubinskas laimikio nedavė. Tikino Sangušką, esą Lietuvos pasienyje Livonijos kaimai priešų nenusiaubti, valstiečiai čia turtingiau gyvena, lengviau iš jų maisto galima nusipirkti. Iš tiesų buvo ne taip. Dar prieš penkerius metus, prieš Pasvalio sutartis, kai Lietuva prie Livonijos sienos sutraukė kariuomenę, šio Livonijos pakraščio gyventojai ėmė bėgti iš savo ūkių kur akys mato,— pasklidę po visą Livoniją, kas kur išmanė glaudėsi. Pusmečiui praėjus, Livoniją caro būriams užplūdus, daugelis pabėgėlių pražuvo... Žiauriai apgavo juos likimas: Lietuvos kariuomenė anuomet Livonijos sienos taip ir neperžengė, ir jei livoniečiai, pasienio valstiečiai, nebūtų lietuvių išsigandę, išsilakstę, gyvi tebebūtų ir šiandien... Sanguškos kariams grūdus pardavinėtų...

Rugsėjo mėnesį Sanguškos kariai patys nemažus laukus netoli pilies rugiais apsėjo, tačiau miltų maltis jie galės tik po metų. Chodkevičius užjautė Sangušką, nusprendė pagelbėti. Romanas Teodoraitis Sanguška buvo vienas iš tų, kuriems Jonas Chodkevičius, visi Chodkevičiai privalėjo padėti. Keturi jauni, rimti, gabūs vyrai pastaruoju laiku atėjo į Chodkevičių šeimą. Jono seseris Barborą ir Kristiną vedė taurininkas Mikalojus Kiška ir kunigaikštystės pastalininkis Stanislovas Pacas. Jono pusseserės Sofija ir Aleksandra, Trakų kašteliono Grigaliaus dukterys, ištekėjo už valdovo rotmistro Filono Kmitos ir Žitomiro seniūno Romano Sanguškos. Jie visi iš kilmingų šeimų, visi nuo jaunų dienų narsumu arba proto guvumu pasižymėjo, valdovui tuo įtiko. Gyvenime daug pasiekti jie gali. Kada nors... Jeigu kada nors Kiška, Pacas, Kmita, Sanguška senato vyrais taptų, Chodkevičių partija seime galėtų jau ir su Radvilom pasirungti. Tad Jonas Chodkevičius, išsiaiškinęs, kad kunigaikštis Palubinskas Valdeno pilies dar neištuštino, drauge su Sanguška į šią pilį patraukė. Lielvardės pilininkui pažadėjo: pranešiu kunigaikščiui Palubinskui, kad maisto likučius iš Valdeno pilies aš išvežiau. Pėstininkų, kariaujančių Livonijoj, etmonas darė Sanguškai didelę paslaugą, ir Romanas Valdene privalėjo būti drąsus. Sanguška, dviejų karių lydimas, pirmas prijojo prie pilies vartų. Tąpat valandėlę nuo pilies bokšto pasigirdo riktelėjimas vokiečių kalba...

Sanguška ir jo palydovai vėl sustabdė žirgus. Visi pažvelgė aukštyn. Apvaliojo bokšto sienoje juodavo pramušta, iš vidaus velėnomis užkimšta skylė. Bokšto viršuje stovėjo šarvuotas riteris. Jis nejudėdamas stebėjo atvykėlius.

Lielvardės pilininką visur ir visada Livonijoje lydėdavo vokiškai mokantis samdinys. Pilininko lieptas, jis sušuko riteriui:

— Mes — ne priešai! Mes — draugai!

Riteris ūmai persisvėrė per bokšto kuorą, ėmė kažką rėkti, tarytum grasindamas, tarytum maldaudamas.

— Ką jis ten mala? — paklausė Sanguška savo palydovą, vokiškąjį liežuvį, ir šis persakė riterio žodžius:

— Jokite iš čia! Neikite į pilį — dėl dievo meilės! Geruoju aš jums sakau! Nedrįskit! Girdite, nedrįskite žengti į priekį nė žingsnio! Grężkit žirgus atgal! Aš čia tik vienas! Vienas, suprantat?

Sanguška atsigręžė į Chodkevičių. Šis šūktelėjo:

— Jeigu jis bijo, mums nėra ko bijoti!

Riteris bokšto viršūnėje be paliovos kažką rėkė. Lakstė palei kuorus, mostagavo rankomis, grūmojo kumščiais. Sanguškos vokiškasis liežuvis persakė riterio žodžius, kuriuos nugirdo ir suprato:

— Jis vis šaukia, kad mūsų daug, o jis tik vienas.

— Jis mūsų bijo,— pakartojo Chodkevičius.

Penki ar šeši Sanguškos raiteliai pavarė žirgus prie vartų. Tačiau Sanguška riktelėjo jiems sustoti. Raiteliai sustojo prie pat pilies sienos. Lielvardės pilininkas nušoko nuo žirgo, nusisegė nuo juosmens kardą, numetė žemėn. Žengė prie pilies vartų.

— Palauk! — sušuko Chodkevičius.— Riteris dingo! Tikriausiai jis turi ginklą!

— Svarbu, kad aš neturiu,— atsakė Sanguška. Jo vokiškasis liežuvis vėl ėmė rėkti vokiškai:

— Ei, tu ten! Mes — lietuviai! Mes — jūsų draugai! Mes padedame jums!

Ligi vartų nueiti Sanguška nespėjo. Visus juos apkurtino baisus trenksmas, įkandin kurio šaižiai atsidūksėjo keli silpnesni sprogimai, galiausiai orą sudrebino milžiniška jėga, tokia galinga, kad nė arkliai, stovėję už šimto ir daugiau žingsnių nuo pilies sienų, neišsilaikė ant kojų. Didžiuliai ugnies ir dūmų kamuoliai išmetė apvaliojo bokšto dantytą kepurę aukštai į dangų, atrodė, ji ten pakibo, atrodė, ant kažko pasikorė lyg niekam nebereikalinga karaliaus karūna... Tučtuojau karūna perskilo, suiro, subyrėjo gabalais, ėmė kristi žemėn — sunkūs mūro luitai dunkstelėdavo čia arčiau, čia toliau, mažesni akmenys, rodės, skradžiai žemę prasmegdavo...

Ar tikrai vienui vienas pilyje buvo riteris, kuris jiems šūkavo nuo bokšto viršaus? Kažin. Veikiausiai jis tik sakė, kad yra vienas, gal manė, kad tai labai svarbu, kad ši žinia pažadins atėjūnų savigarbą, ir jiems bus gėda būriu vieną žmogų pulti... Vargu ar vienas riteris, net jei iš anksto sprogdinimui pasiruošęs buvo, galėjo taip greitai susprogdinti visas parako atsargas, pilyje buvusias... Tačiau ne tai, kiek riterių pilyje iš tikrųjų buvo, nedavė Chodkevičiui vakar ramybės, dabar iš galvos neišeina. Dabar jis neabejoja, kad Valdeno pilyje jis ir jo žmonės susidūrė su neapykanta. Su kokia neapykanta? Kam? Priešams? Tačiau Sanguška juk aiškiai riteriui pasakė: mes — lietuviai, mes — draugai, sąjungininkai, pagalbininkai kovoje prieš caro būrius!.. Riteriui tai nepadarė jokio įspūdžio. Riteris, atrodė, nė nesiklausė, ką atėjūnai jam sako... Kokia jausmų širdyje, minčių galvoje sumaištis turėjo žmogų krėsti, kad jis, pamatęs nepažįstamus žmones į pilį žengiančius, nedvejodamas susinaikintų...

Riteris sakė: aš — vienas... Tarkim, jis buvo vienas. Arba bubo įtikėjęs, kad tik tol, kol yra vienas, gali gyventi... Atėjo kitas žmogus, atėjo daug kitų žmonių — nusižudyk, tu bejėgis su atėjūnais kautis... Nelauk gėdingos mirties nuo kito žmogaus kardo, susinaikink pats — būk išdidus!.. Ar gali taip mąstyti sveikas, nepamišęs žmogus? Ar suvis gali taip būti, kad žmogus jokiu kitu žmogum nebetikėtų? Tačiau... tačiau jeigu danai priešai, jeigu švedai — priešai, jeigu rusai — priešai... jeigu net arkivyskupo vokiečiai magistro vokiečiams — priešai... vadinasi, ir lietuviai, kurie štai jau žygiuoja Livonijos žeme, — taip pat priešai... visi žmonės vienam žmogui priešai... Ar ne šią kraupią prielaidą Tvirbutas, apie našlaičių neapykantą svetimšaliams šnekėdamas, galvoje turėjo? Ar ne ateitis, kai žmogus žmogaus neapkęs, Tvirbutą gąsdina? Neapykanta... Kas žino, prie ko ji gali žmogų privaryti galų gale?..

Dievas! Bet juk yra dievas! Ir jo, tik jo vieno valia žmonių gyvenimą tvarkyti!..

Kodėl, kodėl Tvirbutas, šnekėdamas apie Livonijos našlaičius, nė karto nepaminėjo dievo? Dievas užtaria, paguodžia našlaičius, visus nelaimės ištiktus savo malone apgaubia, meilę artimam vėl įkvepia, gyvenimo geismą vėl sutvirtina!..

Chodkevičius žingsniuoja palei apsnigtus botus — palei tiltus... Jo kariuomenė žygiuoja į svetimą žemę ir gabenasi tiltus, kuriais per upę gali pereiti. Ir nešasi širdyse žodžius, kuriais nukariautuosius gali paguosti: arsite savo žemę, būsite saugūs nuo priešų, duoklelę mums mokėsite — būsite laisvi... Laisvė!.. Koks daugiaprasmis šis žodis!.. Trokšdami savo laisvę nuo caro apginti, livoniečiai priversti lietuviams nusilenkti... Tačiau kodėl jau ir reiktų manyti, kad lietuviai livoniečius išnaudos? Lietuviai iš-

naudos jūrą!.. O jūra — niekieno... O jūra visų, ir išnaudoti ją gali kiekvienas kaip išmano!..

— Etmone,— išgirsta Chodkevičius neramų, užkimusį balsą.— Etmone, jūs tylite... Jūs iš tiesų manote, kad mano vyrai — išdavikai?

Tai Daugirdo, žemaičių kuopos rotmistro, balsas. Daugirdas žingsniavo įkandin Chodkevičiaus geltonais batais, kresnas, vienplauke apsnigta galva, tylus kaip pelė. Prašneko... Sąžinė prabudo... Vėjo švilpesys ausyse jo sąžinė!..

— Etmone! — sušunka Daugirdas.— Žiūrėkite, kariai jau parsiveda arklius iš girios. Galvą guldau, jie neprapuldė nė vieno arklio! Jie tuojau kinkys ir pajudės...

Chodkevičius valdingai mosteli ranka, nutildo Daugirdą. Tuojau!.. Tuojau kinkys ir pajudės — narsūs vyrai!..

— Etmone,— vėl tyliai prašneka Daugirdas.— Jūs iš tikrųjų nubausite Triūšką taip griežtai?

— Ne,— ūmai ištaria Chodkevičius, atrodo, prapliups tuojau plūstis, tačiau nuščiūva. Šnopuodamas patyli. Toliau šneka lediniu visagalio balsu: — Aš nusprendžiau pasielgti kitaip. Nuo šios dienos buvusiai tavo kuopai vadovaus Borkulabas Korsakas. Tu, Daugirdai, būsi mano stovyklininkas.

Daugirdas sustoja. Didelės rudos jo akys lipa ant kaktos. Snaigės, panosėje ant ūsų ištirpusios, karuliuoja spindinčiais lašeliais, Daugirdas vis bando juos nučiaupti apatine lūpa, ir dvišaka juoda jo barzda juda, kruta, tarytum šlapias katinas rąžosi.

— Borkulabas? — apstulbęs pakartoja Korsako vardą Daugirdas.— Etmone! Jūs juk žinote, kaip niekas kitas žinote: žemaičiai paklūsta tik rotmistrui, su kuriuo iš namų išžygiavo...

— Kuopą perims Korsakas.

— Etmone! — sušunka Daugirdas ir nutyla. Pasiveja Chodkevičių.— Etmone...

— Ką — etmone? Ką — etmone? Bijai užmiršti, kas aš esu?

— Kokia kalba Korsakas įsakinės žemaičiams, etmone? — paklausia Daugirdas.

— Rusų.

— Caro? Priešo kalba?

— Kodėl caro? Korsakas — iš Polocko rusų senos genties. Polockas seniai priklauso Lietuvai. Korsakas toks pats lietuvis kaip ir tu, Daugirdai.

— Etmone, jūs gerai žinote... Žemaičiai nepaklus svetimam rotmistrui! Jie grįš namo!..

— Jeigu nepaklus — Triūška bus ketvirčiuotas.

Daugirdo dvišakoj juodoj barzdoj išsilenkia atgrasi, pikta šypsena:

— Na, šito savo kariams aš nepranešiu, etmone. Negalėsiu pranešti!..

— Pranešiu aš pats,— nukerta Chodkevičius, suvirpa nuo apmaudžios minties: kaip lėtai, kaip nedovanotinai lėtai renkasi jo kariuomenė prie Valmieros!.. o dienos lekia... o savaitės lekia — viena po kitos, viena po kitos...

II

Garsiai dunksi žingsniai pilies požemio koridorium. Pirmas eina raktininkas, žvangindamas raktų ryšuliu. Įkandin jo žingsniuoja Mikalojus Kiška, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės taurininkas, aukštas, padžiūvęs vyras, ilgi juodi plaukai dryksta ant jo gunktelėjusių pečių. Taurininkas vilki lengvais pusšarviais: minkštos odos drabužis apsagstytas metalinėm plokštelėm, ir Kiška atrodo lyg žvynuotas. Raudoną apsiaustą, pamuštą tamsiai rudais kailiukais, taurininkas nešasi per alkūnę persvertą. Kailiukai, žinoma, šilti. Tačiau apsiaustas, pamuštas kailiukais,— ne kailiniai, ne apdaras ilgai kelionei žiemą į svečią šalį. Šiltų kelioninių kailinių Mikalojus Kiška į Lielvardę nė neatsivežė. Pilyje tarp karių, apsivilkusių avikailio kailiniais, pasistačiusių aukštas apykakles, apsimūturiavusių galvas vilnonėmis juostomis, Kiška atrodė lyg iš namų išvarytas ar pats iš jų slapta pabėgęs. Jei Kiška, taip lengvai apsirengdamas, norėjo tik savo užsigrūdinimą ar valios tvirtumą kariams parodyti, jam nepasisekė — kariai patylom iš taurininko šaipėsi: sotus, žaltys, yra, kur jam bus šalta!..

Romanas Sanguška žingsniuoja paskui taurininką. Jam už nugaros kaukši dešimtininko ir dviejų karių žingsniai. Kiška prašė, kad jį lydėtų keli vyrai, ir Sanguška jaučia: taurininkui nedrąsu pas savo seną bičiulį, iš nelaisvės sugrįžusį, eiti. Ką ir šnekėti, Kiška eina su bičiuliu susitikti neįprastomis, rūsčiomis aplinkybėmis... Net ir Sanguškai, žmogui, kuris jau daugel sykių su Tvirbutu šnekėjosi, širdis dabar neramiai plaka. Nerami ši žiema Lielvardėje... Kariai nuo pat rudens kasdien nuogąstaudavo, kad jau rytoj nebeturės ko valgyti. Niurnėdavo. Maištaudavo. Visokius reikalavimus pilininkui keldavo. Sanguška čia vienaip, čia kitaip papildydavo maisto atsargas, čia vienur, čia kitur gaudavo šiltų drabužių, tačiau įsinertėjusių karių kartkartinės pakišos nebepaguosdavo: jie ėmė reikalauti — ir vis didesnės — laiku sumokamos algos. Sanguška, supratęs, kad vienas su kariais susitarti nepajėgs, pagalbos paprašė valdovą. Žygimantas Augustas pažadėjo atsiųsti į pilį savo pasiuntinį. Tačiau kol valdovas atsiuntė pasiuntinį, Chodkevičiaus vyrai iš Valmieros į Lielvardę atvežė Tvirbutą. Pamatę šį, savą žmogų, sargybinių lydimą, nuotrupom išgirdę apie jo bėdą, Sanguškos kariai nelauktai pritilo, suvis nuščiuvo. Pilyje įsivyravo atgrasi tyla...

Karių neramumai pilyse, lauko stovyklose — ne naujiena. Kariai nuolat yra susirūpinę dėl savo gyvybių, dėl namie paliktų namiškių. Dažnai jie sunerimsta dėl maisto, dėl šiltų drabužių stokos, dėl neišmokėtų algų. Tai įprastas, galima sakyti, kasdienis karių nerimas. Tačiau nerimas, kuris apėmė karius Chodkevičiui atsiuntus į pilį Tvirbutą, buvo kitoks, dėl kitokių, sunkiau suprantamų dalykų — vyrai nuščiuvo, užsisklendė savy, todėl jų nerimas tapo atšiauresnis, grėsmingesnis... Sunerimo ir pats pilininkas. Dar labiau sunerimo dėl to, kad nė pats nežino, nesupranta, kokia yra to nerimo tikroji priežastis — argi Tvirbutas, iš nelaisvės sugrįžęs žmogus? argi žmogaus sugrįžimas iš nelaisvės — priežastis nerimui? Kiek sykių Romanas su priešų rotmistrais belaisviais yra keitęsis!.. Džiaugsmui ribų nebūdavo. Linksmindavosi visi: ir tie, kurie laisvę atgavo, ir tie, kurie namo buvusius belaisvius vežė... Tvirbutui buvo kitaip. Chodkevičiaus vyrai atvežė jį į Lielvardę, ir Sanguška pamažėl ėmė suvokti, kokia pavojinga jo tarnyba. Ir visi jo kariai pavojų gyvybei stipriau pajuto. Koks nors daiktas iš vežimo iškrinta, į pilies kiemo grindinį dusliai sudūžta — suklūsti, dairaisi išsigandęs... Koja kokį niekniekį užkliudai, šis subarška, suskamba, vėl stoja tyla — kokia atšiauri tyla!.. Kur tik pažvelgi, visur sniegas... Daug sniego... Baltas, pilkšvas ir tuščias Dauguvos slėnis iki pat girių... Tik vangios rūko gijos pažeme draikosi... Tik šaižiai skilinėja ledas upėje... Tik sargybos laužų tolimos pašvaistės Lietuvos paribio pusėje vakarais sušvinta... Pakeli staiga akis į praskrendančias krankiančias varnas, ir širdį susopsta pajutus, koks sunkus tavo gyvenimas pilyje, koks tu visada akylas, ausylas, susikaupęs, sunkiems išbandymams, nelaimėms nuolatos pasiruošęs... Ką ir šnekėti, nuo to laiko, kai Tvirbutą Chodkevičiaus vyrai į pilį atvežė, gyvenimas joje pasikeitė. Garsai, kurie pasigirsdavo tarp šaltų ir niūrių mūrų, reginiai, kurie atsiverdavo nuo bokštų, mintys ir jausmai, kurie netikėtai perdiegdavo krūtinę, atrodydavo nevienareikšmiai, nevienkartiniai — amžini, klajojantys iš širdies į širdį, nerandantys sau vietos kaip kokie baisūs žmonės.

Tvirbuto likimas, štai kas juos visus — ir Sangušką, ir jo karius — veikiausiai išgąsdino. Žmogus penkerius metus nelaisvėje išbuvo, iškentėjo baisias kančias, pas savus vargais negalais sugrįžo, o šie stūkso apstulbę, neišmano, ką su juo daryti — pilies rūsyje užrakintą laiko... Chodkevičiaus pasiuntiniai lekia į Vilnių;

valdovui praneša: sugrįžo, girdi, toks ir toks... Valdovas svarsto: ar gali sugrįžėlis namo pareiti, žmoną, vaikus apkabinti, ar negali? Ištrūko žmogus į laisvę, pas savus gyvas ir sveikas sugrįžo — tegul džiaugiasi, tegul gyvena kaip išmano! Paprasta, rodos, visiems suprantama ši teisybė. Deja... Pasirodo, kad yra ir dar tikresnė teisybė — paaiškinti jos negali, o žmogui gyventi ji trukdo, suvis neleidžia...

Nuo tos dienos, kai Tvirbutą į Lielvardę atvežė, Sanguška nebegirdėjo nė vieno karių nusiskundimo savo dalia. Dabar jiems ir valgio buvo gana, ir šiltų drabužių užteko, ir pinigų nebestigo... O juk iš tikrųjų gyvenimas pilyje vis blogėjo ir blogėjo. Vis dažniau duobę kasti, draugus laidoti teko — vienas karys sargyboj stovėdamas, kitas pakeliui iš girios, malkas veždamas, sušalo; keli pėstininkai, mažai valgyti tegaudami, taip nusilpo, kad karščiu ėmė degti, atgulė ir nebeatsikėlė... Tačiau apie tarnybos palengvinimą ar išsiskirstymą į namus kariai nebešnekėjo. Gal suprato, kad namo parkeliauti jėgų neužtektų? O gal, Tvirbuto istoriją išgirdę, įtikėjo, kad ir jie, be valdovo leidimo išsilakstę, ramiai gyventi vis tiek negalėtų — juk jeigu yra toji nesuprantama, tačiau už visas įprastas tiesas aukštesnė teisybė, ar netektų ir jiems, iš pilies pabėgusiems, tos teisybės vardu teisiamiems būti?

Savaitę, beveik dvi savaites kariai vaikščiojo savyje užsisklendę, savo mintyse paskendę. Paskui į Lielvardę atvažiavo Mikalojus Kiška, tauruninkas, paties valdovo siųstas žmogus. Kariai susirinko didžiojoje pilies menėje. Visų akys krypo į valdovo pasiuntinį, ant kaktų sprogo iš nekantrumo sužinoti, kokių naujienų jis atvežė.

Gerų pažadų Kiška nešykštėjo: tie Lielvardės kariai samdiniai, kurie neturi popierių, liudijančių valakų nuosavybę, juos gaus, kai tik namo po karo sugrįš; tie Lielvardės įgulos kariai, kurie valakų suvis neturi, jų gaus Vilniaus vaivadijos Breslaujos paviete ir Trakų vaivadijos Kauno, Upytės, Gardino pavietuose. Pažadus Kiška prisiekė įvykdyti su sąlyga, kad Lielvardės įgulos kariai nereikalaus algos už pastaruosius tris metų ketvirčius dar tris mėnesius — iki birželio pirmo sekmadienio. Lielvardės kariai, kurie didvyriškai pakels laikinus sunkumus, visą likusį gyvenimą gyvens pagerbti. Kai tik jie grįš namo, pavietų maršalkai išduos jiems po tris obelaites, atvežtas iš didžiojo kunigaikščio sodo Knišine. Karališkojo sodo obelys žaliuos ir žydės, ir vaisius augins prie karių namų ilgus dešimtmečius — ir karių vaikams, ir karių vaikaičiams, kurie namus paveldės, ir visiems, kurie į jų namus užeis ar pro juos kada nors keliaus, primins sodų buvusių šeimininkų kariūnišką šlovę...

Kariai klausėsi Kiškos ausis pastatę, akis išpūtę. Ir tylėjo. Kiškos pažadais nei džiaugėsi, nei piktinosi. Nešūkavo, nekėlė jokių reikalavimų, nieko neklausinėjo. Tylėjo. Tylėjo net tada, kai įsitikino, jog Kiška, galima sakyti, tik gražius pažadus jiems ir teatvežė: taurininko atgabentų pinigų tik po kapą grašių vienam kariui teko.

Karių tylėjimas Kišką glumino ir gąsdino. Po susitikimo su kariais jis drauge su Sanguška parėjo į pilininko menę, atsidrėbė į krėslą, nusišluostė nuo kaktos prakaitą, įsistebeilijo į Sanguška sutrikęs — klaidžiomis, nieko nesuprantančiomis akimis.

— Jie nepatikėjo nė vienu mano žodžiu! — sušuko bejėgišku balsu.

— Veikiausiai nepatikėjo,— atsakė Sanguška. Jis pajuto piktdžiugišką pranašumo jausmą. Ne, Sanguška nesigina, už dažną žmogų jis pasijusdavo pranašesnis. Net ir prieš valdovą stovėdamas, jis kartkartėm pamanydavo: tik mano lemtis kalta, kad ne aš jam, o jis man įsakinėja. Romanas dažnai širdyje didžiuodavosi esąs tikras Gediminaitis, kilęs iš šeštojo Jogailos brolio Teodoro, Algirdo sūnaus. Didžiuodavosi savo protėviais, kurie dar Vytauto ir Švitrigailos laikais lietuvių seimuose dalyvaudavo. Didžiuodavosi iš protėvių paveldėtu, o ne per kieno nors malonę įgytu kunigaikščio titulu. Tačiau didžiuodavosi tik širdyje, patyliukais, niekada niekam savo pranašumo nerodydavo. O štai aną slogią pažadų dieną žiūrėdamas į krėsle atsidrėbusį, išsigandusį kunigaikštystės taurininką, Sanguška nesusitvardė neparodęs jam savo išdidaus abejingumo: stovėjo priešais Kišką aukštas, tiesus, žvelgė į jį kiek atlošęs ir pakreipęs galvą, su atlaidžia šypsena... Pats jutc, kaip įspūdingai atrodo jo didelė, ryškių, grakščių linijų nosis... Romanas stovėjo prieš Kišką, žiūrėjo į Kišką ir mėgavosi savo išvaizda!.. Šitaip dar niekada Sanguška nebuvo elgęsis. Nė prieš Palubinską, kuris, būdamas žemesnės nei Sanguška kilmės kunigaikštis, šią žiemą Livonijoje vis dėlto buvo jo etmonas, Romanas niekada nesimaivydavo, neišdidaudavo. Romanas visada ir be išlygų pripažindavo sumanių, išmintingų vadų, tegul ir nelabai kilmingų, teisę jam įsakinėti, daug ką savarankiškai spręsti. O kas buvo Kiška? Taurininkas — ir tiek. Garbės titulo turėtojas, ir tiek. Tai jau ne kunigaikštis, kuris titulą iš tėvų ir protėvių paveldi. Tačiau Kiška atvyko į Lielvardę valdingas ir išdidus — lyg koks dieviškasis išganytojas. Nuo jo dabar priklausė Lielvardės karių gyvenimo sutvarkymas, Tvirbuto ateitis. O iš tikrųjų vargu ar šie reikalai jam rūpi: taurininkas rungtyniauja su Valavičium dėl žemės iždininko vietos, ir į Lielvardę atvyko veikiausiai tik įsiteikti valdovui tetrokšdamas...

Kiška, išgirdęs Sanguškos žodžius, patvirtinančius jo nuogąstavimą, kad galbūt kariai juo nepatikėjo, sustingo.

— Vadinasi, jie taip nebetiki valdovu, kad nė nebesidera su jo pasiuntiniu? — kad ir kaip buvo sutrikęs, Kiška mąstė blaiviai — didžiąją atsakomybės už tvarką Lielvardėje dalį tučtuojau permetė nuo savo ant valdovo pečių. Kiška tyliai paklausė: — Kunigaikšti, jūs manote, kad dabar jie, per mažai pinigų tegavę, po namus išsiskirstys?

— Ne,— papurtė galvą Romanas.— Neišsiskirstys.

— Kunigaikšti, taip sakydamas, jūs tik guodžiate mane?

— Ne, taurininke. Mano kariai lauks, kaip jūs su Tvirbutu pasielgti nuspręsite. Bent aš taip manau...

— Kuo čia dėtas Tvirbutas? — sukluso Kiška.

— Daug kuo dėtas, taurininke, — pasakė Sanguška. — Jeigu jūs būsite atidus Tvirbutui, padėsite jam, kariai jumis patikės,— Romanas nusišypsojo atlaidžia šypsena.— Patikės jumis, net jeigu pažadų jiems neįvykdysite. Čia aš jau apie tikėjimą šneku... apie tokį tikėjimą, kai grašiai nebeturi vertės... Arba — arba...

Pažadai.... Sanguškos kariai nebuvo tokie tamsūs žmogeliai, kad nepradėtų skaičiuoti, kiek obelų iš valdovo sodo reiktų išrauti, idant kiekvienam jų atitektų po tris medžius. Šimtų obelų prireiktų!.. Ar yra jų tiek valdovo sode? Na taip, gražbylystė akivaizdi... Tačiau valdovo, etmonų, rotmistrų gražbylystėmis ir pažadais karių gyvenimo kelias grįstas. Kariai dažnai suprasdavo, kodėl vadai gražbyliauja, kodėl žada tai, ko tesėti negali,— atlaidžiai į guodžiančias apgaules pažiūrėdavo. Iš gero gyvenimo niekas nieko nežada. Pažadai kaip iš gausybės rago liejasi, kai žadėtoją bėda spiria, o rankos — tuščios. Sanguškos kariai klausėsi, kaip taurininkas dovanoja jiems valakus ir karališkas obelis, ir tylėjo, nė burnos nė vienas nepravėrė... Jų pilyje buvo Tvirbutas, galima sakyti, toks pat karys kaip ir jie, tik nepavydėtino likimo... Tad ne tai, ar Kiškos ir valdovo rankos grašių pilnos, kariams dabar rūpi... Susiklostė netikėtos aplinkybės, ir kariai jaučia: veikiai paaiškės, kuo valdovas juos laiko, kas jie valdovui yra — iš tikrųjų brangūs žmonės ar tik pastumdėliai, godotini tik tol, kol sveiki, kol kardą pakelia?.. Jeigu... jeigu taurininkas Kiška Tvirbuto neužjaus, nepadės jam namo, pas artimuosius sugrįžti, Sanguškos kariai ne tik juo, ir valdovu nebetikės...

Štai žingsniuoja Mikalojus Kiška paskui raktininką, žingsniuoja šauniai pasitempęs, nežiemiškai apsirengęs — užsigrūdinęs, tvirtas vyras. Raktininkas pasuka į kitą, siauresnį koridorių, tačiau jame šviesiau negu plačiajame — ant sienų kas keli žingsniai dega žibintai. Koridoriaus vidury stūkso vienas, gale — kitas kailiniuotas sargybinis. Koridoriuj šalta. Viena jo siena išeina į atvirą orą. Ji apšarmojusi. Šarma kur ne kur aptirpusi. Dideli tamsūs sienos akmenys glitūs, spindi šalta drėgme.

Sargybinis, stūksojęs koridoriaus vidury, išsitempia, sustingsta. Raktininkas, priėjęs prie sargybinio, paduoda jam raktų ryšulį palaikyti, pats pasilenkia, negrabiais storais pirštais apčiupinėja raktą po rakto. Senis taip arti prie raktų ryšulio prisilenkęs, kad žila barzda veliasi jam tarp pirštų ir čiupinėjamų raktų. Senis šnopščia, garsiai traukia nosimi, atrodo panašus į maldininką, kurio rožančius — raktai ir kuriam malda jau yra įkyrėjusi, įsipykusi. Raktininko čiupinėjimasis Mikalojų Kišką erzina, Sanguška tai tuojau pastebi. Tauríninkas svyrinėja nuo kojos ant kojos, staigiai sukioja galvą — akys blykst į rūsio duris, į uždarytą langelį duryse, blykst į sieną, į apšarmojusius ir atitirpusius akmenis, blykst į žibintą, akmenis apšviečiantį, į ką tik nori — tik ne į žmogų... Raktininkas rakto vis dar neišrenka, ir taurininkas, netekęs kantrybės, žingteli prie rūsio durų, ilgais laibais pirštais knebena langelio kraštą, akla lentelė pasisuka, atsidaro, pasimato geležiniais virbais suketvirčiuota kiaurymė, rūsio vidus. Kiškos žandikauliai išsišauna pro odą, aštrus Adomo obuolys pasislenka kaklu aukštyn ir sustingsta. Garsiai, gūdžiai tarp šaltų mūro sienų sužvanga raktai: raktininkas, suradęs reikiamą raktą, perima ryšulį iš sargybinio rankų, žengia prie durų, sustoja šalia taurininko. Šis nuo langelio neatsitiesia, nuo durų nepasitraukia. Raktininkas lūkuriuoja. Dar garsiau šnopščia ir traukia nosimi. Jo pirštai be paliovos kruta, ir raktai žvanga...

Romanas Sanguška nenuleidžia akių nuo taurininko, pasilenkusio prie langelio rūsio duryse. Kiška žvelgia rūsio vidun pro grotikes kiek aukštyn, ir iš šalies atrodo, kad jis žiūri į senąjį savo bičiulį Tvirbutą išsprogusiais baltais akių obuoliais. Sanguškai tampa nejauku. Kieno ir kokią — didelę ar mažą, paprastą ar tik išrinktiesiems suprantamą — teisybę Kiška beišpažintų, jis yra žmogus, pirmiausia žmogus: ir drąsus, ir bailus, ir mirtingas kūnu, ir amžinas siela... Sanguška ima baimintis: štai tuojau... tuojau prisipažinsiu sau, jog, Kiška dėtas, pro šias duris vidun aš neičiau, kaip gyvas neičiau, kojos nekelčiau...

Pats to nenorėdamas, prieš savo valią Sanguška žengia į Kiškos pusę, dusliu balsu taria:

— Taurininke, aš manau... — užsikerta, patyli, priduria: — Eime, taurininke. Dar kartą pasitarsime.

Kiška nė nekrusteli. Rodos, nė neišgirdo Sanguškos žodžių, ir šis vėl — dar tyliau — sako:

— Aš manau, taurininke, mudu dar nepasiruošę su juo šnekėtis.

Kiška nuo langelio neatsitiesia. Iš arti Sanguška mato, koks baltas jo veidas, tik žibinto šviesa jį kiek gelsvina. Romanas pasijunta dar nejaukiau — nereikalingas jis čia, nereikalingas... Sanguška pažvelgia į raktininką, į jo blyškiai mėlynas pusiaureges akis, į dešimtininką, stovintį atokiau, į sargybinį, prisiplojusį prie sienos,— šio akys išpūstos, lūpos praviros... Ką sargybinis dabar jaučia? Kodėl jis neramus? Kokio nuotykio, kokio stebuklo dabar jis laukia, paprastas suvargęs karys?

Sanguška susitvardo, ramesniu ir jau kiek pašaipiu balsu sako Kiškai:

— Taurininke, aš manau, kad jums dera su savo bičiuliu pasišnekėti be liudininkų — nesivaržysit apsikabinti. Aš viršuj jūsų palauksiu.

Sanguška apsigręžia, skubiai nužingsniuoja siauru koridorium palei apšarmojusią sieną. Raukydamasis iš nepasitenkinimo savimi, keikdamas save už silpnumą, už bailumą, jis girdi už nugaros neatsiliekančius savo palydovų žingsnius. Net ir šie žingsniai skamba jam lyg priekaištas, trankus, niūrus priekaištas, lydintis kunigaikštį pilininką kasdien, kiekviename žingsnyje... Kunigaikštį pilininką!.. Neitų kunigaikštis pilininkas pro tas duris, pro kurias Kiška tuojau įeis — Kiška dėtas, neitų, kojos nekeltų. Ne!.. Argi dėl to Romanas į Livoniją, į mūšius su savo kariuomenės būriais veržiasi, kad vienu žingtelėjimu pro kažkokio rūsio duris visas savo svajones niekais paverstų? Argi dėl vieno sąžiningo poelgio jis, kunigaikštis, tikras Gediminaitis, Algirdaitis, Teodoraitis, čia, Lielvardėj, paprastu pilininku žiemoti pasiliko? Dėl sąžiningo viso gyvenimo gal ir vertėtų visko, visų siekimų išsižadėti, tačiau tik dėl vieno sąžiningo žingsnio — ne, niekada. Gana Sanguškai tik Žitomiro seniūniją valdyti! Įsipyko vienintelis mūrinis namas Žitomiro vidury, tarp molinių bakūžių, iš kurių sienų šiaudų stagarai kyšo — ožkų nuo jų nubaidyt negali... Vienintelis mūrinis namas mieste... Baltas baltas — iki koktumo... Niekada nebegrįš Sanguška į jį, niekada nebeslankios po jo tuščius kambarius, amžinam prietėmy vietos sau nerasdamas... Peržiemos šią žiemą Lielvardėj... Vasarą žygiuos prie Zelburgo, prisistatys didžiajam etmonui, ves karius ten, kur jis įsakys... Ir Romano nuopelnų valdovui vis gausės... Ir rudeniop ar bent kitą pavasarį jis jau valdys Braclavą, visą Podolę — vaivada bus!.. Ši vieta valdovo jam jau yra pažadėta, ir Sanguška savo nuopelnais turi valdovui save priminti, kad jis pažado neužmirštų... Pažadai pažadai, kiekvienam žingsny — pažadai, tik pažadai... Vien tik pažadais kelias ne į dangų, į pragarą grįstas... Sąžiningas poelgis Lielvardėj, svečioj šaly!.. Niekai... Dulkelė vėjy... Tapk vaivada, tada elkis sąžiningai, vien sąžiningai. Tik tuomet tavo sąžiningi sprendimai bus šio to verti, tik tuomet juos kiti žmonės pajus ir įvertins, ir nulenks galvas tavo sąžinei, ir mūru stos jos ginti, jeigu prireiks.

Tai jau ne, Romanas nepavydi Kiškai, kad Chodkevičius jam Tvirbuto reikalus tvarkyti pavedė. Tvirbuto reikalai — tai žmogaus, jo šeimos, jo vaikų likimas. Pasipelnyti iš Tvirbuto nelaimės Sanguškai būtų koktu, o juk sąžiningai su Tvirbutu pasielgt negalėtų, neįstengtų, neprisiverstų... Kiškai suteiktos galimybės poną kanclerį Tvirbutu pašantažuoti Sanguška nepavydi. Kitkas jam širdį gildo. Kiškai į Lielvardę atvykus, Romanas suprato: jie visi — ir Kiška, ir Kmita, ir Pacas, ir Sanguška, visi, kurie Chodkevičiūtes vedė, konkurentais tapo. Kuriam iš jų Chodkevičiai labiau padės? O! Chodkevičiai ne akli: mato, kuris žentas ar svainis ką gali, ko vertas yra. Kiška, kardu kelią skindamasis, netoli tenueitų. Tad ir stumia Chodkevičiai jį ten, kur šantažas, suktumas, apgaulingi pažadai, plonas, lankstus liežuvis naudos atneša. O tu, Romanai,— karys: rikiuok kariuomenę, vesk į mūšį, gyvybe kasdien rizikuodamas, narsumu, sumanumu pasižymėk! Tai glosto Romanui savimeilę, kelia jo žmogišką vertę. Tačiau kodėl kitas žmogus, vien tik liežuviu maldamas, sąžinę kasdien susitepdamas, tokios pat vertės, gero vardo, aukšto urėdo vietos nusipelno? Kodėl narsumas, sąžiningumas ir suktumas, bjaurus žaidimas kitų žmonių likimais tokio pat saldumo vaisius subrandina?

Pro laukujes duris Sanguška išnyra iš pilies į kiemą, ir po jo kojom ima gurgždėti sniegas, ir ima gurgždėti sniegas už jo nugaros po palydovų kojom. Niekada negali pabūti vienas!.. Visada tavo ausyse gurgžda, dunksi, šlepsi, šliurpsi kažkieno žingsniai... Sanguška įtūžęs atsigręžia, perveria akimis dešimtininko ir dviejų karių, ūmai sustojusių, veidus. Palydovai žvelgia į savo kunigaikštį sutrikę, susirūpinę. Tūžmastis Sanguškos krūtinėje tampa sumaištingu, nenusakomu jausmu.

— Vyrai, ko jūs velkatės iš paskos lyg uodega? — paklausia Sanguška, jo balsas sudreba.— Nuo ko jūs saugote mane mano pilies kieme?

Dešimtininkas tyli, spokso Sanguškai į veidą, tuo pat metu kilsteli ranką, mosteli kariams eiti sau. Kai šiedu nugurgžda sniegu atgal į pilį, apsigręžia eiti ir dešimtininkas. Tačiau jo veidas, nusigręžiančio žmogaus veidas, liudija ne tik susirūpinimą, nesusigaudymą, kodėl kunigaikštis supyko,— tai ir atstumto, įžeisto, pažeminto žmogaus veidas. Velniai rautų!.. Į kiekvieną tavo žodį atsiliepia, vienaip ar kitaip atsišaukia ne tik tavo valdovas, ne tik tavo etmonas, ne tik tavo tarnas — atsišaukia žmogaus siela, kurios nė mažos kertelės neatskleidžia žmogaus elgesys pagal pareigas...

Romanas eina per pilies kiemą. Jau prašvitę. Rūko sunkios šaltos drobulės slūgso tarp raudonų pilies bokštų. Melzganame dangaus pakrašty kybo pastiręs ir išblukęs — vos beregimas — mėnulis. Kai Sanguška lydėjo Kišką pas Tvirbutą, kai jis su taurininku ėjo per kiemą, mėnulis danguje buvo dar ryškus, geltonas, jo šviesa buvo dar įžvelgiama auštančiame ore, ji dar metė pilies bokštų šešėlius ant sniego — ant balto sniego šešėliai dar gerai įžiūrimi buvo. Ir ką jis čia dabar prisimena, Sanguška, pilininkas, kunigaikštis nuo tėvo, nuo protėvių, nuo senų senovės? Na taip, prisimena pirmą naktį Lielvardėje. Buvo ruduo — spalis ar lapkritis? Vėjas nuo medžių draskė lapus. Geltoni, raudoni lapai skrido pavėjui, po kojom čežėjo... Taip buvo dieną, pirmąją Sanguškos dieną Lielvardėje: pilies kiemo visos kertės buvo prineštos geltonų ir raudonų lapų... O naktis sutemo skaidri, mėneseta. Debesys skriejo dangumi, jų šešėliai žeme — pilies kalno šlaitais, Dauguvos vandeniu, plačiu slėniu, giriomis už jo... Plaukė ir plaukė per slėnį šešėlių bangos, ir Sanguškai atrodė, kad po kiekvienos šešėlių bangos vis tamsiau ir tamsiau akyse tampa... Pusantrų metų praėjo nuo anos nakties!.. Neberegėjo Sanguška nuo tada tokios gražios nakties!.. Tokios gražios, gražumo — gražios... Tačiau ir šiandien Sanguškai atrodo, kad tą naktį jis ir teisybę pajuto: vėjas, debesys, mėnulis tarp debesų... šešėlių bangos plaukia ir plaukia žeme ir sąžine, ir sąžinė vis tamsesnė ir tamsesnė tampa...

Tvartas. Kaip ir kiekvieną rytą — tvartas. Sanguška kiekvieną rytą į jį užeina. Prieš akis geltonuoja šiaudai, žibinto blyškiai apšviesti šmėkso aptvaro kuolai, tarp jų juodas žirgas blaškytis ima — kelia aukštyn galvą, baltakiuoja, išgąstingai žvingauja, šoka, vis šoka į aptvaro pakraštį, kuo toliau nuo šeimininko... Ištikimasis Juodasis — juodas kaip Radvila — Sanguškos žirgas!.. Nėra arklidėje stipresnio, greitesnio, protingesnio žirgo...

Romanas kiša ranką į priekį, geraširdiškai murma:

— Raminkis, raminkis... Ko dabar, ko?..

Žirgo nepaguodžia jo žodžiai. Žirgas blaškosi. Sanguška krūpteli: vieną ranką jis kiša į priekį, gerinasi ja prie Juodojo, o antroje laiko botagą... Romanas numeta jį į pašalį, į tamsius šiaudus. Žirgas tebesiblaško — prunkščia, spaudžiasi prie aptvaro žardo, trypia kojom, lyg skradžiai žemę prasmegti norėtų, ir Sanguška ūmai pasiunta, jo akys ant kaktos išsprogsta:

— Nemušu! Nemušu aš tavęs! Matai — nemušu!..— ir užlūžta balsas pastarąjį žodį tariant... Sanguška, niūkdamas lyg iš tikro skausmo, neria apsigręžęs pro arklidės duris laukan, kone tekinas skuba gelsvu taku per baltą sniegą. Ir iš kur tas jo įprotis rytais mušti žirgą, savo mylimą, ištikimą žirgą? Nuo ko jis nusižiūrėjo šį įprotį? Iš ko paveldėjo? Kiekvieną rytelį du, trys kirčiai botagu per gyvulio strėnas, per nugarą — kur pakliuvo... Paskui — taika kiaurą dieną, kits kito supratimas iš žvilgsnio, iš pusės žodžio ar tylaus sukrizenimo... Gyvenimas!.. Tūno ir Sanguškos širdyje valdovas: ištikimas tau žirgas, myli tu jį — įkirsk jam porą trejetą rykščių kiekvieną rytelį, kiaurą dienelę paskui paklusnus, nuolankus jis tau bus!..

Pražilęs žlibas senis, net tas savo valdžia mėgaujasi: paduoda raktų ryšulį sargybiniui, pasilenkia, apčiupinėja kiekvieną raktą, barzda tarp pirštų ir raktų veliasi... Senatvė jau... Tačiau kol raktai rankose, kol žvanga pabarzdėj, kol raktininkas jis, o ne kas nors kitas — jis dar valdovas, mažas mažulytis, tačiau valdovas!.. Arba karys... Į mūšį joja... Mūšy kardu — šmaukšt, šmaukšt — kapoja: ar ne valdovas tą valandą karys yra? Valdovas!... Kertanti ranka nuo šito pojūčio stipresnė!.. Ateitis juk žada kariui dar didesnę valdžią — valaką gaus, sodybą pasistatys, tarnų nusisamdys... Sanguška, kariūnų vadas, dar metus kitus Livonijoj pakentės — vaivados vietos nusipelnys... o gal ir etmono buožės ar kanclerio antspaudo — kas žino, kuo po daugel metų taps?..

Romanas įsmunka pro duris į pilį, į siaurą, tamsų koridorėlį. Nusijuokia garsiai ir su širdgėla... Tvirbuto likimo kiekvienas jo karys bijo: nebereikės kariauti, nebereikalingas bus — niekas apie valakus nebešnekės: keliauk sau sveikas tuščiom rankom, karališkas obelis sapnuose sapnuok... Kariai dabar patyliukais mano: Kiška pilies rūsy šią valandėlę ne tik Tvirbuto, ir jų ateitį nulemia. Kur jau ne!

Susitiko du seni bičiuliai rūsyje: vienas kalinys, antras —taurininkas, aukštas dignitorius, karaliui artimas žmogus. Tačiau kuris kurį dabar maldauja jo padėtį suprasti, pagelbėt jam? Sanguška vėl nusijuokia, tik dabar jau tyliai, gūdžiai: dignitorius kalinį maldauja — veikiausiai taip ir yra... Gyvenimas!.. Žemės iždininko vieta Vilniaus rūmuose vis dar laisva...

Hornastajui mirus, aukštieji urėdai, dinastinių kunigaikščių šeimos sukruto savo statytinius į žemės iždininko vietą siūlyti. Pirmaisiais mėnesiais statytinių buvo daug, tik pastarąjį pusmetį iškilo vienas tvirtas kandidatas — Eustachijus Valavičius. Šis beturi vieną konkurentą — Mikalojų Kišką, žmogų, į kurį linksta valdovo širdis. Sanguška šią valandą nedrįsta spėlioti, kuris laimės. Valavičius amžiumi vyresnis už Kišką, jis rūmų maršalkas, aukštas urėdas, valstybės reikaluos patyręs vyras — šito neišgrauši. Valdovo protas turėtų linkt į jį. Tačiau ar nepasipriešins protui valdovo širdis? Ne, ne tuščiai valdovas renkasi žemės iždininką štai jau treji metai — nori, kad valstybės iždą tvarkytų ne tik sumanus, apsukrus vyras, bet ir skaidrios sielos žmogus, toks, koks buvo Hornastajus. Hornastajus buvo kilęs iš Kijevo, įtakingų globėjų neturėjo, į aukštuosius urėdus iškilo tik valdovo padedamas — tokie žmonės valdovui ištikimiausi. Tačiau Hornastajus valdovui nepadlaižiavo. Garbingas, išdidus, tiesus ir atviras Hornastajus, valdovui atrodė, tik išmintimi ir blaivia nuovoka visuose reikaluose vadovavosi. Ilgainiui Hornastajus Žygimantui Augustui tapo ne tik iždininku, bet ir patarėju, prieštaringų minčių teisėju. Valdovas pasikviesdavo žemės iždininką ankstų rytą, dieną, vėlyvą vakarą, naktį, nesvarbu kada ir kur,— kai tik prireikdavo išmintingo, nuoširdaus žmogaus šalia. Didėjo Hornastajaus įtaka valdovui, didėjo žemės iždininko pareigų svarba valdovo rūmuose. Dvarų seniūnai, laikytojai ir tėvūnai, sidabrinės mokestį į iždą įmokėdami, prisiekdavo nebe valdovui, o žemės iždininkui... Kai valdovas iš rūmų išvažiuodavo, žemės iždininkas teisdavo valstybės lėšų arendatorius... Matininkų, dalinusių žemes valakais, iškeltas bylas spręsdavo dažniausiai taip pat žemės iždininkas... Žemės iždininkas visais laikais buvo tik kasos raktininkas, pinigų priėmėjas ir išdavėjas, o Hornastajus tapo valstybės finansų ministru. Kanclerio, Vilniaus vaivados, didžiojo etmono, žemės ar rūmų maršalkų patarimų valdovas dažnai nebepaklausydavo, jei jiems nepritardavo Hornastajus... Šis tuo nepiktnaudžiavo, buvo išties gero būdo žmogus... Valdovui ir dabar reikia, kad valstybės iždą tvarkytų išmintingas, nuoširdus, sąžiningas žmogus — štai kodėl jis renkasi žemės iždininką taip ilgai, atsargiai, kruopščiai...

Nuojauta Sanguškai kužda: Kiška — lošėjas; pajutęs akylą valdovo žvilgsnį, jis tuojau apmąstė, apskaičiavo, ko valdovui reikia. Valavičius, ižde pinigų mažai teturėdamas, į Lielvardę važiuoti atsisakė. Kiška atvyko drąsiai — o gal laimės? Žmonių širdys ne visada pinigais nuperkamos, dažnai jos paprastu žmoniškumu laimimos. Jei sugebi kitus įtikinti, kad esi doras, sąžiningas žmogus, mažiau pinigų reikia. Įrodytų Kiška tai Lielvardėj, be abejonės, nusipelnytų dar didesnį valdovo prielankumą, o galbūt ir išsvajotą vietą gautų...

Įėjęs į savo menę, Sanguška nusivelka kailinius, akylai, iš lėto peržvelgia stalą, kėdes, krėslus, lentynas. Užsižiūri pro langą. Lauke jau visai išaušo... Tačiau saulė neprasimuša pro miglą, ir menėje vis dar tebetvyro prieblanda...

Atsisės ar neatsisės į iždininko kėdę Mikalojus Kiška?

Kiškos laimei ar nelaimei atvežė Chodkevičiaus vyrai į Lielvardę Tvirbutą?

Jei taurininkas padės Tvirbutui namo sugrįžti, Sanguškos kariams jis taps šventu žmogum. Kiška, sugrįžęs į Vilnių, galės pasakyti valdovui: Lielvardės pilies įgula paklusniai tarnaus tiek, kiek tarnauti aš liepsiu. Šie žodžiai reikštų pergalę, Kiškos pergalę prieš Valavičių!..

Tačiau ar gali taurininkas Tvirbutui padėti? Kuo padėti? Pasakyti: štai arkliai, štai rogės, sėsk ir važiuok ramus namo?.. Kunigaikštis Palubinskas šitaip nepasakė, neišdrįso šitaip pasielgti nė Chodkevičius... Pastarasis pasiuntė pas valdovą pasiuntinius, pranešė jam: Tvirbutas sugrįžo. Tačiau kas dabar žino, kaip šis pranešimas paveikė valdovą, Radvilą, ponų tarybą? Kas gali ryžtis užbėgti už akių ponų tarybos sprendimui? Paskubėjęs Tvirbutą namo išruošti, gali susigadinti visą tolesnį savo gyvenimą. Aukštais urėdais nori tapti ir Palubinskas, ir Chodkevičius, ir Sanguška... Kiška taip pat... Visi tebelaukia laimingiausios dienos gyvenime... O ar suvis išauš kada nors tokia diena, jei jie dabar, dėl Tvirbuto bešokinėdami, valdovo nemalonę užsitrauks?..

Pilies rūsyje šnekasi du seni bičiuliai... Nesupras vienas kito, nesusitars veikti išvien — abiem bus blogai: vienas gal namų ir namiškių niekada nebepamatys, kitas — žemės iždininku niekada netaps... Tik sandėris juodu gali išgelbėt. Sandėris!.. Nieko nežmoniško sandėry nėra, sandėry visada yra abipusės pagarbos, bent trupinėlis artimo meilės... Tvirbutai, drauge mano, būk kantrus, elkis Lielvardėje taip, kaip aš patarsiu, aš tuo tarpu žemės iždininku pasidarysiu, mano žodis valdovui taps svarus, ir tuomet aš tau ne tik leidimą namo sugrįžti, dar ir šiltą vietą valdovo rūmuose išrūpinsiu — ar pasiūlys Kiška tokį sandėrį Tvirbutui, ar išdrįs pasiūlyti?

Menės durys prasiveria, ant slenksčio atsistoja žibintininkas, laukia, ką pilininkas paliepς. Sanguška mosteli ranka, kad jis išeitų. Nereikia Sanguškai šviesos. Lauke migla, galvoj — migla... Tokią dieną žvake, žibintu nepasišviesi... Galvą suk, mąstyk, šviesios minties lauk — visos kitos pastangos tuščios...

Chodkevičiaus vyrams atvežus Tvirbutą į Lielvardę, Sanguška kelissyk su nepaprastuoju kaliniu šnekėjosi. Romaną stebino Tvirbuto ramumas. Sugrįžėlis iš nelaisvės, iš tolimos Ezelio žemės, atsakinėjo į klausimus trumpai ir aiškiai, tiesiai į akis pašnekovui žiūrėdamas. Nieko iš savo praeities neslėpė. Pagalbos neprašė. Niekieno dėl savo nelaimių neplūdo. Tvirbutas buvo ramus, stulbinamai ramus. Sanguška vieną vakarą paklausė jo:

— Daugelis karių... kai šalta, kai nėra ko valgyti, kai kojos mirksta purvyne, kai priešo raiteliai nuo kalnelio jau atidunda... daugelis karių tokiom valandėlėm prakeikia dieną, kai gimė. Jūs niekada tos dienos neprakeikėt?

— Ne,— atsakė Tvirbutas, nugręžė akis į šalį.

— Ir niekada nešovė į galvą mintis šokt į šulinį?.. Pasikabint ant šakos?.. Supraskit mane teisingai — nuoširdžiai džiaugčiausi sužinojęs, kad jūs buvot tvirtas...

— Ne,— Tvirbutas vėl pažvelgė Sanguškai į akis,— į šulinį šokt niekada neketinau,— apmaudžiai nusišypsojo: — Veikiausiai iš bailumo.

Ne, Sanguška nepatikėjo, kad per penkerius nelaisvės metus Tvirbutas niekada į neviltį nebuvo puolęs. Negalėjo šitaip būti. Tačiau dabar Tvirbutas nevilties tikrai nejaučia, Romanas tuo neabejoja. Tvirbutas neapsimeta esąs ramus. Jis iš tikrųjų ramus. Tiki: valdovas, sužinojęs apie jo sugrįžimą, apsidžiaugs, apdovanos jį lenais ir garbės titulais. Tvirbutas žino, kad tai padaryti gali tik valdovas, dėl to su visokiais Sanguškomis nė į ilgas šnekas nesileidžia — kam burną tuščiai aušinti?..

Kiška apsiriko... Taurininkas apsiriko pas Tvirbutą nueidamas. Su tokiu ramiu, valdovo sąžine tikinčiu žmogum, koks dabar yra Tvirbutas, sandėrio nesudarysi. Na ir pašlemėku tapai, Mikalojau, net iš draugo nelaimės pasipelnyti nori!.. Tvirbutas, šilto ir šalto matęs vyras, gal ir nepasakys Kiškai tokių baisių žodžių. Tačiau argi Kiška nepajus, kuo draugo akyse tapo?

Vėl tyliai prasiveria menės durys. Vidun įšlepsi raktininkas. Sustoja, šnopuoja gaudydamas orą. Argi jis toks senas? Kaip jis pakliuvo į pilį toks senas? O gal ne, gal ne metai, ne amžius, o pusalkanis gyvenimas pilyje jėgas iš žmogaus atėmė?

Sanguška pakyla nuo krėslo, eina prie raktininko. Žilaplaukis, žilabarzdis senis atrodo lyg vaikas, įėjęs į svetimą trobą, — stovi prie slenksčio ir tyli, laukia, kol šeimininkas paklaus: ką pasakysi, vyre?.. Sanguška taip ir paklausia, tik žodžio vyre neištaria.

— Ponas taurininkas jus kviečia,— atsako raktininkas.— Ponas taurininkas labai susikrimtęs. Vyzdy jūsų laukia.

— Vyzdy,— sumurma Sanguška, rikteli į koridorių sargybiniui, kad tučtuojau pakviestų Kišką čia. Tačiau sargybinis nespėja nubėgti ir kelių žingsnių, kaip Sanguška vėl rikteli:

— Palauk! Nereikia!

Jam topteli į galvą: Kiškai dabar negera, nejauku, gėda į akis žmonėms žiūrėti... tebūnie dabar jo valia — Sanguška pas jį nueis.

Romanas skubiai apsivelka kailiniais, sparčiai žingsniuoja koridorium, lipa siaurais laipteliais, eina ilguoju koridorium, jungiančiu bokštus, paskui ilgai, vis sukdamasis, kopia įvijais laiptais aukštyn. Bokšto viršuje, apžvalgos aikštelėje, slūgso tirštas rūkas. Bokštas-vyzdys šiandien aklas — nuo jo pro rūką nė Dauguvos slėnio, nė girių už jo negali įžvelgti. Kiška stovi, nugara į kuorą atsirėmęs, akis į grindinį nudūręs. Jo rankos, ant kuorų užmestos, pamėlusios nuo šalčio. Taurininkas nė savo raudonuoju apsiaustu neapsivilkęs — užmiršo ar tyčia apačioj šiltą drabužį paliko? Išgirdęs Sanguškos žingsnius, Kiška dar labiau panarina galvą, pažvelgia į pilininką iš padilbų, baltomis akimis. Tuojau prašneka:

— Romanai, brangusis, liepkite išvesti jį iš požemio... Išleiskite jį į kiemą... Gal net duokit jam kokio darbo... Ne!.. Darbo dirbti neverskite... Tegul jis pasivaikšto kieme... Tyrame ore, suprantat? Jeigu norėtų pajodinėti — leiskit.

Sanguška prieina prie taurininko, taip pat nugara į kuorus atsiremia.

— Tai Tvirbuto prašymas? — paklausia.— Jis skundžiasi, kad blogai užlaikau jį?

— Ne! — kone rikteli Kiška.— Aš nebuvau pas jį!.. Romanai, liepkite išvesti jį į kiemą, tegul jis kieme vaikšto... Aš čia stovėsiu... Taip būtų geriausia... Daug metų aš jį pažinojau... Aš tučtuojau pamatysiu, ar tas pats ar nebe tas pats jis žmogus... Liepkit jam išeiti į kiemą, kunigaikšti!..

— Dabar?

— Dabar, tuojau!..

Sanguška tyli. Peržvelgia tuščią, pakraščiuose sniego pripustytą apžvalgos aikštelę, įsistebeilija į rūką tolumoje. Prieš pusantrų metų, pirmąją Sanguškos naktį šioje pilyje, dangumi skriejo debesys, juose nardė didelis aiškus mėnulis, o per Dauguvos slėnį plaukė ir plaukė tamsios šešėlių bangos...

Sanguška atsilošia, užlaužia į viršų nosį, ima tylutėliai juoktis:

— Nepažinau, pasirodo, aš Tvirbuto. Laikiau jį paprastu žmogeliu, o jis besąs pabaisa, drakonas — arti nelįsk, tik iš tolo, iš tolo...

— Nesijuokit iš manęs, Romanai!..— suinkščia Kiška.

— Na gerai — į kiemą, vadinasi, į kiemą. Tepasivaikšto žmogus. Negaila,— Sanguška paima Kišką už alkūnės, stumteli į priekį.— Eime. Pabaisai iš tolo apžiūrėti aš jums surasiu šiltesnę vietelę.

Kai Mikalojus Kiška pažvelgė pro groteles duryse į rūsio vidų, į Kiprijoną Tvirbutą, kuris, surangęs ilgas kojas, tūnojo kertėje ant gulto, tučtuojau pažino jį, net keista, jis atrodė dar geriau pažįstamas negu kažkada seniai, kai jiedu dažnai susitikdavo: mažagalvis, pražilęs, sudžiūvęs, akys sustingusios ir mąslios... ir dar labiau... ir dar labiau savy užsidaręs, dar labiau savo mintimis įtikėjęs, dar labiau nuo dievo nutolęs — tokiam neįrodysi, kad jis daug ko nesupranta, kad visi žmonės daug ko nesupranta, kad visi žmonės — ir jis, ir Tvirbutas — kvaili prieš dievą sutvėrėją...

Tvirbutas ištiesė ant gulto kojas, paguldė palei liemenį rankas, ir jo kūnas paskui gulėjo tiesus, tvarkingas, Kiškai net pasirodė: Tvirbutas yra numiręs, seniai numiręs, ir dabar, šią valandėlę, ne jis pats sujudėjo, o dievas ištiesė jo kojas, rankas palei liemenį dailiai sudėjo, kad numiręs žmogus neatrodytų negražus, atstumiantis... Tik galva... tačiau galva, maža galvytė budėjo!.. Gulėjo ant aukštos pagalvės, į sieną pakaušiu atremta, atmerktom — gyvom, be abejonės, gyvom! — akim ramiai žiūrėjo priešais save... Į ką žiūrėjo? į mūro sieną? į orą? į praeities atsiminimus?.. Jausmų įtampa Mikalojaus krūtinėje vis didėjo, ir jis pats gerai žinojo nuo ko — jis negalėjo suvokti, kodėl šią valandėlę, šiom dienom Tvirbutas yra toks ramus. Nuo vaikystės iki šiol Tvirbutas pragyveno tiek daug nelengvų, sunkių, nesėkmingų metų, o dabar yra ramus — kodėl? kodėl jis, savųjų vienutėj užrakintas, nesiblaško? kodėl nešaukia, nerėkia, negrasina, nemaldauja, neįrodinėja, kad niekam niekuo nėra nusikaltęs? kodėl jis nedaužo kumščiais rūsio durų ir nešaukia, kad jo kalinimas — negarbingas, neteisingas, gėda visiems lietuviams? kas, kokios mintys padeda jam, saviškių užrakintam, nuo saviškių nutolti — nepasiekiamam, nepaliečiamam, ramiam būti?

Kiška nežino, neprisimena, kiek laiko jis prastovėjo prie grotelių rūsio duryse. Prisimena: stovėjo, žiūrėjo, matė... Ir pamažėl ėmė suprasti: aaa! Tvirbutas žino, kad į šią pilį atvyko Kiška, Chodkevičius jam pasakė, kad atvyks Kiška, ir jis laukia Kiškos, savo seno, gero, ištikimo bičiulio! Laukia ir yra ramus. Yra ramus dėl visko — dėl savo kailio, dėl ateities. Tvirbutas yra įsitikinęs: išauš diena, ateis valanda, sutraškės duryse sukamas raktas, durys atsivers, įeis Kiška... Tvirbutas laukia Kiškos, gyvena prisiminimais apie Kišką... Prisiminimai gražūs, skaidrūs, juose jo bičiulis Kiška dorybių kupinas... Prisiminimai jį vis labiau ir labiau įtikina: ateis Kiška ir išves jį iš rūsio į laisvę, pasodins į savo roges, parveš į Kėdainius, į savo dvarą... pailsins, paguos, atmitins... paskui nuveš į Vilnių, nuves pas valdovą, išmels iš valdovo malonę, leidžiančią Tvirbutui gyventi kur nori ir kaip nori... Taigi: Kiška jam padės, Kiška jį išgelbės, pagarsins jo žygdarbį visoj Lietuvos kunigaikštystėj...

Šitaip Mikalojus Kiška mąstė rytą, prie grotelių rūsio duryse palinkęs, į Tvirbutą, ant gulto tysojusį, žiūrėdamas. Rytą jis žiūrėjo į Tvirbutą iš arti. Juodu skyrė tik šeši septyni žingsniai. Ir užrakintos durys. Ir tai, kad Tvirbutas nežinojo, jog Kiška, jo bičiulis, pro groteles į jį žiūri, jau žiūri. Rytą Kiška negalėjo prie Tvirbuto prieiti dėl to, kad pernelyg staiga arti Tvirbuto buvo atsidūręs. Po penkerių nesimatymo su Tvirbutu metų Kiška staiga arti jo atsidūrė, ir Mikalojaus rūpesčiai, jo bėdos, jo džiaugsmai dar nebuvo suspėję su Tvirbuto bėdom ir džiaugsmais suartėti. Kiška nebuvo pasiruošęs prie Tvirbuto prieiti. Reikėjo ne tik žingsniais, bet ir sielos rūpesčiais prie seno draugo vėl priartėti. Tam reikėjo laiko. Tvirbutas, nelaisvėje gyvendamas, gal kasdien Kišką prisimindavo, manydavo, kad Kiška laisvę atgauti jam padės. Tvirbutas seniai buvo pasiruošęs su Kiška susitikti. Kiškai dar reikėjo susitikimui pasiruošti, pagyventi prisiminimais apie draugą, susitaikyti su mintimi, kad draugas vėl čia pat, šalia, tereikia žengti kelis žingsnius, ir tu vėl su juo šnekėsies... Apie ką šnekėsies? Apie draugo bėdą? Kaip draugui iš tos bėdos išsikapstyti? Apie tai, kuo tu gali ir kuo negali draugui padėti? Pernelyg sunki tokia šneka, kad ją pradėtum jai nepasiruošęs...

Ne ne, rytą Kiška prie Tvirbuto dar negalėjo prieiti.

Dabar Kiška žiūri į Tvirbutą iš toliau. Jis atsitraukė nuo draugo, kad prisimintų drauge su juo pragyventus metus, susikauptų, suderintų draugo ir savo rūpesčius, vėl pajustų jų bendrumą. Dabar Kiška žiūri į Tvirbutą iš toliau. Iš pilies bokšto. Iš antro aukšto. Žiūri pro šaudymo angą, vedančią į kiemą. Žmonės, statantys pilis, žino, kad šaudyti tenka ne tik į priešus, apgulusius pilies sienas, bet kartkartėm ir į tuos, kurie vaikšto pilies kieme, tame aptvare, kuriame tik saviškiai turėtų vaikščioti.

Šaudymo anga antrame bokšto aukšte žema, tačiau plati — patogi kiemo apžvalgai ir apšaudymui. Prie šios angos nešalta stovėti. Vejas neužpučia. Už nugaros — praviros durys į patalpą, iš kurios šiluma dvelkia. Šilta, patogu stovėti, kiemą stebėti. Tvirbutas, kuris eina ir eina ratu kieme, nė akimirkai iš akių Kiškai nedingsta. Sanguška Tvirbuto į kiemą varu nevarė. Paklausė: ar nenorėtum pasivaikščioti? Tvirbutas į kiemą, į gryną orą išėjo savo noru. Pilininko — saviškio! — pasiūlymas pasivaikščioti — tik pasivaikščioti! — Tvirbuto savigarbos, rodos, neįžeidė. Atrodo, jam nė nekeista, kad yra saviškių belaisvis — Kiprijonas gal suvis savigarbą yra praradęs? Tai smigtelėjo Kiškai į širdį, ir jam vis sunkiau ir sunkiau buvo žiūrėti į Tvirbutą. Nykus, gūdus jausmas ėmė plėšti krūtinę.

Iš pradžių Tvirbutas stoviniavo prie pilies sienos, dairėsi į dangų, rankas laikė kailinių kišenėse. Žingsniuoti pradėjęs, rankas iš kišenių ištraukė. Veikiausiai tai buvo jo naujas įprotis. Nelaisvėje, ko gero, jis buvo verčiamas vaikščioti nuleistom, prie kelnių priglaustom rankom. Kišką nustebino ir Tvirbuto nuovoka. Kiška, į kiemą išėjęs, niekada nepajustų, kad kieme, be vartų sargybinių, tik vienas žmogus tėra — tik vienas, ir tas pats kirviu ginkluotas. Tas žmogus darbą dirbo — kapojo virbus kiemo kertėj tarp arklidžių ir malkų rietuvių. Tačiau Tvirbutas tučtuojau palaikė jį ginkluotu prižiūrėtoju: ėmė kapotojui kažką šūkauti, kibti prie jo. Kirvis Tvirbutui, atrodo, nebebuvo darbo įrankis, bet tik ginklas, ir tas ginklas jį erzino. Kiprijonas kažką šnekėjo kapotojui neramiu, neabejotinai piktu balsu. Kapotojas, nuleidęs kirvį, išklausė jį, žodžio netaręs, vėl paėmė iš krūvos virbą, ėmė kapoti. Tvirbutą, atrodo, tai įžeidė. Jis priėjo prie kapotojo arčiau, ėmė jau primygtinai kažką jam aiškinti — čeksėjo kirvis, ir Kiška nė vieno žodžio nenugirdo. O ir šiaip jau Tvirbutas buvo toli nuo bokšto, Mikalojus, nė kirviui nutilus, nesuprasdavo, ką Tvirbutas šneka. Girdėdavo tik balsą, jo skambesį. Ar Kiprijono balsas pasikeitęs? Taip, pasikeitęs. Tačiau tai Tvirbuto balsas, Kiškai gerai pažįstamas. Nakties tamsoje tą balsą išgirdęs, Kiška, nė nematydamas, kas šneka, suprastų, kieno balsą girdi. Ne, nelaisvė nesugniuždė Tvirbuto, Kišką tai nuvylė, jis negalėjo neprisipažinti sau — nuvylė... Šneka su žmogum, kuris kalba įtaigiu, tvirtu balsu, sunki — ypač sunki, kai aptariamas reikalas keblus...

Kapotojas į šnekas su Tvirbutu nesileido, veikiausiai Sanguška jam su belaisviu kalbėtis buvo uždraudęs. Tvirbutas, atstojęs nuo kapotojo, ėmė vaikščioti dideliu ratu — vis palei sienas, palei sienas, tarytum bijodamas nuo jų nutolti. Kiprijonas žingsniavo rankas nuleidęs, nosį nudūręs, sau po kojom žvelgdamas. Matė sniegą, nieko daugiau. Kiškai sniego spalvos rėžė akis. Sniegas buvo pilkas, kur ne kur juosvas nuo batų ir medpadžių, gelsvas nuo įšalusių šiaudgalių, rusvas nuo arklių mėšlo... Mikalojus neabejojo: Tvirbutas ilgisi nesuminto — balto ir puraus — sniego po kojom...

Tvirbutas, kiemo pakraščiu palei arklides eidamas, staiga vėl pasuko prie žabų krūvos — stvėrė pirmą pasitaikiusį virbą, ėmė jį iš krūvos traukti. Kapotojas nuleido kirvį, išsitiesė, žiūrėjo, ką Tvirbutas daro,— be abejonės, spėliojo, kam belaisviui virbo prireikė. Nesuprato. Virbas, kurį nutvėrė Tvirbutas, pasitaikė šakotas, iš krūvos neištraukiamas, ir sunerimęs kapotojas pirmą kartą prašneko. Kiška aiškiai nugirdo jo šveplenimą, nors žodžių nesuprato. Veikiausiai kapotojas patarė Tvirbutui imti kitą virbą, nuo krūvos viršaus — ką daugiau jis galėjo belaisviui patarti? Tačiau Tvirbutas jo nepaklausė. Plėšė iš krūvos šakotąjį virbą, ir tiek. Sykį nutvėrė, vadinasi, nebepaleis, lengvesnės išeities neieškos. Tai buvo senas Tvirbuto bruožas, Kiškai gerai pažįstamas. Ne ne, Mikalojus juo neapsidžiaugė... Tuojau Kiška turėjo sau prisipažinti: neįtikėtina! jį liūdina viskas, kas Tvirbuto elgesy dar pažįstama, ir guodžia, ramina tai, kas draugo elgesy nauja; ar tik jis nepuoselėja vilties, kad, aplinkybėms palankiai susiklosčius, galės pasakyti Tvirbutui: pasikeitei, nebepažįstu tavęs, brolau?.. Štai kaip... Tokius žodžius pasakęs, gali apsigręžti ir nuo draugo nueiti — būsi pasiteisinęs, kaltę dėl iširusios draugystės draugui suvertęs...

Tuo tarpu kapotojas, nebeištvėręs žiūrėti, kaip tuščiai Tvirbutas vargsta, įkirto kirvį į trinką, priėjo prie žabų krūvos, ėmė krauti žemėn virbus nuo jos viršaus. Netrukus Tvirbuto iš krūvos plėšiamas virbas atsidūrė viršuj, ir Kiprijonas lengvai jį ištraukė, net patursnojo atatupstas iš lengvumo. Kapotojas grįžo prie trinkos, vėl paėmė į rankas kirvį, tačiau kapot nepradėjo — žiūrėjo, kaip Tvirbutas žingsniuoja tolyn nuo jo, tempdamas paskui save pilkšvą, juodais šlakais nubertą virbą: ranka ilga, toli už nugaros nutįsusi, virbas ją tarytum pailgina, tad palinkęs į priekį Tvirbuto liemuo iš šalies atrodo nerimastingas, veržlus; o galva atlošta, atkraginta; o žingsniai platūs; o laisvoji ranka švytuoja, švytruoja — Tvirbutas pralinksmėjo, kitaip nepasakysi!..

Koridoriuje sukaukšėjo greiti žingsniai, Kiška pažvelgė į jų pusę ir pamatė sargybinį, kuris išlydėjo Tvirbutą į kiemą ir visą laiką stebėjo jį iš tarpdurio. Sargybinis iš tolo pašnabždom sušuko:

— Kalinys pasiėmė virbą!..

Pranešė... Tarytum Kiška pats nematė...

— Pasiėmė,— burbtelėjo Kiška nepatenkintas.

— Neišmanau, ar čia nieko blogo? — paklausė sargybinis čia užkimstančiu, čia vėl atkimstančiu balsu.

— Nieko,— užsimerkė Kiška įsiutęs.— Nieko blogo...

Sargybinio žingsniai nutolo, nukaukšėjo koridorium, vėl stojo tyla. Kiška aprimo, atsimerkė, vėl ėmė stebėti Tvirbutą. Kas yra, kodėl Kiška nesiryžta prie Tvirbuto prieiti? Kas jį sulaiko? Kodėl jam kyla tokie keisti klausimai: ar girdi Tvirbutas kirvio čeksėjimą? ar girdi šunis lojant už akmeninės sienos, kitame pilies kieme? ar jis dabar junta, mato, girdi, užuodžia? ar jis susirado naujų draugų per tuos penkerius nelaisvės ir klajonių metus? ar tik senieji draugai tapo jam dar mielesni, brangesni? sena draugystė — daugiau negu meilė... ar tai teisybė?

Teisybė!.. Kas yra teisybė?.. Vaikystėje ji vienokia, jaunystėje kitokia, senatvėje — Kiška jau neabejojo — bus dar kitokia... Vaikystėje Mikalojus lėkdavo namo iš baimės nealsuodamas, kai tik aukštybėse atsibusdavo, vos girdimai surarėdavo griaustinis — kaip toli tuomet būdavo parlėkt namo iš neramiai sušnarusių paežerės karklynų, iš gūdžiai suošusio miško, iš siera aitriai pakvipusio tarpumiškės lauko!.. Kokia palaima Mikalojų apimdavo, jei suspėdavo parbėgt namo iki pirmųjų žaibų ir baisiojo sugrumėjimo!.. Motina Mikalojų ramindavo ir guosdavo, glausdavo prie savęs, glostydavo jo galvelę... Kodėl tik vaiką namai nuramina, paguodžia, nuo visko, kas bloga, apgina?

Tvirbutas keliauja namo, veržiasi namo... O kadaise, Mikalojus gerai žino, Tvirbutas nebrangino namų — kodėl nebrangino? Kodėl liūdna jam būdavo sėdėt namie prie popieriais, knygomis apkrauto stalo — vis taip pat, diena po dienos vis taip pat sėdėti? Kodėl keldavo jam nenumaldomą kelionių ilgesį žiūrėjimas pro langą, kelučių, kryžkelių matymas? Kodėl jis pavydėdavo pro šalį prajojantiems raiteliams? Kodėl jam atrodė geriau būt prie rūmų, prie kanclerio, prie didžiojo kunigaikščio negu prie žmonos, prie mažų vaikelių? Kodėl troško širdis klajoti, kodėl traukė ją svetimos šalys? Kodėl taip garbinga atrodė jam nakvoti toli nuo namų, svetimų rūmų užkaboriuos? Kodėl nunešti kanclerio laišką kokiam nors magistrui, arkivyskupui ar hercogui jis laikė dideliu ir šventu darbu?

Rietavas, Vilnius, Vitenbergas... Karaliaučius... Vėl Vilnius... Ar ne klajūniškas gyvenimas kaltas, kad Tvirbutas neprisirišo prie kokios nors vienos pastogės, kurią galima pavadinti namais, kuri miela jam taptų, amžina pasirodytų? Vesdamas Dvarčiūnaitę, Kiprijonas nuoširdžiai tikėjo namus pagaliau turėsiąs. Tačiau jo siela jau buvo tapus klajūne... Dvarčiūnų dvarely jai buvo nejauku, negera, nyku... Tvirbutas tarytum juto, kad po pamatais kažin kas gyvas alsuoja ir juda, štai jau rytoj, štai jau dabar versis ant kito šono — su juo ir Kiprijono gyvenimas apsivers aukštyn kojom, sugrius... Tvirbutas veržėsi iš namų... Veržėsi į Vilnių... Apie didelius, niekam, nė draugams, nė Kiškai, nesuvokiamus darbus svajojo... O tapo tik kanclerio pasiuntiniu!.. Tad ar gali dabar Tvirbutas ką nors kaltinti dėl nelaisvėje praleistų metų? Niekas jo nepriverte tapti Radvilos pasiuntiniu, niekas — nei Radvila, nei valdovas, nei kas nors kitas — neparodė vokiečių riteriams: antai joja Tvirbutas, šaukit į jį... Neturėjo žmogus nuo vaikystės namų, neišmoko namuose gyventi, neprisirišo prie jų, klajojo, blaškėsi po margą svietą dvi dešimtis metų — turėjo vienąsyk aplinkybės ir taip susiklostyti, kad tokia laisvė sunkia nelaisve ir sielai, ir kūnui taptų... Ką gali dabar Tvirbutas kaltinti? Tėvus, kurie jį dar vaiką išsiuntė iš namų į Vilnių, į mokslus? Hornastajų, kuris padėjo jam į Karaliaučių pabėgti, šelpė jį, ten gyvenantį? Kas turėjo, kas privalėjo išmokyti jį prieraišumo vieniems namams? Ar gali dabar Tvirbutas pirštu parodyti tą žmogų, tuos žmones?

Sukta, pasalūniška yra klajūno siela!.. Klajūnas, pats namų neturėdamas, niekur jų nerasdamas, kaip seklys šuo junta, kuris kitas žmogus padoriai, jaukiai savo namuose gyvena — pavydi, įžūliom šnekom, nuodingom mintim jo ramybę sudrumsti stengiasi.

Kai Tvirbutas grįžo iš Karaliaučiaus į Vilnių, draugų Lietuvoje jis beveik nebeturėjo. Artimiausi jo bičiuliai Jonušas ir Simonas Dubrovickiai vedė Radvilaites — Radvilų mūrai, paprastiems mirtingiesiems neprieinamos tvirtovės, tarytum slibinai prarijo juos. Su nerimastingos jaunystės metų draugais Dubrovickiai nebesusitikdavo, nebebendraudavo. Tvirbutui visada atviros buvo tik Kiškų — ir Mikalojaus, ir Stanislovo, ir Petro — namų durys. Tvirbutas į Vilnių sugrįžo pasaulio pamatęs, knygų prisiskaitęs, išmintingų profesorių, smalsių bendraamžių, iš visos Europos į Vitenbergą ir Karaliaučių suvažiavusių, prisiklausęs. Grįžo kupinas negirdėtų idėjų, maištingų minčių. Į Karaliaučių iš Vilniaus Tvirbutas pabėgo tik kaip eretikas, dievą kitaip mylėti panūdęs. Grįžo iš Karaliaučiaus jau ne tik apie bažnyčią, ir apie valstybę erezijas skleisdamas. Pastarosios ypač giliai į širdį įstrigo Mikalojaus broliui Petrui, kuris buvo Vladimiro seniūnas, Volynės maršalkas, gyveno daugiausia Lucke, senojoje Liubarto pilyje. Petras jau sirgo...

Mikalojus gerai, labai gerai prisimena paskutinįjį Petro ir Kiprijono susitikimą. Jis įvyko keturiasdešimt devintų gruody Kėdainiuose. Tuomet į tėvo jiems paliktą dvarą buvo suvažiavę visi broliai Kiškos — ir Petras, ir Stanislovas, ir Mikalojus. Jų aplankyti iš Vilniaus atvažiavo Tvirbutas. Petras dažnai kosčiojo, buvo išblyškęs, greitai pavargdavo... Tvirbutas vis gretindavosi prie jo ir šnekėdavo:

— Nebevažiuok į Lucką, spjauk į Volynę, į svetimą žemę — pasilik Kėdainiuose, ir tu pasveiksi. Atgausi jėgas, patikėk manim!..

Gruodžio vakarai būdavo ilgi, langų stiklus nuolat kapodavo smulkus sniegas. Tvirbutas, prie židinio sėdėdamas, vis užsižiūrėdavo į Petrą didelėm mąsliom akim, šneką vis kreipdavo apie jo valdomą Vladimirą, Lucką, visą Volynę. Dažnai prisimindavo senovę, kunigaikštį Gediminą, jo vaikus. Tvirbuto balsas tom valandėlėm tapdavo niūrus, jame nuolat galėdavai pajusti tikrą širdgėlą... Kaipgi!.. Gediminas kur kardu, kur gudriais diplomatiniais pasišnibždėjimais, taip pat dukterų ir sūnų išskaičiuotomis vedybomis padarė Lietuvos valstybę stiprią kaip niekada anksčiau — ir tuo pasmerkė mus, savo ainius... Ir tuo pasmerkė mus, ištardavo Tvirbutas, nusvarindavo galvą, įsistebeilydavo iš padilbų į židinio ugnį...

Savo dukterį Elžbietą Gediminas išleido už kunigaikščio Vaclovo į Mazoviją... Mariją ištekino už kunigaikščio Dmitrijaus Michailovičiaus į Tverę... Aigustę Anastaziją atidavė Simeonui, Ivano Kalitos sūnui... Auką, ištekinęs už kunigaikščio Boleslovo, iškraustė į Haličo Vladimirą... Aldoną palaimino gyventi su lenkų Kazimieru Didžiuoju... Gedimino dukterų likimai gildė Tvirbutui širdį, tuo negalėjai suabejoti. Kiprijonas veikiausiai buvo įtikėjęs, kad Gedimino dukterys — kaip ir jis! — tikrų namų niekada neturėjo.

Mikalojus gerai atsimena anuos ilgus vakarus Kėdainiuose, kai už langų siausdavo pūgos. Broliui Petrui mirus, Mikalojus vis perkratydavo ir perkratydavo atmintį, stengdamasis Tvirbuto žodžius prisiminti. Kuo daugiau jo žodžių prisiminė, tuo tvirčiau tikėjo, kad kiekvienas jų artino brolio Petro mirtį...

Vyriausiajam sūnui Manvydui Gediminas atidavė Kernavę, Narimantui — Pinską, Algirdui — Krėvą, Karijotui — Naugarduką, Kęstučiui — Trakus ir Gardiną, Jaunučiui, pirmam paskutinės žmonos sūnui,— Vilnių, Ašmeną ir Ukmergę. Svetimoj žemej dalį gavo tik vienas, pats jauniausias, Gedimino sūnus — Liubartas. Tėvas per gudrius savo pasiuntinius pripiršo Liubartui Vladimiro paskutiniojo kunigaikščio Andrejaus Jurjevičiaus dukterį Bučą. Liubartas tapo Volynės, svetimos žemės, kunigaikščiu, įsikūrė Lucke, pastatė šiame mieste pilį... Tą pačią pilį, kurioje pastaraisiais metais gyveno Petras, Mikalojaus brolis... Petras visą laiką jautė: šnekėdamas apie Liubartą, Tvirbutas šneka apie jį, apie jį... ar bent jam, tik jam... Ilgą amžių nugyveno Liubartas. Keturis ar penkis dešimtmečius jis pragyveno Lucke. Daug pasiuntinių atvykdavo į jo pilį šiame mieste ir pareikalaudavo: išeik iš čia, čia ne tavo žemė, ne tavo namai — mūsų... Taip jam sakydavo lenkai, taip jam sakydavo rusai... Liubartas jiems atsakydavo kardu... Ar graužė Liubartą dėl to sąžinė? Ar graužė sąžinė Gedimino dukteris, kurioms į svetimas žemes nutekėjus, šių žemių žmoneliai duoklelę jų tėvui turėjo mokėti? Sąžinė!.. Tvirbutas vis sakydavo: sąžinė... Staiga pakeldavo akis nuo židinio ugnies, pažvelgdavo į Petrą — šis susigūždavo nuo Tvirbuto žvilgsnio...

Ne ne, papurtydavo galvą Tvirbutas, ne Gediminas sugalvojo valdovo vaikų vedybomis valstybę stiprinti — šis atradimas senas kaip pasaulis, ir Lietuvoje jis seniai buvo žinomas: kadaise Mindaugo brolio Dausprungo duktė ištekėjo už Volynės Haličo kunigaikščio Danilos Romanovičiaus, Traidenis savo dukterį Gaudemundą išleido už kunigaikščio Boleslovo į Plocką, Mindaugas savo sūnų Vaišvilką įkurdino Naugarduke... Pastaroji pilis buvo už Nemuno, už Lietuvos ribų... Naugarduko žemė lietuviams dar nepriklausė, ji tebebuvo jiems svetima... Dabar tai sunku suprasti... Svetima tampa sava — tai sunku suprasti...

Dausprungo, Traidenio dukterys išvažiavo iš namų į svečias šalis raudodamos. Jų artimieji vilkėjo gedulo drabužiais savaites, mėnesius... Kaimynams jie guosdavosi, kad jų namai ištuštėjo, tapo nejaukūs... Vaišvilkas, apsigyvenęs Naugarduke, vietos sau rasti negalėjo. Senbuviai puldinėjo pilį, ją vis reikėdavo apginti... Liejosi vietinių gyventojų kraujas... Vaišvilką ėmė graužti sąžinė, jis padarė viską, kad pats nuo senbuvių niekuo nebesiskirtų — išsižadėjo net tėvų, protėvių tikėjimo, apsikrikštijęs tapo graikų krikščioniu... Tačiau ir ši kraupi auka ramybės jam nesuteikė... Tuomet prie Nemuno, ant Naugarduko ir Lietuvos žemių ribos, Vaišvilkas pastatė vienuolyną, dažnai užsidarydavo jame, atsiskirdavo nuo žmonių, užmiršdavo šio pasaulio rūpesčius ir melsdavosi... Atgailaudavo už savo atėjimą į svetimą žemę, už pralietą senbuvių kraują... Ką ir šnekėti, iškeliauti iš namų, užgrobti svetimas žemes ir jose viešpatauti senovės lietuviams buvo kančia. Jie prakeikdavo aplinkybes, privertusias taip pasielgti, melsdavosi ir atgailaudavo, dažnas iš proto išsikraustydavo ar galą sau pasidarydavo... Tačiau pralėkė metai, dešimtmečiai, praslinko šimtmetis, ir Gedimino dukterys nutekėjo į svetimas šalis džiūgaudamos, kad joms pasisekė, kad tėvo valstybę išplečia ir sustiprina... Gedimino sūnus Liubartas Volynėje švaistėsi kardu jau be sąžinės graužimo, tvirtai tikėdamas, kad elgiasi teisingai — pasaulį valdo stiprieji, tik stiprieji... Niekada Liubartas neatgailavo už senbuvių pralietą kraują. Gyveno laimingas. Klestėjo. Vis naujų žmonų dar neužkariautose žemėse dairėsi: Bučai mirus, vedė Mariją, šiai mirus — Olgą... Kiekvienos naujos vedybos suteikdavo jam teisę paveldėti vis naujas rusų žemes... Liubarto sąžinė tylėjo, buvo rami, ką bešnekėti apie mūsų sąžinę — praslinko dar du šimtmečiai, ir mes užkariautų žemių nė svetimom nebevadinam, mūsų teisėta tėvonija laikom... Laimingi esam!.. Tokie laimingi, kad mums nė galvon nebedingteli: atsakyti reikės, krauju užmokėti reikės... krauju...

Koridoriuje vėl sukaukši sargybinio žingsniai. Kiška suirzta, nelaukęs nė kol sargybinis prieis, šūkteli jam:

— Kas dar atsitiko?

— Kalinys gieda — tas kapotojas girdi, vartų sargybiniai girdi,— karys suglumsta pernelyg garsiai rėkęs — manė, kad tebėra užkimęs, o ne, nebėra.— Ar nieko blogo čia nėr?

— Ką jis gieda? — susidomi Kiška.

— Nežinau... Negaliu suprasti...

— Kaip — nesupranti giesmės žodžių, o klausi, ar nieko blogo, kad gieda?

— Jis gieda: kai gyvenau, kai vilkau... kai gyvenau, kai vilkau... ir dar kažin ką... ką čia gali suprast? Bet aš sakau: gal jam giedot suvis uždrausta?

Kiška įsižiūri į Tvirbutą pro šaudymo angą. Šis tebevelka paskui save virbą, tebežingsniuoja ratu, tik dabar jau kiek lėčiau, nebe taip sparčiai. Gieda!.. Argi taip žmogus gieda? Tvirbutas, atkraginęs galvą, kažką murma, burbuliuoja, tik kartkartėm garsiai šūkteli... Ir vis dėlto... Kiška atsigręžia į sargybinį, sako:

— Eik ir gerai įsiklausyk. Persakysi man kiekvieną jo žodį.

Karys apsigręžia ir nuskuba koridorium.

Kiška vėl įsispokso į Tvirbutą. Gieda!.. Murma!.. Burbuliuoja!.. Laisvės dainius... Sąžinės patronas... Paties Tvirbuto sąžinė negraužia — ne, kur jau ten!.. Jis visada teisus. Jis visada sako tik teisybę, ir jeigu jo teisybė ką nors pražudo — ne jo kaltė, ne! Dievo, tik dievo valia nelaimingasis pražuvo!..

Petras, Mikalojaus brolis, Vladimiro seniūnas, Volynės maršalkas, daugiausia gyveno Lucke, pilyje, kurią pastatė Liubartas. Anot Tvirbuto, Petras valdė svetimas žemes ir nebelaikė jų svetimomis. Mikalojus dabar nedrįsta svarstyti, kas labiausiai Petrą gniuždė: Tvirbuto įkalbėta liguista sąžinės graužatis ar baimė. Veikiausiai ir viena, ir antra. Petrui galėjo vaidentis ir Vaišvilkas, atgailaujantis vienuolyne prie Nemuno, ir Liubartas, žudantis senbuvius kunigaikštukas Lucke. Ne, pats Petras Volynėje kardu nesišvaistė, nebereikėjo švaistytis — vietiniai žmonės, seniai apsipratę su lietuvių valdžia, jam buvo paklusnūs. Jie nuolankiai mokėjo maršalkui duoklę. Vežimai su duoklės dalimi, skirta valstybės iždui ir didžiojo kunigaikščio rūmams, girgždėdavo Volynės keliais į Vilnių be didesnės apsaugos. Senbuviai nebeužpuldinėdavo jų, kaip būdavo seniau, prieš penkiasdešimt ar šimtą metų. Anot Tvirbuto, volyniečiai prarado savigarbą, lietuvių vietininkai — sąžinę... Tai galėjo Petrą kankinti. Tačiau dar labiau tikėtina, kad jis bijojo. „Išauš diena, išmuš valanda — reikės už svetimų skriaudimą atsakyti." Tvirbuto išvedžiojimai, Mikalojaus manymu, galėjo įvaryti Petrui panišką baimę. Petras ir šiaip buvo jautrios sielos, švelnios prigimties, o nuo ligų nusilpęs, jis tapo dar dirglesnis. Keturiasdešimt devintų metų gruodžio pabaigoje nuvykęs į Lucką, Petras beišgyveno Liubarto pilyje tik tris mėnesius. Daktaro Rederio, kuris gydė Petrą, liudijimu, maršalkas iš Kėdainių į Lucką parvažiavo susitaikęs su mirtimi. Petras nebeklausė daktaro, nebegerdavo jo duodamų vaistų. Niekuo nebesidomėjo, niekuo nebesirūpino. Gyvenimo Lucke paskutinę savaitę kelissyk siuntė tarną į Pokrovo cerkvę, į varpinę... Petrui atrodė, kad prie varpo nuolat stovi volynietis senbuvis... Budi... Tik ir laukia, kol lietuvis maršalkas numirs, kad tučtuojau galėtų varpu paskambinti, paskelbti visai apylinkei: svetimšalis vietininkas numirė, jau numirė!.. Tarnas, nubėgęs į Pokrovo cerkvę, prie varpo, žinoma, jokio senbuvio nerasdavo. Grįžęs į pilį, tai pasakydavo Petrui. Ir kiekvienąkart Petras, drebėdamas iš baimės ir įsiūčio, šokdavo iš lovos — už gerklės tarnui griebs, pasmaugs apgaviką... Vėl sugniužęs, sukritęs atgal į patalą, Petras bejėgiškai kartodavo: meluoji, meluoji, meldžiamasis, kodėl tu man meluoji?.. Galų gale daktaras Rederis paprašė pilies sargybos viršininką pasakyti maršalkui: nusiraminkite, mano pone, prie varpo Pokrovo cerkvėje aš pastačiau sargybinius. Petras valandėlę spoksojo į sargybos viršininką iš siaubo išplėstomis akimis. Kai prašneko, pirmieji jo žodžiai buvo: to jau man per daug, per daug, mano brangieji... niekas, nė pats dievas, negali jiems uždrausti laukti mano mirties...

Kitą rytą Petras įsakė pilininkui paruošti roges ir arklius kelionei. Petras susiruošė į tikrąją Lietuvą, į Kėdainius, į dvarą, kuris teisėtai buvo atitekęs jo tėvui... Ir daktaras Rederis, ir pilininkas, ir visi urėdai, kurie pilyje gyveno, atkalbinėjo Petrą nuo tokios ilgos, pavojingos sveikatai ir gyvybei kelionės. Tuščiai... Petras išvažiavo iš Lucko ankstų rytą, dar neišaušus, kad nė vienas senbuvis volynietis nepamatytų jo rogių miesto gatvėse — iš svetimos žemės sprunkančio maršalko rogių... Petras troško dingti iš svetimos žemės niekieno nepastebėtas...

Priešingai daktaro Rederio nuogąstavimui, kelionėje Petras atkuto, parvažiavo į Kėdainius pažvalėjęs, pralinksmėjęs. Tačiau pagerėjimas truko tik kelias dienas. Balandžio pirmomis dienomis į dvarą atjojo Tvirbuto pasiuntiniai iš Upytės. Jie atnešė Petrui laišką, kuriuo Tvirbutas kvietė jį į savo vestuves. Ir gyvybės žiburys, kelionėje į Lietuvą sužėrėjęs, Petro kūne vėl ėmė gesti. Kas dabar atspės, kokios mintys vėl ėmė lįsti Petrui į galvą? Tačiau Mikalojus neabejoja: galimas susitikimas su Tvirbutu vėl sujaudino Petrą, sujaukė jam protą. Brolis Stanislovas, važiuodamas į Širvių dvarą, į Tvirbuto vestuves, užsuko į Kėdainius, aplankė Petrą. Jis gulėjo patale sukritęs, sudžiūvęs, baltu kaip drobė veidu... Šis vaizdas užgniaužė Stanislovui žadą. Stanislovas neišmanė, ką sakyti, kaip brolį paguosti. Tylėjo. Petras nemirksinčiom akim žiūrėjo Stanislovui į veidą, ir iš jų ėmė riedėti ašaros...

Gegužės mėnesį Petras numirė.

Sausio mėnesį Tvirbutams gimė pirmas sūnus. Velionio draugo garbei Kiprijonas pavadino jį Petru. Graužė Tvirbutą sąžinė! Tvirbutas jautė, pats jautė, kad savo eretiškomis šnekomis pagreitino draugo mirtį. Žmogus, kuris pats be namų po pasaulį blaškėsi, šlaistėsi, privertė ir kitą žmogų įtikėti, kad neturi namų... O argi ne Kiprijonas kaltas, kad jo tėvas savo tėvonijoje svetimas pasijuto, tikruosius namus prakeikė, numirti į Vilnių atvažiavo?.. Sąžinė!.. Ko verta Tvirbuto sąžinė?.. Dievaži, šią pat valandėlę Mikalojus išbėgtų į pilies kiemą, nelauktai netikėtai Tvirbutui prie jo prieitų, pažvelgtų jam į akis, paklaustų: na, o kam tu savo gyvenimo penkerius metus paaukojai — ar ne tam, kad Lietuva naujų svetimų žemių užgrobtų?.. Romia širdimi paklaustų. Tačiau negali. Šitaip paklausęs, Mikalojus turėtų apsigręžti ir nueiti nuo Tvirbuto, palikti jį likimo valiai — tokie klausimai, tokie žodžiai draugus amžiams išskiria... Ne, palikti Tvirbutą likimo valiai Mikalojus negali. Lielvardės karių akyse Tvirbutas — kankinys. Kariai palaikytų Kišką baisiu žmogumi. Jie nepatikėtų jo pažadais, mestų tarnybą, po namus išsiskirstytų... Ką tuomet Mikalojus, į Vilnių sugrįžęs, valdovui pasakytų?..

Atkaukši koridorium sargybinis — vienplaukis, kepurę laiko rankoje... Sargybinio veidas sutrikęs, akys išsigandusios...

— Na? — nekantriai žingteli į sargybinį Kiška.

— Pone, jam galvoje pasimaišė, niekaip kitaip nėra,— greitakalbe išdrožia sargybinis.

— Ką jis murma?

— Jis gieda, pone! — išsprogina akis sargybinis.— Girdėtumėt jo balsą, sakytumėt — gieda!..

— Ką, velniai griebtų, jis gieda?!

— Kai gyvenau, kai vilkau namo žydintį ievos medį, kai gyvenau, kai vilkau, kai namo ėjau...— sargybinis užsikerta, dėbso į Kišką išsigandęs. Priduria pašnabždomis: — Nieko negaliu suprast... Jis pamišo...

— Toliau!

— Kai gyvenau, kai vilkau, kai namo ėjau, žiedai nuvyto, lapai nukrito, šakos nulūžinėjo... likau tuščiom rankom eiti...

— Ir viskas?

— Kai gyvenau, kai vilkau... Ir viskas. Kartoja tą patį. Ir tą virbą valkioja...

Hradič! Ala Risa Hradič!.. Mikalojaus galvoj nušvinta. Sužaliuoja atminty vaikystės pievos ir medžiai... Kokia laimė būdavo išbėgt į orą iš trobos po griaustinio, po griaustinio liūties!.. Žėri nuprausta žolė ir medžių lapai, garuoja kalvos ir upė, ir ežeras... Šviesa skaisti!.. Giedri sutiktų žmonių veidai, lengvi, lengvučiai jų žingsniai... Balsai, kuriais jie pasisveikina, — džiugūs, geraširdiški...

Hradič! Ala Risa Hradič!..

Mikalojus nusijuokia, apkabina ūmai sargybinį per pečius, stumteli į priekį, pats įkandin žengia:

— Eime, brolau. Tu man labai padėjai!

— Aš? — suklūsta sargybinis.

— Dėkui tau! — spūsteli sargybinį per pečius Kiška.— O dabar eik ir vesk jį atgal į rūsį.

Laiptų aikštelėje Kiška atsiskiria nuo sargybinio, ima lipti laiptais į viršų. Sargybinis, išsigandęs, kad jis Tvirbutą, pats to nesuvokdamas, gal kuo apskundė valdžiai, sušunka:

— Aš nieko jums nepasakiau, negalėjau pasakyti! Aš nesupratau, nesupratau, apie ką jis gieda, pone!..

Kiška grįžteli, per petį atsako:

— Aš taip pat nesupratau. Dėkui tau!..

Sargybinis stovi laiptų aikštelėje apstulbęs — vienplaukis, kepurę rankoje gniaužo... Laiptai pasisuka, ir sargybinis dingsta Kiškai iš akių.

Ala Risa! Gražioji Ala Risa!..

Penkiasdešimt ketvirtais metais staiga mirė antras Mikalojaus brolis — Stanislovas, vyriausiasis, Breslaujos seniūnas. Brolienė Ona dešimt dienų vyro karstą laikė namie. Vienuoliktą dieną, nusprendusi, kad kviestiesiems giminaičiams, aukštiesiems urėdams ir bajorams jau metas į šermenis suvažiuoti, paliepė dvariškiams nunešti karstą į bažnyčią. Šalia altoriaus kabėjo Vilniaus vaivadijos vėliava: raudona, su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės herbu baltame stačiakampyje. Karstas buvo padėtas ant pakylos, uždengtas juodu aksomu, ant kurio sidabru išsiuvinėtas žėrėjo kryžius. Kairėj karsto pusėj gulėjo nuogas kardas, dešinėj — buzdyganas, seniūno valdžios regalija. Ant pakylos atbrailų degė daug žvakių. Šimtai žvakių sudegė per šermenis šalia Stanislovo karsto... Orai subjuro, prasidėjo lietūs, keliai pražliugo, sunkiai išvažiuojami tapo... Kunigaikštis Lukošius Svirskis, valdovo dvariškis, ištikimiausias Stanislovo bičiulis ir bendražygis, tvarkęs šermenų reikalus, išsiuntinėjo vežimus į artimiausius miestelius ir kaimus atvykstančių laidotuvininkų laukti. Pirmą savaitę Svirskio žmonės padėjo daugeliui Kiškų giminaičių pražliugusiais keliais į Kėdainius atplaukti. Antrą savaitę atvažiavo Polocko vaivada Stanislovas Davaina, didžiojo kunigaikščio rūmų virtuvininkas Vaitiekus Jasinskis... Laikas bėgo... Žmonės atsisveikinti su velioniu rinkosi labai lėtai. Kėdainių kunigas, nesulaukdamas, kada atsisveikinimas su velioniu pasibaigs, kasdien didesnius pinigus už bažnyčią ėmė...

Mikalojus vis labiau nerimavo: veikiai Vilniuje turėjo prasidėti seimas, į kurį jis paties valdovo ypatinguoju raštu buvo pakviestas. Tuomet tai buvo Mikalojui neregėta negirdėta garbė. Ypatinguosius valdovo kvietimus į seimus gaudavo tik patys garbingiausieji valstybės vyrai: Vilniaus vyskupas ir vaivada, Trakų vaivada ir kaštelionas, keli kiti aukščiausieji urėdai, taip pat kunigaikščiai, iš tėvų ir protėvių titulus paveldėję. Ypatingąjį kvietimą, Mikalojus gerai atsiminė, buvo gavęs jo tėvas, kai Trakų kaštelionu tapo. Tačiau tėvas į seimą nenuvyko — jau gulėjo mirties patale... Tėvas paėmė popieriaus ritinėlį į ranką, nė neišvyniojo... Pravirko... Mikalojui buvo lemta tapti pirmuoju Kiška, atvykusiu į seimą paties valdovo ypatinguoju kvietimu. Seimas turėjo prasidėti po mėnesio, po trijų, po dviejų savaičių — laikas nenumaldomai bėgo!.. Mikalojus vis karščiau ir pikčiau įtikinėjo brolienę nutraukti šermenis, palaidoti vyrą. Mikalojų palaikė ir našlę įkalbinėti padėjo šermenų tvarkytojas kunigaikštis Svirskis: šis, nors taip pat turėjo valdovo ypatingąjį kvietimą, į seimą nesiveržė — jam buvo gaila pinigų, kuriuos našlė mokėjo kunigui už bažnyčią. Tačiau Ona buvo neperkalbama. Glausdama prie krūtinės aštuonių mėnesių sūnelį Joną, Ona, tarytum piktos raganos užkerėta, kartojo: atvyks Valavičiai, Dubrovickiai, Tvirbutai, šie Stanislovo draugai būtinai atvyks; jų reikia sulaukti, tegul jie su velioniu atsisveikina; Stanislovas... jei Stanislovas ne staiga būtų miręs, jei ilgai būtų sirgęs, jis tikrai būtų, ir su Valavičiais, ir su Dubrovickiais, ir su Tvirbutais atsisveikinęs...

Su Tvirbutais!.. Ši šermenų vilkinimo dingstis juokino, siutino Mikalojų. Su Tvirbutais!.. Mikalojus neabejojo: našlė brolienė, Jono Radvilos duktė, laukia garbingiausio iš garbingiausiųjų ponų — Radvilos Juodojo, tėvo pusbrolio, jo gailesčio, jo dovanų, jo malonės trokšta: kitų didikų ir bajorų pavardes minėdama, artimiesiems tik akis dumia. Mikalojus ausis brolienei išūžė: veikiai prasidės Vilniuje seimas, Radvilai, Vilniaus vaivadai, valstybės kancleriui, rūpesčių dabar per akis — kur jau jis bevažiuos į kažkokio seniūnėlio, tolimo giminaičio, šermenis!.. Našlė brolienė pečiais traukė, akis įžūliai plėtė: kuo čia dėtas Radvila? turi atvykti Valavičiai, Dubrovickiai, Tvirbutai...

Praėjo dar kelios šermenų dienos, kurias Mikalojus ne pragyveno, o stačiai prasiblaškė iš nevilties. Seimo pradžios diena nenumaldomai artėjo... Kada bus laidojamas brolis, vis dar buvo neaišku... Mikalojus negalėjo nei išvažiuoti iš Kėdainių, nei juose pasilikti... Jis naktimis neužmigo, iš proto kraustėsi... Visi, visi žmonės niekingi lošėjai, galingųjų padlaižiai: Tvirbutas Hornastajaus rūmuose laikė tėvo karstą tol, kol atsisveikinti su velioniu priviliojo Radvilą, kol šis pažadėjo Kiprijonui tarnybą; našlė brolienė elgiasi lygiai taip pat — ką išpešti iš Radvilos ji tikisi?..

Pagaliau Mikalojaus kantrybė trūko. Tos dienos rytą į šermenis atvažiavo Jonas Krošinskis, ką tik paskirtas Breslaujos seniūnu vietoj velionio Stanislovo. Krošinskio žmona Bogdana Hornastajūtė, sužinojusi, kad Tvirbutas į šermenis dar neatvažiavo, apsiverkė: visi, kurie kadaise jauni Dubrovickių dvare susirinkdavo, jaunystės saulėtas dienas, draugus užmiršo, draugystės ir ištikimybės jausmus išbarstė — nužmogėjo, nužmogėjo... Bogdanos ašaros, ištižėliški jausmai sumaišė našlei brolienei protą. Per pietus ji lediniu balsu paliepė Alai Risai susiruošti kelionei — tol, kol pasibaigs šermenys, Ala Risa jos dvare nebegalinti būti. Išdidžioji Hradič įsižeidė. Kelionei ji susiruošė per kelias valandas. Vienas dvaro prievaizdų išvežė Alą Risą į Bielską, į jos tėvo pilaitę, tos pačios dienos vakare. Vakare!.. Naktį!.. Našlė brolienė niekam nė vienu žodžiu nepaaiškino, kodėl Hradič iš Kėdainių išvarė. Tačiau Mikalojus suprato. Ala Risa Hradič andai pabėgo iš Kiprijono Tvirbuto vestuvių naktį. Tvirbutai galėjo neatvažiuoti į Stanislovo šermenis vien dėl to, kad Kiškų dvare tebegyveno Hradič. Mikalojus pašiurpo: brolienė iš tikrųjų Tvirbuto atvykstant laukė!.. Ne valdovo, ne Radvilos Juodojo, ne žemės iždininko, net ne Valavičių ir Dubrovickių — Tvirbuto, raštininkėlio, kurpiančio naują Lietuvos teisyną... Brolio Stanislovo laidotuvėse Mikalojus nedalyvavo. Išvažiavo iš Kėdainių Ala Risa, išvažiavo ir Mikalojus — į Vilnių, į seimą...

Nė dabar Mikalojus gerai nesupranta, kas jo velioniui broliui Stanislovui buvo Tvirbutas, kodėl toks brangus jis jam ir jo žmonai buvo. Išdidžioji, nerimastingoji Stanislovo augintinė Ala Risa pabėgo iš Tvirbuto vestuvių naktį, ir Stanislovas dėl to kentė, jautėsi kaltas — po Tvirbuto vestuvių Mikalojus ne kartą tai pastebėjo. Tačiau ar Stanislovas, rūstus vyras, karys, seniūnas, vien dėl augintinės įžūlumo galėjo iki pat mirties Tvirbutui nusikaltęs jaustis? Ala Risa, visada jausmams ištikima, įžūli gudė, gal daugelį metų pas Tvirbutą veržėsi, ir kad ji su Kiprijonu susitiko tik jo vestuvėse, kaltas veikiausiai buvo Stanislovas, jos globėjas. Stanislovą graužė sąžinė, kad galbūt...

Ala Risa ir Tvirbutas!.. Žmonės, kuriuos dievas sutvėrė drauge gyventi, globėjų, gyvenimo aplinkybių ir paties velnio supainioti, gyveno atskirai, be teisės susitikti, be vilties kada nors suartėti!.. Jeigu tai teisybė, jei taip iš tikrųjų yra... Dieve, aukščiausiasis dieve, padaryk, kad taip būtų, paliudyk, kad taip yra!..

Mikalojus Kiška stipriu rankos smūgiu atidaro duris, įžengia, veržte įsiveržia į pilininko Sanguškos menę. Kunigaikštis, deja, menėje ne vienas. Prieš jį stovi keli dešimtininkai. Kunigaikštis kažką jiems šneka tyliu, kiek prislėgtu balsu. Nutyla. Sužiūra į Kišką. Iš pastarojo džiugaus veido, neslepiamo susijaudinimo suvokia, kad taurininkas, valdovo pasiuntinys, kažką svarbaus nusprendė, nori savo sprendimą Sanguškai pranešti. Pilininkas paliepia dešimtininkams išeiti, ir kai tik paskutinis jų dingsta už durų, Kiška skubiai prašneka:

— Kunigaikšti, sukvieskite rotmistrus. Aš padėsiu Tvirbutui sugrįžt į namus. Aš prisieksiu rotmistrams, kad pats parvešiu Tvirbutą namo. Jeigu po dviejų mėnesių Tvirbutas dar nebus namie, įgulos nariai galės tučtuojau mesti tarnybą, pas savuosius grįžti. Nepaisant to, jie gaus viską, ką aš jiems pažadėjau.

Sanguška tyli. Jis nustebęs. Prieš kelias valandas jis matė taurininką sutrikusį, jausmų ir minčių sumaišties iš vėžių išmuštą. Kas atsitiko? Kodėl taurininkas staiga tapo toks ryžtingas, savo sėkme neabejojantis?

Sanguška žengia kelis žingsnius link Kiškos, sustoja, žvelgia į taurininką kiek atlošęs ir pakreipęs galvą, atlaidžiai šypsodamasis.

— Puiku...— tyliai ištaria.— Tikiuosi, taurininke, dabar jūs jau pasišnekėjote su Tvirbutu?

— Ne, kunigaikšti. Dar anksti man su juo šnekėtis. Pirma aš turiu sutvarkyti reikalus namuose, kuriuos jam pasiūlysiu.

— Pasiūlysit namus? Kokius namus? — suklūsta Sanguška.

Pilininko klausimas suerzina Mikalojų. Jis giliai gailiai atsidūsta, atsidrebia į krėslą, atsipalaiduoja — pasijunta pavargęs, labai pavargęs... Prisiverčia nusišypsoti, prisiverčia prašnekti:

— Kunigaikšti, meldžiu, būkite gailestingas, dabar nieko manęs neklausinėkite,— Mikalojaus šypsena tampa vis paslaptingesnė: — Patikėkite, su išganinguoju sumanymu aš pats dar nespėjau apsiprasti...

Sanguška paniursta, panarina galvą, įsistebeilija į Kiškos kojas. Batai, kruopščiai nuvalyti, žvilgantys auliniai batai — kailio gaurai trykšta iš jų aulų palei kelnėm aptemptas taurininko blauzdas...

Sanguška tyliai sumykia, atsidūsta, apsisuka, nė žodžio Kiškai nebetaręs, išeina iš menės.

III

Čia. Čionai.

Mikalojus Radvila Juodasis žingsniuoja priekyje, du tarnai, nešantys senus kario šarvus, mato, kur kancleris eina, tačiau šis vis tiek kartkartėm sumurma: čia, čionai. Šarvų įnešimas į kolekcijos menę Radvilą visada jaudina, iškilmingai nuteikia.

Čia. Čionai.

Kolekcijos menė nedidelė, apvali, užvožta kupolu, apšviečiama pro žibinto angą kupolo viršuje. Diena apsiniaukusi, ir šviesa pro žibinto angą krinta į vidų blausi. Kai menėje prieblanda, šarvai joje iškalbingesni: veikia tave tamsūs šešėliai ir atšvaitai, pasivaidena kartkartėm ir šarvo pamėkliškas judesys, primindamas šarvų savininką, kai jis tebebuvo gyvas... Visose keturiose menės pusėse juoduoja po vienerias aukštas duris. Sienose tarp durų — nišos skulptūroms. Tačiau skulptūrų jose nėra, jose — šarvai. Šarvai prasmingesni negu skulptūros. Šarvai seka sakmę apie tikrai gyvenusio žmogaus likimą... Šioje menėje visada kiek kraupu nuo žmonių likimų — laikas juos tyliai nešasi vis tolyn į praeitį. Stebėtinai nuosekliai, sukaupę visą išmintį, žmonės mokėsi apsiginti nuo kuokos ar kardo smūgių... Odiniai šarvai, sutvirtinti kaulinėmis plokštelėmis... Prakertami... Tik netaiklius, nestiprius smūgius atremdavo... Šarvai iš metalinių žvynų, supintų vielų, grandelių... Vis tvirtesni, vis sunkiau prakertami... Senoviškus odinius šarvus, nusagstytus kaulinėmis plokštelėmis, Radvilai padovanojo kadaise Jonas Zaberezinskis, buvęs Trakų vaivada. Šarvus jis rado sugriuvusio namo rūsyje viename Palenkės miestelyje. Radvila tada tebebuvo jaunas ir dar neketino kolekcionuoti šarvų. Zaberezinskio atrasti ir padovanoti šarvai jį sujaudino. Žiūrėdamas į tuos šarvus, Mikalojus Radvila pajuto, kad gali mąstyti ir neįprastomis, nekasdienėmis mintimis — į galvą topteli, rodos, gryna kvailystė, tačiau tuojau apstulbęs pripažįsti: tai juk teisybė, teisybė, kurios anksčiau nežinojau!.. Radvila tuomet tebebuvo jaunas. Tačiau pralėkė metai, ir vaivada Zaberezinskis numirė, ir jo paties šarvai štai jau seniai šmėkso keturioliktos nišos prieblandoje. Tai sunkūs geležiniai šarvai su variniais antpečiais ir antkeliais... Kad ir rūpestingai tarnų prižiūrimų Zaberezinskio šarvų geležinės dalys čia vienur, čia kitur rūdija, nenumaldomai, nesugrąžinamai yra, nyksta — kada nors liks iš šarvų tik variniai antpečiai ir antkeliai... Šarvai — ne tik žmogaus likimas, ir jo atminimo likimas...

Čia. Čionai. Šešta niša. Šitą geležinį griozdą iš jos išimti.

Tarnai, pasieny pastatę atneštuosius šarvus, lenda į nišą, rioglina iš jos lauk senąjį griozdą. Šarvai girgžda, cypiai džeržgia ir bilda, kol tarnai juos nuneša į kanclerio parodytą vietą. Paskui jie grįžta ir įkelia į tuščią nišą atneštuosius šarvus. Tarnai žiūri į savo poną: ar šitaip gerai? Mikalojus rodo tarnams, kaip reikia šarvus pasukti. Štai šitaip. Dar truputį. Dabar gerai. Tebūnie. Telaimina dievas vėlę to, kuris šiuos šarvus nešiojo. Kadaise jie apsaugodavo nuo kardo smūgių kunigaikščio Ružinskio kūną. Kaldindamas šiuos šarvus, kunigaikštis Ružinskis rūpinosi savo gyvybe, tuo stebuklu, kuris vėliau tapo jo vėle... Šarvai variniai. Tai įstabu tam laikui, kuriuo kunigaikštis Ružinskis gyveno. Ružinskis rūpinosi šarvų gražumu. Trikampis, atsikišęs ir smailas šarvų krūtinės kūgis lygus — jis dengė širdį, tad nederėjo krūtinės vario kalinėti, silpninti jo. O štai antpečiai ir strėnų juosta nagingai iškalinėta. Kol gyvas, gražesnis vaikščiosi, balne sėdėsi. Kai numirsi, gražesnį tave gyvieji atsimins. Šie Ružinskio rūpesčiai pasibaigė seniai, prieš šimtą metų, tačiau ir dabar jie gerai suprantami... Ir niekuo negali savęs paguosti...

Radvila pasitempia, aukščiau kilsteli galvą, žvelgia į ką tik pastatytą šarvinę figūrą įdėmiai, tarytum į nepažįstamą žmogų, kurį ką tik sutiko. Tai Radvilos ritualas. Šitaip jis pagerbia kiekvienus šarvus, naujai pastatytus jo kolekcijos menėje. Rituališkai prieš šarvus stovėdamas, Radvila mato save tarytum iš šalies, lyg pašalinis žmogus: na taip, Mikalojus vidutinio ūgio, jo pečiai kampuoti, veidas siauras, kakta aukšta, plinkanti, juoda barzda tankiai sužėlusi, nosis kiek priplota, akys plačiai atvertos... Mikalojaus siela tebejaučia kūną — Mikalojus tebėra dievo sūnus. Kai vėlė iš kūno išskris, kai jo šarvai liks tušti, Mikalojus vėl su dievu tėvu susilies...

Ritualas baigiasi. Kancleris vėl laisvai stovi ir vaikšto. Na, šarvinė figūra pastatyta gerai. Tarnai gali eiti. Jie tolsta nuo Radvilos nesutariančiais, dusliai aidinčiais žingsniais.

Kancleris pasilieka menėje vienas. Jis eina prie devintos nišos. Šalia jos ant laibų kojelių stovi mažutis, dviejų delnų didumo stalelis aukštumo sulig žmogaus pečiais. Jis padarytas iš tamsaus raudonmedžio. Ant jo guli keturkampis juodo aksomo gabalėlis, apnertas žaliais nėriniais. Aksomo skiautę paėmęs, Mikalojus įlipa nišon, kur stovi jaunėlio brolio Jono šarvai,— pirmiausia perbraukia skiaute antveidį, paskui šalmo viršų, antpečius. Tuo jo darbelis pasibaigia. Tarnai, kai šluosto dulkes nuo visų šarvų, nuvalo ir jaunėlio brolio šarvus. Mikalojus nušluosto tik antveidį, šalmą ir antpečius. Dulkės čia niekuo dėtos. Na, vieną kitą dulkelę Mikalojus galbūt ir nubraukia. Tačiau jam ne tai svarbu — dulkių valymas nuo jaunėlio brolio šarvų yra tik ritualas. Brolio šarvai plieniniai, tamsūs, blandžiu žvilgesiu atspindi šviesą, krintančią pro žibinto angą kupolo viršuje. Atspindžiai sukuria gelmės iliuziją. Gelmė yra gelmė. Visa gyvenimo prasmė yra begalinėje tamsioje gelmėje, kurioje paslaptingai šviesa klajoja. Jaunėlis brolis Jonas, Tykocino seniūnas, numirė, tai atsitiko prieš dešimtį metų. O gyvas būdamas, jaunėlis buvo karšto, maištingo, nesuvaldomo būdo. Tokio pat būdo yra ir Mikalojus, tačiau savo maištingą prigimtį jis yra suvaldęs, suėmęs į kumštį. Mikalojus tiki, kad tikrai taip yra, ir šis tikėjimas yra jo paguoda, užuovėja sunkią valandą. Dulkės čia niekuo dėtos.

Menėje pasigirsta tylutėliai garsai, kurie Mikalojui primena skrendančio šikšnosparnio vasnojimą. Tačiau šikšnosparnių čia negali būti. Visur, kur Radvila kada nors gyveno, bjauriuosius skraiduolius tarnai išgaudydavo, sugrūsdavo į maišą ir nuskandindavo. Tačiau garsai, pasigirdę menėje, vis dėlto primena sparnų šnaresį. Kancleris pasilenkia, iškiša galvą iš nišos ir pro sienos kertę pamato Sofiją Agnę, savo mažą dukrelę. Ji sutrikusi. Pabėgėja į vieną, į kitą pusę — papurę jos plaukeliai kresčioja, plasta lyg juoda ugnelė. Ilgos suknelės apačia slysta blizgančiomis grindimis. Vaikelis, mažas vaikelis, kojom, rodos, grindų nesiekia, oru laksto, tačiau tylutėlius garsus vis dėlto skleidžia. Mikalojus trankiai išlipa iš nišos, Sofija Agnė atsigręžia į jį, apmiršta. Mikalojus niekada nematė savo vaikų šioje menėje. Jis yra uždraudęs jiems čia vaikščioti ir žaisti. Jiems dar anksti patirti pojūčius, kuriuos sukelia tuščiaviduriai šarvai. Juose gyvas kažkas kažkada lindėjo, o dabar nieko juose nebėra. Jie tušti. Dar anksti jo vaikams apie tai galvoti. Ir nors Mikalojus neabejoja, kad jo vaikai paslapčia arba su tarnais į kolekcijos menę kartkartėm įsmunka, jam ramiau gyventi, kai yra uždraudęs jiems čia vaikščioti. Vaikų menėje jis niekada nemato, ir todėl jam ramiau dėl jų. Tas ramumas sunkiai įsikalbamas, užtat yra labai brangus, padėkos dievui vertas.

Sofija Agnė įtiki, kad mato tėvą, pribėga prie jo, apsiveja rankutėm kelius. Mikalojus šypsodamasis, tyliu, jaukiu balsu klausdamas, kas atsitiko, ko čia ji atbėgo, kilsteli mergaitę nuo grindų, nori paimti į glėbį, priglausti prie krūtinės, tačiau prisimena vilkįs lengvais pusšarviais — rankos, kojos laisvai juda, krūtinę ir širdį gniaužia šarvai. Jais Mikalojus pagerbia brolio, visų kitų vyrų, kurių likimus mena šarvai, atminimą. Pagarba tapo įpročiu, apie ją jis retai bepagalvoja. Tačiau prie šarvuotos krūtinės glausti dukrelę Mikalojui baugu. Jis vėl pastato Sofiją Agnę ant grindų, paglosto jai galvelę. Glostydamas pajunta tebelaikąs juodąjį aksomėlį rankoje. Tėvas skubiai atitraukia delną nuo vaiko, paniursta, padeda skudurėlį ant aukšto stalelio. Tačiau kas padaryta, jau padaryta. Mikalojus jaučia ir nuoskaudą, ir susierzinimą, kad perbraukė dulkėta šluostele vaikui per galvą — tarytum dulkes nuo jos nuvalė, ir kai Sofija Agnė prašneka, pamini mamą, kanclerio nuotaika suvis subjursta. Mama, sako Sofija Agnė, mama. Tėvas tuojau pat turi eiti pas mamą. Ir taip toliau.

Keista tvarka įsivyravo Mikalojaus dvare. Elžbieta yra pasiligojusi, tai teisybė. Tačiau ir pasiligojęs žmogus turi laikytis bent jau labiausiai namuose įprastos tvarkos. Mama, kartoja Sofija Agnė, mama. Eik, tėveli, pas ją. Ir tai tarytum skamba: gelbėk ją, padėk jai. Dešimtis kartų Mikalojus, tarnų skubiai pakviestas, jau ėjo, skubėjo pas žmoną. Ir kiekvieną kartą žmona, kai tik Mikalojus įeidavo į jos kambarį, prašnekdavo apie žindyves. Ši nepasibaigianti žmonos kalba Mikalojų ir siutina, ir gąsdina. Ne vieną ir ne du kartus Elžbieta gimdė, ji jau išmoko susikaupti kentėjimui, ir pastaruosius vaikus pagimdė be klaikių riksmų, tik tyliai, pro kietai sučiauptas lūpas dejuodama. Tačiau praėjus dviem savaitėm po paskutiniojo gimdymo, jai kažkas atsitiko. Elžbietai dingtelėjo į galvą paragauti žindyvės pieno. Ir šis jai pasirodė kartus. Dvi žindyves Elžbieta savo nuožiūra pakeitė. Paskui ji nebeišmanė, kur tinkamų moterų rasti. Žindyvių suieškoti ėmė prašyti savo vyrą. Per kelias savaites Mikalojus pakeitė keturias žindyves. Ir kiekvienos žindyvės pienas per kelias dienas Elžbietai apkarsdavo, pablogėdavo, o ir pablogėjusio, jos manymu, kūdikiui nebeužtekdavo. Ir dabar apkarto, ir dabar nebeužtenka, Mikalojus tuo neabejoja. Tačiau siutą, kurį jam jau sukeldavo kiekvienas žmonos kvietimas, dabar tramdo nuogąstis. Jo pakviesti Elžbieta visada atsiųsdavo kurį nors tarną. Dabar atsiuntė dukrelę, Sofiją Agnę, be to, atsiuntė į kolekcijos menę, į patalpą, kur ne tik dukterims, bet ir dvylikamečiui Mikalojui Kristupui, vyriausiam sūnui, užeiti uždrausta tebebuvo. Elžbietos sveikata vis blogėja. Elžbieta tampa vis nekantresnė, vis irzlesnė. Namie vis neramiau ir atgrasiau būti. Kada tai baigsis? Kuo, jei ilgai truks, tai pasibaigs?

Mikalojus, išėjęs į laiptų aikštelę, paleidžia Sofijos Agnės ranką, dairosi manydamas, kad prie įėjimo į menę turėtų laukti auklė. Akyse mirga ketinės laiptų grotelės. Koridoriuj ir laiptuose nesimato nė gyvos dvasios. Šaltu grožiu dvelkia karnizai ir rozetės ant lubų.

— Eime pas mamą, tėveli, eime greičiau, — sako Sofija Agnė, ir tėvas nusivelka pusšarvius, už odinės kilpos pasikabina ant alkūnės linkio, laisvąja ranka pakelia mergaitę, neša laiptais žemyn, į pirmą aukštą. Apačioje pasuka koridoriumi į dešinįjį rūmų fligelį. Ant sienos priešais Elžbietos kambario duris — aukštas, rudas ir drožinėtas — dega trys žvakės: viena aukščiau, dvi žemiau. Mikalojus pabeldžia į duris, jos tučtuojau atsidaro. Prieš Mikalojaus akis tarytum iš niekо atsiranda baltas auklės gobtuvas. Taip ir yra: Elžbieta išsiuntė mergaitę ieškoti tėvo, auklės tuo tarpu iš kambario neišleido. Mikalojus dar labiau sunerimsta. Auklė stveria mergaitę iš tėvo glėbio, ir kol ji su vaiku rankose nusigręžia, Mikalojus spėja pamatyti jos akyse ašaras. Kuo visa tai pasibaigs? Jau ne tik žindyvės — ir auklės, ir tarnai pastebi, kad jų šeimininkei galvoje maišosi. Sofija Agnė, auklės koridorium nešama, vis čiepsi: noriu pas mamą, noriu pas mamą!..

Mikalojus pro praviras duris įeina į žmonos kambarį. Violetinė patalpos šviesa primerkia jo akis. Pastarosiom savaitėm Elžbietos kambaryje atsirado violetinės užuolaidos, violetiniai baldų užtiesalai, neryškių violetinių atspalvių kilimai ant grindų ir sienų. Štai — jau ir veidrodį Elžbieta pridengusi violetiniu šydu. Kai kurie rūmų žmonės šneka, kad violetinę spalvą jų ponia laikanti gedulinga spalva. Jei tai teisybė, Mikalojui reiktų rasti nekaltą dingstį visus tuos violetinius skudurus iš kambario išmėžti...

Elžbieta sėdi plačiame mediniame krėsle, užklotame minkšta pūkine antklode, daugeliu siūlių susiūta. Kojas Elžbieta apsiklojusi rudu, kiek žvilgančiu pledu. Mikalojus prieina, pabučiuoja žmonos atkištą ranką tardamas:

— Brangioji, mudu buvome susitarę neleisti, juo labiau nesiuntinėti vaikų į kolekcijos menę.

— Ji atėjo į menę? — Elžbietos antakių lankai pakyla aukštyn, akys įsistebeilija į vyrą.— Aš ją siunčiau tave pakviesti. Aš nemaniau, kad šiokį metą tu būsi savo gelžgalyne.

Mikalojus, rūgščiai šypsodamasis, prisitraukia mažą kėdutę prie pat žmonos kojų, atsisėda.

— Mieloji, tavo kambario aš nevadinu violetynu, nors tai tikra teisybė,— sako jis, tačiau nepasitenkinimo balse negirdėti.— Kas atsitiko, Elžbieta? Aš sunerimęs. Tu siuntinėji mūsų mergaites ten, kur turėtų vaikščioti tik tarnai.

Žmona žiūri vyrui į akis vis labiau jaudindamasi. Juosva suknelė, balta kreza, veidas sutrikęs, juodi antakių lankai labai ryškūs pablyškusiame veide, aukšta kakta dingsta po berete, po brangakmeniais žiburiuojančiu beretės apvadu...

— Nepyk, brangusis,— prašneka Elžbieta.— Kas jau kas, o aš tikrai nepadarysiu savo vaikų pastumdėliais. Suprask, jie turi patirti, kad jie labiausiai riša tėvą ir motiną... Labiausiai... Jie turi tai pajusti...

— Supratau,— Mikalojus paglosto juodą barzdą siaura balta ranka.— Geriausiai vaikai tai pajus be perstojo lakstydami nuo motinos prie tėvo ir nuo tėvo prie motinos.

— Aš norėjau skubiai su tavim pasišnekėti...

— Kas atsitiko? Tu blogiau jautiesi?

— Galbūt. Aš nežinau,— sušnabžda Elžbieta, ir jos akyse sužvilga ašaros. Tačiau balsas, kai vėl prašneka, suskamba žvaliau, ryžtingiau: — Aš suprantu, tu turi įpėdinių sūnų ir apie juos daugiausia galvoji. Tebūnie taip, aš nesiruošiu tau dėl to priekaištauti,— Elžbieta ūmai nusikloja nuo kelių pledą, atsisėda ant krėslo paties kraštelio, atsisėda taip, tarytum ketintų klauptis prieš Mikalojų, pulti jam į kojas.— Bet tu turi ir dukterų, ir jų taip pat privalėtum neužmiršti.

Mikalojus vėl sudirgsta nuo pojūčio, kad ten, kolekcijos menėje, jis tarytum dulkes nuo Sofijos Agnės plaukelių juoduoju skudurėliu nušluostė. Jis ištaria griežtu balsu:

— Ir sūnūs, ir dukterys man lygūs.

Dabar Elžbieta ima šnekėti greitakalbe, užsikirsdama iš susijaudinimo. Dažnai mini valdovo seserį Oną, kuri kone kasdien ją aplankanti. Elžbieta iš pradžių maniusi, kad vyriausioji kunigaikštytė pavydi jaunėlei Kotrynai gražumo, mano, kad tik ši vis sutrukdo jai ištekėti. Tačiau prieš kelias dienas jos abi buvo pas Elžbietą atėjusios. Abi — ir Ona, ir Kotryna. Jos guodėsi Elžbietai tarytum kokiai būrėjai ar žiniuonei. Elžbietai buvę labai nemalonu. Būdavę ilgų valandėlių, kai jos visos trys tylėdavusios. Baisu, kai trys moterys tyli... Vyrams tai sunku suprasti... Elžbieta maniusi: kunigaikštytės guodžiasi gyvenimu dėl akių, keldamos savo vertę. Tačiau vakar... Vakar Elžbietą aplankęs kunigaikštystės kardininkas Motiejus Petkevičius. Valdovo seserų likimu jis susirūpinęs labiau negu pačios kunigaikštytės. Kardininką graužia sąžinė. Jis turi dukterų... Ir apie moterų likimus jis mąsto daugiau negu Mikalojus...

Elžbieta atsidūsta, atsistoja priešais vyrą, nuleidžia rankas.

— Mikalojau,— vėl prašneka ji,— kardininkas prašė nesakyti tau, kad jis buvo pas mane. Tačiau aš žinau, kad nesi kerštingas. Ir tikiu, kad sužinojęs tai, ką aš pasakysiu, tu galvosi apie mūsų dukreles, o ne apie kardininką.

— Mieloji, šnekėk trumpiau — kuo ponas Petkevičius tau skundėsi?

— Mikalojau, tu gerai žinai, kuo kardininkas pastaruoju laiku tapo. Rudenį jis vedė abi kunigaikštytes į svečių menę... Jas apžiūrinėjo caro pasiuntiniai... Jie rinko nuotaką carui... Tu gerai žinai, kuo tos piršlybos pasibaigė: jums nepasisekė išmainyti Kotrynos į Livoniją, carui nepasisekė gauti kraičio tos pačios Livonijos... Ak, kad tuo ir būtų viskas pasibaigę! Deja... Į Vilnių jau keliauja suomių kunigaikščio pasiuntiniai... Veikiai jie bus Vilniuje... Ir kardininkas vėl turės vesti abi kunigaikštytes į svečių menę... Ir kunigaikštytės turės eiti... Ir vėl jas apžiūrinės svetimšaliai pasiuntiniai... Lygins jų veidus, stuomenis, augumą... Skaičiuos jų metus... Mikalojau, ar tu supranti, apie ką aš šneku?

Mikalojus atsistoja nuo kėdutės, nusvarinęs galvą palengvėl eina prie lango, kuris siauru plyšiu šviečia tarp violetinių užuolaidų. Pro langą matyti sodo pavasariška, kur ne kur jau žaliuojanti žemė, nuogos obelys, nuogi krūmai abipus takų. Tarp obelų ir krūmų stūkso aukšta, nuo pat žemės šakota vieniša eglė. Paukštis tupi jos viršūnėje. Paukščiai dažnai tupia į šios eglės viršūnę. Eglė aukštesnė nei obelys. Paukštis gieda... Pavasaris. Giesmė šildo sielą... Paukštis juodas... Radvila šypteli: panašus į mane — Juodasis Radvila, Juodasis Strazdas... Šis gieda geltonu snapu — linksmai cinksi, cinksi ir liūdnai nutęsia...

Mikalojus atsigręžia į žmoną švelnaus džiaugsmo nušviestu veidu:

— Tu girdi? Girdi, kas sode dedasi?

Žmona sušunka:

— Man taip sunku buvo pasakyti tau tai, ką pasakiau, Mikalojau!..

— Brangioji, aš visiškai suprantu tave! Ir visiškai nesuprantu kunigaikštyčių! — nelauktai lengvapėdiškai sušunka Mikalojus.— Ko jos nori? Ar negerai tapti pirmąja suomių kunigaikščio žmona? Nejaugi būti caro šeštąja žmona geriau?

Elžbieta pasibaisi:

— Kas? Mikalojau, kas dar jas apžiūrinės? Turkų sultonas? Krymo chanas? Transilvanijos hercogas?

— Mieloji, ko norėjo iš tavęs kardininkas? Garantijų, kad šiuokart vedybos įvyks?

— Kunigaikšti, mielas mano vyre! — Elžbietos veidas dar labiau nublykšta, kaktoje pasimato tamsi statmena raukšlė.— Aš auginu tavo, ne kieno nors kito dukteris. Kas bus, kai jos paaugs? Kaip tu su jomis pasielgsi? Pasodinsi savo gelžgalyne, ir visi, kurie eis geležų žiūrėti, šnairuos į mano dukteris?

— Ir mano...

— Mikalojau! Man plaukai šiaušiasi, kai pagalvoju, kad mano dukteris rinksis ne jaunikiai, o jų pasiuntiniai... Rinksis kaip batus... kaip šlepetes... kaip lovų užtiesalus...

Statmena tamsi raukšlė aukštoje išblyškusioje kaktoje. Raukšlė dar labiau paaukština kaktą. Beretė slepia plaukus. Kakta dingsta po berete, dėl to atrodo, kad ir po berete plaukų nėra, kad Elžbieta — plikagalvė... Mikalojus viena ranka tvirtai suima Elžbietos rankas. Žiūri jai į akis. Klausia:

— Mieloji, kodėl šitos senmergės ir šitas uolus valdovo liokajus skundžiasi, guodžiasi tau? Kuo jos... kuo jis laiko tave? Kuo tu dėta, kad gražiosios kunigaikštytės niekaip neišteka?

Elžbieta ištraukia rankas iš vyro rankos, žingteli atatupsta:

— Aš — taip, niekuo dėta. Tu dėtas.

— Aš?

— Tu! Tu visada lyg angelas sargas sukiesi aplink valdovą! Tu jam rodai, kur eiti, ką daryti! Tu jį siundai pulti Livoniją!

Tu renki vyrus jo seserims! Tu šnibždi jam į ausį, kam dovanoti dvarus, o ką gyvą palaidoti — taip, tai teisybė, Tvirbutą gyvą palaidojai!..

— Mieloji, tu peržengi padorumo ribas...

— Duktė tave čia pakvietė! Išklausyk jos motiną!.. Tvirbutui tu neleidi grįžti pas savo vaikus. Tu negalvoji apie jo vaikus! Tu negalvoji ir niekada negalvosi apie savo vaikus!.. Sūnums įduosi į rankas kardus, o dukteris pasodinsi savo gelžgalyne, ir dešimtys sukriošusių svetimšalių rinksis jas lyg tuščiavidurius šarvus!..

Stoja tyla. Ilgai tylu.

— Tu iš tikrųjų blogai jautiesi,— sako Mikalojus ramiu balsu.— Iš visų žmonių, kuriuos ką tik paminėjai, kol kas tik Tvirbutas yra patekęs į bėdą. Tu turi kokį nors pasiūlymą, kaip valdovui su juo pasielgti?

— Aš turiu nuomonę apie tave.

— Išklausyk mane,— Mikalojus prieina prie žmonos.— Kodėl turi kentėti Tvirbutas? Kodėl turi kentėti tūkstančiai mūsų vyrų, kurie traukia dabar prie Zelburgo? Kodėl turi kentėti jų šeimos, likusios be maitintojų? Kenčia jie — tai kodėl neturėtume kentėti mes? Mieloji žmona!.. Mes privalome žinoti, dėl ko lietuviai gyvybes aukoja... Mes privalome visiems visiems Lietuvos žmonėms įrodyti, kad žinome tai... Ir įrodyti tai mes galime tik savęs nepaisydami, tik savo gyvybes aukodami...

— O! — gaili, beviltiška šypsena iškreipia Elžbietos veidą.— Tu visada apsigini... Visada!.. Nepyk ant manęs, nebeilgai man gyventi liko... Tu vienas nuspręsi, kaip tvarkyti dukterų gyvenimą. Šiandien aš tik tiek noriu — kad tu sužinotum, kokios ateities aš savo vaikams nelinkiu.

— Ačiū,— tyliai prataria Mikalojus, nuleidžia ir vėl pakelia galvą.

— Dabar tu mano žodžių neišgirsi, aš tai žinau,— Elžbieta pažvelgia jam tiesiai į akis.— Tačiau aš turiu vilties... Galbūt... Po mano mirties galbūt tau smigtels į širdį mano žodžiai...

Mikalojus palinksta į priekį, sustingsta. Strazdas sode tebegieda. Linksmai cinksi, cinksi ir liūdnai nutęsia... Geltonu snapu... Tobula giesmė... Tobulas snapas...

Mikalojus perkreiptom lūpom sušnabžda:

— Mieloji, aš padarysiu viską, kad numirčiau pirma tavęs.

Jis ryžtingai žengia prie durų. Jas paskui save užverdamas dar pamato, kaip žmona leidžiasi į krėslą, kelia delnus prie veido, pavymui šaukia:

— Tu nenumirsi! Niekada nenumirsi... Tu nemirtingas!.. Nemirtingas...

Strazdas eglės viršūnėje linksmai cinksi, cinksi ir liūdnai nutęsia... Kiekvieną dieną žmogus vis ką nors įsidėmi... Įsidedi į širdį, įsikali į atmintį...

Valdovas Pasvalyje, derybose su magistru Fiurstenbergu, apie Tvirbuto nužudymą pasakė penkiolika dvidešimt žodžių, ne daugiau. Ir štai Tvirbutas jau penkeri metai neranda sau vietos pasaulyje. Žmogus neranda sau vietos pasaulyje. Valdovų derybos — kiek jų pasaulyje įvyksta? Kiek?

Valdovai derasi kasmet, kas mėnesį, kasdien. Pasako tūkstančius, dešimtis tūkstančių žodžių. Vieniems žmonėms jie pagerina gyvenimą, kitiems — sugadina. Daug žmonių jie išgelbsti, daug — pražudo... Jeigu nori suvokti, kiek kaštuoja valdovų labdarybės ir aukos, privalai galvoti tik apie pastaruosius — apie pražudytuosius... Tik sugadintas, pražudytas žmogaus gyvenimas yra auka...

Mikalojus pakyla nuo stalo, lėtais žingsniais prieina prie lango, praskleidžia užuolaidą. Lauke apsiniaukę, dulkia lietus. Kiemo žolė, medžių lapai šlapi. Ant takų žvilga balos. Tuojau ims temti...

Senovėje kiekviena valdovų auka, net ir paprasto žmogelio paaukota gyvybė — tapdavo dievo apreiškimu, pabaigdavo sumaištį krašte ar bent nesutarimą, ginčą išspręsdavo. Vieno žmogaus auka pabaigdavo kažką, kas kankindavo, kamuodavo daug žmonių. Auka turėdavo svarią prasmę. Ji būdavo taškas, pabaiga, pergalės simbolis visai žmonių kartai, retsykiais — kelioms kartoms. Todėl auką visi suprasdavo. Ji būdavo visų gerbiama ir garbinama. Deja, tie geri laikai praėjo, pasibaigė. Šiandien auka nė mažiausios suirutės nepabaigia. Auka nebesugrąžina žmonėms ramybės, taikos, nebeįtvirtina tvarkos. Aukos prasmė šiandien nuvertinta. Tikslas, kuris anksčiau būdavo pasiekiamas viena auka, dabar nepasiekiamas nė šimtais, nė tūkstančiais aukų. Auka, neįtvirtinusi tvarkos, nepasiekusi tikslo, šaukiasi į pagalbą naujų aukų — valdovų sąžinė nebeištveria graužaties. Valdovai puola į neviltį, griebiasi kraštutinių sprendimų. Vieni be atodairos ima žudyti savo pavaldinius, kiti, aukų vengdami, ima nuolaidžiauti aukotis nenorintiems žmonėms. Nenoras aukotis... Ar galima šiandien smerkti žmones, kurie nenori aukotis?

Pasiaukojusio žmogaus nebeapgaubia šlovė. Pasiaukojantis žmogus žino, kad jo auka nieko nepakeis šiame margame pasaulyje. Jis nebenori aukotis. Ir valdovas priverstas jam nuolaidžiauti, kad ką nors daugiau, nei įprasta, iš jo išpeštų. Taip atsitiko užpernykščiame seime, kuriame buvo pasirašytas Livonijos prijungimo prie Lietuvos aktas. Lietuvos didysis kunigaikštis prisiekė ginti Livoniją nuo danų, rusų, švedų. Livonijos gynybai reikėjo lėšų. Reikėjo samdyti ir išlaikyti didelę kariuomenę. O dvejus metus prieš seimą į valstybės iždą neįplaukė sidabrinės mokesčiai. Vienais metais žemę alino sausros, antrais — telžė liūtys. Pasėliai išdegė, pasėliai nuskendo. Tačiau užpernykščiai metai jau buvo derlingi, ir Žygimantas Augustas seime bajorams paskelbė atsiimsiąs dvi nesurinktas sidabrines. Bajorai valdovo sprendimui pasipriešino. Žygimantas Augustas jiems nusileido: nesurinktų sidabrinių tebūnie atlyginta tik po pusę. Bajorai, pajutę, kad valdovas jiems nuolaidžiauja, ėmė pūstis. Jie paskelbė surinksią po pusę anksčiau nesurinktų sidabrinių tik tuo atveju, jei valdovas leis jiems išvežti mišką, grūdus, gyvulius į užsienį be muito mokesčių. Žygimantas Augustas dar kartą bajorams nusileido. Krašte įsiviešpatavo kvailybė. Miškas, grūdai, gyvuliai, kitos gėrybės, užaugintos lietuvių žemėje, ėmė plaukti į užsienio šalis be suvaržymų, be muito mokesčių — be jokios naudos Lietuvos valstybei. Ir štai šį pavasarį valdovas nebeturi kuo išlaikyti samdytos kariuomenės. Bėdos prispirtas, paskelbė visų Lietuvos bajorų šaukimą į karo tarnybą. Bajorai, nenorėję aukoti lėšų, grūdų ir gyvulių, dabar bus priversti gyvybes mūšių laukuose aukoti...

Visko!.. Visko šiandien žmogus privalo išsižadėti: turto ir ramaus gyvenimo, namų ir meilės. Tik tėvynės, vien tėvynės žmogus negali išsižadėti. Išsižadėjęs tėvynės, pražudęs savo valstybę, jis ir pats pražus. Suprato tai bajorai!.. Žygiuoja, joja dabar visais Lietuvos keliais ir keleliais, traukia prie Zelburgo galvas nukorę, maisto vežimais ir vasarai, ir rudeniui, ir žiemai vežini!.. Suprato... Mikalojui šis žodis šiurpu per nugarą eina: kada, kokių nuostolių patyrus, kokia kaina suprato?..

Balta, purvu aptaškyta karieta įrieda pro vartus į kiemą. Vežėjas sėdi ant pasostės po stogeliu susigūžęs, nejudėdamas, tačiau arkliai traukia karietą risčia. Daktaro Finko arkliai neraginami bėga risčia. Daktaro Finko įprotis visada skubėti tapo ir jo arklių įpročiu. Tarnas ir Elžbietos kambarinė leidžiasi laukujais laiptais žemyn, skuba prie sustojusios karietos durelių. Temsta. Dulkia lietus. Kambarinė laiko rankoje lietsargį. Iš karietos išlipa apkūnus, orios išvaizdos, nuo galvos iki kojų juodai apsirengęs vyriškis — daktaras Finkas.

Mikalojus ūmiu rankos judesiu užtraukia užuolaidą, žengia nuo lango į tamsią kambario gilumą. Tvirbutas!.. Žmona kaltina Mikalojų, kad esąs nežmoniškas Tvirbutui ir jo vaikams. Kaip viskas paprasta!.. Žmogau!.. Jeigu žuvo tavo sūnus kur nors prie Vendeno ar Piarnu, eik ir spjauk Radvilai į akis. Prakeik jį. Ei jūs, šimtai, tūkstančiai nekaltų žmonelių, kurie praradote pastaraisiais metais sveikatą, namus, turtą, eikite ir spjaukite Radvilai į akis, prakeikite jį! Jis, vien tik jis, Radvila, kaltas, kad jūs visi tokie nelaimingi!.. Radvila pasisavino jūsų turtą, užgyveno jūsų namus, savanaudiškai ištekino už svetimšalių jūsų dukteris. Radvila vienas, vienui vienas nori Lietuvoje gyventi ir klestėti — o jūs visi eikite ir kiškite galvas po priešų kardais!..

Iš miegamojo, kurio tamsoje taip įsisėlo vaizduotė, Mikalojus įeina į didelį, blandžiai apšviestą kambarį, kuris čia, Lukiškėse, atstoja jam priėmimų menę. Prie didžiųjų durų, tik per slenkstį peržengęs, stovi daktaras Finkas. Jis jau be skrybėlės, nusivilkęs rūbinėje apsiaustą, tačiau ir dabar jo drabužiai juodi nuo galvos iki kojų, tik marškinių apykaklė ir platūs įkirpti rankogaliai akinamai balti. Mikalojus greitu žingsniu prieina prie daktaro, ir šis nusilenkdamas sako:

— Garbusis kunigaikšti, į kieno namus beužeičiau, aš visų pirma aplankau ligonius. Tačiau jūsų tarnas primygtinai prašė, kad šiuokart aš pirma su sveiku šeimininku susitikčiau.

Mikalojus niūriu balsu ištaria:

— Taip, daktare, aš noriu pasakyti jums kelis žodžius.

— Garbusis kunigaikšti, patarimai man labai retai padeda gydyti...— daktaras Finkas vėl nusilenkdamas atlaidžiai nusišypso.

— Aš noriu pasakyti apie save...

— Jūs negaluojate? Kuo nors guodžiatės?

Mikalojus prieina prie pat daktaro, prašneka tyliu, dar niūresniu balsu:

— Daktare, aš noriu, kad jūs, eidamas pas ponią kunigaikštienę, žinotumėt: aš ją mylėjau jaunystėje, myliu dabar, mylėsiu, kol numirsiu, kad ir kokia sunki būtų jos liga,— Mikalojus nutyla, žiūri į daktarą plačiai išplėstom, atgrasiom akim. Daktaras iš nuostabos pasitempia, lešteli atgal žilą galvą. Praveria lūpas kažką sakyti, nieko nepasako. Kas atsitiko daktarui? Kodėl jį taip nustebino atviri Mikalojaus žodžiai? Kodėl išgąsdino jį, šiaip jau visada atsainų, nesudrumsčiamo ramumo žmogų?

Jiedu vis dar žiūri vienas į antrą. Bet štai Mikalojus, pajutęs, kad įsiūtis, kuris prieš valandėlę taip netikėtai užsiplieskė krūtinėj, gali prasiveržti žodžiais, prieštaraujančiais ką tik pasakytiems, linkteli daktarui galva, apsigręžia ir eina prie mažųjų durų. Eina vis greičiau, vis labiau nuogąstaudamas, kad daktaras šūktelės jam, sustabdys jį, ims velniaižin ką šnekėti.

Mikalojus įeina į miegamąjį, uždaro paskui save duris, stovi atsišliejęs tų durų, tamsoje. Junta, kaip atlėgsta įsiūtis širdyje, kaip grįžta į ją pasitenkinimas. Pokalbiuose su valdovu, derybose su svetimšaliais ir savo krašto bajorais pasakyti kad ir kelis, tačiau nepaprastai svarbius žodžius Mikalojui dažnai, labai dažnai būna sunku. Svarbiuosius žodžius kancleris dažnai pasako žmonėms, kurių niekas, ničniekas nesieja su tais, kuriems svarbieji žodžiai skirti. Tuomet žodžiai ilgai keliauja iš lūpų į lūpas. Klajodami nuteikia, sujaudina, apšviečia daugelį žmonių — sukuria viešąją nuomonę apie kanclerį ir tą reikalą, apie kurį kancleris svarbiuosius žodžius kažkam pasakė. Ar ir apie meilę žmonai Mikalojus pasakė daktarui Finkui tik tam, kad kiti žmonės susidarytų palankią nuomonę apie jųdviejų šeimą?

Ne ne!..

Mikalojus aklai žengia prie stalo, grabinėja ant jo tamsoje, uždega žvakę. Atsisėda į krėslą. Nemirksinčiom akim žiūrėdamas į įsidegančią žvakės liepsnelę, Mikalojus vos vos nusišypso. Kam reikalinga viešoji nuomonė, kad jis myli savo žmoną, savo sergančią žmoną? Kodėl, kam reikalinga viešoji nuomonė apie kiekvieną jo darbą, apie kiekvieną jo jausmą, apie kiekvieną jo pasakytą žodelį?

Mikalojus pasiremia alkūnėmis stalo, suima delnais skruostus — švelnumo, jam reikia švelnumo, jis pasiilgo švelnumo, užuojautos, paguodos...

Tvirbutas. Argi Tvirbutas yra tas žmogus, kuriam Mikalojus sugadino gyvenimą?

Dvarčiūnai, išdidūs katalikai, iškėlė dukteriai Ievai ir jos jaunikiui Tvirbutui sąlygą: judu tapsite vyru ir žmona tik tuomet, kai susituoksite katalikų bažnyčioj. Pasipūtę pusplikiai bajorėliai nenorėjo, kad Tvirbutas pasidarytų jų žentu. Tvirbutas buvo eretikas, ir Dvarčiūnai neabejojo, kad jisai katalikų bažnyčioje nesituoks. Dvarčiūnų sąlyga Tvirbutui buvo sunki. Eretiko Tvirbuto pikta šlovė buvo plačiai pagarsėjusi, į žmonių atmintį įstrigusi. Daugelis garbino Tvirbuto tėvą, kuris vyskupo Alšėniškio akivaizdoje išsižadėjo sūnaus eretiko, ir niekino Kulviečio motiną, kuri nė kankinama to nepadarė. Daugelis žmonių garbino silpnadvasį tėvą, niekino taurią, stiprios valios motiną...

Rasti Vilniuje bažnyčią, kurios kunigas eretiką su katalike sutuoktų, nepasisekė nė įtakingajam Hornastajui, Tvirbuto globėjui. Broliai Kiškos, kiti Tvirbuto draugai apvažinėjo bažnyčias Kauno, Ukmergės, Gardino pavietuose. Tačiau kunigo, kuris nebūtų girdėjęs apie Tvirbuto tėvo šlovę ir Tvirbuto sūnaus nuopolį, nerado. Žemaitijoje Tvirbutas tokio kunigo nė neieškojo — neišdrįso: žemaičiai dviveidžio žemaičio nekenčia labiau negu eretiko, negu mirtino priešo.

Hornastajus, netekęs vilties garbingai savo globotinį apvesdinti, suktybės griebėsi. Kreipėsi į Mikalojų: kunigaikšti, šviesusis maršalke, jūsų bažnyčia aukšta, jos bokštai iš tolo šviečia — Dvarčiūnams jie tikrai padarytų nepaprastą įspūdį. Hornastajaus užmačia Mikalojų glumino, gąsdino. Mikalojaus Vilniuje statydinamos bažnyčios vidus dar nebuvo įrengtas, joje dar nebuvo altoriaus. O svarbiausia — bažnyčią jis statydino Kalvino tikėjimui skleisti. Mikalojus negalėjo iš pradžių paskelbti, kad statydina bažnyčią katalikams, o paskui savo žodžius atšaukti... Tačiau Hornastajus nuo Mikalojaus neatstojo: kunigaikšti! Lietuvoje nėra eretikų bažnyčių; jeigu stovi bažnyčia — vadinasi, katalikų!.. Hornastajus prisiekė suruošiąs jungtuves visiškai slapta, tokiu paros laiku ir taip, kad nė jungtuvių liudininkai vėliau negalėsią parodyti, kurioje Vilniaus bažnyčioje jungtuvės įvyko: liudininkai juk būsią iš tolimų Lietuvos pasviečių!..

Radvila negalėjo Hornastajui nepadėti. Hornastajus po Hlebavičiaus mirties laikinai ėjo Vilniaus vaivados pareigas — tas pareigas, kurias Mikalojus tikėjosi veikiai iš jo perimti. O! Mikalojus žinojo, ką reiškia Hornastajaus žodis valdovui — jeigu žemės iždininkas būtų pasisakęs prieš jo paskyrimą Vilniaus vaivada, Mikalojus nė šiandien šiuo urėdu nebūtų...

Savaitę prieš Tvirbutų jungtuves Mikalojus išvažiavo iš Vilniaus į Biržus, į savo tėvoniją. Kai sugrįžo į Vilnių, pirmiausia užsuko į statomą bažnyčią. Ant pastolių plušo dažytojai, paskliautėse knibinėjosi skulptoriai... Hornastajus žodį tesėjo — apie Tvirbutų jungtuves nebaigtoj statyti, nepašventintoj bažnyčioj nė šuo niekada nesulojo...

Ne dėl Hornastajaus, ne dėl Tvirbuto gerovės Mikalojus tada paslaptinguosius vestuvininkus į savo bažnyčią įleido, savo garbe pavojingai kaip niekada anksčiau rizikavo. Tik dėl savo ateities tada šitaip pasielgė. Tačiau ar gali šiandien Elžbieta sakyti, kad jis nežmoniškai su Tvirbutu elgėsi ir elgiasi? Ar tai jis, Radvila, tas pats žmogus, kuris, garbę amžių dienai prarasti rizikuodamas, padėjo Tvirbutui mylimą moterį, jo vaikų būsimą motiną vesti, dabar apie tų vaikų gerovę negalvoja, vargą vargti jiems lemia? Mikalojus, savigarbos jausmą užgniaužęs, į Tvirbuto tėvo, į kažkokio bajoriūkščio, silpnavalio žmogelio, šermenis nuėjo... Kodėl nuėjo? Ko nuėjo? Ar ne tam, kad Tvirbutui tarnybą parūpintų, jo vaikams išlaikymą garantuotų?

Elžbieta!.. Na žinoma, Elžbieta ir dabar pasakytų: ne iš kilnumo į Tvirbuto tėvo šermenis nuėjai, kunigaikšti! Vilniaus vaivada tapti Hornastajus tau padėjo — privalėjai jam kuo nors atsidėkoti... sąžinės turėk kilnumu girtis, kunigaikšti!..

Šalin prisiminimus! Šalin!

Dėl Tvirbuto nelaimės kaltinti galima daugelį žmonių, tačiau nė vienas iš tikrųjų nėra kaltas.

Tvirbuto erezija... Hornastajaus globa... Radvilos pagalba... Valstybės rūpesčiai... Tvirbutas! Šis vyras išpažįsta protestantų tikėjimą, šneka ir lotyniškai, ir vokiškai — po penkiasdešimt ketvirtųjų metų Valmieros landtago, kuris paskelbė tikėjimo laisvę visiems liuteronams Livonijoj, tinkamesnio pasiuntinio į šią šalį Vilniuj nebūtum suradęs... Galų gale ir šioks toks atsitiktinumas: vokiečių riteriai šovė ne į Volodkevičių, ne į Garaburdą, ne į kurį nors kitą valstybės pasiuntinį — į Tvirbutą... Dešimtys visokių aplinkybių, priežasčių ir priežastėlių susipynė į vieną mazgą, tapo viena, protu neaprėpiama priežastim, pakreipusia Tvirbuto gyvenimą netikėta, niekam nė nesapnuota linkme...

Mikalojus Radvila — nežmoniškas Tvirbutui?

Vienuolis Neretos bažnyčios rūsyje sužeistam, kliedinčiam Tvirbutui galėjo įpilti nuodų — didžiojo kunigaikščio rūmuose apie tai jau buvo sušnekta. Radvila — valstybės kancleris, Vilniaus vaivada — griežtai pasipriešino šiam sumanymui. Dvejus metus Radvila akylai sekė Tvirbuto kelius. Kanclerio susitarimu su Rygos arkivyskupu Tvirbutas buvo apgyvendintas Treideno fogto rūmuose, o vėliau išsiųstas į saugią, nuošalią nuo Livonijos įvykių Ezelio salą. Ar Mikalojus manė, kad iš Ezelio salos Tvirbutas į Lietuvą negrįš? Dievo valia vokiečių riteriai šovė būtent į Tvirbutą, dievo valia jis liko gyvas — norime mes ar nenorime, Tvirbutas gyvens tiek, kiek gyventi jam dievo lemta. Taip Radvila manydavo ir kitiems sakydavo. Radvila neabejojo: pragyvens Tvirbutas Ezely dešimt, penkiolika metų, sulauks, kol Lietuvoj ir Livonijoj pasikeis politinės aplinkybės — galės ramus namo sugrįžti. Tvirbutas nepanoro laukti. Kelissyk bėgo iš Arensburgo pilies. Vyskupas Jonas buvo priverstas atimti iš jo laisvę, uždaryti jį į požemį. Prievartos buvo griebtasi tik tada, kai Tvirbutas užmiršo Lietuvos interesus, ėmė tik apie save galvoti. Tvirbutas, deja, nė dabar šito nesupranta, yra įsikalęs į galvą: Lietuvos galingieji mane skriaudžia. Magnaus į laisvę išleistas, veržiasi namo be atodairos, nesusimąstydamas, kad tuo išduoda savo tėvynę... O pasaulyje yra tvarka, paties dievo nulemta tvarka: vaikas ima iš tėvų viską, tačiau suaugęs jis turi šį tą jiems ir atiduoti — valstybės ir žmogaus ryšiai labai panašūs. O! Elžbieta, daugelis motinų gerai žino, kad tėvas turi gyventi su vaikais, auginti, auklėti juos. Tačiau reta motina supranta, kad kaip tik tėvas privalo padaryti viską, kad jų vaikai turėtų tėvynę, stiprią valstybę, kurioje vaikai augtų.

Rusų caras Ivanas Rūstusis valstybių kaimynių valdovus tikina: Livonija — mano tėvonija. Caras galįs parodyti senus dokumentus, pagal kuriuos Livonija priklausiusi jo tėvui Vasilijui. Seni dokumentai liudijantys, kad Livonija jau jo proseneliui Vasilijui Vasiljevičiui priklausiusi. Taigi: Žygimantas Augustas vadinąs Livoniją sava neteisėtai. Lietuviai Livonijoje niekada negyvenę. Livonijos pavaldumo Lietuvai lietuviai niekaip negali įrodyti. Žygimantas Augustas tikina, esą Livoniją jo protėviams atidavė Austrijos erchercogas. Tačiau kuo dėta Livonijoj buvo ir yra Austrija? Žygimantas Augustas įrodinėja: livoniečiai, lietuviai ir lenkai yra vieno tikėjimo, dėl to — giminaičiai. Tuščias įrodinėjimas, atsikerta caras. Patys lotynai laiko graikų ir lotynų tikėjimą vienu — krikščionių — tikėjimu: tai įrodo Florencijos soboro istorija. O ko vertas esąs lietuvių teiginys, kad livoniečiai patys paprašė jų pagalbos nuo caro būrių apsiginti? Livoniečiai sulaužė sutartį su caru, caras juos nubaudė — štai kada livoniečiai paprašė lietuvių pagalbos! Kokią teisę lietuviai turi kištis į caro ir jo vasalų ginčus? Lietuviai apgavo livoniečius. Reformacijai Livonijoj paplitus, kancleris Radvila tuojau ėmė išpažinti Kalvino tikėjimą, statyti kalvinistų bažnyčias, pasivadino livoniečių broliu, pagalbininku, gynėju. Veikiai lietuvių valdovas Livonijos žemę įžūliai ėmė vadinti sava. Visi lietuvių įrodymai, kad Livonija priklauso jiems, yra apgavikiški.

Taip caras sako dabar. Mikalojus tyliai, pats sau, pripažįsta: ir lietuviai, ir rusai, dėl Livonijos ginčydamiesi, daugeliu atvejų dūmus į akis vieni kitiems pučia — apgaudinėja vieni kitus. Tačiau apgaudinėja tik žodžiais. Ir štai: sugrįžta namo, į viešą gyvenimą Tvirbutas, pasklinda gandas apie jo prisikėlimą iš numirusių, caras sužino, kas iš tikrųjų atsitiko Neretos bažnyčioje penkiasdešimt šeštųjų biržely... Įvykis Neretoj — nebe apgavikiški žodžiai, jau apgavystės faktas. Smulkus, nereikšmingas, tačiau faktas. Caras nedelsdamas jį išpūstų, išgarsintų visoje Europoje, nė nemirktelėjęs paskelbtų: mano politika Livonijoj tėviška, lietuvių — apgavikiška... Ir tai atsitiktų kaip tik tuo metu, kai Mikalojus Radvila derasi su imperatorium, tikisi gauti pastarojo leidimą Rygos miestui atsižadėti priesaikos jam... Gavęs lietuvių apgavysčių Livonijoj įrodymų, imperatorius Rygos miesto nuo priesaikos neatleis — kvailiui tai aišku. Lietuvos viltys užvaldyti Rygos uostą žlugs, svarbiausias žygio į Livoniją tikslas liks nepasiektas... Caro būriai toliau puldinės Livoniją, stengsis Rygą užvaldyti... Lietuva pagal sutartį Livoniją nuo rusų gins... Lenkija Lietuvai nepadės... Lenkija turi Gdansko uostą ir ji labai nenori, kad Lietuva užvaldytų Gdanskui tolygų Rygos uostą... Be tokio uosto Lietuva Lenkijai galybe niekada neprilygs... Nuolatiniai Lietuvos karai su caru išsekins Lietuvos jėgas, išsekins tiek, kad Lietuva bus priversta nusileisti lenkų didikų spaudimui sudaryti su Lenkija uniją — tokią uniją, kokios norės Lenkija... Lietuvos valstybė taps Lenkijos vasale, tai yra — žlugs... Ir tuomet nei Tvirbutas, nei Tvirbuto vaikai nebeturės tėvynės!.. Žmoniškumas!.. Elžbieta šneka apie žmoniškumą!.. O kaip žmoniškau būtų pasielgti: taip, kad Tvirbuto vaikai augtų be tėvo, ar taip, kad visų lietuvių vaikai ir vaikų vaikai nebeturėtų tėvynės?..

Neramus, nesėslus yra Mikalojaus gyvenimas, čia seimai, čia derybos vienur, derybos kitur — kelionės, kelionės... Retai Mikalojus mato savo vaikus, neturi laiko jų auklėti, tai teisybė. Tačiau jo vaikai suaugę galės išdidžiai pasakyti: mes turim tėvynę, mes gyvenam stiprioj valstybėj, mes nebijom, kad mus užpuls ir apiplėš priešai,— tėvui už tai esam dėkingi!.. Kodėl Elžbieta niekada nesusimąsto apie tai?

Į miegamojo duris įprastais trim stuktelėjimais pabeldžia tarnas. Mikalojus skubiai kyla nuo stalo, eina prie durų, praveria jas.

— Daktaras Finkas,— sako tarnas.

Mikalojus žengia pro jį, pereina koridorėlį, vėl atsiduria dideliame, blandžiai apšviestame kambaryje. Daktaras Finkas, apsirengęs juodais drabužiais, stovi prie durų, toje pačioje vietoje, kur Mikalojus, išeidamas iš menės, jį paliko — gali pamanyti, kad daktaras pralėkusią valandą čia prastovėjo, nė pas ligonę nebuvo. Mikalojus vis lėtėjančiais žingsniais artėja prie daktaro, sustoja jo nepriėjęs. Žiūri klausiamai į rudas išmintingas daktaro akis. Finkas nusišypso netikėtai giedra šypsena:

— Kunigaikšti, aš apžiūrėjau ponią kunigaikštienę. Neimkit į galvą jos šnekų apie mirtį. Jos liga nelengva, susiklosčius nepalankioms aplinkybėms — pavojinga. Tačiau moteriai, kuriai dar nėra nė trisdešimties, kurios širdis stipri, pavojus negresia. Kunigaikštienė dar ilgai gyvens, ir aš, žinoma, jai nepasakiau žodžių, kuriuos pasakyti prašėte...

— Prašiau? — suklusęs pakreipia galvą Mikalojus. Giedroji šypsena palengvėl išnyksta nuo Finko veido.

— Kunigaikšti, pasakykite tuos žodžius poniai pats,— tyliu balsu sako daktaras.— Meilūs žodžiai moteriai, juo labiau sergančiai...

Mikalojus ryžtingai, su neslepiamu kartėliu jį pertraukia:

— Daktare, meilę savo žmonai aš prisipažįstu kasdien.

Finko veidas staiga paniursta, jo rudos akys tampa atšiaurios.

— Na ir puiku,— daktaras pasitempia, atlošia žilą galvą. — Garbusis kunigaikšti, pavasaris, orai atšyla. Liepkite tarnams, kad pakabintų virš lovų gobtuvus nuo uodų ir musių. Nuoširdžiai patariu,— daktaras Finkas nusigręžia, ir juodas jo siluetas tučtuojau dingsta už durų.

Mikalojus kvapą užgniaužęs lieka stovėti kambaryje.

Ant skersai suleistų lentelių sienos kabo karalienės Barboros paveikslas. Kambarys didelis, tačiau jame tėra vienas langas, ir prieblanda, kurioje šmėkso velionės karalienės paveikslas, dvelkia keista, su pavasarišku nerimu sumišusia rimtimi. Kadaise Mikalojus drauge su pusbroliu Ruduoju pareikalavo, kad Žygimantas Augustas vestų Rudojo seserį. Barbora ištekėjo ir netrukus numirė, ir jos nebėra, ir Mikalojus nuolat jaučia kaltę, tarytum jis būtų padėjęs daug pastangų, kad pusseserė išnyktų iš šio pasaulio. Ir ką reiškia tas ilgesys anų pralėkusių dienų? Argi Mikalojus, jeigu dešimtmečiu staiga atjaunėtų, elgtųsi kitaip? Argi neskubintų valdovo ir pusseserės vedybų? Ar dėl to kitaip susiklostytų pusseserės gyvenimas?

Jie sėdi kambaryje trise: valdovas, Vilniaus vyskupas, kancleris ir Vilniaus vaivada Radvila. Vyskupas Protasevičius kiūto plačioje pintoje kėdėje prie stalo galo, nė šubos nenusivilkęs: smulkus smakras, ūsai, samaninė barzdikė, ereliška nosis, viena akis įkypa, užgriuvusiu voku... Vyskupas dėbso į valdovą. Kaip greitai Žygimantas Augustas sensta! Valdovui dabar tik keturiasdešimt vieneri. Tačiau jam duotum daugiau kaip penkiasdešimt. Atrodo paliegęs ir silpnas — kažin, ar dar iškeltų virš galvos platųjį Vytauto laikų kalaviją? Siaura dvišaka jo barzda jau pražilusi. Žvilgsnis seniokiškai išmintingas, tačiau prislėgtas... Visada prislėgtas... Lūpos kietai sučiauptos — sučiaupime gali justi pastangą būti kantriam, mažiau kalbėti, daugiau klausytis. Valdovą kiek jaunina trumpi, į viršų sušukuoti plaukai — ispaniška, valdovui perdėm lengvabūdiška našysta...

Taigi: Radvila ir Vilniaus vyskupas sėdi prie stalo galų, valdovas — prie šono. Pastarasis palengva vedžioja akis nuo vieno patarėjo prie kito: tiria jų veidus, bando atspėti nepasakytas mintis. Jis jau išklausė ir kanclerio, ir vyskupo pasiūlymus, kaip pasielgti su Tvirbutu. Abu pasiūlymai skiriasi tik smulkmenom, jų esmė ta pati: sugrįžti į Vilnių, į Upytę, į tėvoniją Rietave Tvirbutas negali; negali sugrįžti į jokią vietovę, kur jį pažintų bent vienas žmogus; būtina paskleisti gandą: priviso daug valkatų, pasivadinusių Tvirbuto pavarde ir valkataujančių žmonėse; gandas paneigs jau pasklidusias šnekas, kad Tvirbutas gyvas ir sveikas iš nežinios susivokė; įtikins žmones, kad tvirbutais pasivadinę valkatos — lengvos duonos ieškotojai, priešų pasiųsti provokatoriai, turintys tikslą apšmeižti, apjuodinti Lietuvos politiką Livonijoje; tikrąjį Tvirbutą siūloma apgyvendinti būtinai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje — tuomet jis negalės purkštauti, kad yra ištremtas, atskirtas nuo tėvynės; jeigu Bielske iš tikrųjų gyvena moteris, su kuria Tvirbutą kažkada siejo slapta meilė, jeigu tai teisybė, tegul Tvirbutas apsigyvena Bielske savo galva

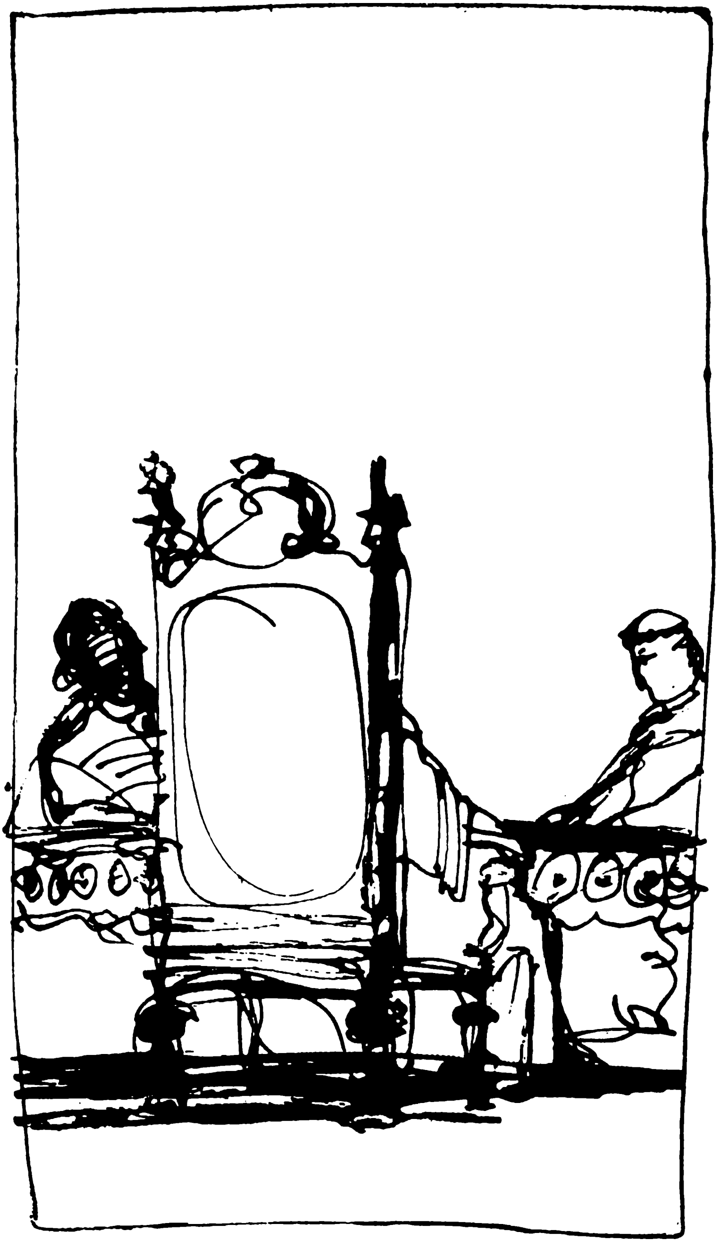

pasirinkta svetima pavarde; jeigu Bielske kas nors netikėtai Tvirbutą atpažintų, ponų taryba jį tučtuojau paskelbtų dar vienu, nežinia kelintuoju Tvirbutu apsišaukėliu; jeigu Tvirbutas, Bielske gyvendamas, laikysis visų jam iškeltų sąlygų, kancleris Radvila suras jam darbo pagal išsimokslinimą — rašto žmogui, kad ir kur jis gyventų, sostinėj ar girios glūdumoj, visada galima rasti kilnaus, valstybei naudingo darbo.

Žmoniškesnio Tvirbutui ir tuo pat metu nepavojingesnio valstybei sprendimo, rodos, nesugalvosi. Tad kodėl tyli valdovas? Mikalojaus akys nejučia vis krypsta į pusseserės karalienės paveikslą, šmėksantį prieblandoje. Kiekvieną kartą nuo paveikslo nusigręždamas jis patiria nemalonų jausmą: per nugarą dygsniukais vis nubėga šaltis... Kodėl tyli valdovas? Gal jis yra įsitikinęs, kad Tvirbutas privalo išnykti? Gal jis mano, kad visi kiti pasiūlymai, kaip su Tvirbutu pasielgti,— tik žaidimas... laikinas žaidimas, ir Tvirbutas anksčiau ar vėliau vis tiek turės išnykti... Išnykti!.. Pats valdovas šito žodžio neištars. O! Mikalojus puikiai pažįsta valdovą!.. Jo širdy nuolatos tūno žvėris. Tačiau jis sugeba glostyti, raminti tą žvėrį. Sugeba raminti tol, kol žvėris atsibunda kieno nors kito krūtinėje, kol žvėris suriaumoja kurio nors kito žmogaus, kantrybės netekusio, balsu... Pats Mikalojus daugel sykių yra suriaumojęs pirmas...

O ne, šiuokart šito nebus! Mikalojus Barboros atminimu sau prisiekia — nebus!

Tvirbutą prieš dešimtį metų į savo širdį Mikalojus įsileido nenoriai. Jis keikė save, kad nusileido Hornastajui, kad tarytum ir apsiėmė globoti Tvirbutą. Tačiau dabar, kai Hornastajaus gyvo nebėra, kai Tvirbutas liko visiškai beglobis, Radvila yra vienintelis žmogus, į kurį Tvirbutas, išmintingas, stiprus ir drąsus vyras, paaukojęs Lietuvos labui penkerius gyvenimo metus, gali atsiremti — Mikalojus turi, privalo padėti Tvirbutui...

Hornastajus prieš mirtį pasikvietė Radvilą, pasakė jam: aš parašiau du testamentus; vienu padalinau turtą vaikams ir giminaičiams, antrame parašiau visą teisybę apie intrigą, į kurią buvo įveltas Tvirbutas, mano globotinis; jeigu Tvirbutas tebėra gyvas, jeigu jis gyvas ir sveikas sugrįžtų ir jei jūs... jei jums pasirodytų naudingiau vėl nepaisyti, kad ir Tvirbutui dievas teskyrė vieną gyvenimą, atsiminkite, ponai, kad yra mano testamentas; aš negąsdinu jūsų, brangusis Mikalojau,— noriu bent numirti apie teisybę mąstydamas... kada nors ir jūs pajusite šį norą, neabejoju...

Hornastajus neprašė, kad, jam numirus, Radvila Tvirbutą, jei šis gyvas tebėra, globotų. Pats Radvila Hornastajui pažadėjo: jeigu Tvirbutas sugrįš, aš jam duosiu darbo pagal išsimokslinimą. Iš esmės jis pažadėjo globoti Tvirbutą. Ar nuoširdžiai Mikalojus pažadėjo? Ar tik Hornastajaus slaptas testamentas privertė jį pažadėti? Sau meluoti sunku. Buvusio žemės iždininko testamentas Mikalojų gąsdina. Tačiau širdies gilumoje jis džiaugiasi, lyg vaikas džiaugiasi, kad Hornastajus tokį testamentą parašė, kad testamentas yra — štai ir dabar žinojimas, kad toks testamentas yra, suteikia Mikalojui jėgų ir kantrybės iškentėti, nesuriaumoti žvėries balsu: Tvirbutas privalo išnykti!..

Neištars pastarųjų žodžių valdovas, neištars Radvila — vadinasi, prie stalo lieka vienas žmogus, kuris dar gali suriaumoti žvėries balsu. Vyskupas. Dabar ir valdovas, ir kancleris žvelgia į jį. Mikalojus tariasi jau išgirdęs vyskupo piktą žodį, mintyse vis atkerta jam: ne, vyskupe! ne, vyskupe!.. Tvirbutas buvo mano pasiuntinys, aš juo ir pasirūpinsiu.

Vyskupas Protasevičius neramiai sukruta kėdėje, pasitaiso nuo pečių slenkančią šubą. Jo akys staiga nušvinta gailia šviesa. Jo veidas, kai prasiveria lūpos, pastebimai ištįsta:

— Dievo valia saugo Tvirbutą, mes tuščiai gaištame laiką.

Valdovas ir Radvila sustingsta. Vyskupas atsisėda kėdėje tiesus, pratisai iškvepia orą, palengva kelia abi rankas į viršų, valandėlę laiko iškeltas, paskui taip pat palengva guldo jas ant stalo tardamas:

— Aš — vyskupas. Aš mačiau Hornastajų, kalbėjau su juo paskutinis. Aš turiu jums pranešti, šiandien jau privalau pranešti: — vyskupas nutyla, žvelgia į valdovą išgąstingom akim: — Tvirbutą saugo Hornastajaus testamentas.

Mikalojus apstulbęs pažvelgia į valdovą. Žygimantas Augustas sėdi nejudėdamas. Tačiau jo veide nepasimato nei nuostabos, nei susidomėjimo vyskupo pasakytais žodžiais. Įtampa atslūgsta, Mikalojaus krūtinę užlieja palaimingas palengvėjimo jausmas. Hornastajus apie savo testamentą ne vienam Radvilai pasakė — savo valią ir šventa dievo valia sutvirtino!..

Vyskupas Protasevičius atidžiai stebi čia valdovą, čia kanclerį. Pajutęs, kad Hornastajaus testamentas nei vienam, nei antram nėra naujiena, priduria:

— Mes nežinom, kas testamentą saugo. Nežinome, kiek teisybės jame parašyta.

Mikalojus pažvelgia į valdovą, skubiai ištaria:

— Manau, kad jame parašyta visa teisybė. Visa.

— Teisybė, visa,— tyliu balsu patikina valdovas.— Ir aš ją patvirtinau.

— Ką patvirtinot — teisybę ar testamentą? — išplečia akis vyskupas.

— Ir teisybę, ir testamentą. Trys mėnesiai, kai jis turi teisinę galią.

Stoja tyla. Valdovas, nužvelgęs apstulbusių ponų veidus, liūdnai nusišypso. Vėl prašneka:

— Genialūs sprendimai visada atrodo kvaili, ponai. Patvirtindamas velionio iždininko testamentą, aš pasielgiau pagal paties iždininko seną patarimą: tai, ką ruošiasi padaryti tavo priešas, padaryk tu pats. Mes įvykdysime testamento valią anksčiau, negu testamentu paskirtieji vykdytojai. Šie mums nežinomi ponai įkalčius carui, popiežiui arba imperatoriui gali pateikti tik praėjus penkeriems metams po testamento parašymo. Taigi mes turime dar dvejus metus laiko, kad užbėgtume jiems už akių,— valdovas staiga palinksta į vyskupą, prisimerkia: — Prime, Tvirbutų apsišaukėlių idėja jūsų?

— Ne,— skubiai ir griežtai paneigia vyskupas.

Valdovas atsigręžia į Radvilą.

— Tai kunigaikščio Palubinsko idėja,— paaiškina Mikalojus.

— Vien tik Palubinsko? Visu gražumu — Palubinsko?

— Ne,— sutrinka Mikalojus.— Teisybę pasakius, taip. Aš ją išgryninau ir išplėčiau, suteikiau jai mastą...

Valdovas nusišypso:

— Dovanok man, kancleri, už smalsumą. Tačiau aš juk turiu žinoti, kuris nuopelnas kam priklauso.

Tik dabar Mikalojus atsikvoši ir suvokia, ką laimėjo valdovas, patvirtindamas Hornastajaus testamentą: nuo šiol jis gali nebepaklusti Radvilų diktatui; nuo šiol jis turės kuo Radvilas pašantažuoti, jeigu tik prireiks; nuo šiol jis galės vis labiau nuolaidžiauti lenkų ponams, norintiems paversti Lietuvą savo vasale.

— Beje, kancleri, kas pasirūpins Tvirbuto įkurdinimu Bielske?

— Mikalojus Kiška, valdove. Bielskas — jo atradimas.

Pirmą kartą gyvenime pusbrolio Mikalojaus vardą ir pavardę Radvila ištaria su nuoskauda. Kaip apmaudžiai Radvila apsiriko atkalbėjęs valdovą paskirti Kišką žemės iždininku. Radvilų įtaka valdovui silpnėja. Ir čia ne Hornastajus, ne jo testamentas kaltas. Testamentas — tik lašas į jau artipilnę Radvilų nesėkmių taurę. Ilgos ir visiškai bergždžios derybos su rusų bajorais... Magistro Fiurstenbergo pakeitimas Ketleriu tik laiką gaišina, Livonijos prijungimą prie Lietuvos vilkina, vis daugiau beprasmių aukų pareikalauja... O ir tai, kad Mikalojus išdavė katalikų tikėjimą, Livonijoj lietuviams tokios naudos, kokios jis tikėjosi, neatnešė... O! Lenkų ponai budrūs! Jie skaičiuoja Radvilų nesėkmes, kaltinamąjį aktą jiems rašo kruopščiai, atidžiai, nepražiopsodami nė mažiausios jų klaidelės... Tai jau ne, vieni Radvilos prieš lenkų unijistų spaudimą neatsilaikys. Metas Radviloms užmiršti tėvų ir protėvių išdidumą, metas vienytis su Višnioveckiais, su Chodkevičiais...

— Kiška... Kiška...— mąsliai pakartoja Žygimantas Augustas.— Kiška uolus, tai teisybė. Tačiau apie Valavičiaus paskyrimą iždininku kol kas jam neprasitarkit. Mūsų labui tegul jis vyksta į Bielską gerai nusiteikęs.

— Valdove, mes jau buvome sutarę iždininku paskirti Kišką,— sukruta kėdėje vyskupas.— Kas atsitiko? Jūs pasirinkote Valavičių tuo metu, kai Kiška Lielvardėj stačiai stebuklus darė!

Žygimantas Augustas užsižiūri pro vienintelį kambario langą į pušynais apaugusias kalvas. Prašneka:

— Kaip čia jums pasakius, prime... Uolumas geriausiai atskleidžia žmogų. Pamenate, prieš porą metų mes suteikėm privilegiją Mikalojaus Kiškos brolio Stanislovo našlei ir vaikams. „Žiūrėkite ir stebėkitės! Velionis mano brolis sukasi geriau negu aš gyvas ir sveikas!"— valdovas atgręžia liūdnas akis į vyskupą.— Tai Mikalojaus žodžiai, prime. Jis labai pavydus. Tik pavydas yra jo uolumo priežastis. Prie valstybės iždo sėdint jam būtų pernelyg daug pagundų, prime. Na, šiandien rūpesčių gana, pasilikim jų ir rytojui,— valdovas ima stotis nuo stalo, juo paseka ir Radvila, ir Protasevičius.— Beje,— valdovas kreipiasi į Mikalojų,— ar mano daktaras aplankė jūsų žmoną?

— Taip, valdove. Daktaras Finkas ją gydo labai nuoširdžiai,— Mikalojus nulenkia galvą: — Dėkoju jums...

— O, tik nedėkok man, mielasis! Aš dukart našlys, trečiąkart — gyvanašlis...— valdovo balse pasigirsta širdgėla. Bandydamas ją paslėpti, Žygimantas Augustas žvaliai sušunka: — Eime, mielieji, aš jums parodysiu ruonius. Kitą savaitę išvažiuosiu į Knišiną, ir jūs liksite jų nematę.

Mikalojui dilgteli širdį: Knišine valdovas sensta... Valdovo favoritės Knišine keičiasi ir keičiasi... Su favoritėm per savaitę jis išgeria tiek vyno, kiek Vilniuje neišgeria per pusę metų... Jis mano, kad Knišine pasiilsi — pasislepia nuo žmonių, nuo valstybės rūpesčių... Knišine jis žudo save!.. Knišine per dieną penkiom dienom pasensta!..

Jie išeina į orą. Nuo aukšto priebučio atsiveria pušynais apaugusių kalvų vaizdas. Tolumoje, melsvoje migloje, šmėkso Vilniaus pilies bokštai. Vyrai nulipa mediniais laiptais į kiemą, ir pilies bokštai dingsta jiems iš akių. Kur žvelgi, žaliuoja pušynai, krūmai, žolė. Tylu. Gali pamanyti, kad, nulipęs keliom laiptų pakopom žemiau, atsidūrei gūdžioje girioje, už šimto mylių nuo Vilniaus. Argi Knišine, kur valdovas vis lekia pailsėti, tyliau, ramiau negu čia, Viršupy?..

Jie pasuka į vivariumą. Ausyse suskamba kalvos šlaitu kaskadomis tekantis upeliūkštis. Smėliu pabarstytas, liepom apsodintas platus takas veda pro ilgas stogines: trys jų sienos rąstinės arba lentinės, ketvirtąją atstoja grotos arba vieliniai tinklai. Vienoje stoginėje skraidžioja putpelės, didieji baubliai, antroje šiurpsi uodegom tetervinai, trečioje slampinėja fazanai... Tinkliniuose aptvaruose ganosi stirnos, liuoksi kiškiai... Paukščių, žvėrių, žvėrelių vivariume — šimtai. Būreliais jų visada čia būdavo, tačiau rudenį, kai rusų caras ėmė pirštis valdovo seseriai Kotrynai, paukščius ir žvėris valdovas ėmė pirkti be saiko. Kotryna — mylimiausia valdovo sesuo, o vestuvės, bet kieno vestuvės, primena valdovui jo paties nelaimingą šeimyninį gyvenimą. Bet argi Kotrynos šeimyninis gyvenimas bus laimingesnis, jeigu ant jos vestuvių stalo bus neregėtai daug putpelių ir fazanų, lietuviams neįprastos ruonienos?..

Nedidelėje laukymėje tarp krūmokšėtų pušynų ganosi žirgai. Vienas jų — juodas, nuo senatvės kiek nusišėrusiom, papilkusiom kojom — stūkso nuošalėje, pakrūmėje: nusiminęs, susitraukęs, nukoręs galvą... Neėda... Vokai akis pusiau užvėrę... O garsus kadaise buvo žirgas!.. Juo valdovas prieš dešimtį metų parjojo iš Krokuvos į Vilnių — parlydėjo savo žmonos Barboros karstą... Įstabi žirgo senatvė!.. Aplinkui pušynai, širdį guodžia paukštelių giesmės... Alma ausyse upeliūkštis... Ir liūdnas, liūdnesnis nei žirgas, vis praeina kasdien pro šalį šeimininkas...

Ruoniai suleisti į tvenkinį. Keli jų tingiai tyso tarp margaplunksnių ančių, kiti kaišioja iš vandens bukus snukučius, žvilgančius ūsus.

— Gražūs! Jie gražūs, dievui garbė, kad sutvėrė juos tokius gražius,— šypsodamasis stebisi ruoniais vyskupas. — Tačiau ką valgyti, juos paskerdus? Taukų aš negaliu nuryti, taukai man šlykštūs... — pajutęs priekaištingą valdovo žvilgsnį, vyskupas tučtuojau pakreipia šneką kita linkme: — Aš manau, valdove, mūsų žaidimas su Tvirbutu laikinas. Mano vienuoliai netruks surasti žmogų, kuris saugo Hornastajaus testamentą — vaiduoklį, ir tą, mano vienuoliai surastų.

Žygimantas Augustas, tarytum neišgirdęs, ką pasakė vyskupas, atsigręžia į Mikalojų. Tyliu, prislėgtu balsu kreipiasi į jį:

— Kancleri, suomių kunigaikštis, grįždamas iš Vilniaus namo, užsuko į Piltenę. Kam? Ko jam prireikė iš danų vyskupo?

Mikalojus tyli. Naujojo Kotrynos jaunikio netikėtas, nuo Žygimanto Augusto nuslėptas apsilankymas Piltenėje ir jam kelia nerimą. Rygoje Mikalojaus pasiuntiniai jau girdėjo paskalas: Magnus, danų vyskupas, įkalbėjo suomių kunigaikštį perleisti jam savo nuotaką lietuvę. Šlykščios paskalos... To ir betrūksta, kad jos pasiektų greitai užsiplieskiantį Žygimantą Augustą... Mikalojus sako:

— Valdove, mano pasiuntiniai Rygoje ir Piarnu uoliai renka žinias apie suomių kunigaikštį. Manau, mėnesio pabaigoje aš galėsiu jums pasakyti apie jį viską.

— Viską? — valdovas pažvelgia į Radvilą priekaištingai. — Visko apie save nė pats kunigaikštis Jonas nežino.

Mikalojus nieko valdovui neatsako. Nugręžia akis į tvenkinį, į ruonius, į jų bukus snukučius — šie išnyra iš vandens, sužvilga tarp baltų purslų, vėl iš akių pradingsta...

IV

Dangus mėlynas. Kregždės nardo aukštai. Dienoja, saulė kyla vis aukščiau, oras vis labiau įkaista. Medžių ir krūmų lapai tik pastatų šešėliuose dar žvilga rasa. Rasa žvilga ir žolė pakrūmėse. Aptvertasis kiemas prie tvarto tuščias. Vartai atkelti... Gyvuliai išvaryti į laukus... Ant sudžiūvusio pilko purvo ir mėšlo skraidžioja didelės mėlynos musės. Mažos muselės nutūpusios rąstines tvarto sienas įsauly. Apdulkėjusi klėties siena vaikų piršteliais pripiešta saulių ir žmogeliukų... Neaptvertame kieme aplink kluoną taip pat tuščia. Gaidys... Tik apleipęs nuo karščio gaidys kelia aukštyn galvelę, kuknoja dusliu balsu — vištas šaukia...

Švariajame kieme tarp trobos ir svirno, prie šulinio, Antanas Dvarčiūnas mazgoja rankas. Jis apsiavęs ilgais minkštos odos batais — aulai susmukę, susiraukšlėję, raukšlėse juoduoja šešėliai. Dvarčiūno marškiniai akinamai balti, su plačiais kietais rankogaliais, stačia apykakle. Plaukai žili, beveik mėlyni. Liemenė pilka. Kai Dvarčiūnas pasilenkia virš dubens, nuo jo kaklo nukara didelis, saulėje žėrintis karulys — kryželis platėjančiais galais ar šešiakampė žvaigždė?

Dvarčiūnas mazgoja rankas atsidėjęs. Jaunėlis jo anūkas, Jonas, kuriam penkeri metai, stovi priešais senelį ant žolės, laiko rankutėse išskleistą rankšluostį — baltutėlį, saulėje švytintį. Septynmetis Povilas semia samčiu vandenį iš rėčkos, pila seneliui ant rankų. Vyresniojo Tvirbutų sūnaus, Petro, prie šulinio nėra. Jis stovi priebuty, šešėly, žiūri į senelį iš tolo — prisimerkęs, atvėpinęs lūpą. Jam dešimt metų. Jam jau praėjo tas amžius, kai turėdavo pilti vandenį seneliui ant rankų. Dabar tai jaunesniųjų broliukų pareiga.

Pro praviras trobos duris į priebutį išeina Būdra Karinčiūtė. Susenusi, negraži, tamsaus gymio: tamsi veido oda, juodi ryškūs antakiai, juodos akys ir juodi plaukai. Kai ji vaikšto apsirengusi kasdieniniais tarnaitės drabužiais, veido tamsumas nekrinta į akis. Veido spalva susilieja su drabužių spalva. Būdra atrodo murzina nuo galvos iki kojų, ir tiek. Dabar ji vilki išeigine suknele, plačia šiaudine skrybėlaite — skrybėlėlė geltona, suknelė melsva, tad Būdros veidas atrodo ypač tamsus.

Praeidama pro rankas mazgojantį šeimininką, Būdrą stabteli. Dvarčiūnas, nepakeldamas į tarnaitę akių, sako:

— Pareik vėlai. Pareik tik tada, kai sutems.

Jis bijo pažvelgti į Karinčiūtę. Jis žino, kad ji apsirengusi išeiginiais drabužiais. Ir žino, kad ji vėl pasirodys jam graži. Žmonai mirus, Dvarčiūnas trejus metus dailiai rengėsi, daug važinėjo po kaimyninius ir tolimus dvarus. Namo sugrįžęs, kalbėdavo, kad bičiuliai jam peršą šią, aną ir dar aną moterį. Galėjai pamanyti, kad jam ant kaklo kariasi visos našlės. Tačiau naujos žmonos Dvarčiūnas namo neparsivedė. Vieną vėlyvą vakarą užėjo į tarnaitės Būdros kambarėlį klėtyje ir kiaurą naktį Būdrai šnekėjo, kad myli ją. Šnekėdamas vis pravirkdavo. Iš klėties jis išėjo auštant. Niekas nepamatė, kaip jis iš klėties išėjo. Daug sykių jis išėjo iš klėties niekieno nepastebėtas. Jis buvo jaunyvas, dailus, kiek pražilęs našlys. Jis buvo linksmas našlys. Tačiau netrukus Dvarčiūnui sukako šešiasdešimt, ir vieną rytmetį jį, išeinantį iš Būdros kambarėlio, pamatė sūnus Žygimantas. Sūnus ėmė tėvą gėdinti ir barti: Upytės paviete tiek daug našlių bajorių, dar jaunų moterų; yra net trisdešimtmečių; o jo tėvas — Dvarčiūnas, ne bet kas, Dvarčiūnas! — gulinėja su pajuodėle savo tarnaite. Sūnui tėvas nė žodeliu neatsikirto. Kelias dienas vienas vienužis sielvartavęs, nuėjo pas dukterį Ievą ir pasakė:

— Tau aš niekada nesu melavęs. Tu veikiausiai pastebėjai, kad aš užeinu pas Būdrą. Tu negalėjai šito nepastebėti.

— Taip, tėveli, Būdra labai pasikeitė, pralinksmėjo,— atsakė duktė.

— Tau aš niekada nesu melavęs,— pakartojo tėvas.— Aš užeinu pas Būdrą. Aš užeidavau pas ją visą gyvenimą. Aš ją mylėjau labiau negu tavo motiną. Aš tau tai atvirai sakau. Tu mane suprasi. Tu pati iš tikrųjų, visa širdimi vyrą myli...

— Vesk ją,— nelauktai švelniai tarė duktė. Ir tėvui į akis sušoko ašaros. Jis skubiai išėjo iš dukters kambario. Nuo tos dienos Dvarčiūnas daugiau niekada nebeužeidavo pas Būdrą. Tarnaitė vėl paniuro. Akyse ėmė kristi ir juosti. Tapo nešneki, dažnai dėl niekų supykdavo, suvis su niekuo nebekalbėdavo.

Dabar Būdra dideliais, vyriškais žingsniais eina per kiemą. Ji žino, kad šeimininkas paslapčia pasižiūrės į ją. Junta, kad jau žiūri. Aukštai iškelia galvą ir eina lėčiau.

Tačiau Dvarčiūnas jau nebežiūri į ją. Jis šnekasi su kieman išėjusia dukterimi. Ji aukšta, liekna. Jos pečiai statūs, galva truputėlį panarinta, tad Ieva žvelgia į tėvą kiek iš padilbų.

— Tu viena sų vaikais lieki namie,— sako dukteriai Dvarčiūnas, šluostydamasis rankas baltu rankšluosčiu.— Negerai!

— Vyručiai, bėkite į sodą! — šūkteli Ieva Jonui ir Povilui.

— Šiandien ir tu su vaikais galėjai kur nors išeiti,— vėl sako tėvas.— Jei neturi lankytinų žmonių, gali patraukti į mišką. Šiandien mūsų namai turėtų būti tušti.

— Jie bus tušti,— atsako Ieva.— Vaikai sode žais.

Tėvas nepatenkintas vypteli:

— Ir sode šiandien nieko neturėtų būti. Jei kas iš pavieto atjotų patikrinti: tušti namai, tuščias sodas...

— Tėveli,— Ieva pasižiūri į tėvą su širdgėla.— Aš jo žmona, vaikai — mano ir jo... Šiandien mes turime būti namie...

Dvarčiūnas krenkšteli, dar sykį krenkšteli — kai susijaudina, jis ima krenkščioti. Paduoda rankšluostį Jonui, kuris greitai, kiek kojelės įkerta, nubėga į trobą.

— Aš nepykstu ant tavęs,— sako Dvarčiūnas dukteriai, ir jo balsas sudreba.

Į Upytę Dvarčiūnas nevažiuoja. Jis išeina į laukus. Taip jis pats sau sako: į laukus...

Į Upytę šįryt išvažiavo Elena Tvirbutienė, jos dvaro prievaizdas Motiejus Budginas ir Juozapas Svirgaila, Rietavo tėvūnas. Prieš dvi savaites ir Tvirbutienė, ir Rietavo tėvūnas gavo valstybės kanclerio raštus, kuriuose buvo rašoma: rugpjūčio paskutinį sekmadienį Upytėje bus nukirsdinti trys nusikaltėliai, kurie, Tvirbutais pasivadinę, ėjo per žmones ir duoneliavo; kėlė žmonėse nerimą, davė pradžią šlykštiems gandams apie valdovą, apie aukštuosius kunigaikštystės urėdus; rūsčia bausme trims patiems įžūliausiems apsišaukėliams valdovas nori visiems paskelbti: jis gynė ir saugojo, gina ir saugo, visada gins ir saugos Lietuvos didvyrių — karo žygiuose pasižymėjusių, juose žuvusių, be žinios dingusių vyrų — garbę ir gerą atminimą. Šis kanclerio pranešimas išgąsdino Dvarčiūną, sukrėtė Ievą. Baisu ir spėlioti, ką, pranešimą gavusi, pajuto Elena Tvirbutienė, Kiprijono motina...

Iš pranešimo buvo aišku: be žinios dingęs Kiprijonas Tvirbutas siejamas su šlykščiais gandais apie valdovą. Su kokiais gandais? Kokių nemalonumų dėl jų gali susilaukti Kiprijonas, jei jis gyvas ir sveikas namo kada nors sugrįžtų? Teisybė, rūsti bausmė trims apsišaukėliams gynė Kiprijono garbę, liudijo visiems, kad jis su tais šlykščiais gandais apie valdovą nieko bendro neturi. Tačiau kodėl taip šiurpiai, galvas žmonėms kapojant, tai reikėjo paliudyti?

Elena Tvirbutienė, jos dvaro prievaizdas ir Rietavo tėvūnas į Širvių dvarą atvažiavo penktadienį, užvakar. Senoji Tvirbutienė, iš karietos išlipusi, priėjo prie Ievos, apkabino ją: vis žiojosi kažką sakyti, kažko klausti — tuščiai... Nieko nepasakė, nieko nepaklausė... Tvirbutienei trūko kvapo, ją smaugė ašaros... Abi moteriškės, sena ir jauna, Kiprijono motina ir Kiprijono žmona, šias susitikimo dienas būdavo — vaikštinėdavo ar sėdėdavo — dažniausiai drauge. Tačiau tylėdavo. Kai katra nors prašnekdavo, abi pravirkdavo, ir tuo jų šneka pasibaigdavo. Tik vakar vakare Ieva anytai aiškiai pasakė į Upytę nevažiuosianti. Kodėl — ji nepaaiškino. Anyta ir neprašė paaiškinti. Nelauktai tarė: ir aš nevažiuočiau... Ir tuojau ėmė sakyti Ievai, kad paskutinę naktį prieš kelionę į Upytę ji norėtų miegoti vaikų kambaryje, su anūkais.

Būdra jai paklojo patalą vaikų miegamajame. Dvarčiūnas, Elenai labos nakties palinkėjęs, nuėjo pas prievaizdą Verkenį aptarti, kas ir kuo iš jo namų į Upytę rytoj važiuos. Prieš vidurnaktį parėjo per kiemą ir iš tolo pamatė senąją Tvirbutienę priebuty ant suolo kiūtančią. Moteriškė pasirodė Dvarčiūnui be galo nelaiminga. Jam dilgtelėjo — Tvirbutienė atsigulė vaikų kambary... Ir jis paklausė:

— Močiutėl, bene širdį dėl anūkų gelia? — patylėjęs pridūrė, išdidžiai, pernelyg išdidžiai, dabar pačiam dėl to gėda, pridūrė: — Užauginsiu aš juos, nenuskriausiu nė vieno.

Tvirbutienė sukukčiojo, staiga sugavo Dvarčiūno ranką, ėmė ją bučiuoti šnabždėdama:

— Ką jūs šnekat, ką jūs šnekat, mieliausiasis!.. Jūs anūkėliams toks geras!..

Dvarčiūnas ištraukė ranką iš jos rankų lyg nudegęs: prisiminė dukters vestuves, prisiminė, kaip klūpėjo ant kelių priešais senąjį Tvirbutą...

Antanas prisėdo šalia Elenos ant suolo, patylom apsiverkė. Buvo tamsu. Elena nepamatė, kad jis verkia. Atsigodusi, pralinksmėjusi ji ėmė šnekėti:

— Žiūrėjau, žiūrėjau į vaikus — miega!.. Alsuoja ramiai ramiai, tyliai tyliai!.. O aš vis dūstu ir dūstu... Ak, jaunystėle!..

Dvarčiūnas nieko jai neatsakė, nesumojo, ką atsakyti,— nesuprato, ar Elena liūdesį, ar džiaugsmą šiais žodžiais išsakė. Elena atsiduso, su keistu ryžtu balse tarė:

— Ir aš rytoj į Upytę nevažiuočiau!.. Žmonėms galvas nukirs — už ką? Juk jeigu jūs, ponas Antanai, Svirgaila, mūsų tėvūnu, pasivadintumėt ir duoneliaut išeitumėt — ar nukirsdintų jus? Ne, nenukirsdintų! Tad kodėl, susimildamas, mano sūnaus vardas toks šventas? Aš nieko, ničnieko nesuprantu...

Dabar Dvarčiūnas neabejoja: ne baisios bausmės vykdymo pamatyti į Upytę Elena išvažiavo — ji nori įsižiūrėti į žmones, kurie susirinks į egzekucijos aikštę, nori pavaikščioti tarp jų; žmonės, kad ir kaip ten būtų, sužinos, jog ji — Tvirbutienė, Kiprijono motina; žmonės žiūrės į ją, šnekės apie ją, atsiras ir tokių, kurie panorės ją užkalbinti — paguosti, pasakyti jai ką nors; Elena tiki: žmonės apie jos sūnų ir jo likimą žino daugiau negu ji; viską, Elena nori sužinoti viską, ką žmonės apie jos sūnų žino...

Kokia susikaupusi, kokios rimties pilna senoji Tvirbutienė įlipo šįryt į karietą!.. Ji buvo mažutė moteris, vilkėjo ilgu, penkių ar šešių palų juodu sijonu, raudona ilgarankove liemene su kailiniais rankogaliais, jai ant galvos kūpsojo kailinė išgaubta kepurė su aksominiu apvadu — o juk vasara, karštas rugpjūtis!.. Žiūrėdamas į senosios Tvirbutienės drabužius, galėjai pamanyti, kad ji susiruošė į labai ilgą ir sunkią kelionę — iki pat žiemos, iki speigų...

Iš Dvarčiūno namiškių į Upytę išvažiavo tik sūnus Žygimantas, prievaizdo Verkenio lydimas. Tėvas matė: Žygimanto karieta, nė Nevėžio vingio neprivažiavusi, aplenkė Svirgailos ir Tvirbutienės karietas. Sūnus nenorėjo drauge su rietaviškiais, su Tvirbuto motina važiuoti. Nenorėjo, kad kas pamatytų, jog jis su sesers vyro giminaičiais giminiuojasi...

Žygimantas šįryt vis lindo tėvui į akis, geruoju ir piktuoju įkalbinėjo, kad tėvas priverstų Ievą į Upytę važiuoti. Kodėl egzekucija įvyksianti Upytėje? Kodėl kancleris — pats kancleris! — atsiuntė pranešimus apie egzekuciją ir Ievai, Tvirbuto žmonai, ir Elenai, Tvirbuto motinai? Kancleris kvietė jas į egzekuciją!.. Kvietė, vadinasi, liepė į egzekuciją atvykti!.. Visa tai kancleris darė su valdovu pasitaręs. Be abejo, pasitaręs! Tokie dalykai nepasitarus nedaromi...

— Ieva privalo važiuoti,— baikščiai šnekėjo Žygimantas, — privalo važiuoti su visais vaikais, stovėti aikštėje geriausiai matomoj vietoj!.. O gali būti ir taip, kad jai ir jos vaikams atsisėsti kėdės yra pastatytos... Ar supranti, tėvai, kas atsitiks, jei tos kėdės per egzekuciją tuščios bus? Vilniaus dvaro žmonės tai pastebės... Jie praneš kancleriui ir valdovui... Jie pamanys: štai kaip, našlei Tvirbutienei nusispjaut į mūsų pastangas vyro garbę apginti... Na ir prasidės, ir prasidės...

— Tu ant tų kėdžių atsisėsk, sūnau,— pasakė tėvas. Sūnus supyko, įsiuto. Jo akys dar labiau padūmavo. Lūpos pasipūtė, ėmė virpėti šnekant:

— Ir tu, ir tu privalai važiuoti, tėvai! Visi mes privalom važiuoti! Į nukertamuosius mes privalom žiūrėti akis išpūtę! Mes privalom šaukti, rėkti, švilpti pasipiktinę!

— Aš einu į laukus, sūnau,— pasakė tėvas, nužvelgdamas sūnų nuo galvos iki kojų — šis jau buvo susiruošęs važiuoti. Buvo apsirengęs kasdieniškai: milo kelnės, trinyčiai, sujuosti odiniu nudryžusiu diržu, šermuonėlio kailis, atsainiai permestas per kairįjį petį... Žmonės, pamatę Žygimantą Dvarčiūną, pamanys, kad jis — paprastas žmogus... paprastas žmogus, turintis nepaprastai brangų šermuonėlio kailį... Brangus kailis visiems liudys: Žygimantas Dvarčiūnas kada nors praturtės, bus labai turtingas, visų gerbiamas žmogus... Ir dar — sūnaus batai šįryt blizgėjo! Sūnus visada vaikščiodavo purvu apskretusiais batais — ko norėti, juk matininkas. Šįryt tėvas pirmą kartą matė sūnų nuvalytais, nublizgintais batais, kuriais apautos kojos trypė, mindžikavo iš nekantrumo, piktumo ir nevilties.

— Ar tu galvoji, ką darai, tėvai? Ar tu užmiršai, kad tavo duktė — našlė? Ar užmiršai, kad jos vaikai nebeturi tėvo, kad jiems reikia surasti kilnų globėją? Kas jos vaikus išleis į žmones? Gal tu, tėvai? Gal aš? Mudu patys iš skolų neišbrendam!..

Tėvas atsakė:

— Dar negirdėjau, sūnau, kad koks žmogus būtų pasakęs: aš mačiau Tvirbutą negyvą... Niekas negyvo jo nematė.

— Tėve tėve... Dievo taip pat niekas nematė, o visi tiki, kad jis yra! — sūnus, vilties su tėvu susišnekėti netekęs, įšoko į karietą, vežėjas sukirto arkliams botkočiu. Iš po karietos ratų parūko dulkės...

Paskui ir pats Dvarčiūnas iš namų išeiti susiruošė. Šiandien jo namai turėjo likti tušti, taip jis manė. Trims apsišaukėliams Ievos vyrams, trims apsišaukėliams Dvarčiūno žentams, trims apsišaukėliams jo anūkėlių tėvams Upytėje budelis galvas šiandien nukirs... Ką ir šnekėti, kancleris, surengdamas egzekuciją ne Vilniuje, ne dideliame mieste, o Upytėje, ne kuo didesniu jos viešumu rūpinosi — jam veikiausiai rūpėjo, kad egzekuciją Tvirbuto artimieji, namiškiai, kaimynai, pažįstami būtinai pamatytų. Žygimantas gal ir teisybę sakė: kanclerio pasiųsti sekliai šiandien atjoti ir pažiūrėti, ar Dvarčiūnai namie, ar į Upytę išvažiavo, gali. Tačiau ne tik baimė Vilniaus rūmų nemalonę užsitraukti Dvarčiūną iš namų gena... Širdis, sąžinė jam taip pat kužda: namai šiandien turi likti tušti... Jei Kiprijonas tebėra gyvas, jei tebevargsta kokioj nors tolimoj pasvietėj, svetimoj žemėj, namus, be abejonės, jis dažnai prisimena, naktimis sapnuoja... Regi, kaip po kiemą, po sodą laksto vaikai, vaikšto žmona, uošvis... Kaipgi — tai teisybė: sveiki, dėkui dievui, auga jo vaikai, stipri tebėra žmona, gyvas tebekruta uošvis... Ne, neatsimena Dvarčiūnas tokios dienelės, kad jo namai tušti, visiškai tušti būtų likę: po margą svietą, žemę matuodamas, klajoja Žygimantas; šaukūno darbas mažai namie užsibūti teleidžia pačiam Dvarčiūnui; apie vyro likimą teirautis kelissyk iš namų išvažiavus buvo Ieva; tačiau visada — kiekvieną dieną, kiekvieną valandą — namie žaidžia, laksto, bruzda Tvirbuto vaikai...

Šiandien...

Šiandien, kai Upytėje budelis nukerta tris apsišaukėlius Tvirbutus, tikrojo Tvirbuto namai turėtų būti tušti... Dvarčiūnui atrodo: tušti namai, vienui vieną dienelę be žmonių likę namai turėtų Tvirbutui ir tolybėse kaip nors kraupiai pasivaidenti — gal tokio pasivaidenimo jam labai reikia? gal jis jau apsiprato su savo liūdna dalia, gal, paskutinę viltį praradęs, jis jau nė piršto nebepajudina, kad savo gyvenimą pakeistų, namo sugrįžtų? Jei jis dar gyvas... Jei jis dar gyvas, jį reikia sukrėsti — baisiais tuščių namų pasivaidenimais sukrėsti...

Viešpatie, aukščiausiasis dieve, padaryk taip, kaip Dvarčiūnas meldžia: tepasivaidena šiandien Kiprijonui tolybėse tušti, visiškai tušti jo namai... Juk apgavystė šventa būtų — gal naujų jėgų namo veržtis Kiprijonui suteiktų...

Dvarčiūnas atsidūsta, atlėgusia širdimi apsidairo: troba, tamsūs langai, praviros laukujės durys — anga į juodą ertmę; dulkina klėties siena; tuščias gyvulių aptvaras; rąstinis, vandeniu aptaškytas šulinio rentinys — džiūva saulėje, tuojau nudžius... Senovė!.. Juk ir senovėje žmonės taip pat apsidairydavo, tą patį aplink save pamatydavo.

— Nusiaukite batus, visi nusiaukite!.. Basi palakstykite!..

Tai Ievos balsas. Ieva su vaikais klega sodo pakrašty, obelų šešėly... Štai kas nauja šiandien Dvarčiūno namuose: duktė liepia nusiauti vaikams batelius, duktė nori, kad šiandien jos vaikai basi lakstytų — žole, žeme, smėliuku, akmenėliais...

Tebūnie, taria sau Dvarčiūnas, Ieva Kiprijoną moters meile myli, jos minčių, jos norų šiandien nesupaisysi, ištikimybe Kiprijonui jai neprilygsi — aš einu į laukus, kur akys mato... Sermėga nesivelku, skrybėlės neimu — einu vienplaukis ir senas... Lazda!..

Mintis dingteli į galvą ir pasirodo teisinga: lazdos šiandien reiktų.

Dvarčiūnas eina į trobą, prieblandoj lipa laiptais į antrą aukštą. Kuo aukščiau lipa, tuo tamsiau. Antro aukšto koridoriuj prašvieséja — pasimato jo gale mažas langelis. Palėpėj suvis tamsu. Dvarčiūnas apgraibom suranda skrynią, pakelia dangtį, atvožia. Iš skrynios padvelkia pelėsiais. Dvarčiūnas persisveria per skrynios kraštą, panyra į aitrius senienų kvapus. Valandėlę apčiuopom grabinėjęs, tamsoje nutveria lazdą, ranka ją švelniai perbraukia — lazda rantyta, įskilusi, riestu galu... Šia lazda pasiramsčiuodamas, po laukus giedrais vasaros sekmadieniais kėblinėdavo jo senas tėvas — anuos sekmadienius Dvarčiūnas gerai prisimena...

Vaikai basi stypčioja taku. Senelis išnyra tolumoje iš krūmų, eina per laukymę ant Nevėžio skardžio — pro dulkiną klėties kertę matyti. Senelis užsispyrė, kąd jo anūkai visada apauti lakstytų: vaikeliai auga be tėvo, juos augina senelis, ir jie nelakstys basi. Ir vaikai štai nemoka basi vaikščioti. Nejaukiai stypčioja. Nuogąstauja dėl kiekvieno žingsnelio. Mažylis, tik mažylis Jonas linksmas... Jis neatsimena tėvo. Ir dar labai mažai šiame pasaulyje lakstė, kad jau būtų pripratęs lakstyti apsiavęs. Jam linksma, ir jis laksto.

Tėvo neatsimena ir Povilas. Jam tebuvo pusantrų metukų, kai tėvelis, iki šiol negrįžęs, iš namų išėjo. Tačiau Povilas jau įprato lakstyti apsiavęs. Basas strikinėja žole susiraukęs, nepatenkintas, supykęs ant motinos...

Petras, vyriausiasis Ievos sūnus, eina į pavėsinę, persisveria per tvorelę, nukaria galvą — stūkso, dėbso į žemę... Į mažųjų šūksmus neatsiliepia... Ieva nenori, kad jam šiandien mintys į galvą lįstų. Petras žino, kur išvažiavo senelė Elena ir dėdė Žygimantas. Žino, kodėl iš namų šiandien išėjo senelis...

Kartą, tai atsitikò pernai, o gal jau ir užpernai, Ieva, eidama koridorium, išgirdo žaidžiančio vaiko murmėjimą tėvo kambaryje. Kiprijono kambario durų Ieva nerakindavo, tačiau vaikams žaisti jame neleisdavo. Širdį jai imdavo mausti, kai vaikai, kurie dar apie nieką nemąsto, bėgioja po kambarį, graibsto, judina, iš vietos į vietą kilnoja tėvo daiktus. Jai atrodydavo, kad tėvas nematomas miega savo kambaryje, ir vaikai drumsčia jam ramybę. Tąkart, išgirdusi žaidžiant vaiką tėvo kambaryje, Ieva įsiveržė vidun ir sušuko:

— Ar aš tau sakiau, kad šitam kambary nežaistum? Sakiau ar ne?

Petras buvo įsišėlęs, sukaitęs, stovėjo, motinos balso išgąsdintas, kambario viduryje. Stovėjo, tėvo diržu apsijuosęs, tėvo pagalvę už diržo užsikišęs, ją apsikabinęs. Vaikas išsigandęs žingtelėjo atatupstas, irzliai sušuko:

— Žaisiu! Žaisiu!

Vaiko balsas sutrikdė Ievą. Ji pasijuto taip, tarytum varytų Petrelį nuo tėvo kelių. Ji apsigręžė ir išėjo iš kambario.

Tėvelio kambarys turi būti tuščias. Tėvelis, kad ir kur būtų, pajus, kad namie, jam išėjus, tuščias kambarys liko. Mes turime gyventi taip, kad tėvelis, ir toli nuo mūsų būdamas, visą laiką jaustų tuščias mūsų širdis. Jeigu taip gyvensime, tėvelis sugrįš, negalės nesugrįžti. Taip Petrui šnekėdavo senelis. Petras mylėjo senelį, klausė jo. Tačiau apie tėvo kambarį ir tėvo sugrįžimą Petras turėjo savo nuomonę. Vyresnėlis sūnus, tėvo kambaryje žaisdamas, įsivaizduodavo, kad žaidžia su tėvu. Tėvas gyveno toli, tačiau kasdien žaisdavo su juo. Sugrįš ar nesugrįš tėvelis, Petrui tarytum pasidarydavo nesvarbu — jis ir taip visą laiką buvo drauge su tėvu.

Apie daug ką gyvenime Petras jau turėjo savo nuomonę. Jis žaisdavo dažniausiai vienas, nuo visų pasislėpęs. Motinai atrodė: vienas žaisdamas, Petrelis bando pertvarkyti gyvenimą, galbūt stengiasi įtikėti, kad ir jis gyvenime ne tuščia vieta, kad jo nuomonės, jo tvarkos jame paisoma.

Senelę Konstanciją Petras gerai prisiminė — kai ji numirė, jam buvo beveik penkeri. Vaikas prisiminė vėtrą ir liūtį, kuri truko kelias dienas, ir namie visi buvo labai neramūs. Senelė Konstancija kraustėsi iš proto. Ji neapkentė visų žmonių. Net ir namiškių. Dabar Ieva gerai nė neprisimena, kodėl ir kuo Upytės budelis Trakų vaivados nemalonę užsitraukė. Penkiasdešimt penktų metų spalio pirmomis dienomis jis parvažiavo iš ilgos, tris ar keturis mėnesius trukusios kelionės po Naugarduko ir Minsko vaivadijas. Upytės budelis kapojo nusikaltėlių galvas Rogačeve ir Čečerske, Bobruiske ir Radaškovičiuose, Klecke ir Volkovyske... Veikiausiai ne visos galvos kirvio bausmę užsitraukusios buvo. Veikiausiai kokie nors maži ponai teisėjus papirko, tie kokio didelio pono globotinį mirties bausme nuteisė, iš toli atvežtas budelis nuosprendį įvykdė. Nežinia, kaip iš tikrųjų buvo, tačiau, praėjus savaitei po budelio sugrįžimo į Upytę, pavieto maršalkas Dvarys gavo Trakų vaivados raštą, kuriuo buvo pranešama: budelį Upytėje laikyti vaivada uždraudžiąs; budelį vaivada liepiąs atvežti į Trakus, į jo pilį. Maršalkas Dvarys spėjo, kad aukštieji vaivadijos urėdai dėl Upytės budelio didelių nemalonumų Vilniaus rūmuose turėjo, ir kas dabar budelio laukia — sunku ir atspėti. Izabelė Dvarienė ir Konstancija Dvarčiūnienė, budelio ištikimos globėjos, šia globa pelniusios sau ir visam pavietui didelę šlovę, susirūpino: ką daryti? kaip išgelbėti budelį? kaip išsaugoti jį Upytėje? Gyvenimas Upytėje buvo pilkas ir nuobodus. Paviete garsių žmonių negyveno, iš svetur jų retai užsukdavo, ir tik budelis, vien tik budelis, kirviu čia vienur, čia kitur pasišvaistydamas, sudirgindavo apsnūdusias pavieto bajorų širdis.

Izabelė Dvarienė, maršalko žmona, įkalbėjo vyrą vaivados įsakymo vykdymą užvilkinti. Dienos bėgo, o maršalkas budelio į Trakus vis nevežė. Užkilo vėtros, prapliupo lyti, prasidėjo rudens darganos. Vieną vakarą, jau temstant, į Dvarčiūnų dvarelio kiemą įžlegėjo juoda budelio karieta. Iš jos išlipo aukštas pečiuitas vyras, apsivilkęs juodu, ilgu ligi žemės apsiaustu. Eidamas per lietaus telžiamą kiemą, vyriškis nusitraukė nuo galvos kapišoną, nusiėmė kepurę. Įžengė vidun vienplaukis. Nuo plaukų, nuo tankiai sužėlusios jo barzdos lašėjo vanduo. Kur budelis žengė, ten šlapios pėdos ant grindų liko. Budelio mažos akutės lakstė į šalis nusigandusios, vilties netekusios. Ievos širdis suspurdo iš išgąsčio ir negeros nuojautos. Ieva stvėrė į glėbį mažąjį Poviliuką, kuriam dar nė metų nebuvo, stipriai priglaudė prie krūtinės. Vyresnįjį sūnų, Petrelį, ji užmiršo. Kelią nuo karietos iki jų kambario budelis suvaikščiojo taip greitai, kad Ieva nespėjo gerai suvokti, koks neįprastas svečias juos aplankė. Budelis, pamatęs prie židinio sėdinčią Konstanciją, savo globėją, žengė link jos, vidury kambario suklupo, keliais prišliaužė prie Ievos motinos, apkabino jos kojas, ėmė niauroti storu verkšlenančiu balsu:

— Gelbėk, širdingoji! Auksu atpilsiu... Dukatais... sunkiaisiais... raudonaisiais... Gelbėk, širdie gailestingoji!..

Tą pat akimirką suspigo nesavu balsu Petrelis, ūmai nuščiuvo — tik tada Ieva atsiminė vyresnįjį sūnų. Išgąstis rankas kojas jai pakirto. Pažvelgusi į klyktelėjimo pusę, pirmiausia išvydo išplėstas dideles vaiko akis, siaubo kupinas. Vaikas žiūrėjo ne į budelį, ne į sulijusį, suklupusį gremėzdišką vyriškį — į dideles šlapias pėdas, budelio ant grindų paliktas. Viešpatie, staiga suvokė Ieva, vaikas pajuto visų baisiausia, tai, ko nei ji, nei jos motina dar nepajuto. Kambarį apšvietė židinio ugnis, rausva ir plėvojanti. Jos atšvaitai, daiktų šešėliai ant grindų judėjo, mirgėjo, ir tik tos didelės nelaukto įsibrovėlio pėdos juodavo, šalta drėgme spindėjo — sustingusios, tarytum amžiams į grindis įspaustos... Ieva, viena ranka spausdama prie krūtinės mažąjį Poviliuką, antrąja nutvėrė Petrelį už pažastų, išnešė, ištempė iš kambario į miegamąjį. Čia buvo tamsu, vėjuoto, darganoto vakaro prieblanda pro langus vos bežioravo... Ievos krūtinę suspaudė toks gūdus graudulys, kad jinai nebesusitvardė, atsitūpė, kūnu aprietė mažėlį sūnų skreite, apkabino vyresnįjį ir pravirko nykiu, trūkčiojančiu balsu. Skreite suspaustas, pravirko ir mažėlis... Tylėjo vienas Petrelis. Ir ką jis juto, ką juto vaikas tą valandėlę tamsiame miegamajame mažajam broliukui klykiant, motinai gūdžiai raudant!..

Štai ir dabar... Štai ir dabar, kai tokia šilta rugpjūčio diena, kai toks žalias sodas, kai čia pat mama, čia pat broliukai... Kai pirmą kartą broliukai laksto basi... Kai toks rugpjūtis, kai tokie medžiai, kai motina... kai dangus... Ne, nelaksto vyresnėlis su broliukais, nežaidžia, nekrykštauja!.. Slepiasi nuo saulės pavėsinėj... Stūkso, persisvėręs per pavėsinės tvorelę, dėbso, nukoręs galvą, į žemę — mąsto... Ką? Apie ką? Vėl, vėl sugelia širdį motinai: neapsaugojau tada Petrelio nuo pikto gyvenimo — pritykojo kaip lūšis, budelio ant grindų paliktom pėdom jį nužiūrėjo... Sukrėtė... sugniuždė... Širdelėj užsidaryti privertė... Ak, kad budelio apsilankymu nelaimė būtų ir pasibaigusi!.. Deja!..

Ievos motina kitą dieną po budelio apsilankymo nuvažiavo į Upytę, įkalbinėjo maršalką Dvarį, kad jis pats į Trakus pas vaivadą vyktų, pasigailėjimo budeliui melstų. Dvarys budelį gelbėti atsisakė. Dvarienė atsikalbinėjo viską, ką galėjusi, jau padariusi: jos dėka budelis į Trakus dar neišvežtas, vaivadai neatiduotas, dar savaitę nebus atiduotas — tad dabar Dvarčiūnienės eilė budelio labui ką nors gera nuveikti...

Konstancija grįžo iš Upytės namo supykusi, įtūžusi, pasiryžusi pati į Trakus pas vaivadą važiuoti. Tačiau vis lijo, vis nesiliovė ūžavus vėtra... Dienos slinko, tirpo savaitė, kuri dar galėjo budelio gyvenimą gera linkme pakreipti,— o keliai vis labiau bjuro... Motina troško ramybės, vienatvės. Į kiekvieną kurio nors namiškio žodį ji atsiliepdavo tūžmingu, neapykantos pilnu balsu. Garbė!.. Uždraus vaivada Upytėj budelį laikyti, ir Dvarčiūnienės garbė į nieką pavirs, viso Upytės, Panevėžio krašto garbė išsisklaidys kaip dūmas...

Motina, nesulaukusi geresnių orų, prievaizdo Verkenio lydima, išvažiavo iš Širvių į Trakus vėtrai siaučiant, lietui pliaupiant. Prabėgo aštuonios dienos, ir iš Trakų į Širvius atjojo Verkenio nusamdytas pasiuntinys. Jis persakė Dvarčiūnui Verkenio prašymą tučtuojau skubėti į Trakus visiems namiškiams, jei šie nori su žmona ir motina atsisveikinti. Į Trakus išvažiavo tėvas ir brolis Žygimantas. Ieva su vaikais pasiliko namie. Laukėsi trečiojo, negalavo. Kiprijonas neseniai kanclerio pasiuntiniu buvo tapęs ir tuo metu kažin kur po svetimą kraštą klajojo. Praslinko dar pusantros savaitės, ir namiškiai iš Trakų namo sugrįžo — motinėlę karste parvežė...

Anot prievaizdo Verkenio, jo ir jo ponios kelionė į Trakus buvo labai sunki, varginanti, užtrukusi penkias dienas. Ponia sušalo, ėmė kosėti. Kai nuvažiavo į Trakus, ji jau sirgo, švogždama į plaučius orą traukė. Tačiau Dvarčiūnienė ligos nepaisė — ėmė tartis su vaivados rūmininkais dėl susitikimo su vaivada, su Mikalojum Radvila Ruduoju. Radvila Dvarčiūnienės pavardės nebuvo girdėjęs. Stebėjosi: kas čia yra, kodėl Upytės budeliu rūpinasi kažkokia moteriškė, kažkokia plikbajorė iš kažkokių Širvių? Vaivada su Dvarčiūniene susitikti nepanoro. Per tarną iš jos pasišaipė: moterys gali išgelbėti karalių, imperatorių, tačiau budelio — niekada. Atžarus vaivados atsakymas pakirto Konstancijos jėgas, paskutines jėgas, kuriomis su liga iki tol ji dar kovojo. Ji atgulė... Skubiai pakviestas Zbaraskių daktaras tik priešmirtines jos kančias bepalengvino... Motina numirė, kai atsisveikinti iškviesti namiškiai tebebuvo pakely į Trakus.

Į uošvės laidotuves iš Vilniaus parvažiavo Kiprijonas. Ieva, nešina mažuoju Poviliuku, išbėgo į kiemą jo pasitikti. Raudodama įsikniaubė vyrui į krūtinę: Kiprai, mielasis, dovanok mano mamytei, viską dovanok — nebėra jos, nebebus... Kiprijonas guodė Ievą, glaudė prie savęs, kartkartėm sušnabždėdavo: o kur Petrelis, kur jis?.. Petrelis stovėjo jam už nugaros. Tėvas atsigręžė, pamatė jį ir sustingo: vaikas neverkė, stovėjo paniuręs, suraukęs kaktą, žvelgė į tėvą supratingu, prislėgtu žvilgsniu — tarytum suaugęs vyras. Tėvas nestvėrė jo į glėbį, nepakėlė nuo žemės: atkišo penkiamečiui sūnui ranką, paspaudė jo rankelę — pasisveikino be žodžių, vyriškai...

Visas šermenų dienas Petrelis vaikščiojo paskui tėvą pėda pėdon, sekiojo tėvą lyg šešėlis, lyg ištikimas šunelis — tykus ir nepastebimas. Kartkartėm Kiprijonas, užmiršęs, kad sūnelis čia pat, neatsargiai žengdavo, pastumdavo jį, tuojau nutverdavo, kad vaikas nepargriūtų. Petreliui buvo jau beveik penkeri, ir jis žinojo, kad senelė nemylėjo jo tėvelio. Vaikas bijojo išleisti tėvelį iš akių, kol senelė tebegulėjo atvirame karste, kol tebebuvo namie...

Petreli, mano Petreli!..

Ieva nebetiki, nebegali patikėti, kad, tarkim, prieš dešimt, prieš dvidešimt metų jos Petrelio dar nebuvo šiame pasaulyje. Petrelis visada buvo. Nežinia kur, nežinia kokiu pavidalu, tačiau visada buvo — akloje tamsoje rusėjo jo gyvybėlė. Iš tos tamsos pirmiausia išniro Kiprijonas Tvirbutas. Sakalo Vainos krikštynose Ieva išvydo Tvirbutą, ir dabar ji tiki: kai pasisveikino su Kiprijonu, kai su juo šoko, šnekėjosi Sakalo krikštynose, Petrelis jau buvo su jais, Ieva jau juto, kaip jis alsuoja — vis padvelkia švelni oro srovelė į skruostą, vis padvelkia...

Šaltą balandžio vakarą Ieva ir Kiprijonas išlipo iš karietos tarp senų aukštų medžių Vilniaus priemiestyje ir pasuko sušalusiom ratų provėžom link bažnyčios. Bažnyčia tebebuvo visiškai nauja. Iš pajuodusių, aplūžusių koptų kyšojo aukštas bokštas — jau nudažytas, jau baltas, jau gražus, tačiau dar be kryžiaus. Ievos motina tai tuojau pastebėjo. Vestuvių palydoje, be motinos, buvo keturi žmonės: Ievos tėvas, žemės iždininkas Hornastajus, Kiprijono bičiulis Mikalojus Kiška, kunigaikštytė Svirskytė iš Breslaujos. Motina kibo prie visų iš eilės — vis klausinėjo: kokia čia bažnyčia, kieno pastatyta? kodėl bokšte kryžiaus nėra? kodėl sienos koptais aplipusios tebėra? kodėl bažnyčia ne mieste, o, galima sakyti, toli girioje stovi? kodėl bažnyčioje šalta, kodėl skersvėjai traukia? kodėl langai kai kurie kiauri, išdaužtais stiklais?

Motina klausinėjo neužsičiaupdama, ir nerimas jos balse vis stiprėjo, vis aiškiau girdimas buvo.

Bažnyčioje jie išniro iš po senų, švariai nuplautų koptų, ir prieš jų akis atsivėrė altorius: blandžioje žvakių šviesoje šmėksojo aukštas, pailgas stalas, baltu audeklu apdengtas; ant audeklo sidabru išsiuvinėtas žėrėjo kryžius. Šalia neįprasto altoriaus stovėjo jaunas kunigas, apsivilkęs auksu siuvinėtais drabužiais. Rankose jis laikė Bibliją — storą, variu apkaustytą knygą. Kunigas progiesmiu tuojau ėmė skaityti apaštalo Povilo laišką... Ieva neatsimena nė vieno kunigo ištarto žodžio... Ieva vis dirsčiojo į motiną... Visi palydovai tvarkingai stovėjo jauniesiems už nugarų, motina negalėjo, neprisivertė nustovėti... Paėjėjo į priekį, į pašalį, žengė šen, žengė ten, dingo Ievai iš akių tamsoje po koptais, vėl išniro į žvakių šviesą... Atrodė, motina apako, nebemato, kur eiti, kur sustoti... Ji prislinko prie pat altoriaus — ne ties kunigu, iš kito šono... Sustojo, sustingo, įsistebeilijusi į kunigą. Kunigas skaitė apaštalo Povilo laišką kaip skaitęs, tačiau jo balsas ėmė virpėti, trūkinėti iš susijaudinimo. Gūdus bažnyčios vaizdas ir progiesmis balsas neatitiko vienas kito, nebuvo verti vienas kito...

Žvakių apšviestas baltas altorius, pamėkliški koptai tolėliau, prieblandoje... Sienos ir lubos tamsoje neįžvelgiamos... Skersvėjo vos girdimas šiušenimas virš galvos... Šaltis, dvelkiantis nuo akmeninių grindų... Ir motina... Ir motina, sustingusi prie altoriaus šono...

Ievai pagailo motinos, pagailo savęs, pagailo vestuvių dienos, kurią nejauku, negera, gėda bus atsiminti... Skaudus graudulys suspaudė Ievai širdį. Jei tą akimirką... Jei tą akimirką būtų pasigirdęs motinos balsas... Jei motina kunigui būtų garsiai pasakiusi: liaukitės! čia ne bažnyčia — čia muitinė, pirklių landynė! mano duktė čia nesituoks!.. Ieva nebūtų išsigandusi, nebūtų šokusi motinos raminti, įtikinėti, kad ji neteisi, kad čia — bažnyčia, bažnyčia, šventa bažnyčia... Ieva būtų apsigręžusi ir išbėgusi iš tos vaiduokliškos koptų šmėksonės... Tačiau motina neištarė nė žodžio, nepertraukė kunigo. Stovėjo sustingusi, romiai atlošta galva, išdidi. Ieva žiūrėjo į motiną, stebėjosi jos ištverme, jos kilnumu. Pamažėl Ievai į širdį grįžo rimtis. Ievai pasirodė, kad ir motina, ir ji šią valandėlę praregi, atskiria teisybę nuo apgaulės — tebūnie, tebūnie visa, kas jas supa dabar, apgaulė, tačiau tai, kas dabar vyksta, teisybė, gryna teisybė. Ieva išteka. Pradeda naują gyvenimą. Visa kita — niekai... Ir tą valandėlę, kai kunigas priėjo, palinko prie jos, kai jo jaunos, drovios akys sužiuro jai į akis, Ievai pasivaideno Petrelis... Dabar ji galvą guldo: tokio veido, kuris vestuvinės priesaikos valandėlę šmėstelėjo jos akyse, vėliau į šį pasaulį atėjo jos pirmagimis sūnus. Petrelis!.. Žinoma, išmintingas žmogus atlaidžiai nusišypsotų, pasakytų: ak, visa tai — bobelės prasimanymai. Tačiau ir išmintingi žmonės klysta, klysta — kaipgi ne.

Penkiasdešimt šeštų metų pabaigoje į Širvių dvarą netikėtai atvažiavo žemės iždininkas. Atvažiavo paslaptingai: be palydos, be sargybos. Vežėjas vadeliavo, lubnioje šalia Hornastajaus sėdėjo jaunas nepažįstamas vyras, Ievos tėvas spėjo: Hornastajaus sūnus Gabrielius. Į vaikus, į Ievą Hornastajus žiūrėjo įdėmiai, su neslepiama užuojauta. Tėvas vėlgi sakė: su pasididžiavimu... Kur jau ten!.. Hornastajus padėjo ant stalo mažą užrištą odinį maišelį, pasakė, kad jame — jurgeltas, ir panarinęs galvą nutilo. Jo akys, žvelgusios iš padilbų, sudrėko, ėmė žvairuoti, tankiai mirksėti. Atsisveikindamas žemės iždininkas visus pabučiavo į skruostus — Ievą, vaikelius, senelį. Pastarasis, vyresnieji vaikai išlydėjo žemės iždininką į kiemą. Jie ėjo paskui lubnią sniego keliu ligi pat vartų. Čia dar ilgai stovėjo, lydėjo akimis tolstančias roges. Ieva pro langą žiūrėjo į tėvą, į vyresniuosius vaikus, stypsančius prie vartų, ir nuoskaudos ašaros temdė jai akis. Silpnumas pakirto jai kojas, kai Hornastajus padėjo ant stalo maišelį su pinigais. Ji nesiryžo nė išlydėti aukšto svečio. Pravirkusi Ieva atšlijo nuo lango. Kambarys pasirodė tamsus, tuščias. Ant plataus suolo su atkalte, apmušta kailiais, sėdėjo mažėlis Jonas. Jam buvo aštuoni mėnesiai. Jis dar netvirtai laikė galvelę. Knapsėdamas nosimi, jis kažką narnėjo ir šypsojosi. Mažas, brangus, tuo metu gal pats brangiausias Ievai žmogutis buvo čia pat, tačiau kambarys vis tiek jai atrodė tamsus ir tuščias. Tyliai ašarodama, Ieva priėjo prie stalo, paėmė Hornastajaus atvežtą odinį maišelį, atrišo, iškratė iš jo monetas. Ant stalo pažiro sidabriniai taleriai, vadinami puskapiais. Kiekvieno pinigėlio vienoj pusėj buvo iškaltas didžiojo kunigaikščio atvaizdas, kitoj — žodžiai: Moneta magni ducatus Lithuaniae. Magni ducatus... Šie žodžiai Ievai skambėjo kilniai, išdidžiai — juo labiau jai širdį plėšė nuoskauda. Ant stalo blizgėjo keturiasdešimt monetų — dvidešimt kapų grašių...! Dvidešimt kapų grašių per metus už tai, kad ištekėjai, pagimdei tris vaikus, ir už tai, kad lauki vyro. Nuolatos, kasdien lauki...

Netrukus po senojo Tvirbuto mirties Kiprijonas kanclerio pavedimu ėmė tvarkyti Lietuvos teisyną. Ilgas savaites gyvendavo Vilniuje, važinėdavo po vaivadijas, tolimus pavietus, surašinėdamas visokias bajorų privilegijas. Namo užsukęs, užtrukdavo savaitę, kartkartėm dvi — ir vėl į kelionę... O kai tapo kanclerio pasiuntiniu, Kiprijonas dar rečiau namo beparvažiuodavo — tik paskubom, prabėgom, vis pakeliui į kokią tolimą pasvietę... Ieva jo laukdavo ir laukdavo. Vasarą iš Kėdainių, iš Kiškų dvaro atsklido gandas, kad Kiprijonas Tvirbutas žuvęs, vokiečių riterių Livonijoj nušautas — riteriai ir jo kūną pasiėmę, nežinia, palaidoję ar ne. Vyro vaizdas Ievos atmintyje sustingo. Iki tol Ieva prisimindavo Kiprijoną visokį: ir linksmą, ir liūdną, ir lovoje gulintį, besiilsintį, ir prie stalo, prie popieriaus lapo palinkusį. Dabar šie prisiminimai dingo. Atminty sustingo sudžiūvęs aukštas vyriškis — smulkaus veido, ilgakaklis, atvėpusiom ausim, trumpai nukirptais plaukais... Dabar Kiprijonas Ievai buvo tik toks... Nei krustelės atminty, nei nusišypsos — didelės akys žvelgia taip pat sustingusios... Tarytum Kiprijoną lyg kunigaikštį ant monetos Ievos atminty būtų kas iškalęs...

Ieva nuvažiavo į Kėdainius, į Kiškų dvarą. Mikalojaus, Kiprijono bičiulio, jame nerado. Dvaro prievaizdas ir jauna apkūni moteriškė, Ieva nė nesuprato, kas ji tokia, atsakinėjo į klausimus trumpai: nežinom, negirdėjom, mums niekas nieko nesakė, nepranešė. Net paklausti, kur Mikalojus, jų šeimininkas, dvariškiai gūžčiojo pečiais, skėsčiojo rankom — nežinom, nežinom... Veikiausiai nenorėjo žinoti, o gal ir paties šeimininko nežinoti prisakyta jiems buvo...

Iš Kėdainių Ieva nuvažiavo į Vilnių. Hornastajus ją svetingai, nuoširdžiai priėmė. Kiekvieną vakarą į svečių menę jo rūmuose susirinkdavo muzikantai ir griežsaid smuikais, visokiom dūdelėm. Menėje, be Ievos, Hornastajaus, jo žmonos ir vieno kito dvariškio, daugiau nieko nebūdavo. Muzika beveik tuščioje menėje Ievą į siaubą varydavo. Hornastajus ją guosdavo: Kiprijono žuvusio niekas nematė, Kiprijonas nežinia kur dingo, gal į nelaisvę pateko; o pasiuntinių belaisvių niekas nežudo — priešiškų šalių valdovai jais apsikeičia; lauk, brangioji, išmintingoji, Kiprijonas sugrįš! neimk į galvą, ką žmonės šneka ar kada nors šnekės — lauk.

Ieva laukė.

Ir štai už laukimą ji gavo dvidešimt kapų grašių, keturiasdešimt sidabrinių talerių. Už tai, kad gyvena ir nejunta, kad gyvena.

Ieva supylė monetas atgal į maišelį, užrišo jį ir neišmanė, kur padėti. Jonukas ant kailiais apmušto suolo pargriuvo aukštielninkas — kepurnėjosi, sėdosi, nepajėgė atsisėsti... Ėmė nekantriai, piktai knirzti... Ieva laikė rankoje maišelį su pinigais, žiūrėjo į vaiką. Jai tapo koktu nuo tų pinigų.

Ieva pašaukė Būdrą, paprašė pasėdėt su vaiku, pati ėmė lakstyti iš kambario į kambarį, ieškodama vietelės, kur galėtų pinigus paslėpti: traukinėjo komodų, stalų stalčius ir stalčiukus, kilnojo skrynių dangčius — dieve dieve, gal ji norėjo paslėpti pinigus taip, kad pati paskui jų nerastų?.. Atidariusi spintos duris, sustingo. Į ją padvelkė senų drabužių kvapu — spintoje kabėjo velionės motinos sijonai, suknelės, liemenės, apsiaustai... Prieblandoje mainėsi audeklų spalvos, spingsėjo blizgučiai, berečių žiburiuojantys apvadai... Ieva skubiai uždarė, užtrenkė spintos duris. Pinigų maišeliu nešina, grįžo į kambarį, kuriame buvo palikusi Būdrą su kūdikiu. Iš lauko, palydėję žemės iždininką, buvo parėję vyresnieji sūneliai ir tėvas. Pastarojo veidas švytėjo džiaugsmu. Tėvas išdidus vaikštinėjo po kambarį, kartkartėm garsiai sučepsėdamas, net pasvirpdamas lūpom iš pasitenkinimo. Kaipgi nesidžiaugsi: jo duktė gauna jurgeltą! pats žemės iždininkas atvežė dukteriai jurgeltą! atšliuožė viena lubnia, be palydos, kaip koks paprastas bajoras, kaip koks valstietis, kaip koks, kaip koks... Vietos sau nerandantis žmogus, įžūliai pridūrė Ieva. Tėvas pažvelgė jai į veidą ir nustėro: tu verkei, dukrele? kas tau?.. Ieva atsainiai nusišypsojo, metė pinigų maišelį tėvui į rankas. Tėvas sugavo maišelį. Sutriko. Ieva žengė prie durų, tėvas sušuko jai įkandin:

— Dukrele, pinigai priklauso tau!

Ieva neatsigręždama atsiliepė:

— Tu mus globoji, pinigai tavo.

Motinos suknelių, palaidinių, liemenių, kailinių, apsiaustų, kurie kabėjo spintose, Ieva nebegalėjo užmiršti. Kiekvieną dieną ji atidarydavo kurią nors spintą ir peržiūrėdavo joje kabančius motinos drabužius. Nešdavo į orą vėdinti. Sodely ant obelų šakų iškarstyti kailiniai ir suknelės prakyburiuodavo kiauras dienas. Temstant drabužiai plaikstydavosi vėjy arba ramiai šmėksodavo — Ievai vaidendavosi, kad sodelyje lankosi motina.

Ievą ėmė graužti sąžinė. Dabar ji suprato, visa širdimi pajuto, kaip labai mylėjo motiną. Mylėjo, o niekada nebuvo jai gera, švelni duktė. Visada buvo jai atžari. Ieva mylėjo motiną ir nekentė jos būdo, jos pasipūtimo, išdidumo, garbės troškimo. Neapykanta nustelbdavo meilę... Ir tai buvo neteisinga, neteisinga! Ieva prasikalto, begaliniai prasikalto motinai!..

Sąžinė graužė Ievą vis labiau ir labiau, galų gale ji blaiviai suprato, kodėl jai nesiseka gyventi. Ją baudžia dievas. Ji niekada nebrangino motinos, ir dievas už tai dabar ją baudžia. Jeigu Ieva būtų paklausiusi motinos... Jeigu ji būtų ištekėjusi už Lauryno Vainos... Jeigu šaltoje, nebaigtoje statyti, dar nešventintoje bažnyčioje ji būtų apsigręžusi ir pabėgusi nuo apgavikiško altoriaus... Ieva būtų gyvenusi kitaip!.. Būtų gyvenusi, būtų jautusi, kad gyvena!..

Šeimos gyvenimu Kiprijonas nesirūpino. Jam nerūpėjo, dėl ko kenčia jo žmona. Iš Ievos pastangų prijaukinti jį prie namų

Kiprijonas kartkartėm net pasityčiodavo. Iš visų Dvarčiūnų patylom jis tyčiojosi. Vienas sau galvojo, kad turi nepaprastų tikslų, kad jų siekia diena po dienos, atkakliai, kantriai, o Dvarčiūnai jo nesupranta. Tai buvo teisybė. Dvarčiūnai — nė Ieva — jo nesuprato. Kadangi nežinojo, ko jis siekia. Iš tiesų — ko jis siekė? Svajonės įkurti lotyniškų knygų spaustuvę Kiprijonas išsižadėjo vesdamas Ievą. Šis Kiprijono išsižadėjimas buvo vienintelis įstabus poelgis dėl Ievos. Šį išsižadėjimą ji labai vertino. Širdyje ji visada didžiavosi šiuo kilniu Kiprijono poelgiu. Tačiau šeimai išlaikyti vieno išsižadėjimo neužteko. Nebūtų užtekę dešimties, šimto išsižadėjimų. Reikėjo ne tik kažko išsižadėti, bet ir kažką nuveikti, kad šeima atsistotų ant kojų, gyventų pasiturimai, ramiai ir jaukiai. Darbas, kurį Kiprijonas dirbo teisyno ruošimo komisijoje, kuklus atlyginimas, kurį už tą darbą Kiprijonas gaudavo,— kas tai buvo? Ar tas atlyginimas atitiko Kiprijono išsimokslinimą, jo išmintį ir jaunas jėgas?

Per motinos laidotuves Žygimantas, Ievos brolis, Kiprijonui pasiūlė: mesk raštvedybą kanclerio komisijoje! vade mecum! eik su manim! tu — teisės mokslų vyras, aš — matininkas; jei drauge, žemes matuodami, eitume, mudu būtume aiškiaregiai visose bylose! ir kol žemė... kol žemė visoje kunigaikštystėje bus išdalinta valakais, mudu tapsime turtuoliais! Štai tada... štai tada tu galėsi įsirengti spaustuvę, kokią tik panorėsi, kur panorėsi... štai tada tu galėsi rašyti ir leisti knygas!..

Ieva nemylėjo brolio, dažnai neapkęsdavo jo. Tačiau tuomet ji laukė, ką Kiprijonas broliui atsakys, kvapą užgniaužusi. Jai atrodė, kad Žygimanto pasiūlymas Kiprijonui išganingas. Kiprijonas, būdamas šalia Žygimanto, neleistų jam lupikauti, būti gobšiam ir žiauriam, priverstų jį laikytis įstatymų, paprasto žmoniškumo. Žygimantas gal taptų žmogum, geru žmogum. O Kiprijonas užsidirbtų pinigų pagal savo sugebėjimus, savo išmintį. Pastatytų ant kojų šeimą. Jie gal net atskirą dvarelį nusipirktų... Praturtėjęs Kiprijonas gal iš tikro daug pasiektų, knygas rašydamas ir leisdamas...

Ne ne, Ieva nešoko prašyti Kiprijono, kad sutiktų su brolio pasiūlymu. Ji nepasakė nė žodžio. Ji gerbė, mylėjo Kiprijoną, ji tikėjo jo išmintimi. Ji laukė vyro sprendimo kvapą sulaikiusi. Kiprijonas pažvelgė į Žygimantą nustebęs, jo lūpos vos vos vyptelėjo. Jis prašneko tuo savo ramiuoju — lyg užkeiktu! — balsu, kuriam niekas neišdrįsta prieštarauti:

— Ne, svaini,— patylėjo.— Aš neisiu su tavimi,— patylėjo.— Ir prašau: niekada niekada nieko man nebesiūlyk — aš niekada su tavimi neisiu.

Ievos motina sakydavo: tokiais žmonėmis, koks yra Tvirbutas, moteris pasikliauti negali; tokie žmonės šeima nesirūpina; jie rūpinasi kažkuo, ko niekas nė nežino, ar yra; jų galvose vėjas švilpia; jie gyvena ir mano, kad gyvena didį gyvenimą; jie pragyvena gyvenimą, tačiau niekas nė nepastebi, kad jie gyveno; jie numiršta ir dingsta... dingsta... dingsta be pėdsako, nepalikę vaikams nei turto, nei gero atminimo apie save... Gavusi pirmąjį jurgeltą, Ieva pripažino: motina buvo teisi! teisi!.. Ieva nė šešerių metų su Tvirbutu nepragyveno, o jo jau nebėra... Nebėra namie nei vyro, nei vaikų tėvo, nei jo pinigų, nei kokio jo padaryto daikto... Nieko nebėra...

Ieva kankinosi. Kaip ji, motiną mylėdama, galėjo šitaip atšiauriai su ja elgtis!.. Atgailaudama Ieva ėmė melstis už motinos vėlę. Kiauras naktis ji verkdavo, melsdama nuodėmių atleidimo sau, išganymo, geresnio gyvenimo savo vaikams.

Vieną rytą ji atsikėlė, atidarė spintą ir apsivilko motinos sena suknele. Priėjo prie veidrodžio, į save žiūrėjo. Motinos suknelė buvo susiraukšlėjusi, iš karto matei, kad ji seniai bevilkėta, ištraukta iš senos spintos. Tačiau negalėjai nepastebėti, kad suknelė įmantriai sukirpta, kad jos medžiaga brangi. Balta kreza, rankovių apvadai spindi žėručiais... Sidabru siuvinėta krūtinė... Ir keista: motinos suknelė, turinti pabrėžti jos savininkės kilmingumą, išdidumą, ant Ievos kūno gulėdama, nekrito į akis — Ieva nė puošni neatrodė. Trūko motinos veido, jos akių pasipūtėliško spindesio, atsainaus žvilgsnio į kitus žmones. Taip! Ne suknelės, ne drabužiai teikė motinai akį rėžiančio pasipūtimo — teikė jos veidas, jos akių žvilgsnis, laikysena!.. O Ieva... Ką — Ieva!.. Karalaitės suknele apsivilkusi, ori ji nebūtų atrodžiusi... Jos veidas buvo liūdnas, susikrimtęs, akys susirūpinusios ir mąslios. Ieva iš savo veido veidrodyje matė, kaip nuogąstauja, nerimauja dėl rytojaus — ar viskas bus gerai, ar nelaukia nepriteklius ir vargas?.. Ne ne, nei puošnūs drabužiai, nei spindinti namų aplinka negalėjo suteikti Ievos išvaizdai tuščiagarbės moters bruožų...

Ieva ėmė nešioti motinos sukneles, sijonus ir liemenes kasdien. Visi tie rūbai buvo įmantrūs, tačiau seni ir panešioti, dėl to neakino kitų žmonių iš Ievos šaipytis, manyti, kad ir ji kaip motina tuštybe susižavėjo. O pačiai Ievai motinos drabužis, visu kūnu juntamas, teikė džiaugsmą. Motinos suknelėm vilkėdama, ji tarytum meilę motinai išsakė — pavėluotai, dėl to nuoširdžiau, skaudžiau... Pajutusi, kad, užmiršdama motinos tuščiagarbiškumą, vis dažniau prisimena jos stebėtiną rūpinimąsi vaikais, naudos namiškiams siekimą, Ieva tapo ramesnė, stipresnė. Ji įtikėjo, kad pagaliau rado išmintingą sprendimą, susitaikė su motina. Tai ją guodė, teikė jėgų. Nuo šiol nebe taip labai ją gąsdino rytojus, vaikų ateitis — jai atrodė, kad turi pakankamai jėgų viena, be vyro, vaikus užauginti, į žmones išleisti, ant kojų pastatyti.

Tačiau kaip tik tuo metu, kai Ievos sieloje įsivyravo rimtis, Ieva pajuto, kad jos vengia vyresnėlis sūnus. Prie pusryčių ar pietų stalo Petrelis sėdėdavo panarinęs galvą, nudūręs akis. Jis niekada nebeprakalbindavo motinos pirmas. Į motinos klausimus atsakinėdavo trumpai ir šiurkščiai, nesavu balsu. Ieva dažnai pajusdavo, kad vaikas stebi ją piktomis, atšiauriomis akelėmis. Kai ji atsigręždavo, pažvelgdavo į jį, sūnus skubiai slėpdavo akis. Ieva suvokė: kažkas, ko ji nepamato, nesupranta, gildo vaikui širdelę. Motina vis dažniau ėmė šnekinti Petrelį, gretintis prie jo, norėdama apkabinti, pamyluoti, paguosti, išklausti, kas jam atsitiko, kas jo širdelę staiga prislėgė. Tačiau veikiai Ieva patyrė, kad jos švelnumas jam nemalonus. Vaikas sučiaupdavo lūpas, nudelbdavo akis, kęste iškęsdavo jos paglostymą ar pamylavimą ir tuojau kiūtindavo į šalį. Kelis žingsnius nuėjęs, pasileisdavo bėgti, nenuslepiamai džiūgaudamas, kad iš motinos glėbio ištrūko.

Vieną vakarą Ieva norėjo Petrelį motiniškai pamigdyti. Prisėdo ant jo lovos krašto, tyliu balsu ėmė jam pasakoti nutikimą iš savo vaikystės. Vaikas nusigręžė į sieną, apsiklojo ausį, tik jo plaukeliai liko dryksoti ant pagalvės. Ieva nutilo. Atsigulė šalia vaiko. Šis pasislinko prie sienos. Graudulys suspaudė Ievai širdį. Motina tyliai kuktelėjo, pravirko. Petrelis staiga pašoko, atsisėdo lovoje, ėmė šaukti:

— Aš bijau... Bijau, mama!.. Bijau tavęs!..

Ievai susyk nušvito protas. Ji nuščiuvo. Įsistebeilijo į vaiką. Petrelis sėdėjo lovoje iš tikrųjų išsigandęs: akelės išpūstos, burnelė pražiota, veidelis ištįsęs... Užtirpusia krūtine Ieva atsikėlė, žodžio netarusi, perėjo kambarį, pažvelgė į lovą prie kitos sienos. Ten gulėjo mažesnieji jos sūneliai. Povilas ir Jonas jau miegojo. Jųdviejų veideliai buvo ramūs, visiškai ramūs... Ieva tekina išbėgo iš kambario, ilgai vaikščiojo koridoriais, pati nežinodama, kur ir ko eina. Susivokė, atsitokėjo savo kambaryje. Ji nusivilko motinos suknelę, numetė ant lovos ir žiūrėjo į ją akis išplėtusi, alsavimą sulaikiusi. Vaikas bijo!.. Motina vilki mirusios senelės suknele, ir vaikas bijo!..

Daugiau niekada Ieva nebesivilko jokiu motinos drabužiu. Ir Petrelis niekada nebesuko nuo jos akių, nebevengė jos. Priešingai. Dabar vaikas tapo lipšnus jai, pernelyg lipšnus. Vaikas buvo laimingas, dėkingas motinai, kad suprato jo mintis, jo širdelę. Vyresnėlis sūnus atsiminė, gerai žinojo: senelė jo tėvo nemylėjo. Ir kai motina apsivilko senelės suknele, vaikas išsigando: ir ji, ir mama nebemyli tėvo; nebelaukia jo; užmiršo jį. Viešpatie, ir kaip galėjo Ieva pamanyti, kad Kiprijono nebėra namie!.. Na taip, ji nebeturi Kiprijono pinigų, jos akyse nešmėkso joks jo padarytas daiktas. Vyro ji nebeturi. Tai teisybė. Tačiau namie tebegyveno jos vaikų tėvas! Daugelis vyresnėlio sūnaus jausmų, minčių susiję su tėvu. Ieva pasijuto neapsakomai laiminga... Pirmą kartą ji patyrė, kad iš tikrųjų turi šeimą, kad yra pasaulyje Tvirbutų, jaunųjų Tvirbutų, Ievos ir Kiprijono, šeima...

Kuo didesnis Petrelis augo, tuo akivaizdžiau Ieva įsitikindavo: Petras, iš trijų jos vaikų vien tik Petras taip skaudžiai jaučia, ar tėvas su motina myli, gerbia vienas kitą. Tad argi keista, kad jo gyvybėlė, akloje tamsoje teberusėjusi, Ievai per vestuves būsimu veidu pasivaideno? Petrelis pasivaideno, pasivaideno! Neleido jai, likimo lemtai motinai, nuo altoriaus, nuo tėvo, likimo lemto, pabėgti! Jeigu Ieva ir Kiprijonas anuomet būtų išsiskyrę, Petrelio gyvybėlė niekada nebūtų gimusi, pasaulio šviesos išvydusi, žmogumi tapusi. Petro gyvybėlė, tai pajutusi, pati savo ateitimi pasirūpino — pasivaideno būsimai motinai, išsižadėti jo nebeleido. Dabar Ieva tuo be atodairos tiki.

Tačiau drauge su džiaugsmu, kad Petrelis gyvena tylų, nematomą gyvenimą su tėvu, Ieva pajuto ir nerimą: Povilas ir Jonas, jos mažesnieji sūneliai, tėvo neatsiminė, nežinojo nė kaip jis atrodo. Jiedu neturėjo tėvo. Ieva dabar dažnai ir akivaizdžiai pastebėdavo, kokie nerūpestingi jos jaunėliai, kaip lengvai, pasikrykštaudami jiedu gyvena. Jiedu neturėjo savo širdgėlos, skausmo, to sunkumo krūtinėje, kuris pritildo žmogų, priverčia įsižiūrėti į gyvenimą, įsiklausyti, ką žmonės šneka, kuo guodžiasi... kuris akina mąstyti... svajoti... suprasti atotrūkį tarp kasdienybės ir svajonės...

Kai Ieva šitaip ėmė suvokti savo vaikus, buvo praėję jau dveji metai nuo to laiko, kai Kiprijonas be žinios dingo. Tačiau tik tada, dabar ji tuo neabejoja, Ieva pradėjo laukti Kiprijono. Pradėjo iš tikrųjų, visa širdimi laukti vyro, vaikų tėvo, mylimojo.

Penkiasdešimt aštuntų metų rudenį iš Vilniaus į Širvių dvarą atjojo kanclerio Radvilos pasiuntinys Šimkevičius — storas, barzdotas, stebėtinai ramus vyras. Jis pranešė, kad jurgeltas Ievos šeimai nutraukiamas. Laikinai. Į Livoniją įsiveržę caro kariuomenės būriai, ten prasidėjęs karas. Lietuvių etmonai renką kariuomenę ir taip pat žygiuosią į Livoniją. Lietuva privalanti apginti nuo priešų kaimynų kraštą. Privalanti surinkti ir išlaikyti didelę kariuomenę. Lietuvos iždui dabar brangus esąs kiekvienas grašis: niekam, ničniekam nebebus mokamas nė jurgeltas, kol karas Livonijoj nepasibaigs.

Šimkevičius visa tai pasakė ramiu, kasdienišku balsu. Ir tuojau susiruošė joti atgal į Vilnių. Kokia dėkinga buvo Ieva Radvilos pasiuntiniui! Jis pranešė tokią gerą žinią — jurgeltas jai nebebus mokamas! Ieva, džiaugsmu nesitverdama, apkabino Šimkevičių, pabučiavo jį į abu skruostus. Pasiuntinys sutriko, tarė:

— Aš niekada nemaniau, kad yra pasaulyje tokių kilnių moterų. Trys pasiuntiniai atsisakė joti į Širvius su žinia, kurią pranešiau jums aš. Kaip jie apsiriko!.. Su kokia puikia moterim nesusitiko!..

— Pone, apie kokį mano kilnumą jūs šnekate? Už vyro, vaikų tėvo laukimą pinigų imti aš paprasčiausiai nenoriu, nenoriu, ir tiek,— atsakė Ieva.

Šimkevičiaus atnešta žinia išgąsdino Ievos tėvą. Jis netikėjo, kad jurgeltas nutrauktas dėl karo Livonijoje. Ką reiškia kariuomenei dvi dešimtys grašių? Kiek karių galima už juos išlaikyti? Ievos tėvas ir Dvarys, pavieto maršalkas, vienu balsu tvirtino: pavasarį mirė Hornastajus, žemės iždininkas, Tvirbuto globėjas,— štai kur šuva pakastas! nauji iždo tvarkytojai pavydi Tvirbutui garbės, o gal net sukčiauja — karo reikmėmis teisindamiesi, į savo kišenes jurgeltus susižeria. Pavieto urėdai, bajorai apie nutrauktą jurgeltą spėliojo šiaip ir anaip — kokių tik gandų Ieva neprisiklausė!.. Tačiau ji neėmė jų į galvą, neįsileido į širdį. Dieną, kur eidama, naktį, staiga atsibudusi, Ieva nejučia imdavo šnabždėti: vaikai buvo maži, visiškai maži, kai Kiprijonas iš namų išėjo — ar beatsimena jis jų veidelius, ar beatsimena?.. Kartą ji apkvaito iš laimės suvokusi, ką šnabžda. Ar beatsimena?.. Vadinasi, ji nė neabejoja, kad Kiprijonas tebėra gyvas — gyvas, tebėra gyvas!.. Kancleris, valdovas sužinojo, kad Tvirbutas tebėra gyvas, ir jie nutraukė jurgeltą jo šeimai!.. Taip tada Ieva manė, širdimi juto. Ak, dieve dieve... Nuo to laiko praėjo treji metai — deja... Deja, per tuos pralėkusius metus ji negavo apie vyrą jokios žinelės — nei raštu, nei žodžiu, nei apie gyvą, nei apie mirusį...

Šiandien — rugpjūčio paskutinis sekmadienis. Vienas tūkstantis penki šimtai šešiasdešimt pirmų metų rugpjūčio paskutinis sekmadienis. Jau vidurdienis. Saulė kabo viršum sodelio. Kepina. Kregždės nardo aukštai, dangaus mėlynėje. Dvarelyje tylu. Tik didelė mėlyna musė kartkartėm prazvimbia pro šalį. Praėjusią savaitę praūžė liūtis, aptaškė purvinu vandeniu medžius iki pašakių, pastatus iki palangių. Kaitra vandenį išdžiovino, ant medžių kamienų, ant pastatų sienų liko tik purvas, pilkas, sudžiūvęs purvas. Jis primena Ievai matininkų, elgetų, keliauninkų ir šiaip jau klajūnų kojas, visada pavargusias, purvu apskretusias...

Upytėje budelis — šiuokart nebe vietinis, iš Vilniaus atvežtas — gal jau šią valandėlę ant medinės pakylos lipa. Blykčioja saulėje jo kirvio ašmenys. Ant pakylos stovi trys nusikaltėliai, apsupti sargybinių. Mirti juos nuteisė už tai, kad duoneliavo žmonėse Tvirbutais pasivadinę. Trys Tvirbutai apsišaukėliai stovi ant medinės pakylos basi. Lentos po jų kojomis saulės įkaitintos. Trinka, ant kurios jie paeiliui galvas guldo, taip pat įkaitusi...

Tai neteisybė! Prasimanymas! Tuščias įsivaizdavimas... Tu nežinai, kas iš tikrųjų Upytėje dedasi, Ievuže!.. Nusiauk ir tu basa. Štai šitaip. Atsistok ant pirštų galelių, eik pirštų galeliais, smulkiais žingsneliais, iškeltomis rankomis... Tavo vaikai tebėra maži. Tu dar jauna. Tu dar stipri. Tu dar ilgai gali Kiprijono laukti.

Kodėl ji nevažiavo į Upytę su anyta, su broliu? Kodėl ji nepaklausė tėvo, neišėjo, vaikais vedina, su juo į laukus? Kodėl nepaliko namų tuščių? Ieva nežino. Jos galva apkvaitusi. Trejus metus Ieva tikėjo, kad vyras tebėra gyvas, kad sugrįš. Bet štai šiandien Upytėj nukirsdins tris apsišaukėlius Tvirbutus. O tikrasis Tvirbutas — kur jis? Ne ne, protu Ieva nesuvokia, kas dedasi. Į galvą tik prisiminimai lenda. Širdis tik su vaikais, tik namie būti šiandien trokšta. Ir vis dėlto: Upytėje yra pilies teismas, pilis stūkso ežero saloje, saugu joje apsišaukėlius tvirbutus būtų buvę teisti; tačiau nuteisė Vilniuje; į Upytę atvežė tik nukirsdinti... Kodėl? Kodėl nuteisė anuos vargšus slapta nuo upytiškių, o nukirsdina jų akyse? Gal tai, kas dedasi šiandien Upytėje, tik dar kartą paliudija, kad Kiprijonas gyvas tebėra?

Neiti niekur iš namų! Būti su vaikais!

Štai kas Ievai šiandien šventa. Ieva neabejoja, kad šią valandą yra ten, kur turi būti, kur privalo būti. Ir jos širdis rami. Ir Ieva laiminga. Ir ji mato save tarytum iš šalies. Ji aukšta. Liekna. Jos pečiai statūs. Žalsva suknelė, aptempusi jos krūtinę ir liemenį, nuo klubų laisvai žemyn krinta — užpakaly suknelės apačia žole velkasi. Balta standi apykaklė juosia kaklą. Krūtinė... Krūtinė plati, erdvi ir tuščia — dvelkia skaudžiu ilgesiu... Tuštuma visada ilgisi pilnatvės, bent jos užuomazgos, bent mažos sėklikės, kurią galėtum sudaiginti, užauginti, išpuoselėti...

Štai tokia moteris — aukšta, stačiais pečiais, plačia, tuščia krūtine (ant jos nėra jokio karulio, jokio pakabuko) — eina basa sodo žole, eina pirštų galeliais, smulkiais žingsneliais, iškeltomis rankomis. Tyliu, tačiau žvaliu, džiugumu užkrečiančiu balsu ji juokiasi:

— Visi! Vaikščiokime visi pirštų galeliais! Vaikai, girdite, vaikai, lakstykime pirštų galeliais!

Petras, vyresnėlis sūnus, atsitiesia nuo pavėsinės tvorelės, spokso į motiną sutrikęs.

— Pirštų galeliais! — šaukia jam motina.— Žole — pirštų galeliais!

Petras stovi, nė nekrusteli. Mažesnieji — Povilas ir Jonas — jau krykštauja. Jau kelia rankeles aukštyn. Jau stiebiasi ant pirštų galelių...

— Puiku! Puiku! — džiaugsmu švytėdama, šaukia mažyliams motina.— Pirštų galeliais!..

Vaikai stypčioja vis drąsiau, vis linksmiau, vis smulkesniais žingsneliais. Spindi, švyti jųdviejų akelės.

— Pirštų galeliais! — vis šūkčioja motina.— Puiku! Mes šokame! Kaip lengva šokti išmokti!

Neregėta šviesa dabar švyti Ievai sodelis, tuščias kiemas, pastatų purvinos sienos. Aukštai skaisti saulė, žemai — linksmi, laimingi vaikų veideliai. Kregždės dangaus mėlynėje nardo... Tėvas, senelis, lazda pasiramsčiuodamas, po laukus vaikšto — parugėm, palei linų laukelius... Ant įkaitusių pakylos lentų nenustygsta vietoje apsišaukėlių tvirbutų basos kojos... Budelio kirvis ašmenim saulėje blykčioja...

Ieva dirsteli į pavėsinę, ir jos širdį nuogąstis perveria. Petrelio pavėsinėje nebėra. Ieva nuleidžia rankas, visa pėda ant žolės atsistoja. Sode Petrelio nematyti. Ne ne, Ieva nešauks jo vardu, neis ieškoti. Petrelio namie nebėra. Jis dabar kažin kur tolybėse, gal net dausose — drauge su tėvu...

Mažėliai, Povilas ir Jonas, tebekrykščia, tebestypčioja pirštų galeliais, tebeplasnoja rankelėmis. Įsišėlo: klumpa ir keliasi, šoka, sukasi, vėl klumpa, vėl keliasi, paskui, nesitverdami juoku, čiumpa vienas antram už marškinių, pargriūva, raičiojasi žolėje — ristynių eina...

Ieva žiūri į juodu, mintyse šnabžda: dieve, viešpatie dieve, pasaulio valdove, suteik Kiprijonui gerą atmintį, pasirūpink, kad vaikų veideliai jo atminty nuolat šviestų, naktimis jam sapnuotųsi — namo viliotų!..

V

Šis kambarėlis mažas, su vienu langu, į palangę remiasi pailgas stalas, prie jo stovi keturios kėdės su aukštais atlošais. Pilypui Dvariui čia visada patikdavo pasėdėti, išgerti alaus, atsikvėpti. Čia jis mėgdavo užeiti rytais per šventes, vakarais po susirinkimų pilyje ar pokylių aplinkiniuose dvaruose. Čia niekas nelįsdavo į akis, netrukdydavo, nematydavo, kaip jis kenčia po naktinių gėrynių. Čia jis išgerdavo kupkužį alaus, ant siauros lovos pasienyje nusnausdavo.

Pastaraisiais mėnesiais šis kambarėlis jam tapo dar brangesnis. Birželio mėnesį, taip, pačioje birželio pabaigoje Pilypas Dvarys užėjo čia ankstyvą rytą ir staiga pamatė, kokios įstabios šviesos kambarėlis nutviekstas. Anksčiau jis ir nepastebėdavo, kad į šį jo kambarėlio langą šviečia tik rytmečio saulė. Šviečia tik tris keturias valandas po patekėjimo — tai pats įstabiausias dienos metas. Medžiai, žolynai, daržai, kuriuos matai pro langą, tebežiba, tebespindi sodria rasa, ir tas gamtos spindėjimas nutvieskia ir kambarėlį. Ir jame viskas, rodos, žiba, spindi. O oras vėsus. Lengva kvėpuoti. Senatvėje vis labiau jaudina rytmečio šviesa ir vėsa — vis labiau...

Gegužės mėnesio pirmomis dienomis Pilypas Dvarys gavo valdovo karinį raštą. Dvarys privalėjo rinkti pavieto vyrus, vesti į Zelburgą. Nuo kiekvieno valako — du vyrai, vienas iš jų raitas, abu privalo būti ginkluoti, turėti maisto ne tik vasarai, bet ir rudeniui, žiemai. Vadinasi, laukė ilgas žygis — niekas, nė valdovas, nežinojo, kiek jis užtruks. Jei valdovas būtų įsakęs maisto pasiimti tik vasarai, Dvarys dar pats būtų vedęs savo pavieto vyrus į Zelburgą. Tačiau leistis į žygį, kuris užtruktų ir rudenį, ir žiemą, Pilypas nebegalėjo. Jam buvo jau šešiasdešimt septyneri metai. Čia viena, čia kita liga pakaitom, o kartkartėm ir drauge jį jau kamuodavo. Atlaikyti karo žygio sunkumus žiemą buvo jau nebe jo jėgoms, ir Pilypas išsiuntė pasiuntinį į Trakus, pranešė vaivadai, kad jau atėjo metas užleisti pavieto karo vado vietą jaunam vyrui. Vaivada suprato Dvarį, pavieto karo vadu paskyrė Aleksandrą Vladyką, jauną, šaunų vyrą.

Gegužės pabaigoje į Upytę susirinko pavieto vyrai. Gėrė, dainavo, šėlo, ūžė savaitę. Paskui į Panevėžį, į Pilypo dvarą, atjojo vėliavininkas Janavičius. Pranešė: pavieto vyrai išžygiuoja prie Zelburgo, ir pavieto etmonas Vladyka prašo, kad maršalkas išlydėtų karius.

Dvarys nuvažiavo į Upytę karieta. Aikštėje priešais teismo seniūniją išrikiuoti stovėjo kariai — keli šimtai vyrų. Tai, kad, jam įvažiavus į Upytę, kariai buvo jau išrikiuoti, Pilypui daug ką pasakė: Vladyka suruošė gerai apgalvotą, įstabų pavieto vyrų atsisveikinimą su savo maršalku — teisybę pasakius, jau su buvusiu maršalku...

Dvarys palengva išsiropštė iš karietos, žengė išsirikiavusių karių linkui. Vladyka kariams kažką suriko, ir jų rikiuotė nu-

ščiuvo. Dvarys sustojo. Iki karių rikiuotės buvo likę gal dar trisdešimt keturiasdešimt žingsnių. Pilypo gerklę užsmaugė graudumas. Į akis sušoko ašaros. Arčiau prie karių prieiti Pilypas nesiryžo — nenorėjo, kad vyrai pamatytų jo ašaras. Suvokęs, kad iš susijaudinimo užmiršo kariuomenės apžiūros taisykles, kad nebeišmano, ką daryti, kaip elgtis, Pilypas staiga iškėlė virš galvos sugniaužtą kumštį, sušuko trūkčiojančiu balsu:

— Vyrai, vyručiai mielieji! Sugrįžkite namo! Visi namo sugrįžkite! Visi iki vieno!..

Taip sušukęs apsigręžė, beveik protekine nuskubėjo atgal prie savo karietos. Niekas — nei vėliavininkas, nei etmonas Vladyka — nešoko jam už akių, nesakė, kad taip elgtis maršalkui nedera. Pilypas įlipo į karietą, sušniokštė vežėjui: varyk, varyk!.. Vežėjas sukirto arkliams, karieta trūktelėjo iš vietos, ir tuojau Pilypas išgirdo kariuomenės būgnų tratėjimą, vyrų griausmingus atsisveikinimo šūksnius... Nuogąstaudamas, kad visur, kur apsistos, kur pasisuks, žmonės aplinkui sukinėsis, žvilgčios į jį, į pasenusį maršalką, su užuojauta, Dvarys paliepė vežėjui važiuoti prie karčemos. Kambarėlis antrame karčemos aukšte buvo tuščias. Kambarėlis buvo skirtas maršalkui, Dvarys tebebuvo maršalkas, ir karčemininkas dar nedrįso kambarėlio kam nors kitam, nė Vladykai, užleisti. Pilypas įėjo į savo užuobėgą, krito kniūbsčias į siaurą medinę lovą — pratysojo joje kelias valandas nejudėdamas, tarytum negyvas...

Vėliau, kai iš Panevėžio į Upytę su reikalais atvažiuodavo, Dvarys pirmiausia prie karčemos sustodavo. Užeidavo į savo kambarėlį. Berniukas atnešdavo iš apačios kupkužį alaus, sūrio. Pilypas sėdėdavo vienas prie stalo, jusdavo, kad kitos trys kėdės tuščios, kad nieko šalia nėra, ir būdavo ramus, labai ramus. Spoksodavo pro langą. Lėtas jo žvilgsnis, žemės nesiekdamas, slysdavo krūmų viršūnėmis, medinių namukų stogais, tolėliau, už mūrinių namų, už krūmų juostos, atsiverdavo ežero vaizdas su sala, su pilimi saloje... Mėlynoje tolių migloje skendėdavo krūmais apžėlęs kitas ežero krantas...

Tik šis kambarėlis jam beliko iš visko, ką anksčiau Upytėje turėjo. Maršalkiškas gyvenimas praėjo, ir jam beliko šis kambarėlis — užuovėja, užuobėga iki gyvos galvos, atpildas už pragyventą ilgą gyvenimą. Vienatvė, ramybė, atsiminimai — štai kas yra jam dabar šis kambarėlis...

Pilypas Dvarys pakelia nuo stalo kupkužį, prieina prie lango. Šiandien tikros ramybės nė šiame kambarėlyje jis neranda. Po kojomis, po grindimis, karčemos menėje girdėti duslus, nė akimirkai nenutylantis girtų šurmulys. Pro langą matyti, kaip aikštėje prie teismo seniūnijos knibžda žmoneliai, kaip gatvelėmis tarp namų ir krūmų siuva pirmyn atgal karietos, vežimai. Visose pusėse rūksta dulkės, debesimis plūduriuoja virš namų stogų, virš medžių...

Šiandien Upytės aikštėje nukirsdins tris pasmerktuosius, tris apsišaukėlius tvirbutus. Dvarys senas žmogus, daug metų valdė pavietą, daug šilto ir šalto patyrė, daug vaivados ir paties valdovo įsakymų pats įvykdė... Ne visus įsakymus, kuriuos per daugelį metų įvykdė, Dvarys suprasdavo... Kitąkart ir nenorėdavo suprasti... Jausdavo, kad sąžinė grauš, sielos ramybę praras, jeigu supras... O, šiandien Pilypui įstabi diena! Šiandien pirmą kartą per pastaruosius trisdešimt metų nebe jis atsakingas už tai, kas Upytėje dedasi. Šiandien jam neberūpi, ar bus per egzekuciją nesusipratimų, ar nebus, ar kils dėl to neramumų, ar nekils — už egzekucijos sėkmę šiandien atsako vaiskis Žuvininkas, gal net ir ne jis, gal kuris nors iš tų, kurie atvažiavo į Upytę iš Vilniaus.

Pasigirsta tylus, nedrąsus beldimas į duris. Dvarys skubiai žengia prie jų — atidaro. Koridorėlio prieblandoj stovi išstypęs berniūkštis. Jis uždusęs. Jo marškiniai atlapi, krūtinė suprakaitavusi.

— Atvažiavo jaunasis Dvarčiūnas,— išpyškina berniūkštis.

— Vienas? — suklūsta Dvarys.

— Vienas.

— Neapsirikai? Karietoje tikrai nieko daugiau nebuvo?

— Pone, mes keturiese, mes apžiūrim karietas iš visų pusių... Dar laukti, pone?

— Laukti, būtinai laukti.

Berniūkštis nubilda laiptais žemyn. Dvarys uždaro kambarėlio duris. Egzekucija Upytėje šiandien sukta, apgaulinga. Tie trys pasmerktieji galbūt ir verti rūsčios bausmės, galbūt jie ką nors nužudė, gal įžeidė ar išdavė valdovą... Tačiau tvirbutais apsišaukę jie tikrų tikriausiai žmonėse neduoneliavo... Kam Lietuvos miesteliuose ir kaimuose Tvirbuto vardas ką nors sako? Niekam nieko nesako. Niekas nieko apie Tvirbutą nėra girdėjęs. Tad kodėl niekam nežinomas vardas turėtų žadinti žmonių užuojautą duoneliautojui? O egzekucija Upytėje šitaip išgarsinta! Bajorai gavo kanclerio kvietimus į egzekuciją... Po kaimus ir miestelius lakstė skelbūnai... Upytės ir Kauno pavietų gyventojai į egzekuciją būtinai turi atvykti... Ir keista: egzekuciją šitaip išgarsinę, prievarta į ją žmones suvarę, valdovo rūmai neatsiuntė į Upytę nė vieno aukšto urėdo — Dvariui tai labiausiai įtartina. Vakar iš Vilniaus į Upytę trim karietom atidardėjo tik keli mažai kam žinomi urėdėliai — kažkelintas didžiojo vėliavininko pastumdėlis Vosylius Ragoža, žirgininko padėjėjas Jokūbas Peseckis, kanceliarijos raštininkas Motiejus Savickis, kitų nei pareigų, nei pavardžių Dvarys neatsimena. O atlydėjo šias valdovo rūmų peles net du šimtai raitų karių!

Na, Lietuvos kariuomenė dabar kariauja Livonijoj. Etmonai, vaivados, kaštelionai, daugelis kitų aukštų urėdų dabar ten. Derybomis su Maskvos bajorais dabar užsiėmęs kancleris... Tačiau argi maža valdovo rūmuose kitų aukštų urėdų? Rūmų maršalkas, pakancleris... Aukštieji garbės urėdai — taurininkas, kardininkas, duonos raikytojas... Argi jie visi kare? Kodėl nė vienas iš jų neatvažiavo į Upytę, į taip neregėtai išgarsintą egzekuciją? Ne ne, nuovoka Dvario jau daug metų nėra apgavusi! Valdovas, aukštieji urėdai žino, ką daro — jeigu egzekucija nepasisektų, žmonėms nežinomos teisybės yla iš maišo išlįstų, tegul maži urėdėliai valdovo rūmų garbę gelbsti!..

Ką kam padarė Tvirbutas, paprastas kanclerio Radvilos pasiuntinys? Kodėl ir kuo jis pačiam valdovui toks svarbus tapo? Kodėl Vilniaus rūmai taip atkakliai tikina, kad jis be žinios pradingo? Kodėl jo pradingimą aukštieji urėdai laiko tokiu didvyrišku? Kodėl jie Tvirbuto garbe taip rūpinasi, kad net apsišaukėlius tvirbutus mirtimi baudžia? Visa tai Dvariui paslaptis. Ne paslaptis jam tik viena: žinios, kurias valdovas ir jo urėdai pagarsinti perdėm stengiasi, dažniausiai būna netikros; bausmės, kurių įvykdymo pasižiūrėti valdovas žmones prievarta suvaro, dažniausiai neteisingos būna; viskas, kuo valdovas primygtinai žmones įtikinti nori, dažniausiai tik apgaulė tėra...

Vėl atidunksi koridorium berniūkščio žingsniai. Šiuokart pasiuntinėlis nė nepasibeldęs į kambarį įlekia. Suprakaitavusiame, dulkėtame jo veide džiugiai spindi akys.

— Ta ponia atvažiavo! — išpyškina berniūkštis, patylėjęs ramiau priduria: — Tikrai ta ponia, tikrų tikriausiai ta, pone. Ji laukia jūsų.

— Bėk ir sėsk į mano karietą — parodysi, kur ji laukia,— sako Dvarys, užveria paskui išbėgusį berniūkštį duris. Valandėlę nepaleidžia durų rankenos, stūkso sukumpęs, galvą nukoręs... Šnairuoja į langą — pro jį mato aikštę priešais teismo seniūniją... Per tą aikštę Pilypas daug metų vaikščiojo — buvo svarbiausias pavieto žmogus...

Dvarys papurto galvą, peržvelgia kambarėlio sienas, lovą, stalą... Trys kėdės stovi nejudintos. Pilypas nueina, pristumia prie stalo ir ketvirtąją kėdę, tą, ant kurios pats šįryt sėdėjo. Dėbso į nugertą, jau apytuštį kupkužį ant stalo... Alaus puta subliuškusi... Alus pablyškęs, atrodo nusivadėjęs... Vis dėlto Pilypas pakelia kupkužį prie lūpų, prisiversdamas gurkšteli iš jo dar vieną gurkšnį. Tai jau paskutinis gurkšnis šiame kambarėlyje... Padėjęs kupkužį ant stalo, Dvarys žengia prie durų. Tarpduryje dar kartą atsigręžia į kambarėlį, dabar jau tik į langą, į vaizdą, kuris pro langą matyti, į kurį Dvarys per daugelį metų akis pražiūrėjo.

— Sudieu, — garsiai pasako Pilypas ir išeina iš kambario. Leidžiasi laiptais į apačią. Užsukęs į karčemą, panyra į linksmą įkaušusių vyrų šurmulį. Priešais buvusį maršalką tučtuojau išdygsta karčemininkas — storas, raudonveidis vyras papurusiom žandenom: gal kas nepatiko, pone? gal ko reikia?

— Širduži,— sako jam Pilypas — vien tik į karčemininką jis šitaip kreipdavosi.— Aš išeinu. Nelaikyk mano kambarėlio tuščio.

— Iki rytojaus, pone! — išsišiepia ir nusilenkia karčemininkas, parodydamas nuplikusį viršugalvį.

— Kambarėlis man niekada nebebus reikalingas. Aš atsakau jį.

— Pone! — išsprogina akis karčemininkas.— Ir nešnekėkite šitaip!

— Širduži mielas,— Dvarys paniuręs atkiša karčemininkui ranką.— Aš pasenau. Žmonės sensta greičiau negu karčemos... Nebelauk manęs — nelaikyk kambarėlio tuščio.

Karčemininkas neišmano, ką daryti su atkišta buvusio maršalko ranka. Dvarys nei sveikindamasis, nei atsisveikindamas rankos jam niekada nepaduodavo. Tad dabar karčemininkas, sutrikęs ir nusigandęs, šluostosi rankas į prijuostę, niekaip nenusišluosto, bent Dvarys nesulaukia, kol nusišluostys,— apsigręžia ir išeina iš karčemos.

Dvario pasitikti prie laukujų laiptų privažiuoja dvikinkė karieta uždulkėjusiais langeliais. Pilypas į ją įlipa, peržengia berniūkščio pasiuntinėlio, susirangiusio ant grindų, kojas, atsisėda ant užpakalinės sėdynės. Karieta pajuda, sudarda ratai. Dvarys nejučia atsigręžia, pro apdulkėjusį langelį lyg pro miglą mato, kaip ant laukujų laiptų išeina karčemininkas — iš tolo baltuoja jo prijuostė. Karčemininkas stovi, žiūri įkandin Dvario karietos — turi žmogus širdį!.. O kaipgi? Juk ne taip dažnai karčemininkui žmogus iš akių dingsta, vien tik atsiminimu tampa. Dvarys nusigręžia nuo langelio, mintyse kartoja: aš nebe maršalkas, nebe maršalkas, nė karčemininkui — nebe maršalkas. Ir jo krūtinę užlieja romus džiaugsmas.

— Ko tas dyra iš paskos dyrina? — neramiai suinkščia berniūkštis pasiuntinėlis.

Pilypas tik dabar pamato: berniūkštis stovi sulinkęs, rankom karietos sienelių atsirėmęs, pro užpakalinį langelį žiūri.

— Jis seka, kur mes pasuksim, pone! — vėl sušunka berniūkštis.

— O ne,— prasijuokia Dvarys.— Širdužis širdį turi — ak, vaikeli, tau dar nesuprasti šito!..

Berniūkštis, nepatikliai į Dvarį dėbčiodamas, vėl susirango ant karietos grindų. Jis kažkuo nepatenkintas: akys neramios, šnervės išsipūtusios...

Dvariui ir džiugu, ir graudu, ir liūdna. Tai ir yra tikros ramybės būsena. Ramybės ir vienatvės. Jeigu Dvarys tebebūtų maršalkas, tą juodaakę moterį užvakar vakare jis būtų suėmęs... Ta moteris dar jauna, jai gal dar nė trisdešimt penkerių nėra... Ji atvažiavo į Panevėžį, į Pilypo dvarą, užvakar vakare, temstant... Ji nepasisakė nei vardo, nei pavardės. Aš negaliu jums pasisakyti, kas esu, tokie buvo jos pirmieji žodžiai, aš gyvenu toli, ir man uždrausta išvažiuoti iš savo dvaro, ir niekas neturi žinoti, kad aš ne namie, juo labiau, kad aš čia, Upytės paviete,— maldauju, padėkite man susitikti su Tvirbutiene, jūs juk pažįstate Tvirbutienę, Kiprijono Tvirbuto motiną? maldauju, padėkite man su ja susitikti, aš turiu pranešti jai labai svarbią žinią...

Dvarys žiūrėjo į viešnią susižavėjęs. Ji buvo nuostabiai graži. Ir jos grožis jau vyto. Ir ji pati tai jautė, ir jos akyse jau klajojo nuoskaudos, kančios šešėliai... Ta gražuolė žinojo, kad Tvirbutienė sekmadienį atvažiuos į Upytę, į egzekuciją, Dvarys tuo neabejojo. Ir Dvarys paklausė: jūs... jūs norite pasimatyti su Tvirbuto motina prieš egzekuciją? Taip, atsakė viešnia, taip, prieš egzekuciją, geriau — prieš egzekuciją... Maldauju, padėkite man, tik jūs vienas galite man padėti...

Jeigu Dvarys tebebūtų maršalkas, jis būtų pašaukęs tarnus, būtų liepęs nuvesti viešnią į klėtį ir uždaryti. Dvaro prievaizdui būtų įsakęs iškvosti ją... Kas ji tokia? Ką ji nori pranešti Tvirbuto motinai? Maršalku tebebūdamas, Dvarys iš tos gražuolės slapčiausias mintis būtų iškvotęs... Tačiau jis nebebuvo pavieto galva, jis nebeatsakė už egzekucijos Upytėje sėkmę. Pilypas žiūrėjo į juodaakę gražuolę susižavėjęs: melą skelbūnai visam svietui skelbia, teisybę ši moteriškė Tvirbuto motinai į ausį tyliai, tylutėliai pašnibždės...

Įstabi ši diena Pilypui Dvariui! Štai jis vėl — kaip vaikystėje, kaip žalioje jaunystėje — elgiasi ne kaip urėdas, kaip paprastas žmogus...

Berniūkštis, sėdėjęs ant grindų, pašoka, atsiklaupęs prisiploja nosimi prie karietos langelio. Langelis apdulkėjęs iš lauko. Berniūkštis pro jį mažai ką mato: šmėščioja žmonių, arklių, karietų šešėliai, tik šešėliai. Dvarys palinksta į berniūkštį, klausia:

— Kur dabar tavo tėvas — prie Tarvasto?

— Karo žygyje, pone.

Dvarys vėl atsilošia ant sėdynės, atsidūsta, žvelgia į berniūkštį su nerimu — karo žygyje... kiek pasididžiavimo šiuose žodžiuose...

— Šiandien tu eisi į aikštę? — tyliame Dvario balse berniūkštis pajunta kažką negera. Atsigręžia nuo langelio, žiūri į Dvarį akis išplėtęs, nealsuodamas.

— Nueik,— dar tyliau ištaria Dvarys.— Pamatysi, kaip budelis krauju apsitaškys.

Berniūkštis tyli, nealsuoja.

Karieta sustoja. Vežėjas su kažkuo šnekasi, matyt, jį sustabdė berniūkščio draugai. Berniūkštis atgyja, šmurkšteli laukan. Durelės lieka praviros, ir Dvarys stebeilija pro jas į karietą, šalia kurios sustojo vežėjas. Tvirbutienės karieta... Paslaptingojo Tvirbuto motina čia pat, keli žingsniai nuo Dvario... Jos karieta tamsiai ruda, apdulkėjusi, pakinkyta keturiais arkliais... Arkliai sustabdyti seno medžio paunksnėje. Užpakaliniai karia galvas priekiniams ant pasturgalių, mėgaujasi vėsa. Vienas arklys laiko pakėlęs pasturgalinę koją — be pasagos... Ilga, varginanti buvo Tvirbuto motinos kelionė...

Pilypas išlipa iš karietos, nė nestabtelėjęs įlipa į šalia stovinčią. Susilenkęs, galvą į pečius įtraukęs, apžvelgia karietos prieblandoje sėdinčius žmones. Dvarys suglumsta: karietoje sėdi du vyrai, moters joje nėra.

— Dovanokite... Man sakė, kad ši karieta priklauso poniai Tvirbutienei,— ištaria Dvarys, įsižiūri į vyresnįjį vyriškį: jo skruostai įdubę, akys žydros, didelės, apsuptos raukšlelių... statmena raukšlė kerta aukštą plinkančią kaktą... barzda pražilusi, šiurkšti ir susiraičiusi... Vyriškis galvos linktelėjimu patvirtina, kad Dvarys neapsiriko — karieta Tvirbutienės.

— Norėčiau su ponia pasišnekėti,— sako Dvarys.

Žilabarzdis vyriškis akimis parodo į tuščią priekinę sėdynę. Dvarys atsisėda. Nejučiom išsitraukia iš liemenės kišenaitės nosinę, ima šluostytis suprakaitavusią kaktą. Pasisako, kas esąs. Tačiau karietoje sėdintys vyrai — žemaičiai, iš toli atvažiavę, Dvario pavardė jiems negirdėta. Pilypas priduria:

— Daug metų aš buvau Upytės pavieto maršalkas. Dabar nebesu.

Žemaičiai tyli. Žvelgia į Dvarį nemirksėdami. Vyresnysis, tas žilabarzdis, kiek palinksta į priekį — laukia Dvario paaiškinimo, ko jam iš jų reikia.

— Aš noriu pasimatyti su ponia Tvirbutiene,— sako Dvarys.— Aš turiu pranešti jai svarbią žinią.

Žilabarzdis žemaitis dar labiau palinksta į priekį, paklausia storu, gergždžiančiu balsu:

— Gerą ar bluogą?

Dvarys tyli. Į šį klausimą atsakyti jis negali.

— Gerą,— vėl ištaria žilabarzdis, patyli,— ar bluogą? — pabaigia klausimą.

Dvarys panarina galvą, tyliai, aiškiai tardamas žodžius, sako:

— Garbieji ponai, jeigu jūs norite, kad ponia Tvirbutienė sužinotų svarbią žinią, vieną valandą pakluskite man,— jis patyli, žvilgčiodamas į akis čia vienam, čia antram žemaičiui.— Tos žinios aš nežinau. Žinią poniai Tvirbutienei pasakys moteris, su kuria aš ją suvesiu. Ta moteris į Upytę atvažiavo slapta, su ponia Tvirbutiene ji nori susitikti slapta, jūs suprantate?

Žemaičiai susižvalgo. Žilabarzdis, vėl atsigręžęs į Dvarį, sako:

— Ponia Tvirbutienė pasiligojusi. Jeigu žinia bluoga, geriau jai jos nesakyti.

Valandėlę karietoje visiškai tylu. Pirmas sukrunta, iš karietos išlipa jaunesnysis žemaitis. Įkandin jo, žodžio netaręs, išlipa ir žilabarzdis. Karieta susiūbuoja ant lingių, vėl nurimsta...

Vežėjas ima valyti karietos langelius iš lauko pusės. Šoninį langelį trina skuduru taip stipriai, kad stiklas cypia.

Vežėjas prikiša prie stiklo akis, atsiviepęs žvelgia į karietos vidų, į Dvarį... Pilypas sudirgsta, nusigręžia, išvysta prie karietos durelių seną moteriškę. Ji stovi sustingusi, žvelgia į karietos vidų, į Dvarį, plačiomis, budriomis akimis, su viltimi. Žilabarzdis žemaitis švelniai ją stumteli, padeda jai į karietą įlipti. Tvirbutienė atsisėda ant užpakalinės sėdynės, sunkiai alsuoja. Žilabarzdis sako Dvariui:

— Aš jus atsiminiau. Jūs vilkinate bažnyčios statybą Panevėžyje, aš — Rietave. Mano pavardė Svirgaila,— žilabarzdis nusišypso Dvariui, užtrenkia dureles.

Dvarys palinksta į Tvirbutienę:

— Aš — buvęs pavieto maršalkas...

— Pone, jūs buvote mano sūnaus vestuvėse. Aš atsimenu...

Pilypas dėkingas jai nusišypso, susijaudinęs sako:

— Dėl dievo meilės prašau jus, nieko manęs neklausinėkite... Aš jus suvesiu su jauna moterim. Kas ji — aš nežinau. Ką ji jums praneš — taip pat nežinau. Ji labai nori su jumis susitikti, ir ji paprašė mane...

Senutės akyse suspindi ašaros, ji sukužda:

— Kas čia ką gero man bepraneš — kaip yra, taip ir bus...

Dvarys ūmai pakyla nuo sėdynės, sulinkęs suima abiem rankom Tvirbutienės baltą, sudžiūvusią ranką, pabučiuoja ją. Kodėl — jis pats nesupranta: gerklę užgniaužė graudulys, ir Pilypas nė nepajuto, kaip padarė tai, ką padarė. Tuo tarpu karieta trūkteli iš vietos. Dvarys, neišsilaikęs ant kojų, klesteli atgal ant sėdynės. Tačiau Tvirbutienė jo rankų nepaleidžia:

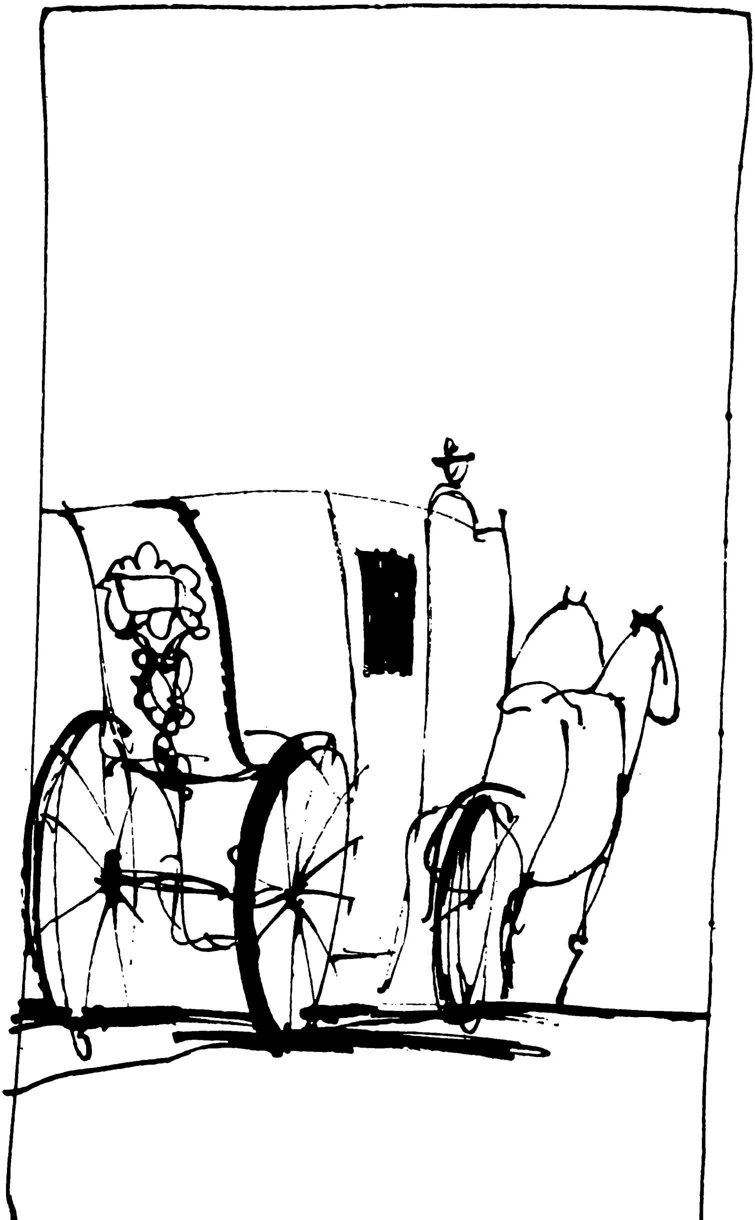

— Susimildamas, jūs išsisukinėjate... jūs žinote... Kur jis? Kas jam?

— Jūs nesupratote... Aš nenorėjau...

Tvirbutienės akis išplečia išgąstis:

— Kur jo kapas? Ar yra bent kapas?

Dvarys grubiai ištraukia rankas iš moteriškės rankų, griežtu balsu pasako:

— Meskite iš galvos pramanus. Suimkite save į rankas. Praeis valanda, ir jūs galbūt sužinosite pačią džiugiausią naujieną.

Tvirbutienė atsilošia į sėdynės atkaltę, atkragina galvą, užsimerkia. Ji vis lengviau alsuoja. Dvarys nusigręžia nuo jos, įsistebeilija į šalikelę, slenkančią pro karietos langelį.

Priešpriešiais eina žmonės, važiuoja karietos... Kiemuose, daržuose — nė vieno žmogaus... Tik šunys pabrukę uodegas prie savo būdų sukasi, grandines, diržėlius, kuriais pririšti, želėja, išgąstingai prie žemės gluščioja... Žemė sodeliuose obuoliais, slyvomis apkritusi... Ar veikiai atsimins žmonės sodų vaisius, ar besurinks juos, kol nesupuvo?

Kiek moterų, kiek daug moterų traukia į miestelio aikštę — vyriškis tik kur ne kur pasimato. Moterims, nudiegia širdį Dvariui, šiandieninė egzekucija suruošta moterims ir vaikams pasižiūrėti... Pavieto vyrus Dvarys išlydėjo į karą, anot berniūkščio pasiuntinėlio, į karo žygį. Išlydėjo juos ir tos moterys, kurios dabar traukia į miestelio aikštę... Daugelio jų vyrai, sūnūs, mylimieji namo nebesugrįš... nebesugrįš... Penkis tūkstančius vyrų, tarp kurių buvo ir upytiškiai, Jurgis Tiškevičius ir Grigalius Trizna iš Zelburgo prie Tarvasto nuvedė. Po žiaurių kautynių su caro kariuomene Tarvastą užėmė. Tarvastą užėmė gyvieji, mirusieji prarado, pralaimėjo viską. Jų našlės žmonos, jų našlaičiai vaikai šiandien žiūrės, kaip budelis kirviu Upytės aikštėje darbuosis...

Pilypas Dvarys vėl pažvelgia į Tvirbutienę. Ji tebesėdi atsilošusi, atkraginusi galvą, užsimerkusi. Klega, trinksi ausyse ratai. Senutės galva krusčioja, vytuoja ant susiraukšlėjusio kaklo...

Daug metų Pilypas Dvarys tvarkė pavieto reikalus, žmonių rūpesčiais gyveno, daug metų — kelis dešimtmečius — žiūrėjo, kad pavieto gyvenime tvarka būtų, tačiau apie moterų gyvenimą niekada jis nemąstė su tokia širdgėla, su kokia dabar mąsto. Moteris. Motina. Ar yra Lietuvėlėje bent viena motina, kuri dabar laiminga galėtų būti?

*

Pro šalį lekia dulkėti pakelės krūmai, javų geltoni laukai, pilkšvos ražienos, beržų guotai. Čia vienur, čia kitur sklando gandrai — jau neramūs šioje padangėje, jau skris į pietus...

Vežėjas išsuka iš kelučio, arkliai ima leistis lėnu krantu prie upės, bėga vis greičiau, aukštai keldami galvas, nekantriai prunkštaudami — ak, kaip linksmai suūžia vanduo po jų kojom, purslai, sužėrėdami saulėje, tykšta aukštai, tarytum ugnelės užgęsta, tarytum išnyksta ore. Ir staiga — tylu, visiškai tylu. Nebedarda, nebeklega ratai, ramus žėri saulėj vanduo — arkliai, žemai galvas nukorę, geria... Arkleliai!..

Dvarys išlipa iš karietos, vėl supliauškina vandenį. Prie Dvario krantu nusileidžia Svirgaila. Jiedu pasišneka ir nubrenda prie krūmų — ten stūkso šviesiai ruda karieta, kurios ratai panirę į vandenį iki stebulių; arkliai sulindę į krūmus, pasislėpę juose nuo saulės ir musių, matyti tik jų pasturgaliai, juodos, švytuojančios uodegos. Dvarys atidaro karietos dureles, Svirgaila įkiša pro jas galvą į vidų. Stovi, nekruta. Elena Tvirbutienė, žiūrėdama pro savo karietos langelį, sulaiko alsavimą. Ją surakina baimė, kad Svirgaila prišnekės tai nepažįstamai poniai nebūtų dalykų apie jos nesveiką širdį, ir geradarė nebeišdrįs pasakyti jai naujienos, jei ji liūdna. Ne ne, kužda sau Elena, žinios apie mirtį pranešamos dievo valia, žmogus, kad ir kaip norėtų, neįstengia jų nuo kito žmogaus nuslėpti...

Svirgaila apsigręžia, plačiais žingsniais, taškydamas į šalis vandenį, artėja prie Elenos karietos. Elena akimis verte veria jo veidą. Tačiau neįžvelgia jame nei džiaugsmo, nei liūdesio.

Rietavo tėvūnas įlipa į karietą, uždaro paskui save dureles, atsisėda šalia Elenos, ant kelių susideda rankas, pats žiūri į jas, tyli. Elena sušnabžda išdžiūvusia burna:

— Man... eiti pas ją?..

— Palauk,— prataria Svirgaila tyliai.— Ji pati ateis.

— Ką ji tau pasakė, Juczapai?

— Aš paklausiau ją: ar žinia gera? Nežinau, supratimo neturiu, atsakė ji. Keista ji man pasirodė...— Svirgaila sukruta, paima Elenos ranką, spūsteli: — Ta moteriškė su tavim akis į akį nori šnekėtis. Aš tuojau išlipsiu... Ką ji tau bepasakytų, neimk giliai į širdį. Tikink save, kad ji meluoja, kad ji kieno nors pasiųsta tau galvos apsukti...

— Juozapai, juk tu žinai: apie Kiprą aš visko prisiklausiau — niekuo manęs nebepašiurpinsi...

— Aš pastebėjau, ji keista... Ji velnių priėdus,— Svirgaila pasilenkia, pabučiuoja Elenai ranką, sušnabžda: — Saugok save. Kai grįšim namo, aš prašysiu tavo rankos.

— Juozapai...— išsprūsta Elenai, ją vėl surakina išgąstis. Elenos akys laksto Svirgailos žilais plaukais, jo pečiais, ji nori pamatyti jo veidą, jo akis, tačiau tuščiai: Juozapas atšlyja nuo jos rankų, išlipa iš karietos taip, kad neparodytų jai nei akių, nei veido. Ir ką jis čia jai pasakė? Kas jam atsitiko? Viešpatie, perdiegia Elenai širdį skausmas, Juozapas sužinojo, kad aš išgirsiu blogą, pačią blogiausią žinią — jam pagailo manęs, jis guodžia mane...

Elena įsižiūri pro praviras dureles į karietą, iš kurios turi išlipti daugžinė nepažįstamoji. Jos karietos durelės taip pat praviros. Jos vežėjas brąstos viduryje, iki kelių vandenyje stovėdamas, prausiasi. Vežėjas iki pusės nuogas, jo kūnas įdegęs saulėje, jaunas, stiprus. Vos vos girdėti jo prunkštimas prausiantis. Šis tolimas jaukus garsas padeda geriau suvokti, kaip tylu aplinkui — tylu, net ausyse spengia...

— Ji bijo,— garsiai ištaria Tvirbutienė,— ji bijo man pasakyti... Kipro nebėra gyvo, ir ji bijo man tai pasakyti...

Elena kietai sučiaupia lūpas, kyla nuo sėdynės, ropščiasi iš karietos — jos kojos tuojau vandeny supliauška. Sijono apačia paplūsta ant vandens, pamažu peršlampa ir grimzta. Vėsus, gaivus vanduo myluote myluoja kojas. Širdis tampa rami, galva aiški. Elena eina mažais žingsneliais, palengva, vanduo nė nebepliaukšteli. Prie svetimosios karietos Elena nė nestabteli. Įlipa vidun. Atsisėda ant priekinės sėdynės kraštelio. Ant užpakalinės sėdynės sėdi Hradičiūtė: iš po skrybėlaitės veržiasi vešlūs juodi plaukai, tamsiame, saulėj įdegusiame veide nerimu, nuogąsčiu spindi didelės juodos akys, putlios, tamsiai raudonos lūpos praviros; tamsiai mėlyna suknelė nuo iškilios krūtinės raukšlėm bėga į pakaklę, čia pasibaigia kieta raukte. Moters rankos nuogos, įremtos į sėdynę. Moteris sėdi taip, tarytum būtų pradėjusi stotis nuo sėdynės ir staiga sustingusi. Elena jos laukė Svirgailos karietoj... Ji, šitaip sustingusi, savojoj karietoj sėdėjo... Hradičiūtė. Tai ji. Ir Elena nesistebi, kad tai ji ta moteris, kuri apie Kiprą daug žino. Elena niekada nebuvo užmiršusi merginos, pabėgusios iš sūnaus vestuvių naktį ir, anot seno tikėjimo, išnešusios iš namų jaunos šeimos laimę. Dažnai šmėstelėdavo Elenai mintis, kad dar susitiks su ta mergina, kad dar susikryžiuos jųdviejų keliai. Dieve dieve!.. Svajonės proto balso nepaiso... Svajoji žmogus apie viską — vis sakai, vis kartoji: jeigu, jeigu, jeigu... Kartodama šimtus jeigu, Elena kartkartėm amo netekdavo: viešpatie, kokia ji niekam tikusi, kokia pikta linkinti, kokių tat šventvagiškų minčių ji prasimano!.. Jeigu Ieva numirtų, jeigu taip atsitiktų... jos sūnus susiieškotų aną merginą, kuri pabėgo iš jo vestuvių, ir ji taptų jo žmona, jo antrąja žmona...

Hradičiūtė sėdi sustingusi. Elena nusišypso jai, palinksta į ją, prataria:

— Nebijok manęs, vaikeli. Aš tave atsimenu, aš nepykstu ant tavęs, aš niekada ant tavęs nepykau,— Elena prasijuokia, visiškai nuoširdžiai prasijuokia: — Pasenau! Apkvaišau! Jei nebūčiau apkvaišus, būčiau išsyk supratus: nepažįstamoji — tai tu!..

Ala Risa sukruta, suneria rankas ant krūtinės ir vėl sustingsta.

— Nebijok manęs, vaikeli,— pakartoja Elena tyliai, pajunta, kaip į akis tvenkiasi ašaros.— Aš juk žinau: niekas kitas negalėjo manęs paslapčia ieškoti, tik tu... Tu norėjai... Tu norėjai man pranešti, kad mano sūnus... kad Kiprijonas gyvas... kad sveikas... kad slapstosi nuo šeimos pas tave... Juk taip? Juk tai teisybė? — tik pastaruosius žodžius tardama, Elena pajunta kraupų nerimą krūtinėje: o jeigu Hradičiūtė papurtys galvą, o jeigu ji papurtys...

— Ne! — sušunka Ala Risa.— Ne! — pastirusi, rankas nuleidusi, ji susmunka ant kelių, žvelgdama išsigandusiomis, nemirksinčiomis akimis į Tvirbutienę, netikėtai atsainiu, kiek pašaipiu balsu prašneka:

— Kas jūs... kas jūs, visi Tvirbutai, esat? Kodėl aš jūsų vis ieškau? Kodėl?

Pašaipus Hradičiūtės balsas užgniaužia Elenai žadą. Ši moteris nekenčia jos, nekenčia jos sūnaus, nekenčia visos Tvirbutų giminės... Tvirbutai sugadino, suardė jai gyvenimą... Ji tapo lūšim... Ji trokšta keršto... Tebūnie! Širdis Elenos krūtinėje narsiai, be jokios baimės ima plakti. Tebūnie!.. Jurgis, Elenos vyras, amžiną atilsį duok jam, viešpatie, sakydavo: prakeikta mūsų giminė — prakeiktas aš, prakeiktas mano sūnus... Elena ištaria ramiu balsu:

— Širdis dievo valioj... Kad žmogus suprastum, kodėl ir kur ji šaukia... Būtų gerai!..

Ala Risa keliais pasislenka į priekį, įsižiūri į Tvirbutienės rankas, skreite gulinčias. Ūmai prisiglaudžia prie tų rankų veidu — Elenos nugara pagaugais nueina: Hradičiūtės skruostas šaltas, toks šaltas — lyg negyvo žmogaus... Ala Risa atšlyja nuo Elenos rankų taip pat ūmai, kaip ir prisiglaudė. Pažvelgia Tvirbutienei į akis. Jos žvilgsnis dygus, veriantis... Elena pasijunta nerangi, pavaldi šiai gražiai, drąsiai moteriai. Kas gali atsispirti jos žvilgsnio jėgai? Akys, juodos didelės akys Hradičiūtei, rodos, tik tam ir duotos, kad kitą žmogų užkerėti padėtų...

Ala Risa prašneka:

— Jūsų sūnus gyvas, suprantate? Gyvas,— ji stengiasi kalbėti ramiai, tačiau skuba, skuba — susijaudinimo nepajėgia nuslėpti.— Neikite žiūrėti egzekucijos, neaitrinkite širdies. Valdovas jums miglą į akis pučia. Kiprijonas gyvas. Kas ką apie jį besakytų — neklausykite, netikėkite. Jis gyvas...

— Jis pas tave? — išsprūsta Elenai, ji nekantrauja sužinoti apie sūnų viską.

— Palaukite! Leiskite man pasakyti! — skaudžiai sušunka Ala Risa.— Aš gyvenu Bielske, tėvo dvare. Liepos mėnesį pas mane atvažiavo Kiška, Mikalojus, jūs jį pažįstate... Mikalojus, kai mirė jo motina ir paskutinis brolis, liko vienintelis mano globėjas... Globėjas, suprantate? Aš nuo jo priklausau... Be jo palaiminimo aš negaliu ištekėti... O jei jis lieps tekėti, aš negaliu atsisakyti... Jis — mano globėjas, ir jei net tetą, net kokį dėdę turėčiau, jie negalėtų, neturėtų teisės manęs prieš Kišką užstoti...

— Kipras pas tave? Jis pabėgo, pasislėpė nuo šeimos, ir jis pas tave?

— Išklausykite manęs! Dėl dievo meilės! — Hradičiūtės akys tampa piktos, valdingos.— Kiška man pasakė: Tvirbutas penkerius metus išbuvo livoniečių nelaisvėje, išliko gyvas, sugrįžo sveikas... Sugrįžo pas savus, tačiau ne namo. Sugrįžo didvyris — daug nusipelnęs Lietuvai. Kuo nusipelnęs — nežinau, nesupratau. Kiška tikino: jo nuopelnus dar ilgai reikės laikyti paslaptyje. Valdovas norėjęs gausiai apdovanoti jį, tačiau Kiprijonas puolęs valdovui į kojas, ėmęs maldauti pagalbos... Mama... mama... kaip čia aiškiau pasakyt?.. Nelaisvėje Kiprijonas supratęs, kad myli tik Hradič, tik mane... Jis norįs prašyti mano rankos... Už nuopelnus jis meldęs valdovą tik vieno atlyginimo: viešai paskelbti, kad tvirbutų priviso daug, o tikrojo nebėr — dingęs be žinios... paskelbti tai įtikinamai — kad žmonės patikėtų, kad žmona nebelauktų... Kiška man kalbėjo: Tvirbutas — mano jaunystės draugas, geriausias bičiulis... aš privalėjau jam padėti... aš padėjau įkalbėt valdovą... valdovas tarė: tebūnie taip... Paskui Kiška mane paklausė: ar tu mylėjai Kiprą? Aš atsakiau: taip! Tada jis paklausė, ar ir dabar aš jį mylėčiau. Nežinau. Aš jam atsakiau: nežinau...

Elena išsigandusi suima Alos Risos rankas, sugniaužia jas:

— Padaryk, kad jam būtų gerai! Vaikeli, tu našlaitė, tu daug gyvenime prisikentėjai ir tu geriausiai gali suprasti, kiek prisikentėjo nelaisvėje mano sūnus! Aš jo motina! Užjausk mane, padėk jam!..

Ala Risa žiūri Tvirbutienei į akis nuščiuvusi.

— Mieloji, tekėk už jo, jei taip dievas lemia! Aš prašau tave, maldauju — tekėk už jo!..

Ala Risa atšlyja nuo Elenos, ištraukia rankas iš jos rankų, atsisėda ant sėdynės. Tvirbutienė supranta: Hradičiūtė baisisi jos žodžiais; ji mano, kad aš akla meile myliu sūnų, kad, galvodama apie sūnų, užmirštu visus kitus žmones — užmirštu ir sūnaus žmoną, ir jo vaikus, užmirštu visą pasaulį, švenčiausius savo ir kitų žmonių jausmus... Vaikeli! Elena nori sušukti, pasakyti Hradičiūtei: vaikeli! jeigu dievas taip lėmė, jeigu tu užkerėjai, užbūrei mano sūnaus širdį, tekėk už jo — taip bus geriau ir jo žmonai, ir jo vaikams... O ne, Elena negali to pasakyti Alai Risai. Ji negali pasakyti: mano sūnus gyvens su tavim ir slapta rūpinsis savo vaikais; o jei tu atstumsi jį, jis vietos sau gali nebesurasti... gali pražūti... pats save pražudyti... Dieve dieve, kaip sunku ką nors išaiškinti jaunam žmogui... Jauni žmonės tokie trapūs... Vienas vienintelis rūstus teisybės žodelis sužeidžia juos...

Ala Risa ištaria:

— Jūs nesuprantate, ką šnekate. Aš negaliu už jo tekėti.

— Tu nebemyli jo? Tu nekenti jo?

— Aš nekenčiu savęs!..

— Neišsisukinėk, vaikeli... Nežaisk su senu žmogum, su motina... Suprask mano padėtį! Upytėj šiandien žmonėms galvas kapoja... Iš proto aš išsikraustysiu!.. Tu! Tu išėjai iš jo vestuvių naktį! Tu, tik tu gali sugrąžinti jį man!.. jo vaikams!..

— Neminėkite jo vaikų,— Alos Risos balsas sudreba, nuskamba atgrasiai.

— Susimildama, žiūrėk teisybei į akis! Šešiolikmetei mano žodžiai gali pasirodyti kraupūs. Tačiau tu... tu juk subrendusi, daug prisikentėjusi moteris!.. Tu juk pažįsti gyvenimą!..

— Aš pasakysiu, jūs verčiate pasakyti...— Ala Risa prašneka tyliu, gūdžiu balsu.— Aš atvažiavau į Upytę slapta. Važiavau tik naktimis... Man uždrausta iš Bielsko išvažiuoti... Aš niekam negaliu pasakoti to, ką žinau apie Kiprijoną... Nė sapne apie jį teisybės negaliu šnekėti — man uždrausta... Tačiau aš žinojau, kad jūs būsite šiandien Upytėje, žiūrėsite, kaip lekia galvos... girdėsite minint sūnaus vardą... ir nieko nesuprasite... ir neteisingai suprasite... ir vietos sau nerasite... Aš atvažiavau. Maniau, pasakysiu jums: sūnus gyvas ir sveikas... Pasakiusi dingsiu jums iš akių... Tačiau jūs manote, kad aš galiu išgelbėti jūsų sūnų! — Ala Risa nusišypso atšiauria šypsena: — Patikėkite, aš negaliu jo išgelbėti! Aš negaliu būti jo žmona!

— Tu varai mane į kapą...— sušnabžda Elena ir staiga vėl atgauna jėgas, jos širdis vėl narsiai suplaka: — Aš negaliu numirti, kol mano vaikas gyvenime nerado sau vietos! Vaikeli, pažadėk man, kad priglausi jį, ir aš laiminga numirsiu... niekada nebesimaišysiu tavo akyse...

Ala Risa ryžtingai kresteli galva, atsisėda tiesiai, primerkia akis.

— Gerai, — prataria atžariai. — Aš jums pasakysiu viską, tačiau ne savo karietoje. Eime į jūsų karietą,— jauna ir stipri, ji šmėsteli pro Elenos akis, iššoka lauk. Supliauška vanduo po jos kojom. Atsigręžusi Ala Risa paduoda ranką Tvirbutienei. Elena išlipa iš karietos palengva, sunkiai alsuodama, nebejausdama širdies. Elenai baisu savęs: ji tikrai sužinojo, kad sūnus gyvas, o štai kenčia dėl jo labiau nei anksčiau, kol buvo linkusi manyti, jog sūnaus jau nebėra gyvo...

Alos Risos suknelės, Elenos sijono pridurkai nuplaukia vandeniu nuo vienos karietos prie kitos. Ala Risa padeda Elenai į Svirgailos karietą įlipti. Pati lieka stovėti vandenyje. Ji sako į karietos vidų, Tvirbutienei į akis žiūrėdama:

— Mama, jūs tuščiai manote, kad aš galiu jūsų sūnų išgelbėti. Sužinojusi, kuo aš tapau, jūs dievui dėkosite, kad davė man savigarbos jūsų sūnaus išsižadėti... Mama! Nepertraukite manęs! Dabar jau malonėkite leisti man pasakyti viską... Prisipažįstu: jūsų sūnų aš mylėjau. Kiekvieną vakarą aš melsdavau dievą, kad jis mano būtų. Per jo vestuves aš dar turėjau vilties... Aš priėjau prie jo, kai jis buvo vienas, paprašiau: pasakyk man ką nors. Aš vyliausi: myliu, pasakys. Deja. Kiprijonas nieko man nepasakė, nė žodžio, nė žodelio. Ir aš išbėgau iš jo vestuvių... Kelerius metus aš savęs nesupratau. Tikriau, nesupratau aplinkybių, į kurias patekau. Kiprijonas vedė kitą. Aš jį tebemyliu. Protu neaprėpiau, ar yra kokia išeitis iš padėties. Širdis išeities taip pat nenujautė. Buvo aplinkybės, tik aplinkybės... Ką tokiomis aplinkybėmis daryti, aš nepajėgiau suprasti. Bet štai mirė Stanislovas, mano globėjas, jūs jį taip pat pažinojot... Stanislovas mylėjo mane kaip savo vaiką... Keleri metai buvau jau suaugusi, o jis vis dar laikė mane savo namuose, mano tėvo dvaru pats rūpinosi. Dabar aš supratau — tai jam buvo pelninga... Tačiau tada aš tikėjau jo tėviška meile visa širdimi. Jo mirtis man buvo pirmas žiaurus smūgis gyvenime... O kaipgi! Mano motina mirė mane gimdydama, tėvas mirė, kai man tebuvo treji... Tėvų aš neatsimenu, dėl jų mirties sielvartauti man neteko... Stanislovui mirus, aš krausčiaus iš proto... Ir štai vieną dieną Stanislovo našlė pasakė man, kad išvažiuočiau iš Kiškų dvaro, iš Stanislovo šermenų — kai aš čia, Tvirbutai negali atvažiuoti su velioniu atsisveikinti. Aš įsižeidžiau, aš supykau, aš tučtuojau išvažiavau iš Kėdainių į Bielską, į tėvo dvarą. Nuo to laiko galvoje man pasimaišė... Jeigu Tvirbutas neišdrįsta atvažiuoti į bičiulio šermenis tik dėl to, kad šermenyse mane susitiks, vadinasi... vadinasi, jis neužmiršo manęs, galvoja apie mane, kankinasi dėl manęs... Man vėl labai ryškiai sušvito atmintyje mudviejų susitikimas Trakuose. Tuomet mudu tebebuvom vaikai, tačiau žiūrėjom vienas į kitą kvapą užgniaužę. Tokio susitikimo neįmanoma užmiršti... Aš įtikėjau: prisiminimai padirbo savo darbą... Kiprijonas, vedęs kitą moterį, suprato, ką prarado... Jis pamilo mane... Jis vengia manęs, nes turi žmoną, turi vaikų... Persikrausčiusi į Bielską, aš nusprendžiau: Kiprijonas privalo išgirsti apie mane siaubingų gandų, tuomet niekas, nė šeima, jo nebesulaikys — jis veršis pas mane... Jis jausis man nusikaltęs, ir jis veršis pas mane. Maldaus atleidimo... Aš ėmiau šėlti, siausti. Ėmiau kelti pokylius. Į mano dvarą atvažiuodavo vis daugiau ir daugiau jaunų bajoraičių, nuotykių ieškotojų... Aš žinojau: tuščiais paskalų žodžiais Kiprijonas nepatikės — tik nepaneigiami mano siaubingo gyvenimo įrodymai sukrės jo širdį. Aš atsiguliau į lovą... Su vienu, su antru... Bielske aš gyvenau viena, mano globėjai buvo toli... Niekas man netrukdė elgtis taip, kaip išmanau... Tačiau tie, kurie su manim gulėjo, gandų apie mane neskleidė. Ko gero, daugelis jų mylėjo mane, tikėjosi mano rankos... mano dvaro... pilaitės, kurią man paliko tėvas. Aš tūžau, nirtau, puoliau į neviltį... Kad išsklaidyčiau jaunikių viltis vesti mane, aš atvirai ėmiau jiems šnekėti: Hradičiai yra Hradičiai — nepažabojami jie žmonės! vyrai pragyvena gyvenimą balne, moterys — lovoj! Nežinau, aš nežinau, ar Kiprijonas išgirdo, kuo aš tapau. Aš negaudavau apie jį jokių žinių. Pralėkė metai, antri, treti — Kiprijonas neatvažiuoja, nepuola į kojas, nemeldžia atleidimo: tylu, ramu, nors vilke stauk... Laikas mane įtikino: Kiprijonui vis tiek, kaip aš gyvenu; Kiprijoną aš praradau amžiams, praradau neturėjusi. Tačiau... Ak, mama mama, jūs gerai žinote, ką reiškia moteriai blogas vardas!.. Mano siaubingas gyvenimas buvo jau pernelyg įsibėgėjęs, kad jį staiga sustabdyčiau, kita linkme pasukčiau... Bajoraičiai mane pažįsta kaip nuluptą! Jie žino, kas aš! Jų akyse aš nebegaliu, nebegaliu atsiversti į žmogų! Taip, mama, aš ir dabar tokia, kokia mane laiko mano mieli bajoraičiai. Vieni jų ištikimai mane lanko... Kiti veda kitas merginas, dingsta man iš akių... Atvažiuoja nauji, visai dar jaunučiai... Mano tėvas sėdėjo balne, aš... Ko jūs žiūrite į mane tarytum į kankinę? Neapsimeskite, kad gailitės manęs!..

Elenai trūksta oro. Jos širdis ne plaka, o tik krebžda kaip koks vabalėlis krūtinėje. Ji, tik ji, Ala Risa, gali išgelbėti jos sūnų, pririšti prie namų, prie žemės lopinėlio, atgrasyti nuo klajūniško gyvenimo, nuo tuščiagarbiškų užmačių rašymais kažin ko dieviško pasiekti. Ala Risa! Tik tokia moteris kaip Ala Risa gali pasiryžti jos sūnui padėti. Šventuolės neitų nė artyn prie jo... Nė nežiūrėtų į jį... Tas, kuris išsižada savo vaikų, vertas tik pragaro liepsnų — visos tai žino... Ir bajoraitės, ir paprastos valstietės tokius vyrus velnio apsėstais laiko...

Elena pajunta kraupią atsakomybę už savo sūnų. Nuo jos, tik nuo jos vienos dabar priklauso, ar gyvens jos sūnus kaip žmogus, ar nusiklaidžios, nusibraidys, niekur vietos sau nerasdamas, vėjais nueis, kilpą sau ant kaklo galų gale užsiners... Nelaimingas, prakeiktas jis žmogus — jos sūnus... Be dievo, be šeimos, be namų, be prisirišimo prie žemės, be meilės artimam...

Štai sėdi Elena karietoje. Štai stovi prie karietos durelių vandenyje mergina, moteriškė — suvargusi suvargusi... nusikamavusi, nusikamavusi... Tačiau jos sūnų mylinti, labiau nei ji, motina, mylinti! Elena... Jeigu Elena dabar bus silpna, jei pristigs jėgų įtikinti Alą Risą, kad ji ne mergšė, ne šliundra, o mylinti, skaisčia meile mylinti moteris... Jeigu dabar, šią valandėlę, Elena nepriglaus Alos Risos prie savo krūtinės, jeigu Ala Risa nepajus, kaip gera, kaip palaiminga prie mylimojo motinos glaustis — baigta tuomet... niekada nebebus išganyta Tvirbutų giminė...

Tuojau bus vėlu: Alą Risą jau gąsdina Elenos akys, veidas, laikysena; Ala Risa jau žingteli atgal, traukiasi nuo jos — Ala Risa tuojau apsigręš ir nueis... Ir niekas niekada jos nebesugrąžins Tvirbutams...

— Dukrele mano,— Elena meldžia dievą, kad jos veidas dabar būtų giedras, kad tą moterį paveiktų jos veido giedrumas.— Juk tu atvažiavai čia slapta... Juk tu turėsi grįžti į Bielską vėl tik naktimis važiuodama... Dukrele mano, sėsk į mano karietą, važiuokime drauge!.. Abi išsiverksime... Abi Bielske lauksime... Abi mano sūnų prie vartų pasitiksime... Judu gyventi pradėsite, aš numirsiu — nesimaišysiu po kojom, netrukdysiu gyventi!..

Supliauška vanduo po Alos Risos kojom — ji žingteli dar žingsnį atgal. Elena nuščiūva: viešpatie, dieve visagalintis, kodėl nenutvieski mano veido giedra, kodėl nesuteiki mano balsui valios, kuriai niekas, nė Hradičiūtė, nepajėgtų atsispirti?..

— Mama! — sušunka Ala Risa, Elenai pasirodo, kad ji tuojau pratrūks juoktis, šaipytis iš Elenos, tačiau ne: Alos Risos balsas staiga tampa ramus ir pavargęs: — Mama, būkite žmogus. Nežeminkite savęs. Sudieu.

Ala Risa nusigręžia nuo Tvirbutienės, žengia nuo jos tolyn.

Elena nebeturi jėgų pajudėti — širdis nė nebekrebžda krūtinėj, nė kaip menkas vabalėlis nebekrebžda. Tuojau palengvės, palengvės, guodžia save Elena, tuojau išlipsiu iš karietos ir eisiu paskui dukrelę...

Tačiau kas atsitiko Alai Risai? Kodėl ji sustojo? Kodėl ji stovi vandeny prie pat kranto taip negražiai — kojas išžergusi, rankas nukorusi, galvą atlošusi?..

Dieve!.. Ant kranto, vis per kelis žingsnius vienas nuo kito stovi trys, keturi... jų daug... tų vyrų daug... Jie žiūri į Alą Risą... Jie be šarvų, be šalmų — vienmarškiniai, vienplaukiai... Tačiau jiems prie diržų kadaruoja kardai... Toléliau, lėno kranto viršūnėje, neramiai trypia, prunkštauja pabalnoti vyrų žirgai... Keli kariai laiko juos už pavadžių po du, po tris...

Kariai laukia, kol Ala Risa išlips į krantą.

Elena atlošia galvą, abiem rankom stveria sau už apykaklės, ima ją plėšti, drėksti... Tačiau jėgų nebėra — nebėra kuo kvėpuoti, ir visa aplinkui tamsoje Elenai paskęsta... Toje tamsoje mintis lyg svetimas balsas pasigirsta: sūnaus prie vartų niekas nepasitiks... niekas nepasitiks... Mintis, tas tolimas dievo balsas, vis labiau silpsta, tirpsta tamsioje tyloje...

Saulė leidžiasi į tolimą girią — leidžiasi už Dubysos, už žemaičių kalvų, už Rietavo miškų, už jūros, už ledynuotųjų salų... Tamsiai mėlynos debesų bangos kyla iš už akiračio saulės pasitikti, priglausti nakčiai. Kuo arčiau saulės mėlynieji debesų patalai, tuo saulė raudonesnė, tuo rausvesni jos nušviesti laukai, tuo tamsesni medžių ir krūmų šešėliai laukuose...

Smėlėtu rausvu keliučiu viena paskui kitą važiuoja dvi karietos, abi keturiais arkliais pakinkytos. Arkliai eina žingine. Vežėjai neragina jų bėgti — nešūkauja, nešvysčioja botagais, stūkso ant pasosčių ramūs, galvas nukorę...

Pirmojoj karietoj sėdi Tvirbutų dvaro prievaizdas Motiejus Budginas: kiūto, stambiu kūnu prie karietos sienelės prikritęs... kaktą į langelį įrėmęs, dėbso į saulėlydžio nurausvintas ražienas — dulkių miglelė iš po ratų vis kyla, vis kyla, vis pridengia pakelės vaizdus nuo Budgino akių... Vakaras. Artėja naktis. Ir ką dabar Budginui manyti apie rytojų, kuris išauš? Kaip toliau gyvens Motiejus — kur? kokiame dvare? pas kokius šeimininkus?.. Ponia Tvirbutienė mirė... Jaunasis Tvirbutas be žinios pradingo... Senoji Alšienė kiauras dienas miega, atminties suvis nebeturi... Kas užvaldys dabar Tvirbutų dvarą?.. Gyveni, bėgi, leki, iš rūpesčių, iš darbų neišbrendi — naudą po šapelį neši vis namo, vis namo... Bet staiga ateina vienas vakarėlis, saulelė parausta, parausta — pajunti, kad nebėr namų...

Antrojoj karietoj ant priekinės sėdynės paguldyta Elena Tvirbutienė. Jos kojos suriestos. Jos kūnas iki veido užklotas pilka gūnia. Pro langelį kartkartėm, kai karieta šonu į vakarus kiek pasisuka, įspysta saulė, nušviečia velionės kaktą, nosį, gūnios kraštą...

Ant užpakalinės sėdynės sėdi Juozapas Svirgaila, Rietavo tėvūnas. Jo veidas papilkęs, skruostai labiau nei paprastai įdubę. Statmena raukšlė, kertanti kaktą, pridulkėjusi. Pražilusi, šiurkšti ir susiraičiusi jo barzda ratams klegant virpa, kreta. Žydros didelės akys, raukšlelėm apnertos, žvelgia velionei į veidą... Kuo ilgiau važiuoja, tuo didesnė Svirgailai atrodo Elenos nosis... Elenos skruostai dabar dubs ir dubs... Didės ir didės nelaimė, šiandien įvykusi... Juozapas Svirgaila tvirtai buvo nusprendęs: parvažiuos į Rietavą, sugrįš namo — Elenos rankos prašys, abu drauge amželį pabaigs... Dabar — ką... Dabar dievą prašys, kad Elenos vėlę priglobtų... Svirgaila sukruta, nuslysta palengva nuo sėdynės, atsiklaupia, palinksta prie nubalusio, negyvo Elenos veido, sušnabžda į jį: ku kū, ku kū...

Kelučiu kažkieno karieta atsiveja: atidunksi arklių kanopos, atidarda ratai — jau girdėti ir nenuoramos vežėjo šūksmai. Svirgaila atsigręžia, pažvelgia pro galinį karietos langelį — keturi arkliai, galvas aukštai iškėlę, kelučiu atlekia. Arkliai šiepia dantis, plaikstosi jų karčiai, iš nasrų dryksta, į šalis tykšta putos, vakaro saulėj raudonos... Dulkių debesys, į šalikeles drikdami, besileidžiančią saulę uždengdami, įkandin arklių atrūksta... Štai jau ir pro Svirgailos karietą drauge su ratų klegesiu, kanopų bilsmu slenka — nagi Žygimanto Dvarčiūno arkliai, jo karieta, atpažįsta Svirgaila. Važiuoja žmogus namo iš egzekucijos. Pralenkia Svirgailos karietą, uždūmija dulkėm jo arkliams akis — nuvažiuoja, nulekia tolyn...

Juozapas vėl nusvarina galvą, įsistebeilija į nubalusį, negyvą Elenos Tvirbutienės veidą. Vėl sušnabžda: ku kū, ku kū...

VI

Rytmečio tyloje pasigirsta beldimas į duris. Arkivyskupas Vilhelmas jau atsibudęs, seniai į duris žiūri. Siena balta, tamsoje boluoja, o tas juodas stačiakampis joje yra durys. Durys didelės. Visą gyvenimą durys šventajai didenybei buvo tik durys — anga įeiti ir išeiti. Rūpesčių slegiamas žmogus daug ko nepastebi. Reikia sulaukti štai šitokio ryto, kad pastebėtum, pro kokias dideles duris visą gyvenimą vaikščiojai. Šįryt — kovo trečia, ir paaiškėja, kad miegamojo durys didelės. Į jas beldžia sesuo Bernadeta. Durys prasiveria tyliai, tačiau gąsdinančiai — tamsusis plotas sienoje nušvinta, nušvinta sienos, atrodo, tuojau nušvis langai, kiemas, dangaus skliautai. Stos šviesa, ir joje nebebus jokių daiktų. Vien tik šviesa bus pasaulis. Mintys pastaruoju metu tik tam ir ateina arkivyskupui į galvą, kad jį gąsdintų. Jis mąsto dažniausiai apie tai, ko negali būti, niekada nebus. Tačiau mąsto taip įtikinamai, kad tai, kas negali įvykti, atrodo, štai jau vyksta...

Sesuo Bernadeta vilki juodu vienuolės drabužiu, ilgu iki žemės. Jos galvą ir pečius gaubia juodas gobtuvas su baltu antkakčiu. Vienoje rankoje sesuo Bernadeta neša lengvą žvakidę su trim degančiom žvakėm, kitoje — molinį puodelį, už ąsos paėmusi. Puodelyje — pienas. Visa kita ji visada atneša ant padėklo.

Pieną — tik moliniame puodelyje ir už ąsos paėmusi. Garbė Jėzui Kristui. Rytmečio pienas. Tegul ir šiandien dievas duoda šventajai didenybei sveikatos. Štai ką ji, įėjusi į miegamąjį, kiekvieną rytą pasako.

Šįryt — kovo trečia. Tai svarbu tik jam, Vilhelmui. Sesuo Bernadeta gal dar nė nežino, kokia šiandien diena. Ji dažnai pragyvena dieną, taip ir nesuvokusi, kurią savaitės ir mėnesio dieną pragyveno. Jos pojūtis, kad laikas teka, atbukęs, ji viską daro iš įpratimo, ir laikas jai tarytum stovi. Pirmiausia sesuo Bernadeta eina prie aukštos, penkiakojės žvakidės, savo žvakėmis uždega tris joje esančias žvakes. Paskui ant apvalaus stalelio prie lovos deda puodelį. Baltuoja puodely pienas. Stalelis tamsaus medžio. Ant jo visada yra keli buteliukai su vaistais, liežuvio gramdiklis. Sidabrinis šaukštelis. Maži sidabriniai varpeliai. Užversta knyga. Arkivyskupas nebeatsimena, kada ją buvo atsivertęs. Ši knyga jį žavėjo jaunystėje. Jaunystėje jis įprato sakyti, kad ši knyga jam visada po ranka. Ir ji visada, jau daug metų, guli ant stalelio prie lovos. Ir jau daug metų, kai jis skaito kitas knygas. Paima iš lentynos, perskaito sakinį, du sakinius, kartkartėm pastraipą, vėl padeda į lentyną. Būtinai atgal į lentyną padeda. O ant stalelio, ranka pasiekiama, visada guli jaunystės knyga. Nebevartoma, nebeskaitoma. Guli ant stalelio tik tam, kad keltų iliuziją, jog laikas nebeteka. Sesers Bernadetos gyvenimas arkivyskupui taip pat brangus tik tiek, kiek sutvirtina tą pačią iliuziją. Kiekvieną rytą ji pabeldžia į duris. Nelaukusi kvietimo, užeina. Pasako pasisveikinimo žodžius. Uždega žvakes. Pastato ant stalo puodelį su pienu. Pastovi, žiūrėdama arkivyskupui į veidą. Nusišypso, vos vos nusišypso ir, jei šventoji didenybė nieko jos nepaklausia, apsisuka, išeina iš miegamojo. Kiekvienas žingsnis žengiamas, kiekvienas darbelis padaromas iš įpratimo, negalvojant, kuri šiandien diena. Negalvojant, kad praėjo dar viena naktis, kad išaušo naujas rytas, kad prasideda nauja diena. Įpratimas elgtis kiekvieną rytą vis taip pat sustabdo laiką. Nebuvo vakarykščio ryto, nebus rytojaus ryto. Yra tik šis rytas, visą gyvenimą — tik šis rytas. Tai teisybė. Taip ir yra. Ir nuo to kraupu...

Kovo trečia.

Sesuo Bernadeta jau eina per kambarį atgal prie durų, ir arkivyskupas Vilhelmas kuo skubiau persižegnoja, sumurma kasrytinės maldelės žodžius, kad suspėtų kreiptis į seserį Bernadetą.

— Garbingoji, ar Dagmanas jau atėjo?

Sesuo Bernadeta atsigręžia.

— Taip, kaip visada,— atsako vienuolė.— Jis laukia, kol jūsų šventoji didenybė išgers rytmečio pieną.

— Tegul užeina. Tegul tučtuojau užeina.

Vienuolė nulenkia, pakelia galvą, apsigręžia, išeina iš miegamojo, uždaro paskui save duris. Praeina marios laiko, kol vienuolė judesiais pasako, jog įvykdys paliepimą, kol išeina iš miegamojo. Kad laikas stovi — tik iliuzija. Laikas teka! Gàrma į nebūtį... Nebegrįš...

Arkivyskupas nugeria iš puodelio kelis gurkšnius pieno. Nukoręs nuo lovos kojas, susiranda sandalus. Pasikaišo naktinius marškinius. Apžiūri tuos sandalus. Ir kojas. Sandalų dirželiai šilkiniai, spalva jų drumzlina — pilkšva ar melsva, nesuprasi. Kojos baltos, gyslotos. Ne tokios jau ir baltos... Gyslotos kojos niekada nėra labai baltos. Gyslotos kojos pragyventą gyvenimą primena — nebeilgai, nebeilgai gyslotomis vaikščiosi... Kur jau ten!.. Pečiai taukais apėję, liemuo apdribęs, pilvas išvirtęs, o kojos — gyslotos ir plonos, į šakalius sudžiūvusios...

Durys vėl prasiveria, įeina Dagmanas. Garbė Jėzui Kristui, dar keli įprasti žodžiai. O laikas bėga. Kol Dagmanas pastūkso prie durų, kol žengia kelis žingsnius į priekį... Laikas vis bėga. Dagmanas šito nebesuvokia. Jis net ir rengtis ėmė taip, kad į jį žiūrėdamas nesuprasi, ar laikas teka. Sutana. Ant sutanos — berankoviai trumpi kailinukai. Šitaip apsirengęs, Dagmanas ateina kiekvieną rytą mėnesių mėnesiais, kiaurus metus — koks dabar metų laikas, kai jis štai priešais stovi: žiema, pavasaris, vasara, ruduo? Nesuprasi. Nesuprasi, ar lauke lyja, ar sninga, ar saulė kepina... Pragyvena žmogus daug metų, pasijunta gyvenimą pažinęs, savo išvaizda nebesirūpina, įpranta taip ir tik taip rengtis, įtiki, kad toks ir tik toks jis visada yra, ir laikas nebeteka. Sustojo laikas.

— Dagmanai, — sako arkivyskupas, — šįryt kovo trečia... Ar sugrįžo žvalgai iš Rygos?

Dagmanas nusvarina rankas, dairosi, vypso lyg prasikaltęs. Tyli. Kantrybę kaupia, kad prašnektų ramiu balsu.

— Žvalgai pranešė, kad šviesiausiasis neatvažiavo? — klausia arkivyskupas.

Sekretorius įsidėbso į savo hierarchą, linkteli galva.

— Vadinasi, taip ir bus — neatvažiuos,— niūriu balsu ištaria arkivyskupas.

Sekretorius prašneka:

— Sacra et serenissima maiestas, domine, domine clementissime...[1]

Tai jau nebe žodžiai. Tai jau atodūsis. Gilus, sielvartingas atodūsis... Lengva Dagmanui gyventi. Užgriūva rūpesčiai — atsidūsta. Bėda, nelaimė ištinka — jis atsidūsta. Tik atsidūsta. Ir jam vėl jauku gyventi. Žino: tebesu gyvas, tebėra pasaulis, vadinasi, ir man vietos jame yra. Tai teisybė. Dagmanas išpažįsta teisybę. Tačiau iš jos išplaukia apgaulė: tebesu gyvas, tebėra pasaulis, pasauly yra man vietos — dabar yra, ir laikas nebeteka. O laikas juk teka!.. Šiandien kovo trečia, ir ji neilgai truks... Rygos magistrate Gotardas Ketleris atleis nuo priklausomybės ordinui Rygos miesto tarybą, ir kovo trečia pasibaigs... Lengva Dagmanui! Jis žino: Žygimantas Augustas, Lietuvos didysis kunigaikštis, Lenkijos karalius, į Rygą, į iškilmes magistrate ir pilyje, neatvyks. Sužinojo, kad Žygimantas Augustas neatvyks, ir laikas jam sustojo. Neatvyks. Ir laikas stovi. Ir niekas nesikeičia. Esu gyvas, pasaulyje yra man vietos... Arkivyskupui Vilhelmui nebėra. Arkivyskupas tebėra gyvas — vietos pasaulyje jam nebėra... Ir jam nejauku. Neramu. Negera. Nebėra kuo tikėti, nebėra ko tikėtis, ir jam reikia iliuzijų, bent iliuzijų, kad į neviltį nepultų...

---

[1] — Šventoji ir šviesioji didenybe, pone, maloningiausias pone (*lot.*).

— Garbingasai,— arkivyskupas įdėmiai pažvelgia į savo sekretorių.— Daug metų, daugiau kaip trisdešimt metų aš gyvenu Rygos arkivyskupystėje, o štai toks paprastas klausimas į galvą man tik dabar atėjo... Ar bent vienas Rygos arkivyskupas, mano pirmtakas, Rygoje ir numirė?

Dagmanas pakreipia galvą, žvelgia į savo hierarchą šnairomis, sulaikęs alsavimą: na taip, suka galvą, suka ne tam, kad į klausimą atsakytų, o tam, kad sumanytų, kaip arkivyskupą nuo to klausimo į kitas šnekas nukreipti.

— Jei nežinai, ką atsakyti, verčiau tylėk,— griežtai sako arkivyskupas.— Man dabar rūpi tik tai, kas rūpi, apie nieką kita aš nenoriu šnekėti.

Dagmanas atsako į klausimą netikėtai tiksliai:

— Rygoje mirė arkivyskupas Steponas. Jei atmintis neapgauna, jis vienintelis iš visų arkivyskupų Rygoje mirė. Tai atsitiko beveik prieš šimtą metų...

— Kur mirė kiti?

— Šventoji didenybe, jūs mane stebinate,— susijaudina Dagmanas.— Kai aš tapau jūsų sekretoriumi, jūs nusiuntėt mane į archyvą... Liepėte sužinoti, kuris jūsų pirmtakas kur mirė.... Tai buvo pirmoji jūsų užduotis man...

Dagmano žodžius išgirdęs, arkivyskupas krūpteli. Susivokia bežiūrįs į knygą, į užverstą knygą ant stalo. Nuo jaunystės dienų, nuo to laiko, kai šia knyga susižavėjo, Vilhelmas nebebuvo jos atsivertęs. Ir dabar jis nebeatsimena, apie ką joje rašoma. Praeitis išdyla iš atminties. Ateities nebėra. Žmogus tebegyvena, o laikas jam stovi. Visi, kurie su tuo apsipranta, laimingi. Ir sesuo Bernadeta laiminga, ir Dagmanas laimingas... Ko gero, ir jis pats, Vilhelmas, laimingas, tik nežino... Tik apgaudinėja save, kad laikas teka ir viskas keičiasi... Niekas nesikeičia!.. Žygimantas Augustas, didysis kunigaikštis, karalius, Vilhelmo pusbrolis, pranešė, kad į iškilmes Rygoje neatvyks. Ir neatvyks. Taip ir bus. Ir niekas nebepasikeis.

— Kur mirė kiti? — pakartoja klausimą arkivyskupas.

Dagmanas dabar iš tikrųjų atsidūsta, ima šnekėti tyliu balsu:

— Fromholdas fon Fiunfhauzenas ir Šverino grafas Johanas Trečiasis mirė Romoj, popiežiaus sosto mieste. Frydrichas fon Pernšteinas, Angelbertas fon Dolenas ir Zigfridas Blombergas mirė Avinjone. Keli Rygos arkivyskupai mirė čia, kur dabar mes teikiamės juos prisiminti,— Roneburge... Torkamade, Ispanijoj, mirė arkivyskupas Johanas Septintasis Blankenfeldas...

— Gana,— pertraukia sekretorių arkivyskupas.— Gana. Ir taip aišku, kad daugeliui mano pirmtakų numirti Rygoje atrodė negarbinga...

— Jūs taip pat ne Rygoje numirsite, šventoji didenybe...

Dagmanas teisus. Rygoje numirti Vilhelmas neturi kur. Kadaise Rygoje jis turėjo rūmus, visą Vyskupo gatvę, trisdešimties žingsnių ilgumo gatvę. Žiūrėdavo į ją pro langą ir matydavo aklą, belangę mūro sieną kitoje gatvės pusėje. Už tos sienos buvo jo rūmų sandėliai. Jis gyveno Rygoje lyg dvarininkas. Tačiau vienas tūkstantis penki šimtai keturiasdešimt septintais metais jo rūmus sudegino eretikai liuteronai, ir nuo to laiko jis, katalikų arkivyskupas, tapo klajūnu savo arkivyskupystėje — gyveno čia Kuoknesėj, čia Roneburge, čia Lemzaly... Taip, jo nelaimės prasidėjo keturiasdešimt septintais... Gyvenimas baigiasi, o jis, Rygos arkivyskupas, taip ir neužsigyveno Rygos mieste pastogės, kurioje bent numirti galėtų... Vilhelmas niūrus burbteli:

— Na, Dagmanai, aš dar nemirštu...

— O taip! — nušvinta sekretorius.— Tai aš ir noriu pasakyti. Šventosios didenybės staiga nemiršta. Dievas joms iš anksto praneša, leidžia pasiruošti. Duoda valią patiems pasirinkti valandą... Užtenka laiko nuvažiuot į Romą ar Avinjoną... Ryga, be abejo, ne toks garbingas miestas...

Vilhelmas atsistoja, ilgi naktiniai jo marškiniai nukrinta iki žemės, paslepia šilkinius sandalus. Sodriu, progiesmiu balsu arkivyskupas suošia:

— Garbinga negarbinga — ką tai reiškia? Aš, garbingasai, esu paskutinis... Aš esu paskutinis Rygos arkivyskupas. Ir aš privalau... Aš privalau numirti Rygoje.

— Šventoji didenybe! — nustemba Dagmanas.— Jūs užmiršote, kad turite koadjutorių, sosto įpėdinį!

— Neužmiršau. Galvoju kaip tik apie jį,— arkivyskupas prieina prie pat savo sekretoriaus, stūkso, žiūri jam į akis. Arkivyskupo veidas papurtęs, gelsvas, odos nuodribos po smakru pamėlusios. Akys pilkšvos, liūdnos.— Praneškite mano įpėdiniui, kad dvyliktą valandą ateitų. Pasikalbėti su juo noriu.

— Šventoji didenybe, manau, neįtikinėsite jo, kad...

— Eik, Dagmanai!

Sekretorius nusilenkia, apsigręžia ir eina pro duris. Kailinukų, tų berankovių kailinukų, štai ko pavydėti jam reikia. Tokius kailinukus gali apsivilkti ant marškinių, ant sutanos, ant liemenės, ant sermėgos — ant ko tik nori... Apsivelki ir eini. O laikas stovi. Gyveni šia akimirka...

Vilhelmas prieina prie stalo, paima puodelį, išgeria pieną. Pieno skonis burnoje... Puikus skonis. Nenusibostantis. Visa, ką žmogus darai iš įpratimo, nenusibosta. Štai ir dabar Vilhelmas pakels varpelius, paskambins, atskubės Horstas, padės jam apsirengti. Horstas ir apakęs galėtų savo darbą padirbti — akloje tamsoje mikliai užrištų kiekvieną raištelį, užsegtų kiekvieną sagą... Iš įpratimo. Taigi — atskubės Horstas... Vilhelmas apsirengs. Negalvodamas, kur eina, išeis iš miegamojo. Negalvodamas, kur suka, pasuks į ilgąjį koridorių, eis juo, eis... Atsidurs bibliotekoje. Apsižvalgys... Negalvodamas, kokią knygą ima, paims iš knygų lentynos Bibliją. Iš storos knygos kyšos didelis lauro lapas... Vilhelmas, nuėjęs į koplyčią, ties tuo lapu atvers knygą... Koplyčioje daugiau nieko nebus, tik jis, arkivyskupas... Paskui, kai jis bąigs melstis, į koplyčią įeis kanauninkas Bertoldas, pričežės prie hierarcho, apsiaus jo pečius palijum, kurį adatom prisegs prie kamžos, kad gerai laikytųsi. Šitaip kiekvieną rytą pripažįstama aukšta bažnytinė Vilhelmo valdžia. Kiekvieną rytą kaskart vis iš naujo...

Taip ir atsitinka. Vilhelmas sėdi koplyčioje ant minkšto, aksomu apmušto krėslo. Ant kelių laiko knygą. Ant atversto puslapio guli didelis lauro lapas. Vilhelmas pakelia nuo knygos akis. Pasigirsta minkšti, tylūs žingsniai. Kanauninkas Bertoldas sustoja už nugaros, apsiaučia Vilhelmo pečius palijum. Vilhelmas vėl — ir šiandien — aukšta bažnytinė valdžia. Arkivyskupas. Iliuzija... O kas atsitiko iš tikrųjų? Vilhelmas prastūmė dar vieną valandą laiko, štai ir visas įvykis. Tačiau ko jam taip neramu? Jam kažko reikia, visą tą pralėkusią valandą jam kažko reikėjo — ko? Suvokia, kad reikia, o nežino ko. Tai nauja. Vilhelmo širdis guviau suplaka. Jis giliau ima alsuoti. Pats girdi, kaip alsuoja. Jam nereikėjo nei Biblijos, nei lauro lapo, nei žodžių Biblijoje... Nereikėjo palijaus... Visi šie daiktai ką tik pralėkusią valandą jam buvo nereikalingi, tušti. Ką tik pralėkusią valandą jam reikėjo ir dabar reikia kažko kitko — ko?..

Reikia grįžti į biblioteką. Padėti į lentyną Bibliją. Prieiti prie spintos. Atrakinti, atidaryti ją. Atrakinti ir ištraukti vieną jos stalčių. Paimti iš jo popieriaus ritinėlį, perrištą juoda virvele. Šitaip šiandien jis paims į rankas pirmą reikalingą daiktą...

Laikas vėl prabėgo nepastebimai. Vilhelmas stovi bibliotekoje ir jau laiko rankoje popieriaus ritinėlį, juoda virvele perrištą. Toje pačioje rankoje laiko lauro lapą. Na taip, lauro lapą jis išėmė iš Biblijos — tebūnie taip... Daug sykių Vilhelmas prisimindavo popieriaus ritinėlį, juoda virvele perrištą. Ir tuojau užmiršdavo. To ritinėlio jam vis neprireikdavo tiek, kad į rankas paimtų. Šiandien, dabar, šią valandėlę, paėmė. Tai nauja. Žygimantas Augustas į Rygą neatvyko. Ligi šiol Vilhelmas tardavo: vis dar neatvyko. Dabar taria: neatvyko ir neatvyks. Tai taip pat nauja. Vadinasi, laikas Vilhelmui dar teka — šis tas jo gyvenime dar keičiasi.

Praėjusių metų lapkričio dvidešimt aštuntą dieną Vilniuje ir magistras Ketleris, ir arkivyskupas Vilhelmas pasirašė Livonijos prijungimo prie Lietuvos aktą. Šiandien — kovo trečia. Šiandien Rygoje prasideda iškilmės, kuriose taps tikrove tai, kas lapkričio dvidešimt aštuntą dieną buvo parašyta ant popieriaus: Livonijos ordinas bus panaikintas, jam priklausiusios žemės pavadintos Uždauguvio kunigaikštyste. Iškilmės truks kelias dienas. Šiandien Ketleris atleis Rygos miesto tarybą nuo priesaikos ordinui. Poryt pilyje nusivilks vienuolio drabužius, priims liuteronų tikėjimą, taps pasaulietiniu kunigaikščiu, Uždauguvio kunigaikštystės valdytoju. Pagal teisybę Uždauguvio valdytoju turėtų tapti Vilhelmas, Rygos arkivyskupas. Prieš keturiasdešimt metų vyresnysis Vilhelmo brolis Albrechtas panaikino Kryžiuočių ordiną, įkūrė Prūsijos kunigaikštystę ir tapo jos kunigaikščiu, Lenkijos vasalu. Tam, kad panaikintum Livonijos ordiną, Rygos arkivyskupystę ir įkurtum Uždauguvio kunigaikštystę, taip pat reikėjo stipraus globėjo — tokio globėjo, kokiu Albrechtui buvo lenkų karalius. Vilhelmas seniai, jau prieš dešimtį metų suprato, kad tokiu globėju Livonijai gali tapti tik Lietuvos didysis kunigaikštis. Kaip įmanydamas Vilhelmas stengėsi tuo įtikinti Galeną, Fiurstenbergą... Šie nepatikėjo juo, ir Vilhelmas su jais kariavo... Prieš pustrečių metų... Prieš pustrečių metų ordino magistru tapo Ketleris. Šis pritarė Vilhelmo idėjai Lietuva pasikliauti. Tačiau viltį panaikinti ir ordiną, ir arkivyskupystę, ir Rygos miesto tarybą, sukurti vieną vieningą Uždauguvio kunigaikštystę Ketleris taip pat kaip ir Vilhelmas siejo su viltimi tapti naujosios kunigaikštystės valdytoju. Vilhelmas ir Ketleris tapo konkurentais...

Dešimt metų Vilhelmas buvo ištikimas Lietuvai, jos valdovui Žygimantui Augustui. Dešimt metų Vilhelmas darė viską, ką galėjo, kad Rygoje įvyktų iškilmės, kurios šiandien prasideda. Dėl lietuvių įsigalėjimo Livonijoj Galeno kalėjime kalėjo, gyvybe rizikavo... Nei mintimis, nei veiksmais — nė mažulyte suktybe — Vilhelmas Lietuvos interesų Livonijoj niekada neišdavė. Ir lietuviai laimėjo. Įsigalėjo Livonijoj. Įsigalėję Vilhelmą išdavė: Uždauguvio valdytoju pripažino ne jį — Ketlerį. Ketleris... Ką — Ketleris?.. Jis pasidarė ordino magistru tada, kai jau buvo aišku: Livonijos globėja taps Lietuva. Tačiau net ir tokiomis aplinkybėmis Ketleris nebuvo Lietuvai ištikimas — dar važinėjo paramos ieškodamas į kitas kaimynines valstybes, dar ieškojo globėjos, stipresnės už Lietuvą... Žygimanto Augusto nė tai nesupykino. Tebūnie... Lietuvos valdovas teisus: Ketleris stipresnis negu Vilhelmas, turi didesnę kariuomenę, daugiau Livonijos didikų jį remia... Vilhelmas tai pripažįsta. Kovą su Ketleriu dėl valdytojo vietos jis pralaimėjo.

Protu pralaimėjimą pripažinti ne taip jau sunku. Kur kas sunkiau širdžiai su juo susitaikyti... Vilhelmo sieloje nelauktai atsibudo vaikiškas stebuklo ilgesys. Pastaruosius mėnesius — iki pat šio ryto — Vilhelmas tikėjo, kad Žygimantas Augustas, jo pusbrolis, atvažiuos į Rygą, į iškilmes, atvažiavęs tars: Vilhelmai, mielasis, ištikimasis, aš padariau klaidą, aš atitaisau ją — Uždauguvio valdytoju skiriu tave.

Stebuklas neįvyko, negalėjo įvykti. Politikoj laimi tas, kuris stipresnis.

Daug sykių gyvenime žmonės Vilhelmui blogu už gera yra atsimokėję. Kiekvieną sykį skaudu būdavo tai patirti. Tačiau Vilhelmas vis vilties turėdavo: tu dar jaunas, dar ilgai gyvensi — turėk kantrybės, ir vienas kartas bus tau dosnus...

Dabar Vilhelmas šios vilties nebeturi. Jam šešiasdešimt ketveri, jo sveikata pašlijusi, ir šiandien jis kėblinėja po savo žiemos rūmus Roneburge lyg senas šuo: kol buvo tvirtas, stiprus, Žygimantas Augustas jį glostė, garbstė, kai paseno, kai metas pergalės vaisiais dalintis atėjo — nė į dalybų iškilmes neatvyksta, nė gero žodžio Vilhelmui viešai nepasako, nė į akis pusbroliui pasižiūrėti neišdrįsta...

Arkivyskupas Vilhelmas susivokia bestovįs savo valgomajame: mažas kambarėlis; didelis apvalus pusryčių stalas, padengtas jam vienam: arbata kvepia avietėmis; pūpso ant sidabrinio padėklo obuoliai; viskas čia jam vienam, niekam nebereikalingam žmogui.

Ačiū tau, dieve, ir už pusryčių stalą.

Vilhelmas paima nuo stalo, nuo sidabrinio padėklo obuolį. Apsigręžia, išeina iš valgomojo. Žingsniuoja ilgu koridorium, lipa laiptais aukštyn, perkerta apvalią laiptų aikštelę, leidžiasi žemyn, vėl žingsniuoja koridorium. Pro šalį šmėsčioja žvakidės, jose degančios žvakės... Ir žmonės... Vilhelmas į juos nė nepasižiūri. Nerūpi jam, kas tie žmonės, ko jie čia vaikšto, ką jie čia veikia. Prasilenkia su jais, ir tiek. Siauras, ilgas koridorėlis atsiremia į langą. Prie jo galima pastovėti. Pro jį matyti kiemas, iš visų pusių supamas aukštos mūro sienos. Kieme auga klevai. Jų šakos nuogos. Žemę tebedengia sniegas. Lauke šalta. Į šiaurę nuo pilies, pakalnėje, prie šaltiniuoto neužšąlančio upelio stūkso bažnytėlė. Jos grakštus pilkas bokštas šauna aukštyn į dangų. Vilhelmo širdis suvirpa. Baisu sušalti vienišam aukštybėse. Jis nuleidžia akis, vėl pažvelgia į kiemą tarp mūro sienų. Eina per kiemą du tarnai, užsivertę ant galvų raudonus vilnonius gobtuvus. Gurgžda sniegas po jų kojomis...

Vilhelmas, pajutęs už nugaros žmogų, išsigąsta, atsigręžia. Dagmanas, berankoviai kailinukai... Dagmanas sako, kad šventosios didenybės įpėdinis jau atvyko į pilį, į rūmus, laukia priimamajame. Kaip greitai bėga laikas!.. Arkivyskupas prisimena obuolį, kurį pasiėmė nuo stalo valgomajame. Kur jis? Vilhelmo rankos tuščios.

Arkivyskupas, lydimas sekretoriaus Dagmano, žingsniuoja koridoriais, lipa laiptais į antrą aukštą. Dagmanas šneka, kad koadjutorius Kristupas labai susirūpinęs: sakosi nemiegojęs naktį, būgštavęs dėl šventosios didenybės sveikatos. Tačiau Dagmanas manąs, jog koadjutorius labiau nuogąstaująs dėl savo ateities. Juk jeigu šventoji didenybė būtų tapusi Uždauguvio kunigaikščiu, Kristupas jau šiandien būtų galėjęs laikyti save arkivyskupu.

Jiedu įeina į priimamąjį. Čia daug žvakidžių, daug žvakių, tačiau dega tik dvi — ant abiejų ilgo stalo galų. Nuo žvakių liepsnelių priimamajame nė kiek ne šviesiau, šviesu tik nuo pilkšvos šviesos, plūstančios pro aukštus, plačius langus. Hercogas Kristupas greitu žingsniu prieina prie arkivyskupo, priklaupia, suima atkištą šventosios didenybės ranką, pabučiuoja didelį žiedą ant ketvirtojo piršto.

Arkivyskupas pažvelgia į Dagmaną, taria jam:

— Garbingasai, šiandien sunki diena ir man, ir mano įpėdiniui, ir mudu norime vieni du pasiguosti. Eik, Dagmanai.

Sekretorius nusilenkia, atatupstas išeina, uždaro duris. Pailgą ir prakaulų, kiek pablyškusį koadjutoriaus veidą nušviečia šypsena:

— Šventoji didenybe, jūs puikiai atrodote! Jokie sunkumai jums nebaisūs. Jus globoja dangus, jums skirtas ilgas gyvenimas...

— Mielas mano, šįryt aš suvalgiau obuolį, tai faktas, o neatsimenu nei kada, nei kur suvalgiau,— pašaipiai ištaria arkivyskupas, paima įpėdinį už rankos, veda jį prie stalo.— Sėskitės.

Hercogas Kristupas stovi, laukia, kol atsisės jo šventoji didenybė. Abu žiūri vienas į antrą. Didelės pilkšvos arkivyskupo akys sudrėksta... Kada, prieš kiek metų jis buvo toks jaunas kaip Kristupas Meklenburgietis? Ar suvis buvo toks jaunas?

Hercogas Kristupas prašneka su irzuliu ir širdgėla balse:

— Šventoji didenybe, nesielvartaukite dėl savo atminties. Magistro sekliai matė, kada ir kur jūs suvalgėte obuolį, jie mato kiekvieną jūsų žingsnelį...

— Sekliai? — priekaištingai perklausia Vilhelmas.— Sekliai ar dievas?

Koadjutorius Dagmanui veikiausiai nemelavo — jis iš tikrųjų atrodo neišsimiegojęs: akys spindi, galbūt karščiuoja, balsas neryžtingas...

Hercogas vėl prašneka:

— Šventoji didenybe, kas yra? Aplinkui tiek šnipų, tiek seklių... Šiandien aš važiavau į jūsų rūmus, ir mano karietą sekė... Aš visą kelią jutau kažkieno žvilgsnį...

Arkivyskupas nusvarina galvą, atsisėda į platų krėslą su rankdėtėm ir aukšta atkalte.

— Likimas tave sekė,— prataria, — tik likimas. Štai apie jį ir pakalbėkim. Manau, kad mudu nebe daug progų apie jį pašnekėti turėsim...

Dabar ir koadjutorius Kristupas atsisėda į krėslą — priešais Vilhelmą. Dabar abu jie mato po vieną degančią žvakę — tą, kuri dega ant stalo už pašnekovo nugaros, kambario gilumoj. Koadjutoriaus balse, kai prašneka, pasigirsta nuoskauda:

— Šventoji didenybe, jeigu likimu jūs vadinate Ketlerį ir jo seklius...

Vilhelmas jį pertraukia:

— Jaunasis mano drauge, likimas yra daugiau nei tūkstančiai seklių, net jei nuo lopšio iki mirties jie tave sektų,— arkivyskupas patyli, įsistebeilija savo įpėdiniui į akis. Vėl prašneka: — Mielasis, aš nesiteirauju, kaip tu jautiesi, ar esi sveikas, ar tu galėsi, ar negalėsi įvykdyti tai, ką aš paliepsiu. Gerai ar blogai jaustumeis, vis tiek tau reikės poryt iškilmėse mane pakeisti.

— Šventoji didenybe...

— Klausykis. Šiandien Rygos magistrate Ketleris... Tu gerai žinai, kokias apeigas šiandien pradeda Ketleris... Iškilmėse Rygos pilyje poryt, ir aš turiu dalyvauti. Dalyvausi tu..

Hercogas Kristupas sušunka:

— Mano hierarche, aš nespėsiu nuvažiuoti iš Roneburgo į Rygą per vieną dieną!

— Kodėl per dieną? Tu turi beveik dvi paras kelionei. Keisk arklius kas penkios mylios — nuvažiuosi ir per dešimt valandų. Jokių prieštaravimų nenoriu girdėti — poryt per iškilmes stovėsi Ketleriui iš dešinės, ten, kur turėčiau stovėti aš.

— Šventoji didenybe, tai įžeis lietuvius!..

— Neatvyko į iškilmes lietuvių valdovas, nedalyvausiu jose ir aš. Tebūnie visiems žinoma, kad mudu vienas antram nebereikalingi.

— Neabejoju, lietuvių kancleris pareikalaus paaiškinimo...

— Taip, Radvila įžūlus, — Vilhelmas valandėlę mąsto. — Pranešk jam, kad aš sergu.

— Kancleris panorės jus aplankyti, neabejoju.

Arkivyskupas nusišypso skaudžia šypsena:

— Jaunasis drauge, aš turiu keturiasdešimt šunų. Aš liepsiu tarnams pririšti juos prie obelų mano sode. O tu pašnibždėk Radvilai: nukaršėlis arkivyskupas jau į vaikystę sugrįžo... Pasakyk: vaikystėje jis rišdavo šunis sode prie medžių, dabar — vėl pradėjo rišti. Radvila mane supras,— arkivyskupas atsidūsta, atsisėda tiesiai, pasitempia, pakeltu, progiesmiu balsu prašneka: — O dabar žiūrėk man į akis. Dabar žiūrėkim vienas antram į akis, kad geriau suprastume, kas mudviejų laukia. Man septinta dešimtis, tau — dvidešimt keleri... Manęs laukia mirtis, tavęs — nelaimės, nauji išbandymai. Tu žinai: Livonijos valstybė buvo konfederacija, ją sudarė trys valstybėlės — ordinas, Rygos miestas, arkivyskupystė... Šiandien Rygoje prasideda iškilmės, per kurias bus panaikintas ordinas... Ketleris taps Uždauguvio kunigaikščiu. Jis taps vieninteliu Livonijos valdovu. Vieninteliu, mano jaunasis drauge. Niekas nei šiandien, nei poryt iškilmėse nekalbės, kad arkivyskupystė panaikinama. Katalikiškoji valstybėlė bus pragaišinta tyliai, nejučia... Aš tuščiai dėjau viltis į Žygimantą Augustą, savo pusbrolį... Žygimantas Augustas ilgai stebėjo, katras stipresnis — aš ar Ketleris... Nusprendė: stipresnis Ketleris. Pasirinko jį savo statytiniu Livonijoj. Aš numirsiu, ir katalikų arkivyskupo sostą Ketleris panaikins. Arkivyskupystės žemės atiteks kunigaikščiu tapusiam magistrui... Jaunasis mano įpėdini, aš labai apgailestauju, kad tu negausi to, ką aš tau paliksiu. Tačiau aš tau patariu... paklausyk mano patarimo: laikykis Ketlerio... Jeigu tu nori įsiterpti į Livonijos dalybas, jeigu nori tapti aukštu urėdu naujojoj kunigaikštystėj, laikykis Ketlerio... Būk jam nuolankus ir ištikimas... Padaryk viską, kad tavo sesuo ištekėtų už Ketlerio...

— To niekada nebus! — hercogas Kristupas pašoka ant kojų, lyg vaikėzas ima lakstyti po erdvų priimamąjį.— Aš neleisiu Anai tekėti už Ketlerio! Aš ištekinsiu ją už Tiso fon der Rekės, ir jūs jau žinote tai, šventoji didenybe! Aš turiu šiokią tokią kariuomenę, Rekė turi šiokią tokią kariuomenę. Mudu susivienysime ir būsime jėga! Mums padės imperatorius! Mums padės popiežius! Mes apginsime Rygos arkivyskupystę, ji niekada nebus panaikinta!

Koadjutorius laksto po kambarį, žaižaruodamas akimis, mostaguodamas rankomis, nerasdamas sau vietos. Vilhelmas į jį nė nežiūri. Klausosi jo žodžių, liūdnai šypsodamasis. Kai hercogas nutyla, arkivyskupas ramiu, tvirtu balsu taria:

— Paklausyk manęs. Pasistenk, kad jau poryt, kai Ketleris nusivilks vienuolio drabužį, tavo sesuo Ana būtų iškilmių menėje. Visi Livonijos didikai turi pamatyti, kad iškilmėse yra ir moteris — Ketlerio favoritė.

— Seserį aš išleisiu už Rekės!

— Jaunasis mano įpėdini, tu jau turėtum žinoti, kad vynas, atskiestas vandeniu, nebėra vynas. Pasistenk, kad Ana dalyvautų iškilmėse,— arkivyskupas sunkiai atsistoja, žengia prie hercogo.— Tai aš patariu tavo labui. O dabar aš paprašysiu, kad tu padarytum mažą darbelį mano labui.

Koadjutorius liaujasi lakstęs po kambarį, sustoja, įsistebeilija į arkivyskupą. Šis šneka toliau:

— Dagmanas man pranešė, kad į Rygą atvažiavo Tvirbutas. Tu turėtum jį gerai prisiminti. Tvirbutas atvažiavo į Rygą su Chodkevičium. Be abejonės, buvęs Radvilos pasiuntinys Rygoje susitiks su savo buvusiu ponu... Kristupai, aš noriu paprašyti tave,— Vilhelmas ištraukia iš užančio popieriaus ritinėlį, perrištą juoda virvele.— Perduok Tvirbutui šį raštą. Neabejoju, tu neiškęsi rašto neperskaitęs. Tačiau ir mano žodžiais gali patikėti: šis raštas — velionio Hornastajaus, buvusio Lietuvos žemės iždininko, testamentas. Hornastajus prieš mirtį pasijuto kaltas dėl Tvirbuto likimo... Aš taip pat...

— Ar šis testamentas...

Arkivyskupas koadjutorių pertraukia:

— Nori paklausti, ar mums bus naudinga, jei šis testamentas paklius Tvirbutui į rankas? Mielasis, mūsų naudą jau velniai gaudo. Pasiguoskime, kad turime sąžinę... Vyriškis, perdavęs man Hornastajaus testamentą, pasakė: jūs — vienintelis žmogus už Lietuvos ribų, kuriam testamento autorius patikėjo saugoti testamento nuorašą, — arkivyskupas nutyla, žvelgia į koadjutorių, stengdamasis suvokti, ar šis supranta jo žodžius. Tyliu balsu šneka toliau: — Jaunasis mano įpėdini, šiandien aš neabejoju, kad Hornastajus jau tada, prieš ketverius metus, žinojo: Rygos arkivyskupas ir jo koadjutorius kovą su ordino magistrais dėl kunigaikščio vietos pralaimės. Hornastajus jau tada žinojo, nuo kurių Lietuvos geradarių Lietuvos valdovas anksčiau ar vėliau nusigręš... Jis buvo įžvalgus vyras! Suprato, kad testamentą Tvirbutui atiduos tik tas, kurį išduos Lietuvos valdovas... Sąžinė mums prabunda tik tada, kai ji jau nebegali mums pakenkti — tai juk teisybė,— arkivyskupas Vilhelmas liūdnai nusišypso, atkiša popieriaus ritinėlį hercogui Kristupui:— Paimk šią paskutinę mano brangenybę, slapta perduok ją Tvirbutui.

Tuo pat metu Vilhelmas tylomis pamano: berniuk mano, tu dar jaunas, tau dar gyventi ir gyventi, ir jei turi drąsos, šantažuok šiuo raštu Lietuvos valdovą pats — gal Ketlerio parankiniu ar net fogtu tave paskirs... Vilhelmas tyliai nusijuokia.

Hercogas Kristupas valandėlę stovi suglumęs, vis dar negalėdamas patikėti arkivyskupo žodžiais, kuriuos ką tik išgirdo. Atsitokėjęs paima testamentą, priklaupia, suima abiem rankom arkivyskupo ranką, pabučiuoja žiedą ant piršto, iš apačios pažvelgia hierarchui į akis susijaudinęs:

— Šventoji didenybe, mano valdove, visada... visada, kai norėsite atkeršyti Lietuvos valdovui, pasikliaukite manim. Aš būsiu laimingas...

Arkivyskupas koadjutorių pertraukia:

— Mielasis, nešdamas šį raštą Tvirbutui, nemanyk, kad kam nors keršiji. Manyk, kad esi sąžiningas, ir tiek, ir paskui lengviau tau bus gyventi.

Antro aukšto terasų galinėse nišose daug žmonių, ankšta, nėra kuo kvėpuoti. Ore tvyro prakaito, drėgnos vilnos ir batų tepalo sumišas tvaikas. Iš daugelio vyrų burnų trenkia vynu, vakarykščių gėrynių atraugu. Tvirbutas vienas į terasą niekaip nebūtų prasiskverbęs. Biurgeriai, pirkliai, cechų laikytojai, Rygos miestelėnai, įžūlios, visur prasiskverbiančios glitenos prisiplakėlės koridorius ir laiptus, vedančius į antrą aukštą, į terasas, buvo kimšte užkimšusios. Tvirbutui į terasą prasibrauti padėjo Jonas Chodkevičius. Jis paskyrė Tvirbutui keturis karius, ir šie, nuogus kardus virš galvų iškėlę, įžūliai rėkaudami, praskyrė Kiprijonui kelią į terasą per žmonių knibždėlynę. Tačiau prasibrauti prie pat terasos tvorelės nė kariai nepajėgė. Tuos, kurie geriausiose vietose stovėjo, taip pat kariūnai arba gerai įmitę tarnai globojo.

Štai Kiprijonas stovi: kaimynai stumdo pečiais, grumdo alkūnėmis, ant nugaros lipa, priekiniai atgal stumia, atsigręžę vis aprėkia... Įstabios iškilmės!.. Geros vietelės iškilmėse Kiprijonas savo kančiomis nusipelnė! Verta buvo dėl šios palaimingos valandos nuo priešo šūvių žūti, iš numirusių prisikelti, požemių rūsiuose kalėti, o paskui dvejus metus namo keliauti, niekaip neparkeliauti...

Tai, kas dedasi apačioje, didžiojoje pilies menėje, Kiprijonas mato tik pro prieky stovinčių žmonių pečius ir galvas. Kad bent ramiai jie stovėtų!.. Juda, kruta, rankas aukštyn kilnoja, kumščiais mosuoja, be paliovos šūkauja, spygauja klaikiais balsais. Didžiosios menės vaizdai Tvirbutui tik trupinėliais akyse šmėsteli...

Žibintai, žvakių liepsnelės; ant raudonu šilku apdengto stalo guli atversta knyga, veikiausiai — Biblija... Du būreliai žmonių atokiau vienas nuo kito prie stalo stovi... Radvila. Sidabru ir auksu siuvinėta jo liemenė, šaltu metalo spindesiu žvilga graviruotų šarvų antpečiai. Orus vyras! Šmėsteli už jo Jono Chodkevičiaus veidas. Livoniečių būrio prieky stovi Ketleris, juodas lyg varnas — ilgais ligi žemės vienuolio drabužiais, kairėj rankoj laiko juodą magistro kryžių... Kristupas Meklenburgietis, spalvingais apdarais pasipuošęs, stūkso išdidus, oriai atlošęs galvą. Aukštieji ordino valstybės urėdai — kapitulos nariai, komtūrai, fogtai, kas čia ir atspės, kas jie tokie,— stovi menėje tarp plačių juodų suolų, išrikiuotų puslankiais. Visos durys, vedančios iš didžiosios menės į šalutinius kambarius, atdaros. Pro jas matyti stovintys susigrūdę vyrai, daugiausia kunigai ir riteriai...

Sutrata būgnai. Dar nekantriau subruzda vyrai, stovintys priešais Tvirbutą. Šis suvis nebemato didžiosios menės. Būgnai trata iškilmingai, su pertrūkiais, veikiai nutyla. Pasigirsta iškilmingas, kiek atgrasus besimeldžiantis balsas. Nutyla. Žegnonė. Visi žegnojasi. Vyrai, susigrūdę terasose, dar atkakliau, dar įžūliau braunasi vieni per kitus prie terasos tvorelės, gergždžiančiais, paklaikusiais balsais niauroja: Creutz, Creutz, Creutz — kryžius, kryžius, kryžius!.. Veikiausiai tai jų žegnonė — iškreipta, tarytum kokiu būrimu tapusi. Kiprijonas nė nepajunta, kaip dar keli vyrai nustumia jį, už akių užlenda. Chodkevičiaus kariai stvarsto nenuoramas už pečių, bando juos atitraukti atgal. Tuščiai stengiasi. Kiprijono sargybinių įžūlumu nepatenkinti kiti aplinkui stovintys vyrai. Pasigirsta keiksmai, pasipila niuksai, dar kiek — prasidės grumtynės. Tačiau tuo tarpu apačioje, didžiojoje menėje, suskamba varpeliai. Suskamba antrą ir trečią kartą. Vyrai terasoje pamažėl nurimsta, nuščiūva. Stojusioje kapų tyloje pasigirsta stiprus, sodrus balsas, net ir terasoje būdamas gali suprasti kalbančiojo žodžius: EGO, MAGISTRUS ORDO DOMUS SANC-

TAE MARIAE TEUTONICORUM IN LIVONIA...[1] Na taip, kalba Ketleris, paskutinysis ordino magistras. Jis atleidžia nuo priesaikos ordino magistrui visus ordino narius, visus ordino žemių gyventojus. Kiprijonui gerklę užgniaužia ūmus graudumas. Atminty šmėsteli Grilės veidas. Kur ji dabar, Grilė? Ar pagimdė kūdikėlį? Ar priglaudė ją Rekė? Grilės veidas akyse ištirpsta, tuojau vėl iš miglos išnyra...

Terasa sugriaudžia nuo džiaugsmingų šūksmų. Išstovėti vietoje nebeįmanoma. Gaivališka, protui nebepaklūstanti minios jėga stumdo vyrus čia į vieną, čia į kitą pusę, blaško į šalis susyk po kelis, po keliolika žmonių. Ore suplasta, sumirga balti apsiaustai su nupieštais raudonais kryžiais ir kalavijais. Tų apsiaustų daug — akyse raibsta... Dašimtys rankų graibsto, stvarsto juos, plėšo, į skutus drasko... Livonijos ordino nebėra! Vyrai terasoje pakvaišta iš džiaugsmo: kur pažvelgsi — pražiotos burnos, pastirę šaukiantys liežuviai, ant kaktų išsprogusios akys, į viršų iškelti kumščiai... Minios galybė stumia Kiprijoną į pašalį, pribloškia prie siencs — nuo smūgio Kiprijonas žagteli, netenka žado... Akyse žalios ugnelės ima mirgėti... Palengvėja nelauktai, netikėtai: terasa tarytum paerdvėja, tarytum tyro oro nežinia iš kur į ją kliūsteli — kvėpuoti tampa lengviau... Atsitokėjęs Kiprijonas pasijunta bestovįs prie pat terasos tvorelės. Įsišėlę, įsiaudrinę vyrai prie tvorelės nebesiveržia, jiems neberūpi, kas apačioj, menėje, dedasi. Įvyko! Tai, kas turėjo įvykti, jau įvyko! Tuščiai dunda apačioje būgnai — minia nebenurimsta: įvyko, jau įvyko!..

Kiprijonas, abiem rankom terasos tvorelės įsikibęs, žvelgia į apačią, į Mikalojų Radvilą — štai ir sulaukė valandėlės, kai vėl gali į šį žmogų įsižiūrėti. Juodi plaukai, juoda barzda, aukšta kakta... Šaltu spindesiu žvilgantys šarvų antpečiai... Balta juosta, perrišta per petį ir krūtinę... Radvila — lietuvių išmintis, jų ateities pranašas, geresnio gyvenimo kūrėjas... Ketleris padeda ant stalo, šalia Biblijos, antspaudą ir žiedą — magistro valdžios ir teisių ženklus, žengia prie kanclerio, paduoda jam juodą magistro kryžių nusilenkdamas. Ar laimingas Radvila šią valandėlę? Neatspėsi. Tvirbutui kanclerio veidas iš tolo tėra baltas ovalas, juodų plaukų, juodos barzdcs apvainikuotas. Ar bent šypsosi dabar Radvila? Kiprijonas stebeilija į savo buvusį poną taip įdėmiai, kad, rcdcs, Radvila neišvengiamai pajus jo žvilgsnį, pakels akis, pažvelgs į viršų, į terasą, ir jųdviejų žvilgsniai susitiks... Ne, Radvila Tvirbuto žvilgsnio nepajunta. Radvila visomis mintimis, visa širdimi į iškilmių apeigas pasinėręs...

---

[1] — Aš, šventosios Marijos teutonų ordino Livonijoje magistras... (*lot.*).

Keturi baltais drabužėliais apsirengę berniukai prieina prie Ketlerio, sustoja jam už nugaros. Ketleris atsisagsto abito sagas. Berniukai, kiek palaukę, paima už abito skvernų ir rankovių, trūkteli, ir Ketleris išsineria iš vienuolio juodo drabužio, sušvinta visų akyse raudonų ir tamsiai mėlynų spalvų kostiumu. Balta šilko juosta juosia krūtinę ir kairįjį petį. Prie diržo prisegtas sužėri kardas...

Ketleris, visų susirinkusiųjų akivaizdoje kailį pakeitęs, žengia prie stalo, uždeda ranką ant atverstos Biblijos. Šeši kunigai, laikydami rankose juodus kryželius, sustoja jam už nugaros. Vėl pasigirsta aiškus, sodrus Ketlerio balsas... Kam ir ką dabar Ketleris prisiekia — liuteronų tikėjimo išpažinimą ar ištikimybę Lietuvos valdovui? Vyrai terasoje vėl suošia, suūžia. Jie vėl ima veržtis, brautis prie terasos tvorelės: stumdosi pečiais, grumdo vienas kitą alkūnėmis — dėl vietos prie tvorelės tikros grumtynės užverda. Sumišai su Ketlerio priesaikos žodžiais ore suskamba apstulbę, piktdžiugiški, kandūs, suvis nepadorūs šūksmai:

— Žiūrėkite, žiūrėkite — Ketlerio favoritė! Ketleris jau turi favoritę!

— Ei tu, ragana, Ketleris abito dar nesudegino!

— Graži, velnias! Tokia mylės! Laimingas Ketleris!

— Kur jau ne! Kryžius iš rankų — boba į glėbį!

— Kas įleido į pilį moterį? Kas iš mūsų tyčiojasi? Kas?!

— Mergšė ji, mergšė! Karštu vandeniu ją apipilt!

Vyrų veidai dabar išsiviepę, akys sublizgusios. Jų būrys vienu gūsiu nustumia, nuneša Kiprijoną nuo tvorelės, vėl priploja prie sienos. Tik akies mirksnį tarp besigrumiančių vyrų galvų šmėsteli Kiprijonui moteris — aukšta, tiesi, apsivilkusi tamsiai mėlyna suknia, ji eina per didžiąją menę tarp juodų suolų, tarp sustingusių, Ketlerio priesaikos besiklausančių didikų... Kiprijonas, būgštaudamas, kad minia jį sutraiškys, iš visų jėgų iriasi pasieniu link durų. Iškilmių Kiprijonui gana. Radvilą jis pamatė... Tačiau durys, vedančios iš terasos į laiptinę, vyrų užkimštos. Prie durų baisi spūstis. Kiprijonui šonkauliai traška. Jo palydovai, Chodkevičiaus kariai, nuogus kardus virš galvų iškėlę rėkauja:

— Ei jūs, susnos, pasitraukite! Kelią užkariautojams! Kelią didvyriams!

Kaipgi jie šitaip? Nevispročiai, su ugnimi žaidžia... Stingdamas iš baimės, Kiprijonas palydovams rėkia:

— Užsičiaupkit! Užsičiaupkit, mulkiai!

Arčiau besigrumdantys vyrai jau tratina žandikauliais, jau tiesia rankas, jau griebia Kiprijono palydovus už krūtinių... Vienam, štai ir antram šalmai nuo galvų nulekia... Kibios, piktos rankos už plaukų jiems taikosi nustverti... Galinga, iš apačios stumianti jėga išspaudžia, iškelia Chodkevičiaus karius iš minios, jie pakimba pasliki virš vyrų galvų, dešimtys rankų oru išritina karius pro duris — dunkst dunkst, pasigirsta ant laiptų... Dieve, kad tik gyvi užkariautojai didvyriai liktų!..

Kiprijonas prisiploja prie sienos šalia durų, nė nekruta. Kantrybės, kužda sau, kantrybės, palauk, kol minia praskys, kol duryse atsiras plyšelis...

Per spalvingą rudenėjantį mišką tolyn nuo Kiprijono bėga raišas — mūšyje sužeistas — žirgas...

Tas pats gyvulys žingine slenka į kalvą prieš smarkų vėją... Vėjas gena kelučiu dulkių debesis — iš jų išnyra, vėl juose pradingsta, vis išnyra ir vis pradingsta susikūprinusi, į priekį palinkusi Grilė...

Sujuda, suskamba skambalas prie durų. Tvirbutas, gulėjęs ant lovos, sėdasi, nuleidžia kojas ant grindų. Žiūri į duris. Radvila pažadėjo jį priimti šį vakarą. Susitikimo su Radvila Kiprijonas reikalavo daugiau kaip pusę metų — ypač atkakliai ėmė reikalauti nuo tos dienos, kai sužinojo, jog privalo prasimanyti kitą pavardę, vykti į Bielską ir gyventi šiame Palenkės mieste su Ala Risa Hradič; ir užmiršti Ievą, tris savo sūnus. Netrukus Chodkevičius, atvažiavęs į Lielvardę, jam pranešė: mirė Elena Tvirbutienė, tavo motina. Kiprijonas atsakė: pone, jūs veikiausiai apsirikote arba kas nors kitas apsiriko... mano senelė, Auka Alšienė, tebėra gyva — gal ji mirė?.. Ne, papurtė galvą Chodkevičius, man laišku pranešė Kiška: mirė Elena Tvirbutienė.

Vėl sujuda, suskamba skambalas prie durų, širmos šešėlyje. Kai skambalas juda, spurda, jis atrodo gyvas ir piktas — baisu pasakyti: įeikite...

Aną vaiduoklišką dieną Kiprijonas dar kartą pasakė Chodkevičiui: mano motina dar negalėjo numirti, tebėra gyva mano senelė, motinos motina tebėra gyva, suprantate?.. Pasakęs nuščiuvo, žado neteko. Kiprijonas suprato: niekas neapsiriko — mirė motina. Kiška gerai pažinojo jo šeimą, Kiška negalėjo apsirikti, pranešdamas Chodkevičiui, kas mirė. Mirė motina. Apie apsirikimą Kiprijonas kalbėjo tik dėl to, kad buvo baisu pripažinti teisybę. Auka Alšienė Kiprijonui nuo pat vaikystės atrodė labai sena, tokia sena, kad per kelis gyvenimo dešimtmečius jis nė nepastebėjo, ar senelė dar bent kiek labiau paseno. Kiprijonui senelė buvo lyg koks mitas — susiliejusi su senove, su įvykiais, kurių niekas nebeprisiminė. Alšienė galėjo gyventi, galėjo numirti — senelės reikšmė Kiprijono gyvenime nuo to nebepriklausė. Kiprijonas atsimindavo senelę — ji gyvendavo, užmiršdavo — ji išnykdavo... Motina!.. Kiprijonas, toli nuo namų, toli nuo motinos gyvendamas, žengdavo žingsnį, ir žingsnis motinos širdyje dunkstelėdavo. Jis jausdavo — dunkstelėdavo! Pasaulį, kuriame jis gyveno, motina jusdavo tarytum savo įsčias... Ir štai motinos nebėra... Ji numirė! Kiprijonas nesugebėjo, nepajėgė gyventi taip, kad motinai kančia dėl jo būtų buvusi pakeliama dar ilgai, dar daug metų... Kiprijoną apėmė siaubas. Naktį jis pašiurpdavo iš baimės, kad išsikraustys iš proto. Rytą iš lovos nebepajėgė atsikelti. Išmeldė tarną, kad pakviestų Chodkevičių. Pėstininkų etmonas atėjo, ir Kiprijonas, vos apversdamas liežuvį, jam sušnabždėjo: jeigu Radvila manęs nepriims, nepanorės su manim šnekėtis, aš nebegyvensiu, patikėkit manim — nebegyvensiu. Chodkevičius, pamatęs, kaip Kiprijonas kenčia, pažadėjo padaryti viską, kas nuo jo priklauso.

Slinko savaitės, mėnesiai, ilgi laukimo mėnesiai...

Ir štai šį vakarą, štai dabar prie durų skamba skambalas. Įeikite, reikia pasakyti: įeikite. Tačiau Kiprijonas tyli, nepajėgia prasižioti. Ką praneš jam žmogus, kuris skambalo virvelę už durų tampo? Ponas Tvirbutai, kancleris susitikimą atšaukia — šį vakarą jis jūsų nepriims... O kada priims? Kada? Dar po keturių mėnesių? O gal tik aname pasaulyje? Šešerius metus Radvila Tvirbutą apgaudinėjo — apgaus ir dabar...

Durys prasiveria, atsidaro iki galo. Koridoriaus prieblandoje, vos vos apšviestas žvakės šviesos, krintančios iš kambario, stovi Chodkevičiaus tarnas Vizbaras. Abi jo rankos sulenktos — per alkūnes drabužiai persverti. Jis atnešė Tvirbutui drabužius!..

— Dovanokite, pone, aš įėjau nepaprašytas — pamaniau, kad jūs miegate,— sako tarnas.— Susiruošti jūs turite valandą laiko.

— Aš žinau, aš žinau,— murma Tvirbutas, stveria drabužius iš tarno rankų, tučtuojau maunasi kelnėm.

— Neskubėkite, jūs turite valandą laiko,— pakartoja tarnas.

— Aš žinau, aš žinau,— šnabžda Tvirbutas, ir tarnas, nebepasakęs nė žodžio, išeina iš kambario, uždaro paskui save duris.

Kelnės, marškiniai, batai, liemenė... Drabužiai kruopščiai išlyginti, jaukiai šiugžda, švelniai aptempia kūną... Širdį Kiprijonui audrina džiaugsmingas pojūtis, kad yra kažkur toli ir jo namai. Drabužiai visada primena, kad yra namų jaukumo visur, kur tu esi, kur kada benuklystum.

Apsirengęs Kiprijonas atsisėda į krėslą, atsilošia į atkaltę, užsimerkia. Būtina užmiršti namų jaukumą. Būtina nusiraminti, susikaupti. Tačiau Tvirbutas tučtuojau kyla nuo krėslo, žengia prie stalo, ištraukia stalčių — guli jame popieriaus ritinėlis, perrištas juoda virvele. Ar jau išmušė valanda? Ar jau šį vakarą parodyti Hornastajaus testamentą Radvilai?

Paskutinis Hornastajaus laiškas, kurį Kiprijonas gavo Treidene, fogto pilyje gyvendamas, buvo tėviškas, džiaugsmingas: Pasvaly pasirašytos naudingos Lietuvai sutartys, ir tu dabar galėsi grįžti namo! parvažiuok pirma į Vilnių, į mano rūmus — į Širvių dvarą aš su savo svita tave parlydėsiu!..

Hornastajaus testamentas buvo begaliniai liūdnas... Naktį Kiprijonas skaitė, kaskart iš naujo skaitė testamentą, o jo akyse, miglotuose atminties toliuose, šmėsavo tėvo blyškus paveikslas...

Tėvas, mirties patale gulėdamas, kalbėjo: sūnau, tau apsuko galvą lotyniškas raštas, lotyniškos knygos, lotyniški pamokslai bažnyčiose... tu panūdai lietuvių savigarbą, išdidumą žadinti lotyniškais žodžiais... sūnau! tu manai, kad šis tavo tikslas — didis, kad tu pats jį pamatei, pasiekti užsibrėžei... ne taip yra!.. visus tikslus tau parodo, tau įperša kiti žmonės, tie, kurie tave moko, valgydina, aprengia, tie, kurie tave nejučia valdo; įsivaizduok: sėdi prie pietų stalo rietaviškis valstietis ir šnekasi su žmona lotyniškai; eina rasotą rytą rugių kirstų ir gieda lotyniškai... ar gali tu tai įsivaizduoti, sūnau?.. Hornastajus!.. Hornastajus, Kijevo rusas, kildina save iš romėnų! įtikinėja lietuvius: šnekėsime visi lotyniškai, visi viena šeima tapsime, tais pačiais protėviais didžiuosimės, patys save labiau gerbsime, stipresni dvasia būsime! dūmus lietuviams — ir tau, sūnau! — Hornastajus į akis pučia, lietuvių ganytoju tapti trokšta, nori, kad ir vaikai, ir vaikaičiai jo pelnytos šlovės ištektų!.. tačiau argi lengva ganytoju tapti? ne! nelengva! pernelyg daug konkurentų aplinkui knibžda, šie nei apšmeižt, nei kardu durstelėt nesidrovi... šitaip yra, sūnau: tu dirbk, plėšykis, kišk galvą į kilpą dėl lotyniškai šnekančių rietaviškių, širviškių, visų lietuvių, o jei, neduok dieve, tau pasisektų šį tą nuveikti — užmirš tave Hornastajus, nusigręš nuo tavęs, tavo nuopelnus sau prisiskirs...

— Tėve! — neištvėrė Kiprijonas, tėvo žodžių sukrėstas.— Tu veržeisi į Vilnių, į Hornastajaus rūmus... Štai — tu guli jo kambary, jo lovoj, jo patalu esi apsiklojęs!..

— Sūnau,— atsakė tėvas.— Visos mano nelaimės iš to ir tekilo, kad mano žodžiai su darbais nesutapo... Atsimink šiuos mano žodžius, sūnau...

Tėvas šitaip šnekėjo, Hornastajus gretimame kambaryje vaikščiojo — kai praeidavo palei uždarytas duris, Kiprijonas, ir prie tėvo lovos sėdėdamas, globėjo sunkius žingsnius išgirsdavo. Paskui Hornastajus pravėrė duris, pašnabždom tarė: Kiprai, šiandien gana tėvą varginti, šiandien gana... Kiprijonas pakilo nuo kėdės, pabučiavo tėvui ranką, galvą nudūręs, į akis globėjui pažvelgti nedrįsdamas, išslinko iš kambario. Graži, skaisti buvo Hornastajaus siela! Kiprijonui širdį gėlė, kad tėvas nė mirčiai į akis jau žiūrėdamas jos grožio nepatiria, nepajunta...

O tėvas buvo teisus. Pas dievą iškeliauti ruošdamasis, Hornastajus pats tai pripažino:

„Aš, Jonas Hornastajus, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždininkas, rūmų maršalkas, Naugarduko vaivada, Didžiojo Kunigaikščio raštvedys ir sekretorius, Gerųjų Žmonių Jono Šimkevičiaus, Didžiojo Kunigaikščio sekretoriaus, ir Mikalojaus Janavičiaus, Upytės pavieto vėliavininko, akivaizdoje, kviestiniam liudininkui ponui Henrikui Bliunkui matant, surašau šį testamentą, kuriuo dovanoju bajorui Tvirbutui Kiprijonui Jurgiui jo prosenelio, Senovės Mokytojo, namą Lazdynų Giraitėje, tarp Sangūniškių ir Sudervės, viena mylia nuo Vilniaus pilies. Namą Tvirbutui nupirkau iš bajoro Diemanto Stepono Kazimiero. Namo nuosavybės dokumentus, pasirašytus pardavėjo, pirkėjo ir dviejų Vilniaus Rotušės raštvedžių, palieku saugoti Onikėjui Hornastajui, Rečicos vietininkui, Tulino ir Sosnovo laikytojui, mano broliui.

Testamento vykdytojui, kurio vardo, pavardės ir titulų neužrašau, kad nekiltų pavojus jo garbingai padėčiai, sveikatai ir gyvybei, palieku lėšų pareikalavimo raštus, pateiktus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės iždui:

1. 1556 metų birželio 20 dienos raštas, pagal kurį iš žemės iždo išdaviau 150 raudonųjų dukatų Tvirbuto Kiprijono Jurgio laidotuvėms Neretos bažnyčioje suruošti.

2. 1557 metų rugsėjo 27 dienos raštas, pagal kurį išdaviau kanclerio Radvilos pasiuntiniui Volodkevičiui 110 kapų grašių ir 450 raudonųjų dukatų. 1557 metų spalio 10 dieną dalis tų pinigų buvo išmokėta Rygos arkivyskupystės fogtui Treidene už Tvirbuto Kiprijono Jurgio išlaikymą. Kita tų pinigų dalis buvo panaudota Tvirbuto Kiprijono Jurgio nugabenimo į Ezelio salą išlaidoms padengti, taip pat dovanoms Ezelio vyskupui Jonui Miunhauzenui nupirkti.

Lėšų pareikalavimo raštai, aukščiau paminėtieji, Mikalojaus Jono Radvilos, Vilniaus vaivados, kanclerio, žemės maršalko ranka pasirašyti, Didžiojo Kunigaikščio Žygimanto Augusto patvirtinti.

Šį testamentą surašau ant trijų lakštų. Vieną jų įteikiu ponui Jonui Šimkevičiui, Didžiojo Kunigaikščio sekretoriui, kad šis pateiktų jo didenybei Didžiajam Kunigaikščiui patvirtinti, testamentui teisinę galią suteikti. Antrą lakštą per pasiuntinį išsiunčiu kilmingam, šventas pareigas einančiam svetimšaliui, gyvenančiam už Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ribų, Tvirbuto asmeniu visiškai nesuinteresuotam žmogui. Pavedu jam perduoti šį lakštą ponui bajorui Tvirbutui Kiprijonui Jurgiui.

Asmeniui, kuriam palieku saugoti trečią testamento lakštą ir aukščiau paminėtus lėšų pareikalavimo raštus, pavedu visus šiuos dokumentus perduoti Romos Šventajam Tėvui arba Šventosios Romos vokiečių tautos imperatoriui, arba Maskvos Didžiajam Kunigaikščiui Carui šiais atvejais:

1. Jei Tvirbutas Kiprijonas Jurgis būtų nužudytas.

2. Jei Tvirbutas Kiprijonas Jurgis būtų apkaltintas valdovo, valstybės išdavimu ar bet kokiu kitu nusikaltimu valstybei.

3. Jei Tvirbutas Kiprijonas Jurgis dingtų be žinios ir per penkerius metus nuo šio testamento parašymo neatvyktų pas Onikėjų Hornastajų Rečicos vietininką, mano brolį, ir neatsiimtų mano jam dovanoto namo nuosavybės dokumentų.

Šiuo testamentu prakeikiu tą dieną, kai tapau valstybės urėdu ir su savo sąžine derėtis pradėjau. Aš, Kijevo rusas, Lietuvos valdovo dvare jaučiausi svetimas. Aš neturėjau tėvynės. Aš tarnavau savo protėvių nukariautojams. Nukariautojams sąžiningai tarnaut neįmanoma.

Tebūnie man negailestinga skaistyklos ugnis, tebūnie Dievo paskutinis teismas man atlaidus. Amen. 1558 metų gegužės 1 dieną parašiau savo ranka, Didžiojo Kunigaikščio kanceliarijos antspaudu, kurį valdžiau trisdešimt dvejus metus, tai patvirtinu".

Kas aš esu, klausė Kiprijonas praėjusią naktį, testamentą skaitydamas, kam, kodėl į šią žemę siųstas esu, kad tiekai žmonių kančių pridarau? Kaip aš turėjau gyventi, kam tarnauti, ką turėjau dirbti, kad nekankinčiau savęs, savo namiškių, kitų artimų žmonių — globėjų ir geradarių?..

Sąžinė... Kiprijonas stovi apsirengęs naujais, puošniais drabužiais, pasiruošęs vykti pas Radvilą lemtingam pokalbiui ir šnabžda: sąžinė... kai žmogus nebesupranta, kodėl kenčia, jis yra užmiršęs, kad turi sąžinę, kad kažkada ją turėjo...

Suskamba skambalas prie durų, širmos šešėlyje. Kiprijonas skubiai įsikiša į užantį popieriaus ritinėlį, Hornastajaus testamentą, uždaro stalčių. Žengia prie durų, atidaro jas. Koridoriuj stovi Vizbaras, Chodkevičiaus Kiprijonui paskirtas tarnas, tikriau, prievaizdas: jeigu Vizbaras kiekvieną rytą neatneštų Tvirbutui drabužių, Kiprijonas kiaurą dieną iš kambario niekur neišeitų — yra tvarka! žmonės gyvena tvarkingai!..

Vizbaras išskečia priešais Tvirbutą kailinius. Puikūs kailiniai!.. Aptraukti juodu, kiek žvilganču audeklu. Balta ir vešli jų apykaklės vilna — iš tolo švies. Yra tvarka. Vizbaras padeda Tvirbutui kailiniais apsivilkti. Sako:

— Pone, štai kepurė ir pirštinės.

Tvirbutas įsistebeilija tarnui į akis. Tvirbutui pasigirdo, kad tarnas pasakė tyliu, vos girdimu balsu: neužmiršk manęs. Taip

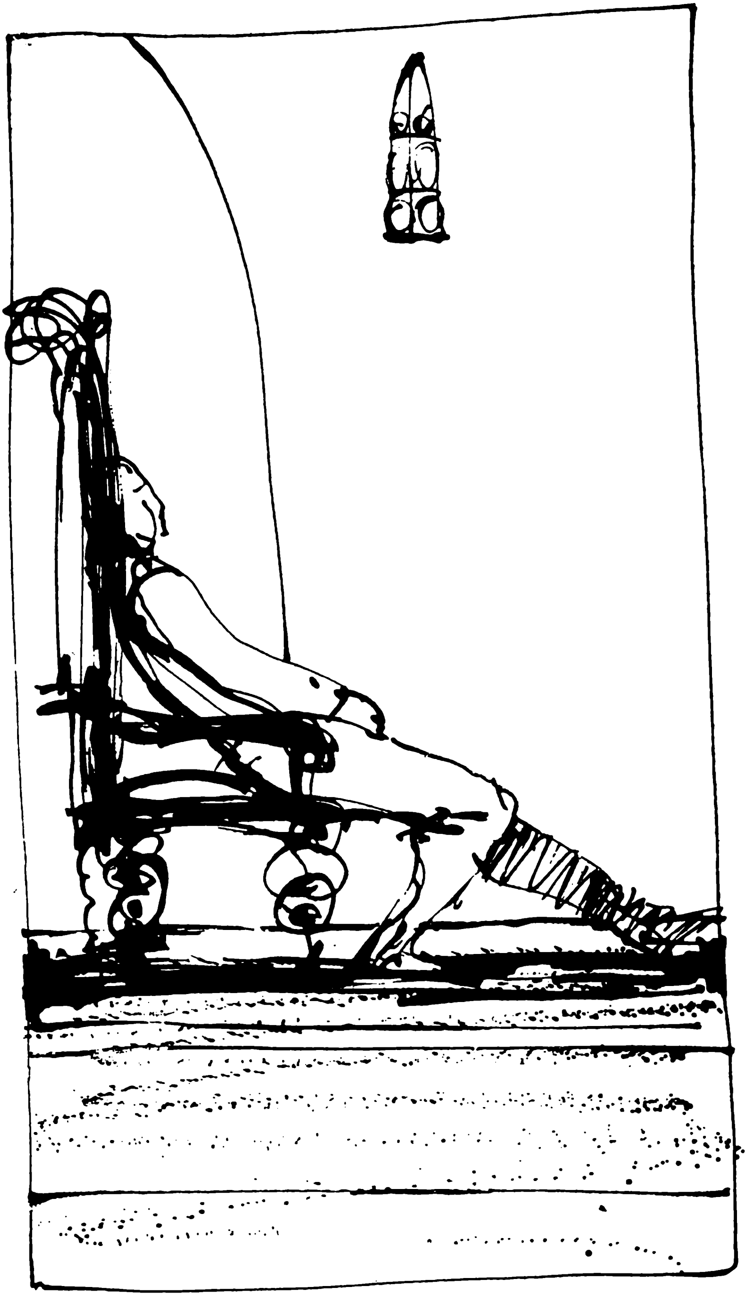

kažkada atsisveikindamas jam pasakė žmogus, kuris, rizikuodamas gyvybe, vežė Kiprą iš Neretos į Treideną — keliolika mylių! — pavojingais Lìvonijos keliais. Anas žmogus Tvirbutui daug padėjo, tačiau negalėjo nė vardo pasisakyti — privalėjo likti nežinomas. Neužmiršk manęs, paprašė jis Kiprijoną atsisveikindamas. Kas yra? Kodėl taip dažnai pastarosiom dienom Kiprijonas prisimena šiuos tylius, nuoskaudos kupinus žodžius? Vizbaras štai padavė jam kepurę ir pirštines, ir jam pasigirdo: neužmiršk manęs... Kodėl Kiprijonui ėmė atrodyti, kad šiuos gailius žodžius kiekvienas sutiktas žmogus gali jam pasakyti, turi teisę pasakyti?..

Susijaudinęs, susigraudinęs, Tvirbutas paima iš Vizbaro rankų kepurę ir pirštines, staiga apglėbia jo pečius, spūsteli jo galvą prie krūtinės.

— Pone,— išsprūsta tarnui išgąstingas žodis.

Tvirbutas nieko jam nepasako. Nužingsniuoja greitais žingsniais siauru blandžiu koridorium, kepurę ir pirštines rankoj laikydamas.

Lauke jau tamsu. Nedideliame, mūro tvoros apsuptame kieme stovi keturiais arkliais pakinkyta, dviem kelioniniais žibintais apšviesta lubnia. Aplink lubnią trypia keliolika žirgų, balnuose sėdi ginkluoti raiteliai, ant kepurėtų galvų užsimaukšlinę šiltas kailines įgaužes. Kailiniuotas tarnas, pamatęs ant laukujų laiptų Tvirbutą, atidaro lubnios dureles. Pro langelius iš lauko vidun krinta rausva kelioninių žibintų šviesa. Žibintus vėjas judina, ir jų šviesa vos vos švytuoja ant mėlyna gelumbe išmuštų sienų, Chodkevičiaus drabužių, barzdos ir veido. Tvirbutas įlipa į lubnią, tarnas uždaro paskui jį dureles. Chodkevičius neskuba, nešūkteli vežėjui raginti arklius: sėdi, dėbso Tvirbutui į veidą, tyli. Kiprijonas sunerimsta. Ką — gal Radvila atšaukė priėmimą, ir Chodkevičius nusprendė pats, savo lubnioje, apie tai pranešti, kad Tvirbutas iš nevilties ir įtūžio kvailysčių nepridarytų?

Chodkevičius atsikrenkščia, sukruta jo vešli, papurusi barzda, dengianti pusę galingos krūtinės. Pasigirsta tylus, kiek užkimęs jo balsas:

— Kunigaikštis Sanguška man pasakojo, kad Ezely tu rašydavai laiškus...

Tvirbutas suklūsta. Stengiasi atspėti, kokią užslėptą prasmę turi etmono žodžiai. Kur jis šneką suka?

— Rašei apanglijusiais pagaliukais, ar ne?

— Taip, ponas stalininke. Kunigaikščiui Sanguškai tai pasirodė neįtikėtina ir įtartina?

— Susimildamas, nemanyk apie žmones taip blogai... Ar tu išsiuntei iš Ezelio bent vieną laišką?

— Ne, — papurto galvą Tvirbutas, gailiai prasijuokia. — Ne. Tai buvo neįmanoma.

— Tu žinojai, kad išsiųsti neįmanoma, tačiau rašei... Kodėl? Kam?

Tvirbutas sužiūra Chodkevičiui į akis: šios mėlynos, įdėmios, atrodo, kiek bukščios. Ūsai, užsiriečiantys ant plačių skruostų, ties akiduobėm, teikia Chodkevičiui romaus geraširdiškumo. Etmonas, panašus į geraširdį dėdę, veda pėstininkų būrius į svetimą žemę...

Kai Tvirbutas prašneka, jo balse gali justi ramų susitaikymą su viskuo, kas praeityje įvyko:

— Ponas stalininke, nelaimės ištiktas, turi tikėti, kad ne tuščiai kenti. Daugiau nėra kuo tikėti... Aš rašiau laiškus namiškiams ir tikėjau, kad rašydamas tampu geresnis.

— Taip ir buvo, ar ne? — skubiai, nekantriai paklausia Chodkevičius.

Tvirbuto maža galva sukreta — gal jis nusijuokė patylomis?

— Taip ir buvo. Kol rašiau laiškus, taip ir buvo,— jo balsas džiugus.

Chodkevičius sukruta, sujuda, lubnia sugirgžda, susiūbuoja — sunkus Chodkevičius žmogus, kiek daug jėgos slypi stambiame jo kūne!.. Tačiau etmono balsas, kai pasigirsta, nuskamba su gailiu prieskambesiu:

— Susimildamas, išklausyk manęs. Kai aš buvau vaikas, maniau, kad turiu būti stiprus, tuomet visi tikės manimi, bus priversti tikėti. Kai buvau jaunuolis, maniau, kad turiu būti nuoširdus, tuomet visi tikės manimi, negalės netikėti. Kai subrendau... Kai subrendau, ėmiau kraustytis iš proto: kuo man pačiam tikėti, kuo? — Chodkevičius su šniokštesiu iškvepia orą, sodriu, įsakmiu balsu sušunka: — Na, vežėjau, sukrusk! Šliuožiam!

Supliaukši vežėjo botagas, pasigirsta šūksmai: no, no, lepūnai! Rogės trūkteli iš vietos, rėždamos pavažom apledijusią žemę, nušliuožia prie kiemo vartų. Iškilmingo nerimo dvasia užvaldo Tvirbutą: neužmiršiu, neužmiršiu, nė vieno klajonėse sutikto žmogaus niekada neužmiršiu... neužmiršiu ... Jis vėl sužiūra Chodkevičiui į veidą. Etmonas sėdi platus, galingas, galvą panarinęs dėbso pro langelį į gatvę mėlynom nemirksinčiom akim.

Pirmas Kiprijono susitikimas su Jonu Chodkevičium buvo nieko vertas. Jiedu susiginčijo, susibarė. Etmonas užpyko, užsiuto, Tvirbutas manė: amžiams, išdidus karvedys niekada nedovanos jam įžūlumo. Tačiau įvyko stačiai stebuklas. Jono Chodkevičiaus pėstininkai kovėsi su caro būriais prie Piarnu ir Tarvasto, o keli jo pasiuntiniai nuolat lakstė į Vilnių ir atgal Tvirbuto reikalu. Pats pėstininkų etmonas kelissyk buvo atvažiavęs į Lielvardę, šnekėjosi su Tvirbutu, teiravosi jo gyvenimo nelaisvėje smulkmenų. Spalio mėnesį etmonas vyko į Vilnių, kaip jis pats sakė, tik Tvirbuto reikalu. Tebūnie, kad jis tik sakė taip. Tačiau po Chodkevičiaus kelionės į Vilnių Tvirbuto susitikimas su kancleriu Radvila tapo įmanomas, realus. Chodkevičius rūpinosi Tvirbutu, jo ateitimi nuoširdžiai, nesavanaudiškai.

Skubėdamas, nuogąstaudamas, kad pritrūks drąsos padaryti tai, ką sumanė, Tvirbutas atsisagsto kailinius, ištraukia iš užančio popieriaus ritinėlį, juoda virvele perrištą. Chodkevičius tą popieriaus ritinėlį Tvirbuto rankoje tuojau pastebi, įsistebeilija į jį. Kiprijonas palengva nuleidžia ranką, padeda dokumentą į Chodkevičiaus kailinių skreitą. Jo rankos judesys buvo atsargus, neryžtingas — Chodkevičių tai suintriguoja. Jis pažvelgia į Tvirbutą klausiamai.

— Kas tai? — ir žodžiais tuojau paklausia.

— Stalininke, perskaitykite šį raštą, aš prašau jus.

— Kas tai? — tyliu, tačiau jau griežtu balsu pakartoja klausimą Chodkevičius.

— Mano žodžiais jūs nepatikėsite, šį raštą jūs turite perskaityti pats...

Chodkevičius nusigręžia į langelį, susikiša rankas į kailinių kišenes. Kurį laiką jiedu važiuoja tylėdami. Pro lubnios langelį slenka namų mūrinės ir plytinės sienos, tarpuvartės, laiptai ir laipteliai, kylantys aukštyn, langų čia tamsūs, čia šviesūs stačiakampiai, visokios iškabos virš durų, gotiškų raidžių įmantrios keblionės.

— Tai Hornastajaus testamentas, — ištaria Tvirbutas. — Jame rašoma apie mane.

Chodkevičius neatsigręžia, toliau spokso pro lubnios langelį į švytuojančių žibintų blyškiai apšviestus pirklių, amatininkų kuklius namus. Siūbuoja žibintai, jų šviesa, o atrodo, kad siūbuoja medžiai, tvoros, namų kertės... Tvirbutas staiga paima popieriaus ritinėlį nuo Chodkevičiaus kelių, sako:

— Jeigu leisite, aš pats jį jums perskaitysiu.

Chodkevičius neatsako, neatsigręžia, tik jo galva keistai krypteli, dar kartą krypteli. Kiprijonas atriša juodąją virvelę, išvynioja popierių.

— Paslėpk,— pasigirsta atšiaurus Chodkevičiaus balsas.

— Jūs žinojote... žinote, kad yra toks testamentas?

— Žinau.

— Jūs skaitėte jį?

— Ne. Valdovo rūmuose jo niekas nėra skaitęs. Kas tau jį davė? — Chodkevičius šneka, vis dar tebežiūrėdamas pro lubnios langelį. Niršta ant Tvirbuto? Karštligiškai mąsto, ką daryti?

— Vakar jį man atnešė arkivyskupo koadjutoriaus siųstas žmogus.

Chodkevičius įtraukia galvą į kailinių didelę apykaklę, sumurma:

— Pats dievas tau padeda...— staiga jis atsigręžia, palinksta į Tvirbutą visu kūnu, ir jo vešli, papurusi barzda užkloja Kiprijono krūtinę: — Jeigu tu... Jeigu tu pasakysi Radvilai, kad aš žinojau, ką tu turi, aš tai paneigsiu. Aš nemačiau testamento, supranti? Aš nemačiau testamento. Ne aš — pats dievas tau padeda.

— Ačiū jums, aš niekada neužmiršiu... — susijaudinęs ištaria Kiprijonas, jo balsas kupinas dėkingumo.

— Kvailys! — piktai sušnopščia Chodkevičius.— Ko tu nori? — išsprogina akis.— Nori, kad aš tučtuojau apgręžčiau lubnias, parvežčiau tave atgal į būstinę, uždaryčiau kambaryje ir prie durų pastatyčiau du sargybinius? Šito tu nori? Ko? Ko tu pliurpi man apie testamentą? Ko rodai man? Aš nematau jo, nematau!..

— Stalininke, jūs buvote man nuoširdus, ir aš negalėjau nuo jūsų nuslėpti...

— Kvailys! Tu visiškas kvailys! — Chodkevičius vėl atsidrebia lubnios sėdynėje, valandėlę piktai šnopuoja, paskui ima juoktis — tyliai, tūžmingai...

Nelauktai nusijuokia ir Tvirbutas. Nutyla. Valandėlę sėdi sustingęs, išplėstom nemirksinčiom akim.

— Stalininke, — ištaria, — etmone, negailėkite manęs... Ir nebijokite kanclerio, stalininke,— pasako šiuos žodžius ramiu, neįtikėtinai ramiu balsu. Tvirbuto rankos pakyla nuo kelių, prasilenkia, vėl prasilenkia, popierius tarp jų plyšta, plyšta, į dvi, į keturias dalis, į smulkius, tvarkingus skutus... Chodkevičius krūpteli, palinksta į priekį, tučtuojau sustingsta. Jis žiūri į popieriaus skutus Tvirbuto rankose nustėręs, prasižiojęs, lyg ką tik netikėtai būtų pamatęs, kaip į ugnį, į laužo liepsnas įpuolė žmogus...

Namas, kuriame nuo sausio pabaigos, nuo to laiko, kai atvažiavo į Rygą, gyvena kancleris Radvila,— dviejų aukštų, su keliais kaminais, medinis. Pastaraisiais metais kancleris pavargo, paliego, mūriniuose namuose apsistoti vengia. Mediniuose namuose jis mažiau kosti, nėra toks irzlus.

Tvirbuto širdis ima smarkiau plakti. Šešerius pastaruosius metus jis nieko, ničnieko savo gyvenime pats nenusprendė, negalėjo nuspręsti. Ši vakarą... Tačiau dar anksti, dar anksti apie tai galvoti!..

Seniai jau sutemę, o nė viename namo lange nematyti žiburio. Namas stūkso tamsoje juodas, lyg negyvenamas.

Prieškambaryje dega kelios nedidelės žvakės, jų skleidžiama šviesa blanki, nejauki. Tučtuojau prieš Chodkevičių ir Tvirbutą išdygsta durininkas, mandagiai paprašo svečius nenusirengti — ponas kancleris priimsiąs juos lauke, atviroje mansardoje. Chodkevičius pažvelgia į durininką nustebusiom, klausiančiom akim. Durininkas gūžteli pečiais: nelabas sutapimas, pone stalininke,— šį vakarą šiauriniame dangaus skliaute būsianti matoma šiaurės pašvaistė, ponas kancleris norįs ją pamatyti; ponas kancleris pastarąją savaitę labai nuliūdęs, vis šneka, kad nieko įstabaus gyvenime dar nematė ir veikiausiai nepamatys... Durininkas pasistiebia ant pirštų galų, sušnabžda Chodkevičiui į ausį: pasiuntiniai iš Vilniaus atnešė žinią, kad pono žmonai pablogėjo sveikata,— mintys apie žmonos mirtį ponui į galvą lenda, ramybės neduoda... Kitas tarnas, dar jaunas, kardą prie diržo prisisegęs vyras, nuveda Chodkevičių ir Tvirbutą siauru koridorium prie laiptų į antrą aukštą. Antrame aukšte jie pereina du mažus kambarėlius: vienas jų belangis, jame stovi du kariai, laiko rankoje žibintus, matyt, paruoštus išnešti į mansardą, jeigu kancleris šūktelėtų; antras kambarėlis, kurio atdaros durys veda į mansardą, tamsus, tamsoje šmėkso kelios žmogystos, veikiausiai kanclerio apsauginiai.

Mansardoje, kampe prie sienos, dega vienui vienas žibintas, tas pats įtraukta dagtimi. Rausva žibinto šviesa vos vos apšviečia gremėzdišką minkštą krėslą, jame sėdintį Radvilą, priešais stypsantį jaunuolį — liekną, bekepurį, ilgais šviesiais plaukais, per pečius gunktelėjusį. Jaunuolis laibu, dar vaikėzišku balsu įkvėptai šneka apie Ptolemėją ir Koperniką. Chodkevičius ir Tvirbutas, peržengę mansardos slenkstį sustoja, laukia kol jaunuolis juodu pastebės, liausis šnekėjęs. Jaunuolis juodu pastebi, tačiau nenutyla, gal pamano, kad ir šie vyriškiai įslinko į mansardą pasiklausyti, apie ką jis šneka.

— Šviesusis pone, mes jau neabejojame, kad Žemė ir Mėnulis skrieja aplink Saulę, o netoli Saulės — visatos centras,— karštai įtikinėja Radvilą jaunuolis, rankomis apskritimus ore brėždamas.— Šia tiesa galės įsitikinti kiekvienas, kai tik bus baigta statyti didžioji Prahos observatorija. Ji taps visareginčia Žemės akimi...

Radvila jaunuolį pertraukia sušalusiu, irzliu balsu:

— Vokiečių imperatorius įsitikins, tu teisus. Ar nemanai, kad jis ims dėtis visos visatos imperatoriumi?

— O ne, šviesusis pone, — prieštarauja kancleriui jaunuolis.— Mokslas tuo ir nuostabus, kad savimylas išjuokia, o kvailiams suteikia proto. Mokslas sutaiko ir sulygina žmones.

Radvila staiga kilsteli ranką, nutildo jaunuolį. Mansardoje stoja visiška tyla. Kiprijonui pasirodo, kad širdis jo krūtinėje ne plaka, o dunda, kad jos smūgius girdi ir Chodkevičius, ir Radvila, ir tas mokytasis jaunuolis... Radvila pajuto, jau pajuto, kad jis, Tvirbutas, jau čia, jau mansardoje. Taip ir yra. Kancleris atsistoja, žibinto šviesoje sužvilga sabalų kailiniai. Juoda meškena, nuo kanclerio kelių nuslydusi, padryksta ant grindų. Tyso. Niekas — nei jaunuolis, nei tarnas, kuris atlydėjo Chodkevičių ir Tvirbutą,— neskuba jos pakelti. Radvila staiga atsisuka, plačiais, valdingais žingsniai artėja prie Tvirbuto. Žibinto šviesa vis geriau apšviečia jo veidą: dideles akis, įkritusius skruostus, juodą barzdą. Radvila prieina taip greitai, kad Kiprijonas nespėja jam nei nusilenkti, nei žodžio ištarti. Radvila — jis daug žemesnis nei Kiprijonas — apglėbia Tvirbutą, įremia kaktą į petį, stovi sustingęs.

Pasigirsta sodrus Chodkevičiaus balsas — geraširdiškas, su jam būdingu pakiliu prieskambesiu:

— Šviesusis kancleri, džiaugiuosi, kad jūs sutinkate savo nuolankų tarną Rygoje ir šį vakarą — tokį įstabų vakarą...

Radvila atšlyja nuo Tvirbuto peties, nuleidžia rankas, stovi prieš Kiprijoną pasitempęs, atvertęs galvą žiūri jam į akis. Tik dabar Tvirbutas suvokia, ką jaučia: Radvila jį apkabino kaip tėvas, kaip artimas žmogus — šito Kiprijonas nesitikėjo, ir jam dingteli, kad tai ne į gera; po švelnaus tėviško pasisveikinimo seks atšiaurus, nežmoniškas įsakymas...

Kancleris staiga pažvelgia į Chodkevičių, irzliai paklausia:

— Kuo jums ypatingas šis vakaras, stalininke?

— Garbusis kancleri! Išmintingasai! Mokate dirbti, kovoti, mokėkite ir pergalėm džiaugtis! Kiekvieno lietuvio širdis šiandien kupina džiaugsmo!..

— Niekus tauškiate,— kancleris pasimuisto, žengia į mansardos vidurį, Chodkevičius jam įkandin — kad nugirstų kiekvieną kunigaikščio žodį.— Šiandien mes gavome tik šeštadalį to, ko tikėjomės. Estiją nukando švedai. Narvos sritį ir Virumos dalį — rusai. Ezelį su Vikenu ir Piltene — danai. Ryga... Ryga ir šį vakarą, šį įstabų, kaip jūs sakote, vakarą, tebėra laisvas Romos imperijos miestas,— Radvila ūmai atsigręžia į Tvirbutą, kuris tebestovi prie durų.— Ar girdi, ką šneku, mano mielas sugrįžėli? Aš ir tau tai sakau. Esi atitrūkęs nuo mūsų bėdų ir rūpesčių, ir aš noriu, kad tu žinotum teisybę. Džiūgauti mums dar anksti.

Tvirbutas tyli. Jaučia: Radvila dar nenori, kad jis prašnektų. Įstabus kancleris vyras! Kaip jis nuostabiai moka su valdiniais elgtis! Apkabino savo buvusį pasiuntinį, žmogų, kurio gyvenimą šešerius metus kaip norėjo, taip švaistė, apkabino nuoširdžiai, kaip tėvas, tačiau pralėkė trumpa valandėlė, ir kanclerio balse susitikimo jaudulio nė gaidelės nebegirdėti — šneka santūriai, dalykiškai, apie bėdas ir rūpesčius...

— Teisybė,— pritaria Radvilai Chodkevičius.— Mes dar negalim didžiuotis, kad turim Dauguvos žiotis. Mes dar negalim laisvai išplaukti į jūrą. Rygos muitinė ir toliau lups nuo mūsų devynis kailius... Tačiau pradžia nuostabi, kunigaikšti! Lietuviai mūšiuose užsigrūdino, įtikėjo savo jėga, tai svarbiausia. Aš drįstu net tvirtinti: lietuviai jau išsipuoselėjo tvirtą, nepalaužiamą būdą...

Radvila be garso, tik akimis ir veidu pašaipiai nusijuokia. Pakartoja:

— Būdą...— tuojau priduria: — Stalininke, etmone, jūs primygtinai tvirtinate, kad mano barzda juoda. Nesistenkite! Ji iš tikrųjų juoda. Būdą... Turi lietuviai tvirtą būdą, seniai turi. Tik ne visada tuomet ir ten, kur reikia.

— Jūs nemokate džiaugtis...

— O jūs, stalininke, labai mokate gražbyliauti.

Radvila vikriai, sabalų kailiniais vienišo žibinto šviesoje sužvilgėdamas, atsigręžia į bekepurį šviesiaplaukį jaunuolį:

— Studente, didysis astrologe, jau dvi valandos aš laukiu, kol dangus šiaurėje nušvis kaip dieną. Tu ir dabar tvirtini, kad dangus tikrai nušvis?

Jaunuolis, iš susijaudinimo, o gal ir nuo šalčio dantimis kalendamas, ima kaltinti debesis ir bjaurią miglą, kurią vėjas atpūtė nuo jūros.

— Keista,— prajunka Radvila. — Šiaurės pašvaistė dangų nušviečia, o debesų — ne.

Jaunuolis stypso pastiręs, sugniaužęs kumščius. Tyli.

— Eik, studente,— atlaidžiu balsu sako Radvila.— Jeigu debesys nušvis, nušvis ir be tavo pagalbos.

Jaunuolis sulinkęs, susisukęs išdyrina iš mansardos.

Radvila prieina prie Tvirbuto, vėl žiūri jam į akis iš arti. Jo lūpos juodoje barzdoje vos vos vypso. Kancleris prašneka:

— Tvirbutai, mielas žmogau, tu pažįsti mano žmoną, tu žinai, kad ji visada teisi,— Radvila nutyla. Ką Tvirbutas turi jam atsakyti? Ar Radvila nori, kad jis atsakytų? Kiprijonas tyli, tikina save: neįsivelk į tuščias šnekas; Radvila puikus oratorius — į ilgas šnekas įvėlęs, tuojau tave supainios, supainiojęs kaip norės, taip šneką pabaigs.

— Taigi: mano žmona sako, kad aš su tavim elgiuosi nežmoniškai,— Radvila vėl nutyla. Iš kanclerio akių matyti, kad dabar jis jau stebisi, jog Tvirbutas tyli, nieko jam neatsako. Radvila žingteli dar vieną žingsnelį į priekį, ir jo veidas atsiduria prie pat Tvirbuto krūtinės — didelės kanclerio akys žvelgia į viršų, į akis Tvirbutui, iš padilbų. Nelauktai kancleris ima šnekėti pašnibždom:

— Mano žmona guli ligos patale. Daktaro Finko manymu, vilties pasveikti jai liko labai mažai... Jaudinimasis jai kenkia. Aš taip noriu, kad ji kuo mažiau jaudintųsi... Tačiau ji nuolat kartoja, kad aš elgiuosi su tavim nežmoniškai... Aš jau pradedu ja tikėti... — kanclerio balsas — vėlgi netikėtai — tampa kandus. — Aš pradedu įtikėti, kad nekenčiu tavęs, nekenčiu Chodkevičiaus, nekenčiu visų lietuvių. Pradedu įtikėti, kad aš elgiuosi su jais lyg vampyras, lyg žmogėdra...

Tvirbutas tyli, mato, kaip nepatenkintas tuo Chodkevičius.

Radvila atlaidžiai nusišypso, ima Tvirbutą už rankos, veda prie krėslo, kuriame pats sėdėjo, kai Chodkevičius ir Tvirbutas atėjo į mansardą. Pasodina į tą krėslą Tvirbutą, pats lieka stovėti priešais. Na taip, jam nemalonu šnekėtis su aukštesniu už save žmogum. Dabar, kai Tvirbutas sėdi, kancleris žvelgia į jį iš viršaus, iš aukšto. Kanclerio balsas vėl santūrus, dalykiškas:

— Tvirbutai, mano žmonės man pranešė, kad tu atsisakai gyventi Bielske. Gal tu nesupratai mūsų pasiūlymo? Niekas tavęs neverčia gyventi su ta Hradič. Tu gali gyventi jos pilaitėje atskirą nuo jos gyvenimą. Sąlyga tau keliama viena, vienintelė: Bielske tu privalai vadintis svetima pavarde, niekur iš ten nevažinėti. Beje, mes ir nemanom, kad tu šitaip turėsi pragyventi visą gyvenimą... Laikas bėga, aplinkybės keičiasi,— Radvila nutyla, žvelgia Tvirbutui į akis kiek pakreipęs galvą. Staiga klausia: — Kodėl tu tyli, Tvirbutai? Aš maniau, kad atėjai pas mane tik tam, kad man ką nors svarbaus pasakytum...

Tvirbutas pajunta: jo balsas, jei prašnektų, būtų jau ramus. Kiprijonas jau nusiramino, yra visiškai ramus. Tik jam keista — aplinkui nematyti brangių baldų, spindinčių žvakidžių, šalia Radvilos nėra patarėjų... Kiprijonas regi kanclerį, Vilniaus vaivadą mediniame nameliūkštyje, apgailėtinoje mansardoje, iš kurios atsiveria nykus vaizdas: apsnigti daržai, šiukšlių krūvos patvorėse, tik vienas kitas lango žiburys netoliese tamsoje spingsi... Dėl to susitikimas su Radvila Kiprijonui atrodo netikras, lyg susapnuotas ar valstietiškos vaizduotės sukurtas...

Radvila dabar jau griežtu balsu paklausia:

— Tu gerai žinai ir supranti, ko valdovas iš tavęs nori?

— Žinau,— tyliu, ramiu balsu atsiliepia Tvirbutas.— Suprantu.

— Tu sutinki gyventi Bielske svetima pavarde?

— Ne, mano pone kancleri. Savo šeimos ir savo pavardės aš neišsižadu, niekada neišsižadėsiu, — Kiprijonas pritraukia kojas prie pat krėslo, palinksta į priekį — stosis. Tačiau Radvila pakelia ranką ištiestais pirštais:

— Sėdėk, Tvirbutai.

Prie Radvilos skubiai prieina Chodkevičius, susijaudinęs sako:

— Kunigaikšti, nelaisvė visiems sunki... Visus įvaro į neviltį... Supraskite tai, nesupykite dėl jūsų buvusio tarno atvirumo... Neabejoju, abipusis atvirumas tik padės surasti teisingą išeitį...

Radvila palengva pasisuka į Chodkevičių, į storą, galingą vyrą, stovi prieš jį mažas, išmetęs koją į priekį, per liemenį vos vos siūbuodamas. Sako:

— Stalininke, prašau jus eiti į svetainę, palaukti manęs ir Tvirbuto ten.

— Būkite jam atlaidus, kunigaikšti, — nusilenkia Chodkevičius, atatupstas traukiasi kelis žingsnius, paskui apsigręžia ir greitais žingsniais išeina iš mansardos.

Radvila vėl pažvelgia į Tvirbutą, tebesėdintį krėsle. Dabar Tvirbutas nusprendžia: štai ta valandėlė, štai ji... Kiprijonas sako:

— Mano pone kancleri, man nejauku šnekėti, kai aš sėdžiu, o jūs stovite.

— Kalbėk.

— Aš meldžiau jus ir dievą, kad jūs mane priimtumėt. Aš noriu jūsų prašyti... Prisiekiu, šis mano prašymas paskutinis...

Radvila nekantriai iškelia ranką ištiestais pirštais, nutildo Tvirbutą, valdingu balsu tardamas:

— Palauk! Kad žinotum, ko gali, ko negali prašyti, aš tau kai ką paaiškinsiu. Mes tau siūlome dvarą Bielske, gyvenimą jame svetima pavarde. Jeigu tu su mūsų pasiūlymu nesutinki, mes elgsimės taip, kaip elgtis aplinkybių būsime priversti,— jis patyli.— Mielasis! Jau išvažiuodamas iš Vilniaus, aš buvau nusprendęs Rygoje su tavim pasišnekėti. Aš nujaučiau, kad tu gali nesutikti su mūsų pasiūlymu. Dėl to aš atsivežiau į Rygą du grandinėmis surakintus vyrus. Jie — čia, šiame name. Aš galiu paliepti, kad sargybiniai atvestų juos į šią mansardą. Tavo paklausti, kas jie tokie, katras jų atsakys: aš — Tvirbutas, Kiprijonas, Jurgio sūnus... turiu žmoną... tris vaikus... į mane šovė... likau gyvas... einu per svietą ir duoneliauju... Tvirbutai, ar tu supratai? Aš bet kur ir bet kam, net pačiam popiežiui, galiu įrodyti: Tvirbutų priviso daug, o tikrojo — nebėra, tikrasis palaidotas Neretos bažnyčioje vienas tūkstantis penki šimtai...

Tvirbutas klausosi Radvilos sustingęs. Žvelgia į Radvilą išplėstom akim ir regi, kaip šis, tada dar tvirtas, žvalus vyras, atėjo į Hornastajaus rūmus, įžengė į juodu audeklu ir baltais sidabriniais kryžiais išpuoštą nedidelę menę. Įėjęs sustojo. Kiprijonas, sėdėjęs prie tėvo karsto, pašoko nuo kėdės. Hornastajus žengė Radvilos pasitikti. Atsistojo šalia kanclerio, Vilniaus vaivados ir stovėjo. Taip jiedu stūksojo kelias minutes. Paskui Radvila greitais žingsniais priėjo prie Kiprijono. Stovėjo priešais jį, žiūrėjo į akis. Tuo tarpu prislinko Hornastajus, ranka parodė Radvilai molinį indą, padėtą prie karsto, prie tėvo galvūgalio. Pasakė:

— Šitą puodynę velioniui kadaise padovanojo Martynas Mažvydas.

— Įstabu,— sumurmėjo Radvila.— Įstabu, kad tokia brangi dovana sudaužyta.

— Tai jau ne velionio, ne velionio kaltė...

— Viskas šiame pasaulyje vyksta dievo valia,— Radvila reikšmingai pažvelgė į Hornastajų, tuojau kreipėsi į Kiprijoną: — Jaunuoli, aš įrašiau jus į statuto komisiją. Ar jus ir jūsų globėją patenkins tokia tarnyba?

Kiprijonui akyse aptemo. Jis prisiminė tą valandėlę, kai Mažvydas įdavė molinę puodynę tėvui parvežti. Kiprijonas prisiminė tą valandėlę, kai jis, į lubnią įlipęs, atsainiai numetė puodynę į lubnios paskuigalį, į šiaudus. Per visą kelionę iš Karaliaučiaus į Vilnių jis nė nepasižiūrėjo, ar puodynė sveika lubnioje guli. Jis stengėsi užmiršti puodynę. Kiprijonui juokingos atrodė Mažvydo pastangos jį su tėvu sutaikyti. Vilniuje, daiktus iš lubnios iškraudamas, Kiprijonas pamatė: Mažvydo puodynės kaklas nuskilęs, šonas įtrūkęs. Kiprijonas apsidžiaugė: ne jis, ne jis puodynę sudaužė, puodynė pati sudužo!.. Kiprijonui palengvėjo: nebereikės! nebereikės prieiti prie tėvo su ta puodyne rankose — o, tai padaryti jam būtų buvę nelengva!.. Tėvas tavęs kažkada išsižadėjo, nuo to laiko tu jo nematei, ir štai — tu prieini prie tėvo didele tauria puodyne nešinas, sakai: štai tau, tėvai, indas medui supilti... Įtrūkusią, nuskilusiu kaklu puodynę Kiprijonas nukišo į tamsią savo podėlio Hornastajaus rūmuose kertę, veikiai ją užmiršo. Kai tėvas numirė, kai jį pašarvojo, Hornastajus ėmė sukti galvą, ką prie karsto galvūgalio, ton vieton, kur dedami karalių skeptrai ir karūnos, popiežių tiaros ir raktai, vyskupų mitros ir pastoralai, etmonų buzdyganai ir buožės, kariūnų kardai, velioniui Tvirbutui padėti. Jurgis Tvirbutas per savo gyvenimą neužsitarnavo jokių garbės ir valdžios insignijų. Štai tuomet Kiprijonas atsiminė Mažvydo jam įduotą puodynę tėvui parvežti... Ištraukė ją iš kertės, iš senų daiktų krūvos, išplovė karštu vandeniu, saulėje išdžiovino ir padėjo prie tėvo karsto, prie tėvo galvos. Atėjo Radvila ir pasakė: „Įstabu, kad tokia brangi dovana sudaužyta". Ir pasiūlė Kiprijonui tarnybą. Kiprijonas nulenkė, vėl pakėlė galvą, nesavu balsu Radvilai atsakė:

— Dėkoju jums, šviesusis kunigaikšti...

— Didžiuojamės tavimi! Tėvas tavimi didžiuotųsi! — pasakė Hornastajus.

Tą valandėlę Kiprijonas degė iš apmaudo ir nuoskaudos, kad neišsaugojo puodynės sveikos, kad kadaise vežė ją iš Karaliaučiaus lyg kokį menkniekį, kad nepadovanojo jos tėvui... Viešpatie, jis būtų vilkinęs tėvo šermenis dar dešimt dienų, dar mėnesį, dar metus, būtų nevežęs tėvo į kapines tol, kol nebūtų atėjęs Radvila — kancleris, Vilniaus vaivada, gerų tarnybų dalintojas... Kai Radvila išėjo, į šermenų menę atėjo motina (su ja susitikti kancleris nepanoro), ir jie abu, motina ir sūnus, sėdėdami ant kėdžių prie tėvo karsto, verkė. Sūnus iš gėdos, nuoskaudos, sielvarto, motina iš džiaugsmo ir širdgėlos drauge. Motina verkdama šnabždėjo:

— Dieve dieve, ne kiekvienam tėvui numirti reikia, kad gera sūnui padarytų...

Ne, ne Radvila kaltas, kad Kiprijonas kadaise susigundė valstybine tarnyba, užmiršo savo svajonę knygas rašyti ir leisti. Kiprijonas, Hornastajaus padedamas, Radvilai tarnauti pats įsipiršo. Įsipiršo gėdingu, šventvagišku būdu — šermenų apeigomis, išmelsta, išprievartauta didiko užuojauta dėl tėvo mirties pasinaudodamas...

Dabar Kiprijonas mąsto: Radvila užmiršo, kad aš žmogus, elgėsi su manimi kaip su daiktu — kelerius metus stumdė iš vietos į vietą kada panorėjo, kur panorėjo. Bet ar gali Tvirbutas dabar, žiūrėdamas kancleriui į akis, pasakyti, kad jis neteisingas, žiaurus žmogus, kad jis niekšas? Radvila — ne niekšas. Radvila turi sąžinę. Tik jo sąžinė paiso ne teisybės, ne teisingumo — valstybės interesų, naudos visiems kiekvieno sąskaita. Jo sąžinė budri, rūsti. Ji nuolatos skaičiuoja: kiek teisybės vieno, šimto žmonių atžvilgiu sutrypta, kiek naudos šimtams tūkstančių išpešta? Ji nuolatos sprendžia: kažkuriam reikia numirti, kad kiti geriau gyventų — kuriam numirti, kuriam geriau gyventi? Skaičiuojantis žmogus... Argi gali jis visada suderinti vieno žmogaus lūkesčius su visų valstybės žmonių lūkesčiais? Argi gali suderinti turtingųjų lūkesčius su vargšų lūkesčiais? Turtingieji turi pinigų ir nori nusipirkti viską: ir teisę likti gyviems, ir teisę geriau nei vargšai rytoj, poryt gyventi...

Radvila šneka apie Tvirbutą ir tvirbutus. Skaičiuoja, kiek pastarųjų klaidžioja po margą svietą. O tikrojo Tvirbuto nebėra. O jis, Kiprijonas, štai sėdi minkštame krėsle priešais kanclerį, klausosi, ką jis šneka. Kiprijonui širdį vis stipriau smelkia, kad Radvila kažką praranda, su kiekvienu žodžiu kažką praranda... Ką praranda? Argi tik artėjančios nakties ramų miegą? Kiprijonas protu neaprėpia, žodžiu nesugeba išsakyti, ką Radvila praranda. Tačiau Radvilos šią akimirką jam gaila labiau negu Grilės, negu Tekšnės aną gūdžią valandą, kai Tekšnė kabojo ant šakos pakartas, o Grilė, įsilipusi į medį, stengėsi atrišti virvę. Niekas, nė pats Radvila, negali paaiškinti, ką jis su kiekvienu žodžiu praranda... Ir visiems aišku, visi supranta, ko Tekšnė nė mirdamas neprarado — sugebėjimo jausti, kas yra teisinga...

— Ko tu tyli? Kodėl tu tyli, Tvirbutai? — trūksta kantrybė Radvilai, jis ima niršti, karščiuotis: — Tavęs nebėra, yra daug tvirbutų. Ir juos persekioja įstatymas! Jie mirtimi baudžiami! Jeigu nori gyventi, tau yra tik viena išeitis — ta, kurią mes siūlome.

Tvirbutas pratisai iškvepia orą, pažvelgia į Radvilą, sako:

— Mano pone kancleri, aš nenorėjau, nenoriu jūsų įtikinti, kad tebesu. Aš atėjau prašyti jūsų leidimo... Aš dar nieko nenuveikiau Lietuvos labui pats, savo valia. Aš pats, savo valia dar nė piršto nepajudinau, kad Lietuva įsigalėtų Livonijoj. Dabar atėjo metas... Pasitaikė proga... Kancleri, mano pone, leiskite man keliauti atgal pas hercogą vyskupą Magnų.

Radvila ūmai atlošia galvą, pažvelgia į miglotą tamsą, į apsnigtus daržus, į retus miesto žiburius. Iš šalies Tvirbutui atrodo, kad kancleris klausosi tylaus, tolimo nakties balso: stovi sustingęs, burna pražiota, akys šnairomis žvelgia... Kiprijonas, nuogąstaudamas, kad Radvila atsakys jam skubotai, gerai nesuvokęs, ko jis prašo, tuojau paaiškina:

— Aš gerai suprantu, ko nori iš manęs valdovas. Jis nori, kad aš gyvenčiau Bielske svetima pavarde, niekam akyse nesimaišyčiau. Valdovas man dosnus. Jis leidžia man gyventi ir niėnieko neveikti. Aš nuoširdžiai dėkingas valdovui. Bet aš žinau, kas dedasi Livonijoj... Mūsų pergalę Livonijoj dar reikia apginti... Ir dabar... kaip tik dabar aš galiu būti naudingas valdovui tiek, kiek dar niekada nebuvau...

Radvila visu kūnu pasisuka į Tvirbutą. Klausosi jo vis taip pat prasižiojęs, į miglotą nakties tamsą šnairuodamas. Kiprijonas šneka toliau:

— Šviesusis kancleri, ponas Chodkevičius, įtikinėdamas mane važiuoti į Bielską, pasislėpti nuo viso pasaulio, iki smulkmenų man papasakojo, kokia paini dabar mūsų padėtis Livonijoj,— Kiprijonas pats girdi: jo balsas vis tvirtesnis, vis labiau savimi pasitikintis. Tai jau tas balsas, apie kurį Ieva sakydavo: vyre mano, mielasis mano, tu nežinai, kokią jėgą turi! tave reikia įtikinti, kad beprotybė prieš protą viršų ima, įvaryti tave į neviltį, ir tuomet tu prašneki neįtikėtinai ramiu balsu, tokiu ramiu, kad nugara pagaugais eina — atrodo, pats dievas tavo balsu šneka!..— Šviesusis kancleri, mūsų valdovo sesuo išteka už suomių kunigaikščio Jono. Mėnuo, kitas, ir valdovo svainis taps mūsų sąjungininku. Tačiau kunigaikštis Jonas slapta derasi su Magnum, su danų princu, Ezelio vyskupu. Magnus tuo pat metu... slapta nuo danų karaliaus... derasi su švedais ir rusais. Šviesusis kancleri, tai jau grandinė, Lietuvai pavojingų derybų grandinė — mes taip mažai apie ją žinom...

Radvila vis dar tyli. Atrodo, kad jis prarado amą. Tvirbuto šneka jam aiškiai netikėta. Na taip, Kiprijonas jau susuko kancleriui galvą, jo mintis užvaldė. Kiprijonas tai junta, nebeskuba šnekėti. Nuleidžia galvą, dėbso į mansardos grindis. Laukia Radvilos atsakymo. Tuščiai. Šnara mansardos kertėse vėjelis. Kancleris tyli. Nepakeldamas galvos, Tvirbutas tyliai sako:

— Būdamas Ezely, aš įsitikinau, kad Magnus kitų valstybių paslaptis žino geriau negu savo vyskupystės viešuosius reikalus. Jam, kuo galėdama, padeda motina, danų karalienė. O ši, tai aš sužinojau iš paties Magnaus, keičiasi surinktomis žiniomis su garsiausiu Europoje sekliu, švedų prokuratorium Personu...

— Su Personu? — išsprūsta Radvilai.

— Mano pone, jūs veikiausiai nuogąstaujate, kad aš nepajėgsiu įgyti Magnaus pasitikėjimo? — Kiprijonas pažvelgia į Radvilą.— Mano sugrįžimas į jo dvarą Magnaus nenustebins. Jis išgelbėjo man... Jis išleido mane į laisvę, ir aš jam prisiekiau atsidėkoti. Aš prisiekiau Magnui būti tarpininku tarp jūsų ir jo. Būdamas Magnaus dvare, aš daug sužinočiau apie danų, švedų, rusų — svarbiausiųjų Livonijos, taigi ir Lietuvos, priešų — užmačias... Magnus įnoringas, išdidus... Jaučiasi brolio karaliaus be galo nuskriaustas... Jis lenda visur, kur įmanoma prilįsti... Toks žmogus labai naudingas šio pasaulio galingiesiems... Kodėl jis turėtų būti naudingas švedams ar rusams? Kodėl ne mums?

— Neįtikėtina!..— sušunka Radvila, ima vaikščioti po mansardą greitais, neramiais žingsniais.

— Mano pone, mano sandėris su Magnum išgelbėjo man gyvybę,— pastaruosius žodžius prieš trumpą valandėlę Tvirbutas buvo pradėjęs sakyti, tačiau užsičiaupė — išsigando, kad šiuose žodžiuose Radvila pajus priekaištą jam. Tačiau ką reiškia priekaištas? Tai įrodymas, kad Kiprijonas nemeluoja, nevinguriuoja, nesuka uodegos. Jis pakartoja: — Magnus išgelbėjo man gyvybę,— ir priduria: — Jam nė į galvą neateis, kad aš blogu už gera jam atsimoku. Pagaliau gali ir taip atsitikti, kad aš nieko blogo jam nepadarysiu. Aš tik palenksiu jį lietuviams tarnauti...

Radvila atsiliepia žvaliu, susijaudinusiu balsu:

— Tavo sandėrį su Magnum aš suprantu... Chodkevičius papasakojo man visas jo smulkmenas...— kancleris viena ranka pasiremia krėslo atlošo, kita rankdėtės, pasilenkia prie Tvirbuto veido: — Neįtikėtina! Neįtikėtina, kad tu nori grįžti pas Magnų! Tu iš tikrųjų nori grįžti pas Magnų? Ne namo, ne į Vilnių, ne į tėvonijos dvarą — pas Magnų?

— Taip, mano pone...

— Ką — net tuo atveju, jei valdovas leistų tau grįžti namo, tu prašytum leidimo vykti atgal pas Magnų?

— Taip, mano pone.

— Neįtikėtina...— sumurma Radvila, atšlyja nuo krėslo, nuo Tvirbuto, vėl ima vaikščioti po mansardą.— Kodėl? Kodėl tu nori grįžti pas Magnų?

— Aš dar nieko nepadariau Lietuvos labui savo valia... Be to...— Kiprijonas patyli.— Sugrįžęs pas Magnų, aš išsaugočiau savo tikrąją pavardę... jos garbę, taip, ir garbę... Magnus pažįsta mane Tvirbuto pavarde, niekas, net mano valdovas, negali įsakyti, kad aš grįžčiau pas Magnų kita pavarde...

— Tu šneki apie pavardę... Kokie niekai! — Radvila vėl sustoja priešais Tvirbutą.— Tu turi šeimą! Tu nematei savo vaikų šešerius metus! Tu neišsižadėjai savo šeimos net dėl moters, kurią iš tikrųjų myli...

— Mano pone, moterį, kurią myliu, aš vedžiau, ji pagimdė mano vaikus...

— Kas tau pakišo mintį grįžti atgal pas Magnų? Sanguška? Chodkevičius?

— Šviesusis kancleri, nei Sanguška, nei Chodkevičius nežino, ko aš dabar jus prašau.

— Ką tu sumanei? Ką tu, grįždamas pas Magnų, nori išlošti?

Nuoskauda perdiegia Tvirbutui širdį. Dabar, šią valandėlę, kai jis maldauja kanclerį leidimo grįžti pas Magnų, jo akyse šmėsčioja Ieva... Prie Ievos sijono glaudžiasi trys jo sūneliai... Kiprijonas įžvelgia tik vyriausiojo veidą... Mažesniųjų vaikų veideliai jo atmintyje neturi jokių regimų bruožų — jie lyg migla aptraukti... Jie jam nepažįstami... Tėvas... Tėvas nė atminty nebepažįsta savo vaikų... Išlošti! Ką Kiprijonas, sugrįždamas pas Magnų, gali išlošti? Nieko, ničnieko. Jis tik nepraras to, ką turi, nepraras šeimos, pavardės, savigarbos — viso to, ką prarastų į Bielską gyventi išvykęs... Jis išliks tėvu, kurio nebus gėda paaugusiems vaikams... Kiprijonas dar gyvas, dar gyvena, dar turi jėgų ir išminties — dar turi laiko... Dar turi laiko padaryti viską, ką gali, kad kada nors livoniečiai, tikrieji livoniečiai, nepareikalautų jo vaikų kraujo už tėvo kaltes...

Tvirbutas atsidūsta, jo balsas, kai prašneka, nebėra, jau nebėra toks ramus kaip anksčiau:

— Mano pone, nieko... nieko aš nenoriu išlošti... Nelaisvėje aš suvokiau: gyvenimą paaukoti verta tik dėl tokio tikslo, kurio siekti gali visada, kad ir kur būtum... Jeigu... Jeigu tikslo siekti gali tik tada, kai turi namus, kai gyveni su žmona, kai pats augini vaikus... kai tau jauku ir gera,— vadinasi, tu dar neturi tikro tikslo, savo darbais tik apgaudinėji, guodi save...— Tvirbutas palengva atsistoja: — Mano pone, aš pasakiau viską. Lauksiu jūsų sprendimo. O dabar leiskite man eiti.

Radvila stebeilija prisimerkęs į miglotą tamsą, į apsnigtus daržus, į retus miesto žiburius. Šiaurės pašvaistė... Kokia ji? Ar per visą dangų? Ar visą gyvenimą neišblėsta jos vaizdas iš atminties?

Radvila tyli.

Magnus. Princas, hercogas, vyskupas. Dvidešimt dvejų metų jaunuolis. Šešiasdešimtų metų pabaigoje, po derybų su Ketleriu, jis paniekos, pajuokos, o gal ir atlaidžios užuojautos bebuvo vertas. Išsvaistęs lėšas, užsitraukęs politinio plevėsos šlovę, į neviltį puolęs, jis išplaukė iš Ezelio į Daniją paramos, paguodos ieškoti. Tėvų žemėje Ezelio vyskupas Magnus išbuvo pusę metų. Ką per tą laiką jis ten nuveikė — Radvila nežino. Praėjusių metų gegužės devynioliktą dieną penki danų laivai, pilni knechtų, ginklų, drabužių ir maisto, atplaukė į Arensburgą. Į krantą išlipo Dyderichas Beras su didele svita. Vyskupas Magnus į krantą nė kojos neiškėlė. Jo laivas, lydimas dar dviejų laivų, iš Arensburgo uosto vėl išplaukė į atvirą jūrą, pasuko Vindavos linkui. Vindavoje Magnus persėdo į mažesnį laivą ir Vindavos upe atplaukė į Piltenę. Nuo to laiko Ezelio ir Kuršo vyskupas žemyne, Piltenėje, gyvena. Arensburge, Ezelio vyskupystės svarbiausiame mieste, vietininkauja Dyderichas Beras. Vietininkas tvarko visus vyskupystės reikalus. Magnus į vyskupystės valdymą suvis nebesikiša.

Radvila žino: Ezelio štathalteriu Berą paskyrė pats Danijos karalius Frederikas, Magnaus brolis; pernai, birželio ketvirtą dieną, Piltenės pilyje vyskupas hercogas Magnus pasirašė Danijos karaliaus jau anksčiau pasirašytą aktą; jame sakoma, kad vyskupo Magnaus sprendimai įsigalioja tik tuomet, kai jiems pritaria Ezelio štathalteris; pastarasis — aukščiausia valdžia Arensburge; vyskupas Magnus gali išvykti už vyskupystės ribų tik Danijos karaliui leidus; karaliaus išleistas, privalo grįžti į Piltenę ne vėliau kaip po dviejų mėnesių; vyskupas gali vesti tik tą moterį, kurios tinkamumą Magnui patvirtins Ezelio štathalteris, o vėliau — ir pats Danijos karalius.

Radvilai šis aktas suprantamas. Šešiasdešimtųjų metų išsišokėliška Magnaus veikla Ezelio saloje ir žemyne supykdė jo brolį Frederiką, danų karalių. Piltenės aktu šis atėmė iš jaunėlio brolio valdžią Ezelio vyskupystėje, suvaržė net jo šeimyninį gyvenimą. Tačiau žinios, kurias Radvilai praneša jo pasiuntiniai iš įvairių Livonijos sričių, šiai, atrodytų, paprastai danų karaliaus Ezely įvestai tvarkai teikia paslaptingumo.

Magnus, kuris pagal pasirašytą aktą be štathalterio Bero leidimo nė žingsnio iš Piltenės negali žengti, gyvena judrų, įvykių kupiną gyvenimą. Kad ir kaip slapta Magnus po mangą svietą keliauja, Radvilos žmonės iš įvairių šaltinių apie jo keliones šį tą sužino. Šių metų pavasarį, kai Vilniuje pradėta tartis dėl Žygimanto Augusto sesers Kotrynos ir Suomijos kunigaikščio Jono vedybų, Radvilą pasiekė žinia: Magnus ir Suomijos kunigaikščio Jono pasiuntiniai susitiko Rygoje. Kunigaikštis Jonas prisiekė, jog tai melas. Ar tikrai melas? Dar labiau Radvilai (o ir Žymigantui Augustui) kelia nerimą žinios, atėjusios iš Livonijos tik prieš mėnesį: metų pradžioje vyskupas Magnus buvo susitikęs su rusų kunigaikščio Kurbskio, įsikūrusio Pskove, pasiuntiniais...

Ką visa tai reiškia? Rodos, Magnus yra tik beteisis vyskupo vardo nešiotojas. Kita vertus — Magnus labai veiklus, jis derasi kone su visų kaimyninių valstybių valdovais arba jų atstovais. Argi danų karalius Frederikas apie tai nežino? Ar gali nežinoti, jeigu apie tai žino Radvila, kitų valstybių vyrai? Ne, neįtikėtina, kad danų karalius nežinotų, ką veikia Magnus. Vadinasi... Vadinasi, karaliaus dokumentais pagarsintas Magnaus beteisiškumas Ezely — tik širma. O už širmos danai ruošia paslaptingą, plataus masto intrigą — joje dalyvauja ir švedai, ir rusai, gal net Suomijos kunigaikštis, būsimasis Lietuvos valdovo svainis. Kokia tai intriga? Prieš ką ji nukreipta? Ar ji nėra sąmokslas prieš Lietuvą? Pastaraisiais mėnesiais Lietuva užvaldė didelę dalį Livonijos, tai, žinoma, buvo skaudus akibrokštas visiems kitiems pretendentams į Livonijos žemę — švedams, danams, rusams... Ir vieni, ir antri, ir treti kovoje dėl Livonijos — priešai. Tad ar įmanoma jų slapta santarvė prieš Lietuvą? Santarvė... Visokių yra santarvių... Trys priešai gali susivienyti prieš apsukresnį ketvirtąjį... Bent laikinai, bent iki grobio dalybų — gali...

Kelias šaltas kovo naktis Radvila prabudėjo mansardoje, laukdamas jauno astrologo išpranašautos šiaurės pašvaistės. Tačiau naktys buvo tamsios. Vieną naktį iš jūros atslinko migla. Dvi naktis gatvėje, miestiečių daržuose vėjas pustė sniegą. Ketvirtąją naktį pradėjo lyti... Lietus išsklaidė abejones: šiaurėje dangus nebenušvis, šiemet nebenušvis... Ar gali dabar Radvila būti ramus, kad ir jokia kita — nė karo gaisrų — pašvaistė Livonijoj veikiai dangaus nenutvieks?

Jonas Chodkevičius įžengia į svetainę, sustoja. Tarnas uždaro paskui jį duris. Chodkevičius vilki rudu apsiaustu, jo krūtinė atlapa, veidas paraudęs, kakta išrasojusi prakaito lašeliais. Radvila sėdi prie stalo, rašo, dažnai mirkydamas žąsies plunksną į rašalinę. Akių dėbtelėjimu pakviečia Chodkevičių sėstis. Pusę stalo, popierių, rašančią kanclerio ranką apšviečia skaisti saulės šviesa, krintanti pro atdarą langą.

Chodkevičius prieina prie krėslo, kuris arčiausiai stalo, atsisėda, atsipūkščia, nosine šluostosi nuo kaktos prakaitą. Radvila, baigęs rašyti, paskambina varpeliu. Į svetainę įeina tarnas. Kancleris paduoda jam prirašytą popieriaus lapą, trumpu, Chodkevičiui nesuprantamu burbtelėjimu kažką paaiškina. Tarnas išeina, ir kancleris pažvelgia į Chodkevičių. Sako:

— Labai džiaugiuosi, kad jūs dar neišvykote iš Rygos...

— Jūsų pasiuntinys pasivijo mane Rodenpoise... Kas atsitiko, kunigaikšti? — neramiu balsu klausia Chodkevičius.

Radvila sukrunta krėsle, kažko ieško ant stalo tarp popierių, neranda, susitaiko su mintimi, kad nėras, vėl nurimsta. Atsilošia į krėslo atlošą. Taria:

— Mano ketinimai pasikeitė. Rytoj aš išvažiuoju iš Rygos. Neužsukdamas į Vilnių, važiuosiu į Knišiną — ten dabar valdovas...

— Į Knišiną? — suklūsta Chodkevičius. Ši žinia stalininką stebina. Jis gerai žino, kaip valdovas niršta, kai kas nors atvažiuoja į Knišiną ir kvaršina jam galvą valstybės reikalais.

— Stalininke,— vėl palinksta į priekį Radvila, dabar jo veidą, juodą barzdą nutvieskia saulė, įspystanti pro atdarą langą.— Po to, kai Tvirbutas sugrįžo iš Ezelio, jūs dažniau nei kas nors kitas su juo susitikdavote. Supraskite mane kaip norite — jums, tik jums kris atsakomybė, jeigu Tvirbutas išvyks į Piltenę visai ne dėl to, dėl ko vykti norįs mus tikina. Aš klausiu jus, ir jūs atsakydamas pasverkite kiekvieną žodį: ar mes galime pasikliauti Tvirbutu?

Chodkevičius lengviau atsikvepia, pralinksmėja, vėl nusišluosto nosine nuo kaktos prakaitą. Stalininkas veikiausiai nuogąstavo, kad kancleris iš kelionės į Vendeną dėl pavojingesnių reikalų jį sugrąžino. Chodkevičius prataria:

— Aš jums jau sakiau, kunigaikšti...

— Jūs sakėte prie vyno taurės. Nemanau, kad jūs tada galvojote apie atsakomybę už savo žodžius.

Chodkevičius neabejodamas pakartoja savo nuomonę:

— Galima pasikliauti, šviesusis kancleri. Tvirbutas nemeluoja. Jis atviras žmogus — sakyčiau, pernelyg...

— Tebūnie taip. Tačiau beveik metus laiko Tvirbutas be atodairos reikalavo leidimo grįžti namo. Stalininke, kas atsitiko? Kodėl jis staiga pakeitė savo reikalavimą, ėmė prašyti leidimo grįžti atgal pas Magnų? Pripažinkite, tai įtartina, tai, kaip jūs sakote, pernelyg įtartina...

— Šviesusis kancleri,— Chodkevičiaus balse pasigirsta pakilusis prieskambesis,— aš kiaurus metus jam šnekėjau, koks sunkus laikas dabar lietuviams... Karo laukuose žūsta vyrai... Didikai, bajorai aukoja lėšas... Veikiausiai nerasi nė vienos šeimos, kuri nebūtų ko nors paaukojusi dėl mūsų pergalės Livonijoj... Du mėnesius aš vežiojausi Tvirbutą drauge... Mudu aplankėm kelias Padauguvio pilis... Buvo žiema, ir jis savo akimis pamatė, kaip pilyse vargsta mūsų kariai...

— Stalininke, — pertraukia Chodkevičių Radvila, — jūs norite pasakyti, kad jūs ir tik jūs savo gražbylystėmis privertėte Tvirbutą dar metams, galbūt keleriems, išsižadėti žmonos, vaikų ir taip toliau?

— Kunigaikšti... Negelkite man taip skaudžiai. Ne apie savo nuopelnus aš šneku. Aš tvirtinu: jis savo akimis pamatė, savo protu suvokė, savo valia nusprendė elgtis kitaip... Jūs juk žinote: svarbius sprendimus žmogus pakeičia kentėdamas!

— Kentėdamas? — suklūsta Radvila.— Jūs turite įrodymų, kad Tvirbutas, pakeisdamas savo sprendimą, kentėjo?

— Įrodymų...— Chodkevičius atsidūsta, nuduria akis į žemę.— Kančia kenčiama, ne įrodinėjama... Tačiau vieną savo pastebėjimą aš privalau jums dabar pasakyti,— stalininkas vėl pažvelgia į Radvilą.— Spalio mėnesį... Pernai spalio mėnesį Tvirbutas sužinojo, kad mirė jo motina... Ši žinia jį sukrėtė. Aš mačiau: sukrėtė... Jis pasikeitė... Man net pasirodė, kad jis apkurto ir apako... Dienų dienas jis neištardavo nė žodžio... Negirdėdavo, ką kiti jam sako...

Radvila paniursta, panarina galvą, žvelgia į popierius, gulinčius priešais jį ant stalo, murma:

— Motina... Motina mirė... Tai teisybė: mirė motina... Tėvo jis seniai nebeturi... Motina — šis tas... Stalininke,— Radvila, prisimerkęs nuo saulės, vėl įsistebeilija į Chodkevičių.— Jūs manote, kad Tvirbutas veržėsi namo labiausiai dėl motinos? Jis ją labai mylėjo? Ji gyveno vieniša?

Chodkevičius supūkščia, sušniokščia, šiugždėdamas apsiaustu, kliūdamas kardu už krėslo, stojasi, žengia prie stalo, pasiremia jo didžiulėm plaukuotom letenom:

— Kunigaikšti, duokime ramybę jo velionei motinai — amžinoji šviesa tegul jai šviečia... Aš laiduoju už Tvirbutą. Jis grįžta pas Magnų geros valios vedamas. Iškilmių Rygos pilyje išvakarėse arkivyskupo koadjutoriaus žmonės slapta nuo manęs perdavė Tvirbutui Hornastajaus testamentą. Tvirbutas savo rankose turėjo Hornastajaus testamentą! Jis galėjo šantažuoti juo ir mane, ir jus, ir valdovą! Ir, ko gero, jūs būtumėt buvę priversti leisti jam grįžti namo...

Radvila atsilošia krėsle, su visu krėslu pasitraukia nuo stalo. Raukšlė jo kaktoje tampa gili, tarpuaky išsišakoja. Akyse šmėsteli išgąstis...

— Ką — Tvirbutas turi tą testamentą? — Radvilos balsas ima trūkinėti.

— Aš savo akimis mačiau testamentą jo rankose!

— Stalininke,— apstulbsta Radvila.— Jeigu tai teisybė, Tvirbutas grįžta pas Magnų tik tam, kad susidarytų kuo palankesnes aplinkybes šantažui!..

— Ne, kunigaikšti...

— Neapsimetinėkite! Jūs puikiai žinote, kuo gali mums atsirūgti Hornastajaus testamentas!

— Jūs neleidžiate man pasakyti, kunigaikšti!.. Tvirbutas Hornastajaus testamentą suplėšė mano akivaizdoje. Iš pradžių jis siūlė testamentą man, norėjo man atiduoti, kodėl — nežinau... Aš neėmiau... Man buvo jo gaila... Tada jis tą popierių suplėšė, sudraskė...

Radvila pakyla nuo krėslo, valandėlę dėbso į Chodkevičių išplėtęs akis. Pėstininkų etmonas pakelia nuo stalo savo sunkias letenas, išsitiesia, atatupstas žengia prie krėslo, atsidrebia į jį, nagais ima gremžti savo storą, apdribusį kaklą... Paraudęs, nirtuliu užsiplieskusiomis akimis, nesavu balsu sušunka:

— Aš jam riktelėjau: kvaily, ką darai!..— tučtuojau užsičiaupia, po valandėlės sumurma:— Norėjau riktelėti... Man buvo jo gaila...— Chodkevičius vėl įsikarščiuoja: — Man gaila to žmogaus, kancleri! Jis per sunkią naštą ant savo menkų pečių užsivertė! Plyš vieną dieną jo širdis...

Radvila atlėgusiu tyliu balsu nusijuokia. Chodkevičius dar garsiau, dar atgrasiau sušniokščia:

— Plyš jo širdis, kancleri!..

Radvila šypsodamasis nusigręžia nuo stalininko, eina palengva prie atdaro lango. Medžiai kieme... Du seni, storaliemeniai klevai, trečias — gluosnis... Medžiai nuogi, nuo pavasarinės drėgmės pajuodę, tarytum išpurtę, vos įžiūrimas garas virpa saulėtame ore tarp šakų... Pralėks savaitė, kita, ir šie medžiai vėl žaliuos, šnarės, šlamės tūkstančiais vešlių lapų...

Radvila tyliai ištaria:

— Širdis, jūs sakote — širdis... Plyš ir mano širdis, stalininke...

Chodkevičius pažvelgia į kanclerį, verte veria akimis jo nugarą. Prasižioja, išsiviepia, tačiau tuojau susitvardo, prašneka aiškiai ne tais žodžiais, kurie iš lūpų sprūdo:

— Neabejoju, kunigaikšti: jūs ne tam, kad apie širdį pašnekėtumėt, mane nuo Rodenpoiso į Rygą sugrąžinote...

Radvila ūmai atsigręžia nuo lango, greitu, ryžtingu žingsniu eina prie stalelio pasienyje. Ant stalelio slūgso keturkampė geležinė dėžė su didele juoda rakto skyle šone. Ilga grandine dėžė prirakinta prie gremėzdiškos spintos kojos. Na taip, dėžė atrakinta... Viskas šiame kambaryje paruošta Chodkevičiaus apsilankymui... Kancleris pakelia dėžės dangtį, šis nykiai sucypia. Kanclerio rankoje subaltuoja popieriaus lapas. Radvila, palengvėl eidamas prie didžiojo stalo, skaito, kas lape parašyta:

— Litterae passus. Universis et singulis — principibus, generalibus, exercituum capitaneis, militibus, arciumque capitaneis et tenutariis, nobilibus, .civitatibus, earumque magistratibus salutem et mutuam benevolentiam. Mitto ad arces Piltensis ac alias quasdam generosum dominum Tvirbutum Ciprum Georgum...[1] Ir taip toliau...— kancleris apgręžia lapą apačia į Chodkevičių, guldo ant stalo: — Data, parašymo vieta... Ir jūsų parašas...

Chodkevičius. stambus, gremėzdiškas vyras, stebėtinai vikriai pašoka ant kojų. Jo veidas kupinas nuostabos. Stalininkas sako:

— Kunigaikšti! Aš laiduoju už Tvirbutą, taip! Tačiau Tvirbutas — ne koks nors mano rotmistras... Aš neturiu teisės...

Kancleris jį pertraukia:

— Stalininke,— pastumia popieriaus lapą stalu į Chodkevičiaus pusę,— šį Tvirbuto kelionės raštą aš nuvešiu valdovui į Knišiną. Jūs savo parašu laiduojate už Tvirbutą valdovui. Valdovo parašas laiduos už Tvirbutą tiems, kuriems raštas skirtas. Pasirašykite, stalininke.

— Kunigaikšti, Tvirbutas buvo jūsų pasiuntinys...

— Buvo. Prieš šešerius metus. Tačiau dabar tik jūs, stalininke, jį gerai pažįstate,— kancleris, dėdamasis nustebęs, pakelia balsą: — Kas atsitiko, stalininke? Ką tik jūs galvą už Tvirbutą guldėte. Man jūs tai drįsote pasakyti, o valdovui — nedrįstate?

Chodkevičius parausta, žingteli žingsnį į Radvilą, koja atsitrenkia į stalą, nuleidžia akis: popieriaus lapas ant stalo, svetima ranka prirašytas popieriaus lapas laukia jo parašo... Kancleris paima iš plunksninės žąsies plunksną, pamirko į rašalinę, atkiša Chodkevičiui. Chodkevičiaus lūpas vešlioje, papurusioje barzdoje iškreipia nyki šypsena. Radvila — kunigaikštis, kancleris, Vilniaus vaivada... urėdų urėdas... garbės auksinis indas... Garbės!.. Chodkevičius sušnopščia, jo barzda suvirpa, akys išsiplečia.

---

[1] — Kelionės laiškas. Visiems ir kiekvienam — kunigaikščiams, generolams, kariuomenės kapitonams, kariams, pilininkams, riteriams, pilių valdytojams, miestams ir jų magistratams siunčiu sveikinimą ir gerus linkėjimus. Siunčiu į Piltenės ir kai kurias kitas pilis taurųjį poną Tvirbutą Kiprą Jurgį... (*lot.*).

— Tebūnie taip, — ištaria piktai, stveria iš Radvilos rankos žąsies plunksną, greitomis, atsainiai suraito savo parašą popieriaus lape.

Kancleris skubiai, žodžio netaręs, paima raštą nuo stalo, nuneša, įmeta į geležinę dėžę, ilgai prie jos kuičiasi. Galų gale trakšteli dėžės spynoje pasuktas raktas...

VII

Tvirbutas į Piltenę joja raitas, vienui vienas. Jį lydi tik negyvas, viskam abejingas popieriaus ritinėlis — Litterae passus.

Kairėje kelio pusėje pro šalį slenka balti, šviesiai žali beržynai, pelkėtos pakrūmės, kartkartėm kelias prie Lielupės — plačios mėlynos vandens juostos prisišlieja. Kitoj kelio pusėj ant kopų auga pušys, čia vienur, čia kitur tarp kopų pasimato rami, tamsi lyg švinas rytmečio jūra. Kelias — pilkas, gerai sumintas, smėlėtais pakraščiais — ištikimai vingiuoja į priekį. Kilnus, gražus ir graudus yra kelias — žmonelių kojos, išminties ir vilties, vargo ir visokių negandų genamos, kelią sumina. Prie kelių nuo senų senovės žmonės stato namus. Į kelius langai akylai ir pagarbiai žvelgia. Vaikai, pro langus į kelius žiūrėdami, apie ateitį, tolimas keliones svajoja. Pakelėse žmonės šuliniais ir sodais, kryžiais ir koplytėlėmis, smūtkeliais ir kapinėmis išlieja džiaugsmą ir širdies skausmą, pasipasakoja viską apie savo gyvenimą.

Eini, žygiuoji, joji keliu — pakelės kryžiai širdį guodžia, dulkės iš po kojų kyla, atmintį nugula... Saulės ir vandens, saulės ir vandens apdulkėjusios lūpos nesiliauja melsti...

Saulė! Tvirbutui saulė šįryt patekėjo, kai jis jojo jau Tukumo keliu, gal mylia nuo Dauguvos žiočių. Jojo nuo vėsos susigūžęs, susimąstęs žvelgdamas į tolį, ir staiga skaisčiai raudonas saulės kraštelis tvykstelėjo jo akyse. Saulėtekio grožio pakerėtas, Kiprijonas įtempė vadžias, sustabdė žirgą — saulė tekėjo iš jūros, niro iš bekraščio mėlyno vandens! Jis nustėro: jūra vakaruose, saulė teka iš vakarų — šito negali būti! aš matau saulės atspindį arba sapnuoju... Kiprijonas, suglumęs lyg vaikas, apsidairė vildamasis pamatyti dar ir kitą — tikrąją — saulę. Tačiau saulė viena tėra. Saulė iš jūros negalėjo patekėti Žemaitijoje, jo tėvonijoje, Lietuvos pajūryje. Čia, prie Dauguvos žiočių, jūra tyvuliavo ne tik vakaruose — ir šiaurėje, ir šiaurės rytuose. Ir saulė vasarą čia tekėjo iš jūros, kiekvieną rytelį iš jūros...

Dauguvos žiotys! Visų galingųjų valdovų svajonė! Saulė čia pateka iš jūros, į jūrą nusileidžia. Kiek čia vandens saulėje žėri: bekraštė jūra, plačios Dauguvos, Lielupės juostos tarp lėnų pelkėtų krantų — vanduo ir dangus, vandenų ir erdvės didybė!.. Prie Dauguvos žiočių, rodos, pasaulis prasideda...

Ir tuojau graudumas, aitri nuoskauda nudiegė Kiprijonui širdį: jis žiūri į tekančią saulę... į tekančią saulę žiūri... o Šveinichenas, Vulfas, Ketleris... o Chodkevičius, Radvila, Žygimantas Augustas... o senieji ir naujieji Livonijos užkariautojai susitars, sudarys sandėrį, ištikimybę vieni kitiems prisieks, ir čionykščiai žmoneliai, kurie nuo žilos senovės ant šio įstabaus jūros kranto gyvena, su jais kariaudami, vis našlaičiais, vis našlaičiais savo vaikus gyventi paliks...

Tvirbutas įkišo ranką į užantį, ištraukė Šveinicheno dovanotą maišelį, atrišo jį — sužiuro į Kiprijoną išsprogusi negyva zuikio akis. Šaltis nudilgčiojo Kiprijono nugara.

— Livonijos zuiki, — sušnabždėjo Tvirbutas,— zuikeli... — suraukė, sugniaužė rankoje maišelio rauktę, ėmė daužyti pentinais žirgo šonus, varyti gyvulį kiek kojos įkerta.

Nenusvarink galvos! Sūnūs laukia tėvo ir auga... ir auga!.. Sūnūs lauks ir augs, ir išauš... ir išauš diena, kai pro duris į jų trobą įeis, atsisės prie jų stalo tėvas — tyros širdies, švarios sąžinės tėvas.

Praslenka pro šalį Melužų namiūkščiai, Sluokos sodai. Tamsėja abipus kelio miškai — prasideda tankūs, drėgni eglynai, taip panašūs į Tvirbuto tėvonijos eglių girias...

1980, lapkritis — 1982, rugpjūtis;
1984, gegužė — 1985, spalis

TURINYS

PIRMA DALIS 5
ANTRA DALIS 75
TREČIA DALIS 325

Пятрас Диргела
ЙОЛДИЙСКОЕ МОРЕ
Первая книга
Роман
На литовском языке
Художник Римантас Кепежинскас
Издательство «Вага», 232600, Вильнюс, пр. Ленина 50

Petras Dirgėla
JOLDIJOS JŪRA
Pirma knyga
Romanas

Redaktorė G. Pruskuvienė
Dailininkas R. Kepežinskas
Men. redaktorius R. Tumasonis
Techn. redaktorė R. Berteškaitė
Korektorė R. Nikžentaitienė

IB Nr. 5048

Duota rinkti 87.08.17. Pasirašyta spaudai 87.12.02 LV 16380. Leidinio Nr. 12153. Formatas $60\times90^{1}/_{16}$. Popierius knyginis-žurnalinis. Garnitūra „Baltika“, 10 punktų. Ofsetinė spauda. 31,5 sąl. sp. l. 32 sąl. spalv. atsp. 32,1 apsk. leid. l. Tiražas 30 000 egz. Užsakymas 1194. Kaina 2 rb 20 kp. Celofanuotais viršeliais 2 rb 30 kp

Leidykla „Vaga“, 232600, Vilnius, Lenino pr. 50
Spaudė V. Kapsuko-Mickevičiaus spaustuvė, 233000, Kaunas, Lenino pr. 23

Dirgėla P.

Di295 Joldijos jūra: Romanas / Iliustr. R. Kepežinskas. — V.: Vaga, 1987.— 497[2] p.: iliustr.

Pirmoji naujų romanų dilogijos knyga. Veiksmas vyksta XVI a. antroje pusėje – prieš Livonijos karą ir Livonijos karo metu. Ordino magistras Fiurstenbergas 1557 m. Pasvalyje pasirašo su Lietuva ordinui pražūtingas sutartis, kurios sukėlė 25 metų kruviną karą dėl Livonijos. Romano veikėjus parodydamas istorinių įvykių sūkury, rašytojas savaip interpretuoja žmogaus ir valstybės santykį.

D $\frac{4702390201-197}{M\ 852(08)-87}$ Neskelbta

BBK 84L7-44
L2